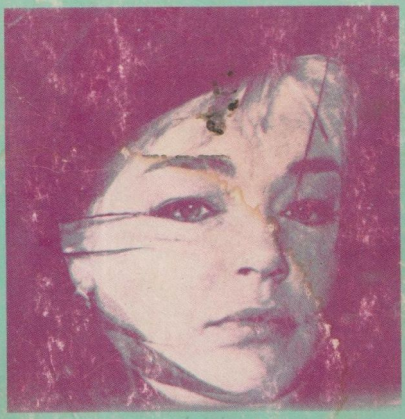
SIMONE SIGNORET

"Özlemin Eski Tadı Yok"

3. BASKI

AFA

Esas adı Simone Kaminker olan Fransız sinema ve tiyatro oyuncusu Simone Signoret (1921 – 1986) sinemaya *Les Visiteurs du soir* (1942) filmiyle atıldı. *Les démonds de l'aube* (1945), *Macadam* (1946), *Cosque d'or*' (1952) adlı filmlerle ününü pekiştirdi. 1950 yılında Yves Allégret'den boşanarak Yves Montand ile evlendi. Birlikte Arthur Miller'in *Cadı Kazanı*'ndan uyarlanan *Les Sorcières de Salem* adlı oyunda sahneye çıktılar. 1958'de *Room at the Top* filmiyle OSCAR ödülü aldı. Diğer filmleri arasında *Dédée d'Anvers (1948), Les Diaboliques* (1955), *Ship of Fools* (1965), *Le Rose et le noir* (1970) *ve Rude journée par la reine* (1974) sayılabilir.

AFA - Anı: 2
AFA - Yayınları: 74

ISBN 975 - 414 - 011 - 1

2. Baskı: Şubat, 1989
3. Baskı: Ekim, 1989

La nostalgie n'est plus ce qu'elle Etait adlı Fransızca orijinalinden yapılan Türkçe çevirisi AFA Yayıncılık A.Ş.'ye aittir.

Dizgi: AFA Yayıncılık A.Ş.
Baskı: Gülen Ofset
Kapak: Reyo Basımevi

AFA Yayıncılık A.Ş., Babiali Cad. Sıhhiye Apt. 19/8
Cağaloğlu - İST.
☎: 526 39 80

SIMONE SIGNORET

Özlemin Eski Tadı Yok

Çeviren:
Ayşe Kurşunlu Ortaç

AFA
YAYINLARI

Önsöz

"Yaptığınız doğru değil!" diyordu Simone Signoret sık sık, bu kitabın hazırlanması sırasında yaptığımız uzun görüşmelerde. "Beni konuşturuyor, konuşturuyor, konuşturuyorsunuz, siz ise hiçbir şey söylemiyorsunuz!"

İnsanlara olan saygıdan ve gerçek bir ilgiden ötürü –başkalarının onunla ilgilenmesinden daha çok Simone onlarla ilgilidir, örneğin kendi kitabını yazmak yerine başkalarının kitabını okumayı yeğler– rolleri değiştirmekten hoşlanır: Konuşan dinleyici, sırlarını açıklayan sır küpü, suçlarını itiraf eden polis olmalıdır. Soru cevap biçiminde kaydettiğimiz cambazca konuşmalarda yer yer ve zaman zaman, beceriksizce ve rahatsız olarak, polisin, sır küpünün, itirafçının, psikiyatrın, yaşamöyküsü yazarının, tarihçinin, siyasi polisin, katibin, gizli servis görevlisinin, sorgu yargıcının, evlenme şahidinin, vaftiz babasının yerini aldığımı biliyorum. Ama, onun benden öğrenmek istediği yığınla ayrıntının yanında benim ondan öğrendiğim üç şeyin daha önemli olduğunun bilincindeyim. Dauphine Meydanıyla Autheuil'deki ev ve Colombe d'Or *arasında mekik dokuyarak olağandışı bir edebiyat macerasına atıldığımın bilincindeyim, define arayıcısının ganimeti bu kez bir kitap.*

Başlangıçta güneş gören, sessiz ve büyük bir evin koltuğunda oturan iki kedi gibiyiz. Birbirimizi inceliyor, hafifçe dokunuyor, kokluyor, pençelerimizi çıkarıp tekrar gizliyor, kabarıp kamburumuzu çıkarıyoruz. Bir fare geçiyor, gülümsüyoruz, üstüne atlayıp parçalayarak paylaşıyoruz. Ve başka bir zamanda, başka bir yerde, başkalarını da parçaladığımızı farkediyoruz. Aynı aileden olduğumuzu farketmenin bir yolu mu bu? Saatlerce konuşuyoruz, konuşabileceğimizin bir işareti bu. Autheuil'ün büyük ağaçlarının ardında hava kararıyor.

"Ama, nasıl olur? Bu kadar erken mi gidiyorsunuz?" diye so-

ruyor Simone Signoret, "bavulunuz yok mu?"

Simone'a özgü bir yeşil ışık yakma bu. Ertesi gün bavulumla oradayım. Suç ortağı üç kulağıyla arkadaşım Dominique de orada: İki kulak onun, üçüncüsü durmadan dönen makinenin...

Çocukluk anılarımıza, savaş anılarımıza, iş anılarımıza, aşk anılarımıza, siyasal anılarımıza ait ne varsa yığın halinde makineye döküyoruz. Sınır tanımıyor, tarih sırasıyla alay ediyoruz. Dönemlere ve olaylara ayaklarım dolanıyor, Yves'i Marc'la karıştırıyorum, Marcel'i Marcel'le. Simone gülüyor, azarlıyor, bağırıyor, bağışlıyor ya da bağışlamıyor. Bizi tarih değil, yaşam ilgilendiriyor; acı ve sevinç, yılgı ve zafer, delilik pırıltıları ve açık görüşlülük, güvenle güvensizlik sınırlarını çizen ışık ve gölge oyunları, tehlikeler ve meydan okumalarla dolu olan yaşam... Bizi insanlar ilgilendiriyor; gazetelerin ilk sayfalarında görülen Montand, Kruşçef, Tito, Marilyn, Malraux, Overney gibi adları olan maskeler... Bu yolculukta ne kadar çok insanla tanışıyoruz! Simone, başkalarına olan saygısını, açıklığını ve kesinliğini hep koruyor. Sonunda ardımıza bakıyoruz, bu yarım yüzyılı bazen bir kurda ya da çakala saldırma pahasına da olsa, birdirbir oynarcasına aşıp geçtiğimizi görüyoruz.

Simone Signoret konuşurken kurumayan bir kaynak gibi coşturucu. Saatlerin ve günlerin geçtiğinin farkına bile varmıyoruz. İlahlarının önünde diz çökenler gibi biz de ses alma Tanrısının önünde, halının üstünde oturuyoruz. Konuşan sessizlik! Bardaklara çarpan buz parçalarının sesini bile duymuyoruz. Evin iyiliksever perisinin yaktığı şöminedeki ateşin farkına varıyoruz aniden.

Rafadan yumurtaları, köy işi et ezmelerini, krepleri paylaşma saatimiz geliyor. Bitkin düşmüşüz. Konuşmaktan yorulmuşuz, dinlenmek için gevezelik etmeye çalışıyoruz. Bazen, Autheuil mikrofon dolu bir Watergate olmadığı için kuduruyorum, Simone'un nice öyküleri ve anıları Bordeaux şarabıyla uyuşan belleklerimizde yitip gidiyor.

Gecenin ilerlemiş bir saatinde, Dominique'le birlikte kırmızı

çini döşeli üst kattaki sessiz ve gizli küçük odalarımıza çekilip günün ürününü dinlemeye koyuluyoruz. Ürün iyi, çünkü dinlerken hem ağlıyor hem de gülüyoruz. Ve yepyeni sahneler ekliyoruz: Dominique Maurice'i, Maurice de Simone'u oynuyor. Öyküyü, küçük gizlerimizle yeniden yaratıyoruz; biz bu olağanüstü ürünün devşiricisi ve koca Uzak Batının ilk Mohikanlarıyız. Simone Signoret, çok kez yineledi: Günün birinde yeni bir kitap yazmam gerekecek, birlikte yazmamış olduğumuz kitabın öyküsünü.

İlginç bir sınav: Sözlü, yazılıdan önce yapılıyor. 1975 yılının yağmurlu bir gününde, Simone'la Autheuil'deki evde buluşuyoruz. Önümüzde, yuvarlak masayı kaplayan yeşil örtünün üzerinde daktiloyla yazılmış altıyüz yaprak pembe pelür kağıdı duruyor. Dominique'in yaz boyunca özenle çözdüğü ses bantlarının elekten geçmemiş hali.

Dauphine Alanındaki kestane ağaçlarından Autheuil Parkının ıhlamur ağaçlarına dek yolda, arabada konuşmamaya özen gösteriyoruz. İlk kez bir tedirginlik var aramızda: Gözümüzün önünde duran, lastikle sıkılmış kağıtların ağırlığı herhalde. Bütün öğleden sonra bu kağıtları açmaktan kaçınıyoruz; bir sınav günündeymişiz gibi, "konu"nun ne olduğunu anlayacağımız o kaçınılmaz anı olabildiğince ertelemeye çalışıyoruz.

Ama sınavı başlatmak gerekiyor. Çok kötü. İmla: Düzgün. Sözdizimi: Yirmi üstünden iki. Üslup: Sıfır. Plan ve yapı: Sıfır. Geceyi, pembe kağıtları mavi kalemlerle çizerek geçiriyoruz. Kırkıki sayfanın otuzsekiz buçuğunu korkusuzca siliyor, şuraya buraya anlaşılmaz işaretler koyuyoruz. Uzlaşmadan çok günahın bedeli olan bir özveri duygusu içinde dosyayı kapatıyor ve ardından ağlamaya başlıyoruz. Sonbahar dönemi yazılı sınavlarında başarısız olduğumuzu itiraf ediyoruz birbirimize. Bitti. Kitap gerçekleşmeyecek. Unutmak için bir kadeh içelim ve başka şeylerden sözedelim.

Şaşırtıcı Simone! Gecenin ilerlemiş saatinde kapının önünde; bana büyük paketi verip:

"Belli olmaz, belki de günün birinde bunlardan bir şeyler çıkarmayı başarırsınız!" diyor.

İnanılmaz bir güven belirtisi, şekilsiz, başarısız, yayınlanamaz, ama paha biçilmez bir zenginlik avcumdaki. Issız bir gecede, sonbaharın sisiyle kaplanan Normandiya'nın küçük sokaklarında yürürken aklımdan geçen delice düşünceleri anlatabilmeyi isterdim. Moulin'e vardığımda, dosyayı kasama kilitledim.

Kışı, dil ve yazı sorunlarını düşünerek geçirdim. Montaigne'in "üstünlüğünü" ve değerlerini çok iyi ortaya koyup övdüğü "yazılı şey" ile "konuşulan şey" arasında yaşamın ve gerçeğin dışarı sızdığı bir fark bulunur. Romancının "gerçek yalan" söyleyebilme hakkı vardır, ben de bu hakkımı kullanmaya özen gösteriyorum. Kesinlikten yoksunum, kitaplarım küçük yalanlarla, aldatmacalarla doludur. Adı Montaigne, Rousseau ya da Simone olsun anı yazarı, kendini doğru anlatmak zorunda. Simone Signoret'nin söyleşisinde, sözcüklerin, adların, olayların gerçek, imgelerin doğru, düşüncelerin kesin oluşunun ötesinde sıcaklık, heyecan, ses, gülüş, meslek ve yetenek var. Ama, aynı söyleşiler, yazı kılığına girip okunmaya başladığında üstünkörü ve duygusuz izlenimini bırakıyor. Simone'u duymadan okumakta güçlük çekiyorum, okuduklarımdan değil, duyduklarımdan büyülenebiliyorum. O da okurken kendini duyamıyor. Kendini tanıyamıyor artık.

Birlikte ya da ayrı ayrı, ikimiz de yazı ve konuşma arasındaki gedikleri doldurmaya çalışıyoruz. Bu denize bent çekmeye benziyor. Aylar, mevsimler geçiyor. Simone'un, iki film arasında Saint-Paul-de-Vence'da oturduğu dönem bu. Normandiya ile Provence arasında gidip geldiğim oluyor.

Daha önce duyduğum cümleleri, sözcüklerle yeni baştan yaratmaya girişiyorum cesaretle. Kulaklarımla yazıyorum! Zorlu bir iş. "Buna benzer herhangi bir şey ağzımdan çıkmadı ki!" diye bağırıyor Simone. "Ama, bunu ben uydurmadım ya!" "Peki, nasıl olur da bunlardan hiç sözetmemiş oluruz?" "İyi ya, şimdi sözedelim!" "Hayır, bunu kendim yazacağım." Yazıyorum, yazıyorsun,

yazıyor. Anılarını dilbilgisi kurallarının her zamanında çekiyoruz. Karalıyor, ekliyor, eksiltiyor, belirliyor, vazgeçiyor, diretiyoruz: Heykelin şakağındaki su damlasını yüzlerce kez elden geçiriyoruz.

Simone, oyuna kendini kaptırıyor ve dizginleri eline alıyor. Ben yanıtlardan sorular çalmıştım, o yanıtlara uygun sorular bulmaya çalışıyor. "Bu soru o kadar da kötü sayılmaz, değil mi?" Birazdan soruya da gereksinim duymayacak, bu bir oyun değil artık. Yazdıkça, yazının, konuşmanın kağıda geçirilmesinden oluşan bir oyun, bir eğlence olmadığını anlıyor. Simone'un kitabı, kendini yazıyla anlatabilen, yaşama göz dikmeden gerçeğin altını çizebilen zorlu, olağanüstü bir çabanın simgesi oluyor. Simone yazılıyla sözlü arasında anlatım biçimini buldu; yazılı bir okumadan çok okunan bir yazıdan oluşan anlatımı.

Colombe d'Or'*un çiçekli bahçesinde Simone'un daktilosu konuşuyor. Autheuil'ün yeşil masasına dönüyoruz. Haftalar ilerliyor ve düşünülen bir yapıtın, ağır, gizemli, duygulandırıcı bir dönüşümle yazılan yapıt haline geldiğini görüyorum.*

İşte kimsenin inanmadığı, belki bir tek Simone'un aklına yatan, zorlanmadan ama zorunlulukla, sırf söz verdiği için sonuna kadar götürdüğü kitap. Olağanüstü bir bellek ve tecrübenin yardımıyla, ama bazen işi çok güçleştiren o kesinlik ve açıklığından vazgeçmeksizin yazılmış.

Her satırını ezbere bildiğim ama tanıyamadığım bu kitabın, başkalarının bana bir anda malettikleri gibi ne ortak yazarı ne de düzeltmeni sayılırım. Yalnızca ilk dinleyicisiyim ben; sonra da en titiz okuyucusu. Mevsimler ilerledikçe de değişmez suç ortağı oluyorum. Yabana atılacak bir ayrıcalık değil bu.

Maurice Pons

1

"Anılarım bana ait değildir" diyerek bunları anlatmaktan çekindiniz...

Simone Signoret: Bana ait olmayan anılarım değil, hayatım. Gerçek varoluşumuz çevremizdekilerle başlar, insan kendini anlatmaya başladığında, çevresindekileri de anlatır. Seçeneklerimizde de birilerine bağlıyızdır, bir rastlantıya ya da bazı kişilerin bizimle ilgili görüşlerini haketme isteğine. "Bilincimin" beş altı gözlemciden kurulu olduğunu söyleyebilirim. Bu insanların da sık sık gördüklerim olması gerekmez. Çoğu beni denetlerler. Ama ben, denetlendiğimi bilirim. İlginçtir, gözlemcilerimin hepsi erkeklerden oluşur. Hiç kadın bakışı duymamışımdır üzerimde. Ama sözü geçen erkeklerin de sevgilim olması gerekmez.

Fransız işgali sırasında, 1921'de Ren bölgesinin Wiesbaden kentinde 1921'de dünyaya geldim. Bizimkiler Fransa'ya göçtüklerinde iki yaşındaydım. Bu yüzden o yıllara ilişkin pek anım yok.

Babam Polonya Yahudisi olan bir elmas tüccarının oğluydu. Dedemi tanımadım. Avusturya Yahudisi olan babaannem, annemi hiçbir zaman gerçekten benimsemedi, bu yüzden de onu pek sevmezdim. Bir Yahudi ailesi için en büyük sorun, babamın yaptığı gibi, oğullarının Yahudi olmayan bir kızla evlenmesidir. Babam, Fransa'da, Saint Gratien'de doğmuş; üç yıl askerlik yapıp dört yıl savaştıktan sonra üç yıl da Almanya'yı işgal edenlerin kuşağındandır. Hukukçu olmasına karşın Damour adında bir reklam şirketinde çalışırdı. Patronunun adı Etienne Damour'du. Soyadı yüzünden sanırım, bu adamın hep çok yakışıklı biri olduğunudüşünürdüm... Adamla karşılaştığımda sükutu hayale uğradım... Adamın aptal olduğu söylenemezdi, çünkü onunla çalışanlar arasında Prévert kardeşler, Grimaud, Aurenche, Marcel Carné ve Zuber adında bir

fotoğrafçı vardı.

Damour yayınevi *Vendre* adlı bir dergi yayınlardı. Derginin kapağında, ağzını bağırmak için açmış ve başına Paris'in bacalarındaki çinko kapakları anımsatan bir Frigya başlığı geçirmiş bir kafa vardı. İşte babam Damour adlı bir "Tanrının" yanında baca kapağına benzeyen bu dergi için çalışırdı.

Bir gün, sanıyorum beş yaşlarındaydım o zaman, babam bir öğle vakti ansızın iki gözü iki çeşme eve geldi. Evimiz dördüncü kattaydı, asansörümüz yoktu ve genellikle babam gelişini bildirmek için merdivenleri çıkmaya başladığında ıslıkla *Siegfried*'i çalardı. Bu ıslık aile bağının simgesiydi. Yukarıda sözünü ettiğim gün ağır ağır merdivenleri çıktıktan sonra koridora yığıldı: Damour ölmüştü.

Ya anneniz?

Simone Signoret: Annem, kadın şapkası yapan Valenciennes'li, mütevazı bir işçiyle Marsilyalı yoksul bir ressamın kızıdır. Paris'te doğmuş.

İlk çocukluğunuz neye benzerdi?

Simone Signoret: Neuilly'deydik. Çocukluğum Jacques-Dulud Sokağındaki bir dairede hayvanat bahçesi, pazar ve evdeki Singer marka dikiş makinesinin arasında geçti. "Gel de şu makaraya bir bak," derdi annem, ipliği değiştirmek gerektiğinde. Neuilly Pazarında Rodier'den aldığı patronlardan bana çok matrak giysiler dikerdi.

Tek çocuktum ve Neuilly Pazarının çocuk dünyam üzerinde çok etkisi olmuştur. Özellikle de Neuilly Caddesindeki çarşı. Bir gün pazarda annemle birbirimizi kaybetmiştik, gidip Camille'in dükkanının önündeki patates yığınının üzerine oturdum, gülümsüyordum ve güvenliydim, annemin beni bulacağından emindim. Oysa annem beni bulduğunda hiç de rahat gözükmüyordu.

Boyum Neuilly Pazarındaki tezgahların en ilginçlerinin ancak

yarısına erişirdi. En beğendiğim tezgah peynircininkiydi. Annem her zaman aldığı Isgny yağını tarttırırken ben de boyumun yetiştiğince peynir tekerlerinin arasındaki gravyer peynirlerinin deliklerini seyrederdim. Bu delikler bana birer mağara gibi gelirdi.

Rodier'nin patronlarının ve Camille'in patateslerinin dışında gereksinmelerimizi karşıladığımız bir başka dükkan da Charlot' nunkiydi. Charlot dev yapılı ve müşterilerini köpek gibi azarlayan bir adamdı. Tramvay biletçileri gibi askılı, deri bir çanta taşıyan ve dudaklarını siyaha yakın bir renge boyayan çok güzel bir karısı vardı. Charlot'yla karısı, seri dışı kalmış ayakkabılarla maroken eşyalar satarlardı, bütün mallarını yere yayarlardı tezgâhları olmadığı için. Annemin gezip tozan bir kadın olmadığı halde satın aldığı iki çift lame ayakkabıyı hiç unutmam. İçlerini kağıtla doldurup başıma da bir perde bağlayarak odamda evcilik oynardım bu ayakkabılarla.

Yılda bir ay pazarın yanına bir panayır kurulurdu. Sabahları sırtlarında sabahlıkları ve kafalarında bigudilerle falcı kadınlar, işportaların yanına park ettikleri vagonlarını temizlerlerdi. Bir de yüz kiloluk Matmazel Thérésa vardı. Bu kadın bir tahta oturur, mavi satenden yalancı hermin yakalı bir pelerin giyer, başına da yalancı taşlarla süslü bir taç takardı. Zaman zaman pudralanmış baldırlarını açar ve birkaç müşterinin okşamasına izin verirdi. Sanıyorum bir perşembe günüydü, panayıra gidip atlıkarıncaya binmeme izin verilmişti. Bana eşlik eden yardımcımız Brötanyalı kızın ilgisini çektiği için, Matmazel Thérésa'yı da seyretmiştik. Brötanyalı kız, bir cumartesi gecesi Neuilly şenlikleri yüzünden yanımızdan ayrılmak zorunda kalacaktı. Bunun nedenini yıllar sonra anladım, o dönemde bu tür eğlentilere Paris'ten sermaye aramaya gelen pezevenkler de katılıyordu.

Çocukluk yıllarınıza ilişkin başka anılarınız?

Simone Signoret: Annemin aynadaki, daha doğrusu aynalardaki görüntüsü; bunun anlamını şimdi açıklıyorum. Saçlarım her zaman Jeanne-d'Arc'ınkiler gibi kesilirdi, bunun için de erkek berberle-

rine giderdik. "Erkek berberlerine" diyorum, çünkü beş yaşından altı yaşına kadar epey berber değiştirmek zorunda kaldık. Dükkana girdiğimizde iki kalın sanayi ve ticaret rehberinin üstüste konduğu bir koltuğa oturtulurdum, genellikle iki yanımda saç ya da sakal traşına gelen adamlar olurdu; annem tarağa yerleştirilen pamuğun temiz olup olmadığına bakar, açıklamalara girişirdi. Sonra gidip otururdu ve aynadan bana gülümsediğini görürdüm. Kendisine okuyacak bir şeyler bulurdu, gittiğimiz dükkanlarda da genellikle *Playboy* türünden Fransızlara özgü açık saçık *Rire* ya da *Sourire* dergileri olurdu. Bunları karıştırırken midesinin bulantısı yüzüne vurur, sonra küçük masanın üzerine bırakırdı.

Berber kalfası kahkülümü ve kulaklarımın üstündeki saçları kesip burnumun üstüne düşenleri bir fırçayla temizleyene kadar her şey iyi giderdi, ama sıra enseme geldiğinde ve uzman sert parmaklar başımı öne doğru ittiğinde annemin yüzünü göremez olurdum aynadan, ama şu cümleyi söylemeye hazırlandığını bilirdim: "Elinizdeki aleti özenle kullanmanızı rica edeceğim sizden, Mösyö." Berber kesme işini bir an durdururdu bu cümle üzerine. Başım gene önüme eğikken anneme şu cevap verilirdi: "Madam, burası birinci sınıf bir dükkandır." Bunun üzerine annem yerinden kalkarak aynanın yanına gelir, adama benim çocuk olduğumu hatırlatarak büyük müşterilerin mikrop taşıyabileceklerini söyleyip aynanın iki yanındaki havagazı çıkışlarını işaret ederek bunların süs için konmadıklarına ilişkin uzun bir temizlik söylevine başlardı. Bütün bunları söylerken de çok nazik davranır, sonra gidip yerine otururdu. Bunun üzerine berber, elindeki aleti yakar, iki meslektaşına gözümden hiç kaçmayan alaylı bir bakış yöneltir ve yeniden ensemle uğraşmaya başlardı. Bana hiçbir zaman friksiyon yapmazlar, eşantiyon sabun bile vermezlerdi bu yüzden. Üzerimdeki büyük örtü kaldırılır ve annem parayı öder, dışarı çıktığımızda şöyle söylerdi: "Bir daha bu berbere gelmek mi..."

Tek çocukken üzerinize çok düşülür müydü?

Simone Signoret: Komşularımızdan birinin gözü, kedisi tarafından

çıkarıldığı için bana hiç kedi alınmadı, annemin Arles kentindeki akrabalarından biri 1911'de patenle kayarken düşerek beyin kanaması geçirdiği için patenim de olmadı... Ama kanaryalarım ve kırmızı balıklarım vardı; içlerinden ölen olursa hemen benden gizli yerine yenileri alınırdı, bunların da kimi zaman renkleri kimi zaman boyları farklı olurdu.

Bir yaz Pouliguen'de (Aşağı Loire ya da bugünkü adıyla Atlantik yöresi) karideslerin hayatını bile kurtardık. Gündüz üç karidesle bir çağanoz yakalayıp kovaya atmıştım. Gece bu kovayı kaldığımız aile pansiyonunun şöminesinin üzerine koymuştuk, annem yatmış kitap okuyordu, çocuklarını yatırıp dansa giden annelere benzemezdi benimki. Ben ağlamaya başlayıp yakaladığım karideslerle çağanozu denize salmak istediğimi söyledim. Tulumumu giydirdi, birlikte limana gidip hepsini suya saldık. Çok sevinmiştim, o da öyle... Bu öyküyü Suzanne Flon'a anlatmıştım bir gün, o günden beri gittiği her limandan bana şöyle bir kart atar: "Büyükannemin annesinin, annesinin, annesinin annesi size hayatını borçludur. İmza: Teşekkürlerini sunan bir karides..."

Evin tam anlamıyla tek çocuğuydum ve bana her şey açıklanırdı. Haftada iki saat temizlik için gelen Puteaux'dan Bayan Albertine'nin "ortadan yokolduğunu" görüp artık gelmeyeceğini sandığımda – altı yaşlarındaydım o zaman – bizimkiler hemen şu anlaşılmaz sözleri söylediler bana: "Amerikalı elçilerin treni" ve "Saccovanzetti". 1927 yılının bir gecesi annem odamın panjurlarını kapatırken, "işte geçiyor," dedi. Bir uçak gürültüsü duyuluyordu ve geçen de Lindberg'di. Aynı yıl bir sabah da "işte geldiler," dedi. Gelenler ünlü iki havacı Nungesser'le Coli'ydi... Bana Aşil kadar Siegfrid'den de sözedilirdi, bu iki ölümsüzlük simgesinin zayıf noktalarının ne kadar çok birbirine benzediğini düşünürdüm. Annemlerin bazı aile dostları bana Gustave Doré'nin resimlediği Andersen'in *Masallarını* armağan etmişlerdi. Bu kitabın resimleri beni hep korkuturdu. Önümde cinayetlerden ve bu tür şeylerden hiç sözedilmezdi, günün olayları sansür edilirdi, sanırım bu yüzden hâlâ Violette Nozières ve daha başka aydınlığa kavuşturulamamış olaylara önüne geçemediğim bir ilgi duyarım.

Ya okul...?

Simone Signoret: İlk gittiğim Lafayette Okulu özeldi, olumlu yanlarından biri de oturduğumuz Jacques-Dulud Sokağına yakın olmasıydı. Lafayette Okulunun küçük mavi iskemlelerini, okul çıkışında kendisini bir şoförün beklediği kızı, bir de elini külotuma sokan sıra arkadaşım oğlanı hatırlarım. Altı yaşından sonra bir daha görmediğim bu kızıl saçlı çocuk, söylediğim şeyi yaparken: "Eğer birine söyleyecek olursan milletvekili babam seni hapse attırır," diye de gözdağı vermişti.

Üçüncü sınıfta, Pasteur Okuluna geçtim. Lisesi de olan bu okul o yıllarda hem kız hem erkek öğrenci alıyordu. Bizim sınıfta altı kız, yirmi kadar da erkek öğrenci vardı. Bay Félix'in trampet sesini duyar duymaz sıraya girerdik; öğretmenimin adı Bayan Arrighi, baş gözetmeninkiyse Bay Champagne'di. Gençti, kaytan bıyıklıydı, biz ilk çıkartmalarımızın başında ter dökerken o sık sık Bayan Arrighi'yi görmeye gelirdi. Ders aralarında savaş oyunu oynardık: Kızlarla erkekler iki takıma ayrılırdı ve biz hep casus olmak zorunda kalırdık. Evet, hemşire değil de casus. Ama hep horlanırdık ve erkek çocukları bizi Pasteur Lisesinin çakıllı kumları üzerinde yuvarlarlardı.

İki elebaşımız vardı: Ufak tefek yapılı David ve belalım Malissard. Bu çocuğun aklı fikri siyah kurdeleli gri şapkamdaydı. Hatta yağmurlu bir günde şapkamı çamurlara bile atmıştı. Malissard'ın bana karşı olan tutumunu annemlerden hep gizlemiştim, ama yağmurlu bir günde annem beni okuldan almaya geldiğinde bahçe duvarının arkasından Malissard'ın yaptıklarını görmüş, Malissard'ı bir daha böyle davrandığını görürse kulaklarından tavana asmakla tehdit etmiş, bizimki de utanıp kızarmış ve bir daha böyle davranmayacağına söz vermişti. Siz gelin de bundan sonra ders aralarında bana çektirdiklerini hesap edin. Ama okul çıkışlarında annemin önünden geçerken başını önüne eğip terbiyeli bir çocuk haline geliyordu. Anneme gelince, uyarıları amacına ulaştığı için çok sevinçliydi.

Fransa'da üzerlerinde Malissard yazan dev kamyonlar gezer.

Uzunca bir süre, bizim Malissard'ın bu kuruluşun sahibinin oğlu olabileceğini düşünmedim. Sonra günün birinde aklım başıma geldi, hatta zaman zaman Malissard'ın bu kuruluşu bir korsan gibi acımasız yönettiğini bile düşünürdüm. Ona uygun düşüyordu böylesi.

1954 yılının bir günü, Saint-Maurice Stüdyolarında *Les Diaboliques* (Şeytan Ruhlu İnsanlar) filminin çekimi sırasında, sırmalı giysiler içindeki kapıcı büyük bir saygıyla bana bir kartvizit uzattı:

Jacques Malissard
Onu hatırlamadığınızı bilir,
ama bağışlanmayı dileyerek
saygılarını sunmak amacıyla
sete kabulünü rica eder.

İşte büyük Malissard'la set denen bu garip ve büyülü yerde yıllar sonra yarım saat konuştuk. Kendimden sözetmemi istiyordu, bense ona şapkamdan, Bayan Arrighi'den, Félix'in trampetinden, radyoda ün kazanan Bay Champagne'den sözediyor, kamyonlarını soruyordum. Kızarıyordu, çekingen bir adam olmuştu.

Üçüncü sınıftan dördüncü sınıfa başarıyla geçtim. Yeni öğretmenimiz Bayan Hendrix beni sevmezdi. Nedeni de sanırım, ders saatleri dışında öğrencilerine verdiği din derslerine katılmayışımdı. Bana çok kötü davranmazdı, ama dilbilgisi ya da ahlak derslerinin sonunda cemaatini öyle bir toplayışı vardı ki, sırtım ürperirdi.

Yani özet olarak, Bayan Hendrix bir türlü sevememişti beni. Ama annem coğrafyaya bayılırdı. İşte bu yüzden coğrafya derslerinde hep olağanüstü güzellikte Fransa haritaları olurdu yanımda. Kuzey ve güney kıyılarımız hep kusursuz bir biçimde, derinlikleri gösterecek şekilde koyu maviden açık maviye kadar mavinin bütün tonlarına boyanırdı. Vosgesler, Alpler, Pireneler toprak rengindeydi; güzel nehirlerimiz kaynaklarından açık maviyle yola çıkar, denize döküldükleri yerde mine yeşiline boyanırdı. Sınırlarımız ise kusursuzdu. Hiçbir burun, koy ya da yarımada unutulmazdı. Annem kitaptan haritanın kopyasını yağlı kağıda geçirdiğinde keyfine

doyum olmazdı. Bayan Hendrix'in bazı kişisel nedenlerden ötürü beni sevmeyişinin yanı sıra, annemin haritalarını da sevmesi olanaksızdı. Annemin yaptığı haritaları kendim yapmışım gibi okula götürdüğümde Bayan Hendrix sıraların arasında gezinir, artı ve eksi puanlar dağıtırdı. Benim sırama geldiğinde iki artı puan verir, sonra tekrar yanıma dönüp uzun uzun haritaya bakarak verdiği artı puanların sayısını bire indirirdi. Hiçbir zaman ödevlerime evden yardım edip etmediklerini sormaz, ama bana din derslerine katılmamı öğütlemedikleri için haritası en iyi nota layıkken notunu kırarak annemi cezalandırırdı.

Bir Saint Charlemagne günü, uzunca bir süre Comédie Française'den olduğunu sandığım bir sanatçı topluluğu okulun gürültülü avlusunda *Hastalık Hastası*'nı oynadı. Herkesin konuşması o kadar yapaydı ki, tiyatroya yer veremedim küçük dünyamda. Profesyonel oyuncular böyle konuşup böyle güldüklerine göre bu iş de böyle olmalıydı. Ne yazık ki, bu konuda hâlâ fikrini değiştirmemiş çok insan vardır.

Babaannem bazı pazarlar "hava aldırmak" bahanesiyle beni gizliden sinemaya götürürdü. Bana sinemaların havasının dışında hava aldırdığını hatırlamam. *Le Chanteur de jazz* (Caz Şarkıcısı) adlı bir film gördüm (bu filmi bir daha görme olanağım olmadı). Kahramanın annesi ölüp gelini dayanılmaz acılar içinde kıvranırken babaannem kulağıma eğildi ve kayınvalidesini bu kadar çok seven bir gelinin kendisinde hayret uyandırdığını söyledi... Buyurun bakalım, kızım sana söylüyorum gelinim sen anla!

Hayvanat Bahçesindeki arslanlar –bugünkü beton kafeslerine konmamışlardı o zaman– beni hep ağlatırdı, foklar mutlu gözüküyorlardı, en azından suyun içindeydiler ve kendileriyle yalnızca Almanca konuşup kilolarca balık veren bir bakıcıları vardı.

Champs-Elysées'nin ucundaki atlıkarıncaya binmeme bir kez izin verilmişti. Bu annemin Annales Konferansına katıldığı ve Proust'cu bir hava takınarak dolaştığı döneme rastlar. "Gereksinimler köşkünde" hülyalara dalarmış gibi gelirdi bana. Bense küçük tahta atımın üzerinde elimdeki sopaya her turda geçirmem gereken halkaları kaçırırdım, anneme bakardım, o da bana gülüm-

serdi. Bazı cin çocuklar atlıkarınca durduğunda ellerindeki sopalarını hippilerin yüzüklü parmakları gibi halkalarla doldurduklarından anneleri sevinir, mutlu olurlardı, benimkiyse hiç üzülmeksizin beni avuturdu, küçük düşmüş olabileceğimi düşünmeksizin. Ancak Proust için evden bu kadar uzaklaşabildik, çünkü annemle bütün gezmemiz, Ternes'de oturan anneannemlerle Lamartine Caddesinde oturan Marcel amca ve karısı Irène'e yapılan kısa ziyaretlerden oluşuyordu. Özet olarak Neuilly'den pek az çıkardık.

Üzerinde öyle uzun uzun durmayacağım, Marcel amcayla Irène teyze, Kaminker – Signoret ailesinin tek zengin, hem de çok zengin üyeleriydi. Marcel'in hangi nedenle amcam, Irène'in de hangi nedenle teyzem olduğunu pek iyi bilmiyorum, hatırladığım tek şey, yedi yaşıma dek her pazar akşamı taksiye binip – ki buna her zaman annem karşı çıkardı, otobüse de binebilirdik diyerek – Lamartine Caddesindeki 7 numaralı evin çam yeşili kapısının önünde inmemizdi. Bize kapıyı sadık uşakları Remy açardı, paltolarımızı alır ve beni Bayan Albertine de Puteaux'nun "merhaba kokotum" undan çok farklı, "Matmazel Kiki" diye karşılardı. Önce daire şeklinde bir holden kuyruklu piyanosu olan dev bir salona geçilirdi, buradan da daha küçük bir salona. Küçük salonun yanında Irène teyzenin Marie- Antoinette üslubunda döşenmiş yatak odası vardı. Her yan maviye boyalıydı bu odada, tuvalet masasının oval aynasının üzerinde pembe, gri, siyah incilerden kolyeler asılıydı. Banyo ise daha çok oturma odasına benziyordu, küvetin çevresinde bir sürü sabun kutusu diziliydi. Marcel amcanın odası ise maun kaplıydı, yıllar sonra başarılarım beni de İngiltere'de aynı türde döşenmiş bir otel odasında kalmaya zorlayacaktı. Amcamın banyosuna gelince, gemi banyolarını anımsatıyordu, mermer, deri ve maun kaplı olup ciddi ve erkeksi döşenişi gözümden kaçmamıştı. Bir koridordan süslenme odasına geçilirdi. Bu oda, yerleri şişe dibini andıran bir döşemeyle kaplı bir avluya bakardı, buradan dostlar için ultra modern döşenmiş zemin katının ışığı sızardı. Cam zemin üzerine saksılarda portakal ağaçları yerleştirilmişti ve çapraz bağlamalar bu odaya korkunç bir derinlik veriyor ve sanki bilinmez bir bahçeye uzanıyordu. Koridor, daire şeklindeki hole

açılıyordu, sağda insanın iştahını kaçıran Aubusson halılarıyla kaplı bir yemek odası vardı. İnsanın iştahının kaçmasının nedeni, sanırım, sabırlı 17. yüzyıl dokumacılarının halıların üstüne titizlikle işledikleri av sahneleriydi.

Marcel amcayla Irène teyzenin evleri Versailles'dı, Malmaison'du, Louvre'du, Bagatelle'di, fazladan bodrumda da Le Corbusier'den izlere rastlamak mümkündü. Mutfak ve kilere ise Maria adında bir kadın egemendi (bu kadının Remy'nin karısı olup olmadığını hiçbir zaman öğrenemedim, evli olmaları da pek işime gelmiyordu, çünkü Remy'yi yakışıklı, Maria'yı ise tombulca buluyordum), zaten buralara girmeme de yalnızca bir tek kez izin verildi. Yoksuldum ama her şeye karşın köşkün küçük matmazeliydim. Haftalık tören genellikle küçük salonda geçerdi. Marcel amcanın beyaz bir sakalı vardı ve meyan kökünden yapılma Florent şekerlemeleri emdiği için menekşe kokardı hep. Beni çok severdi ve dizlerine oturtup hafif bir Avusturya şivesiyle sevgisinden sözederdi. Siyah, kenarları biyeli kadife bir ceket giyerdi evde. Irène teyze kulaklarına sallantılı pırlanta küpeler takardı, küpelerinin ucunda mevsimine göre değiştirdiği armut biçiminde yakut, safir, inci ya da zümrüt sallantılar olurdu. Sırtına da çok zarif, toz pembe, uçuk mavi ya da beyaz ince yünlüden giysiler giyerdi. İnce yapılı, güzel, kısa boylu ama gösterişli bir kadındı. Beni hiç kucağına almazdı. Zaman zaman konuk olarak İsmet (!) adında ve prenses olduğu söylenen bir kadınla, Marcel amca ve Irène teyzenin Katolik olmalarına yardım eden bir piskopos toplantılara katılırdı. Yerdeki düz bej halıların üzerinde çok sayıda Doğu halısı seriliydi. Büyük salon ise hani bal dök yala dedirtecek türden pırıl pırıl bir parkeyle kaplıydı. Küçük dolapların üzerinde "ünlü şekerci Boissier"nin yuvarlak, mavi üzerine siyah çizgili kutuları vardı; gümüş çaydanlık, gümüş şekerlikler, ayaklı fincanlar, gene gümüş şeker maşaları ve küçücük çay kaşıkları göze çarpardı. Bu toplantılarda şundan bundan konuşulurdu, ama ben anlatılanları pek anlayamaz, sıkılırdım. Marcel amca da öyle, bu Katolikliği ve zenginliği benimsemiş eski Avusturya Yahudisi ve yeni Fransız vatandaşı, beni dizlerinde zıplatırken çağlar öncesinden gelen bir şarkı mırıldanırdı. Sanırım

servetini borsa oyunlarında yapmıştı.

Sonunda o sevimsiz saat gelip çatar, yedi yedi buçuğa doğru annem artık kalkmamız gerektiğini mırıldanırdı. Bunun nedeni yemek kokuları değil, yemek odasından belli belirsiz yükselen gümüşlerin sesiydi. Hemen paltolarımızı giyerdik, yemeğe kalmamız için ısrar edilmezdi. Çünkü ben erken yatması gereken, ciddi eğitim gören küçük bir çocuktum.

Lamartine Caddesi 7 numaradan uzun uzun sözetmemin nedeni, bundan onbeş yıl kadar önce Fransa'ya yerleşen yazar Irwin Shaw'ın bu evde bir davet vermiş olmasıydı. Böylesi çok daha güzeldi.

BizimJacques – DuludSokağında, dördüncükattakidairemizin küçük bir koridoru, bir yemek odası ve iki yatak odası – biri benim odamdı, öteki de salon gibi döşenmiş annemle babamınki – büyük bir mutfağı ve çok ufak bir banyosu vardı. Bu banyoda bir süredir kullanımına gösterilen özen yüzünden oldukça çarpıcı sayılabilecek bir eşya bulunuyordu. Tahta bir komodindi bu, üzeri mermer kaplıydı ve bu mermerin içi bir küvet yerleştirilebilecek biçimde oyulmuştu. Küvet ekseni çevresinde dönüyor ve içindeki suyu boşaltıyordu. Su önceden ibrikle taşınır, bu komodine uydurma bir tuvalet masası görünüşü veren aynanın arkasındaki depoya boşaltılırdı. Deponun da bir musluğu vardı. Kullanılış saatlerine göre ya sıcak ya da soğuk akardı su. Aktığında her şey iyi gider, evimiz o dönem Neuilly'sinde evlerin duvarlarına yapıştırılan "kiralık – akarsuyu da var" yazılarına uygun düşerdi. Su akmadığında işler zorlaşır, asıl kötüsü taştığı da olurdu. Şunu söylemek istiyorum: Sahte komodinin altına gizlenen kova zamanında dökülmediğinde büyü ve giz bozulurdu. Bu olayın pazar akşamlarına rastladığı da olur, tatil günü çok renkli bir biçimde son bulurdu. Ciddi olarak şişmeye başlayan türkuvaz ve sarı muşambanın temizlenmesinde babam anneme yardım ederdi.

Aslında, babamın en sevdiği yer Lamartine Parkıydı. Havanın güzel olduğu pazar günleri, hiç gezmeye çıkmayan babam, Boulogne Ormanının da yakınlığını fırsat bilerek beni alır, saat onbir buçuğa doğru Acacias ve Bois Caddelerinde dolaştırırdı. Yolda çok

iyi giyimli insanlara rastlardık, babam onları tanısa da tanımasa da pek çoğuyla selamlaşırdı. Bois Caddesindeki pembe mermer sarayın önünden geçerken şapkasını çıkarıp selam verirdi. Boni de Castellane konusunda anlattıkları, annemin bana Sacco ile Vanzetti hakkında anlattıklarından çok daha anlaşılmaz gelirdi. Sonuç olarak züppece gezintilerdi bunlar ve annem bu gezintilerimize hiç katılmaz, ev işleriyle uğraşıp tavuklu pilav pişirirdi. Biz de eve dönerken Chavy'den (ekmek, pasta satan bir fırın) pasta alırdık. Annem bu dükkanda pek sevilmezdi, çünkü bir kez ekmek almaya gittiğimizde satıcı kızı francalamızı saracağı kağıdı başparmağını tükrükleyerek tuttuğu için uyarmıştı. Bütün bunları anlatırken konuya yeterince kendini beğenmişlik ve Proust'ça bir hava katmışımdır umarım, özellikle Boni de Castellane bölümüne.

Böylece, pazar öğleden sonrasını bizi Lamartine Meydanına götürecek taksiyi çağırıncaya kadar babamla Acacias ile Bois Caddesi arasında yürüyerek geçirirdik. Sabahında ise annemin Singer'inde diktiği şık elbiseyi giyip sevimli kız rolümü oynardım, tabii bir de pasta satın almak gibi sıradan bir görevimiz vardı – ki bundan Fransız burjuva romanlarında neredeyse dinsel bir havayla sözedilir – ve sonunda babamın düşlediği dünyaya doğru yola koyulurduk. Marcel amcanın sıkıntısından benimle oynadığı sırada babamın bir an bile sıkılmadığını ve dinleyicisini de sıkmadığını söylemeyi unuttum. Babamın bu tavrının annemi şaşırttığını da belirtmek isterim. Her zaman iyi giyimli (giysilerini kendi dikerdi), güzel ve sessiz olan annem, bu Boissier'den alınma kutuların, gümüş şeker maşalarının ve yemek odasındaki Aubusson halılarının arasında ne aradığını düşünür gibiydi. Belki de akşama bana ne yemek vereceğini ya da gerçekten okuduğu ve kimsenin bir tek satırını bile okumadan üzerinde saatlerce konuştuğu bir kitabı, taşan su kovasını ya da evlerinde hâlâ elektrik olmayan annesiyle babasını düşünürdü.

Ternes Sokağında oturan anneannemlere bazı perşembe öğleden sonraları yürüyerek giderdik. Neuilly Caddesindeki Luna Parkın önünden geçerken bugi buginin raylarını görür ve binenlerin yapmacık çığlıklarını duyardık. Luna Parkta benim yaşıma

uygun düşmeyen varyete numaralarının sergilendiğini biliyordum. Grande Armee Caddesinin solundaki küçük bir sokağa sapardık, buranın adını hiçbir zaman öğrenemedim. Ama bu sokağa, yalnızca Japonların kalabileceğine inandığım küçük bir otel yüzünden Japonlar Sokağı adını vermiştim. Sonra Saint Ferdinand kavşağına varırdık ve burada anneme Saint Ferdinand kilisesinde genç kızlığa geçişini simgeleyen ayini anlattırırdım. Biraz daha yürüdükten sonra Ternes Sokağı 49 numaraya varırdık.

Anneannemlerin oturduğu ev gösterişliydi ama onların dairesi avluya bakıyordu. Büyükbabam Güneyden ayrılmış olmanın üzüntüsünden bir türlü kurtulamamıştı ve 17. bölgenin Emile Allez Sokağındaki küçük atölyesinde Akdenizin üzerinde güneş batışını yansıtan resimler yapmaya devam ediyordu hâlâ. Müşterileri Fotopulos, Grafopulos gibi Yunan asıllı Marsilyalı armatörlerdi ve onun günbatımı tablolarını buram buram Marsilya kokan salonlarının duvarlarına asmak için satın alırlardı.

Çok küçükken birkaç kez anneannemlerin bu küçücük kahve ve gaz kokan dairelerinde gece yatısına kaldığımı anımsarım. Beni "salon"daki bir divana yatırırlardı, gaz lambasının titrek ışığı Güzel Sanatlardan bir dostun yaptığı, Roma Ödülü almış bir heykeli aydınlatırdı. Dost "başarı" kazanmıştı, büyükbabam kazanamamıştı. "Bu başarıya ulaşanların birer şarlatan olduklarını düşündükçe aklımı kaçırıyorum," derdi anneannem. Bu şarlatanların arasında Picasso da vardı tabii. Küçük bir kızken Picasso'dan sözettiklerinde "şu şarlatan Picasso..." diye söze başladıklarını anımsarım.

Sonuç olarak çocukluğunuzda öyle pek kayda değer olaylar bulunmadığını söyleyebilir miyiz?

Simone Signoret: Hayır, çünkü dokuz yaşındayken Noelde bana bir erkek kardeş armağan ettiler. Aylardır okulda herkes Noelde alacağı armağanları düşünüyordu, gümüş bir dolmakalem, bisiklet ya da güzel bir kalem kutusunu düşleyenler vardı, bense Noel armağanımın bir "erkek ya da kız kardeş" olacağını biliyordum. Çünkü söz vermişlerdi. Ne kedim ne köpeğim ne de patenim

olmuştu. Bu küçük kız ya da erkek kardeşi de bizimkiler vermezlerse bana ihanet etmiş sayılacaklardı. Kısacası bizimkiler başka ailelerde ikinci bir çocuğun doğumuyla birinci çocuğun geçirebileceği tüm sarsıntıları bu kolay yöntemle çözümlemişlerdi. "Sarsıntılara" ilişkin sayfalarca edebiyat yapıldı bugüne dek, ama ben bu konuda bir tek satır bile okuma gereğini duymadım. Her şey o kadar basitti ki! Uslu dursam bir kardeşim olacaktı; oldu da.

Annem armağanımı üç gün geciktirdi, Alain, 28 Aralıkta dünyaya geldi. Beni tedbirli davranarak Georges amcayla Rosa teyzenin yanına Brüksel'e göndermişlerdi, Georges amcadan pek sözetmesem de olur. Dönüşümde karşımda kundaklanıp yatağına oyuncak bebek gibi yatırılmış, kulakları, saçları, burnu, tırnakları ve sesi olan Alain'i buldum. Şaka ediyorum ama 1958 yılında çok genç yaşta ölen bu bebeğin doğumuyla dünyama yeni ufuklar açılmıştı. Çilekeş Rosa teyze, annemin yeğeniydi, harpte dul kalmış bir Arles'lıydı. Ren bölgesinin Wiesbaden kentinden Belçikalı Georges amcayı tanıyıp evlenmişti, aslında bu çok ilginç bir konudur, belki başlı başına bir bölümde anlatılabilir.

Sık sık erkek kardeşlerinizden sözediyorsunuz...

Simone Signoret: Evet, kardeşlerimden sözediyorum, çünkü Alain'nin dünyaya gelişinden yirmi ay sonra Jean Pierre doğdu. Bu insanları –yani annemle babamı– hiç anlayamadım, dokuz yıl bekledikten sonra arka arkaya iki çocuk yapmak nereden de akıllarına gelmişti acaba... Ama bu davranışları bir kızda ansızın analık içgüdülerinin gelişmesine neden olacaktı.

Yani çocukluktan yetişkinliğe dokuz yaşınızda mı geçtiniz?

Simone Signoret: Hayır, ama sorumluluk almayı öğrendim.

Sorumluluk alan bir çocuk nasıl olur?

Simone Signoret: Annem ikinci kardeşime sekiz buçuk aylık hamileydi ve o yazı Paris'te geçirmeye karar vermiştik. Vermiştik derken annemle kendimden sözediyorum, çünkü babam Damour'un ölümünden bu yana çok yolculuk etmeye başlamıştı, artık evrensel kongrelerde çevirmenlik yapıyordu. Sanırım anında çeviriyi bulanların ilkiydi, onun 1943 yılında bir akşam saatler boyunca Fransız radyosu için Hitler'in Nürnberg'de verdiği ilk uzun nutku çevirdikten sonra eve döndüğünde ne denli bitkin olduğunu bugün gibi anımsarım.

14 Ağustosta, ansızın annem, rengimizin çok soluk olduğunu bahane ederek yer bile ayırtmadan ertesi gün Paris'ten ayrılıp La Baule'e gitmemize karar verdi. Sıcaklara karşın ne olur ne olmaz diyerek bütün kalın kazaklarımızı ve karides ağlarımızı da yanımıza alarak trene bindik. Valizlerimizi yerleştirdikten sonra üçüncü mevkideki yerimizi bulup yerleştik. Yemekli vagon sağlığa uygun olmadığı için elimizde bir sürü yiyecek paketi vardı, sandviçler yolda yumuşar diye evde hazırlanmazdı. Yanımıza bir paket yağ, jambon ve ekmekleri kesmek için bıçak alırdık... Bütün bunlar oldukça büyük bir yük oluşturuyordu. Bir de altına çişini yapan yirmi aylık kardeşimi sayarsanız halimizin ne denli yürekler acısı olduğunu anlarsınız. Üzerimize hep en eski giysilerimizi giyerdik, bilirsiniz trenlerde insanın üstü başı çok kirlenir! Ama bu arada garlarda bej ya da kahverengi çok şık giysileriyle gezen, çantaları timsah derisinden ve kollarının altında moda dergileri taşıyan zarif kadınlar gözümden kaçmazdı. Sanırım bu yüzden, para kazanmaya başlar başlamaz "yolculuk giysilerime" çok özen gösterdim. (Ama, artık bu tür kaygılarım yok.)

Sonunda La Baule'e vardık, bir aile pansiyonunda yer bulduk ve annem ertesi gün kendine La Baule'ün lüks sokaklarından birinde bir kadın doğumevi buldu. Her şey çok iyi gidiyordu, ama bir gece annem beni uyandırdı ve "hayatım sanırım vakit geldi," dedi. Ben de kalktım, giyinip alt kattaki telefonla doktoru aradım, pansiyonun sahibini uyandırıp taksi çağırttım, annemi arabaya

bindirdik. Ertesi sabah kardeşimle annemi görmeye gittiğimizde yanındaki beşikte yeni erkek kardeşimizi uyur bulduk.

Onbir yaşındaydım ve birkaç gün tek başıma kardeşim Alain' le ilgilendim. Onu giydirip denize götürüyordum, sonra annemi görmeye gidiyorduk, ardından yemeğini yediriyordum ve bütün bunlar çok doğaldı benim için. Çevremizdekiler şaşkın şaşkın beni izliyordu, bunun nedenini bir türlü anlayamıyordum.

Babanızdan sözedin biraz da. Artık yanınızda olmadığına değinmiştiniz?

Simone Signoret: Arada sırada bizi görmeye geliyor, armağanlar getiriyordu. Ama annemle araları gittikçe açılıyordu. Ben annemin yanındaydım ve onu destekliyordum. *Taşınıyorduk*, yeni tutulan evler her seferinde eskisinden daha büyük oluyordu ama bir gariplik çökmüştü üzerimize. Son taşındığımız ev Roule Caddesiyle Orleans Sokağının kesiştikleri köşedeydi. 1900'lerde yapılmış karanlık yüzlü bir apartmandı, aynaları, hidrolik asansörü ve bizi küçümseyen, çok seçkin bir kapıcısı vardı. Duvarları kağıt kaplatmamıştık, kayısı rengi çok güzel astar kağıtları evi sarıyordu. Sanki bir kayısının içinde yaşıyorduk! Eskiden yerler bej halıyla kaplıymış ama bizden önceki kiracı çıkarken hepsini sökmüş ve tavanlarda avize yerine çıplak ampuller sallanıyordu. Bu işlerle hep yakında ilgilenileceği söylenirdi evde...

Neden kendinizi garip *hissederdiniz?*

Simone Signoret: Geniş bir ana merdiveniyle dik bir servis merdiveni bulunan, emektar uşaklar çalıştıran ailelerin oturduğu bu apartmanda bize pek iyi gözle bakılmazdı. Bizde çalışan kızlarsa birkaç haftanın sonunda genellikle haber bile vermeden çekip giderlerdi. Başlangıçta annem işe her yeni gireni harika bulurdu. Gerçekten de işe giren kızların tavsiye belgelerinde "becerikli ve çalışkan" yazardı ama genellikle üçüncü haftanın sonuna doğru umut kırıcı bir hal alırlardı. Ve dördüncü haftanın başında toz

olurlardı... Bunu öğlenleri okuldan döndüğümde bana kapıyı annem açarsa anlardım.

Liseye başlamış mıydınız?

Simone Signoret: Ortaokula başlamıştım. O yıllarda Neuilly'de kız lisesi yoktu. Ama gittiğim ortaokul, Pasteur Erkek Lisesinin hemen karşısındaydı. (İlkokulu Pasteur'de bitirdiğimi söylemiştim ve kızlar çocukluk arkadaşlarıyla sık sık karşılaşırlardı.) Eve pek çok kız arkadaşımı götürürdüm ama annem bazen canımı sıkardı. Örneğin yağmurlu günlerde kızlara ayakkabılarını çıkarmalarını söylerdi. Şöyle derdi: "Küçüğüm, böyle havalarda evde ayakkabıyla gezmek çok zararlıdır; insan ayaklarını üşütüp hastalanır." Ama arkadaşlarım bizim evi, perşembeleri çaylı partiler verilen o çok düzenli evlerinden daha eğlenceli ve sevimli bulurlardı. Bizim evde her şey çok rahattı, mutfağa gidilir, bir dilim kek alınırdı. Beni rahatsız eden her şey onların çok hoşuna giderdi.

Ortaokulda tanıyıp daha sonra karşılaştığınız öğretmenleriniz ve arkadaşlarınız olmuştur herhalde..?

Simone Signoret: Gittiğim okulla Pasteur Lisesi birleşik gibiydi. Öğretmenlerimiz aynıydı. Daniel Rops, Georges Magnane, Gabriel Chevalier ve Sartre. Neuilly'de bir tek edebiyat sınıfını okumadım. Ama Sartre bazı arkadaşlarımın öğretmeni olmuştu. Neuilly'ye ilk geldiğinde bu ufak tefek adam, patlak gözleriyle öğrencileri önce güldürmüştü. Derslere hep son anda taksiyle yetişirdi. Sırtında kahverengi tüylü bir paltoyla mavi dik yakalı bir kazak vardı ve o zamanlar dik yakalı kazak giymek pek olacak iş değildi. *Bulantı*'yı bu ilk öğretmenlik yılında yazmıştı. Başlangıçta bizim oğlanlar ona deli gözüyle baktılar. Hepsi küçük burjuva çocuklarıydı, babalarının çoğu Central mezunu mühendislerdi. Ama zamanla Sartre hepsinin kanına girdi. Ve neredeyse herkes felsefe okumaya karar verdi.

Savaş öncesindeki yıllarda dünyada ve özellikle Almanya'da önemli olaylar gelişiyordu, işte bütün bunlar dar Neuilly çevresinde nasıl değerlendiriliyordu?

Simone Signoret: Sınıfımıza gelen küçük Alman Yahudisi kızlarla Hitler de yaşamıma karıştı. İnsanlar: "Almanya'da olup bitenlerden haberimiz yokmuş," dediklerinde gözlerini ve kulaklarını nasıl böyle tıkalı tuttuklarına şaşmışımdır hep! Evde hep Alman Yahudisi konuklarımız olurdu. İşin ilginç yanı, mültecileri eve çağıranın, Yahudilere karşı duyarlı olması gereken babam değil de annem oluşuydu. Annemanneme yardım eden bazı kızları anımsarım. İçlerinden birinin adı Lotte'ydi, güzeldi, insanı hüzünlendiren bir havası vardı. Bu kızla ilişkimiz hiçbir zaman kopmadı. Bazıları birkaç gün kaldıktan sonra başka yerlere göçerdi. Hiç durmadan Almanca konuşurlardı. Bir grup Yahudinin bizde kaldıktan sonra Amerika'ya ya da Filistin'e gittiğini çok iyi anımsarım. Bu bölünme bana geçen yüzyılın sonundaki büyük Göçte New York'un *sweat-shop*'larında şapka yapmaya gidenlerle Tiberiya Gölü kıyılarında "sivrisineklerle" savaşmayı seçenlerin bölünmesini düşündürür.

Anneniz Yahudi değildi, değil mi?

Simone Signoret: Değildi, sanırım bu yüzden böylesine duyarlıydı. Zaten her konuda öteki insanlardan çok farklı davranırdı. Aynı yıllarda satın aldığımız bir diş fırçasının Japon yapımı olduğunu farketti. Fırçayı aldığımız dükkana geri götürdük, satıcı başına bir Bask beresi giyerdi. Büyük bir olasılıkla sağcı militanlardandı.

Annem, "bu diş fırçasını değiştirmek istiyorum, Japonya'da yapılmış," dedi. "Ya, öyle mi, ne olacak yani?" dedi satıcı. Annem, "anlamıyor musunuz bayım, Japonlar, Almanya ve İtalya'yla bir antlaşma imzaladılar, satın alınan en ufak Japon malı silah yapımına katkıda bulunmak, başka bir deyişle faşist ülkeleri desteklemektir," diye cevap verdi. Annem bu konuşmayı yaparken yanında olmamak için dünyayı bağışlayabilirdim birilerine. Ama satıcı yeniden söze başladı: "Fransız yapımı bir diş fırçası mı istiyorsunuz?"

"Hayır, aşırı milliyetçi değilim, yalnızca ne Alman ne İtalyan ne de Japon malı olan bir diş fırçası istiyorum." Anneme İngiliz malı bir diş fırçası bulundu. Annem gününü başarılı geçirdiğine inanıyordu, bugün düşündüğümde ne kadar haklı olduğunu anlıyorum. Ama insan oniki onüç yaşlarındayken böyle durumlarda çok sıkılıyor.

Babanızın Yahudi, dolayısıyla sizin de bu mülteci çevresiyle bir yakınlığınız olduğunun bilincinde miydiniz?

Simone Signoret: Pek bilincinde olduğum söylenemez. Bunlar zaten bizim dışımızda olan şeylerdi. Yahudi dinini öğrendiğimi de söyleyemem. Zaten Yahudi düşmanlarıyla da hiç karşılaşmadım. Babam yaşadığı ülkeye iyice uymuştu. Bu yüzden dinsel eğitim görmedim ve inançsız yetiştirildim.

Devam ettiğiniz ortaokulda, din eğitimi yapılmıyor muydu?

Simone Signoret: Kesinlikle hayır. Din dersleri günümüzün ünlü kardinalı Daniélou'nun annesi Bayan Daniélou'nun okulunda yapılırdı. Derslere katılan Meryem'in genç kızları, üniformalar giyer ve Neuilly sokaklarında sıra halinde dolaştırılırlardı. Bizi küçümserlerdi ama umurumuzda değildi. Bazılarını, Martenot'daki derslerden tanıdık.

Martenot'daki dersler dedim: Bu dersler, Saint Pierre Sokağındaki küçük bir konakta, Madeleine ve Geneviève Martenot adlı iki kızkardeş tarafından yapılırdı. Bugün bile anımsadığım, müzik eşliğinde parmak hareketine dayanan güzel bir yöntem bulmuşlardı. Savaşta muhabereci olarak bulunmuş bir erkek kardeşleri vardı. Onun hep beyaz bir gömlekle bahçede deli gibi koştuğunu görürdük. İnsan sesine benzeyen garip seslerin yükseldiği bahçenin arkasında bulunan küçük bir evde çalışırdı. Çalışmalarının sonunda Martenot radyo dalgalarını buldu.

Martenot adı da birden üne kavuştu. Perşembeleri, Meryem'in kızlarına rastlıyorduk. Saint Pierre'deki törenlerinden sonra

bize gelirlerdi. Beyaz elbiselerini, armağan edilen kol saatlerini ya da dolmakalemlerini gördüğümde doğrusu onlara özenirdim. Ama gizemcilik konusuna hiç heves etmedim. Bir arkadaşımın annesi beni yazlık evine davet etmiş ve dua etmem gerektiğini söyleyerek birkaç şey öğretmişti. Orada dua etmek zorunda kaldım, ama bu işin bana göre olmadığını çabuk anladım.

O günlerde, politika hakkında herhangi bir bilginiz var mıydı?

Simone Signoret: Evet, vardı. Bu bilgimin annemden geldiğini söylemem gerekir. Japon yapımı bir diş fırçasını satıcıya geri götürüyorsanız, olayları anlıyorsunuz demektir. Davranışın duygusal olduğunu kabul ediyorum. Örneğin annem Başbakan Briand'ın resmini hep yatağının başucunda bulundururdu... Almanya'da "işgalci"lerden biri olmuştu ve bu durumdan nefret etmişti. Hatırlıyorum, bana Wiesbaden'de nasıl büyük bir evde oturduklarını, Fransızların hiç yiyecek sıkıntısı çekmediklerini anlatırdı. Evlerinde oturduğumuz Alman ailesi tavanarasına sığınmışlardı, yiyecek sıkıntısı çekiyorlardı. Annem küçük Alman çocuklarına süt verirdi. Ben de, küçükken işgalin nefret edilecek bir olay olduğunu öğrendim. Fransa işgal edildiğinde de bu konuda deneyimi olan biri sayılabilirdim.

Annem, Don Kişotça bir barışçılık yanlısıydı ve bunu bana da aşıladı. Onun beni, babamdan daha fazla etkilediğini söyleyebilirim. Babam gerici biri değildi ama solcu da sayılmazdı. Eve getirdiği gazeteler *Gringoire* ve *Candide* türündendi...

Ailemi daha iyi tanıtabilmek için, 1936 Halk Cephesi hükümeti sırasında geçen bir olayı anlatayım. Anneannem, Valensiyalı bir kadındı ve soyadı Dubois'ydi, ama Poncelet'li ve dedesi Devrim sırasında giyotinle öldürülmüş bir Dubois olduğunu anımsatmayı severdi. Durmadan konuşurdu, ama kasap olan babasından hiç söz açmazdı. Bir şapkacı dükkanında çalışırken, uzun boylu ve yakışıklı büyükbabamı tanımıştı. Adı Signoret olan büyükbabam ressamdı ve Marsilya Operasında çalışan birinin oğluydu. Neuilly'nin

şık mahallelerindeki banklarda kolayca dostluk kuran anneannem, konuşmasını hep şöyle bitirirdi: "Büyük bir sanatçı olan kocam..." Onu, oyuncu Gabriel Signoret'nin karısı sanırlar, o da bu yanlışı düzeltmeye çalışmazdı.

Büyükbabam öldüğünde anneannem bize taşındı. Ufak tefek ve bembeyaz saçlıydı. Gençliğinde epey saçmalayan ama Amerika'ya yerleştikten sonra zengin olan Valenciennes'li bir kuzeninin yanına gitmişti eskiden. Bana, 1890'ların New York'uyla kızılderili öyküleri anlatırdı. Kuzeni evinin çevresine içki dolu fıçılar dizermiş. Kızılderililer "ateş suyu"nu içmeye gelince de onları yakalarmış. Anlattıkları kesinlikle doğru değildi, ama o gene durmaz, anlatıp dururdu. Piyano çalmayı da bilir, operetlerden parçalar söylerdi. Sıkardı öyküleri beni, saçmaladığına iyice inanırdım. Şimdiyse bunları bir kez daha duyabilmek için milyonlar veririm.

1936 yılının ünlü Halk Cephesi hükümeti sırasında bir geçit töreni düzenlenmişti. Neuilly'nin Roule Caddesinde. Biz, Neuilly'deki o lüks evin altıncı katında oturuyorduk. Annem, biz çocukların düşmemizden korktuğu için tavuk kümesini andıran ve sokağı görmemizi engelleyen bir tel örgü yaptırmıştı terasa. İşte o geçit töreni sırasında anneannem de seyretmek için terasa çıkmıştı. Boyu çok kısa olduğundan olanı biteni görebilmek için bir eliyle tel örgüye yapışıp kendini yukarı çekmişti. Bu lüks binanın en üst katında, bembeyaz saçlı ve yumruğu ısrarla havada duran kadın tabii aşağıdakiler tarafından farkedilmişti. Başladılar anneanneme küfür yağdırmaya. Çoğu *Action Française* militanı, liseli sağcı gençlerdi. Başımı kaldırdım ve anneannemi gördüm. Hidrolik asansöre atladığım gibi yukarı çıktım ve balkondan çekip içeri aldım.

> Bir Şefin Çocukluğu'*ndan bir sahneyi anımsatıyor. Sartre, Neuilly'deki okul çıkışı* Action Française *gazetesini satan bu liseli çocukları anlatıyordu orada. Arkadaşlarınız mıydı onlar?*

Simone Signoret: Onlardan olan ve bizim gruptakilerle arkadaşlık

eden yakışıklı bir genci anımsıyorum yalnızca. "Fransa Yahudinin Elinde" manşetli o ünlü sayıyı satışını anımsıyorum. Yahudilere özgü bir tepki göstermiştim hiç değilse bu olayda. Sartre'ın Pasteur Lisesine gelmesinden önceydi...

Onun gelişinin, Neuilly gençliğinin düşüncesini etkilediğini söyleyebilir misiniz?

Simone Signoret: Kuşkusuz. Genellikle de henüz çizgisini saptamamış olanları etkiledi. Sartre onları, hiçbir hocanın götürmediği bir yere, kahveye götürdü. Onlara ödünç kitap da verdi. İlkin ünlü Amerikan yazarlarını okuttu: Hemingway, Dos Passos, Steinbeck, Faulkner gibi... Bu çocuklar benim arkadaşlarım olduğundan dolaylı olarak Sartre'ın eğitiminden ben de yararlandım.

Bu kızlı erkekli grupta ünlü sinemacı Chris Marker, Jacques Besse, Daladier'nin oğlu, Louis Saenz, felsefe sınavında başarı gösteren Kanapa, Micheline, Claudie, Monique vardı...

Öğlenleri, okul çıkışı, Roule Caddesindeki "Au Sabot Bleu" adlı bir gazete bayiinin önünde toplanırdık. Kahveye hiç gitmezdik, zaten o dönemlerde öyle yerlere gitme alışkanlığı yoktu. Karşıdan karşıya geçme iznimiz de yoktu. Erkekler kızların kaldırımına, kızlar da erkeklerin kaldırımına geçemezlerdi. Ancak, "Sabot Bleu"nun önünde toplanabilirdik. Ondan sonra da Julien Damoy' un dükkanının bulunduğu Orleans Sokağına dek yürür, konuşurduk. Özellikle de şarkıcı Charles Trenet'den söz açılırdı. Tüm erkekler kendilerine şapka, mavi gömlek ve beyaz boyunbağı almışlardı. Trenet, çok önemliydi. Cazı Fransa'da tanıtan Hot Club da öyle. Kimyagerler Odasında gitarist Django Reinhard ilk konserlerini veriyordu o sıralarda. Önemli saydığımız kitaplardan da sözederdik: *Poussière*, *Sparkenbroke* gibi...

Çok gezer miydiniz? Sinemaya, tiyatroya gider miydiniz?

Simone Signoret: Çok az. O dönemin önemli filmlerini yıllar sonra sineklüpte ya da sinematekte görebildim. Gençliğimde gördüğüm

filmler, bir elin parmakları denecek kadar az. Bu filmler, beni şaşılacak derecede etkilemiştir, örneğin *Doktor March'ın Dört Kızı*. Olgunluk sınavından bir gün önce gördüğüm ilk korku filmim. Önce Bois'da sandalla dolaşmaya çıkmış, sonra da sözümona "biraz yatışmak için" sinemaya gidelim demiştik. Ve sonuçta, bugün bile beni korkutan Basil Rathbone'un oynadığı *L'Etranger Visiteur* (Garip Ziyaretçi) adlı filmi gördük... Hıçkırıklarla ağladığım *Üç Arkadaş* filmini de o zamanlar seyrettim. *Lanetli M*'yi seyrettiğimde oniki yaşındaydım. Sinemaya girmeden önce gişedeki bayana, "acaba bu film bize uygun mu?" diye sorduğumuzu anımsıyorum. O bayan da, "tabii, tam size göre bir film, hiç olmazsa bundan sonra dikkatli olmaya çalışırsınız," demişti.

Paris'te tek gittiğimiz sinema, rahat koltuklu Ermitage adlı sinemaydı. 7 franklık biletler alıp 10 franklık koltuklara gömülürdük. Sonra da *Pam Pam*'a gidip birer meyve suyu içer ve Charlie Kuntz'u dinlerdik.

Tiyatroya ise daha az giderdik: Comedie Française'e ya da Atelier'ye. Knut Hamsun'un *Açlık*'ını, daha önce *Entrée des artistes* (Yıldızlar Girişi) adlı filmde seyrettiğim ve hayran olduğum Roger Blin'in oynadığı, Laforgue'un sahneye koyduğu *Hamlet*'i gördüm. Yakışıklı bulduğum Dullin'in sahnelediği *Jules Cesar*'ı seyrettim. Oyunda oyuncular, Romalılar gibi bileklerini sıkarak birbirlerini selamlıyordu. Bu da bizi öylesine etkilemişti ki, daha sonra okulda böyle selamlaşmaya başladık.

Ünlü 1937 Uluslararası Sergi zamanlarıydı, herkes gibi siz de gittiniz mi?

Simone Signoret: Ondan önce iğrenç bulduğum Sömürge Sergisine gitmiştim. Lise tarafından götürülmüştük yanılmıyorsam ve gittiğime de bin pişman olmuştum. Angkor tapınağını gördüm, fil kılından yapılmış küçük bir yüzüğe hak kazandım... Fransız sömürge imparatorluğu kısacası....

Uluslararası Sergide Rus pavyonundan aklımda kalan tek şey 1937 olayları sırasında öldürülen generalleri simgelediği için kaldırılan resimler ve boş kalan panolar. Alman pavyonunda ise genç

Nazilerin ilk örneği sayılabilecek yakışıklı asansörcü çocuğu anımsıyorum. Bu çocuğu görebilmek için asansörle defalarca inip çıkmıştık. İki İspanyol (biri Cumhuriyetçi, öbürü Kralcı) pavyonundan anımsadığım da Picasso'nun *Guernica* adlı resmi ve herkesin para attığı civa dolu bir kap. Fransızca hocamız *Guernica*'yı bize uzun uzun anlatmıştı. O güne dek, İspanya savaşını *Gringoire* ve *Candide*'in karikatürlerinden öğrenmiştim. "Sabot Bleu"nün önünde toplanan arkadaşlarımızın şu ya da bu tarafı destekleyip savaşa katılmak istediklerini söylersem, bu yalan olur; oysa aynı günlerde bulunduğumuz yerden sekizyüz kilometre uzaktaki Cabucelle'de Montand Ebro cephesine gitmekten sözedenleri dinliyordu hep...

"Sabot Bleu"de toplanan bizler içinse, "gidiş" sözcüğü yalnızca yaklaşan uzun tatilleri anımsatırdı. Zaten, birkaç yıldan beri düzenli olarak Morbihan'a, Saint – Gildas – de – Rhuis'e gidiyorduk. O dönemlerde Brötanyalılar evlerini bütün yaz süresince kiraya verip akrabalarının yanına yerleşirlerdi. Bu evlerde de hep denizci bir oğulun getirdiği Japon malı altı rafadan yumurta fincanıyla Çin Hindi'nden bir resim bulunurdu.

Yaz tatiline çıkanların çoğu, yazlıkta güzel evleri olan Nantes, Vannes, Rennes kökenli ailelerdi. En güzel ev Messmer'lerinkiydi, kıyıda Messmer'lerin teknesi durur, kimbilir belki de kilisede Messmer ailesine ayrılmış iskemleleri bulunurdu. Ben, gizlice bahçedeki sütunları seyrederdim. Autheuil'deki evimize taşındığımızda en gerekli şeylere boş verip marangoza öyle bir sütun yaptırmamın nedenini de açıklamış oldum böylece. Kızıma, "senin de bir sütunun olacak," dediğimde verdiği yanıt şöyle oldu: "Ya, öyle mi..."

Plajlarda genellikle hüküm süren iyi aile ilişkileri havasından pek fazla hoşlanmayan babam, Saint Gildas'a seyrek gelirdi. 1938 Eylülünün güneşli bir gününde, postacı Münih'ten şu telgrafı getirdi: "Barış sağlandı – babanız." Bu telgraf bize babamın da aptalların oluşturduğu ünlü Fransız delegelerinden biri olup olmadığını düşündürdü.

Bir yıl sonra, babamın olayları açıklayan bir telgrafına da hiç gerek kalmadan Saint Gildas çanları çalmaya başladı: Savaş başlıyordu.

2

Siz Saint Gildas'dayken savaş patlayınca Paris'e mi döndünüz?

Simone Signoret: Yok, hayır, biz dönmedik. Silah altına alınabilecek yaştaki genç erkeklerle güneşten tam anlamıyla yararlanamayan "ücretli izinliler" döndü. Biz orada kaldık: Babam, Paris'te yaşamanın tehlikeli olduğunu savunuyordu. Annem de Birinci Dünya Savaşını yaşadığından dönmeme fikrine katıldı.

İşte bu nedenlerden ötürü Saint Gildas'da kaldık. "Eylül ortasına" kadar kiraladığımız evi bıraktık, "mevsim sonu" olduğundan bedava denilebilecek kadar ucuza çok ama çok büyük bir ev tuttuk. Annem, küçük erkek kardeşlerim ve ben, kışlık karargahımızı Atlantik kıyısına kurmaktan memnunduk. Çocuklar bitlerin hışmına uğradıkları kasaba okuluna yazıldılar. Ben de Vannes'da son sınıf edebiyat bölümüne kaydımı yaptırdım.

Yatılı mıydınız?

Simone Signoret: Hayır, Vannes'lıların Güzel Bayan Franco diye adlandırdıkları bir kadının evinde kaldım. Daha sonra, annemin arkadaşı "Claire teyze"nin yanına taşındım. Claire teyzenin çocukları Eliane ve Jean benim çocukluk arkadaşlarımdı, onların evi küçük olduğundan biraz sıkışıyorduk ama, her şeye karşın orada yaşamaktan hoşlanıyordum. Kentte Alain Resnais adlı bir arkadaşım da vardı, babası eczacıydı. Bir de, Louis Monnier adında bir başka arkadaşım vardı ki, onun serüvenlerini anlatmam en az Georges dayım ve Rosa teyzeminkiler kadar uzun sürer.

Sınıfta oniki öğrenciydik: Vannes'lı kızlar ve içlerinde tek Paris'li olan ben. Bayan Samuel adında harika bir tarih hocamız

vardı. Programımız da çok ilgi çekiciydi: Çünkü olaylar bize pek yakındı, onları yaşamaktaydık. Bayan Samuel ateşli bir şekilde 1917 Rus Devrimini, Almanya ve İtalya'da faşizmin yerleşmesini ve günümüz olaylarını anlatırdı.

Doğabilimleri dersleri ilgi çekici bir binanın yanında yer alan liseye bağlı bir uygulama okulunda yapılıyordu. Çarşamba günleri bu binaya garip tavırlı kadınlar gelirdi. Meğer kent doktorlarında muayene olmak isteyen Vannes genelevlerinden gelen kadınlarmış. Ziyaretleri nedense bizim uygulamalı derslerin saatine denk düşerdi. Şapkasız çıkmalarına izin verilmeyen ortaokul talebeleri, onlarla aynı saatte gelirler, aynı saatte çıkarlardı. (Unutmadan söyleyeyim, ben de kendime bir bere almıştım, gözlerime kadar inen bir bere.)

Başlangıçta hiçbir şey anlamıyordum. Epey saftım. Garip tir, beni o dönemlerde biraz olsun "aydınlatanlar" taşralı kızlardı, Brötanya burjuvalarının kızları. Neuilly'de hiç duymadığım için alışık olmadığım açık saçık hikayeleri ilk kez bu okulda duydum. Anlamadığımdan açıklanmaları gereken hikayelerdi bunlar.

Bir gün Bayan Samuel bizi bırakıp gitti: Yerine bir başkası atanmıştı. Bu olaya çok üzüldüm, Bayan Samuel'in yokluğunu uzun bir süre duydum. Ta ki, çok sonra...

Anlatayım: İki üç filmde göründüğüm 1947 yılında iki genç yazar, Claude Roy ve Jacques-Francis Rolland, Yazarlar Birliği sergisinde kitap satışıyla ilgilenmemi istemişlerdi. Bu sergi, Fransız Düşün Evinde yapılıyordu ve Aragon buranın tartışılmaz kralıydı. Kimi ararsanız bulurdunuz orada: Aragon'dan Mauriac'a kadar tüm yazarlar. Satış saat ikide başlayacaktı, ama bizim kitapları yerleştirmek için bir buçukta orada bulunmamız gerekiyordu. Tavandan üzerinde yazarların adları olan tabelalar sarkıtılmıştı, bunların arasında savaştan hemen sonra adından çok sözedilen Lucie Aubrac da vardı. Savaş sırasında direnişçi olan kocası, Jean Moulin'le birlikte Gestapo tarafından tutuklanmıştı. Lucie gebeydi o sıralar. Hemen Lyon'a yerleşen Gestapo'nun ayağına gidip şunları söylemişti: "Tutukladığınız adam beni hiç ilgilendirmez, isterseniz kurşuna dizdirin. Ama, bu serseri bana tecavüz etti ve gebe bırak-

tı. Çocuğumun piç damgasını taşımaması için bu adamın benimle evlenmesini istiyorum. Sonra ne isterseniz yapın." Bu numara söktü. Düğün, cezaevinde yapılmayacağından Gestapo damat adayını çıkardı, Direnişçiler de onu bindirdikleri yük vagonundan kaçırmayı başardılar. Lucie Aubrac'ın kocasını kurtarması böyle gerçekleşti.

Bu kadın ilgimi uyandırmıştı: "Yüzünü görmek istiyorum," demiştim kendi kendime. Gördüğüm an duyduğum şaşkınlığı anlatamam. Kimdi biliyor musunuz? Bayan Samuel.

Vannes Lisesine dönelim, savaşa, olgunluk sınavına...

Simone Signoret: Mayıs sonuna dek fazla önemli bir şey olmadı, zırhlı savaş arabalarının çevremizde cirit atmalarından başka... Bu arada tabu sayılan konular; kompozisyon konularımız oluyordu. İlk kez *İnsanlık Durumu*'nu ve Roger Martin du Gard'ın *Les Thibault*'unu okudum. Her cumartesi Saint Gildas yolunu tutuyordum.

Bir gün aniden her şey değişti. Bozgunla birlikte nereden geldiklerini bilmediğimiz binlerce mülteci ortaya çıktı. Vannes halkının konuksever olduğu söylenemezdi. Pek çoğunu Saint Gildas'a götürdüm. Annem, onları ilk günler iyi karşılıyordu. Daha sonra bu zavallı kurbanların birçoğunun Yahudi düşmanı, ırkçı, hatta faşist olduklarını öğrendi, böylelerine aynı güleryüzü gösterdiğini söyleyemem.

Haziran ayında Almanlar Saint Gildas'a girdiler. At sırtında. Hemen hepsi yanık tenli ve uzun boyluydular. Wagnerciydiler. Bu da Siegfried'in ıslıkla çağrısını çalan babamı anımsattı bana. Babamın nerede olduğunu bilmiyorduk, ama İngiltere'ye gittiğini sanıyorduk. Saint Gildas'ın alınışından bir gün sonra mutfak kapımız çalındı. Açtım, karşımda bir Alman subayıyla bir er duruyordu. Hemen annemi çağırdım. Annem onlara şöyle bir baktıktan sonra, "kimsiniz?" dedi. Bir an soğukkanlılıklarını yitirdiler. Sonra, "Alman ordusunun temsilcileriyiz," dediler. "Peki, baylar, ne istiyorsunuz?" diye sordu annem. "Sizleri rahatsız etmeden burada konaklayabilir miyiz ona bakmak istiyoruz," deyip evi dolaştılar.

Çok beğendiklerinden akşama doğru dört asker yollamaya karar verdiler. Aynı gece, dilleri pek anlaşılmayan üç Hannoverli köylü ve genç Hannoverli olan Schroeder adlı bir centilmenle karşı karşıyaydık. Annem o centilmenin gözünü epey korkuttu.

Üç köylü okyanusu hiç görmemişlerdi. Sabah uyandıklarında denizin çekildiğini görünce şaşkınlıktan küçük dillerini yutacaklardı. Annem, onlara su doldurma ve tavşanları besleme görevini vermişti, eve ayaklarını silmeden giremiyorlardı. Annem, Wiesbaden'de öğrendiği ve kaçak Alman Yahudileriyle ilerletme olanağını bulduğu Almancasıyla eve ve çiftliğe ait küçük bilgiler veriyordu. Bunun dışında yalanlar uyduruyorduk. "Baban nerede?" sorusuna, "bilmiyoruz, bu kargaşalıkta kayboldu," yanıtını veriyorduk. "Kaminker bir Brötanya soyadı mı?" Evet, Brötanyalı birinin adına benziyordu. "Biz Brötanyalıyız!" Schroeder ise beni çok seviyordu, hiç saygısızlıkta bulunmadı.

Evin önünde denize ve adaya bakan bir bahçemiz vardı. Bir gün Schroeder anneme bu adanın ne olduğunu sordu. Annem de, "orası Birmingham'dır," dedi. Schroeder ısrar etmedi. O denizin yükselip alçalabileceğini biliyordu! Kültürlüydü! Bir gün, ben kardeşlerimle birlikte bahçedeydim, o eşikte belirdi. Elinde bir kutu vardı. Kutuyu açtı ve içinden bir monokl çıkardı. Ama monokl yere düşüp kırıldı, eğildi ve parçalarını topladı. Bunu yaparken de benim görüp görmediğime baktı, onu görmüştüm. Gülümsedi, üzülerek içeri girdi. Gözümün önünde küçük düşmesine, kusursuz Prusyalı efsanesini beceriksizce yıkmasına gülebilirdim, ama gülmedim.

Sonra, onlara "tatil bitti," dendi ve çekip gittiler. Sanırım İngiltere'ye gitmek istemişler, İngilizler de onları püskürtmüştü. Fransız hastaneleri olaydan sonra yanık Almanlarla doldu taştı, ben de Schroeder'in onların arasında bulunabileceğini düşündüm. Gitmeden önce bize yaşam öyküsünü anlatmıştı. Anlatırken de SA armasını, ganimetlerini ve bu arada birkaç Yahudi yıldızını göstermişti. Kızımın deyimiyle, *işler şeker renk* oluyordu. Hannoverli bu dört atlı askerle ekmeğimizi paylaşmıştık. Saint Gildas'a Berlin'den motorlu taşıtlarla gelenler ise evimize dört değil, tam oniki kişi yerleştirdiler. Başlarında Link adında çok zeki ve hakkımızda

epey bilgisi olan biri vardı. Bir gün, mutfakta bana gülerek, "babanızın Yahudi olduğunu ve İngiltere'de bulunduğunu biliyorum," demişti.

Kentte bir soruşturma yapmış ve Parisliler, Yahudiler, İngilizler sevmeyen nazik Brötanyalılar yetiştirmişti bu haberi ona.

Evde, işlerin sarpa saracağını anlamıştık. Almanlar, yirmidört saat içinde evi boşaltıp kendimize yeni bir yer bulmamızı emrettiler. Annem, "Paris'e dönelim," dedi.

Bu arada ben de işgal altında bir okulda olgunluk sınavını verdim. Çizme ve araba gürültüleri içinde tam üç saat sınav salonunda kaldım. Sözlü sınavlar yapılmadığı için sonuçları çabuk aldık: Başarılıydım. Seçtiğim konu çok güzeldi: "İstekle tutku arasındaki ilişkileri açıklayınız." Bu ilişkileri iyice öğrenecektim.

Demek, Kaminker ailesi 1940 yıllarının ıssız Parisi'ne döndü?..

Simone Signoret: Issız demekte haklısınız. Apartmanda yalnızca kapıcı kadın vardı, her zamanki gibi kibardı, ama sevimsiz tavırları da günden güne artıyordu. Kendine göre geçerli nedenleri vardı tabii. Aylardan beri kiranın ödenmediğini biliyordu. Biz ise bunu yeni öğreniyorduk. Meteliğe kurşun atıyorduk, yanık tenlerimize rağmen yüzümüzde hiçbir sağlık belirtisi yoktu. Ama, hava güzel, herkes yedi odalı ve kayısı renkli eve kavuşmaktan hoşnut, çocuklar bir yıldan beri uzak kaldıkları oyuncakları ellemekten memnundu. Ne var ki, eskisinden daha da yersiz yurtsuzduk, itiraf etmesek bile.

Hemen iş aramaya koyuldum. İlk işimi eski Latince hocam, Philippe Vantieghem sayesinde buldum. Vantieghem'i, öğrencileri olan genç kızlar unutmamışlardır sanırım. Melvin Douglas kadar yakışıklıydı. "Lanvin" marka pardösüler giyerdi. Elindeki gümüş kalemle oynarken en çirkinimize bile "Matmazel, bana aşktan... (uzun bir aradan sonra) Racine'in aşk anlayışından sözediniz," demekten çekinmezdi. Evlendiği tüm kadınların intihar ederek onu genç yaşta dul bırakmasına hepimiz üzülürdük. Pasteur Lise-

sinin erkek öğrencileri ise ondan nefret ederlerdi. Her neyse, iş aramaya karar verdiğimde aklıma gelen ilk insan o oldu. Vantieghem, bana hemen Latince ve İngilizce dersi almak isteyen orta bir, orta iki öğrencileri buldu. "Yabancı dil hocası" olduğum iddialarının nedeni budur.

Bu dersleri biraz daha açıklar mısınız?

Simone Signoret: Bu dersler "*What is pink?... The rose is pink*"* cümlelerinin tekrarlandığı kısa İngilizce dersleriydi. İki "What is pink" sorusu arasında gazete ilanlarına göz gezdiriyordum. İlanlarda, bir komisyoncunun satış işleriyle uğraşacak işçiler aradığını okudum. Benim gibi başvuran binlerce insan vardı. Birtakım kağıtlar doldurttular. Ve sonuç olarak işe alınmadım: Yüzümün o andaki halini ben de görmek isterdim. Biraz üzüldüm, ama garip bir şekilde rahat hissediyordum kendimi.

Yavaş yavaş, sınıftan ve "Sabot Bleu"den arkadaşlarım dönmeye başladılar. Bazıları fakülteye yazıldılar, bazıları da Louvre' daki kurslara; onlarla hâlâ görüşüyordum. Aileleri, kibar insanlardı, geleceğimizden de kaygılanıyorlardı. Beni incitmemeye çalışarak babamdan haber alıp almadığımızı soruyorlardı, ben de daha fazla sormalarına fırsat bırakmadan Saint Gildas'daki yanıtımı tekrarlıyordum: "Babam kayboldu, nerede olduğunu bilmiyoruz." Öyle bir dönemdeydik ki, insanlar Londra radyosunu dinleyip dinlemediklerini söylemezlerdi. Bununla övünmeleri gerektiğini kavrayamamışlardı. Pétain'in iyi Fransızları ikna ettiği dönemdi. 1940 sonbaharından sözediyorum. Yaşıtlarım benim kaygılarımı anlayamazlardı tabii. Yaşamları eskisi gibi sürüyordu, bu da onların kötü oldukları anlamına gelmez. Kaygılarımı paylaşabilecek olanlar yanıbaşımda değildi, henüz dönmemişlerdi. Eskiden beri kaygılanma alışkanlığı olanlar ise daha çok dördüncü bölgede yaşayanlardı. Onlar hiçbir yere gitmemişlerdi ki. Ama burası Neuilly' den çok uzaktı ve ben orada hiç kimseyi tanımıyordum. Çevremizde babaları tutsak edilmiş ve onlardan iyi haberler almaya başlamış kişilere rastlanıyordu. Bazı dükkanların vitrinlerinde sa-

* *Pembe nedir?... Gül, pembedir.*

hibinin adı Levy olsa bile Birinci Dünya Savaşına katıldığını ve "iyi bir Fransız" olduğunu kanıtlayan belgeler sergileniyordu. Bu yazılar, bir süre sonra YAHUDİ DÜKKANI yazısıyla yer değiştirecekti... Kısacası, ortalıkta bir şeyler döndüğü havadan seziliyordu ama resmileşen bir durum yoktu.

O sıralar yaşamımda büyük değişikliklere yol açacak olan ilanı okudum: "Harcourt Stüdyosu, satış servisi için düzgün görünüşlü ve yabancı dil bilen kızlar arıyor." O dönemde yabancı dil demek Almanca demekti. Ama ilanda bir tek şey dikkatimi çekmişti: Harcourt adı.

Neden?

Simone Signoret: Onaltı yaşındayken ünlü kadın oyuncu Danielle Darrieux'yü *Port Arthur* filminde görmüştüm. Bir Japon kadınını canlandırıyordu. Filmden çıktığımda hemen aynanın karşısına geçtim, parmaklarımla gözlerimi şakaklarıma doğru çektim, ağzım küçük gözüksün diye üst dudağımı ısırdım. Aynadaki görüntü Darrieux'nün kopyasıydı. Simone Simon ikiz kardeşim, Annabella tıpatıp benzerimdi. Bu nedenle Harcourt Stüdyosu, sinemadan hiç anlamayan benim gibi bir kız için Hollywood'dan farksızdı.

Sinema dünyasına giriş diye mi yorumladınız bu ilanı?

Simone Signoret: Bunu kendime bile itiraf etmeye çekiniyordum. Ama bu ilan, okuyabildiğim *Cinémonde* ve *Pour vous* gibi dergilerde, genç bir tezgahtar kızın, lise öğrencisinin ya da sekreterin, sokakta giderken rastlantıyla ünlü bir film yönetmeni tarafından "keşfedilişine" ait yazıları anamsatıyordu bana. Bu "keşfediliş" yeteneklere bağlı bir olay değildi. Tüm genç kızlar gibi sinema beni de büyülüyordu. Ünlü oyuncular erişilemeyecek gibi gelirdi. Harcourt – Hollywood'a gide gele birinin bana, "Matmazel, acaba sinema dünyasına girmek istemez miydiniz?" diyeceğini umuyordum. Hepimiz, işlerin böyle yürümediğini biliriz, ama böyle bir dönem geçirdiğimizin de bilincindeyizdir. Montand da onbeş yaşındayken

dikkati çekmek umuduyla Warner, Fox ve Paramount'un o sıralar yerleştiği Marsilya Sokağını arşınlamış... Ama dikkati çekememiş... Evet o ilanı okuduğumda bütün bunları kısa bir an da olsa aklımdan geçirdiğimi itiraf ediyorum. Sevinmem için geçerli bir tek neden vardı: Biri bana ekmek kapısı açıyordu, hem de hiç beklet-meden.

Bir kez denemekte sonsuz yarar vardı.

O anda Zizi dediğimiz, asıl adı Rosita olan sınıf arkadaşımı anımsadım. "Ben, sinemaya atılmak istiyorum," diyerek liseden ayrılmıştı. O günlerde ben de bu işi yapmaya can atarken duygularımı gizleyip sınıfımdaki tüm küçük burjuvalar gibi –genç burjuvalar demek istiyorum– gülmüş ve omuz silkerek Vergilius'a dalmıştım. Zizi, Chézy'de seyrettiğimiz filmlerin bazılarında bir görünüp bir kayboluyordu. Bu işi hiç bilmediğimiz için küçük rolle figüranlığı birbirine karıştırıp omuz silkiyorduk. Aniden Zizi Corinne oldu. Gazetelerin de yazdığı gibi, *Prisons sans barreaux* (Parmaklıksız Cezaevleri) filmiyle yılın olayı olan Corinne Luchaire. Onu görmeye Champs-Elysées'ye kadar gittik. Artık omuz silkip geçemiyorduk. Şaşırmıştık...

Onunla hâlâ görüşür müsünüz?

Simone Signoret: Hayır. Bir gece, Pasteur Lisesinin ve ortaokulun birlikte düzenledikleri bir toplantıda karşılaştık. Peri kızına benziyordu. Lacivert kadifeden açık bir elbise giymişti, omuzlarında beyaz bir tilki kap vardı. Yanıma gelip beni kucakladı. Modelini *Marie Claire*'den aldığımız beyaz muslin elbisemi gördüğünde, "ne kadar güzel, kim dikti?" diye sordu. "Annem." "Çok talihlisin, ben ünlü terzilere gitmek zorundayım." Bir bardak köpüklü şarap içip birlikte geldiği iri yarı üç adamla gitti. Gitmeden önce beni tekrar kucakladı ve "tekrar görüşürüz, telefon et," dedi. 1938 yılının Haziranıydı.

Telefon ettiniz mi?

Simone Signoret: Evet, ama 1940 yılının Eylül ayında. Telefonu

annesi Françoise Luchaire açtı. Hayır, Zizi evde değildi, serbest bölgedeydi... Harcourt için bir tavsiye mektubu mu... Lise mezunu bir genç kız niye tezgahtarlık yapsın? Peki, ya babam, o neredeydi?... Evet, haklısın... madem iş arıyorsun, *Petit Parisien*'de yazılışleri müdürü Jean'a git, beni küçüklüğümden beri tanır, yeni bir gazete çıkaracaklar, sana mutlaka bir iş ayarlar... Ve bir sonraki gün, hiçbir mesleki bilgim olmadan, daktilo yazmayı bile bilmeden ve Jean Luchaire'e "baban nerede?" sorusunu yeniden sordurtmadan, kendimi *Petit Parisien*'in koyu kırmızı kapitone kapılarının ardında buldum. *Les Nouveaux Temps* adını alacak olan bu büyük akşam gazetesinin müstakbel genel yayın müdürünün sekreter yardımcılığını yapacak ve ayda 1400 frank alacaktım. Hemen Roule Caddesindeki evimize koşup anneme ve kardeşlerime iş bulduğumu bildirdim. Bu iş tamamdı, ondokuz yaşındaydım, aile reisi olmuştum ve ayda eve 1400 frank getirecektim. Bugün bile, bir ay sonra birkaç bozukluğun ağırlaştırdığı maaş zarfını mutfak masasına bıraktığımda çıkardığı gürültüyü duyarım...

Çalışmaya hemen başladınız mı?

Simone Signoret: Buna çalışmak denirse evet. Gazete daha tam anlamıyla hazır değildi, Luchaire hem *Petit Parisien*'le uğraşıyor hem de yeni gazete için yer arıyordu. İşime bir pazar sabahı başladım, Louvre Caddesinde 32 numaralı apartmanın birinci katında. "Kağıt, kalem getir," diyen patronumun önünde buldum kendimi. Bu daire daha önce Fransa'nın en ünlü *şerit* üreticisi Seligmann'a aitti. Olup biteni farkeden Seligmann, Yahudilerle İlgili Komisyonun elinç düşmeden işlerini düzene sokmaya karar vermişti. Bütün odalarını gezdirdi. Duvarlarda, geleceklerinin ne olacağını düşünen kilometrelerce ponponlu perde şeridi ve ipek kaytanların bulunduğu binlerce küçük çekmece göze çarpıyordu. Seligmann çok az konuşuyordu. Luchaire de öyle. Anlaşılan Luchaire'in olanakları iyiydi ki pazarlık çabuk bitti. Ve yaşlı adam gitti. Sonra Luchaire odalarda beni tekrar dolaştırdı, bu kez mal sahibi gibiydi. "Burası benim odam, yaz, şurası da bekleme odası." Ben de onu izliyor ve

söylediklerini yazıyordum. Birlikte garip bir çift oluşturuyorduk.

Küçük kız çocuğu ve kurşuna dizilme adayı...

Simone Signoret: Öyle. "Yaz, burası yazışleri odası," dedikten sonra, birden bana döndü. Aynı tonda, "biliyor musun, babanı görebileceksin, üzülme," dedi.

Aynı gün beni, yazışleri müdürü olması önerilen O.P. Gilbert'e götürdü. Not tutmam bile istenmediğinden oraya götürülüşümün nedenini anlamadım. Anladığım tek şey vardı, o da iki saat gibi kısa bir sürede yepyeni bilgiler edinmiş olmamdı. O. P. Gilbert harika bir adamdı; gelecekteki yazışleri müdürü, patronumu çok ciddiye almıyor ve *Le Nouveau Temps*'da çıkacak yazıların amacının saflığı konusunda endişe duyuyordu. Gerçekten de ağırbaşlı ekonomi gazetesi *Le Temps* Almanların gelişinden sonra yayınlanmamıştı; kurnazlıkla bulunan bu *Le Nouveau Temps* adı kelime oyunuyla bir zamanların ünlü *Temps* gazetesinin okurlarını kendine çekmeye çalışıyor ve o günlerin modası haline gelen *Yeni Düzen* bayrağına hizmet ediyordu. Evet, not almıyordum, ama söylenenlerin bir tekini bile kaçırmıyordum... Fransız - Alman yakınlaşması sırasında Luchaire'le dost olan O.P. Gilbert faşist bir gazetede görev almak istemiyordu. Luchaire kahkahayla, "beni ne sanıyorsun?" dedi. O.P. Gilbert ise, savaş anısı olan bir yara izini kapatamayan beyaz perçemiyle oynuyordu. Bana gelince, işi kabul edersc, O.P. Gilbert'in "gazetedeki babam" olacağını düşünüyordum. Sonunda, O.P. Gilbert işi kabul etti ve iki üç ay süreyle gerçekten babam oldu. Onun gazeteyle anlaşmazlığa düşeceği daha o sabah belliydi.

Gazetenin ilk baskısı büyük gürültülerle ortaya çıktı. *Temps*'ın mirasçıları *Nouveau* ile *Temps* sözcüklerinin yakınlaşmasını beğenmeyip *Les Nouveaux Temps* (Yeni Zamanlar) denmesini rica ettiler. Bütün bunları ancak şimdi anlıyorum, o günlerde olayların içindeyken fazla etkilenmez ve olup biteni kavrayamazdım. İş hakkında fazla bilgim olmadığından beni, Luchaire'in özel sekreteri ve patronum Bayan Baudouin'in odasının küçük bir köşesine yerleş-

tirdiler. Önümde bir telefon ve eski bir yazı makinesi duruyordu; bugün yazı makinesinde usta sayılmamı Bayan Baudouin'e borçluyum. Ayak işlerine de ben bakıyordum. Zarah Leander gibi ünlü bayanlara gönderilecek çiçeklerle ilgileniyor, alışverişe yollanıyordum. Bayan Baudouin, patronla görüşmelerinde sakınca olup olmadığına karar versin diye telefon edenlerin adlarını yüksek sesle söylüyordum. Bu "telefon süzme işini" bana yüklediklerinden, her sabah, kısa süre önce adından sık sık sözettiren Achenbach'ın, Abetz'in ya da Almanya büyükelçiliği görevine geçmeden önce otuz yıl süreyle Luchaire'in sekreterliğini yapan Abetz'in eşinin ("Suzanne arıyor," diye kendini tanıtan eşinin) seslerini hiç olmazsa bir kez duyabiliyordum! Ayrıca, her gün Başbakan telefon ediyordu, telefondaki sesin Laval'a ait olduğunu uzun zaman sonra anlayabildim. Bazen, sıkıntıya düşenler de arıyordu: "Maurice arıyor... 1935 SDN deyin, anlar." Ya da, "kızkardeşinin bir arkadaşıyım..." diyenler gibi. (Luchaire'in kızkardeşi Yahudi bir doktorla evliydi.)

Az önce, yerimden "küçük bir köşe" diye sözetmiştim ya, aslında ayrıcalığı olan bir yerdi, çünkü Luchaire'in çalışma odasına bağlanıyordu. Oldukça görkemli bir çalışma odasıydı bu. Polis romanlarını içeren geniş bir kitaplık, bir tuvalet ve çok büyük bir divan vardı bu daire diye adlandırılabilecek olan yerde. Öğleden sonraları çok konuğu olurdu. 1940 kışında tutuklu kocalarını kurtarabilme umuduyla o büyük kapitone kapılardan içeri dalan epey kadın gördüm. (Hatta bunlardan biri, üç hafta sonra özgürlüğüne kavuşan kocasıyla birlikte teşekkür etmek için geldi.) Bazıları ticaret yasağının kaldırılması konusunda konuşmaya geliyordu. Kaygıları daha kapıdan girerken anlaşılan bazı kadın ve erkekler de ayaküstü konuşmalarını yapıyor ve Luchaire onları kapıya kadar geçirip sırtlarını sıvazlayarak istekleriyle "ilgileneceğine" söz veriyordu.

Gerçekten de "ilgileniyordu". Köşemin önünden geçerken benim kendilerini gördüğümü farketmeyen ve bugün beni gördüklerinde, daha önce nerede karşılaştığımızı düşünen çok insan da tanıdım. Ama, kuşkusuz hakettiği ölüm cezasına çarptırıldığında Luchaire'e yardımcı olan çıkmadı aralarından: Ölüm cezasının

bağışlanması için tek başvuru 1945'de babamınki oldu: O da benim zorlamamla. Çok uzağa gittim sanıyorum... Şimdilik, lise giysileri içinde, saçlarını küçük bir topuzla toplayan, gurur ve aynı zamanda korku duyan, ailenin tüm sorumluluğunu sırtlamış, Bayan Baudouin'in deyimiyle bir "Ufaklık"tım. İlginçtir, yıllar ama yıllar sonra, Bayan Baudouin'den sonra beni "Ufaklık" diye çağıran tek kişi Montand oldu.

Gazetede çalışan herkes bana karşı çok iyi davranıyordu. Çıkardıkları gazete rezil, iğrenç bir gazeteydi, ama çalışanların hepsi sevimli insanlardı. Yahudi ve İngiliz düşmanlığını körükleyen, *Temps* gazetesine özgü dille ilk yazıları yazmaya başlamışlardı. Yine de, babası Londra'da bulunan küçük Kaminker'e iyi davranıyorlardı. Babamın Londra'da olduğunu bilmeyen yoktu, çünkü bir gün Luchaire beni odasına çağırmış, oturtmuş ve şöyle demişti tumturaklı bir biçimde: "Sana iyi bir haberim var, babanın nerede olduğunu biliyorum... (*sessizlik*) Londra'da ve radyoda konuşuyor." Ben "Tanrım, Tanrım!" demiş ve fenalaşmış olmalıyım ki Luchaire içimi rahatlatmak gereğini duymuştu. "Dolayısıyla burada her yerden daha rahat sayılırsın." Demek "babam kayboldu" numarası artık geçerli değildi ve böylesi, ilişkileri daha da kolaylaştırıyordu. Ayrıca, muhbir olmadığım için adlarını vermeyeceğim iki üç pespaye dışında – hele insanlar yaptıklarının bedelini çok ağır bir biçimde ödedikten sonra – *Nouveaux Temps* gazetesinde yazdıklarına gerçekten inanan fazla insan olduğunu sanmıyorum. Böyle bir durumda, pespaye sözcüğünün onlara da yakıştığı karşılığı verilebilir bana... buna da yanlış diyemem.

Madeleine Alanındaki pahalı çiçekçiden çiçek almaya, Aiglon ya da Maxim gibi lüks yerlerde "Sevgili Savaş Tutsaklarımız İçin Verilecek Gala"da hazır bulunacakların yerlerini gösteren planı elden vermeye yollanmadığım zamanlarda benim için en büyük eğlence, Bayan Baudouin'in duymamı istemediği bir telefon konuşması yaparken bir bahaneyle beni yazışlerine koşturduğu anlardı. Henri Jeanson'la ilk kez orada tanıştım. Eski dostu O.P. Gilbert'le, *Aujourd'hui* ve *Nouveaux Temps* gibi gazetelerin yazışleri müdürlüğünde uzun süre kalamayacaklarını konuşmaya gelirdi. Yine orada Claude Blanchard adlı çok yakışıklı bir adamla

tanıştım. "Yarın babana ne söyleyeyim?" demez mi... Londra'dan gelmişti ve ertesi gün geri dönüyordu. Ve yine orada, yazışleriyle genel müdürün odasını birleştiren dolambaçlı koridora bir işbirlikçinin iki uzun olta kamışı yerleştirdiğini gördüm. Amacı da geçenlere, "vay canına, iki sırık," dedirtmekti. Bu da General de Gaulle'e çamur atmanın bir yoluydu.

Yazı odasına genellikle önemi olmayan bir kağıtla giderdim. Çalışanlar, bana "yukarda" –yukarıdan yüz kilometre uzaklıkta bir yermişçesine sözederlerdi– neler döndüğünü sorarlardı. Haftada bir yazısını getirmek için uğrayan müzik eleştirmeni A.M. Julien'e dürüst bir zaafım vardı. Sanırım bu zaaf, *Gilles et Julien*'de Julien'i canlandırmasından ve başarılı sahne yıllarından kalma saç biçimini değiştirmemiş olmasından geliyordu. Bana göz dikenler de vardı, ama onlar da saygılıydı. Belki de saygıları, bilincinde oldukları büyük sorumluluğumdan ve gençliğimden ileri geliyordu. Ne olursa olsun, hiçbiri durumdan yararlanmaya kalkışmadı. Sevimli olduğumu da söylemek gerekir. Ama o günlerde olaylar, bugünkü gibi gelişmezdi. Üstelik üçüncü bir çocuk anası olmaktan da ölesiye korkuyordum. Zaten bakmak zorunda olduğum iki çocuk... ve bir annem vardı.

Neuilly'deki yaşantınız nasıldı?

Simone Signoret: İşgal altında geçirdiğimiz o kış korkunç soğuktu ve hepimizi aynı odada toplanmaya zorluyordu. Vaktimizin büyük bir bölümünü mutfakta ve dördümüzün yatak odası haline gelen yemek odasında geçiriyorduk. Küçükler okula gidiyor, ben de ekmek parası kazanmaya çabalıyordum. Evdeki şark halılarını satışa çıkardık, bunlardan üç tanesini gazeteye gelen ve kendini Marki olarak tanıtan birine iyi bir fiyatla satmıştım. Annem eski çorapları yamıyor, Londra radyosunu dinliyorduk. Ama, konuşanın babam olup olmadığına hiçbir zaman karar veremedik. Louvre Caddesindeki mezeciden aldığım ıvır zıvırla Noel'i kutladık, çok açık yeşil renginde kağıttan yapılmış katlanır bir Noel ağacımız bile vardı.

Telefonumuzu kestikleri için fazla mesai kokusu aldığım günler anneme, gösterdiğim ilerlemelerden mutlu olsun diye daktiloyla

alelacele bir not yazıp gönderirdim. Genellikle bilmem ne yararına yapılacak o ünlü gösteri akşamlarına denk geliyordu bu. Berberden yeni çıkmış, ipek çoraplı şık kadınlarla gelen davetliler önce *Nouveaux Temps* salonlarında toplanıp bir tek atarlardı. Benden de geç kalabilecek davetlilerden haber alabilmek için telefon başında beklemem istenirdi. Bu gösterilerin şaşmaz davetlisi olan Zizi ise köşesinde oturan yoksul arkadaşını kucaklamayı hiç unutmazdı. Genellikle Jacques Fath'dan giyinirdi, siyah beyaz çizgili ipek giysisini hiç unutmam.

Az önce, anneme kaygılanmaması için not gönderdiğimi söylemiştim. Aslında annem her zaman kaygılıydı, haksız da sayılmazdı. Gazetede çalışmamdan önceleri üzüntü duymuştu. Ama sonraları, aylık kazancım olan 1400 frankla bütçemizi ustaca denkleştirmeye karar verdi. Metroyu ve gazetenin karşısında bulunan Chez André'deki öğle yemeğini ödeyebilmem için bana günde 14 frank gerektiğini hesaplamıştık. André müşterilerinin söylediklerine kulak verir miydi bilmem ama verdiyse 1945 yılında çok anlatacağı olmuştur... Annem, her şeyimize haciz konacağından korkuyordu. Kardeşlerimin nüfus kağıtlarına, Neuilly'deki Ebershold adlı papazın yardımıyla Protestan olduklarını yazdırmıştı ve bundan korkuyordu. Sonra da benim için üzülüyordu, çok genç olduğumdan, kötü yola düşmemden korkuyordu. Ama bu düşüncesinde haksızdı, çünkü ben çok, ama çok uslu davranıyordum. Nedenini daha önce de belirtmiştim: Gebe kalmak korkusu... İşte Neuilly'deki yaşantımız hakkında söylenecek olanlar bundan ibaret. Pazarları eski arkadaşlarımı görmeye devam ediyordum, ama bundan büyük zevk aldığımı söyleyemem. Çünkü ben çalışıyor, onlar okuyorlar ya da okur gibi yapıyorlardı. Bazı kız arkadaşlarım evlenmişlerdi. Arkadaşlarımın bazıları "direnişçi" de olabilirdi, ama ben o dönemde bunu hiç farketmedim. Belki de benim bu gazetede çalışmamdan çekinmişlerdi. Bu olasıydı ama sözcüklere hiç dökülmedi.

Nouveaux Temps'*de ne kadar kaldınız?*

Simone Signoret: Sekiz ay. 1940 yılının Eylül–Ekiminden 1941 yılının Mayıs–Haziran ayına dek çalıştım orada. Sağ kıyıdan sol kıyıya geçişim ve Flore kahvesine girişimle bu iş de bitmiş oldu.

3

Simone Signoret: 1941 yılının Mart ayında, bir gece Louvre'den Neuilly Sablons'a giden metroya binecek yerde Akademi'yi geçtim, Bonaparte yokuşunu tırmanıp Flore'un kapısını iterek içeri girdim. Çünkü beni bekleyen biri vardı orada. Bu kapıdan adımımı atar atmaz yaşantımın yepyeni bir akış kazanacağını bilmiyordum.

Aslında yaşam öyküme şöyle başlayabilirdim: "Doğumum, daha doğrusu bugün beni ben yapan olay, Paris'in altıncı bölgesindeki Saint Germain'de bulunan Flore kahvesinde 1941 Martının bir gecesinde, beni bekleyen biriyle oturmamdır." Çocukluğunu Neuilly'de geçiren, "işbirlikçilerin" yanında ayak işlerine koşturulan ben, uzun zamandan beri arayışı içinde olduğum dünyayı buluyordum.

Evet, genç bir çocukla buluşmam gerekiyordu. İki gün önce, Bayan Baudouin'in mucizevi bir biçimde bana bilet bulduğu Marthurins tiyatrosunda oynanan *La Main passe* adlı oyunu seyretmeye gitmiştim. Yalnız ve çekingendim. Çekingenliğim oyunun ilk gecesini seyretmeye gelmemdendi ve yalnız olmak beni rahatsız ediyordu. Arada, yüksek sesle konuşan ve kendilerini son derece rahat hisseden grupların yanında, beşinci kez programı okuyordum. Balkon merdivenlerinin başında yakışıklı bir genç adam, güzel bir genç kadın ve *Atelier* filmiyle beni çok etkileyen Roger Blin sessizce duruyor, bana bakıyorlardı. Genç kız kibarca, genç adam dikkatlice, Roger Blin ise kayıtsızlıkla izliyordu beni.

Son perdede genç kadının dikkati oyuna yönelmişti, Blin'inki de öyle, genç adam ise hâlâ beni seyrediyordu. Bana baktığını gördüğümden ben de ona bakıyor olmalıydım. Bakışlarımız çakıştı. Mathurins'in önündeki kaldırımda genç kadın, "iyi akşamlar, yarın görüşürüz," diyerek onlardan ayrıldı. Genç adam da, "nereye gidiyorsunuz?" sorusuyla yanıma geldi. "Eve gidiyorum," dedim.

"Gelin bir şey içelim," dedi, kabul ettim. Genellikle ideolojik kökenli anlaşmazlıklar yüzünden zaman zaman kesilmesine karşın otuzdört yıldır süren dostluğumuz sırasında, Claude Jaeger'le arada bir, örneğin Flore kahvesinde buluştuğumuzda, nerede tanıştığımızı soranlara ciddi ciddi, "Mathurins Sokağının kaldırımında," karşılığını vermekten ayrı bir zevk duyarız. İşte, sözünü ettiğim o akşam onunla Saint Lazare garı yakınındaki bir kahveye gitmekle kalmadım, hoş ve de iyi bir yüzü olduğu için ona her şeyi anlattım. Londra'daki babamı, yarım Yahudi oluşumu, anneme ve küçük kardeşlerime bakmak zorunda bulunuşumu, *Les Nouveaux Temps* gazetesini ve 1400 frank olan aylık kazancımı. Dinliyordu anlattıklarımı. Beni son metroya bıraktı. Saint-Lazare'la Sablons arasında da yapmış olduğum bağışlanmaz tedbirsizliğin bilançosunu çıkardım. Ama olayların daha sonra kanıtlayacağı gibi kaygılanmam gereksizdi.

Paul demekte epey güçlük çektiğim öfkeli patrondan özür diledikten sonra çevreme bakındım. Flore çok kalabalıktı. Neuilly ya da Louvre Sokağındaki kişilerin ne yüzünü ne de giysilerini taşıyan insanlarla dolup taşıyordu. Genci, orta yaşlısı, hepsi birbirini andırıyordu. Benim, henüz yeni olduğum bir ailenin bireyleriydi onlar. Kahvedeydik ama gürültü yoktu, hafif bir ışık ortalığı aydınlatıyordu, bira bardaklarının arasında kitap ya da broşürlere rastlayabiliyordunuz, herkes birbirini tanırmış gibi davranıyordu, yabancı dil duyulabiliyordu ama bir tek Alman yoktu içerde. Erkekler fitilli kadifeden ceketler ve dik yakalı kazaklarla geliyorlardı, yağmurlukları kirden kayış gibi olmuştu, saçları gereğinden uzundu, sayıca az olan genç kızlar ise boyasızdı. Kimse modayı izlemiyor; herkes kendine göre moda yaratıyordu.

Yüksek sesle, "iyi akşamlar, yarın görüşürüz," diyen o çok güzel genç kadın da bir masadaydı ve bana, "yeni olan bana" gülümsüyor, benim oraya nasıl geldiğimi düşündükçe ağzı kulaklarına varıyordu. Gelip bizimle oturmasının nedeni, sanırım, arkadaşının yeni buluşu hakkında bir şeyler öğrenebilme umuduydu. Adı Sonia'ydı. Sonia Mossé. Gerçekten çok nazikti ve hep gülümsüyordu. Bir gün Gestapo onu ve kızkardeşini, bir daha geri dönmeyecekleri

Drancy'ye yollayana dek onu hep gülümserken gördüm. Soyadını şimdi rahatça söyleyebiliyorum ya, o akşam tanıştırıldığım kişilerin adlarını tekrarlamayı bile beceremiyordum. Masanın önünden geçip ellerini uzatarak, "Fabien", "Roger", "Nina" diyenleri gördükten sonra, bu çevrede soyadın geçerli olmadığını anladım. Öyle bir çevre ki, oyuncular, tanınmamış ya da o sıra işsiz olsalar bile kendilerini oyuncu diye tanıtıyorlardı. Çoğu yapıtlarını bir galeride sergileme olanağına bile sahip olmayan yontucu ve ressamlardan oluşan bir topluluk. Kendimi sudan çıkmış balığa benzetiyordum, oysa gerçek yerimi bulmuştum. Peri masallarında, insanı Maxim'e götüren balkabakları vardır. Benimki de beni yakışıklı, zeki, yetenekli, cömert, garip ve yoksul prenslerin bulunduğu Flore'a götürmüştü. Çok talihliydim.

O gece, bu talihinizin farkında mıydınız?

Simone Signoret: Hayır, ama hissediyordum. O gece, etkilenmiş, şaşırmış duygulanmış, çarpılmıştım.

Ve ertesi gün tekrar oraya döndünüz...

Simone Signoret: Ertesi gün ve daha sonraki günlerde... Önceleri Claude'la, sonraları ise Flore'la buluşmaya başladım. Claude'la aramızdaki temiz aşk kısa bir sürede büyük bir dostluğa dönüştü, ben böyle olaylara alışık olmadığımdan önceleri korkuya bile kapılmıştım. Bana karşı saygılı davrandığı, aşık olduğu genç kızdan sözettiği için aramızdaki ilişki yalın bir görünüme kavuştu. Birbirimizi seviyor ve konuşuyorduk. Benden çok büyüktü. Yirmidört yaşındaydı. Beni koruyor, sinema yönetmeni olacağı günleri düşleyerek gönülsüzce Sayıştaya girme hazırlığı yapıyordu.

Ve böylece her şey garip ve çelişkili bir görünüme büründü. Sağlıklı, dengeli bir genç kız, Abetz'le Jean Luchaire'in telefonlaşmasını sağlayarak ya da gösteriye çağırılacak olanların listesini hazırlamakta Bayan Baudouin'e yardım ederek geçirdiği bir günden sonra, Flore kahvesini dolduran, kimi Yahudi, çoğu komünist

ya da Troçist, antifaşist, İtalyan, Cumhuriyetçi, İspanyol, tembel, gülünç, yoksul ve ozan, yemek karnesi paylaşıcısı, gezgin gitarcı (bunu söylerken Crolla'yı anımsıyorum) her şeye burnunu sokan ve hiçbir işe yaramayan, üstelik de izlendiklerini bildiği kişiler arasında ömür tüketmeyi istemez. Aslında ben yerimi bulmuştum, ama onlar, Flore'dekiler benim çalışmamı – hem de öyle bir yerde çalışmamı – hoş görmediler. Louvre Sokağıyla Flore arasında geçen ikili yaşantımın sürmesi olanaksızlaşıyordu.

İşte bu yüzden, üç ay gibi kısa bir süre sonra Flore'daki oyunculardan, yapımcılardan ve de işsizlerden öğrendiklerime dayanarak Luchaire'e artık gazetede çalışmayacağımı ve işi bıraktığımı açıkladım. "Ne yapacaksın?" sorusuna, "sinema dünyasına gireceğim," gibi blöflü bir yanıt verdim. Gülümsedi. Ben de onun üzerine yeni dostlarımın düzeyine erişebilmek için olsa gerek, "nasıl olsa buradan ayrılıyorum. Ama size şunu söylemek zorundayım efendim, hepiniz kurşuna dizileceksiniz," deyiverdim.

Bir kez daha gülümsedi, beni kucaklayıp "başarılar" diledikten sonra, "herhangi bir şeye gerek duyarsan beni nerede bulacağını biliyorsun," dedi. Güçsüz, kırgın, cömert, güzel biriydi. Bu sıfatlara yeni edindiğim katılıkla o dönemde bir de "alçak"ı ekleyebilirdim. Ama üzerine ateş etmekle görevlendirilen ve de ateş eden çocukların karşısında gözlerinin bağlanmasını istemeyen, hele onun gibi bir enternasyonalizm yanlısına ters düşecek bir tavırla ağzında sigarası, "Yaşasın Fransa" dedikten sonra can veren birine korkak diyemeyeceğimi biliyorum bugün.

Az önce, Luchaire'e sinemaya gireceğim derken blöf yaptığınızı söylediniz. Kendinize de mi blöf yapıyordunuz?

Simone Signoret: Hayır, artık birtakım tabuları yıkmıştım. Uzun zamandan beri – doğduğumdan beri demek için uzun zaman diyorum – içimde uyuyan küçük şeytan artık uyanmıştı. Oynamak istediğimi söyleyebiliyordum, bunun utanılacak bir şey olmadığını anlamıştım. O küçük şeytan uyanmadan önce şöyle düşünürdüm:

Herkes oyuncu olmak ister. Bu güzel, zengin ve sevilen biri olma isteği gibidir ama ne olursa olsun bunlar söylenmeyecek şeylerdir. Söylenmeleri yakışık almaz. Bugün bile, gençliğinde sinema oyunculuğunu hiç düşlememiş olduklarını söyleyenlere inanmakta epey zorluk çekerim, hatta onlara yalancı gözüyle bakarım ve bu yargım bazıları için geçerlidir. Görüldüğü gibi, blöf yapmıyordum. Anneme de blöf yapmadım, zaten buna hakkım yoktu. Yeni çevreme girdikten sonra, Neuilly'ye gitgide daha geç dönmeye başlamıştım. Konuşma biçimim ve konularım değişmişti. Hayatında Flore'un kapısından içeriye adımını atmamış olan annem, kızındaki değişiklikleri uzaktan izliyordu. Annemle konuşurken "kahve" sözcüğünü kullanmamaya özen gösteriyordum. Flore'u "harika" ve "korkunç ilgi çekici insanların" bulunduğu kantine benzer bir yer olarak anlatmıştım. Görüldüğü gibi, kullandığım sözcükler bile değişiyordu. Annem, bu insanları neden harika ve korkunç ilgi çekici bulduğumu sorduğunda coşkulu, aynı zamanda da kaçamak yanıtlar veriyordum. Genellikle, onların anneminkine benzeyen –Japon malı diş fırçasını geri götürmek gibi– yanlarını vurgulamaya çalışıyordum, bu da annemin hoşuna gidiyordu. Ama, ne olursa olsun, herkesin senli benli olduğu bir "kahveden" pek hoşlanmadığını biliyordum.

Gazeteden daha az, eve dönmeden önce bir saat kadar oturduğum Flore'dan daha sık sözetmeye başladığımdan, annem gazetedeki işimi bırakma ve "sinema oyuncusu" olma kararımı açıkladığımda pek şaşırmadı. Hatta, çok yerinde bir tepki gösterdi: Tüm zorluklarına rağmen bir kez denemenin yararlı olacağını söyleyip beni yüreklendirdi. Oysa tam tersini yapabilirdi, çünkü *Nouveaux Temps*'daki kazancıma gereksinmemiz büyüktü. Ama o bana güvendiğini belirtti. Aslında beni yetiştirme biçimine güveniyordu ve haklıydı da. Hemen film çevirmeye başlamayabilirdim, bu yüzden cesaretimi yitirmemem gerektiğini anlattı. Böylece iki günde patronumla ve ailemle tüm sorunlarımı çözümlemiş olarak fiilen oyuncu ve "Flore"cu oldum.

Fiilen oyuncu olmanız nasıl gerçekleşti?

Simone Signoret: Özgürlüğümün ilk günlerinde geçerli nedenler

bularak tüm zamanımı Flore'de geçirmekle. Artık iş dönüşü eve gitmeden önce oraya acelesiyle uğrayanlardan biri değil, her gün orada bulunan, daha doğrusu orada YAŞAYANLARDANDIM. Orada yaşamak demek öğlende kahveye gelmek, Beaux Arts Sokağındaki Chez Rémy ya da Jacob Sokağındaki Chez Chéramy'de vesikayla ve sık sık veresiye, Au Petit Saint Benoit'da da vesikayla ve peşin yemek yedikten sonra, saat ikiye doğru Flore'a dönüp kahve taklidi bir şeyi sakarinle içmek ve sonra, 15.30 ile 17.30 arasında gezinip Furstenberg Alanını, Chat-qui-Peche Sokağını, Rohan Avlusunu keşfetmek ya da Grand Augustins Köprüsüne dayanarak Orfèvres Rıhtımını seyretmekti. Saat tam 18:00'de Flore'a dönüp 15.30'da orada bıraktıklarınızla tekrar buluşmaktı. Akşam yemeğine dek açlığınızı bastıracak bir limonata içmekti. Sonra da boşa harcanmış bir günün ezikliğini duyarak annenize o günü güzelleştirerek anlatmayı tasarlayıp son metrodan bir öncekine binmekti. Aslında hiçbir şey yapmadığımı düşünerek kendimi suçlamakta haksızdım. Anlatılanları anlıyor ve öğreniyordum. Çünkü artık vaktim vardı.

Yukarda sözünü ettikleriniz kimlerdir?

Simone Signoret: Onlar, Roger Blin, Fabien Loris, Raymond Bussière, Leduc, Decomble, Mouloudjive Crolla, Frankeur, 41 yılının baharında, ilk ağızda aklıma gelenler. Gördüğünüz gibi saydıklarımın hiçbiri yıldız değil. Zaten Flore'da yıldızlara rastlanmazdı, ama buranın insanları size Ekim grubu adlı tiyatro topluluğundan sözedebilir, 34 yıllarında fabrikalarda oynadıkları *Fontenoy Savaşı*'nı, büyük dostları Barrault'nun Grand Augustins Sokağındaki bir tavan arasında sahneye koyduğu *Tableau des Merveilles*'i ya da *Numance*'ı bir masanın çevresinde toplanıp alçak sesle tekrarlayabilirlerdi. Henüz dönmeyen "Croque-Fruits"lerden sık sık sözederlerdi.

"Croque-Fruits"ler de kim?

Simone Signoret: Dostları Jean Rougeul ve Sylvain Itkine. Dostları

Marsilya'da küçük bir "şekerleme" fabrikası kurmuşlardı. Belleğim beni yanıltmıyorsa, şekerlemelerin hammaddesi, badem ve fındık kabuğuydu. Fabrikada, Meksika ve Portekiz için alınması düş sayılabilecek vizelerini bekleyen bazı Flore müdavimleri de çalışıyordu. Bu dostlarından öylesine ayrıntılı sözediyorlardı ki, badem ve fındık kabukları arasında vizelerini beklemekten sıkılıp sürgüne daha fazla dayanamayarak gizlice serbest bölgeden Paris'e giren ve dosdoğru Flore'a koşanları, adlarını bile söylemelerine gerek kalmadan tanıyıverirdim. Itkine'ı tanıma olanağı bulamadım. Savaştan sonra *La Grande Illusion* (Büyük Yanılsama) filmini seyrettiğimde, alaycı Gabin'e dert anlatan bu ufak tefek adamın, Gestapo mahzenlerinde işkenceye karşın hiç konuşmadan can veren bir yurtsever olduğunu öğrenecektim.

Şimdiye dek sözünü ettiklerim hep yoksul kişilerdi. Az çalışıyorlar, hatta zaman zaman çalışmaya karşı çıkıyorlardı. Örneğin Roger Blin... *Entrée des artistes* filmini yeniden gösterebilmek için, ünlü Yahudi asıllı sinema oyuncusu Marcel Dalio'yla çevirdiği sahneleri başka biriyle çevirmesini istemişlerdi kendisinden. Dalio'nun eski bir dostu, onun yerine oynamayı hemen seve seve kabul etmişti... Ama Blin razı olmadığı için bu iş gerçekleşmedi... Öğreniyordum.

Ve özellikle ortalıkta görünmeyen Jacques'ı öğreniyordum. Tüm kahkaha, sevecenlik, tatil, rezalet, şenlik anıları Jacques'dı. Sözkonusu kişinin Jacques Prévert olduğunu anlamışsınızdır. Ben ne *Drole de drame'ı* (Garip bir Dram), ne *Quai des brumes*'ü (Sisler Rıhtımı) ne de *Le Crime de M. Lange*'ı (Bay Lange'ın Cinayeti) görmüştüm. Ama 1942 yılında Prévert'le ilk kez karşılaşmamdan önce de onun gibi düşünüyor, onun gibi konuşuyor, onun güldüğü şeylere gülüyordum, sevdiklerinden Prévert'i ezbere öğrenmiştim...

İşte buydu Flore'da sürtmek ve zamanını boşa geçirmemek... Kimi zaman da Jaeger'i biraz tanıdıkları için ve sevimli, genç, güzel, çaresiz, küstah olup onlardan korkunç etkilendiğimiz için kendimizi aralarında bulduğumuz Picasso ve Dora Maar tarafından yemeğe davet edilmekti. Ardından da kendi kendime, "Tüh! Şarla-

tanla yemek yiyorum," demekti. Her zaman alışveriş ettiği satıcı kadının kendisini ele vermesi korkusu içindeki (Yahudiydi çünkü) ressam Soutine'e "bilmem kaç numara sarı boya" almak demekti. Sonra da ölümünden sonra büyük ressam olduğunu keşfedeceğiniz bir bay tarafından azarlanmak demekti. Gülmenin, kaygının ve iyiliğin en güzel kırışıklıklarına sahip, kıvırcık saçlı ve bastonlu, İtalyan asıllı bir İsviçreli yontucu çok zengin ama çok çirkin bir kadının büstünü yaparken bu çirkinliği azaltmak için çamuru nasıl her gün biraz daha ufalttığını anlattığında kahkahalarla gülmek demekti. Quatre Vents'da onunla, kardeşi Diego ve Jaeger'le kellesi gitgide ufalmakta olan kadının hesabına yemek yemek demekti. Quatre Vents'da yeniden gülmekten katılıp yirmibeş yıl sonra New York'un lüks bir dairesinde Marlboro paketi büyüklüğündeki aynı yapıtı çok şık bir kadının tırnakları cilalı elleri arasında görmek ve Giacometti'nin bu yontusuna, "en kötü günlerini" yaşadığı ve her şeyi küçük gördüğü dönemin ender rastlanan bir örneği olduğundan servet ödediğini işitmek demekti. "Şarlatan" diye anıldığını bir türlü unutamadığınız Picasso'nun ağzından, ünlü *Guernica* tablosunun önünde Almanların sorduğu soruya ne cevap verdiğini ("bunu siz mi yaptınız?" diye sormuştu Almanlar. Picasso'nun cevabı, "hayır siz," olmuştu.) hemen ertesi gün duymak demekti. Ve bunu işgal yıllarıyla ilgili bir kitapta okuduğunuz için değil, Picasso'nun ağzından dinlediğiniz için kahkahalarla gülmek demekti. Ve bir haziran sabahı, Léo Marjane radyoda "Ne Kadar Yakışıklı, Ne Kadar Uzun Boyluydu Saint Jean'lı Sevgilim" şarkısını söylerken rahatlamış birtakım kişilerin ağzından, Almanların gece Sovyetler Birliği'ne saldırdığını ve Sovyet-Alman saldırmazlık paktı artık sona erdiği için her şeyin değişeceğini duymak demekti.

1939 yılında bu saldırmazlık paktından ne anlamıştınız?

Simone Signoret: Hiç. Belki Bayan Samuel ders yılı boyunca Vannes'da kalmış olsaydı, bu olayı bize gerektiği gibi açıklayacaktı. 1939'da beni ilgilendiren, Ribbentrop'la Molotov'un tarihi el sıkış-

ma fotoğraflarından çok, yürekli ve küçük Finlandiya ordusu askerlerinin enfes kürk başlıklarıydı.

Maddi durumunuz nasıldı, o yıllarda?

Simone Signoret: Sahte Markiye sattığımız şark halılarının parasından birkaç kuruş kalmıştı. Ailede çok değerli olduğu sanılan, gerçekte sanıldığı değerde olmayan birkaç kitabı da elden çıkardım. Ama sıkıntı başlamıştı evde, aile dostumuz Bazaine'lerin yardımıyla birkaç parça eşyayı haraç mezat satılmaktan kurtardık. Ama Neuilly polisinin de yardımıyla evden atılmamız gerçekleşti. Annem, yürekli bir davranışla kardeşlerimi alıp işgal altında bulunmayan bölgedeki Valreas'da, bir hastanede çamaşırcı olmayı kabul etti. İki küçük oğlunu ve elinden geldiğince az eşyayı yüklenip yollara düştü. Ama, gri yünden ördüğü oyuncak bir filin içine 1940 yılında belediyeye teslim etmeyip gizlemeyi başardığı babamın eski tabancasını koymaktan geri kalmamıştı. Bunu kullanmak niyetinde değildi, ancak düşman yapımı diş fırçaları nasıl alınmamalıysa tabanca da onlara teslim edilmemeliydi...

Gitmeleri beni üzüyordu, ama rahatlamıştım da. Üzgündüm, çünkü bu bizim ilk gerçek ayrılışımızdı. Rahatlamıştım, çünkü artık anneme her şeyi süsleyip püsleyerek anlatma zorunluluğundan kurtulmuştum. Yalan demiyorum, *süsleyip püslemek*... Örneğin, sinemaya başladığım ilk günü, figüranlığımı süsleyip püslemek gibi.

Benden kamera asistanı bir dostuna sözeden çok iyi bir kadının sayesinde Saint Maurice Stüdyolarından bir çağrı aldım. Aşağı yukarı şöyleydi: "Saat sekizde Saint Maurice Stüdyosuna gelmeniz rica olunur. Dekor: Lüks bir gece kulübü. Giysi: Kürk. Rol: Yardımcı oyunculuk. Ücret: 120 frank. İmza: Yön. Film: *Le Prince charmant* (Sevimli Prens) Yapım: Harispuru."

Neuilly'den metroya bindim, annemle kucaklaştık, kardeşlerim film piyasasına atılan ablalarının ardından bakakaldılar. Château de Vincennes'de otobüse atladım, Saint Maurice'e varınca stüdyonun yolunu sordum, saat tam sekizde Saint Maurice Stüdyo-

sundaydım, çağrının altına Yön. imzasını atan ve benden çalışma kartımı isteyen adamı buldum. Kartı unutmuştum. O dönemde, figüran olabilmek için, yardımcı artist demek istiyorum, Alman ordusu propaganda bölümünce verilmiş COIC (*koyik* okuyun) kartı gerekliydi. Bu kartta su katılmamış bir Ari olduğunuz belirtilirdi. COIC'imi unuttuğuma inanır gözüktü, çağrıda belirtilen kürkten de yoksun olduğumu anlayınca şöyle dedi: "En dipte yer alacaksınız, boyanmanıza gerek yok. A platosuna gidin." Ve A platosunda bütün günü Renée Faure ve Jimmy Gaillard'ın aşklarının filizlendiği lüks gece kulübü dekorunun arka masalarından birinde geçirdim.

Çok aptalca, hatta çocukca bir şeydi ama boyanamamış olmak beni gerçekten üzmüştü. Masama oturtulan yeğen, nişanlı, koca, her neyse rolündeki yardımcı erkek oyuncu – o dönemde en arka masada oturulsa da, böylesine lüks bir gece kulübü dekorunun seyircilerde kadınların yalnız başlarına gelip oturabilecekleri bir bar izlenimi uyandırmaması gerekiyordu – beni ilk kez gördüğünde çok şaşırdı. Bir profesyoneldi, çalışma kartı vardı, beni eğitmeye kararlı gözüküyordu. Vannes'dan Louvre Sokağına ve Flore'dan Saint Maurice Stüdyosuna kadar üzerimden eksik etmediğim kışlık – yazlık – baharlık tayyörümü görünce, "doğru dürüst giysilerin olmazsa hiçbir şey yapamazsın," dedi. Onun her şeyi vardı: Av takımları, beyaz smokini. Arada bir yakışıklı bir genç, "baylar bayanlar lütfen susun, yardımcı oyuncular vereceğim işaretle alkışlamaya başlasınlar lütfen," diyordu. Bu sırada benim sahte kocam, sahte yeğenim, sahte nişanlım, her neyse, işi çok ciddiye alarak söylenenlere uyuyor, ben de onun alkışlarına katılıyordum. Akşama doğru, ertesi gün "aynı saatte aynı giysilerle" tekrar gelmem söylendi. İstenileni yaptım.

O akşam, Flore'a takılmadan metroya binip doğru Neuilly'ye yollandım. Bizimkilere "sinemadaki" ilk günümü anlatmak için sabırsızlanıyordum. Bu ilk günden pek hoşlanmamıştım, neler anlatacağımı da pek kestirememekteydim. Sanırım yine süsleyip püsleme işine giriştim.

Hiçbirimizin – oyunculardan sözediyorum – ailesine, artık

mesleği olacak bu işteki ilk adımı hakkında yeterli açıklama yapabildiğini sanmıyorum. Ne Flore'deki Ekim grubunda oynayan arkadaşlara ne de Proust yorumcusu anneme, işinin ehli bir figüranla lüks gece kulübü dekorunun arka masalarında geçirdiğim, aptalca, tutarsız, düş kırıcı, mekanik günü dürüstçe anlatabilirdim. Çünkü dürüstçe davranmak gerekirse, "olamaz, çok aptalca bir şey bu," deyip işin içinden sıyrılmak tek tutarlı yoldu. Bunun yerine süsleyip püsledim. Yorgun olduğumu, beğenildiğimi ve filmdeki varlığım vazgeçilmez olduğu için ertesi gün oraya döneceğimi. Gerçeği söylemediğim için kendi kendimden nefret ediyordum. Bunu nasıl değerlendirirseniz değerlendirin, benim süsleyip püsleme dediğim şey işte.

Ama özellikle unutkanlıktan ötürü süsleyip püslemiştim. Saint Maurice Stüdyosunda geçen bu ilk gün, COIC kartı unutkanlığının sonsuza dek yinelenemeyeceğini anlamıştım. Yapılacak iki şey vardı: Ya kartımı unutma masalına inanmış görünme tehlikesini göze alanlarla çalışmaya devam edecektim (yalanıma göz yummaları onlar açısından bir direniş biçimiydi) ya da çalışmama engel olan alçaklarla boğuşacaktım.

Sözünü ettiğiniz COIC kartını almanız olanaksız mıydı gerçekten?

Simone Signoret: Bu kartı almak için hiç çaba göstermedim ki! Yeni yasalar gereğince yarı Yahudi sayılıyordum, ayakta kalabilmek için gerekli vaftiz belgem de yoktu. Aslında, Wiesbaden'de İşgal Kuvvetlerinin bir papazı tarafından vaftiz edilmiştim. Bunu Signoret –Dubois de– Poncelet adlı anneannem istemişti. Ama 1921 yılında bu vaftiz belgesinin ilerde benim yaşantımda bu denli önem kazanacağı düşünülmediğinden bu kağıdı saklamayı akıllarına getirmemişlerdi...

Papaz Ebershold'dan, kardeşlerinizle birlikte sizi de Protestan olarak vaftiz etmesini isteyebilirdiniz.

Simone Signoret: Evet, isteyebilirdim. Bu isteğimi yerine getirebi-

leceğinden de eminim. Ne var ki, istemedim.

Yanlış bir davranış değil mi?

Simone Signoret: Yanlış olduğu ölçüde mantıksız bir davranış.

Luchaire'den yardım isteyebilirdiniz...

Simone Signoret: Elbette isteyebilirdim. Yardımcı olacağı da kesin. Üstelik bana yardım etmekten memnunluk duyacağını da biliyordum. *Nouveaux Temps*'de çalıştığım süre içinde bunu öğrenmiştim.

Peki çözüm?

Simone Signoret: Kendimi o yıllardaki genç kızın yerine koysam bile bu sorunuzu yanıtlamam olanaksız... Çağrı Signoret adına gelmişti, ben de Brötanyalı bir adı az da olsa andıran Kaminker'i kullanmamaya özen göstermeye başladım. Tıpkı, anneannemin Neuilly'deki bahçelerin banklarında yaptığı gibi ben de sinsice Signoret adının yarattığı yanlış anlamalardan yararlanmaya çalıştım: "Ünlü Gabriel Signoret'nin yakını mısınız?" "Amcamdır kendisi..." Ama, aynı zamanda Kaminker adına çıkarılmış kimliğimle dolaşmaktan da geri durmuyordum.

Buna bilinçsizlik diyebilir miyiz?

Simone Signoret: Hayır. Yalnızca bir oyundu. Tümüyle reddettiğim bir kurulu düzen içinde yalnızca benim işime yarıyordu. Bu oyun, hakkında hiçbir şey bilmediğim Yahudi topluluğuna şu veya bu şekilde ait olmamdan da kaynaklanmıyordu. İlk çekim gününden sonra ilerdeki başarısızlıklarımın tanıksız olmasını isterdim ve bu oyunu yalnız oynamayı yeğlerdim. Benden başka kimseye yaramadığı için kahramanlık da değildi. Zaten, ilk çekim gününden sonra, bu oyunu tek başıma tanıksız oynamayı daha uygun görmüştüm.

Hiçbir şeye başlamamış mıydınız henüz?

Simone Signoret: Herkesin katılabildiği ve belirli bir ölçüde götürebileceğim, ama beni üst sıralara çıkarmayacak bir yarışta olduğumu anlamıştım. Çünkü, başarıya ulaşmak için COIC kartı gerekliydi. Bu lanet olasıca karttan sözetmekten vazgeçeceğim, ama şunu da belirtmek isterim ki, dört yıl süreyle ülkemizde çalışmayı engelleyenler ne yapımcılar ne yönetmenler ne de işletmecilerdi, yalnızca yetenek gözetmeksizin Alman yasalarına sımsıkı bağlı polislerdi. Neyse, bu konu üzerinde, benim için çok zor olsa da durmamaya çalışacağım. Çünkü, bu dört yıl boyunca bulabildiğim, jenerikte adımın geçmesine olanak vermeyen küçük roller oldu.

Figüranlığa oranla daha mı önemliydi?

Simone Signoret: Benimkisi konuşmalı figüranlıktı. Küçük rolden hemen önceki basamak. Bir, en çok iki cümle söylemek anlamına geliyordu. Daha doğrusu kamera başoyuncunun hareketini izlerken oturduğunuz masadan, "of hava ne kadar sıcak," "garson, hesabı al!" gibi cümleler söyleme fırsatını yakalamaktı. Ve bu işten alınan para figüranlıktan alınandan üç kat fazlaydı. İyi fıkra anlattığımı söyleyemem ama, ünlü bir yapımcının bu türden bir oyuncuya verdiği karşılığa değinmeden geçemeyeceğim. Adam hem yapımcılık hem yönetmen yardımcılığı hem de muhasebeciliği üstlenmişti. Bir cümle söylediği için gündeliğinin 120 değil 500 frank olması gerektiğini savunan oyuncuya, "iyi ya," dedi, "sen de susma fırsatını kaçırdın".

Ben bu roller sayesinde savaş yıllarını geçirebildim güç bela. Gösterişli bardaki ikinci figüranlık günümün sonunda beni farkeden script-girl – bu arada şunu da belirteyim ki, script'in dikkatini çekmek yapımcının dikkatini çekmekten daha kârlıdır – şöyle dedi: "Bay Boyer hemen yeni bir filme başlıyor, siz de görüneceksiniz." Sinemada işler böyle yürür işte, tabii çok aptal olmamanız, köşenizde rahat durmanız ve olup bitenle ilgilendiğinizi göstermeniz koşuluyla. Figüranlığımın ikinci gününde bunun başıma gel-

mesi lüks bar müşterisinin iyice azalmasındandı. Artık büyükler çalışırken dışarı çıkmamamız istenmiyordu. Baktım ve olup biteni çok daha iyi anladım. Öğreniyordum. Bu da yüzümden anlaşılıyor olmalı ki, ilk fırsatı elde ettim.

Arletty'nin başrolünü oynadığı *Boléro* adlı bir filmdi bu. 500 frank karşılığında, bir terzihanenin merdivenlerini çıkarken şunları söyleyecektim: "Kontes d'Arménise hazretleri sizi salonda bekliyorlar." Orta yere söyleniyordu bu. Beni epey gırgır buldular, üstelik d'Arménise başoperatörün soyadıydı ve beni de yaptıkları oyuna katmışlardı. Doğru konuştuğumu söylediler, bu hoşuma gitti. COIC kartı işi de unutulmuştu. Bir yevmiyem, 1400 frank aylığımla karşılaştırıldığında çok yüksekti. Bütün bunlar da Francoeur Sokağındaki Pathé Stüdyolarında olup bitiyordu. Beni gırgır buldukları için Pathé'nin yöneticilerine başvurup yöneticiliğini Solange Sicard'ın yaptığı yeni kurulan Pathé Okuluna katılmamı istediler.

Solange Sicard çok tatlı bir kadındı. Louis Jouvet'nin tiyatrosunda biraz oynamıştı, çocuk felci geçirdiği için hafif topallıyordu, hiçbir zaman büyük bir başarı kazanmamış, ama bundan ötürü de yaşama küsmemişti. Oyunculuk öğretilebilirse iyi bir öğreticiydi diyebilirim. Birtakım şeylerin nasıl yapılacağını değil, nelerin yapılmaması gerektiğini öğretti. Fiilleri vurgulamak gibi, örneğin. Bunun önemi yokmuş görünür ama çok önemlidir. *Ch*'leri ve *J*'leri söylerken hafif tısladığım için beni komiklere ayırdı hemen. Ders arkadaşlarım arasında Suzanne Flon, Jacques Dynam, Andrée Clément, André Valmy, Jacques Dufilho, Liliane Bert ve Hermantier vardı. Haftada iki gün çalışırdık, bana gelince, bütün bu derslerin sonunda gerçekten önemi olan bir tek sahnede rol aldım: O da Marcel Achard'ın *La Femme en blanc* (Beyazlı Kadın) filminin ikinci perdesinin ilk sahnesiydi. Arkadaşım Dynam ile bu rolü "çıkardık". "Çıkarmak" sözcüğünü kullanmamın nedeni, o günlerde "oynamanın" yalnızca öğretmenin söylediklerine uymak ve metni tümüyle bilmek demek olduğuna inanmamdan geliyor.

Pathé'nin bu tasarısı, büyük Amerikan şirketlerinin ve Nazilerin UFA stüdyolarının yaptığı gibi yetenekli oyuncular yetiştirme

amacı güdüyordu. İyi çalışırsak ödülümüz, tutarını şimdi hatırlamadığım bir sözleşmeyle Pathé yapımı filmlerde rol almak olacaktı. *La Famme en blanc*'da iyi olmadığımı biliyordum, ama hepimiz aynı yolun yolcuları olduğumuz için ötekilerden daha kötü olduğum da söylenemezdi.

Comment vaincre sa timidité (Çekingenlik nasıl yenilir), çekimi iki gün süren sözümona tıbbi, toplam sekiz dakikalık bir filmde "zavallı çok çekingen" kızı oynayan Liliane Bert'in karşısında "çekingen olmayan" arkadaşı rolüne çıktığım için Pathé'den kovuldum. Denetim çok sıkıydı, Pathé'nin izni olmadan bir filmde oynayamazdım. Bu durumda da derslere devam etmem sözkonusu değildi.

Sicard evinde de ders verirdi. Oraya devam ettim, hem de tek kuruş vermeden. Orada eski arkadaşlarım da olurdu. Bazıları devamlı gelir sağlayan o ünlü kontratı imzalamıştı. Şimdi o dönemin en üzücü ve yıpratıcı başarısızlığından sözedeceğim, sonra güzel şeylere geçeriz. Louis Daquin bana *Le Voyageur de la Toussaint* (Toussaint Yolcusu) filmi için bana bir deneme yaptırdı. Altı kız, yedi erkektik. Provalardan sonra kızların arasından bir tek beni alıkoydu. Görünüşe bakılırsa rol çantada keklikti benim için, platodaki herkes de günün sonunda işe alındığımı düşünüyordu. Ve bütün bildiklerime rağmen ben de buna inanmaya başlamıştım. Düş kurmak da yasak değildi ya! Ama Louis beni işe alma iznini koparamadı, aldığı emirlere uyarak saçlarımı bahane edip oynatamayacağını söyledi. Aslında söylemesi gereken şuydu: "Gerekli belgelerin yok, seni işe alamam..." Ama söylenmeyecek şeyler vardır! Sonuçta bana küçük bir rol verdiler. Louis'nin bunu düşünmesi bile büyük inceliktı.

Yukarda sözünü ettiğim güzel şeyleri anlatmaya başlamadan önce küçük rolüm konusunda son birkaç şey söylemek isterim, daha sonra unutabilirim. Sinemada küçük bir rol oynamak çok zordur. Tiyatroda durum farklıdır: *Hamlet*'de Rosenkrantz'ı oynasanız bile bütünün bir parçası sayılırsınız, tüm provalara katılır, kahve molalarını ve ilk gecenin heyecanını yaşarsınız. Sinemada durum çok farklıdır. Örneğin bir yeğen rolü oynarsınız, çağrınızda

şunlar yazılır: "Rol: Yeğen. Dekor: Düğün yemeği ve vasiyetnamenin okunması." Çağrının elinize geçişinden sonraki birkaç gün boyunca, hakkında hiçbir şey bilmediğiniz yeğeni düşler ve canlandırmaya çalışırsınız. Kimi zaman yoksuldur bu yeğen, kimi zaman cilveli, gelinin ya da damadın yeğeni olabilir, belki vasiyetname okunduğunda kendisine bir şey kalmayışına üzülen biridir. Sonuç olarak senaryoyu okumadığınızdan hakkında hiçbir şey bilmediğiniz birini canlandırmaya çalışırsınız. Stüdyoya geldiğinizde yapımın giydiricisi sizi şöyle karşılar: "Kimi oynuyorsunuz? Ha, yeğeni mi? 4 numaralı odaya girin." "Yeğen geldi! Makyajıyla ilgilenin." Başmakyajcının işi başından aşkın olduğu ve başoyuncuyla uğraştığı için sizi yardımcısına havale eder. O sizi boyarken arada bir işini bırakıp yüzünüzü denetler. Siz heyecandan bayılmak üzereyken onlar bir önceki günün dış çekiminde plana giriveren inekten sözedip gülüşürler. Kimin babası ya da kimin nişanlısı olduklarını iyi bilen başka oyuncular da sıraya girerler ve bir gün önceki inek öyküsü yinelenir. Bu sırada siz az sonra birinin boynuna atılarak söyleyeceğiniz, size bir aralık üstünkörü aktarılan ama iyice bellediğiniz şu iki cümleyi düşünürsünüz: "Ah Julien, evlenmene ne denli sevindiğimi anlatamam. Bu mutluluğa layık olduğunu sana daha önce de söylememiş miydim?" Ve: "Zavallı Jeanne, seni ne çok severdi..." Az sonra bu iki cümleyi, günlük yaşamınızda senli benli olmadığınız, kantinde karşılıklı yemek bile yemediğiniz, adınızı da bilmeyen birine söylemek zorunda kalacaksınızdır. Başmakyajcı "yeğen" diye seslenineeye dek yabancı sizi belki de yemek servisi yapacak hizmetçi sanmıştır. Hiç ilginiz bulunmayan bir ailenin bireyi kalıbına girmeniz beklenir. Böyle bir düğünde nasıl davranmanız gerektiğini bilemezsiniz. Jeanne teyze kimdir? Yeğeninize gelince, o sıra bir koltukta oturmakta ve yüzüne düşecek ışık ayarlanmaktadır. Yeğeni belki daha önce aynı filmde rol aldığınız bir yardımcı oyuncu canlandırır, bu nedenle de belki sizinle senli benli konuşur.

İşte küçük roller hakkında söyleyebileceklerim bu kadar. 1944'den beri küçük rol almıyorum. Ama bu arada çevirdiğim filmlerde küçük rolleri olanlar var ve onların kaygılarını, bir za-

manlar bende de olan acemiliklerini anlayabiliyorum. Heyecan ve sinemaya girme isteğiyle yanıp tutuşurken elde kalın bir felsefe kitabıyla makyaj odasına girip kitabı masaya bırakmak ve sinemayı umursamadığını göstermeye çalışmak iyi bir şey değildir. Felsefe okumayan panayır cambazları alınabilir ve cambaz olmak isteyen entellektüeller gülümseyebilir – bu da onların cambaz olmakla aptallaştıkları anlamına gelmez. Bilirim, kalın felsefe kitabı enayiliğini ben de bir kez yaptım... Ama yalnızca bir kez...

Artık güzel şeylerden sözedelim biraz da, yani mucizelerden...

Neden mucize dediniz?

Simone Signoret: Çünkü en çaresiz anlarda ayakta kalabilmek mucizedir. Ve varoluşumuzu başkalarına borçlu olduğumuza göre yeni insanlar tanımak da bir mucizedir. Flore'da Sabas diye birinin sizi sinemanın imparatoru olan Marcel Carné'ye göndermesi de mucizedir. Ve Carné'nin sizi *Visiteurs du soir* (Gece Konukları) filminde şatodaki dört kadından biri yapması, yani filmin hemen hemen her sahnesinde, danslarda, avlarda, şık giyimli ve makyajlı (en sonunda) olarak figüranlık edebilmek de mucizedir. Tüm ekiple güneye gidip çekim boyunca Carné'nin yanında kalabilmek de mucizedir.

Üç ay boyunca bu filmin çekiminde barınabilen tek figürandım diyebilirim. Çünkü her dekor değişikliğinden sonra Carné bizleri asker gibi sıraya diziyor ve, "sizin işiniz tamam! Sizin de öyle," diyerek bir general edasıyla pek çoklarına yol veriyordu. Ama "benim işim bitmemişti". Filmin tamamlanma süresine dek üç kişi kalmıştık: Arsénio Fregnac, Madeleine Rousset ve ben. Carné bizi sevimli ve gülünç bulduğu için alıkoymuştu. Dış çekimlerde işim olmasa bile bir köşeye oturup olan biteni seyrederdim. İlk kez büyük yıldızlara bu denli yakın oluyor, hiçbirini gözden kaçırmamaya çalışıyordum. Sözünü ettiklerim de öyle sıradan yıldızlar değildi: Arletty, Jules Berry, Ledoux, Marcel Herrand.

Vence'daydık. Figüranlar demiryolunun kenarındaki Ma So-

litude adlı pansiyonda kalıyorlardı, yıldızlar ise Vence'ın şimdi yıkılmış olan, çınarlar arasındaki Grand Hotelinde. Birkaç kuruş fazladan kazanabilmek için harika ata binerim demiştim.

Alman işgali altında olmayan bölgeye geçmek isteyen birkaç arkadaş dışında çoğunluk profesyonel figürandı... Arsénio gerçekten çok komikti. Madeleine'le ben –Arsénio, Madeleine ve ben ayrılmaz dostlar haline gelmiştik– onun bu yeteneğinden çok yararlanıyorduk. Arletty, Ledoux ve Herrand da bize karşı çok iyi davranıyorlardı. Burada da bir mucize olmuş, figüranlarla oyuncuların arasında Paris'te kesinlikle kurulamayacak bir dostluk başlamıştı. Bunun nedeni bu küçük taşra şehrinde ya da Verdon boğazında her birimizin at sırtında hayatını tehlikeye atmış olmasıydı. Dış çekim günleri karnımızı doğru dürüst doyuramıyorduk, bunun sorumlusu da yapımcı Paulvé değil, dış çekim yönetmeniydi sanırım. Bu adam gırtlağımızdan kestiğini kendi cebine atıyordu. Fasulye kazanından buğday biti çıkınca yemekler Tourzettes'te tarlalara döküldü ve isyan başladı, Potemkin'de olduğu gibi. Ses mühendisi Brötanyalı Jacques Le Breton, bir pazar, Arsénio'yu, Madeleine'i ve beni Saint-Paul-de-Vence'a gezmeye davet etti. Colombe d'Or'a girip yemek yeme cesaretini bulamadık ve karşısındaki küçük lokantada bir şeyler atıştırdık.

Bir gün figüranlara çok kibar davranan, genç ve yumuşak başlı bir asistan çıkageldi. Bizse ona karşı kaba ve acımasızdık. İtalyandı, filmin ortak yapımcısı olan Scalera adına gelmişti. Adı Michelangelo Antonioni'ydi. Paris'e döndüğümüzde şölen ve balo sahnesinin figüranlar listesinde Alain Resnais, Chaumette ve çocukluk arkadaşım Jean Carmet'nin adı gözüme ilişti. Carmet, Herrand ve Marchat'nın yanında çalışıyordu, bu sayede kendimi Mathurins tiyatrosunda *Oidipus*'un çok kötü bir uyarlamasında "Tebli bir halk kadınını" oynar buldum. Oyunun adı *Dieu est innocent*'dı (Tanrı Suçsuzdur). "Şato kadını" değildim bu kez ve ata binersem günde 200, yürürsem 170 frank yerine "Tebli halk kadını" rolümden günde 15 frank alıyordum ama tiyatroda oynamaktan çok memnundum. Marchat, Oidipus'u; Balachova, Iocaste'yi; Jandeline, Antigone'yi; Claude Magnier, Polynice ya da Eteokles'i; Erno

Crisa, Eteokles ya da Polynice'yi; Vandéric Tiresias'ı; Daniel Gélin Eymon'u canlandırıyordu. Teb halkından bir kadını oynamak, Mathurins sahnesi dar ve bütçesi kısıtlı olduğu için, pek büyük sayılmayacak kalabalığın arasında "Iocaste... Kraliçe Iocaste öldü... Vah, vah, vah..." diye ağlaşmak demekti. Hep birlikte ağlaştığım oyunculararasında, Jean-Marc Thibault, Christian Duvaleix, Yvette Etiévant, Gilles Quéant, bir de denizci şarkısı mırıldanan Jean Carmet ve Herrand'ın benimle aynı gün işe aldığı Arsénio vardı. *Oidipus*'un öyle gülünç bir hikaye olmadığını bilirsiniz nasıl olsa, sahne hep yarı karanlığa gömülü olurdu ve kuliste gizlice sokak gürültüleri plağı çalınırdı, seyircileri Teb halkının Mathurins'nin küçük sahnesinde gördüklerinden daha kalabalık olduğuna inandırmak için. Kimi zaman dalgın yönetmen plağın arka yüzündeki uçak gürültülerini çalardı. Teb halkının kraliçenin ölümü nedeniyle ağlayarak çıkması gereken sahneye, ilk gece dışında, bir kez olsun, gülerek çıkmadığımızı hatırlamam. Gülmeye daha merdivenlerde başlar, sahnede gizlemeye çalışarak devam eder ve çıkışa dek kendimizi denetleyemezdik. Sahnede kollarımızı Yunan usulü havaya kaldırır, başımızı yas belirtisi olarak önümüze eğerken deliler gibi eğlenir, eğlenirdik...

İşte böyle günlerden birinde, Marchat'nın gözüne çarptım hem de gözleri kör olduktan az sonra. Benden başkasını da görmedi. Herkes benim kadar eğleniyordu ama o beni farketti. Bu ezici rolde inandırıcı olmak için zorlanıyordu – bu berbat oyunu çok parası olan biri yazmıştı, Herrand da daha sonra Synge'in *Deirdre des Douleurs*'ünü gerçekleştirmek için kabul etmişti – Marchat'nın bunu olumsuz karşılamasını anlıyorum. Beni biraz üzse de Mathurins Tiyatrosu bana teşekkür borçlu. Galvin'den kiralanmış sandaletlerimle yola düştüm. Duviver'nin *Golotha*'sında kullandığı bu gerçek deriden, bağcıklı, siyah sandaletleri, söylenenlere bakılırsa, ayakları çok küçük olan Gabin de giymişti.

Canım sıkılmıştı ama keyfim gene de yerindeydi. Oyunun provalarının ikinci haftasından beri, Monsieur-le-Prince Sokağında bir otelin beşinci katında Daniel Gélin'le ilk kez kadınlığımı yaşıyordum. Aynı yaştaydık ve birbirimizi çok seviyorduk. *Daphnis*

ve Chloe'yi dinleyip birbirimize Bing Crosby'nin 78'liklerini armağan ediyorduk. Sokaklarda bol bol yürüyor, geceyarısı olup Alman devriyeleri göründüğünde Rennes metrosunun girişine kendimizi dar atıyorduk. Otelde kalan orospularla yakın dosttu Daniel. Orospular bana karşı da çok iyi davranırlardı, gerektiğinde bana ayakkabılarını ödünç verirler, işlerimin iyi gitmemesine üzülürlerdi.

Daniel'le aynı yaşta olduğumuzu söylemiştim, ben daha yaşlıydım. İşte o sıralar Marcel Duhamel'e rastladım. Beni çok seviyordu ama Germaine'e de çılgınca aşıktı. Beni çok sevdiği için de serbest bölgeden arada bir kart atan Germaine'in yazdıklarını okuma sevincini benimle paylaşırdı. Germaine'i tanımadım ve uzaktan, hiç kıskanmadan ben de sevdim. Germaine, bana gerçeküstücülüğü anlatan, Henry Miller çevirilerinin müsveddelerini okuyan, sabahları uyanır uyanmaz Fletcher Henderson'un ve Red Nicols'un plaklarını dinlemeye başlayan, bana Ekim grubunun 1934 Moskova turnesini yaşatan, yeniden Germaine'i anlatan, beni hiç kuşkusuz gerek duyduğum bir sevecenlikle, hem babaca hem de pek babaca sayılmayacak bir korumayla çevrelcyen bu kırk yaşındaki adamın karısıydı. Ve bütün bunlar koyu bir yoksulluk içinde oluyordu. Ama iyiydi.

4

Simone Signoret: Prévert kardeşlerden Paris'e ilk gelen Pierrot Prévert oldu. Yanında getirdiği senaryo Jacques'ındı. *Adieu Leonard* (Elveda Leonard), Flore'daki kimlik yoksullarının en büyük gizlenme fırsatı oldu film.

Bu kez yıldızlar, oyuncu olduğuna çok üzülen Charles Trenet, Pierre Brasseur ve Carette'ti. Kadın yıldız da sevimli, komik ve güzel Jacqueline Bouvier. Ve daha bir sürü küçük rol vardı, Blin bir çingeneyi, Vitrsoris Paris'te saklanan bir Troçkisti canlandırıyordu. Ben de bir çingeneyi oynuyordum, saçlarım kıvır kıvırdı ve sırtımda güzel bir giysi vardı. Hiç konuşmuyordum, sepet örüyorduk. Mouloudji baca temizleyicisini canlandırıyordu. Daha *Nouvel Observateur* dergisinin bulmacalarını yapmaya başlamamış olan Robert Scipion ise hem asistanlık ediyor hem de ufak bir rolde oynuyordu. Aramızda bir de şimdi adını unuttuğum, Ekim grubundan bir kız vardı. Yahudiydi, kocası toplama kampındaydı, çocuklarını Paris'e bırakıp biraz para kazanabilmek amacıyla bize katılmıştı ve hiç durmadan ağlardı.

Ekibin yardımcı operatörü Maréchal adında biriydi. Yüzünün bir yanı olağanüstü güzellikteydi, bir yanı ise paramparçaydı. Güzellik ve dehşet. İspanya İç Savaşı anısıydı bu. Malraux'nun *Umut*'ta anlattığı yiğitlerden biriydi.

Film çekimi için hepimiz güneybatıya, Dax'a gittik. Güzel, açık havada çalıştık. Flore kahvesinin açık havada gezintiye çıkmasına benziyordu bu çalışma... Figürandan oyuncuya, teknisyenden yıldıza, herkesin eşit olduğu bu gruba bu yaşta karışmak gerçekten çok güzeldi. Pierre Brasseur ve Carette durmadan anlatıyorlardı. Carette bir öyküye başlıyor, Brasseur onu dinler ve gülerken kendi anlatacağı öyküyü tasarlıyordu. Aramızda tek cebi delik olmayan Charles Trenet'ydi. İştahla saldırdığımız jambonlar

alırdı bize. Script-girl Witta'yla küçük bir anlaşmazlıkları vardı. Witta ona "tranvay" değil "tramvay" demeyi bir türlü öğretememişti. Çayırlarda otururduk, Trenet de o anda uydurduğu şarkıları söylerdi bize. Günde en azından on şarkı uydurduğundan hemencecik unutuverirdi bunları. Aramızda bir de çingene –gerçek bir çingene– vardı. Ünlü caz gitarcısı Django'nun yeğeniydi, adı Camembert'di ve o da gitar çalardı. Trenet şarkıya başlar başlamaz Camembert gitarıyla hemen eşlik ederdi ona. Brasseur ve Carette'in öyküleri, Lou Bonin, Pierrot ve Jacqueline Bouvier'nin esprileri, Camembert ve Trenet'nin küçük konserleriyle hep gösteride gibiydik.

Dönüşte Carette, karısı Ninette ve Maréchal'le aynı kompartmandaydık. Dax'a varmamıza yarım saat kala, tren kırlık bir yerde duruverdi. Alman polisi. Kontrol, kimlikler. Carette kimliğini gösterdi. Arkadan da Ninette. Almanlar Maréchal'a döndüler: Çok ciddi bir yüz her zaman saygı uyandırır. Bu nedenle kağıtlarını iade ederken polislerin ikisi de askerce bir selam verdiler. Bana gelince, kimliğimde hâlâ Kaminker yazıyordu. Polisler, sözlüğe benzer kalın kitaplarda adımın olup olmadığını araştırmaya başladılar. Bu işlem saatlerce sürdü gibi geliyordu bana. Carette ve Ninette bunu seyrediyor, Maréchal ise gözleriyle elimi tutarcasına bana bakıyordu. Polisler ikinci bir kitap çıkardılar, bir süre daha adımı aradılar. Sonunda kağıtlarımı geri verdiler ve çıkıp gittiler. Onlar gittikten uzun bir süre sonra bile tek sözetmedik; ben "of" çekmeye bile yeltenmedim. Yalnız Maréchal bana gülümsüyordu, ben de ona.

Aylar sonra, sinemadan birdenbire çekilen Maréchal'in öyküsünü öğrendim. Direniş örgütüne katılmış, Vercors'da öldüğünü söylediler. Onunla birlikte gizlenen ve tedbirsiz davranan bir İngiliz paraşütçüsü yüzünden. İkisi de Almanların eline düşmüş ve oracıkta kurşuna dizilmişler. Almanlar, onları kurşunladıktan sonra en yakın köye gidip "yukarda iki ceset var, gidin gömün onları," demişler. Köylüler de mezar taşlarına İngiliz için "Sarışın", Maréchal için de "Esmer" yazmışlar. Efsaneye göre, bir gün birbirlerini tanımayan iki kadın Maréchal'in mezarı başında karşılaş-

mışlar ve kendinden hiç sözetmeyen Maréchal'in yaşamında iki ayrı kadın olduğunu anlamışlar.

Dax'dan döndüğümde Austerlitz Garında biri beni bekliyordu. Filmlerde, gardaki buluşma sahnelerine sık sık rastlanır. Ama gar sahnelerinin sık sık kullanılması bence yersiz değildir. Olayın şiirselliğini çok iyi yansıtır. Üç haftalık bir ayrılıktan sonra birbirlerini ilk kez gören iki sevgilinin utanmalarını, çekingenliklerini, beceriksizliklerini yansıtır tren garları. Aslında serüvenleri, genç kadının Dax'a gitmesinden üç gün önce başlamıştır ve birbirlerinden ayrı oldukları sürece hep birbirlerini düşünmüş ve bu oyunun süreceğine karar vermişlerdir. İkimiz de aynı şeyleri düşünmüştük. Yves Allégret ile altı yıl sürecek ortak bir yaşama böyle başladık.

Altı yıllık bir evlilik mi?

Simone Signoret: Hayır, evliliğimiz bir yıl sürdü. Şunu demek istiyorum. İlişkimizin son yılında, yani 1948-1949 yılları arasında evli kaldık. Gerçekte, çevremize karşı "durumu kurtarmak" için yapılan anlamsız bir evlilikti bu. Anlamlı olan, zor koşullarda geçirdiğimiz günlerdi. Yoksulluk içinde birbirimizi deli gibi sevdik ve sonunda o yönetmen, ben de (Kurtuluştan sonra) oyuncu olarak birlikte kefeni yırtmayı başardık.

Onunla tanıştığınızda yönetmen miydi?

Simone Signoret: Yönetmendi, ama onun iyi bir yönetmen olduğunu kanıtlayacak tek filmi laboratuvarda yanmıştı. Bu yüzden Champs-Elysées'deki sinemacılar için Allégret yalnızca Marc'ın kardeşi olan bir asistandı... Flore'cular içinse Yves'di. Ekim grubunda çalışmıştı, çok güzel bir kısa filmi vardı: *Prix et Profits, ou l'histoire d'une pomme de terre* (Fiyatlar ve Çıkarlar ya da Bir Patatesin Öyküsü). Allégret, Troçki'ye Barbizon'da sekreterlik etmiş dört beş gençten biriydi. Ailesiyle arası iyi değildi. Benimse, onun ailesinden, kızkardeşi Marie Claude Vaillant-Couturier ve o

dönemde Marc'ın karısı olan, daha sonra Auschwitz'e gönderilen sevecen Nadine Vogel dışında hiç kimseyle ilişkim yoktu. Aslında Flore'un karşısında, onsekizinci yüzyılın tüm özelliklerini taşıyan görkemli bir apartmanda oturanlarla ilişkimiz şöyle özetlenebilir: Allégret'nin kızkardeşinin bir kenara ayırdığı kaz ciğeri konservelerinin tadına Saint Yves Otelinin küçük odasında bakmamız... Açıklayalım: Allégret sabahları beni sakarinli bir kahvenin başında bırakıp "ailemin hatırını sormaya gidiyorum, şimdi gelirim," derdi. Karşıya geçip apartmana girer, on dakika sonra cebinde bir konserve kutusuyla geri dönerdi. Konserve kutusunu masanın üzerine bırakırken de "hepsi çok iyi," derdi.

Onların iyi olmaları beni sevindirirdi, tanımadığım insanların bile iyi olmalarını isterim. Onları tanımıyordum, onlar da beni, birbirimizi bilmezden geliyorduk. Ama onların bu alandaki tutumu örnek olacak nitelikteydi. Ne ilk çocuğumun 1945'de doğumu ve dokuz günlükken ölümü ne de kızım Catherine'in 1946'daki doğumu onları bu doğal davranıştan sıyırmaya yetebildi.

Saint Germain Bulvarının bir yanında bilmezden gelme hüküm sürüyordu, ama belediye için aynı şey sözkonusu değildi Catherine'in, yaşama "babası belli değil" damgasıyla başladığını anlayacak yaşa geldiğine inandığım gün yaptığım gibi size de her şeyi anlatacağım. 1946 yılında barış geri gelmişti ama kısıtlamalar sürüyordu. Gebeliğimin altıncı ayına doğru, bir sabah, durumumun hak kazandırdığı ek tereyağ ve süt kartelerini almak için neşeyle Saint Sulpice Belediyesinin yolunu tuttum. Binanın ilk katındaki polis komiserliğinin önünden geçerken, 1944 yılının Mart ayında bir baskın sırasında Allégret ile birlikte polisin eline düşüp birkaç saatliğine içeri tıkıldığımız günü anımsadım ve kendi kendime, "amma talihliymişiz, bütün bunların bitmiş olması büyük talih," dedim. Gerçekten çok keyifliydim. Sırtımda, Marcel Duhamel'in, 1942'de yapay kürkten bir battaniyeye karşılık bana verdiği ekose battaniyeden dikilmiş güzel bir manto vardı. Hâlâ da çok işime yarıyordu... Üçüncü katta büyük bir salon, bu salonda bir sürü gişe ve gişelerin ardında vesikaların dağıtılmasıyla görevli gönüllü kadınlar bulunuyordu. Başlarında şapkaları vardı, süslü püslüydüler,

hazineleri ellerinde tutuyorlardı ve bize sadaka dağıtıyorlardı. Biz, şiş karınlı kadınlar, kuyruğa giriyor ve göz kararıyla bizi kurtuluşa çıkaracak süreyi hesaplamaya çalışıyorduk. Sıram geldiğinde, gişenin ardındaki kadın, "evlenme cüzdanınızı verin," dedi. "Evlenme cüzdanım yok." "Öyleyse çocuk evlilikdışı!" sözleri herkesin duyabileceği biçimde ortalığı çınlattı. Kötü bir adam tarafından terkedilmiş sinirleri zayıf biri olmadığım için yineledim: "Evet, çocuğum evlilikdışı." Yüzümdeki gülümseme, "ayrıca gencim, mutluyum, seni de hiç umursadığım yok," der gibiydi. Sonraki aylar kadın için bir oyun olmuştu bu. Her seferinde, özellikle de giydiğim ekose mantomdan ötürü beni hemen tanıyor ve karşısına geldiğimde aynı soruyu soruyordu: "Yine evlenme cüzdanınız yok mu?" "Hayır," diyordum, "çocuğum piç doğacak". Sekizinci ay gelip çattığında ondan bebek giysileri için gereken yünü istedim. Bu, sanki önemli bir sorun çıkarmıştı kadının başına. Bir başka kadına danıştı, dosyaları karıştırdı, sonunda örgücü yeteneğimi kanıtlayacağım yünleri almamı sağlayacak vesikayı uzattı. Hemen Saint Sulpice Sokağında, dinsel kitap satan iki kitapçı dükkanı arasına sıkışmış tuhafiyeciye daldım. Yaşlı dükkancı kadın vesikalara, sonra karnıma baktı ve dükkanın arkasındaki depoda kayboldu. Uzun süre orada kaldıktan sonra haki yün çileleriyle döndü geldi... Haki yün, savaş sırasında sevgili savaş tutsaklarımıza başlık örmek için çok kullanılmıştı. Ama anlaşılan savaş, stokların tükenmesine yetecek kadar uzun sürmemişti.Kadına teşekkür ettim, vesikaları geri aldım, belediyenin üç kat merdivenini tekrar çıktım, vesikaları oradaki kadına geri verdim ve "çocuğumuzun erkek mi, yoksa kız mı olacağını bilmiyorum. Ben mavi, pembe ya da beyaz yün istiyorum, şimdiden onu asker gibi giydirmek istemem," dedim. Ve altıncı bölge belediyesinden çıkıp gittim.

Yıllar sonra, Jardinet Sokağındaki ilkokulun ödül dağıtım töreni dolayısıyla Montand'la birlikte aynı binaya geldik. Catherine, yuvadaki ilk yılında gösterdiği gelişmelerden ve çalışkanlığından ötürü ödül alıyordu.

Catherine neden babasız doğduğunu anladı mı?

Simone Signoret: Öykümde kötü kalpli insanlar olmadığından Catherine anlattıklarımı anladı. Allégret ile tanıştığımızda evli ve bir çocuk babasıydı, iki yıldan beri de karısından ayrı yaşıyordu. Ondan hiçbir zaman boşanmasını istemedim, zaten salt yasalara uygun olsun diye de evlenmeyi düşünmezdim. Önemli olan birbirimizi sevmemizdi. O dönemde, yasalara göre, çocuğu olan bir erkek evlilikdışı bir çocuğa adını veremezdi. Catherine anlamakla kalmadı, aynı zamanda kendisinin de olan bu öyküyü sevdi.

Ben de elimden geldiğince iyi bir anne olmaya çalıştım. Ama, annemin bana gösterdiği özeni kızıma gösteremedim. Yani sabahları uyandıran, akşamları da yatakta üstünü örten bir anne olamadım. Bizim meslekte bunu yapabilmek oldukça zordur. Kardeşlerime çocuğumdan daha iyi analık ettim dersem yalan olmaz.

Evde olmadığım zamanlar, çocuğumu seven ve çocuğum tarafından sevilen ve benim de çok sevdiğim örnek kadınları yerime bırakma şansına sahip olduk. Bu yüzden de onları hiç kıskanmadım. Catherine'in ikinci annesi görümcem Elvire oldu, bugün bile bu durum değişmemiştir. Catherine'le gerçek bir anne gibi, ancak doğumundan yirmibir günlük olana dek, sütümle beslediğim sürece ilgilenebildim. Kolumun üstünde duran başı sıcacıktı; her üç saatte bir süt vermem gerektiğinden elim ayağım birbirine dolanıyordu. Bir gram kaybettiğini görünce ya da çengelli iğnenin açılabileceğini düşündükçe ölecek gibi olurdum. Dudak hareketlerini, bana gülümsüyor diye yorumlardım: Çocuk hastalıkları uzmanı Raymond Mande bu hareketin gülümseme değil de karın ağrısı olabileceğini savunana dek... Kısaca, her annenin başından geçen küçük olaylar...

Annelik duygusuna kapılıp her şeyi bir yana bırakmama ramak kaldı. Ama Catherine'in doğumu, uzun süreden beri beklediğim önemli bir rolün önerilmesiyle aşağı yukarı aynı zamana rastladı. Bu yüzden, bir sabah mamasını hazırlayıp ilk büyük rolümün provasına koştum. Safça, iki meme arasında provayı idare edebileceğimi düşünmüştüm. Sırtımda bir arkadaştan alınmış giysi vardı,

tabii güzel çocuğumun gırtlağına akması gereken süt ödünç giysime boşaldı. Çıktıktan beş ya da altı saat sonra eve döndüm. Catherine ilk biberonunu almıştı bile, böylece de bizim daha sonraki ilişkimiz belirlenmiş oldu.

Yirmibir günlükken, bir gün önce onu emziren annesinin yerini bir başkası aldı. Yabancılar, on kişinin arasından sizi önemli bir rol için seçerlerse, gerçek bir anne değil de bir profesyonel olacaksınız demektir. Bebeğiniz de oyuncu çocuğu olacaktır. Oyuncu ancak pazar günleri çocuğuna bakabilecek, onu uyutabilecektir; ama bunu yaparken de yakınlarının çocuk bakımıyla ilgili sorular sormasını istemez, çünkü bir yandan çocuğuyla ilgilenirken bir yandan da pazartesi günü oynamak zorunda olduğu sahneleri düşünmektedir. Çocuğuna şöyle bir göz atar ve metni okumaya devam eder. Sonra birden bebeğinin gözle görülecek kadar büyüdüğünün farkına varır, onunla daha fazla ilgilenemediğine bir an üzülür. Üzüntüsü, pazartesi günü çocuk geçici ailesine kavuşunca dağılır ve her şeyin yolunda gittiğine karar verir.

Allégret ile benim kızım olan Catherine, üç yaşında Montand'ın da kızı oldu. İlk sözcüklerini Gérard Philippe'in kollarında söyledi; yaralarına ilk tendürdiyodu Jacques Becker sürdü. Tatillerde verilen ev ödevlerini Clouzot'ya yaptırdı. Catherine başarısızlık, üzüntü ve korku dolu yılları yaşamadı. O sinema çevresinde dünyaya geldiğinden Harcourt-Hollywood dönemini geçirmedi. Şimdi çok başarılı olduğu bu mesleğe atıldığında, öteki oyunculardan çok farklı engeller aşmak zorunda kaldı. Bir oyuncunun çocuğu olarak doğmak haksız ve zor bir durumdur. Jane Fonda'ya, Romy Schneider'e, Claude Brasseur'e, Catherine'in kendisine sorun isterseniz... Evet, haki renkli o yün çilelerinden epey uzaklaştım. 6 Haziran 1944 gününü bir an önce anlatmak istediğimdendir herhalde.

İşgalin son aylarında ne gibi önemli olaylar oldu?

Simone Signoret: O denli önemli olaylar ki, anlatmaya başlasam dörtyüz kitap sayfası ancak yeter. İşgalin son aylarında, her günü-

müz ayrı serüvendi. Sabah uyanmanızla başlayan ve bir gün sonraki uyanmanıza dek süren bir serüven, tabii bu arada evinize dönebilmişseniz... Herkes bu serüvenlerden payını aldı. Almanların bozguna uğratılacağının farkına varan işbirlikçiler de. Baskınlar, arama taramalar alıp yürüdü. Hiçbir olaya karışmayanlar bile tutuklanıyordu. STO yaşına gelen herkes kimliğinde az çok tahrifat yapmıştı. Herkesin durumu daha da karışmıştı. İşgalin ilk yıllarında, Fransa'nın düzene ve "düzeltilmeye" büyük gereksinim duyduğunu, bu yüzden de bu işgalin iyi olduğunu söyleyen düzen yanlısı ve çok düşünceli Fransız aileleri birden bu düşüncelerini değiştirip Almanların insan değil vahşi olduklarına karar verdiler; nedeni de Siyasal Bilimlerde okuyan biricik evlatlarının Saint-Guillaume Sokağının iki yanını tutan Fransız polislerince götürülmesiydi. (1968'de oğullarının şiş yüzlerini ve kör gözlerini iyileştirmeye çalışan annelerin annesiydiler, polisin yalnızca trafiği düzenlemeye yaradığını sanırken, kayıtsızca dövebileceğini de gördüler...)

Yıllardan beri göremediğimiz kişilere semtimizde rastlayabiliyorduk. Büyük kentlerde saklanmanın daha kolay olduğunu düşünenler, sahte bir adla yaşadıkları köyleri terkettiler. Bulundukları köylerde milis eri olan bakkal, yiyecek vesikasındaki addan kuşkulanmaya başlamıştı çünkü. Her şey işin sonunun geldiğini hissettiriyordu. Ve en büyük korku, bakkaldan ekmek alırken yakayı ele vermekti. Bir de gerçek kahramanları düşünün.

Gerçek kahramanlar tanıdınız mı?

Simone Signoret: Pek çoğuyla yakınlığım oldu, ama onların kahraman olduklarını bilmiyordum.

Direniş örgütüyle ilişkiniz var mıydı?

Simone Signoret: Her şeyden önce "direniş" sözcüğünün kapsamında anlaşmaya varmak gerek. Direniş hareketinin içindeydim dersem yalan söylemiş olurum. Ancak, bilinçli olarak eyleme girenlere "direnişçi" diyebilirim. Şahsen kahramanlık sayılabilecek

bir eylemde bulunmadım, ama kötü denilebilecek şeyler de yapmadım; bu da iyi sayılabilir... Girdisini çıktısını bilmediğim birtakım şeyler yaptırdılar bana. Size daha önce Claire teyzemden sözetmiştim, hani 1939-1940 yıllarında Vannes'da yanında kaldığım teyzemden. 1941 yılının Haziranında Nantes kentinde oğlu Jean'ı Almanlar tutuklayınca Claire teyze benim Vannes'e gelmemi istedi. Ama Vannes'dan önce, Nantes'a gidip otelde duran iki valizi almamı rica etti. Ben Nantes'da öğrenci olan Jean'ın çamaşırları, kitapları ve şahsi eşyaları olduğunu sanıyordum valizlerde. Neyse, söyleneni yaptım; Vannes'a vardığımda valizleri açtılar. Valizlerin birinden birtakım kağıtlar, öbüründen de tabanca mermileri çıktı. Yanımda cephane taşıdığımı bilmiş olsaydım, kahraman sayılabilirdim. Ama bütün bunları bilmeden, safça taşımıştım. Bu mermileri küçük paketler halinde Vannes kentindeki küçük Rabine Körfezine attığımızı anımsıyorum.

Claire teyzem Ravensbrück'de öldü. Ben ölmedim. Ölebilirdim ama bu bir kaza sayılırdı. Voltaire Köprüsünde Allégret'yle karşılaştığında, "selam, beni görmedin," diyen Bask bereli Jean Painleve'nin sonradan İnsan Müzesindeki örgütün şeflerinden olduğunu anlamak, bence direnmek değildir. Gece yarısına doğru, çok yorgun olduğundan iki adım ötedeki evine gidemeyeceğini söyleyen ve sizin de hiç soru sormadan yatağını hazırlayıp konuk ettiğiniz, sabah kalktığınızda da, "her şey için çok teşekkür ederim, yakında görüşürüz," notunu bulduğunuz Jaeger'in Batı Fransa'nın sorumluluğunu üstüne alan FTP albayı olduğunu ancak Kutuluştan sonra anlamanız da direnmek demek değildir. Patronunun düşmanla işbirliği yapan biri olduğunu anladığınız otelden, büyük bir Fransız bayrağı bırakarak gizlice taşınmanız da direnmek değildir. Ve 6 Haziran Normandiya çıkarması günü gecesi, sizi Paris'ten çok uzak köylere götüren bir trene binmeniz de kesinlikle direnmek değildir. Bunun adı tüymektir...

Nereye?

Simone Signoret: Özel bir yere ya da Haute Marne iline bağlı

Charmes-La-Grande'da La Sapinière adlı büyük bir eve. Yıllardan beri boş durmasına karşın ev, Papaz Allégret'nin altı çocuğunun 1920'lerde geçirdikleri tatilin izlerini taşıyordu. Papaz Allégret'yi tanımadım. Yıllar önce ölen bu adamı tanımış olsaydım severdim herhalde. Belki, o Saint Germain Bulvarında oturan Allégret ailesinden daha yakın olurdu bana. Evin terkedilmiş olduğunu söyledim, ama her yanı orada oturmuş iyi ve cömert birinin anılarını yaşatıyordu. Zaten, Papaz Allégret tüm köyde iyi bir insan olarak anılırdı.

İlk zamanlar dört kişiydik: Serge Reggiani, Janine Darcey, Allégret ve ben. Serge o sıralar İtalyan uyruğundaydı daha, yani kaçaktı. Allégret'nin peşinde STO vardı. Janine Serge'yi; bense Allégret'yi izliyorduk. Bir süre sonra, ama anlatması çok uzun sürecek (bağışlayın Danièle, Daniel, Serge, Bay ve Bayan Reggiani ve köpekleri), kaçakların sayısı dokuza çıktı. Serge'in annesiyle babası oğullarını özlemişler, köpeklerini de yanlarına alıp gelmişlerdi. Daniel Gélin'i STO arıyordu ve Danièle, Girard olan soyadını gizleyebilmek için Delorme olmuştu. Babası Londra'daydı, uzun süre Compiègne Cezaevinde tutuklu kalan annesiyse Ravensbrück'a gönderilmişti. Daniele neredeyse çocuktu, ben ondan büyüktüm. Bugün de ondan yaşlıyım, o da çocuk değil artık, ama aramızdaki yaş farkı kapanmayacak. Ciddiyeti ve bilgisiyle beni hep şaşırtmıştır küçüğüm. Ve bu, otuziki yıldan beri böyle sürüp gelmektedir.

Hiçbirimizde tek kuruş yoktu. Bir zamanlar bostan olan bir yerde hâlâ kendiliğinden yetişen yabani salatalarla karnımızı doyururduk. Köylüler papazın oğlunun arkadaşlarını garip bulurlardı. Allégret, Gélin ve Serge, bisikletlere atlayıp sık sık çevrede yiyecek aramaya çıkarlardı. Bu aramalar çiftçilerle uzun uzun konuşmalara girmek demekti. Onların da merakı, daha önce hiç görmedikleri iki kadının, tütüncüde rastladıkları İtalyan şiveli adamın kim olduklarıydı. "Eeee, tatil nasıl geçiyor Bay Yves?" Bazan birkaç yumurtayla dönerdi bizimkiler, bir keresinde yeterince un bulmuşlardı da Bayan Reggiani bize antifaşist makarna yapmıştı.

Radyo dinlerdik. Eski bir atlasa Sovyetler Birliği'nin sınırla-

rını, iyiçe belli olsun diye bir de biz çizmiştik. Haritaya bakıp alınan ve adı değişen kentlerin yerini saptardık. Bu işlem Batı cephesinde daha kolay yürüyordu, çünkü Saint Lo, Caen ve Evreux'yü iyi tanıyorduk. Paris'in Kurtuluşunu Charmes-la-Grande'da radyodan duyduk. Ağlıyor, gülüyor, birbirimizle kucaklaşıyorduk, bunu kaçırdığımız için öfkeliydik, Notre Dame'ın çan seslerini duymak hepimizi allak bullak etmişti. Rouget de Lisle'in *Marseillaise*'i yüzünden neredeyse olay çıkıyordu. Radyo durmadan *Marseillaise*'i çalıyordu. Tam günüydü. Serge'in *Marseillaise*'e tahammülü yoktu. Mahallesindeki alçaklar *Marseillaise*'i söyleyip onunla "macaroni" diye alay ediyorlarmış. Bizimse gerçekten Fransız damarımız kabarmıştı ve *Marseillaise*'imizi duymak, hatta devrimci anlamı olan ilk dörtlüğü bir ağızdan söylemek hoşumuza gidiyordu (ikinci dörtlük malum, kimse tarafından bilinmez). İşte, Kurtuluş haberini aldığımız bu olağanüstü gün böyle buruk bitti. Notre Dame'ın çanları çalıyordu ama, Charmes-la-Grande'ın küçük kilisesinin çanları yalnızca, her zamanki gibi saat başlarında ve yarım saatte bir çalıyor, bunun dışında kararlı sessizliğini koruyordu. Almanlar hâlâ buradaydılar. İkinci Dünya Savaşını artık büyük bir atlas üzerinde değil, küçük bir il haritası üzerinde izliyorduk. Bizden birkaç kilometre uzaktaki Chaumont'da savaş devam ediyor, top sesleri duyuluyordu. Almanlar komşu köyü terketmeden kıyıma girişmişlerdi! Buraya gelmemizin hata olduğunu düşünmeye başlamıştık. Kimbilir, Parisliler ne kadar rahattı şu anda... Kollarında FFI kollukları ve korkutmayan Paris polisiyle birlikte.

Bir sabah, erkekler yiyecek ve bilgi toplamaya gittiler, biz kadınlarsa temizlik yapmaya çalışıyorduk. Bezimi pencereden silkelerken, sekiz çizip ortadan kaybolan bir araba gördüm. Ama gürültüsü hâlâ duyuluyordu, vakit kaybetmeden üçümüz de dışarı fırladık. Araba, sol taraftaki ağaçların önünde duruyordu. Bir cipti bu. Duyduğumuz gürültülerse, onu izleyen tanklara aitti. Sabahın onbiriydi ve yağmur yağıyordu. Gelenler, portakal rengine yakın bir çeşit ezme yemekle meşguldü. Yanık tenli ve yakışıklıydılar, en belirgin özellikleriyse Wagnerci olmamalarıydı. Aralarında Gary Cooper'ler, Paul Muni'ler, Spencer Tracy'ler, John Garfield'ler,

Vakvak Amca'lar vardı. Bizi görünce gülmeye başladılar. Köylülerin arasında, erkek kılığına girmiş İngilizce konuşan cinsiyeti belirsiz üç kişi görmüşlerdi çünkü.

Neden?

Simone Signoret: Anlatayım. Serge hepimizin saçını kısacık kesmişti, tavan arasında bulduğumuz Birinci Dünya Savaşından kalma paçavraları giymiştik, üstelik ayağımızda da potinler vardı. Modayı çok ilerden izliyorduk! Herhalde görünüşümüzle bu küçücük köyde rastlanmayacak kadar gariptik. *"Who are you? Are you peasants, or what?"** diye sordular. Dördünü eve götürdük ve dünya olaylarından sözettik. Bizimkiler, onları görünce ne kadar şaşıracaklardı! Oysa erkekler yolda karşılaştıkları Dodge'un arkasına bisikletlerini koyup içindekileri (onlar da dört kişiydi) eve getirmişlerdi. Dört yıldan beri yoksun kaldığımız konuları konuştuk. Louis Armstrong yaşıyor muydu? Evet, yaşıyordu, ama Carole Lombard ve Gershwin ölmüşlerdi. *Şarlo Diktatör* ve *Rüzgar Gibi Geçti* nasıl filmlerdi, ikisi de güzel miydi? Clark Gable albay olmuştu!... "Bu yediğiniz kırmızı ezme de ne?" "Günlük tayınımız, ister misiniz?" İstemez olur muyduk, altın bulmak gibi bir şeydi bu. Tek farkı, altın alırken karşılığını ödemenizdi. Ama, biz de ödemedik sayılmaz. Yüzlerimizdeki hayranlık ifadesiyle ödedik; daha doğrusu, besleyici, serinletici, güçlendirici, zevk verici ve rahatlatıcı nesnelerin hepsini, yanmaz, su geçirmez, yağlı, bir sigara kartonu küçüklüğündeki paketlere büyük bir ustalıkla sığdırmış olmalarına şaşırmış ve hayran olmuştuk. Sigara paketlerinin ve tuvalet kağıtlarının dışında her maddenin – börek, peynir, limon tozu, çikolata, mayhoş karamela ve çiklet – üstüne Amerikan yurttaşına gerekli vitamin ve kalori oranları da yazılmıştı. Börek, peynir, meyve suyu, karamela, çiklet ve tuvalet kağıdı yapımcıları, bu çocuklara savaşta yardımcı olmaya çalıştıklarını kanıtlamaya çalışıyorlardı; bu yüzden bütün paketlerin üstünde adlarını okumanız olasıydı.

* *Kimsiniz? Köylü müsünüz, nesiniz?*

Biz de, paketlerin üzerinde, Lucky Strike'in kırmızı beyaz ve yeşil çemberlerini bulmaktan hoşnuttuk. Limonsuz bir limonata, değirmensiz bir kahve yapabilmenin tadına varıyorduk. Gary Cooper, özel yaşantısında papazdı, bu yüzden yemek odasında duran kitap rahlesi gözünden kaçmadı. Komünist olan Vakvak ise bu inancını her zaman açıkça söyleyebileceğine safça inanıyordu. Moskova'ya gitmişliği vardı, Allégret gibi. Hangi il? Yo hayır, o daha sonraki yıllarda gitmişti. Bayan Reggiani ise, şampanya bardaklarını alırken *thank you*'ları *danke schön*'lere karıştırıyordu...

Köyümüzde birkaç gün kaldılar. Dışarda kamp kurmalarına karşın fırsat buldukça bize geliyorlardı. İngilizce konuştuğumuz, müziklerini ve kültürlerini bildiğimiz için bizden hoşlanıyorlardı. Giderken de bize armağanlar verdiler. Saint Lo'dan beri sürdükleri beş tonluk bir Citroen kamyon –Citroen'den sıkılmışlardı ve Dodge'u daha kullanışlı buluyorlardı- ve Almanlardan aldıkları, artık onları pek eğlendirmeyen iki BMW motosiklet... Bütün bunları evin önüne bıraktıktan sonra bize adreslerini yazdılar ve New York, Pittsburg, Milwaukee'ye davet ettiler, sonra da "*You're wonderful people*" (harika insanlarsınız) deyip gittiler.

Onlar gittikten sonra öbürleri geldi: Almanları söküp atmak kolay değildi. Kamyonu ve motosikletleri ambara sakladık. Bazen onları seyretmeye gidiyor, dokunmaya bile kıyamıyorduk. Sonunda, yeni konuklarımız da gelmemek üzere gittiler. İki üç gün, dostsuz düşmansız yaşadık. Yalnızca ormanda saklanmaya çalışan onbeş, onaltı yaşlarında küçük bir Alman çocuğu kaldı. O zavallıyı da yerel komandolar öldürdü. Onu temizleyip bir ganimet gibi ölüsünü belediye binasına getirenler tam yirmi kişiydiler. Sırtına çok büyük gelen üniformanın içinde küçük bir köpek yavrusu gibi can verdi.

Bir süre sonra Amerikalılar geri döndüler. Aynıları değil, ama benzerleri. Bu kez, Charmes-la-Grande özgürdü ve de çanlar Zaferi bildiriyordu. Bir hafta önce aceleyle katlayıp sakladığımız Fransız bayrakları, artık pencerelerde kimseye aldırmadan dalgalanıyordu. İşte, o sıralarda belediye başkanı yaşamımıza giriverdi.

Gary Cooper, Vakvak ve arkadaşları armağanlarımızı verir-

ken bize tek veremeyecekleri şeyin benzin olduğunu söylemişlerdi. Paris'e bu beş tonluk kamyonla dönmeye karar verdiğimizden mutlaka benzin bulmamız gerekiyordu. Kamyonu, bir göçebe arabası haline getirmiştik. Yeni gelen Amerikan erleriyle de soygunculuğa oynadık. Onları eve çağırıyor ve jiplerini mutfağın yanına bıraktırmaya özen gösteriyorduk. Biz kadınlar, yemek odasında Dos Passos ve Mae West'den sözederken, erkekler izin isteyip dışarı çıkıyorlardı. Daha önce hazırladıkları tenekelere, ağızlarını dayadıkları kauçuk boruların yardımıyla pembe renkli Teksas altınını dolduruyorlar, sonra da ağızlarını yıkayıp hiçbir şey olmamışçasına yanımıza geliyorlardı. İşte birkaç gün sonra, bu yöntem sayesinde, bizi Paris'e götürecek kadar olmasa bile, yola çıkmamıza yetecek benzini edindik. Daha doğrusu göçebe arabasını ambardan çıkaracak kadar benzini...

Erkeklerimiz pek fazla ciddi olmadıklarından motosikletlerin çıkardığı patırtıların çekiciliğine dayanamadılar ve sözümona deneme turuna çıktılar. Hem canım, bunda kızacak ne vardı; yalnızca motosikletleri deneyecekler ve iyi işleyip işlemediğine bakacaklardı. Evet, motosikletler çok iyi çalışıyordu. Bütün köy halkına seslerini duyuracak, belediye başkanının da gelip "savaş ganimeti" saydığı kamyon ve motosikletlere el koymasına yol açacak kadar iyi... Bunların armağan olmadığına bir türlü inanmayan belediye başkanı, bir papaz çocuğunun hırsızlık yapmasının ne denli kötü olduğunu söylemeyi de unutmadı. Güzelim Alman motosikletlerinin selelerine hangi himbıl kıçların oturduğunu, Fransız proletaryasının zincirleme çalışmasının ürünü olan kamyonda hangi pancarların taşındığını uzun süre merak edip durduk.

Toplu taşımacılık olanaklarını yitiren La Sapinière kaçakları, Paris'e dönmek için başlarının çaresine bakmak zorundaydılar. Reggianiler ayrı gittiler. Allégret, Daniel, Danièle ve ben ayrı. Çok gebeydim, dokuz gün sonra ölecek küçük oğlana. Karnımı iyice çıkartarak yolun kıyısında dikildim. Adamın biri önümde durdu, biraz geride kalmış olan ötekilere işaret ettim. Adamın keyfi yerindeydi, çok güldü bu işe. Dördümüzü de Paris'e kadar getirip bıraktı. İşte bu kadar. 1940-44 arasını anlatmak epey uzun sürdü.

Bizim için her şey bitmişti. Ama kamplarda bulunanlar için değil. Askerler için de değil. İşbirlikçiler içinse her şey yeni yeni başlıyordu. Savaş yıllarında can vermiş olanların işiyse çoktan bitmişti.

1959 yılının yazdan farksız olan bir kış günü, Kaliforniya'da, Montand birden şöyle dedi: "Aslında biz hayatta kalabilmeyi başaranlardanız." Yemekteydik ve garson içinde buzlar yüzen su bardaklarımızı getirmişti. Buz parçalarının çıkardığı ses, Amerikan yemeklerine, özellikle de Beverly Hills'deki yemeklere özgü bir sestir. Kaliforniya, kentin gürültülerini duyamadığınız, yalnızca birtakım uğultuların kulağınıza çarptığı bir yerdir... O sırada biri Simone de Beauvoir'ın *Mandarinler*'inden sözediyordu. Çok güzel bir film olabilirdi, özellikle Amerika'da geçen aşk öyküsü ilgiyi çekecekti, geri kalanıysa... İşgal öykülerini anlatmak zordur. Onları incitmeyecek şekilde, *Mandarinler*'in işgalden hemen sonraki yılları konu aldığını anlatmaya çalıştık. Emin miydik?... Tabii, kesinlikle emindik... Dünyanın bu yanında insanlar, savaşı ve hemen savaş sonrasını ayırdedemiyorlardı. Onlar, "Hei Hi Hei Ho" şarkılarını belki bir savaş filminde duyma olanağını bulmuşlar, ama Champs-Elysées' den geçen bir ordunun bu sesi çıkardığını hiç düşünmemişlerdi. Brest'den Leningrad'ın dış mahallelerine dek hepimiz ortak bir felaketten arta kalanlardık. Montand, "hayatta kalabilmeyi başaranlardanız" derken yalnızca ikimizden sözetmiyordu. İngilizler, Alman bombardımanlarından sağ kalanlardır, ama onlar da "Hei Hi Hei Ho" seslerini hiç duymadılar. Kızılderililer ve zenciler dışındaki Amerikalılar ise ne fırtınadan kurtuldular ne hayatta kalabilmeyi başarmaları gerekti. Böylesi de onlar için daha iyi zaten.

Dönüşünüzde neler oldu?

Simone Signoret: Döner dönmez gerçek direnişçilerle karşılaştık. Albay Claude Jaeger, düşmana karşı koyan yurtseverlere önder olmuştu. Yves Allégret, Le Mans kentinin kurtarılmasını konu alan ve Jaeger'in ısmarladığı bir belgesel yaptı. Gerçekte, Fransa tü-

müyle özgür sayılamazdı, çünkü Atlantik kıyılarında hâlâ Alman askerleri bulunuyordu ve Charles Tillon* partizanları terhis olmuş sayamıyorlardı kendilerini. Ellerinde daha önce paraşütle indirilmiş silahlardan az bir şey kalmıştı. Tarihsel bir olaya komünist olmadığımdan karışmam belki de doğru değil ama, savaşın sonlarına doğru komünist direnişçilere silah yardımı yapılmadığı herkesçe biliniyordu. Bundan üç yıl önce burada, şu ateşin yanında, André Dewavrin, eski albay Passy, Jorge Semprun, eski direnişçiler, Florence ve Jean-Pierre Melville, Chris Marker, Bayan Dewavrin, Colette Semprun, Montand ve ben toplanmıştık. Jorge'nin, "evet albayım, o Stenleri hâlâ bekliyoruz" cümlesiyle başlayan üç saatlik bir tartışmaya girdik...

Neyse biz Mans'a dönelim. FTP direnişçileri bizi, hâlâ kurdukları kampların izlerini taşıyan ormanlara, ufak bir tedbirsizlik yüzünden düşmana göründükleri yerlere ve köylülerin onları koruduğu sığınaklara götürdüler. Devamlı ilginç şeyler anlatıyorlardı. Aralarında, hiç ağzını açmayan üzgün biri vardı. Ona karşı çok kibar davranıyorlar, bir an olsun gözlerinin önünden de ayırmıyorlardı. İlgimi çekmişti, sonunda dayanamayıp kim olduğunu sordum. "Bizdendir, bir kez yakalandı ve işkence altında konuşmak zorunda kaldı. Şimdi öldürülmesinden korkuyoruz, bu yüzden yanımızdan ayırmıyoruz," dediler.

Ara sıra script-girl olarak çalıştığım bu belgeseli – beş kişi çalıştığımızı da söyleyeyim bu arada – bitiremedik. Allégret difteri geçirdi. İnsanın kırk yaşında bu hastalığa yakalanması biraz gülünç... Neyse, Paris'e dönmek zorunda kaldık ve ben ateş pahası bir klinikte korkunç bir bakım hatası yüzünden ölen çocuğumu doğurdum.

Allégret ve ben ya otel odalarında ya da eşyalı küçük dairelerde yaşamıştık. La Sapinière'e gitmeden önce de Dragon Sokağındaki 7 numaralı bir evde oturduk. Yok pahasına kiralamıştık, ama bu denli ucuz olmasının nedeni vardı tabii. Ev, Direniş Örgütüne posta kutusu görevi yapıyordu. Gestapo arama için geldiğinde bizi buldu, ama aradıkları biz değildik. Yeni kiracılar (yani bizler)

* *Résistance'da FFI kanadı sorumlusu. Fransız politikacı.*

hiçbir şeyin farkında olmadığımızdan, posta kutusuna bakmaktan çekinmiyorduk. Oranın ne denli sakıncalı bir yer olduğunu Kurtuluştan sonra Jacques Sigurd anlattı. O da örgüttendi ve bizi Dragon Sokağı 7 numaraya taşınma fikrinden caydırmaya çalışmıştı, ama en ufak bir açıklamada bulunmadığından kulak asmamıştık ona. Şimdi, iki gece üstüste aynı evde yatması sakıncalı olan Jaeger'e neşeyle orada yatak hazırladığımızı düşündükçe...

Kurtuluştan sonra da ucuz ve küçük dairelerde oturmaya devam ettik. Vaneau Sokağının 52, 54 numarası derken, kendimizi 56 numaradaki küçük bir dairede bulduk. İlk kez, iskemleleri bize ait olan bir eve yerleşmiş oluyorduk.

Bu arada, meslek hayatınızda neler oluyordu?

Simone Signoret: Rouleau'nun yönettiği *Le Couple idéal* (İdeal Çift) adlı filmde yaşantımın son küçük rolünü oynadım. Bu filmde, aptal bir oda hizmetçisini canlandırıyordum. 1945 yazında, Allégret'nin *Les Demons de l'aube* (Tanyerinin İblisleri) adlı filminde, meslek hayatımın kısa ama etkileyici, ilk ilginç rolünü oynadım. Film çekilirken de Catherine'i imal ettim. Filmin ilk gösterilişinden sekiz gün sonra Catherine doğdu. *Macadam* filmi bana "sütlü" denemeler yaşattı. Bir filmi bitirir bitirmez ötekine başlıyordum ve buna da bir türlü inanamıyordum. *Macadam*'da Jacques Feyder'den Rosay'den ve Paul Meurisse'den çok şey öğrendim. Marcel Herrand'ın babamı canlandırdığı bir *Fantoma* filminde de oynadım. Sonra ne İngilizleri ne de Fransızları fazla etkileyen, ama benim İngilizlerle bir bağlantı kurmamı sağlayan *Against the Wind*'i (Rüzgara Karşı) çevirdim. İngilizlerle ikinci bağlantım 1958'de kurulacaktı.

Filmlerde oynayabilecek kadar iyi İngilizce biliyor muydunuz?

Simone Signoret: Evet. Sahi, 1937 yılında, Sussex'de nazik bir çiftçi ailesinin yanında geçirdiğim günleri anlatmayı unuttum. Se-

vimli insanlardı, ama azıcık dolandırıcı olduklarını da söyleyebilirim. Yaz boyunca, paramla konuk olarak orada kalıyordum (tam tabiriyle *paying guest*, dilimize ben böyle çevirdim). Üç ayda Shakespeare'in dilinin yanı sıra günlük hayatta kullanılan binlerce ayrıntıyı öğrenmiş olmak zorundaydım. Oysa, sekiz gün sonra bu dili sökmeye başlamıştım bile. Daha önce yazıştığım kızın adı Audrey'di, ama benim yaşımda olmasına karşın ancak sekiz yaşındaki bir çocuğun zekasına sahipti ve midillisi Pixie'den başkasıyla konuşmuyordu. Ailesinin geveze oluşu beni de çalçene yapmıştı. Benden sekiz gün sonra bir Fransız kızı daha geldi; ailesi yemeyip içmeyip kızlarını İngilizce öğrenmeye göndermişti. Ondan sekiz gün ilerdeydim. Bir şey söylemek istediğinde beni aracı olarak kullanıyordu. Bu yüzden de geldiği gibi döndü. Bense, iki kişilik bir gelişme gösterdim. Audrey de Fransızca öğrenmeye bize geldi, ama Pixie'sinin yokluğuna ancak sekiz gün dayanabildi. Audrey İngilizce ağladığından ben de onu İngilizce avutmak zorunda kalıyordum. Sonuçta o da geldiği gibi döndü. Bense, bu olaylardan dokuz yıl sonra bir İngiliz filminde İngilizce konuşabilmek şartıyla rol alabildim. Ne var ki, Solange Sicard'ın ilkelerini bir yana atmam gerekti, çünkü fiilleri vurgulamak zorundaydım bu kez. İngiliz filmlerinde oynaması gereken Fransızlar bunu iyi bilirler. Her neyse ben, Ealing Stüdyolarında bu vurgularla uğraşırken, Allégret ve Jacques Sigurd (o sıralarda ilk gerçek senaryo çalışmalarına başlamıştı) Paris'te bana bir armağan hazırlıyorlardı.

Dédée d'Anvers *(Anvers'li Dédée) filmi sizin için önemli mi?*

Simone Signoret: Filmi çevirirken çok önemli olacağının bilincinde değildim. Bana sunulanın, olağanüstü nitelikte bir pasta olduğunu bilmiyordum. Böyle bir olaydan büyük yararlar sağlanabileceğinden de haberim yoktu. Bugün, tanınmamış bir kız böyle önemli bir filmde oynayıp halktan ve eleştirmenlerden bu denli iyi tepki görse, dergilere kapak olur! Ama böyle bir durumun bu genç kız açısından sakıncalı olduğunu da söylemem gerek.

Dédée d'Anvers'i iki yakası biraraya gelmeyen Sacha Gordine yaptı. Sinemayı çok seviyordu. Benimle film çevirme isteğinin nedeni *Macadam*'la ilgileri çekmiş olmamdı. Benim, *Macadam*'da rol almamın nedeni de fahişe rolüne kimsenin bulunmamasıydı. Filmde laboratuvarda çalışan bir genç kız ya da rahibe rolü olsaydı, ben yine bunlardan birini koparmaya çalışacaktım. Ama, fahişe rolünde başarılı sayılırdım. Sandığım kadar da iyi değildim, çünkü geçenlerde bu filmi bir kez daha seyretme olanağını buldum, olağanüstü bir başarı göstermediğimi itiraf etmem gerek. Ne var ki, ben o dönemlerde yepyeni bir yüzdüm; bu da çok önemlidir.

Sacha Gordine halkın dikkatini ne gibi şeylerin çekebileceğini çok iyi bilen biriydi. Bu yüzden eski bir melodramdan ters yüz ettiği bu konuyu bana önerdi. Allégret ve Sigurd işe koyulup Bernard Blier, Dalio, Pagliero ve Marken'e güzel, bana ise enfes bir rol sağlayan çok iyi bir senaryo yazdılar. Filmin çekimi sırasında hepimiz çok güldük. Büyük başarı kazanmasından cesaret alan Allégret – Sigurd ikilisi, Gérard Philipe'le uzun zamandan beri tasarladıkları filmi çekme olanağı buldular: *Une si jolie petite plage* (Güzelim Bir Küçük Plaj). Film ilgi görmedi ama bana sorarsanız bir başyapıttır. Bundan sonra hiç durmadan çalıştım.

Peki, Dédée d'Anvers'*in başarısı karşısında tepkiniz ne oldu? Başarı kazanmış bir filmin yıldızı olmanın yol açtığı tepki? Meslekle ilgili görüşlerinizde değişiklik yaptı mı?*

Simone Signoret: Hayır, kesinlikle yapmadı. Daha doğrusu, değişen, "bu kez oldu, tamam," diyebilmemdi. Değişmeyen – ki bu yanımda hâlâ bir değişiklik olmamıştır – garip bir duyguydu. Kendi kendime şöyle derim: "Bu kez işler yolunda, onlara yutturdum. Bu işi çok iyi yaptığıma inandırdım. Ama bir gün benim sadece bir amatör olduğumu kesinlikle anlayacaklar." Bugün bile başrolünü önerdikleri, anlaşmayı imzaladığımda paramı peşin verdikleri yeni bir filme başlarken, size yemin ederim ki, ilk gün, güvenerek beni satın alıp yerine koydukları kişiye can vereceğim o ilk dakikada

şöyle düşünürüm: "Onlara verebileceğim belki de benden bekledikleri değil hiç." Hatta ta içimden şöyle bağırmak gelir: "Yürümüyorsa durdurun, paranızı geri veririm." İşte çekimin ilk günü aklımdan bunlar geçer. Ama artık bir alışkanlık haline geldi, biliyorum ki her keresinde bu yoldan geçmek zorundayım. Daha önce oynadıklarınız adına şu ya da bu rolü oynayacağınızı iddia etmekte bir çeşit ahlaki dolandırıcılık varmış gibime gelir. Çünkü her keresinde oynadığınız başka şeydir, farklıdır... Her neyse, *Dédée d'Anvers*'in bana sağladığı, orospu rolünü iyi oynayan biri olarak nitelenmem ve iki, üç, dört yıl süreyle başka şeyde oynatılmama tehlikesi içinde bulunduğumu anlamam oldu.

Anlamadığım şey – bu aklımın köşesinden bile geçmedi – insanların Dédée'yi bu kadar sevmelerinin, o tatlı, cömert, sonuçta kesinlikle toplumun kurbanı olan zavallı kızın başına gelen felaketlerden kaynaklanmasıydı. Bunu anlamış olsaydım o günden sonra yalnızca sevimli kişileri oynardım. Kendimi de büyük sevinçlerden yoksun bırakırdım. Durumu o kadar anlamamıştım ki, *Manèges* (Oyunlar) filmindeki Dora rolünü kabul ettim, Dora kelimenin tam anlamıyla bir canavar, kaltak, yalancı, kaldırımsız ve pezevenksiz orospuydu. Rol yine Sigurd ve Allégret ikilisinin ürünüydü. İnsanlar kendilerini rahatsız eden bu filmi çok beğendiler, ama benden nefret ettiler. Eleştirmenler değil, sokaktaki insanlar nefret ettiler! Filmin çekimi boyunca da Blier, Marken, Villard, atlar... ve ben dalga geçtik sayılır; ama artık Mathurins Tiyatrosunda değildik ve yönetmen bizi kovamazdı.

Manèges'den önce Maurice Tourneur'ün çektiği, Paul Meurisse'in, ilk küçük rolüne çıkan Danièle Delorme'un ve benim zengin sevgilimi oynayan Marcel Herrand'ın rol aldığı *L'Impasse des deux anges* (İki Melek Çıkmazı) adlı filmde oynadım. Sonra da Zürih'e gidip garip bir İsviçre–Amerikan ortak yapımı olan *Four Days Leave* (Dört Gün İzin) filmini çevirdim. Benimle Zürih'in yolunu tutan biri daha vardı: Yıldızların tartışılmaz berberi olan (kendisi de yıldızdır) ve acemilik dönemimde saçımı düzeltmeyi kabul edip sonradan gedikli berberim ve dostum olan Alex. Yıl 1949'du. Çikolata satıcıları, saatçiler, pardösü ve çocuk giysisi sa-

tanlar yağma ediliyordu. Alex'in iki çocuğu, benim de Catherine ve Gilles'im vardı, 1946'dan beri bizimle birlikte Vaneau Sokağında oturan Allégret'nin oğlu. Az daha söylemeyi unutuyordum: 1949 yılında vesikasız giysi ve portakal satın alabilmek bizi çok sevindirebiliyordu. Kızkardeşi doğduğunda Gilles onbir yaşındaydı. Catherine ve Gilles bana hep kardeşlerimi anımsatırdı (ne var ki, yirmisinde ölen küçüğünden sık sık sözedemeyeceğim). İki sahte Protestan olan ve annemin ne yapıp edip okul müdüründen ders aldırarak Latince öğrenmelerini sağladığı kardeşlerim ve hastanede sözde çamaşırcılık yapan annem, Valréas'da yıllarca kaldıktan sonra Paris'e dönmüşlerdi. (Annem için sözde çamaşırcı derken kötü bir çamaşırcı olduğunu belirtmek istemiyorum... Sadece zamanının çoğunu okuyarak geçirdiğini, arada çamaşırcılık yaptığını anlatmak istiyorum. Bir gün, *Les Visiteurs du Soir*'ı çevirirken Valréas'da onları ziyarete gitmiş, birlikte yaşadıkları yüksek tavanlı bembeyaz ve büyük odada uyumuştum. Sanki yeniden Roule Caddesindeki evdeydim, ama güneş vardı ve Almanlar görünmüyordu henüz oralarda. Valréas'da güvenlik içinde olduklarına inandım. Ama pek de hoş değildi durumları. Elime para geçtikçe onlara da birazını yolluyordum. *Les Visiteurs du Soir*'dan epey para sağlamıştım. Ancak bugün anımsıyorum, hastanenin başrahibesi çamaşırcının kızının "artist" olduğunu duymuş ve görmek istemişti... Evet, evet. Nice'de bir film çeviriyordum... İki çekim arasında gelmiştim buraya... Hiç sinemaya gitmediğinden beni bir yıldız sanıyordu. Bir yıldızın annesiyle kardeşlerinin hastanede ne işleri olduğunu merak ediyordu sanırım... Her neyse, annem ve kardeşlerim sonunda Paris'e döndüler. Kardeşlerim yıl ortasında yatılı olarak Lakanal Lisesine girdiler, kısa süre sonra da sıralarının içinde *Macadam* filminde orospu rolüne çıkan bir kadın oyuncunun resmini sakladıkları için azar işittiler. Annemin çantasını karıştırmadım, ama içinde tabanca gizleyen küçük filin hâlâ orada olduğundan eminim.

Beş yıl içinde Londra'dan Accra'ya, Accra'dan New York'a, New York'tan tekrar Londra'ya dönen babam 1945'de üniformasıyla karşımıza çıktı. Ve biricik kızını, o güne dek film çekmemiş

olan evlere şenlik bir yönetmenden, üstelik General de Gaulle'un yanındayken üstü olan albay Allégret'nin küçük kardeşinden gebe kalmış buldu. Kuşkusuz, Allégret ailesine karşı kırdığım potlar bitmiyordu. Liseli bir bakire olarak bıraktığı biricik kızı, işsiz bir sinema oyuncusuydu ve evli olmadığı bir adamdan gebeydi. Üstelik de ondan, Luchaire'in bağışlanması için aracılık etmesini istiyordu. Unutmamalı ki, aynı Luchaire kendi küçük ailesinin bir süre geçinmesini sağlamıştı. Anlaşılan 1941 yılında Londra'ya döndüğünde Claude Blanchard, babama beni nerede gördüğünü söylemeye gerek görmemişti. Babam tekrar New York'a gitti ve Strasbourg'a gelip Avrupa Konseyi çevirmenler grubunu yönetmeden önce Birleşmiş Milletler çevirmenlerinin çoğunu yetiştirdi. Birlikte çalıştığı kimseler tarafından çok sevilen ve saygı duyulan biriydi. Birbirimizi iyi tanıma fırsatı bulamadık diyebilirim. Evet, Oscar Ödülü gibi "büyük başarılarımın" sevincini paylaşma olanağı bulduk, ne yazık ki, kötü günlerimizi paylaşamadık.

5

Montand'la hangi yıl tanıştınız?

Simone Signoret: Bir 19 Ağustos günü, saat 20.30'da Saint-Paul-de-Vence'daki Colombe d'or'da; bir yaz turnesindeydi ve o akşam konseri yoktu. Yanında piyanisti Bob Castella – ki hâlâ piyanistidir – ve artık ona gitaristlik edemeyen Henri Crolla vardı. Crolla, 1960 sonbaharından beri kimsenin gitaristi değil. Öldüğü gün dostlarını katıla katıla güldürmeyi başaran tek ölüdür.

Montand, 1949'dan beri Fransız müzikhollerinin ünlü adları arasında yer alıyordu değil mi? Müzikhollere gider miydiniz? Daha önce onu hiç sahnede görmüş müydünüz?

Simone Signoret: Allégret ile hiçbir müzikhol gösterisini kaçırmazdık. Montand'ı da ilk günlerinden beri uzaktan izliyorduk. Konser sonlarında Flore'dan arkadaşımız olan, dostu olmakla kıvanç duyduğumuz Henri Crolla'yı görmek için kulise giderdik. Ama hiç cesaret edememiştik Montand'a uğramaya. Soyunma odası hep doluydu.

Bu arada sizin işleriniz ne durumdaydı?

Simone Signoret: Durumu çok iyi olan bir oyuncuydum artık. *Dédée d'Anvers*'den sonra Amerikalılar Allégret'yle bana bir öneride bulunmuşlardı. *Manèges*'in çekimi yeni bitmişti ve bizi sonbaharda Hollywood'a çağırıyorlardı. Howard Hughes'la dört yıllık bir kontrat imzalamıştım. Benim de onayım alınarak yılda bir film yapacaktım. Bunun dışında, üç yaşındaki kızım Catherine ve on-

dört yaşındaki oğlum Gilles'le tatil yapıyordum.

Montand sinemaya gider miydi?

Simone Signoret: Evet, çok. Benim filmlerimin dışında her filmi görmüştü diyebilirim. Beni seyrettiği ilk film *Manèges*'di. Üç aydır birlikte yaşıyorduk ve beni tanımadan önce *Manèges*'i seyretmiş olsaydı o "kaltağa" zor aşık olacağını söylerdi hep. Oyuncuların canlandırdıkları kişilerle özdeşleştirilmesinin tehlikelerine ileride değineceğim.

Şimdi Saint Paul'deki karşılaşmaya dönelim, sözünü ettiğiniz yere Montand yemek yemeye mi gelmişti?

Simone Signoret: Yalnız o akşam gelmekle kalmadı, ertesi gün öğlen yemeğinde de onu gördüm. Onu dinlemeye Nice'e iniyordum, o Saint Paul'e beni görmeye geliyordu. Sonra gene Cannes'a gidiyordum onu dinlemeye ve o Crolla ve Castela'yı yanına alıp başka yerlere şarkı söylemeye gidiyordu... Korkunçtu ayrılık... İşte böyle... İşi sulu göz aşk romanlarına çevirmek istemiyorum. Dört günde, yıldırım gibi, anlaşılmaz, geri dönülmez bir şey olmuştu. Üstelik ilişkimizin gizlisi saklısı kalmamıştı.

Neden?

Simone Signoret: Çok basit, o kadar çok tanıdığımız vardı ki. Prévert'ler, Roux'lar, Pigaud'lar, Gilles, herkes bizimle birlikteydi. Hepsi Allégret'yi, Montand'ı ve beni çok seviyorlardı. Hepsi de tanıktı, suçortaklarımız değil. Allégret geldiğinde onu karşılamaya gittim. Colombe'un barına girdiğinde başkalarının ağzından şu sözleri duymasını istemiyordum: "Selam, Bay Allégret! Paris nasıldı? Burada havalar ve işler iyi gidiyor..." Olup biteni ona ilk ben anlattım.

Bunun vazgeçilmez bir ilişki olduğunu biliyor muydunuz?

Simone Signoret: Yirmiyedi yıl sürebileceğini düşünmemiştim, ama en azından kendi açımdan vazgeçilmez olduğunu biliyor, bir tür vodvile de dönüşmesini istemiyordum. Feydeau'nun görkemli delilerini, yeteneksiz ama ihtiraslı kişilerini, aptal ve acımasız burjuvalarını seyrederken insanlar gerçekte günlük yaşamdan kesitleri ve kendilerini seyrettiklerinden habersizdirler. Ama tiyatroda değildik, bu yüzden de kimse gülmedi. Bu kadar ağlayacağımızı da tahmin etmiyordum ya, önemli olan kimsenin gülmemesiydi.

Kimler ağlıyordu?

Simone Signoret: Öncelikle ben. Yeryüzünde sevdiğiniz ve iyiliğini istediğiniz birine acı vermek kadar üzücü şey olamaz, hele her şeyi düzeltecek hareketi yapıp üçüncü kişiden de vazgeçemiyorsanız... Akılcı davranmaya çalışmak da gülünçtür bu durumda. Uzaktaki üçüncü kişinin sizi unutmuş olabileceğini düşünmek korkunçtur. Fransa'nın öteki ucundan umutsuz bir anda ansızın telefonla aranmak da harika. Üzüntüden ölürken her şey yolundaymış gibi davranmak ise öldürücüdür. Neyse, uzatmayayım, bu tür şeylerle karşılaşan kişi nasıl olabilirse ben de öyleydim.

Peki ne yaptınız?

Simone Signoret: Birkaç hafta süreyle üçümüz de yaranın kabuk bağlamasını bekledik. Olmuyordu. Yaz bitmişti, hepimiz Paris'e dönmüştük. Sıradan bir romanın bir bölümü olabilirdi. Ama değildi. Her şeyi unutturacak bir tutkuydu, bal gibi aşktı.

Ve siz bu tutkuyu, bu aşkı yaşamayı seçtiniz.

Simone Signoret: İnsanlar yaşayacakları şeylerin seçiminde ne denli özgürdür bilemem. Montand'a yabancı bir kentte, yakınla-

rımdan, onun yakınlarından ve Allégret'nin yakınlarından uzakta rastlasaydım, tanığımız olmayacaktı, her şeyi on kat arttıran o bakışlarla karşılaşmayacaktım. Sanırım aşk öyküleri de yaşam sırasında yapılan seçimler gibidir.

Montand'dan bir ultimatom aldım: Bana, öğleden sonraları kaçamak evine uğrayan çok kadın bildiğini, pılımı pırtımı toplayıp evine taşınmamı istediğini bildirdi. Bunu yapmazsam telefon etme zahmetine bile katlanmamalıydım.

O da evli ya da birine bağlı mıydı?

Simone Signoret: Montand müzikhollerle evliydi. Çok gençken Piaf'la ilişkisi olmuştu. Yirmiüç yaşındayken Edith kendisini istemeyince yıkılmıştı. Edith sanat yönünden eşit olduğu an bırakmıştı Montand'ı. Başlangıçta Edith ona çok şey öğretmişti, ama her şeyi değil, çünkü bazı konular öğretilemez. Kişinin içinde ya vardır ya yoktur. Ve Montand kendi kanatlarıyla uçmaya, şarkılarını kendi seçmeye başlayınca, Edith onu terketmişti. Edith'i ve onunla birlikte gülmeyi çok sevdiği için (gülmeyi diyorum, çünkü Edith'le birlikteyken hep gülünürdü) uzunca bir süre çok mutsuz olmuş ve kendine gelememişti. Ama sonraları toparlanmıştı. Hiçbir bağı yoktu ve bu aşk bomba gibi indi kafasına. Aşk insanı meşgul eder. Her gece şarkı söyleyen kişi yalnız şarkıyla ilgilenmelidir. Aşk böyle bir mesleğin başlıca engelidir.

Siz pılınızı pırtınızı topladınız mı?

Simone Signoret: Küçümencik bir çıkın yaptım... Allégret'yi ve Gilles'i çok üzdüm. Sık sık yolculuğa çıkmama alışkın, üstelik de çok küçük olan Catherine'in durumu iyiceydi. Dostlarımın alışkanlıklarını da değiştiriyordum. Yaşamınızı değiştirdiğinizde çevrenizdekilerinkini de değiştirmiş olursunuz. Allégret'yi benim kadar sevmeyen dostlarım –onu hâlâ aynı ölçüde severim– beni yargılayıp suçladılar, ama yüreklendirdiler de. Kişinin yaşamını yeniden kurması zorlu, acımasız, sıcak gözyaşları temeline dayanan

bir iştir. Her şeye ve herkese karşın yeni bir düzen kurmak için insanların birbirlerini gerçekten çok sevmeleri gerekir.

Televizyoncu Jean-Christophe Averty, Montand'ı görmeye gelirdi ve sonunda bana şöyle dedi: "Bu şarkı var ya, senin *groupie* olduğun dönemde söylerdi." *Groupie*, belirli bir işi olmayan genç ve güzel bir kızdır, şarkıcıları ve müzisyenleri her gittikleri yerde izler. Montand'ın *groupie*'liğini yapmaya başladığımda Baccara adında (çoktan kapandı) bir gece kulübünde söylüyordu. Şarkı söylediği son gece kulübü de burası oldu ya. Ben garsonlarla sanatçılar arasındaki işbirliğini burada gördüm ilk kez. Bir yanda müşteriler vardır, bir yanda da öbürleri. İşte ben öbürlerindendim. Montand kontrplaktan yapılmış bir yerde giyinip soyunurdu. Kulübün dekoratörü kapısına yaldızlı bir yıldızla, uyduruk kağıt süsler asmıştı. Mutfağın uzantısı olan bodrumdaki bu yer, soyunma odasıydı. Montand sesini, Crolla parmaklarını ısıtırken, garsonlar mutfağa sipariş yağdırır, şefler tartışırdı. Montand'ı dinlemek istediğimden ve her gece tek başıma bir masada oturmak istemediğimden barmenle anlaşma yapmıştım. Mutfak – soyunma odası karışımı yerde Montand'ın başlamasını bekliyordum, ışıklar karartıldığında biri gelip beni çağırıyordu. Karanlıkta barın arkasına geçip dinliyordum. Alkışlar başladığında bir gün öncekilerle kıyaslıyor, alçak sesle tartışıyorduk barmenle.

Gösteriden sonra Crolla'yı *groupie*'sine götürürdük. *Groupie*'sinin adı "Crolette", daha doğrusu Colette'ti. Evlendiklerinden beri Dauphine Alanında City Hotel'de oturuyorlardı. Bir gece, savaş sırasındaydı sanırım, Blin ve Loris'le Grands Augustins Rıhtımında gezinirken Orfèvres Rıhtımındaki evleri saymış – sanırım onaltı tanеydi – ve "günün birinde bu evlerden birinde oturacağım..." demiştim. Neyse, Crolla'yı bıraktıktan sonra Cité Adasını dolaşır, Seine'i geçip Neuilly'ye dönerdik. Ama kenar köşe Neuilly'ye değil, Saint-James Neuilly'sine. Gene de Neuilly ve Marché Caddelerinden geçer, Orléans kavşağındaki kırmızı ışığı ve liseyi, *Manèges* filminin anılarının kaynaştığı Roule Caddesini ardımızda bırakırdık. Gerçekte bu yol yeni aşıklar için pek hoş değildi!

Küçük dairenin beni ürküten bir hakimi vardı. Kadıncağızın

adını şimdi hatırlamıyorum. Beyaz piyanonun tozunu alır, arada bir yemek yapar, sık sık telefonlara cevap verirdi, benim önümde Montand'a alçak sesle: "Bayan Ghislaine gene arıyor." – "Bayan Chantal'e ne söyleyeyim?" diye sorardı. Sabahları gelirken Bayan Şey'in armağanı olduğunu belirttiği bir şapka giyerdi başına. "Beyefendi hatırlıyorlar mı acaba?..." Varlığımı bir an olsun kabul etse belki çok iyi dost olabilecektik, ama onu rahatsız ediyordum. Neyse, kısa keseyim, madem yeni bir şeye başlamıştık, her şey yeni olmalıydı. Montand da böyle düşünüyordu. Bir gün, çok güzel bir gün, herkese sorduğumuz bir soruyu birine daha sorduk "Bildiğin bir ev var mı?" "Bildiğim ev yok ama bir dükkan var." "Çok komiksin! Nerede bu?" "Orfèvres Rıhtımında." Bir saat sonra dükkanı tutmuştuk. Paul Lokantasının yanında eski bir kitapçıydı, Pasteur Lisesinden tanıdığım ve on yıldır görmediğim birine aitti.

Bodrumdaki küçük daireden bir iç merdivenle dükkana çıkılıyordu. Dükkanın dibinde de kullanılmayan bir kapı vardı. Kapının ardında Dauphine Alanına bakan iki küçük oda bulunuyordu ve bir adam burada az bulunan kitaplar satıyordu. Bina blokunun çevresini dolandık, iki odayı bize bırakmasını istedik, kabul etti, çok da paramızı aldı ama bunu bekliyorduk. Adı Berggrüen'dir, sonraları çok büyük bir tablo satıcısı oldu. İşte size hâlâ içinde yaşadığımız "Roulotte"u* buluşumuzun öyküsü. Bu buluşumuzla gerçekten yeni bir şey başlıyordu. Ev hem eski Orfèvres Rıhtımına hem de Dauphine Alanına açılmaktaydı.

Catherine'i, kızımı da yanımıza aldık. Böylece eski kapıcı kadının, "ha, işte başkasına kaçıp arada bir küçük kızını görmeye gelen hanım," demesinden de kurtulmuş oluyordum. Küçüğüm "Roulotte"da büyüdü, gündüzleri Adalet Sarayının merdivenlerinde oynuyor, geceleri de açılır kapanır bir yatakta uyuyordu. İlk ödevlerini Crolla'nın gitarı, Bob'un piyanosu, Soudieu'nün kontrbası, Paraboschi'nin baterisi ve Montand'nın sesi eşliğinde yaptı. Onu, kasvetli koridorların bir ucundaki çocuk odasında, dadılar arasında, annesini babasını yalnızca iyi geceler demeye geldiklerinde görebileceği biçimde yetiştirmemiştik. Kız olduğu için bayağı talihli sayılabilirdi, daha doğrusu ben bir oğlan doğurmadığım için

** Fransızcada büyük göçebe arabasına verilen isim. (ÇN)*

bayağı talihliydim. Daha dört yaşında bile değildi. Montand ancak yirmi dokuzundayken, kaçınılmazdı, birbirlerini sevdiler. Artık evde iki *groupie* vardı.

Küçük groupie *okula başlayınca siz de stüdyolara mı döndünüz?*

Simone Signoret: Daha düzensiz gidiyordum. Artık o eski, bir filmi tamamlamadan ikinci bir anlaşmayı imzalayan oyuncu değildim. "Mesleğimi feda ettiğimi" söyleyenler oldu... Bir şey feda ettiğim yoktu. Yalnızca yaşamımı feda etmeyecek ve bu arada iyi film tekliflerini geri çevirmeyecek kadar kurnaz davrandım. Hepsi bu kadar...

Müzikhol denilen ülkeyi keşfetmiştim ve ister Nil kıyılarında çevrilsin, ister Zürih'te tüm *Four Days Leave*'lere bedeldi! Bu tür emekçiliğin gizlerini ve zorluklarını öğrenmek, Montand'a yeni önerilen şarkıları dinlemek hoşuma gidiyordu. Uzun süredir senaryo okumayı biliyordum, şarkının okunmasını ise yeni keşfediyordum. Bu da küçük bir senaryoydu. Konser sırasında bir şarkının söylenmesi gereken anın, filmin montajı kadar önemli olduğunu öğreniyordum. Her şey iyi gidiyordu, ama bugüne kadar aramızda eşitliğin sözkonusu olduğu kendi çevremin insanlarıyla yaşamıştım. Artık birlikte olduğum insan benim yapmayı bilmediğim ve hiç beceremeyeceğim bir şeyi biliyordu. Merak doluydum, gözlerim kamaşmıştı, çekingendim.

Neden çekingen?

Simone Signoret: Montand şarkı söyleyeceği gün soyunma odasına çok erken girer. Konser saat dokuzdaysa bizimki saat yedide tiyatrodadır. Ve akşamüstü altıdan sonra kabına sığamaz olur. Yanınızdayken bile sizden çok uzakta ve tek başınadır. Başlangıçta bunu anlamakta çok zorluk çektim. Ansızın beni terketmiş gibi gelirdi, yanımdaydı ama beni bırakmıştı. Onunla altıdan sonra konuşmamak gerektiğini öğrenmem epey zaman aldı. Yararlanıla-

bilir, görünmez ama kesinlikle elinin altında olmak gerekiyordu.

Sonra boş tiyatroya girilirdi. Biri balkonda, biri salonda yerleri temizleyen kadınlar hayat hikayelerini anlatırlardı birbirlerine. Alaturka tuvaletin sifonu su kaçırırdı, bomboş tiyatroda o sıra duyulan tek sesti bu. Şimdi garaj olan ve belki sahnesinde şarkı söyleyip dans edenlerden, trapez gösterileri yapanlardan daha çok zamanımı kulislerinde geçirdiğim Etoile Tiyatrosunu anlatıyorum size... Montand, birçok kez burada en azından altı ay süren konserler vermişti.

Soyunma odasına girilir. Mektuplar gelmiştir. Amatör bestecilerden ve özellikle kadınlardan. Yazan kadınlar, saat altıda en sevdiği kadına bile tüm pencerelerini kapatan adamın, yüreklerinde sesiyle yarattığı fırtınayı duymak bile istemediğini bilmezler. Bu mektupları kıskançlık ve övünç karışımı duygular içinde okurdum. Arada bir, çok iyileri de çıkardı, edebiyattan sözeden çağdaş Madam Bovary'ler, açık sözlüler, açık saçık resim gönderenler... Repertuarından sözedenleri okuduğu olurdu, resimlere bakardı...

Yavaş yavaş koridorlar canlanır, müzisyenler birer birer damlar, kapıyı çalıp gülerek içeri girerler. Gösteriden önce boğa güreşçisini görmeye gelen yardımcılarıdır bunlar. Bu gösteride boğa olmadığı için sonunda ölüm yoktur ama kötü bir gösteri küçük bir ölüme bedeldir. Boğa güreşçisi kahverengi sahne giysilerini giymeye başladığında *groupie* kendini öylesine gereksiz ve fazla bulur ki, boğa güreşçisinin ve yardımcılarının kendisini çok sevdiklerini bilmesine karşın koridora çıkar. İşte yukarda sözü geçen çekingenlik anı budur. Bugün için de geçerlidir. Montand kahverengi giysilerine büründüğünde yalnız adamdır artık. Birlikte geçirilen uzun yıllar ve birbirimize kazandırdıklarımız ne olursa olsun, bu değişmez. O sahneye tek başına çıkacaktır... Chris Marker'in de filmine *La Solitude du chanteur de fond* (Bir Uzun Mesafe Şarkıcısının Yalnızlığı) adını vermesi boşuna değildir.

Bir gün Brel'le olağanüstü bir konuşma geçti aramızda. Luxembourg Radyosu, Jacques Brel'in emrine verilmişti bir gün süreyle ve dilediğini sunmakta özgürdü. Bir sürü insanla konuşma yaptı, içlerinde ben de vardım. Beni ben olduğum için değil, Mon-

tand'nın karısı olduğum için seçtiğini hemen anlamıştım. Çeşitli konularda çeşitli sorular sordu, sonunda sorma sırası bana geldi. "Sizce müzikholde çalışan bir adamın karısı nasıl olmalıdır?" Soruma şöyle cevap verdi: "Böyle bir kadın olamaz." "Diyelim ki, ideal bir toplumda böyle bir kadın var; nasıl olmalı?" Bana yaklaşık olarak şu tanımı yaptı: "Hem el altında hem gözden ırak olmalı; kocası sahnedeyken şarkıları dinlemeli; sonunda yine orada olmalı ama soyunma odaları insanla dolup taşarken ortadan yokolmalı, hemen eve koşup yemek hazırlamalı ve kocasını kapıda, 'harika, harika, dünden daha iyiydin!' diyerek karşılamalı". Brel haklıydı, böyle bir kadın olamazdı. Ben de ancak belli bir sınıra kadar böyle bir kadın oldum. Örneğin eve dönüp yemek yapmazdım... Sonra şaşkın ve utangaç olmak beni zenginleştiriyordu. Montand için kaygılanmak, onunla övünmek... Ben *groupie* olmayı seçmiştim, sığıntı değildim. Bir mesleğim vardı ve sürdürmüyordum. Bu tutkusaldı, harikaydı ve keyifliydi.

Neden keyifli?

Simone Signoret: Çünkü Etoile Tiyatrosunun soyunma odalarında gösteriden sonra gülünür, gülünürdü. Altıda terkedilirdim ama saat onbire çeyrek kalaya doğru bana dönerdi. Selamlama sırasında bana dönerdi; "onları" kibarca selamlar, "onlar" bir daha diye bağırırlardı... perde kapanır, yeniden açılırdı, işte bu kısa anda aradığı ve güldüğü bendim. Uzunca bir süre "bir daha, bir daha..." diye bağırırlar, salonun ışıkları yakılır, "onlar", "ooooooh!" diye bağırırlardı bu kez. Soyunma odalarına döndüğümüzde bir süre daha, bana bir şey sorulmadıkça konuşmamamı gerektiren bir hava eserdi. Sonra herkes rahatlar ve şamata başlardı. Etoile'in sahne arkasından da yüzlerce sayfa sözedilebilir. Soyunma odası "Üç Ahbap Çavuşlar"ın odası haline gelirdi. Bu haber öylesine yayılmıştı ki, gösterileri biten bazı dostlar hemen makyajlarını silip doğru oraya koşarlardı. Anlattıklarıma inanmıyorsanız, ciddi ve vicdan sahibi insanlar olan José Arthur'a, François Périer'ye, Bernard Blier'ye, Roger Pigaud'ya, Serge Reggiani'ye, Jacques ve Pierre

Prévert'e danışabilirsiniz.

Oynamamak bir eksiklik duymanıza yol açmıyor muydu?

Simone Signoret: Kesinlikle hayır. Oynamadığım dönemlerde yoksunluk duygusuna kapıldığım hiç olmadı. Ama buna karşılık oynadığım zaman oyunun dışında hiçbir şey beni ilgilendirmez. Yani sürekli oynamış olsam, çevremdeki hiçbir şey ve hiçbir kimseyle ilgilenmemem gerekir... O zamanlar bilincinde olmadığım bu gerçeğin üstüne giderek Ophüls'ün *La Ronde*'unda, Reggiani'yle ve Gérard Philippe'le (eleştirmenlerin kendisini yerdiği, ama onun harika bir oyun çıkardığı) iki skeçte oynadım. Oynuyordum ama gözüm saatteydi. Frank Tuttle'ın bir polisiyesinde de (*Le Traqué* – Kovalanan) rol aldım. Baccara dönemi olduğu için sabaha karşı üçte yatıyordum ve yediye doğru esneyerek uyanıyor, Montand'ın gelip beni stüdyodan almasını bekliyordum. O bu "aktristin dostu" rolünü hiç sevmiyordu... *Ombres et Lumières* (Gölgeler ve Işıklar) diye bir "şey" daha çevirdim. Sovyetlerin çok beğendiği bu filmde rolüm, Çaykovski'nin ünlü konçertosunun ana temasında sinir krizleri geçiren bir deli piyanistti. 1959'da Moskova'ya gittiğimizde bu filmin benim orada oynayan tek filmim olduğunu öğrendik. Çekim sırasında film benden yoksundu. Gönülden çalışmamıştım, "elim işte gözüm oynaştaydı".

1949 sonbaharında Amerika'ya gitmeniz gerekmiyor muydu? Daha önce sözünü ettiğiniz o sözleşmeye ne oldu?

Simone Signoret: Amerikalılar Kurtuluştan sonra Avrupa'ya *talent-scouts* (yetenek avcıları) göndermeye başlamışlardı. Bunların görevi Amerikan sinemasının oyuncu stoklarını yenilemekti. Bütün şirketlerin görevlileri vardı. Bunlar genellikle hep aynı olan yedi yıllık bir sözleşmeyi imzalatma peşindeydiler. Montand da 1948'de Warner'le böyle bir sözleşme imzalamış, sözleşmeyi dik-

katle yeniden okuyup çevirttiğinde elinin kolunun nasıl bağlandığını anlamıştı. Artık yedi yıl boyunca belli bir haftalık karşılığı kendisine önerilenleri yapacak, daha doğrusu hiçbir şey yapamayacaktı. Sözleşmeyi bozmuş, Warner de onu mahkemeye vermiş ve bu olay Paris'te epey söylentiye yol açmıştı. Montand'ın Warner'e çektiği ve o dönemde 50.000 eski franka patlayan bir telgraf vardır. Bu olay bağnazların elinde siyasal nedenlerle hemen çehre değiştirmiş ve sömürülmüştü. "Montand Amerikalılara hayır diyor ve dolarları reddediyor..." İşte gazeteler böyle yazıyordu. Gerçek nedenler oyunculukla ilgiliydi, soğuk savaş başlamış ama resmen ilan edilmemişti daha. Montand Amerika'ya ve dolarlara hayır demiyor, Jack Warner'e ve piyanosunu akort ettirmeyen ABC müzikholünün patronuna "hastir" çekiyordu.

Benim de peşime "yetenek avcıları" düşmüştü, ama *Dédée*'nin New York'ta başarı kazanmış olmasına karşın ben,tüm yedi yıllık sözleşmelere, Metro'ya, Fox'a ve daha başkalarına hayır diyordum. Bunun nedeni Montand'dan akıllı olmam değil İngilizce okuyup yazmayı iyi bilmem ve belki de ondan daha çok bilgi edinmiş olmamdı. Her neyse, öbürlerine oranla daha inatçı çıkan bir "yetenek avcısı", Charles Feldman, bana akılcı bir öneride bulundu. Ben de kabul ettim. Öneri oldukça şaşırtıcıydı. Dört yıl süreli ve dört filmi içeren bir sözleşme imzalayacaktık Howard Hughes ve ben. Howard Hughes'u tanımıyordum ama uçak yaptığını ve kadın oyuncuları gösterişli rollere çıkardığı filmlerin yapımcısı da olduğunu biliyordum. 1949 sonbaharında Amerika'ya gitmedim, zaten Montand'sız beni Vincennes Kapısından Asnières Kapısına götüremezdiniz. Nerede kaldı Amerika... Özür dileyip daha uygun bir zamanımda geleceğimi bildirdim. Bay Hughes sabırlıydı, beni bekleyecekti... Ve gerçekten beni uzunca bir süre bekledi... 1950'de Montand'la Stockholm Çağrısına imza attık. Amerika bizim için bitmişti artık.

6

Stockholm Çağrısının komünizm kökenli bir metin olduğu mu düşünülüyordu?

Simone Signoret: Bu metni Dünya Barış Konseyi yayınlamıştı, nükleer silahlanmanın yasaklanmasını istiyordu. Barış Hareketinde çok sayıda komünist olduğu gibi komünist olmayan da vardı. Katolik ve Protestan papazları, burjuvalar, işçiler, aydınlar. Atom bombasına kocaman bir "hayır"dı bu. İmzalamaktan kaçınanlara şu soru yöneltiliyordu: "Yani siz atom bombasına karşı değil misiniz?" "Değiliz," diyecek kadar yürekli olmadıkları için politika yapmayız diye yanıtlıyorlardı bu soruyu. Ve tabii yalan söylüyorlardı, çünkü o dönemde yalnızca Amerika'nın elinde olan bu bombaya karşı çıkmak işlerine gelmiyordu. Hiroşima'nın fotoğraflarını gördükten sonra "aman ne iyi ettiler" demek de olanaksızdı. Bu Çağrıyı imzalamamak sözkonusu değildi...

Figaro *gazetesi Çağrıyı imzalayanlar arasında soruşturma yapmıştı...*

Simone Signoret: Evet. Alınan yanıtlar çok ilginçti. Örneğin Maurice Chevalier şunları söylüyordu: "Okumadım, inanın mahsus yapmadım bunu. Okumuş olsaydım kesinlikle imzalamazdım." Fernandel "bir kameramanın gözüne girmek" için imzalamıştı Çağrıyı. En akılcı ve güzel yanıtı François Périer verdi: "Bu Çağrının komünizm kaynaklı olduğunu söylüyorsunuz. Bu soruyu ben kendime yöneltmedim. Çağrıyı okudum, çok ilginç ve akılcı buldum. Ben Hristiyanım ve Çağrının Vatikan'dan gelmesini dilerdim. Ne yazık ki Vatikan böyle bir öneride bulunmadı."

Figaro *gazetesi sizinle de konuştu mu*?

Simone Signoret: Hayır.

Komünist miydiniz?

Simone Signoret: Hayır. Ama onlarla pek çok konuda aynı görüşteydik. Daha doğrusu hemen hemen her konuda. Ama ne ben ne de Montand, hiçbir zaman Komünist Partisine üye olmadık.

Oysa herkes sizi Parti üyesi sanırdı...

Simone Signoret: Bunun nedeni o dönemde sizi komünistlikle "suçlayan" – bu sözcüğü mahsus tırnak içine alıyorum – bir gazeteye tekzip göndermek, kişinin kendini temize çıkarma çabası olarak niteleniyordu. Biz komünistliğin bir suç olduğuna inanmıyorduk. Savaş sırasında tanıdığım, o dönemde komünist olduklarını bilmediğim kişilere saygı duyardım. 1950'de Amerika Kore'de savaşırken, biz savaşımızı Vietnam'da, yani Çin Hindi'nde veriyorduk. Tonkin'de! Komünist denizci Henri Martin, 1944'de gönüllü olarak katıldığı savaşın toplarının ters yöne çevrilmesine karşı çıktığı için Melun'de hapse atılmıştı... Topa tutulması gereken yer Japonya değildi çünkü. Komünist militan Raymonde Dien, ondokuz yaşında silahların geçirilmesine engel olmak için Saint Nazaire garının rayları üzerine yatmıştı. Quartier Latin'deki gösterilerde komünistler, Genel İş Federasyonu (CGT) ve Fransız Öğrenci Birliği (UNEF) üyeleri coplanıyordu. İsyancı paralı asker, sömürge imparatorluğu, kötü yasalar, emekçilerin ekmeği, Moskova'nın parası gibi eski sözler yeniden moda oluyor ve gazetelerde yer alabiliyordu. Yarınlar artık şarkı söylemiyordu. Yarınlar destansıydı ve ben... işçi sınıfının durumunu yeni keşfetmiştim!

Flore'dan beri bir "sol" çevrede yaşamıştım ve rahattım. Ama işçi sınıfı denilen kesimle hiç ilişkim olmamıştı. Bu sınıfı yalnızca okuduklarımdan ve bana söylenenlerden biliyordum. Tam "aydın solcu" tipiydim, yani gülünç olduğu kadar da cömert... İlginçtir,

işçilerin dünyasına girmem ve emekçileri tanımam Montand'la tanışmamdan sonraya rastlar. Ünlü yıldız Montand, Floransa'dan gelip Güney Fransa'ya yerleşen emekçi bir ailenin çocuğudur. Antifaşist babası Fransa'ya göçtüğünde o iki yaşındaydı. Livi'ler Fransa'ya geldiklerinde tek kelime Fransızca bilmiyorlardı. Marsilya yakınlarındaki Cabucelle'de yaşadılar. Öyle bir yer ki, oranın yanında Neuilly-sur-Seine cennet kalırdı.

Reggiani Paris'te bir küçük "Macaroni" iken Montand Cabucelle'de Fransızca öğrenen küçük "Babi"ydi. Fransızcanın yanı sıra biraz Ermenice, Arapça, Rumca ve İspanyolcayı da anne ve babasının işçi dostlarının, yoldaşlarının çocuklarıyla oyun oynarken öğreniyordu. Yabancı emekçilerin çalıştığı işyerleri evlerine uzak değildi. Havagazı işletmesinin, bağırsak işleme fabrikalarının ve dokların düdükleri tüm mahallenin kronometresiydi. Montand beni buraya götürdüğünde hayatlarının büyük bölümünü fabrikalarda çalışmakla geçirmiş insanlarla ilk kez aynı masaya oturuyordum. Mahalledeki dostlar onun "nişanlısıyla" geldiğini duyunca bizi görmek istediler, bu fasıl tamamlandıktan sonra güneşsiz Paris'ten ve oradaki başarısından sözedildi ve sıra onların yaptığı işlere geldi. Onların yaptıkları işleri Montand yapmıyordu artık ve ne gariptir ki – bunu hâlâ nasıl açıklayacağımı bilemem – çok küçük yaşta Fred Astaire'in harika biri olduğunu, Trenet'de gerçek şiirin doğduğunu ve Prévert'in varlığını gencecikken tek başına keşfettiği için yapmıyordu bunları artık. Bana gelince, babamın ıslıkla çaldığı *Siegfried'in Çağrısı*, dedemin günbatımı tabloları, kitaplarım ve Neuilly ve Flore'la; ve sabahları çok erken sokağa çıkmak zorunda kaldığım sıralar bir an kendimi işçi sınıfından sandığım halde, (işçi sınıfı metrolara doluşurken ben de Point-du-Jour Rıhtımından geçerdim) olaylara yeni bir gözle bakıyordum.

Hangi dönemdi bu?

Simone Signoret: Birlikte yaşamaya başladığımız ilk günler. Montand'ın ilk işi beni ailesiyle tanıştırmak oldu. İstediğiniz kadar

Fransız uyruğuna geçin, bir kadını sevdiniz mi onu annenizle, babanızla, dostlarınızla tanıştırmak istersiniz. Bu, Toscana ve Floransa'da hâlâ sürdürülen bir gelenektir.

Stockholm Çağrısını imzalarken bunun Birleşik Devletler'e girişinizi engelleyeceğini biliyor muydunuz?

Simone Signoret: Evet, o sıralarda soğuk savaş resmiyet kazanmıştı.

Ya Howard Hughes, o da eskisi gibi sabırlı mıydı?

Simone Signoret: Kısa süre önce Feldman bana Hollywood'un en eskilerinden ve stüdyoların camla kaplı olduğu dönemde sekreterlik yapmış olan yardımcısı Minna Vallis'i göndermişti. Kadın beni Amerika'ya götürebilmek için dişe diş bir savaş verdi. Montand'la yaşadığımızı Saint Paul'de tatil yaparken görmüştü. İyi bir yetenek avcısı olduğu için iki gün durmadan tartıştı ve sonunda pesetti. İkimizi de öpüp bir gün fazladan kalarak birbirimizden hiç ayrılmak istemeyişimizi çok haklı bulduğunu anlattı. Hollywood yüzünden sönen pek çok aşk hikayesi görmüştü. Dönüşünde epey fırça yiyecekti ama önemi yoktu, çünkü biz "harika insanlar"dık. Bu da bana bir şeyi anımsatıyordu... Sonunda gitti. Stockholm Çağrısını imzaladıktan sonra, beni yanında götürmüş olsaydı daha çok fırça yiyip yemeyeceğini düşünmüşümdür hep.

Biraz önce bana komünist olup olmadığımı sorduğunuzda size hayır diye cevap verdim. Onlarla hemen hemen her konuda aynı düşünceyi paylaşıyorduk. Şimdi de size neden komünist olmadığımızı; daha doğrusu komünistler dışında, en azından gazetelerinde bazı ayrıntıları ifade etmesini gayet iyi bilen ve bizden "dostlarımız Yves Montand, Simone Signoret..." diye sözeden (ki daha sonra Gérard Philippe de bize katılacak ve "dostlarımız Simone Signoret, Yves Montand ve Gérard Philippe" diye anılacaktık) kimileri dışında herkesin kayıtlı olduğumuzu sandığı Komünist Partisine neden girmediğimizi açıklayacağım. Dostlar "yoldaş" de-

ğildir, ama dostturlar ve dostlardan daha kıymetli ne olabilir, hele "yoldaş" olmadıklarını da ilan etmiyorlarsa.

Komünist Partisine girmedik çünkü çoğunlukla kültür olgusu karşısında aldıkları tavır bizi şaşkına döndürüyordu. Montand artık madenci değildi ama madencilerin taleplerini hatırlıyordu. Ben de bir maden işçisinin kızı değildim ama onların taleplerini anlıyordum, en azından eskisinden daha çok. Ama bizim işimiz kültürdü, önemli ya da önemsiz, sinemaydı şarkıydı, nasıl değerlendirilirse değerlendirilsin. Sinemateklerde *Çapayev*'i, *Çocukluğum*'u (Maksim Gorki), *Les Treize*'i (Onüçler) ya da *La Dernière Nuit*'yi (Son Gece) defalarca seyretmiştik (*Potemkin*'den sözetme tuzağına düşmeyeceğim) ve "Sovyet" dehası hakkında belli bir fikir edinmiştik, buna da Rus dehası demekten kaçınıyorduk. Bu da çok doğaldı, çünkü yukarda adını saydığım tüm filmler Sovyetler Birliği'nde yapılmıştı... Sonra birden *Lettres française* ya da *L'Ecran français*'nin eleştirilerinden fazlaca etkilenerek Rus ya da de Sovyet dehasının zerresine bile rastlanmayan, gerçekte bir buçuk saatlik ama seyrederken bize yüzyıl kadar uzun gelen yapıtları izlerdik. Beğenmezdik, sıkılırdık, belki de beğenimiz bozulmuştu. Resmi de sevmiyorduk. Daha doğrusu sevilmesi önerileni. Fougeron'u da sevmedik.

Komünistlerle bu konular hakkında konuşurduk. Sabırlı ve anlayışlıydılar. Tabii ki biz anlayamazdık! "Maden işçilerini anlatan bir şarkının önemi büyüktür..." Montand, "maden işçilerini anlatan iyi bir şarkıysa önemi büyüktür," diye karşılık verirdi. "Eğer iyiyse çok daha güzel, ama önemli olan maden işçilerinden sözeden bir şarkı olması... Panayırlar da eğlendiricidir ama eğlenmenin sırası mı şimdi? Cumartesi günleri işçi sınıfının panayırda eğlenmekten başka yapacak şeyleri vardır... *'C'est si bon'* şarkısı güzel de ritmi tam Amerikan değil mi?" derlerdi. "Evet öyle ama Amerikan ritmi de güzel... Zaten bu ritmi de bulan zenciler." "*'Sanguine, joli fruit'* biraz erotik değil mi?" "Siz Partililer hiç sevişmez misiniz?" "Amma da gırgırsın yahu!..." Her şeye karşın *"Quand un soldat"* beğeniliyordu. Çünkü *"Quand un soldat"*yı (radyoda çalınması yasaklanmıştı) Çin Hindi Savaşının en alevli zamanında Etoile'de bir sürü

provokatörün de bulunduğu dolu salonlarda söylemek hiç de kötü sayılmazdı. Ama Mantes-la-Jolie'de bir konser günü, afişlerin bazı serseriler tarafından ziftle boyanması da pek hoş değildi. Üstelik bu olayın *L'Humanité*'de André Gide'in ölümünün "André Gide ölmedi, bir ölüydü zaten" gibi bir başlıkla geçiştirildiği haftayla aynı zamana denk düşmesi ve bu nedenle benim Montand'ın afişinin karalanmasına bir anlamda sebep olanlarla fırtınalı bir tartışmaya girişmem işi daha da tatsızlaştırıyordu. Hemingway de bu Jdanovcu serpintilerden payına düşeni almıştı: "MacCarthy olayı üzerine söylenecek pek çok şey varken yaşlı balıkçıyla bir balıktan sözederek vaktini ve yeteneğini boşa harcamak utanç vericidir..." Tümüyle yanlış değildi bunlar. Gide *Retouches*'u (Retuşlar) yazmıştı, Hemingway susuyordu. Ama ikisinin de tüm yapıtlarını okuyan ben biraz ileri gidildiğini düşünüyordum. Kafamı karıştıran burjuva kökenimdi herhalde...

Bir gün Vincennes'de dünya kadınlarına yönelik bir barış toplantısı düzenlenmişti. Gérard Philipe, Eluard'ın *"Özgürlük"* şiirini okumaya gelmiş, Montand da *"Quand un soldat"*yı söylemişti. Danièle Delorme'un ne yaptığını şimdi anımsamıyorum, ben de bütün dünya annelerine, nişanlılarına, kadınlarına, kızlarına, kızkardeşlerine, yeğenlerine selam diyebilmek için kısa bir metin yazmıştım (ne iyi bir söylevciyimdir, ne de iyi bir şarkıcı). Fransız, Rus, Çin, Kore, Vietnam ve Amerikan... kadınlarına sesleniyordum. Ertesi günkü *L'Humanité*'de Amerikalılardan hiç sözedilmiyordu. Nedenini sorduğumda bir dizgi yanlışı dendi bana. Bu bir dizgi yanlışından çok bir atlamaydı. Metinde "Aremikalılar" ya da "Makerimalılar" diye bir sözcük yoktu ki. Üstelik Amerikalılara da seslenişim ilgi görmüştü. Onlar anlamışlardı benim ne demek istediğimi.

Bir daha hiç Amerika'ya gidemeyeceğinizi düşünmek sizi üzmüyor muydu?

Simone Signoret: Zaman zaman, "ne yazık, hiç Broadway'de yürüyemeyeceğiz, Fred Astaire'i dans ederken seyredemeyeceğiz, Henry

Fonda'yla tanışamayacağız, Hollywood'u, Golden Gate'i ve Brooklyn Köprüsünü göremeyeceğiz ve Amerikan sinemasının bizim yaşımızdakiler ve bizim mesleğimizdekiler için temsil ettiği şeyleri hiç yakından incelemeyeceğiz," diye söylenirdik. Ama kaygılarımız yalnızca bu düzeydeydi. Hiç öfkelenmeden bu işin üzerine sünger çekmiştik ve her şey böylece daha kolaylaşmıştı. Yeryüzünde iyiler ve kötüler vardı, kötüler ellerinde atom bombasını tutuyorlardı ve bombalarını sevmediğimiz sürece bizi evlerine almak istemiyorlardı. Vize alabilmek için durup dururken bombalarını sevdiğimizi söyleyemezdik ya! 1945 Parisi'nden geriye, güleryüzlü kurtarıcılar, Rus, İngiliz, Amerikan, Fransız müttefik askerlerinin güzel gösterileri kalıyordu...

Ruslar da haklıydılar. Onlar yoksuldu, yirmi milyona yakın insan kaybetmişlerdi, işgale uğrayan kentlerde çocukları açlıktan ölmüştü, Naziler yeni doğmuş bebekleri havaya atıp kurşunlarken resim çektirmişlerdi. Stalingrad direnmiş, yakılmış ve yenmişti. Ukrayna'da düşmanı geriye püskürtebilmek için ekinlerini ateşe vermişlerdi, doğruydu, *Pourquoi nous combattons*'da (Neden Savaşıyoruz) seyretmiştik bunu. Fransız komünistleri kurşunlananların partisindendiler. Açık söyleyeyim, her şey çok basitleşiyordu. Kolaydı.

Hâlâ partiye girmek niyetinde değil misiniz?

Simone Signoret: Hayır, Partiyle nişanlıyız ama evlenmeyi düşünmüyoruz. Dinleyin, ben de Stalinci dönemin bir öyküsünü anlatıp kandırılan, kullanılan, harcanan bir sürü iyiniyetli insandan sözetmek istemiyorum. Hele bu insanların kimi zaman en doğal davranışlarından bile kuşkuya düşüp kendilerini karşı devrimci sanmak zorunda kalmalarından hiç. Bu konuları işleyen sürüyle iyi kitap var. İyi olmayan da. Acı, yürek paralayan... Bunlar inançlarını yitirdikleri gün her şeylerini yitiren eski militanların yazdıklarıdır. Biz 1956'da "Kruşçef'in olduğu söylenen" raporu okuduğumuzda allak bullak olmuştuk. Ama Stalin'e hiçbir zaman tertemiz gözüyle bakmamışımdır... Kötü ilişkilerimden anarşist -Flore'cu- Troç-

kist kötü alışkanlıklar edinmiştim. Kruşçef'in açıkladıkları kuşkulanıp da kuşkulandıklarını bir türlü kabul etmek istemeyenlerin, kuşkulanmayanların ve "beyaz gömleklilerin komplosu"nu, "Hain Tito ve çevresi"ni, "Intelligence Servis ajanı Claude Bourdet" yi, "Muhbir Nizan"ı, "emperyalizm hizmetindeki Sartre"ı, "Marty ve Tillon gibi polisleri" yutanların yüreğine bıçak olup saplanmıştı. Yutmak istemeyip partiden atılan bazı militanların da yüreğine böylece su serpilmiş oluyordu. Bizse birkaçını yutup birkaçını da tükürmüştük. Neyse, her şeye karşın özgürdük, aldanmakta bile. İnandıklarımıza inanmakla iyi ettik. Rosenberg'leri kurtarmaya çalışmak kaçınılmazdı, bağışlanmaları çağrısını imzalamak istemeyenleri de kınamamak elde değildi. O dönemde, hiçbir zaman inanılmaması gereken şeylere de inandık. Paul Eluard'ın Prag'daki Kalandra olayıyla ilgili, "suçsuzluklarını haykıran suçsuzlarla öylesine meşgulüm ki, suçlarını itiraf eden suçlularla uğraşamam," diyen metnine imza atmamız pek gerekli değildi. O kadar gerekli değildi ki, olayın korkunç ve canavarca olduğu anlaşıldı. Saygı duyduğumuz birine inanmak da olsa, Jaeger'in imzalama konusundaki ısrarlarına kanmak da o kadar gerekli değildi. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, Kravçenko Sovyetler Birliği'nde toplama kampları bulunduğunu yazıp *Lettres françaises* dergisiyle mahkemelik olduğunda, dergiye inanarak Sovyetlerde böyle yerler olmadığını belirtmek saflık ve cehaletti. Buna karşılık Amerika'da Amerikan aleyhtarı eylemlere karşı bir komisyonun kurulduğunu ve 1936'da İspanyol Cumhuriyetçilerine elli sent yardım edenlerin peşine düştüğünü, on Hollywood senaristinin bu komisyonla işbirliği yapmadıkları ve dostlarını ele verip yaşamlarının bir döneminde komünist olup olmadıklarını söylemedikleri için hapse atıldıklarını; *Malta Kartalı* yazarı Dashiell Hammett'in aynı nedenle tutuklu olduğunu; yazar Lillian Hellman'ın senatör MacCarthy'nin sorularına cevap vermediği için işsiz kaldığını –küçük bir çocukken okulda arkadaşlarını ele vermenin çok kötü bir şey olduğunun kendisine iyice belletildiğini söyleyerek susmuştu– bilmek, güncel olayları izleyip dedikodulara kulak asmamak demekti. Amerikan basınının ve televizyonun yayınladıkları aslında Washington'daki

"suçlulara" yönelikti. Ve Elia Kazan'ın *New York Times*'ta yetmiş eski dostunu ele vermek için koskoca bir ilan sayfası ayırtmasını öğrenmek de güncel olayları izlemek ve aynı zamanda bir zamanlar Kazan'ın filmlerini beğenmiş olduğu için kusma isteği duymaktı.

İşte, soğuk savaş buydu! Bütün bunları bilmesi için kişinin Parti kartının olması da gerekli değildi. Bir yanda bildiklerimiz öbür yanda da bilmediklerimiz vardı. Daha iğrenç, daha korkunç olanlar bilmediklerimizdi. Ve gerçek suçlular bütün bunları bilip saklayanlardı. Epeydir edebi değeri olan bir laf etmediğim için şunu hemen ekleyeceğil: "Hiçbir şey bilmeyen cahildir, ama bilip de susan ahlaksızdır" (*Galileo*, Bertolt Brecht).

Brecht de Amerika'dayken bu komisyonun karşısına çıkmış...

Simone Signoret: Evet, ayrıca sorgusunun plağı da var. Ona olağanüstü birtakım sorular yöneltilmiş "Kurt Weil adında birini tanıyor musunuz; onunla politikadan sözettiğiniz oldu mu?" Ve: "Almanya'dan 1933'de hangi nedenlerle ayrıldınız?" Yanıtları sorgucularayardım etmemiş olacak kısa süre sonra Doğu Berlin'e döndü. Orada da onu başka serüvenler bekliyordu.

İşte size kısaca neden komünist ya da neden antikomünist olmadığımızı anlattım.

Bu dönemin bilançosunu yapsanız ne dersiniz?

Simone Signoret: Kimi zaman zorlu, ama çok eğitici bir dönem olduğunu söyleyebilirim. Zorlu, çünkü bir kısım basın abuk sabuk şeyler yazıyordu. Kimi zaman "vizon mantomla" *Huma-Dimanche* satıyordum. Kendime "Hermès'de mavi bezden" giysiler diktiriyordum. Bu daha az aptalcaydı, günümüz iyi aile kızlarının giydikleri blucinlerin kökeni bu mavi branda bezleridir.

"Bir kısım basın" derken neyi belirtmek istiyordunuz?

Simone Signoret: Reklamını yapmak istemem o gazetenin... (Bazıları için de boykot sözkonusuydu. Ama ben burada boykotçuluk etmek istemediğim için adını söyleyeyim: *Match*) Montand'ın ziftlenen afişlerinden, pis kokulu bombalardan, Lyon'da Celestins Tiyatrosuna atılan göz yaşartıcı bombadan yeniden sözetmek istemiyorum. Kışkırtmalardan, tehdit mektuplarından da. Kısacası rahatsız edici şeylerdi bunların tümü!

Ya o dönemin eğitici yanları...

Simone Signoret: Geriye kalan her şey, yani pek çok şey. Duygusal yönden, sanat yönünden ve maddi yönden de zenginleşiyorduk. Duygusal ve sanatsal yönden diyorum, çünkü birlikte olmaktan mutluyduk ve özgürdük. Fransız olduğumuz için talihli de sayılırdık. Paris'te ne MacCarthy ne de Jdanov vardı. Montand dilediği her şarkıyı söyleyebiliyordu. Sabun köpüğünün içinde değil de çok şey yaşanan bir küre üzerinde yaşadığımız için şiirsel, komik ya da bugünkü deyimiyle "angaje" şarkı seçiminde güçlük çekiyordu. Görüşlerimize sadık olabilmek için sağa sola dikkat etmek zorundaydık. Söyleyeceklerinin ne tutucuları okşaması ne de sözde halk yanlılarına ve demagoglara yaraması gerekiyordu. Ama yapılan iş iyiydi ve beğeniliyordu. Beğenilince de pek çok "yaşa varol," perde kapandığında yığınla "ooooh," ve... çok para getiriyordu. Dinleyici çok karışıktı. Montand da halk şarkıcısı olduğu için halktan pek çok dinleyicisi vardı ve tutuluyordu. Halk şarkıcıları Ulm Sokağından değil, halkın bağrından çıkar... Bir halk şarkıcısının bisikletiyle işe gidenlere Apollinaire'in *"Saltimbanques"*ını (Soytarılar) ıslıkla çaldırabilmesi çok güzeldir. Ötekiler de tutuyorlardı Montand'ı. Şarkı iyi oldu mu onlar da kızamazlar.

İşte Clouzot'nun *Le Salaire de la peur* (Dehşet Yolcuları) için aradığı kişi böyle biriydi. Kişi sözcüğünün üzerinde özellikle duruyorum. Clouzot, Mario rolü için Montand'ı isterken hem insan olarak Montand'ı hem de müzikholçü Montand'ı düşünmüştü. Mü-

zikholcü olmak demek, oyuncu olmanın tersidir. Müzikholcü kendini koyar ortaya, kendi giysisiyle sahneye çıkar, kendi seçtiği iyi bir repertuvarın ve gene kendi seçtiği iyi müzisyenlerin yardımından yararlanır, ışıkları kendi düzenler. Sizi *siz olarak* izlemeye gelenleri eğlendirebilmek, duygulandırmak, büyülemektir amacı.

Montand daha önce *Les Portes de la nuit* (Gecenin Kapıları) ile bir sinema denemesi yapmıştı. Yirmiüç yaşındayken, Jacques Prévert'in Gabin'i düşünerek yazdığı kırk yaşlarında birini canlandırmıştı. Jacques'ın ve Marcel Carné'nin ne dostlukları ne de yetenekleri ondan kişiliğinin soluk bir parıltısı dışında bir şey sağlayabilmişti. Sinemayı çok seviyordu, ama yalnızca seyrederken. Kamera karşısında bir daha terlememeye kararlıydı. Clouzot'nun önerisine karşı çıktı, Clouzot ısrar etti. Montand, ondan, işler iyi gitmezse ayrılacağına ilişkin söz aldı. Böylece, Anouilh'in hazırladığı sahneler üzerinde çalışmaya başladı.

Bütün bunlar Moutière'de, Carrère'in evinde oluyordu. Georges, Véra, Montand ve ben oraya yerleşmiştik. Öğleden sonraları Montand, utangaç bir taşra delikanlısı gibi Clouzot'nun önünde sınavdan geçiyor, akşamları da kapalı gişe söylediği Etoile'e gidiyordu. İyi bir düzenlemeydi... Clouzot'yu o dönemdeki kadar mutlu hiç görmedim. Sevdiği kadın yanındaydı, harika bir senaryo vardı elinde, uyarısına bile gerek kalmadan iyi çalışan bir öğrenciye sahipti.

Gabin "ödlek" rolüyle seyircisini yitirmek istemediğini söyleyince uzun zamandır film çevirmeyen Vanel'e bu rol önerildi. O da denemeden geçmeyi kabul edip bu rolü elde etti. Filmde oynadıktan sonra da yakın dostumuz oldu.

Film tümüyle Camargue'da çekildi. Ben de onlarla birlikteydim. Véra'yla çekimi izliyor, "Dikkat! Çocuk Felci Tehlikesi" yazısını görmeyip yüz metre ötesinde Gardon'un buzlu suyunda yüzüyorduk. "Toto Hotel"de, yani sahibinin adı Toto olan bir otelde kalıyorduk. Vanel ve Montand Prisunic'ten aldıkları yığınla tabağı yemeklerde çıkan yalancı kavgalarda kırıyorlardı. Genellikle kavgaların nedeni şöyle kışkırtmalardı: "Ben yüz tane film yaptım, mesleğimi bir müzikhol şarkıcısından öğrenecek değilim," diyordu

Vanel. "Sessiz sinemadan artakalanlarla oynamak beni yoruyor," diye karşı çıkıyordu Montand. Tabaklar havada uçuyor ve Toto' nun babası kendi tabaklarının kırıldığını sanarak hesaba yazıyordu. Filmin bir sahnesinin çekimi için şehir itfaiyesinin su boruları ödünç alındı. Herkes çocuk gibiydi. Onlar çok önemli bir film çekerken ben harika bir tatil geçiriyordum. Clouzot ile sık sık tartıştığım oluyordu ama bu da işin tuzu biberiydi. Clouzot seviyordu tartışmaları. Hele ben yeterince saldırgan olmazsam, kışkırtırdı. Genellikle şöyle başlıyordu kavgalar: "Zavallı Brasillach, ne ince, ne duyarlı insandı." "O kadar ince, o kadar anlayışlıydı ki, işbirlikçi yayın organı *Je suis partout'da* (Her Yerdeyim) çalıştı..." Ve akşam bu hayhuy içinde geçiyordu.

Söylediğim gibi, harika bir tatil yapıyordum. Aslında tatilimi uzatmaktaydım, çünkü bir buçuk yıldır çalışmıyordum. Montand, *Le Salaire*'deki rolü kabul ettiğinde ben de yönetmen Jacques Becker ile *Casque d'or* (Altın Başlık) filmini çevirmek için anlaşmıştım. Ve 1951 yazının bir sabahı, makyaj, giysi ve saç biçimlerinin provası için Paris'e çağrıldım.

Becker'yi iyi tanır mıydınız?

Simone Signoret: 1942 yılı boyunca Flore'da sözü edilip ortalarda görünmeyen bir başka Jacques daha vardı: Jacques Becker. Renoir' ın asistanlığını yapan Marc Maurette sık sık, "ah bir Jacques gelse, sen şenliği o zaman görürsün," derdi. Sonunda Jacques çıkageldi. Maurette, Jacques'ın dönüşünde çevirmeye başladığı ilk film, *Dernier Atout*'da (Son Koz) bana ufak bir rol ayarlamıştı. Belirtilen saatte Malesherbes Bulvarındaki büroya gittim. Kısa bir koridorun sonunda yuvarlak bir oda vardı ve dört adam bir masanın çevresinde oturuyordu. Dördünün de o döneme ters düşecek biçimde bıyıkları vardı. Birbirlerine benziyorlardı, kiminle konuşacağımı şaşırdım. Bizim Maurette'in Becker'si tanınacak gibi değildi. Dördünün kafa kafaya verdiği masaya varmak için en az on metre vardı önümde, hiç ses çıkarmadan onlara yaklaştım. İçlerinden hafifçe kekeleyen biri, "si... siz niçin geldiniz?" diye sordu. Ona

çağrıyı gösterdim. "Ben mi sizi çağırdım?" "Sanırım Maurette...!" "Şimdiye dek ne yaptınız?" "Hiç, bayım..." "Öyleyse gidip konservatuvara yazılın da bir şeyler öğrenin, sonra beni görmeye gelirsiniz." Elimdeki çağrıyla geri döndüm. Kapıya yeni varmıştım ki seslendi: "Dönsenize, fotojenik olmalısınız..." (*Birinci perdenin sonu*)

(*İkinci perde*): *Visiteurs*'ün çekimi için Vence'daydım, yağmurun çiseldiği bir gün Blin ve Decomble *Dernier Atout*'nun çekiminin yapıldığı Nice'e çağırdılar beni, Ma Solitude pansiyonuna. "Gel bu günü bizimle geçir," dediler. Otobüse binip Nice'e gittim, çekimde yakaladım onları. Becker beni görünce, "hem Nice'tesiniz, hem de beni aramıyorsunuz ha?" dedi. "Neden sizi aramam gerekiyordu?" "Neler saçmalıyorsunuz, sevgili Gaby?" "Ne dediniz?" "Siz Gaby değil misiniz?" "Hayır, ben Gaby değil konservatuvara gidip bir şeyler öğrenmemi öğütlediğiniz kızım. Konservatuvara gitmedim ama ilginçtir, hiç yetenekli olmayan Gaby'ye karşı çok saygılısınız da hakkında hiçbir şey bilmediğiniz bir yabancıya hoşgörülü davranmıyorsunuz."

(*Üçüncü perde*): Aradan yıllar geçti... 1946 ile 1949 yılları arasında Jacques'a rastladım, onun da benim de işlerimiz iyi gidiyordu. Arkadaş değildik, daha doğrusu henüz dost olmamıştık. Özel film gösterilerinde buluşuyorduk kimi zaman ve ilk karşılaşmamızı anıyorduk. Filmden sonra verilen kokteylde, hele film kötüyse, bize yeni bir konuşma konusu açıyordu bu... *Casque d'or*'la ilgili anlaşmayı imzaladığımda Jacques'ı tanımadığımı belirtmek için anlattım bunları.

Konu çok iyiydi ve pek çok kişi çekmek istemişti. Renoir, savaştan önce Duvivier, hatta Allégret. Sonunda çevirme fırsatı Becker'ye düştü, ben de Malesherbes Bulvarındaki ilk karşılaşmamızın öcünü almak için kabul ettim belki de. Her neyse, bir sözleşme imzalamıştım ve Paris'e dönmem gerekiyordu.

Gideceğim günün sabahı tüm *Le Salaire* ekibini Nimes yakınlarında kurulmuş Las Piedras Alanındaki bir yapay köye kadar izledim. Saat üçe doğru herkesle vedalaşmaya başladım, sonra da Montand beni arabaya götürdü. Hıçkıra hıçkıra ağlıyordum. İki yıldan beri ilk kez ayrılıyorduk. Nimes'e dönerken de otuz kilo-

metrelik yol boyunca ağladım. Orada ağlayarak eşyalarımı topladım. Toto ve ailesine veda ederken gene ağlıyordum. Ağlayarak gara geldim, yerimin ayırtılmış olduğu Paris treni önümde durduğunda artık ağlamıyordum. Trene binmedim, tren kalktı ve tüm yaşantım boyunca duyduğum en büyük özgürlük duygusu doldu içime.

Çocuklar beni otelde kahraman gibi karşıladılar. Tüm dönemlerin en çılgın aşığıydım! Görülmüş şey değildi bu. Ajanım Paulette Dorisse'e telefon edip gelemeyeceğimi ve bir bahane uydurmasını söylediğimde, "görülmüş şey değil," dedi! Ancak onun bakış açısı farklıydı. Kendisine aynı numarayı yapan başka bir oyuncuyu öldürebilecek olan Clouzot bile Brasillach'ı bir geceliğine unutup büyük aşkımız şerefine kadeh kaldırdı. Toto Hotel'de bayram havası esiyordu.

Ertesi gün biraz tedirgindim. Öfkeli, gözdağı veren telefonlar bekliyordum. Las Piedras'tan Toto Hotel'i aradım. "Beni arayan oldu mu?" "Hayır hanımefendi, kimse aramadı." Akşam saat dokuza doğru Toto masaya geldi. "Bay Becker sizi arıyor," dedi. Herkes, "olacağı buydu" der gibiydi. Resepsiyon tezgahının ardındaki manivelalı telefonu hiç unutmayacağım. "Haklısın," dedi Jacques, "kişinin bir tek yaşamı var; bir büyük aşka her gün nadide bir bitki gibi özen göstermeli". "Sağol Jacques, iyisin, işin çok aksamadı ya?" "Hayır, hayır, aksamadı, her şeyi yoluna koyacağım..." Ve benim yerime oynayabilecek iki oyuncunun adını söyledi.

Ertesi gün hemen trene atlayıp Paris'e döndüm. İyi ki de dönmüşüm, çünkü belki de yaşamımın en iyi filmini çevirdim. Jacques beni garda bekliyordu, saçlarımı platin rengine boyamaları için berbere bıraktı ve öğlende gelip rengine bakacağını söyledi. Sonra birlikte yemek yiyecek, ardından giysilere göz atacak ve ayakkabı ısmarlamaya gidecektik. Bana öyle bir çalışma planı hazırlamıştı ki, bedensel ve ruhsal kaçamak olanaksızdı. Daha önce anlattığım üç perdelik oyunun epilogu, saçlarımın rengi açıldıktan sonra yaşandı. Pasteur'ün mikroskobuna eğilmesi gibi Jacques da benim saç diplerimi inceliyordu ki ona, "yan masada oturan hanıma merhaba demeyecek misin Jacques?" diye sordum.

"Tanımıyorum ki." "Jacques, iyi bak... Gaby o."

Çekim sırasında filmin öneminin bilincinde değildim. Bir kere insan olağanüstü bir şey yapmakta olduğunu bilemez. Hep umutlanır ama bilmez. Üstelik Jacques, çekim sırasında mucizeler yarattığı havasına girmezdi hiç. Başlıca sözü, "bugün iyi eğleneceğiz"di. Gerçekten de doğruydu, çok eğleniyorduk. Annet-sur-Marne' daki dış çekimler için otel-kahve karışımı bir yer bulmuştu. Jacques'la Annette Wademand, Serge, ben ve daha birkaç kişi bu sözünü ettiğim yerde kalıyorduk aynı zamanda. Buranın su tesisatı yoktu ama hepimizin odasında çok güzel fayans küvetler vardı. Odalar bir sebze bahçesine bakıyor, tuvaletler de bu bahçenin ucunda bulunuyordu. Grubun geri kalanı gerçek bir otelde kalmaktaydı. İlk yirmidört saat bize garip gelen bu fikir, kostümlerimizi giyince çekici oluverdi. Marie ve Manda burada herhangi bir gerçek otelde olamayacakları kadar rahattılar. Jacques da Marie ve Manda'yı sevdiği için banyonun rahatlığından kolaylıkla vazgeçti.

Size bu filmin nasıl aşk, sevinç, dostluk ve espri içinde çekildiğini saatler boyu anlatabilirim. Zaten film seyredildiğinde de anlaşılıyor bu sanıyorum. Ama size asıl sözünü etmek istediğim, mesleğim açısından başıma gelendir. İlk kez çifte kişilik olayıyla karşılaşıyordum. Bu konuda hiçbir şey okumamıştım. Diderot ve Stanislavski'nin oyuncular üzerine yazdıklarını da yeni okudum. Ama *Casque*'ın çekimi sırasında başıma çok ilginç ve garip bir şey geldi. Üç hafta boyunca dış çekimlerle uğraşmıştık. Biraz sis gerektiğinde hava sisli oluyordu. Biraz güneş gerektiğinde güneş tepemizdeydi. Mucizeydi bu. Ve bir pazartesi -pazartesi önemli gündür. Pazar tatilinden sonra ekibin kendini toparlaması ve işe vermesi zor olur- Belleville'deki boş bir arsada, Marie'nin bir marangoz yanında çalışan Manda'yı görmeye gelişini çekmeye hazırlanıyorduk (marangozu Gaston Modod oynuyordu). Marie geldiğini Manda'ya bindiği arabanın sürücüsüyle bir mektup göndererek bildirir. Manda dükkandan çıkar, arsada Marie ile karşılaşır. İkisi küçük bir kulübeye doğru yürürken Manda'nın nişanlı (Loleh Bellon) ortaya çıkıverir.

Sabah saatin sekizi. Yapımcıların kiraladığı küçük bir kahve-

de makyajlarımız yapılıyor, klasik pazartesi konuşmaları sürüyordu. "Dün ne yaptın?" "Ben uyudum." "Ben sinemaya gittim..." Az sonra oynanacak şeyi anımsatacak bir şey yoktu. Kahve sahibesinin yatak odasına çıktım giyinmek üzere. Her zamanki giydiricim hasta olduğu için yerini daha önce neler giydiğimizden habersiz başka biri almıştı. Beni giydirmeye başladı, önce korsemi geçirdi, sonra sırayla ona söylediğim eşyaları bana vermeye koyuldu. Filmde iki ayakkabım vardı: Biri siyah rugan süsleri olan harika bir süet bot, öteki sıradan kahverengi bir deri bot. Giydirici bana güzel olanları uzattı. "Yok, bunları akşama giyeceğim," dedim. "Neden? Gece çekim var mı?" "Hayır, hayır! Önemli değil..." Ansızın Belleville'de, tanımadığım bir kadının yatak odasında, Manda'ya, yani dostum Serge Reggiani'ye şunları söylemeye hazırlandığımı anımsadım: "Bu gece l'Ange Gabriel'e gel, seni orada bekleyeceğim." Ve giydirilen ben, yani Montand'ın karısı ve Catherine'in annesi ben değildim de, akşama Manda'yla çıkmak için ne giyeceğini düşünen Marie'ydi. Birkaç hafta sonra Billancourt Stüdyosunda kurulacak olan l'Ange Gabriel dekorunda çekilecekti o sahne de.

Bu bana çok garip geldi. Hiç düşünmediğim birtakım şeylerin başıma geldiğini keşfediyordum. Bunlar için ne iradem ne de beynim harekete geçmişti. Etkilenmiştim. Kendi kendime, "demek üzerinde sayfalarca edebiyat yapılan 'oyuncunun çifte kişiliği' olayı bu ha!" Kimseye sözetmedim ama kimi zaman bize yöneltilen saf soruların kökeninde yatan yanıt buradadır. "Ağlamak için ne yaparsınız?" Ya da: "Bütün bunları aklınızda tutmak güç olmalı." Oysa bir bir metni ezberlemek (iyiyse tabii) hiç güç değildir çünkü o durumdaki bir insanın ağlaması güç değildir. Canlandırdığım kişi üzgünse ağlar, ben de ağlarım.

Mesleğimin gelişmesinde bir aşamadır *Casque d'or* filmi. Sonunda, bu meslek hakkında bir şey bilmediğimi ve öğrenilecek bir şey de olmadığını bulmuştum. Yaşlandıkça daha az bilim gerekiyordu. İki okul vardır: Deneylerinden yararlanıp şu ya da bu durumda nasıl davranılması gerektiğini, şu ya da bu engelin nasıl aşılacağını söyleyenler; yöntemsizler. Yani benim gibiler. Bu yolu

seçmedim, bunun bir yöntem olduğuna da karar vermedim, ama bana uyan tek yöntem bu. Bende bir düşünmeme, analiz yapmama gereksinimi var.

Öyleyse çekimlerde, sizin yerinize düşünecek biri olmalı, örneğin yönetmen...

Simone Signoret: Evet, benim için en önemli kişi odur. Oynamak böyle olur ve büyük bir lükstür bu: İnsan kendini olmayı umduğu biçimde ortaya koyar ve en önemlisi kendini seçimini yapmadığı rolün içinde bulur. Yaşamımın, bilgimin ve mesleğimin bugün bulunduğum noktasında, okuduğum bir kitapta çok iyi bir kadın kahraman keşfeder ve kendimi onun yerine koyabilirsem, peşinen onu oynamaktan vazgeçerim. Fikrin başkasından gelmesi gereklidir benim için; başka biri benim yerime bunu düşünmüş olmalı, beni seçmeli, düşlemelidir; bu rol bir karabasan olsa ya da bir canavarı oynamam gerekse bile...

Film tamamlanıp ilk kez seyrettiğinizde neler düşündünüz?

Simone Signoret: Jacques'ın hepimizi, yani Serge'i, Dauphin'i, Bussière'i ve herkesi çok iyi düşlediğini düşündüm. Ve bize bir başyapıt yarattırdığına inanıyordum. Ama ne yazık ki filmi benden, kocamdan, birkaç iyi dosttan ve pek az seyirciden başka beğenen çıkmadı. Film büyük bir başarısızlık oldu. Eleştirileri hiç okumam, bunun için kesin örnek getiremeyeceğim ama *Cahiers*'ye bakılırsa – belki adı o sıra *Revue du cinéma*'ydı – görüntü ve konuşmalar çok bayağıydı. Önce filmi beğenen Georges Sadoul, sonraki hafta *Lettres françaises*'deki eleştirisinde Becker'yi işçi sınıfına karşı bir film yapmakla suçluyordu. Dürüst bir dülger ne zamandan beri sendikal mücadele vermek yerine serserilere kanıp sonunda soluğu darağacında alabiliyordu? Bazıları için de film sessiz, heyecansız, gerilimsizdi. Serge çok narin bulunmuştu, onun yerine iri yarı biri oynatılmalıydı (yapımcılar da böyle birini dü-

şünmüşlerdi), yani Manda'nın narin yapısına karşılık içinde gizlediği büyük içsel güç herkesin gözünden kaçmıştı. Mayo'nun hazırladığı gerçeği vurgulayan giysiler bile beğenilmemişti. Onlar, uyarlamalara, o dönemde 1900'lerle ilgili çekilmiş filmlerin çoğunu bugün seyredilmez kılan 1950'lerin dar korselerine alışmışlardı. Jacques bunu biliyordu, yine de kılık değiştirmemizi istememişti. Maskaralık istemiyordu. Serge bıyıkları, fitilli kadife pantolonu ve siyah çadır bezinden ceketiyle günümüz gençlerinin modeliydi. Ve bu kılığıyla, *Petit Journal illustré*'den fırlamış gibiydi.

Film Paris'ten önce Brüksel'de gösterildi. Sanırım bu bir reklam kurnazlığına dayanıyordu. Montand da konser vermek üzere Brüksel'deydi. Film oniki kadar Belçikalı gazeteciye bir sabah Broucker Alanındaki dev salonda gösterildi. Montand, Crolla, Bob ve ben filme yabancı olan bu ilk seyircilerin tepkilerini izlemek için balkondaydık. Durmadan kımıldıyor, konuşuyor, esniyorlardı. Patron, kibarlık edip gösteri sonrası için girişte bir büfe hazırlattığından benimle görüşmek zorunda kaldılar. Üzgün gözüküyor ve konuşmuyorlardı. "Beğenmediniz mi?" diye sordum. Acı acı başlarını salladılar. İçlerinden biri tüm cesaretini toplayıp "zayıf, çok zayıf bir yapıt," dedi.

İlk kez Brüksel'de piyasaya çıkan *Casque* dört gün afişte kalacaktı. Ve ilk defa Paris Brüksel'in izinden giderek aynı tepkiyi gösterecekti. *Casque d'or*'dan sonra Serge Reggiani beş yıl süreyle bir tek filmde oynamadı.

Jacques çok üzülmüştü, olup biteni anlayamıyordu. Filmine aşıktı o... *Casque d'or* aşkın ve dostluğun zaferine yakılmış büyük, ama çok sade bir türküydü. Filmin çekimi süresince hepimiz olağanüstü iyiydik. Jacques, Annette'e tutkundu ve aşka yönelik aşkını görüntülüyordu. Ben Montand'a aşıktım ve Manda bundan yararlanıyordu, Manda da Serge olduğu için ve dostluğumuz çok eskilere dayandığından bu birbirimizi başka türlü sevme oyunu hoşumuza gidiyordu. Ve Jacques hepimizi seviyordu. Sekiz hafta ihtirasla "eğlenmiştik" ve insanlar filmimizi anlamıyorlardı.

Sonra başka yabancı ülkelerden sesler duyulmaya başladı. Londra'da, *Golden Mary* adını alan film bir başyapıt gibi karşılanı-

yor; Roma'da *Casco d'oro* adıyla alkışlanıyor; Berlin'de de (Almancasını unuttum) öyle. Sonunda kabul edilmiştik. Ortak bir yanılgının kurbanları olmaktan kurtulmuştuk. *Casque d'or*'la İngiliz Film Akademisi Oscarını aldım 1952'de. İlk yabancı ödülümdü bu. *Casques d'or* ancak on yıl sonra Paris sinemalarında yeniden gösterildi. Ama Jacques bu mutluluğu tadamadan öldü.

Filmin çekiminden sonra, Montand'la büyük önem verdiğimiz bir üçlü dostluk kurulmuştu Jacques'la aramızda. Jacques, biz olmasak bile yazlık evimizde yaşıyordu. Annette girmişti yaşamına; sonra Françoise Fabian; ve Jacques onunla Autheuil'de evlendi. Sözünü ettiğim bu büyük evde Jacques'ın, yağmurlu bir günde şişelerden yaptığı, dokunulmazlığı olan eğri büğrü iki lambası vardır. Bir de sekiz yaşından büyüklere yasaklamak gerektiğini söylediği *Ali Baba* filminin çekiminden getirdiği, Kuzey Afrika işi dev bir vazoyla keşfettiği kırk beşlik bir plak: *"Une petite laitue avec de la mayonaise"* (Bir Küçük Marulla Biraz Mayonez). Bu şarkı sanıyorum, geçen kış gene moda olda.

1959 yılı Kasım ayının bir pazar günü, Bob bizi Hollywood'dan arayıp Jacques'ın öldüğünü söyledi. O gece yatağa yattığımda, onun armağanı olan sarkaçlı küçük saat durdu. Onartmadım. Bir gün, kendi kendine çalışıverdi. Bu anlattığıma ister inanın ister inanmayın...

1973'de René Allio için *Rude journée pour la reine*'i (Kraliçe İçin Zorlu Bir Gün) çevirirken *Casque* bir kez daha Paris'te gösterildi. René Allio'nun filminde gebe kızı oynayan ve Vincent'la Jourdheuil'in trupundan olan Arlette Chosson arkadaşlarıyla filmi görmeye gitmişti. Ertesi gün allak bullak bana gelip şunları söyledi: "Ne kadar güzeldi! Ne kadar güzeldi! Brecht'e özgü." "Neden Brecht'e özgü?" "Çünkü güzel." "Tüm güzellikler Brecht'e mi özgü?" "Evet." "Shakespeare de güzel, Brecht'e özgü yanları olduğu için mi?" "Evet..." Jacques bunu duysaydı gülerdi.

Casque d'or'un sekiz haftalık çekimi süresince Montand'la her gün telefonlaştık ve yazıştık. Jacques arada bir Nimes'e gitmeme izin veriyordu. Cumartesi gecesi trene binip pazar sabahı Nimes'de oluyor, akşama gene trene binip pazartesi sabahı çekime

yetişiyordum. Bu gidip gelmeler bir keresinde çakıştı. Montand, bana telefon edip bulamamıştı, ben Toto Hotel'de onu bulamamıştım. Nimes trenine binerken o da arabasıyla beni almaya geliyordu. Ayrı olmaktan ötürü çok mutsuzduk ama ilginçtir, bunun işlerimize olumsuz etkisi olmuyordu. Ne olursa olsun, *Casques d'or* dan sonra sinema oyunculuğunu bırakmaya karar verdim ve bunu basına açıkladım.

İnsanlar anlayamıyorlardı. Yukarda anlattığım haksız nedenlerle küçültülen film beni Serge gibi olumsuz etkilememişti. Öneriler geliyordu, reddediyordum. Montand neredeyse ben de orada olmak istiyordum. Onunla ve dostlarıyla turnelerde gezmek istiyordum. Yeniden *groupie* olmuştum. Ve belki sakin bir günün ortasında evde patlak veren olay olmasaydı yaşlı bir eski *groupie*, eski oyuncu ve kuvvetli bir olasılıkla eski Bayan Yves Montand olacaktım.

Montand, büyük olaylar sırasında harika bir insandır. Yangına su bulan; yaranıza melhem olan bir yanı vardır. O büyük olayların adamıdır. Küçük olaylar karşısında çekilmez denmese de zor bir insan oluverir. O gün silik ve sorunlarını çözmüş ev kadınları gibi örgü örüyordum. O prova yapıyor, ancak işi istediği gibi yürümüyordu. Piyanonun üzerinde duran, kimsenin elini sürmemesi gereken bir kağıt parçasını bahane etti. Üzerinde çok önemli notları varmış... Neyse, kağıt parçası bulundu sonunda, piyanonun üzerinden nasıl olduysa telefonun sehpasına uçuvermişti. Bu yer değişikliğinin sorumlusunu bilmiyordum. Sanıyorum Montand'dı, çünkü notları sabah telefonla araması gereken bir şarkı sözü yazarı için tutmuştu. Her neyse, şişlerimin çıkardığı sesin de yardımıyla kocamı huzursuz etmiştim. Bir an beni süzdü, sonra, "Başka işin yok mu? Burada oturmuş örgü örüyorsun." "Buradayım çünkü burada bulunmaktan mutluyum, burada bulunmasaydım çalışıyor olurdum." "Çalışmak kolay şey değildir. Çalışabilmek için istenmek, aranmak gerekir."

Onsekiz aydır çalışmıyordum. Hiçbir derdim yoktu. Maddi yönden de rahattım. Kısacası, karnı tor sırtı pek insanların kaygısızlığı içinde gelen önerileri geri çeviriyordum. Verdiğim bir tek ret

cevabına üzülüyordum: *Thérèse Raquin*. Hakim kardeşler bana bu rolü önerdiklerinde bir tek koşulla kabul edeceğimi söylemiştim: Marcel Carné'nin yönetmenliğinde oynamak istiyordum. Bu *Casque d'or*'un çekimi sırasında, yani mesleği bırakmaya karar verişimden önce kabul ettiğim bir öneriydi (Hakim, *Cosque*'ın prodüktörlerinden biriydi), yani kısacası *Thérèse*'e önce "evet" sonra da "hayır" demiştim. Ve öyle sanıyorum ki Hakim'le Marcel Carné'nin çok düzenli dosyalarında, "ne istediğini bilmeyen baş belası bir karı" diye adım geçiyordu.

"... Çalışabilmek için istenmek, aranmak gerekir." "Şu sıralar, *Thérèse*'i çeviriyor olabilirdim". "Seni *Thérèse* için gerçekten istemiyorlardı ki, zaten şimdi başrolü oynayan..." Bu türlü yaklaşımlarla beni harekete geçirmek her zaman kolaydır, hemen yerimden kalktım, şişlerimi ve yünümü toplayıp özenle koltuğun üzerine bıraktım ve inanılmayacak bir hızla telefonun başına koştum. Sakin sakin yapımcının numarasını çevirdim. Montand'ı çok iyi tanıyordum. "Şimdi beni durduracak," diyordum içimden. Gazetesini okuyordu. Yavaş yavaş numarayı çevirdim, poker bilmem ama Montand'ın çevirdiği büyük partilerin sonrasında anlattıklarına bakılırsa böyle bir şey olmalı. "Benim, Robert," dedim. "*Thérèse*'i oynamak istiyorum." Her türlü yanıta hazırdım. Örneğin: "Artık çok geç, Carné sinirlendi, Bayan A... ile sözleşme imzaladık." Robert Hakim, "çok sevindim, yarın sözleşmeyi imzalayalım," dedi. Telefonu kapatıp "gördün mü?" dedim.

Ayrıldığımızda yüreklerimiz gene parçalanacak, sonra mucize gibi birbirimize kavuşmanın eksiksiz mutluluğunu yaşayacaktık yeniden. Canı istediği için onun yanında kalan insandım yine. Nereye gideceğini bilemediği için yanında kalan kadın olmaktan kıl payı kurtulmuştum. *Thérèse*'in çekimi sırasında Carné'ye hiç bilmediği Vence'daki figüranlık dönemimden sözettim. Raf Vallone'yi çok sevdim. Vallone de beni. Montand'ı seviyordum ve Vallone, kocasını seven İtalyan eşlerine saygı duyuyordu...

Kocam sözcüğünü bir iki kez kullandım. 1951'den beri evliyiz ama evlenme tarihimizi 19 Ağustos 1949 olarak göstermek bizde alışkanlık haline geldi. Bizi Saint Paul belediyesinde dostumuz

Marius Issert birleştirdi. Benim tanığım şair Jacques Prévert; Montand'ınki de otelci ve Colombe d'or'un sahibi Paul Roux idi. Küçük bir törendi bu. Konuklarımız arasında Prévert ailesi, Roux ailesi, André Verdet, Pagnol ailesi, yani Marcel, Jacqueline ve küçük oğulları Frederick vardı (yedi yaşındaki bu küçük oğlan bana deli gibi aşıktı; Montand'ın o dönemin balmumu karışımı plaklardan oluşan koleksiyonunu paramparça etmişti. Bir gün de onlarda yemekteyken "nişanlımın" kafasına arkadan çekiçle vurmuştu. Colombe'un barındaki düğün yemeğimiz boyunca beni "kaçırma planları" yaptı. Amacı da "boktan" diye nitelediği bu evlilikten beni kurtarmaktı). Konuklarımız arasında çok sessiz ve sevimli bir kadın olan Jeanne David'le kocası da vardı. Deanna Durbin adıyla ilk gençliğinde – benim de ilk gençliğimde – Hollywood'un en ünlü yıldızlarındandı. Ayrıca köyün dokumacısı vardı. Michelle vardı. Catherine vardı.

O gün güvercinler hiç yapmadıkları bir şeyi yaptılar. Lokantadan içeri girdiler ve bir tanesi gelip başıma kondu ve kanatlarını açtı. Bu Picasso'nun Barış Kongresi için yaptığı resmin aynıydı. Olayı hepimiz iyiye yorduk. İşte bu sırada Picasso'nun şoförü elinde *Verve*'in bir sayısıyla içeri girdi. İlk sayfasında Fransa'da ilk kez görülen keçeli kalemle rengarenk yazılmış "iyi dilekler" ve bir resim vardı. İmza Pablo Picasso ve Françoise Gillot idi. Hiç kuşkusuz resim Picasso'nun "iyi dilekler" ise Françoise'ındı. Françoise o tarihlerde bir şeyler yazmaya başlamıştı. Geçenlerde bir gün bu sayfayı özenle yırtıp çerçevelettik. Elimizdeki tek orijinal Picasso' dur bu, çalınamaz, çünkü satılması olanaksız. İkimizin adına imzalanmış ve 22 Aralık 1951 tarihli.

Picasso'yu bizi görmek istediğinde görebiliyorduk. Vallauris dönemi olduğu için çevresinde onu huzursuz eden ve çalışmasına engel olan sürüyle adam vardı. Komik ve acımasızdı, kötü değil, acımasız ama dürüst. Başına bela olanların çok iyi taklidini yapardı. Örneğin sosyete kadınlarının ve sırtını sıvazlayıp onu Komünist Partisinin pek de ciddiye alınmaması gereken ressamı sayanların. Françoise, Claude ve kızı Paloma'yla sık sık Saint Paul'e gelirlerdi. Saint Paul'de Prévert'i, çok sevdiği Paul Roux'yu ve

bizleri bulacağını bilirdi. Ünlü ressam Georges Braque'ın da bizlere katıldığı olurdu ve birbirinden tümüyle farklı olan bu iki insanın masasında oturmanın tadına doyum olmazdı. Küçük Boğa iriyarı Normandiyalıya saldırır, Louvre'un tavanındaki kuşların mavisini anlattırırdı. Evet, anlattırırdı diyorum. Tıpkı benim bir senaryoyu anlatmam gibi. Bu, ikisinin de elli yıldır oynadıkları küçük bir oyundu. Bayan Braque bu oyuna katılmazdı. Picasso'yu sevmez, ama oğlu Paulo küçük ve yarı terkedilmiş bir çocukken ona nasıl kahvaltı hazırladığını anlatmaya bayılırdı. Picasso'yu çevrelcyen o efsanevi havadan da hoşlanmazdı. Braque'ın suskunluğunu yeğlerdi. Braque'ın resmini yeğlerdi. Aslında yalnızca Braque'ın resmini severdi. Sevecenlikle sözünü ettiği tek ressam Modigliani'ydi. Onunla modellik ettiği yıllarda tanışmıştı. "Modigliani ne yakışıklıydı..." derdi hep. 1950'lere geldiğimiz halde bu söz hâlâ Braque'ı huzursuz eder gibiydi. Bayan Braque, Modigliani'nin resminden söz açmaz, yalnızca güzel yüzünü anlatırdı.

Picasso sık sık Colombe'a gelirdi, bunun için bizi görmek istediğinde onu görebilirdik dedim. Kimi zaman bizi atölyesine de götürürdü. Orada kendimi hep huzursuz hissetmişimdir. Dokunduğu her şeyin –kağıt, boya, alçı, demir– bunlara bakan kişilerin gözünde paraya dönüşeceğini bilen birine yaptıklarınız "çok güzel" demek zordu. Bunu da biliyordu Picasso. Çağırdıklarının davranışlarını karşılaştırmaktan büyük zevk alırdı. Bir keresinde çok eğlenmiştik. Keçi yapıyordu o sıralar. Boynuzların bisiklet gidonundan, göğüs boşluğunun iki su kabağından, omuriliğinin palmiye dalından, cinsel organın yarılmış bir konserve kutusundan ve memelerin pişirilmiş iki toprak kaptan olduğu belliydi henüz. Keçiyi alçıyla kaplamaya başlamıştı. Dört cılız odun hayvanı ayakta tutuyordu. Eğlenmiştik derken bunun olağanüstü bir yanı yoktu, yapımına tanık oluyorduk yalnızca.

Füzenleri hep cebinde olur ve Prévert'lerin oturduğu beyaz badanalı evin duvarlarına freskler ve boğa güreşi resimleri yapmaya bayılırdı. Yaptıklarını kuzey rüzgarı ve fırtına iki günde silecekti tabii... Haber vermeden ansızın gelirdi ve şenlik başlardı. Biz onun evine böyle ansızın gidivermeyi hiçbir zaman düşünmedik,

ama o geldiğinde bizi bulamazsa bundan hoşlanmazdı.

1957'de, Doğu ülkeleri gezimizden dönüşte bizi Cannes'daki büyük evine çağırdı. Bronz keçiyi bahçesindeki çimlerin üzerine yerleştirmişti. Doğuşunu bildiğimiz eski bir dost olduğu için onu görünce pek etkilenmemiştik. Uzunca bir süre kaldık yanında: Ciddiydi, öğrenmek istiyordu ve Montand anlattı. Ünlü Amerikalı fotoğrafçı Duncan, *The Private life of Pablo Picasso* (Pablo Picasso'nun Özel Yaşamı) adlı kitabı hazırlıyordu. Büyük Hollywood evlerinde Picasso'nun bir iki tablosunun yanı sıra Duncan'ın kitabı da hep bulunur. Biz de o kitapta varız ve onu hiç tanımamış resimlerinin sahiplerini biraz kıskanırım. Bu da doğal...

Saint Paul ve Colombe d'or'dan sık sık sözetmemin nedeni, buraların üçüncü evimiz olmasıdır. Eğer kronolojik bir sıra izlemek gerekirse buraya tanıştığımız yer olduğu için ilk evimiz de diyebiliriz. Bazıları ilk tanıştıkları yeri yıllar sonra görmeye giderler. Ve çoğunluk bir sürprizle karşılaşırlar. Kahve içtikleri küçük bir pastanenin yerinde şimdi bir otomatik çamaşır yıkama dükkanı vardır... Böyle şeyler bizim başımıza gelemez, çünkü Saint Paul'e gitmekten hiç vazgeçmedik. Değişmeleri anında yaşadık. Issızlığını bildiğimiz ana caddede şimdi bir çarşı kuruldu, ne yaparsınız, hayat bu. Ama Colombe'un yerinde yeller esmiyor. Çok değişmeyen Colombe'da artık Picasso, Braque ve Paul Roux terastaki incir ağacının altında tartışmasalar bile uzakta sayılmazlar. Belki de Colombe varolmasaydı bu büyük cadde bir ticaret merkezi haline gelemez, Aimé ve Marguerite Maeght, Hauts-de-Saint-Paul'deki Vakfı kurmayı düşünmezlerdi. Colombe'u hiç görmemiş olanlar burayı Crillon Oteli gibi bir yer sanabilirler. Crillion'da Crillon ailesine rastlayamazsınız ama Colombe'da Roux ailesi vardır.

Francis'i tanıdığımızda onyedi yaşındaydı; bugün onun büyük oğlu François yirmiiki yaşında. Biz Roux'ların yaşantısını paylaştık, onlar da bizim. Montad evlenirken Paul Roux onun tanığı olmuştu, François da Yvonne'la evlenirken Montand onlara tanıklık etti. Barmen Pierrot bir zamanlar bara boyu yetişmeyen Catherine'e nar suyu verirdi, şimdi de Catherine'in çocuğu Benjamin'e nar suyu veriyor. Titine Roux, yani Bayan Paul, uzun siyah

giysisiyle (yedi tane aynı model siyah giysisi vardı) yeni emeklemeye başlayan küçük çocuklara yavaş ve billursu sesiyle çocuk şarkıları söylemeyi sürdürüyor. Barı aynı zamanda köyün içki evi olan tek dört yıldızlı oteldir burası... Colombe'un bize ait olduğunu sanan pek çok kişi vardır. Ama bizim değil, Roux ailesinin ve biz onların arasında kendimizi evimizde sayarız.

Üçüncü ev bizimki. Yani Atheuil. Burayı 1954'de Montand satın aldı. Özellikle Montand diyorum, çünkü evi hayranlıkla seyrederken hep şöyle der: "Bunun temelinde *Battling Joe*'lar var, *Feuilles mortes*'lar var." Ben de evi hayranlıkla seyrederim. Etoile Tiyatrosunun dolu salonları ve plakların satışı sayesinde bu mucizeyi gerçekleştirebildik. Lüksün simgesi sayılabilir, ama bir evden sözedildiğinde anlaşıldığı gibi değil. Çalışmanın ürünüyle bir şey alabilmenin getirdiği lükstür bu, bir şey alabilmek için çalışmanın değil. Lüks de budur zaten. Bu çok önemli bir kavramdır. Şöyle diyen pek çok insan tanıdım: "Şu filmi çevireyim, parasıyla bir yazlık ev alırım..." Atheuil, yalnızca sevdiği, doğru bulduğu şeyleri üreterek para kazanan bir sanatçının emeğiyle satın alınmıştır. En önemlisi de, bu işin kendisine sunduğunuz şeylerden hoşlanan seyirciler önünde yapılmasıdır.

Atheuil büyük bir evdir. 1959yılında, Paris'e seksendokuz kilometre uzak oluşu dünyanın bir ucu diye nitelenmesine yetiyordu. Uzakta ve büyük olduğu için fiyatı yüksek sayılmazdı. Paris'e elli kilometre uzaklıktakilerin fiyatı onunkinin üç katıydı. "İyi ama zarif olmayan" tahta eşyalarla döşedik içini, eski eşya meraklıları ne demek istediğimi anlamışlardır sanırım. Atheuil bir kış, yaz, ilkbahar, sonbahar evidir. Roulotte'un tersine, insanlar burada rahatça çalışabilir, yaşayabilirler. Yalnızca yemek saatlerinde, o da acıkmışlarsa, başka insanlarla karşılaşırlar isterlerse. Burası çabucak çok eğlenilen, ama ciddi ciddi de çalışılan bir ortak ev haline geldi. Birtakım oyunlara açık olduğu kadar resital provalarına, senaryo ve roman çalışmalarına da açıktır. Gelenlerin bir kez daha geldikleri gerçek bir yolgeçen hanı. İlk gördüğümüzde çok büyük bulduğumuz bu evin bir gün konuklarımıza küçük gelebileceğini hiç düşünmemiştik. Atheuil'de öteden beri çok çocuk olurdu şimdi

de çocukların çocukları var.

Autheuil, Catherine için Montand'ın Cabucelle'deki çocukluk arkadaşlarının sahip olmadığı, benim Neuilly'li küçük arkadaşlarımınki gibi bir yazlık evdi. Autheuil, Benjamin içinse Autheuil – Georges – ve Marcelle'dir. 1954 yılında Georges ve Marcelle çok gençtiler. Marcelle "Roulotte"ta bizim yemekleri yapardı. Georges, Halles'de çalışıyordu ve küçük yerlerden sıkılmıştı. Bir kez daha işleri karıştırdık, daha doğrusu düzelttik. Evi satın alıp ondan sonra evle ilgilenecek insanlar aramaya koyulmadık; kırlık yerleri seven insanları seviyorduk ve Georges'la Marcelle'i evi satın almadan önce oraya götürdük. Onlar da beğenince satın aldık evi. İşte bu yüzden Benjamin ve daha birçokları için, Autheuil'le Georges ve Marcelle özdeştir. José Arthur, *Micro de nuit* (Gece Mikrofonu) programında Atheuil'ü benden çok daha iyi anlatmıştır.

Raymond Rouleau da *Sorcières de Salem*'in (Cadı Kazanı) ön hazırlıklarına Atheuil'de başlamıştır. Yapıt Amerika'da başarısız olmadan (*The Crucible*'di orijinal adı) çok önce, Fransa'da sahnelendi. Yazarı bizde hemen hemen hiç tanınmayan, MacCarthy tarafından suçlanan ve "Washington'un cadısı" ismiyle anılan biriydi. Onun hakkında bildiklerimizi, gene Fransa'ya göçetmek zorunda kalan Jules Dassin ve John Berry adlı dostlarımızdan öğrenmiştik. Oyunun metnini hep Paris'e getireceklerini söylerler, ama bir türlü bunu yapmazlardı. *Crucible*'in konusunun, 1962'de Massachusetts'in Salem kentinde kilisenin hışmına uğrayan John ve Elizabeth Proctor'un öykülerinin ardına gizlenmiş Rosenberg'lerin öyküsü olduğunu biliyorduk. Zaman zaman John Berry'ye yine Arthur Miller'e yazmayı unuttuğunu söylerdik. O da, "yarın yazarım," diye cevap verirdi. Miller pasaportu alındığı için Brooklyn'in dışına çıkamıyordu, oyununu da ajansına vermişti. Bir gün Elvire Popesco bizi aradı: "Sevgili Bayan, size adını bilmediğim İngiliz bebeklerden ve şeytanlardan sözeden ilginç bir oyun vermek istiyorum. Okumadım ama yakında çevirisi tamamlanacak. Okursanız sevinirim, ben de sahneye koymak istiyorum."

Popesco'nun sözünü ettikleriyle bizim oyun konusunda bildiklerimiz arasında bağlantı kurabilmek için eni konu düş gücü

gerekliydi. Ama her şeye karşın sözkonusu olan aynı yapıttı. Sonunda oyunun oldukça iyi bir kopyası A-M. Julien aracılığıyla elimize ulaştı. Popesco'dan almıştı ve açıkçası üstüne oturmak istiyordu. Bu da olay yarattı. Elvire ve Julien epey tartıştıktan sonra öpüşüp koklaştılar ve bir ortak yapım kararına vardılar. Miller, Brooklyn'den bir tek koşul öne sürmüştü. Oyunun Jean-Paul Sartre ya da Marcel Aymé tarafından uyarlanmasını istiyordu. Başka birine kesinlikle karşıydı. Önce Sartre'a sorulmasını o reddederse Marcel Aymé'ye verilmesini istiyordu. Sartre reddetti, daha doğrusu o zamanlar Sartre'ın sekreteri olan Jean Cau, Sartre daha oyunu okumadan reddetti. Marcel Aymé de aynı şeyi yaptı. Amerika'dan nefret ettiği için oyunu okumak bile istememişti. *Crucible*'den ve özellikle Abigail rolünden sözedildiğini duyan çok iyi bir kadın oyuncu sayesinde sonunda okumayı kabul etti. *Crucible, Les Sorcières de Salem* oldu ve Abigail'i Nicole Courcel oynadı (yukarda sözünü ettiğim oyuncu o değildir). Popesco ve Julien, Raymond Rouleau ile anlaştılar. Provalara ekim ayında başlanacaktı ve aylardan temmuzdu.

Bu büyük sınavın ön hazırlıklarına başlamaya çalışıyordum. Mathurins'den Gabin'in sandallarıyla kovulduğumdan beri sahneye adım atmamıştım ve şimdiden çok korkuyordum. Bu arada Rouleau'dan da "rolü beceremeyecek" olursam benim yerime başka birini almaktan kaçınmayacağına söz aldım. Authcuil'ün bahçesinde bütün bunları düşünürken Marcelle, "Bay Clouzot sizi telefonla arıyor," dedi.

Le Salaire de la peur'ün çekiminden bu yana Clouzot ile ilişkilerimiz değişik biçimlerde sürmüştü. Clouzot'nun Montand'ı *Salaire*'de oynatmasıyla beni *Les Diaboliques*'te (Şeytan Ruhlu İnsanlar) oynatmak istemesinin nedenleri farklıydı. Biraz varsa bile yeteneğimle hiç etkilememiştim onu. *Casque d'or*'u film saymıyordu, bana bilimsel olarak, bu yapıtı Jacques yerine kendisi çevirmiş ve Martin Carol'ü oynatmış olsaydı nasıl film haline getirebileceğini kanıtlamıştı... Çok iyi bir kız olan Martin Carol'ü severdim, hatta Clouzot'ya *Casque*'ı yeniden çekmesini bile önermiştim. İşte ilişkimiz bu havadaydı. Kavga ediyorduk, barışıyorduk. Karısı Vé-

ra, kimi zaman hakemlik eder kimi zaman da yangına körükle giderdi, o günkü ruh haline bağlıydı bu. Onlar da Colombe'u keşfettikleri için, *Salaire*'in bitiminden beri orada yaşıyorlardı. Bu da gerçekte bizi çok eğlendiren saldırgan ve çekişmeli ilişkimizi sürdürmemizi sağlıyordu.

Clouzot büyük bir film yönetmenidir. Her şeyi öğrenebilecek yetenektedir ve dünyanın en titiz öğrencisidir. Kanastayı kitaplardan öğrendiğini gözümle gördüm; herkesten, benden bile iyi oynardı. Yine kitaplardan resim tekniğini öğrendi, sonra da resim yapmaya başladı. Boğa güreşi hakkında uzun uzun kitap okuduğunu bilirim ve eğer arenaya inip döğüşemediyse bunun nedeni boğa güreşlerinin İspanya'da yapılmasıdır. Ama Luis Miguel Dominguin'in çiftliğinde boğanın karşısına çıktı. Yüzme bilmezdi, ama kırkbeş yaşından sonra Eden Roc'un havuzundaki hocadan, üç yaşındaki bebelerle birlikte bunu da öğrendi. On gün sonra da kuleden Akdenizin derin sularına atlıyordu. Sonra balık adamlığa merak sardı. Ardından da müziğe. Beethoven'in bir senfonisini partisyonunu izlemeden dinlemesi olanaksızdı. Son öğrendiği de Tanrı oldu. Dokuz yıl önce onu kesinlikle gözden yitirdiğim için şimdi neler yaptığını bilemem... Bütün bunları Clouzot'nun kelimenin tam anlamıyla saygıdeğer bir Shakespeare tipi olduğunu belirtmek için anlattım.

1954 yılının güzel bir Temmuz öğle sonrası *Les Diaboliques*'te oynamayı kabul ederken beni sakin günlerin beklemediğini biliyordum. Ama onaltı hafta boyunca pestilimin çıkacağını da düşünmemiştim doğrusu. Clouzot filmdeki rol için bana gerek duyduğundan kapımı çalmıştı. Véra'ya yabancı olmayan bir oyuncu arıyordu aslında. Véra oyuncu değildi kesinlikle, bunun için bir arkadaşıyla çalışmasını yeğlemekteydi. Aile arasında yani.

Karısının film çevirmesini o mu istemişti?

Simone Signoret: Hayır, Véra oynamak istiyordu. Véra Clouzot üzerine üç cilt kitap yazılabilir. Véra, komik, katlanılmaz, cömert, deli, mutsuz ve çevresindekileri de mutsuz edebilen bir kadındı.

Çok da ustaydı; ona hem taptım hem de nefret ettim ve ilginçtir, onu özlüyorum da. Clouzot'nun kendisini zorladığını söylerdi ama gerçekte filmde oynamak isteyen kendisiydi. Aile arasındaydık ama ne aile! Aslında herkes birbirini çok iyi tanıyordu. Ama insanlar iş ilişkisinde birbirlerini tanımalıdırlar asıl. Jacques'la böyle olmuştu. Çalıştığım yönetmenlerin hepsiyle böyle oldu. Hepimizin iş arkadaşlarımızın gözünden kaçan kusurlarımız vardır. Bunları kendimize saklarız, kendimiz olacağımız zamana. Evet, biri ben olan ben, öteki ben olmayan ben.

Kısacası Clouzot ile birbirimizin kötü yanlarından kaçınıyorduk. Belki sette başka kusurlarım da vardı ama bunlar onun kafasındakiler gibi değildi. Bu durum, oyuncuyla yönetmen arasında kurulması gereken dengeyi bozuyordu. Toto Hotel'de Clouzot'ya sofrada "bok" dediğim olmuştur. Ama ona sette "bok" demek asla aklıma gelmezdi. O bunu hiç anlamadı, anlamadığı da Toto Hotel'de ya da Colombe'da olmadığımızı sık sık belirtmesinden belliydi. Kısacası her şey çarpılmıştı.

"Size senaryonun sonunu okutmamalıydım," dediği gün hava iyice gerginleşti. Aslında çok zekice bir şey söylemişti ve ben anlamadım. Bu sözleri duyduğum ana kadar çekimin ne güç koşullarda gerçekleştiğini daha önce anlattım. Benim canlandırdığım kadın bir suçlu, bir katildi, Paul Meurisse'in canlandırdığı sevgilinin suçortağıydı. Véra'ın canlandırdığı kişinin de müttefiki görünüyordu. Elimde olmadan masumu oynamama eğilimindeydim, oysa seyircinin son iki dakikaya dek beni suçsuz sanması gerekiyordu. Clouzot bana bunu söylediğinde yanlış değerlendirdim. Haksızdım. Bir kez daha yineleyeyim, bugün bildiklerimi o zamanlar bilmiyordum. Hava gerildikçe gerildi ve set cehenneme döndü, son olarak Sarah Bernhardt Tiyatrosundan *Sorcières de Salem*'in ikinci hafta provalarında bulunmam gerektiğini bildiren bir mektup gelince kıyamet koptu. Clouzot ile sekiz haftalık bir sözleşme imzalamıştım, oysa çekim onbeşinci haftaya girmemize karşın sürüyordu. Onaltı haftada tamamlandı. Ben sekiz haftalık para aldım. Benim çok kötü okuduğum iyi bir sözleşme hazırlamıştı. Çalışmada benden onbeş gün ilerde olan arkadaşlarıma yetişebil-

mek için geceleri *Sorcièrs*'in provalarına başladım. Katil kadınlıktan doğru New England püriteni olmaya gidiyor, ertesi sabah Saint Maurice stüdyolarına koşup yeniden katil kadın oluyordum. Yönetmenim ve karısıyla hiç konuşmaz olmuştuk. Neyse ki sette Paul Meurisse ve Charles Vanel vardı. Yanımızdaki platoda da Jean Renoir *French Cancan*'ı çekiyordu ve onlar çok eğleniyorlardı. *Les Diaboliques* büyük iş yaptı. Véra, *Match*'a kapak oldu... *Casque*'daki işçi sınıfına ilişkin bölümleri karalayan Georges Sadoul, bu filmi göklere çıkarıyordu. Ama yıl sonu yazısında kanısını değiştirip "Sevgili Simone Signoret'imizin böylesine ahlakdışı bir filmde oynaması üzücü," deyiverdi. Ama bütün bunlar çok sonra oldu. Bir süre sonra demek istiyorum. Biz o sıralarda *Les Sorcières*'i oynuyorduk.

Soğuk savaşın tam ortasında, dev bir tiyatroda Proctor – Rosenberg rolünde Montand'la beni oynatmak, Elvire'in Romen deliliğiyle Julien'in işadamı yeteneğinin ürünüydü. Romen deliliği bir müzikhol şarkıcısıyla bir sinema yıldızının trajedi de oynayabileceğine inanmaktı. İşadamlığı da Montand – Signoret afişinin çok dikkat çekebileceğini anlamaktı. Ama en iyi fikir yönetmenliğin Rouleau'ya verilmesiydi. Bu fikir de bizden çıkmıştı. Çeviriyi Etoile dönüşü bir gece Montand'la yatakta sayfaları birbirimize vererek okumuştuk. Sabah beşte bitirdiğimizde allak bullaktık. Elvire ile Julien'e hemen "evet" demek istiyorduk ama bir tek koşulla: Rouleau sahneye koymalıydı oyunu. Bu koşul Rouleau'nun da bizimle gerçekten çalışmak istemesine bağlıydı. Kendilerine bir yönetmen tutan ünlü yıldızlar gibi görünmek istemiyorduk. İlk buluşmamızda Rouleau oyunu beğendiğini söyledi ve ünlü amatörlerle kendini tehlikeye atmayı kabul etti. Bu andan sonra da bir yıl süreyle oynanacak harika bir oyunun tek patronu oldu. Bu serüvene katılanlar olarak, bizim ona ve Lila de Nobili'ye teşekkür etmemiz gerekir.

İnanılmayacak kadar yardım gördüm ve korundum demek zorundayım. Sahnede "film" çevirmediğimi kavramam gerekiyordu. Tepkilerimi bir bakışa ya da basit bir harekete dönüştürmeye alıştım. Ansızın Sarah Bernhardt'ın ne denli büyük olduğunu keş-

fettim! Bayan Proctor rolü, Nicole Courcel'in bağırmayı ve çileden çıkmayı gerektiren rolünden çok daha kolaydı örneğin. Bayan Proctor, sesini yükseltmeyen ağırbaşlı bir kadındı. Rol, ancak iyi kullanılırsa sinemadaki yeteneklerimden yararlanmayı sağlıyordu. Ve iyi kullanıldı da... Lila ikinci perdede tavanı alçalttı. Böylece sesimi duyurma fırsatı verdi. Sahnede rahat olanlar için önemli sorun yoktu ama ben sahnede rahat değildim. Lila'nın hazırladığı basit ve gerçeğe uygun giysiler, kolay hareket etmemi sağladı. Evinde ve tarlada çalışması gereken bir çiftçi kadına uygun düşen gerçek giysilerdi bunlar. Bu noktalar, Raymond'un provalar sırasında üzerinde titizlikle durduğu ayrıntılardı. Oyun hoşgörüsüzlüğe karşı eşsiz bir savunmaydı. Dört perde boyunca toplumsal, metafizik ve cinsel sorunlar işleniyordu. Giysilerimiz tamamlandığında Raymond, Hollanda okulu ressamlarının kişilerine döneceğimizi çok önceden biliyordu. Ve şimdiden zarif gravürler üzerindeki gibi davranmamızı engellemeye çalışıyordu. İki ay süren provalar boyunca, her gün bu insanların yoksul köylüler olduğunu, İngiltere'den bu toprağı işlemek amacıyla yeni geldiklerini yineliyordu. Raymond'un, hoşgörüsüz, çile çeken rahip rolü için Pierre Mondy'yi seçmesi bu yönden çok iyi oldu. Başka biri bu rol için daha din adamı, havari, mistik görünüşlü, hareketleri daha abartılmış birini seçerdi. Ama tıknaz, sağlıklı, açık ve çocuksu görünümlü Pierrot'nun kişiliğinde Engizisyon daha ürkütücü bir görünüm kazanmıştı. Ve Engizistör, geç de olsa suçsuz bir Proctor'un sözkonusu olduğunu anlayınca yanılgısından dehşete düşüp yıkılacaktı. Raymond'un bir başka harika buluşu da, karanlığı, yalanı, aşk tutkusunu ve kötülüğü simgeleyen Abigail için o sıralar tombulca olan, köylü görünüşlü, sarışın Nicole Courcel'i seçmesiydi.

Bir başka belirgin özellik de, provalar sırasında biz Fransızların işgal sırasında tanık olduğu hoşgörüsüzlük biçimlerinin devamlı anımsatılmasıydı. Raymond Yahudilerin yüreklerinin üzerinde ansızın beliren o sarı yıldızdan çok yararlanıyordu. Yargıçları oynayanlara sık sık güvenlik mahkemelerinden sözediyordu. Gestapo bürolarında biriken imzasız mektupları anlatıyordu. Raymond'un sahneye koyuşu eşsiz bir siyasal resimlemeydi. Tabii ki Rosenberg'

ler de devamlı anımsatılıyordu.

Onyedi kişiydik ve pek azımızın bir siyasal bilinci vardı sanıyorum. Raymond bu iş için yalnızca solcu oyuncu aramaya kalkmamıştı. En iyi oyuncuları seçmeye çalışmıştı. Bir gün biri Miller'in genel provaya gelip gelmeyeceğini sordu, Raymond ona yakında dört perde boyunca sergileyeceğimiz olaylarla hemen hemen aynı sebeplerden Miller'in Amerika'dan çıkmasına izin verilmediğini söyleyince ortalıkta bir şaşkınlık havası esti. Bu olay, oyunda rol alanların günlük yaşamlarında politikadan ne denli uzak olduklarını yeterince kanıtlıyordur sanırım. Zaten bu da pek önemli değildi. Öyle solcu oyuncular tanıdım ki, özel yaşamlarında yerleri doldurulamayacak birer militandırlar ama oyunculuklarında iş yoktur. Öyle gerici sanatçılar da vardır ki, üzerlerine oyuncu düşünülemez. Montand'la bana gelince, Rosenberg'lerin suçsuzluğuna olan inancımız paha biçilmez bir destek oluyordu bize. Ethel Rosenberg'in suçsuzluğuna inandığım için Elizabeth Proctor'u oynayabiliyordum. Ve gerçek Bayan Proctor'un adının Mary olduğunu, Miller'in bunu Elizabeth diye değiştirmesinin Proctor'ların baş harflerinin Julius ve Ethel gibi J ve E olabilme temeline dayandığını da biliyordum.

Ölümlerinden sonra çocuklarına yardım ve anılarını tazeleme amacıyla düzenlenen "gala"larda (evet, ne yazık ki gala deniyor bu tür toplantılara) Ethel Rosenberg'in mektuplarını halk önünde okumaktan hep kaçınmışımdır. Başarı kazanacağımı bildiğim halde kaçınmışımdır. Başarılı olurdum diyorum, çünkü *Ölüler Evinden Mektuplar*'ı okurken çok etkilenirim, herhalde dinleyicileri de etkilerdim... Oyunculuk görevimi iyi yerine getirdiğim için de epey alkış alırdım. Bir galaya katılmak gerektiğinde, önce berbere gidilir, koyu renk ve şık bir elbise giyilir, sonra ışık ve mikrofon denemeleri, kısacası iş yapılır. Ve gerçekten iyi olunursa kişisel bir başarı sağlanır. Bu konuda yukarda anlattığım gibi davranmış olsaydım, yeni öldürülen bir insanın üzerine kurmuş olacaktım başarımı. Bunu açıklamaya çalıştığımda kimseye derdimi anlatamadım. Galalara katılmadığımdan, korktuğumu sanmamaları için de bana Roger Pigaud'nun salık verdiği Zola'nın *Lettre à la jeunesse*'

ini (Gençliğe Mektup) okudum. Metin, bu türden bir olaya adımı karıştırmak istediklerinde hep yardımıma koşmuştur. Tek sözcüğü bile eskimemiştir, Dreyfüs davası sırasında yazılmış olduğu halde. Ne yazık ki hâlâ tüm dünya ülkelerinde kullanılabilir. Hemen hemen hepsinde demek istiyorum.

Ethel'in mektuplarını halk önünde hiç okumamıştım. Ama kendi kendime, evet. Ve bu mektupları okuduğum için Elizabeth Proctor'a bende oluşan heyecanı verebiliyordum. Bu heyecan da tüm oyun boyunca örnek bir ilkeci gibi davranan ve en ufak bir ihtiras ya da sevecenlik belirtisi göstermeyen Elizabeth Proctor dördüncü perdede her şeyi açığa vurunca gerekiyordu. Raymond bu konuda çok güzel bir imge yaratmıştı. "Hani şu dışları beyaz dondurmayla kaplı olan ve dişlendiğinde içlerinden kaynar çikolata çıkan pastalara benziyor." (Bu tatlıyı nerede yemişti bilmiyorum ama benzetme beni olumlu yönde etkilemişti.) Yani dördüncü perdeye dek dondurmayı oynuyordum. Ama dördüncü perdede, Proctor karısına veda ederken –ki bu onların ilkeye bağlılıkları yüzünden ve kadının yıllar boyu süren evliliğindeki yoksunluklarından sonra ilk sevgi gösterileriydi– bana heyecan gerekliydi. Bu heyecanı elde edebilmem epey güç oldu. Gala gecesine sekiz gün kala bunu yakaladım sanıyorum. Artık üçyüzaltmışbeş gün süreyle bu sağlıklı, dürüst, derin, sıcak ve içten gelen heyecan benimle olacaktı.

Gala gecesi başarı büyük oldu. Hem oyun hem Marcel Aymé'nin uyarlaması hem Raymond ve Lila'nın çalışması hem trupun oyunu başarılıydı. Ama çok belirgin kişisel başarılar da müzikhol/tiyatro şuurunu aşan Montand'a, Nicole ve Mondy ikilisine aitti. Ben sinema/tiyatro sınavından iyi almıştım. Yani pekiyi değil. *Le Figaro*'da Gauthier'den *Huma-Dimanche*'da Claude Roy'a kadar eleştirmenler bir ağızdan oyunu övüyorlardı. Dostlarımız –Jacques Becker, Gérard Philipe, François Périer, Bernard Blièr, Pierre Brasseur, José Arthur, Danièle Delorme, Serge Reggiani ve öbürleri– bu zorlu, karanlık ve güdümlü oyunu oynamaya karar verdiğimiz günden bu yana ilk kez rahat bir soluk alıyorlardı. Başaramasaydık durumumuz yürekler acısı olurdu. Yarım başarı

sağlasaydık gene ona buna ders verinceye kalkan zavallılar durumuna düşerdik. Bu, umutla beklenen başarı gerçekleşmeseydi "iki büyük adım uğruna girişilen onurlu mücadele..." Dauphine Alanındaki evde de bir felakete yol açabilir, en azından kötü bir sarsıntı geçirebilirdik. Ama bunların hiçbiri olmadı. Başarı tamdı. Romen çılgınlığı ve işadamı kıvraklığı semeresini göstermişti. Nicole *Mutch*'a kapak oldu, buna fazlasıyla hak kazanmıştı.

Seyircinin Rosenberg'lerle ilişki kurabildiğinden emin miydiniz?

Simone Signoret: Rosenberg'ler olayı bütün dünyayı sarsmıştı. Papa bile Eisenhower'i etkilemeye çalışmıştı. Raymond da dördüncü perdeyi bize ellerimiz zincirli oynatmıştı. Montand-Proctor'un asılmaya giderken zincirli elleriyle omuzlarımı sarıp beni öpmesi, Julius ve Ethel'in tüm dünya basınında yayınlanan resimlerini anımsatıyordu.

Daha önce de bu çiftin görüntülerinin oyunu çıkarabilmemizde bize ne denli yardımcı olduğunu söylemiştim. Yinelemek pahasına da olsa, o dönemde dikkatlerimiz dünyanın öbür ucundaki başka bir olaya yönelik olsaydı bu başarıyı sağlayamayacağımızı belirtmek isterim. Rosenberg'lere, "itiraf edin, hayatınız bağışlansın," denmişti. İtiraf etmediler ve elektrik sandalyesine gittiler. O sırada Prag'da başkalarına, "suçunuzu itiraf edin ve bizden ölümü isteyin," deniyordu. İstedikleri de veriliyordu. Amerikan yaşamının bu rezil döneminde Julius ve Ethel Rosenberg kanıt olmadığı halde suçlu bulunmuş ve öldürülmüşlerdi. Öbür yanda pek çok insan, yargılayanlar suçsuz olduklarını bildikleri halde işlemedikleri suçları üstlenip ipe gitmişlerdi.

Ciddileştim, konu da buna uygun. Şimdi düşündüklerim o yıllarda düşündüklerimizle aynı değil. Her gece dolu salona oynayan oyuncuların duyduklarına benzer bir mutluluk duyuyorduk, başarmıştık. Başlangıçta beni çok ürküten Marcel Aymé, iki gecede bir bizi görmek için tiyatroya uğramayı adet haline getirmişti. Sonunda konuşuyordu. Şen ve sevecendi.

Oyunun siyasal yanıyla ilgileniyor muydu?...

Simone Signoret: O bütün dünya sorunlarıyla ilgilenirdi. Özgür bir insandı. İşgal sırasında başına bela getiren ilişkileri olmuştu. Kurtuluşta "temize çıkmış" ve iki yıl sonra kendisine Légion d'honneur nişanı verilmesi önerilmişti. Öneriyle birlikte kendisine gönderilen ve nişanı haketmesini sağlayan özellikleriyle doldurması istenen kağıdı özenle katlayıp geri gönderirken şu notu da eklemişti: "Sayın Cumhurbaşkanım, bu nişanı dilediğiniz yere takabilirsiniz." Uyarlama işinin elindeki tıpatıp yapılmış çeviriye borçlu olduğunu kabul ediyordu. Marcel Aymé tek kelime İngilizce bilmezdi. Öğrenmek için de kafa patlatmamıştı. Miller'e ihanet etmeden onun düşüncelerini yeteneğiyle gerçeğe en uygun biçimde uyarlamıştı. Yaptığı tek değişiklik, Bayan Proctor'u ikinci perdenin başı yerine, birinci perdenin sonunda sahneye çıkarmasıydı. Sanırım bunu da benim için yapmıştı: Onu ilk görüşümde bunun nedenini sordum, bana şöyle cevap verdi: "Ben ünlü kadın oyuncuların ikinci perde yerine birinci perde sonunda ortaya çıkmak isteyeceklerini düşünürdüm." Ona böyle bir oyuncu olmadığımı anlattım. O günden sonra aramızda hararetli konuşmalar başladı.

Üçüncü gün Sartre oyuna geldi. Soyunma odasına girdi -Sarah Bernhart'ınkine- şöyle dedi: "Bu iş için ben isteniyordum, neden uyarlamayı ben yapmadım?" Ona sekreterine göz kulak olması gerektiği söylendi. Oyunu bir yıl boyunca oynadığımızı söyledim, bu gerçek. Altı aylık iki devrede üçyüzaltmışbeş kez sergiledik oyunu. O dönemlerde, yaz aylarında, Sarah Bernhardt çeşitli ülkelerin tiyatrolarına tahsis edilirdi. Ben de 1955 yılının yazında, sonbahar başlamadan ilk Doğu yolculuğunu yapmaya karar verdim. Doğu Berlin'e uçtum. Daha doğrusu, eski Hitler Almanyası'nın Hollywood'u Babelsberg'e.

7

Berlin'in hâlâ tüten yıkıntıları arasında "*Les assassins sont parmi nous*" (Katiller Aramızda) adlı, Hildegard Knepf'in eşsiz bir oyun çıkardığı ilk savaş sonrası Alman filmini gerçekleştiren Wolfgang Staudte, Bertolt Brecht'in *Cesaret Ana*'sını çekmek için Bernard Blier ve beni görmeye Paris'e geldi. Yapımcılığını DEFA, yani Demokratik Alman Cumhuriyeti yapacaktı. Bu filmde, Bernard aşçıyı, ben de Fransız fahişesi Yvette'i canlandıracaktım. Cesaret'i Helene Weigel (Bayan Brecht), öteki rolleri ise Berliner Ensemble oyuncuları üstlenecekti. Berliner, daha önce *Cesaret Ana*'yı Paris'te oynamış ve büyük başarı kazanmıştı. Gerçekten de, Berliner Ensemble dünyanın en iyi topluluklarındandı ve Doğu Almanlar, Brecht'in anavatan olarak kendilerini seçmesinden dolayı talihliydiler. O dönemlerde henüz Utanç Duvarı yoktu ve Schiffbauerdamn Tiyatrosunun galalarına iki Almanya'dan herkes koşuyordu. Brecht iki yanda birden sayılırdı ama Doğunun Berliner'i çok ünlüydü ve bu yüzden de Bernard ve ben bu topluluğun oyuncularıyla çalışmaktan gurur duyuyorduk.

DEFA büyük olanaklara sahipti. Sinemanın devlet elinde olduğu tüm sosyalist ülkelerdeki gibi. Staudte'nin *Rotation*'u, Heinrich Mann'dan yine aynı yönetmenin uyarladığı *Der Untertan* gibi iyi filmler, özellikle de Jdanov kafasına özgü büyük freskler yapmışlardı. Ama bunların hiçbiri ülkelerinin sınırlarını aşamamıştı. Şimdi, *Cesaret Ana* ile pazarlarını genişletmek istiyorlar, bu yüzden de Batının ünlü isimlerine gerek duyuyorlardı. *Dédée* ve *Manèges*'den sonra Bernard ile ben Batı Almanya'da tanınmıştık. DEFA'nın Batılı hemşerilerinin zevkine büyük güven duyduğunu da belirtmek gerekir. Çünkü, benim hiçbir filmimi görmemiş olmalarına karşın sözleşmeyi yapmaya karar verdiler. Gerçekten de Doğu Almanya'da hiç tanınmıyordum. Allégret'nin, Carné'nin, Becker'nin ya da Clouzot'nun filmlerinin hiçbiri Demokratik Alman Cum-

huriyeti halkına gösterilmeye uygun bulunmamıştı. Bense Almanca bilgimin ilerleyeceğine de seviniyordum. Ortaokulda ikinci dil olarak seçtiğim Almancayı unutmadığımı, metinleri sökmeye çalışırken anladım. Bernard ise, "tutuklu olduğu günlerin anılarına" güveniyordu. Trene atlayıp ilk giden ben oldum.

Tren, önce Batıdan geçti, sonra Doğudan, tekrar Doğuya geçmek üzere de Batıya uğradı. İneceğim durak olmamasına karşın Batı Berlin'de trenin kapısında durdum. Peronda deli gibi koşan sevimli birisi vardı; bir elinde çiçek demeti, öbüründe resmimin ve adımın bulunduğu bir tabela taşıyordu. Batı Berlin'in en büyük film işletmecisi olan bu adam, bana Almanya'da oynamayı kabullendiğimden için Alman halkı adına teşekkür etmeyi de unutmadı. DEFA'da çalışanları pek tanımıyordu, ama mutlaka iyi insanlardı. Yardıma gerek duyduğumda onu aramayı unutmamalıydım. Kartını ve çiçeklerimi verdi, tren de Doğu Berlin'de durmak üzere hareket etti.

Doğu Berlin'de stüdyo yönetmeniyle Kültür Bakanlığı temsilcilerinden oluşan bir heyet beni bekliyordu. Ellerinde Fransız oyuncularının nefret ettiği kırmızı karanfiller vardı. Aslında, aptalca bir kör inattır bu... Kulislerde ve stüdyolarda gösterinin başarısızlığa uğrama nedenini düşmanların yolladığı karanfillere bağlayan binlerce öykü anlatılır. Şunu da söyleyeyim: Karanfil gördüğü an, sesini yitireceğinden ya da uçağının düşeceğinden korkmaya başlayan nankör Fransızların bu inançlarından habersiz olanlar, az güneş gören ülkelerde lüks sayılan bu çiçeği alabilmek için belli bir süre gırtlaklarından kesmek zorundadırlar. Evet, karanfilleri vardı, gülümsüyorlardı ve o güne dek hiçbir filmini görmedikleri bir oyuncuyu hayranlıkla seyrediyorlardı. Aralarında *Sel de la terre*'nin (Yeryüzünün Tuzu) Meksikalı yıldızı Rosaura Revueltas adlı bir kadın da vardı. Bu filmden tekrar sözedeceğim. Bu filmin tanıtılmasını sağlamak için gelmişti sanırım.

Görüşmeler sırasında kibar bir şekilde şunları sordular: Batı Alman markı ister miydim? Hayır, Doğu Alman markını yeğlerim. Filmin çekimi boyunca Batıda Kurfürstendamm'da oturmak ister miydim? Hayır, Doğuda oturmak isterim. Doğuda çalışmak istedi-

ğim kadar, yaşamayı da istiyordum. İşte bu yüzden beni Babelsberg'e götürdüler. Babelsberg, Alman Hollywood'u UFA tarafından yönetilirken Beverly Hills anlamına gelirdi. Şimdi ise Almanya'da DEFA vardı. Nazi yönetimi sırasında, UFA'nın büyük yıldızlarının ve sanayicilerinin villaları Demokratik Alman Cumhuriyeti sanatçılarına, yazarlarına, oyuncularına verilmişti. Bunlardan Siemens'e ait olanı bir *Gasthaus*'du artık ("aile pansiyonu" diye çevrilmeli). Göle bakan temiz bir sokakta yer alan bu pansiyonun özel bir köprüsü bile vardı. Büyük masanın çevresinde, DEFA hesabına çalışmaya gelen Batılı oyuncuların da katıldığı toplantılar yapılırdı. Çok sevimli bir insan olan Fräulein Erika, hem kahyalığı hem otel yöneticiliğini hem de telefon santralı görevini üstlenmişti.

Oraya varır varmaz, Autheuil'ün numarasını verip bağlamalarını istedim. Autheuil'de, dört hafta için Montand'ı, Catherine'i, Becker'yi, José'yi, Arthur'u ve Périer'yi bırakmıştım. Beni uğurlarken hepsi de biraz üzgündü, ama hepsi çok da rahatlamıştı demem gerekiyor. Almanca bilgimi ilerletmeye çalışırken onların tatillerini de mahvetmiştim (metni, neredeyse ezbere bilmek istiyordum). "Bilinçli Minnoş"tum ve Brecht'i oynayacağım için çok talihliydim. "Öyleyse git oyna, oyununu bitirmiş olarak da geri dön!" "Bilmediğimiz bir dilde replik verebilmeyi, artık kesinlikle başaramayacağız." Evden ayrılmadan önce esen hava böyleydi. Uzun bir yolculuktan sonra yapıldığı gibi ben de küçük aileme sağ salim vardığımı kanıtlamak istemiştim. Oysa, *Gasthaus*'daki telefonla yalnızca Doğu Berlin sınırları içinde konuşulabiliyordu. Dünyamdan tümüyle koptuğumu anladığım andaki yüz ifademi Fräulein Erika'ya kim yetiştirdi, bilmiyorum. Ama, onbeş dakika sonra her şey yoluna girdi. Autheuil'le görüşebildim, öteki günler de dünyanın neresinde olursa olsun, istediğim herkesle konuşabildim.

Gasthaus'un yer aldığı temiz sokak, çevreden geçenlerin yüz metre uzaklıkta bulunan göle gitmelerini engellemek için tahta bir çitle çevrelenmişti. Çit, *Gasthaus*'a on metre kala başlıyordu, bu yüzden *Gasthaus*'a girmek için bu sınırı geçmek zorundaydınız. Çok güzel bir küçük nöbetçi kulübesinin önünde, kurt köpeğiyle bekleyen bir gümrük memuru dururdu. Antikomünist propagan-

danın titiz bir izleyicisi olsaydım, o gece oraya vardığımda herhalde büyük mutluluk duyardım! Ama ben böyle biri değildim ve anlıyordum. Hem Batı hem Doğu Berlin'i görmüştüm. Batıda, Amerikalıların gerçekleştirdiği ışıklar, neonlar ve yeni yapılar vardı. Doğu ise iç açıcı değildi. Ama bu beni rahatsız etmiyordu. Zaten Rusların, Amerikalılar gibi armağanlar verecek ne nedenleri ne de olanakları vardı. Kestiremedikleri coğrafî değişim yüzünden kendilerini sosyalist militanlar arasında bulan eski Naziler için yaptıklarını ödemekten başka yol kalmıyordu. Doğu Berlin'de olmak isteyişimin nedeni, kötü renkli ama lüks sayılabilecek broşürlerini alabildiğimiz Doğu blokunda her şeyin değiş tokuş edilebildiğine çocukça inanmamdandı. Polonya kömürü karşılığında alınan Çin ananaslarını, Ukrayna buğdayıyla değiştirilen güzel Zeiss gözlük camlarını, Macar uranyumuyla trampa edilen Rus havyarını bulabileceğimi düşünüyordum. Bu yüzden, beni rahatsız etmesine karşın bu küçük tahta duvarın varlığını onaylayabiliyordum. Kolay değil, buradan iki kilometre ötede açıkgözlerin oturduğu Batı Berlin vardı. Üstelik, Babelsberg'de iyi bir senaryonun, iyi bir yönetmenin ve iyi oyuncuların yer alacağı iyi bir iş yapılacaktı... Bu düşünceler içinde, benim gibi Doğuyu seçen dostum Bernard Blier'i karşıladım.

Ve çalışmaya başladık. Bernard ve ben, oyunculara tapan (nedensiz değildi tapması) yönetmenimize aynı anda tutulduk. Yönetmenimiz bir oyuncu çocuğuydu ve gençliğinde o da oynamıştı. Hatta *Mavi Melek*'te Profesör Unrat'ın öğrencileri arasındaydı... Bize de, kendini filmin en önemli kişisi sanan Jannings'in, birden Lola rolünün ne denli önemli olduğunu anladığı zamanki düş kırıklığını anlatmaya bayılıyordu. Staudte Batı Berlin'de yaşıyor, Bavaria ve DEFA hesabına çalışıyordu. Bizi seçmesinin nedeni, oyunumuzu görmesindendi. Dekoratör Max Douy'u da yanına almıştı. Max, iyi donanmış, kocaman stüdyoya çok güzel ama insanı rahatsız eden ve üzüntü veren savaş dekorları yaptı; tüm savaşların dekorunu.

Berliner Ensemble üyeleri bildiğimize hiç benzemeyen yaşamlarını anlattılar. Oyuncular, sorumluluklarını çok iyi biliyorlardı.

Yaşamlarında "işsizlik" sözcüğüne yer yoktu. Brecht karar verirse, bir oyunu altı hatta dokuz ay bile prova ettikleri olurdu. Müzik, dans ve pandomim derslerinin verildiği kurslardan istedikleri anlarda yararlanabiliyorlardı. Kendilerine verileni oynuyorlardı. Ama verilen genellikle Brecht'in oyunları olduğundan çok memnundular. Tek istekleri dünyada daha fazla tanınmaktı. Oynadıkları filmlerin, bazen yalnızca Doğuda gösterildiği oluyordu. Peter Schalle gibi bir delikanlı, Geschoneck gibi biri, Batıda olsalardı, mutlaka sinemanın dev adları arasında yer alırlardı.

Batılı işletmeci, kendini hemen gösterdi. Batının sinema basını, Bernard'ın ve benim, Doğudaki ilk çalışma günlerimize ait izlenimlerimizi öğrenmek, tanımak istiyordu. Konferansa Doğu sinema basınının da katılması koşuluyla onlarla görüşmeyi kabul ettik. Doğu basınının da bu koşulumuzu kabul etmesi, iki Almanya arasında tarihi bir günü gerçekleştirdi. 1949 yılındaki bölünmeden sonra ilk kez – Cannes ve Venedik Festivalleri dışında – iki Berlin' in gazetecileri Doğu Berlin'in Kempinski Salonlarında yanyana oturup istediklerini sorabildiler. Neşeli ve içten bir hava esiyordu. İlk soruları, bizim iki tarafın birarada bulunması için neden ısrar ettiğimizdi. Onları niçin biraraya getirmiştik? Onlara, biri Batıya, öteki Doğuya ait iki ayrı beyin olmadığımızı, bu yüzden iki tarafa vereceğimiz yanıtların aynı olacağını söyledik. Sonra, tehlikeli ve sinsi sayılmayacak sorular birbirini izledi. Sinema muhabir ve yazarlarının, sinema oyuncularına sordukları türdendi soruları.

Gazetecilerle konuştuktan sonra Staudte ile yemeğe çıktık, gezindik, işi uzattık ve Babelsberg'e dönmek üzere, iki bölgeden ikişer kez geçen yola düştük. Saat gece yarısını geçiyordu; köpeğiyle kulübesinden çıkan genç polis, küçük tahta duvarın sürgüsünü açmayı reddetti. O an Bernard'ın Silezya'da öğrenmiş olduğu Almanca sokağı çınlatmaya başlandı. Brecht'nin dili değildi bu. Konuşmalarının arasında iki üç Fransızca sözcüğü de duyabiliyordunuz: "... dört yıl imanımı gevrettiler... itoğlu itler... gece sokağa çıkma yasağıymış..." Pencereler açılmaya başladı ve Fräulein Erika polisle görüşmeye geldi, genç halk kahramanı da Doğu – Batı uzlaşmasını sağlayan kahramanların evlerinde yatmalarına izin verdi.

Olay, sokağımızda ve çevrede duyuldu. Hatta, semtimizin sınırını da aştı diyebilirim. Ertesi gün Kültür Bakanı bir daha yinelenmeyecek olan bu olaydan ne kadar üzüntü duyduğunu belirtmeye geldi. Ama bu arada Bernard, pılısını pırtısını toplayıp hoş yanlarını gördüğü Batıya, Kempinski'ye gitmişti bile. Ben kaldım. Güzel bir odam vardı, pansiyonda kalanlar arasında arkadaş da edinmiştim, stüdyoya çok yakındım. Üstelik anlamaya çalışıyordum.

Anlayamadığım olaylardan biri, filmin yarıda bırakılması oldu. Helene Weigel, bir sabah çekime devam etmek istemediğini bildirdi. *Cesaret Ana*'yı o güne dek oynamış tüm oyunculara danışıldıysa da, hiçbiri onun yerini almaya yanaşmadılar. Benim, çekilecek bir sürü sahnem daha vardı. *Cesaret Ana*'yla çekilecek olanları tek başıma oynamak zorunda kaldım. Script-girl Weigel'in repliklerini okuyordu, yeni Courage'ın boyu da henüz belli olmadığından, kameraman ne çok yukarı ne de çok aşağı bakmamam için beni uyarıyordu.

Yeni Courage hiç olmadı. 1955 yılındaydık, Stalin ölmüştü, ama çözümlenmemiş bir sürü şey daha vardı. Bu arada, Brecht'in ülkedeki yaşamının pek kolay geçmediğini, cesaret ve namusluluğunun ona zaman zaman hoşa gitmeyen şeyler de yazdırdığını anladım.

Artık Yvette rolüm bitmişti. *Les Sorcières*'i oynamak üzere geri döndüm. Geri dönmemden bir gün önce, Kültür Bakanı, tüm olaylara ne kadar üzüldüğünü bir kez daha uzun uzun anlattı. Ayrıca, sürgülü kapı hikayesini de ortalığa yaymadığımızdan dolayı Bernard'a ve bana teşekkür borçlu olduğunu belirtti. O günlerde, Batıda, "İki Fransız oyuncusu gece yarısından sonra pansiyonlarına giremediler" türünden bir başlığın ne denli gürültü koparacağını unutmamak gerekir. İşe yeni başlayanların hatalarından dolayı da kötü bir anı edinmemeliydik. İstediğim an, dilediğim önerilerle tekrar gelebilirdim, kapıları her zaman açıktı. Bu son sözler sayesinde, 1956 yılında çevrilmek üzere Borderie-DEFA ortak yapımı *Cadı Kazanı*'nın sözleşmesi imzalandı.

Oyunun başarı kazanması, bize filmini çekmek fikrini ver-

mişti. DEFA'nın yardımı olmasaydı, herhalde başaramazdık bu işi. Pazarlıklar Paris'te yapıldı. Almanlar, dış çekimleri, figüranları, önemli dekorları ve de özellikle atları, kısaca pahalıya malolacak her şeyi sağlayacaktı. Borderie, Montand'la beni getiriyordu; ama ikimiz zaten yapıma ortak olmaya karar vermiştik, bu yüzden onun katkısı fazla sayılmazdı. Raymond Rouleau filmin yönetmeni, Sartre uyarlayıcısı olacaktı. Marcel Aymé, uzun süre oynadığımız kişileri tekrar canlandırmamız için yeni, canlı diyaloglara yer verilmesinin gerekli olduğunu anlamıştı. Filmin tarihi, bizim programlarımıza göre saptandı. Oyunu aralık ayında bitirecektik. Biter bitmez Montand İtalya'da Santis'le, ben de Meksika'da Bunuel'le bir filme başlayacaktım. Aylar sonra gerçekleşecek bir tasarının bu denli çabuk ve kolay düzene girmesi şaşılacak şeydi.

Çekimin başlama ve bitme tarihleri önemliydi. Montand, bir buçuk yıl önce, Edebiyat ve Sanat Ajansı aracılığıyla, 1956 yılının Ekim ayında başlayacak ve Sovyetler Birliği'nde (Moskova–Leningrad–Kiev) bir ay, öteki sosyalist cumhuriyetlerde birer hafta sürecek bir konser anlaşması imzalamıştı (eşi, yedi müzisyen ve ışıkçılar da bu anlaşma uyarınca turneye katılıyorlardı). Edebiyat ve Sanat Ajansı –bugün de öyle olduğunu sanıyorum– Doğuya turne düzenleyebilen tek kuruluştu. Comédie Française'in, TNP'nin ve Opéra'nın turnelerini düzenleyip Doğu ile Batının kültürel yaklaşımını sağlayan Edebiyat ve Sanat Ajansıydı. Bu Ajansın önemli bir görevlisi de Georges Soria'ydı. Hem görevli hem de yazardı. Yazarlar onu yalnızca bir görevli, görevliler ise yazar diye adlandırırlardı. Ne olursa olsun, bu uzun ve ertelenmeyecek turneyi o düzenlemişti. Yolculukta kaybedilecek zamanı da öngörmüştü.

DEFA, Rouleau ve Borderie, filmin, ne pahasına olursa olsun ekim ortasında bitmesi kararıyla ayrıldılar. "Prosit! –Sağlığınıza" sözleriyle bu önemli işi noktalıyordu Borderie.

La mort en ce jardin Bunuel'in kuşkusuz en iyi filmi sayılmaz. Ama, Meksika'da üç ay süren çekim, Michel Piccoli, Charles Vanel ve benim için unutulmaz bir tatil anısı taşıdığından son derece önemlidir. Belki Georges Marchal için de öyledir, ama onu bir

daha hiç göremediğimden, Charles, Michel ve script-girl Colette Crochot ile yaptığım gibi, anılarımızı binlerce kez birbirimize anlatamadığımızdan tahminde bulunamıyorum. Bu unutulmaz olayı tatil saymamın nedenlerine gelelim isterseniz. Her şeyden önce Bunuel vardı; onunla daha önce çalışan oyuncuların da dedikleri gibi, Bunuel'le bir gün geçirmek, çalışmak değil, eğlenmek demekti. Becker ile eğlendiğimiz, Picasso'yla güldüğümüz gibi. Sonra Oscar vardı. Oscar Danciger, tüm Fransız yapımcıların, tüm göçmenlerin, tüm sevimli beyaz Rusların en Rusu olduktan sonra tüm Meksikalı yapımcıların da en Rusu olmuştu -Kessel ve Tola Litvak'ı düşünüyorum üçü de bu ezgiyi biliyorlardı; "*Kalitka la petite grille au fond du jardin*". Sonra, iki suçortağın Vanel ve Piccoli vardı; onlarla yaptığımız su bardakları savaşları sonunda su kovaları savaşına dönüşüyordu. Ve sonra Meksika vardı. Meksika'ya aşık olmayacak birini düşünemiyorum. Görünümlerinden değil, insanlarından ötürü. Bir halkbilimci gibi konuşuyorum belki. Ne çıkar, halkbilim gerçek anlamında kullanıldığında, yani "halk" sözcüğüne gerçekten dayandığında, iyi bir anlama kavuşuyor. *Pueblo* demek geliyor içimden. Yaşasın ölüler bayramı, yaşasın; çok ağrıyan dişinizin bir mülteci tarafından gürültü dolu bir kentte beceriksizce çekildiği gün kutlansa bile yaşasın. Kendisinin erkek olduğunu söyleyip bir bayanın ısmarladığı limonatayı içmeyeceğini söyleyen onbir yaşındaki küçük ayakkabı boyacısı da yaşasın. Ve Franco'nun elçilerini barındırmayan Meksika yaşasın. Ve yaşasın büyük şapkalar, trompetler, yola çıkarken dostlarımızın getirdiği ve dinlerken ağladığımız *La Gondoleria*'yı çalan Mariachis grubunun gitarları da yaşasın. "Que viva Mexico!"

İyi bir yaşam sürdüğü söylenen Troçki'nin katilinin bulunduğu cezaevinin iki adım ötesinde kestane fişeklerinin patlamaları, bamba dansçılarının topuk takırtıları ve gitar sesleri arasında, kulağımıza "Kruşçef'e atfedilmiş" değil de bizzat Kruşçef *imzalı* bir rapor söylentisi çalındı. Bu rapor, Bunuel'in dostu olan eski İspanyol Cumhuriyetçileri tarafından hemen yorumlanıverdi. POUM, FAI ya da komünist partisinden olan bu insanlar Téruel Savaşını konuşmak için onsekiz yıldan beri düzenli olarak toplanır, tekila

kadehlerinin çevresinde sevecenlikle kavga ederlerdi. Raporla geçmişlerindeki bazı olaylar açıklığa kavuşuyor, hatta doğrulanıyordu. Stalin, bazılarının inandığı gibi değil, karşısındakilerin söylediği gibi bir insandı. "Que viva Kruşçef!"

Dünyanın öteki ucunda, Abruzze'lerde ve karların içinde, Montand İtalyan yorumlarından yararlanıyordu. Orada da "atfedilmiş" değil, *resmen* Kruşçef imzalı bir rapordan sözediliyordu. Montand'ın ekibi komünistti çoğunlukla. Gramsci'nin "yalnızca gerçek, devrimcidir" sözüne yürekten inandıkları için de bu yoldaşlar, yoldaş Kruşçef'in gerçek devrimcilerin cesaretini göstermiş olduğunu düşünüyorlardı. Montand anlattı bana.

Ben Meksika'dan, o da Abruzze'lerden döndük. *Les Sorcières*'e girişmeye hazırdık. İkimizin de keyfi yerindeydi. Doğu Bloku ülkelerini bir başka gözle görecektik, gizler ve anlaşılmazlıklar artık son bulmuştu. Onca yıldır aldanmış olmanın üzüntüsü, yukarda sözünü ettiğim bazı şeyleri yutmamakta ne kadar haklı olduğunu görmenin sevinciyle dengelenmişti. Bununla birlikte, Paris'te, Fransız komünistlerinin diğer ülkelerdeki komünistlerden farklı tepki gösterdiklerini görmek bizi çok şaşırttı. Paris'te rapor "atfedilmiş" olarak değerlendiriliyor ve içeriğine karşı çıkılıyordu.

Les Sorcières'in çekimi sırasında, *Gasthaus*'u Fransızlar kuşattı diyebilirim. Fräulein Erika da hep oradaydı. Temiz sokağın tahta duvarı da yokolmuştu. Rouleau ailesi çocuklarını, biz de Catherine'i getirmiştik. Bütün ev bize aitti. Biz derken, Claude Renoir, kameraman ve ekibinden; Courcel rolüyle sinemaya dönen Mylène Demongeot'dan, saç ve sakallarımızla uğraşan Alex'den sözediyorum. Makyajcımız yoktu. Raymond, Lila ve Renoir, bizim, kesinlikle onyedinci yüzyılın pudra ve takma kirpiklerini tanımayan inançlı bağnazlar gibi gözükmemizi istiyorlardı. Hiçbirimiz boyanmıyorduk, Sarah Bernhardt Tiyatrosunda da boyanmamıştık. Gerektiğinde ışıklar bizi güzelleştirme görevini üstlenecekti. Oysa, Baltık kıyılarının serin sabahlarında Monique'in –Alex'in karısı Monique makyajcıydı, ama bu işi burada yapması yasaklanmıştı– bir fırça darbesi, sıkıntılar içinde bulunan Bayan Proctor'u ne

kadar da sevindirebilirdi. Ama ne gözlerimize ne de yüzümüzün öteki bölümlerine fırça ya da kalemle dokunulmadı. Rimel bile kullanamadık. Hepimiz sabahın yedisinde nasılsak öyleydik. Yirmi yaşını çoktan gerilerde bırakmış köylüler nasıl işe gidiyorlarsa öyle.

Senaryo, Sartre'a özgü bir senaryoydu, Miller'ın oyununa tümüyle sadık. Zaten Miller ve Sartre'ın hazırlık dönemindeki mektuplaşmalarının ürünüydü. Miller'ın hâlâ pasaportu yoktu (gerçi pasaportu kısa süre sonra edinecekti ama bunun öyküsü ayrıdır... bir aşk öyküsüdür), Sartre ise Amerika'ya gitmiyordu. Geriye bir tek yol kalıyordu: Yazışmak. Sartre'ın senaryosu, New England öncülerinin içinde bulundukları tarihsel ve toplumsal durumu derinleştiriyordu. Hepsi birlikte yoksul olarak gelmişler ve kısa sürede eski yoksullarla yoksul kalanlar arasında toplumsal duvarlar örülmüştü. Verimli toprağa sahip olanlar olmayanlar vardı. Daha fazla çalışanlar vardı. Dürüst olanlar ve olmayanlar vardı. Kısaca hatırı sayılır önemli kişiler ve önemsizler farkı oluşmuştu. Miller'ın oyunu da kimi zaman açıkça, kimi zaman üstü kapalı olarak bütün bunları içeriyordu. Bu iğrenç dramı dört perdede anlatan oyun, hepimizi büyülemişti. İş şimdi *göstermeye* kalıyordu. Dekorların üç duvarı arasından çıkıyorduk. Genişlikleri, zenginlere ya da yoksullara ait oluşlarına göre değişen tarlaları görecektik. Oyunda devamlı adı geçen, zenginlerin ayrı sıraları, yoksulların ayrı sıraları bulunan, zencilerin de en arkada köpeklerle birlikte ayakta durdukları kiliseye de gidecektik.

Zencileri, Leipzig Üniversitesinde okuyan Afrikalı öğrenciler canlandıracaktı. Sinema dünyasına karışmaktan büyük kıvanç duydular, Raymond onlardan köpeklerin arasına karışmalarını rica edinceye kadar. İtiraz ettiler ve kilise dekorunu bırakıp Lila'nın yirmi metre uzaklıkta kurduğu küçük Salem kentinin ana caddesinde tartıştılar. Evet, ülkelerinin sıcak güneşini bırakıp Leipzig'in sislerine karışmalarının nedeni, kimya, siyasal bilimler, Almanca ve özellikle Marksizm öğrenmekti; iyi giyimli beyazların arkasında, paçavralar içinde ve köpeklerin arasında durmak için buralara gelmemişlerdi... Raymond, Miller'ın metinleriyle Sartre felsefesini

uzun uzun açıklamaya girişti. Zaten bu film, ırkı, rengi, işi, felsefesi ne olursa olsun haksızlıklara karşı çıkan iyiniyetli kadın ve erkeklerin mücadelesini vurgulamaya çalışacaktı. Afrikalı öğrenciler aptal değillerdi. Yerlerini almaya karar verdiler. Alaylı bir tavırla da okuma bildiklerini ve senaryoyu okumuş olsalardı vakit kaybına yol açan bu olayı yaratmayacaklarını anlatmaya çalıştılar.

Beyazları, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin yurttaşları canlandıracaktı. Epey kalabalıktılar. Borderie, DEFA ile ne kadar öğünse yeriydi. Salem kentinin erkek ve kadınları sabah erken saatlerde arabalarla geliyorlar, yersiz sorular sormamaya özen gösteriyorlar ve ellerinden geldiğince yardımcı olmaya çalışıyorlardı. Kalabalık çekimlerde Raymond megafonla dolaşır ve küçük ordusunu yönetebilmek amacıyla: "*Ruhe bitte... Konzentration*!" diye seslenirdi (en çok sevdiği ve yinelediği "haydi çocuklarım, rica ederim kendinizi biraz toparlayın!" cümlesini kapsıyordu bu iki üç Almanca sözcük).

Proctor'un, Rebecca Nurse'ün ve Martha Correy'in asılacağı gün geldi. DEFA marangozları sağlam darağaçlarını, sahne donatıcıları ise Montand'a, Jeanne Fusier – Gir'e ve Marguerite Coutand – Lambert'e gereken kayışları hazırlamışlardı. İskemleye çıkıp ipi boyunlarına geçirdikten sonra, kocamın, sevgili Jeanne'in ve sakin Marguerite'in gerçekten asılmamaları için koltuk altlarından geçen kayışlar, darağacına görülmez bir iple bağlanmıştı. Tüm salon halkı toplanmış provaları seyrediyordu. Her şey tamamdı. Raymond değerli "*Konzentration*"unu söyledi, ama tartışmalara yol açan gürültüler durmuyordu. Raymond "*Ruhe bitte... Konzentration...*" cümlesini bir kez daha yineledi. O anda, halkın arasından bir sözcü öne çıktı, altı *Genossen* adına (Doğu Almanya'da *Genosse* iş arkadaşı, *Kamerad* ise silah arkadaşı demektir) *Herr* Rouleau ile anlaşamadıkları ufak bir ayrıntıdan sözetmeye başladı. İskemle kaldırıldıktan sonra Montand'ın çıplak ayaklarının duruşunu beğenmemişlerdi. Montand, ayaklarını asılarak can veren birinin son anlarında salladığı gibi sallamıyordu. *Herr* Montand'dan özür diliyorlardı, ama Proctor'un ayaklarının nasıl sallanması gerektiğini göstermelerine izin verilirse çok memnun olacaklardı. Bu sahnenin

gerçek ve kusursuz olmasını isteyen öteki altı *Genossen* de yardıma hazırdı. Ne yazık ki, asılırken gördükleri insanların hepsinin de son hareketleri farklı olmuştu; bu da tartışmaya yol açtı.

Tekniğe, sanata ve gerçeğe yardımcı olmak isteyen ondört el işe koyuldu. Bu eller gerginleşiyor, parmaklar uyumsuzlaşıyordu. Bazıları kavuşuyor ve her şeyin bittiğini uyumlu hareketlerle bildiriyorlardı. Sonunda teknik danışmanlar yerlerine döndüler, Rouleau bu kez başka bir yöntem deneyip "*Konzentration*" yerine "*Motor*" komutunu verdi. Ve bütün asılanlar gibi Proctor da asıldı.

DEFA'nın ışıkçıları ve teknisyenleri işlerini çabuk ve iyi gören kimselerdi, ama Claude Renoir'ın istediğini onlara iletmek vakit alıyordu. Evet, vakit alıyordu. Raymond, bir ördeğe ya da bir ata –ikisi de Almandı– kendilerinden ne istediğini anlatmaya çalışıyordu. Almanca anlattığı halde dilediği çabuklukta anlaşılmıyordu. Catherine suiçeği oldu: Montand, Demongeot ve ben, ona bakma görevini sırayla yüklendik. Üçümüzün de aynı anda çekimi olduğunda Fräulein Erika kızıma bakıyordu. Herkes *Gasthaus*'da oturmadığından, Doğu Berlin ve Babelsberg arasındaki geliş gidişler de zor oluyor; bu da vakit alıyordu. Borderie, orada sağlanan olanaklarla daha fazlasını yapabileceğini anlamıştı. Bu yüzden, görüşmelerin başında Paris'te çekilmesi kararlaştırılan iç sahneler de DEFA stüdyolarında çekildi. Daha az masraflı oluyordu, ama vakit alıyordu. Paris'te çekilecek sahnelerde rolleri olanları Babelsberg'e getirtmek pek kolay değildi. Ama, biz o sıralarda bol bol güldüğümüzden vaktin geçtiğinin farkına bile varmıyorduk. Bir trajediyi çekerken gülmek sanıldığı gibi uygunsuzluk değildir. Ciddi bir film çekmekte olan bir topluluk, filmde anlatılmak istenenlerin ciddiliğini ve önemini ancak gülerken kavrayabilir. Filmin çekiminde birlikte gülünmezse, birlikte de ağlanamayacak demektir.

Evet, vaktin geçtiğinin farkında değildik ve hata ediyorduk. Eğleniyorduk, buna da hakkımız vardı. Ama Montand ve ben uzun süre eğlenemeyecektik, çünkü 1956 Ekimi gelip çatmış ve film henüz bitmemişti. Daha önce de Doğu ülkelerine yapacağımız turne tarihinin hiçbir şekilde değiştirilemeyeceğinden sözetmiştim

sanırım.

DEFA'nın tüm zenginlik kaynaklarını, yani atlarını, insanlarını, yerlerini, içinde Baltık Denizinin amberi bulunabilen beyaz kumlarını tükettikten sonra yola çıkmaya hazırdık. Bir sabah Fräulein Erika ile kucaklaştık; ayrılmak zor geliyordu. *Gasthaus* sessizliğine, biz de Paris'te Francoeur Sokağındaki stüdyoya kavuşuyorduk. Dekor ve figüran açısından en az masraflı, buna karşılık en yorucu ve zor sahneleri bitirecektik. Yapılan tüm hesaplar, Montand'ın sözleşmesini imzaladığı konsere yetişemeyeceğini ortaya çıkarıyordu.

Bir öğle sonrası Pahté Stüdyolarındaki Borderie'nin bürosundan, Soria'ya telefon edip baklayı ağzımızdan çıkardık: Turneyi en azından bir ay ertelemek gerekiyordu. Bu da, her şeyin altüst olması demekti. İki saat sonra, Ruslar Moskova'dan aradılar. Canları çok sıkılmıştı ama anlıyorlardı. Evet, her şey zorlaşacaktı ya, elden ne gelirdi! Kendimizi sıkıntıya sokmadan filmi bitirip Comédie Française'i ve TNP'yi beklediği gibi bizi de sabırsızlıkla bekleyen Sovyet halkına koşabilirdik. Onlar durumu düzenleyeceklerdi. Rahatlamıştık, Raymond'a, "çabuk ol, bitirmemiz gerekiyor," demeden çalışmalarımıza devam edebilecektik. Ekimin ikinci haftasındaydık ve kasım ayının ikinci haftasına dek rahatça işimizi görebilir, kendimizi sıkmadan yürek parçalayıcı sahnelere geçebilirdik ve de geçtik.

Hem canlandırdığımız kişilerle meşguldük hem de Moskova'nın soğuğuna karşı kürklü çizme ve palto bulma derdine düşmüştük. Uluslararası olayları gereken dikkatle izlemiyorduk. Ekim ortasına doğru Polonyalılar ayaklandılar. Çekim aralarında gazeteler elden ele dolaşıyordu. Hepimiz Doğu Almanya'dan geliyorduk ve sosyalist rejimin sevdiğimiz ya da hoşlanmadığımız yanları üzerinde kişisel görüşler oluşturmuştuk. Orada biraraya geldiğimiz Almanlar, birkaç yıl önce Potsdam'daki kendi ayaklanmalarından hiç sözetmemişlerdi bize. Kısa sürede bastırılmıştı bu ayaklanma. Polislerin işçiler üzerine ateş açtıkları doğruydu, ama bunlar Kruşçef'in sözünü ettiği geçmişin hataları arasında sayılmalıydı. Üstelik Babelsberg'de politikaya ender değiniliyor, çoğunluk sinemadan

sözediliyordu.

Paris'te, *Sorcières*'in Francoeur Sokağındaki çekimi sırasında da sinemadan çok sözediliyordu. Birden Polonya dışında hiçbir şey konuşulmaz oldu. Üç gün süren kaygı dolu bir bekleyiş sonunda Polonyalılar üstün geldiler: Rus tankları Varşova'ya girmedi, Gomulka yeniden ortaya çıktı ve onunla birlikte de Kruşçef raporunun hak kazandırdığı sanılan yeni bir özgürlük umudu. Fransızlar Polonyalıları severler, ama Polonyalılar 1939 Ağustosunda kendilerini yapayalnız ortada bırakan Fransızları hâlâ sevmekle ne denli gönlü yüce olduklarını göstermişlerdi.

Stüdyo yeniden Proctorların evi, bizim daire de, akşamları prova salonu haline geldi. Montand iki yıldır şarkı söylememişti. Gün boyu Proctor, gecenin bir bölümü de şarkı söyleyip dans eden Montand olmak onun için çok yorucuydu. Raymond'a boyun eğmeyerek gecikmemize yol açan Alman beygirleriyle ördeklerine lanet okumaya başlamıştık. Hâlâ bu noktadaysak, yani Moskova'da olacak yerde buradaysak suç onlarındı.

Sonra kasım ayı geldi çattı. 1956 Kasımı dünyayı sarstı, Budapeşte ve Kahire'de bir yığın insanı öldürdü, milyonlarca namuslu kişiye kan kusturdu, yığınla alçağı da sevinçten göklere uçurdu. Montand'la bana gelince, 1956 Kasımı, yirmiyedi yıllık ortak yaşamımızın en hüzünlü, en saçma, en acımasız ve en öğretici ayıdır.

Ekim ayının son saatlerinde Budapeşte olayı stüdyoda bomba gibi patladı diyebilirim. Kasımın ilk haftasında, Budapeşte herkesin ağzındaydı. Bazılarının devrim, bazılarının karşı-devrim diye adlandırdıkları, gerçekte belki bu iki tanıma da sığmayan olayları bastırmak için, Rus tankları Budapeşte'ye girmiş ve ortalığı ateşe vermişti. Kısa sürede Fransa'da da birlikler oluştu. Macar "devrimcileri"nin savunucuları, başlarında da Georges Bidault, Avukat Tixier – Vignancour, Avukat Biaggi olmak üzere, Champs – Elysées'ye çıkıp devrim adına Meçhul Asker anıtına çiçek koydular. Tankları Macaristan'a girmekte olan Kızıl Ordunun savunucuları da Büyük Bulvarlardan geçerek "Faşizme Geçit Yok" diye bağırdılar. Hepsi, kendilerine göre haklı olduklarına inanıyorlardı ve herkes kozunu paylaşıyordu. Bazıları, Macaristan'ın savaş sonuna dek

Hitler Anayasasının yandaşı olduğunu anımsatmaya çalışırken, kimi de bir hafta önce *Match*'da, yaşamlarında ilk kez okudukları büyük devrimci şair Petöfi'nin dizelerini anıyorlardı. Onbeş gün önce Polonya'yı sevenler, şimdi Macaristan'a tapıyorlardı. Paris'te çatışan iki resim vardı. Amaçları açık, gözyaşlarıysa yalancıydı.

Gerçek gözyaşı dökenler, anlamaya çalışıp da anlayamayanlardı. İşte bunlar üçüncü kesimi oluşturuyorlardı. Baş belalarını: Solcu aydınları... Aslında, onlar bir avuç insan demek daha doğru olurdu. Aralarında Sartre, Vercors, Claude Roy, Gérard Philipe ve Roger Vailand'm bulunduğu bir avuç insan, "geçen yıl Guatemala olaylarında ağızlarını açmayıp şimdi Macaristan olayında verip veriştirenleri kınadıklarını" da bildiriyorlardı.

Bizim de aralarında bulunduğumuz Barış Hareketi taraftarları büyük toplantılar düzenliyordı. Bir gün bu Hareket bünyesinde de bir patlama oldu. İşgal günlerinde Philippe Henriot'nun vurulduğu evin konferans salonunda geçirdiğimiz o pazar öğle sonrasını hiç unutmam. Ev çok kalabalıktı. O günlerde *PPC* (*Pour prendre congé* – İstifa Etmek İçin) adlı kitabını hazırlamakta olan Vercors, ünlü ama işe yaramayan adamları konu alan büyük bir söylev verdi. Bir zamanlar kendisinin de öyle biri olduğunu, Rosenberg'ler olayında da aynı biçimde davrandığını ama artık işe yaramaz biri olmaya devam edemeyeceğini anladığını anlattı. Bize gelince, biz de bazı olaylarda kendiliğinden ortaya çıkan "ünlü ve işe yaramaz adamlar"dan olmuştuk... O pazar da Vercors gibi düşünüyorduk. Vercors'un sözünü ettiği durum yalnızca bize uyuyordu, o koca toplulukta bizden başka da böylesi yoktu.

Bu denli acılı bir durumda, kendimizden sözetmek uygunsuz düşüyor belki. Yüreğimiz parçalanıyordu, üzgündük, üstelik başımız dertteydi.

Film bitmediğinden yerimiz yurdumuz belliydi. Bizi bulmak isteyenlerin Francoeur Sokağına sapmaları yeterliydi. "Komedi oynamaya" çalıştığımız – trajedi dememek için komediyi kullanıyorum – stüdyo, iki sahne arasında öğüt vermeye gelenlerin bekleme odasına dönüşmüştü. Bir buçuk yıl önceden kararlaştırılan bu Doğu turnesinin çok geniş, güzel bir tanıtımı yapılmıştı. Gideceği-

mizi herkes duymuştu, kimi gitmemize yardımcı olmaya çalışıyordu, kimi de engellemeye. Gariptir, iki tarafın çatışması, bizim kişiliğimizde billurlaşıyordu. Örneğin *Figaro*'nun bir sayısında karikatürcü Sennep, Kremlin'den telefon eden Kruşçef'i çizmiş altına da "Yves Montand'ın şarkı söyleyebilmesi için tankları Paris'e sürün" diye yazmıştı. Bir gece önce de Olympia Salonu, Montand Europe 1 galasında şarkı söylerse salonu ateşe vereceğini söyleyen faşist komandolar tarafından tehdit edilmişti. Oysa bu gala, Sovyetler Birliği turnesinin provası olacaktı. Coquatrix, Delanoe ile birlikte Francoeur Sokağına gelip Montand'dan o gece ünlü kahverengi gömlek ve pantolonunu giymemesini ve evde oturmasını rica etti. Montand, Europe 1 radyosundan, bu işten kaçanın kendisi olmadığını bildirmek amacıyla, saat başı bildiri yayınlamasını istedi. Europe 1'in bu isteği yerine getirdiğini de söylemem gerekir.

Müzisyenler de stüdyoya sık sık uğruyorlardı. Dört ay sürecek bir turne için çok önceden sözleşme imzalamışlardı. Ne var ki turne gecikmiş ve Montand'la çalışmak isteyen müzisyenler kendilerine önerilen yığınla işi geri çevirmişlerdi. Montand'ın durumu onları kaygılandırıyordu, ne olacağını soruyorlardı. Montand Doğu bloku ülkelerinin parasını alacaktı, ama onlara Fransız frangıyla ödeme yapıyordu. Aslında, Montand bu turneyi para için değil, saygınlık için kabul etmişti. Turnenin kısa zamanda bir trajediye dönüşeceğini o sıralar kimse hesaplayamazdı... Müzisyenler pek hoşnut değillerdi, ama bir sözleşme hiç yoktan iyidir diye düşünüyorlardı. Montand gitmeye karar verirse, onlar da paralarını iki katına çıkarmaya karar verdiklerini belirttiler. Bu tavırları, belki de Montand'ı gitme kararından döndürmek içindi. Ama Montand gitmese de onlara daha önce vaadettiği dört aylık parayı ödemek zorundaydı...

Bir sabah, parlak bir fikirle uyandım. 7 Kasımdı. 7 Kasım olduğunu çok iyi biliyorum, çünkü Sovyet Elçiliği Ekim Devrimini o gün kutlar. Louis Aragon, Elsa Triolet ve kızkardeşi Lily Brik, elçilikten çıkıp bizim evin kapısını çaldılar. Parlak fikrim onları eve çağırmaktı. Aragon'u görüp Sovyet görevlilerle konuşmasını ve turneyi olayların durulacağı bir zamana ertelemelerini söylemesini

istiyordum. Turneyi erteleme fikri böylece Sovyetler'den gelmiş olacaktı. Zaten, Sovyetler de sanatçılarının yurtdışına çıkmasını yasaklamışlardı. Sanatçılar, gidecekleri yabancı başkentlerde halkın öfkesiyle karşılaşabilirlerdi. Bu tehlikenin, kendi ülkelerine gelecek olanlar için de geçerli sayılması gerektiğinin bilincinde olmalıydılar. Grenelle Sokağındaki elçiliklerinin duvarları kalın olmasına kalındı ama Montand'a Paris'te yöneltilen eleştirilerin o duvarların ardında yaşayanların kulağına ulaşmamış olması da olanaksızdı. Aragon, elçilikten yeni çıkmıştı ama oraya benim elçim olarak geri dönebilirdi. Ait olmadığı bir partinin militanı gibi davranması istenen birinin haklarını gözetmek üzere...

Aragon'la ilişkileriniz nasıldı?

Simone Signoret: Allégret ile yaşadığım yıllarda Aragon'lar beni tanımamazlıktan geldiler. Onlarla tanıştırılıyordum, bir süre belleklerinde adımı arıyorlar, sonuç olarak da beni daha önce hiç görmediklerini söylüyorlardı. Üç yıl boyunca, dört beş kez arka arkaya tanıştırılıp beni anımsayamadıkları oldu. Üzülüyordum, Aragon'un benim hiçbir oyunumu görmemesine karşılık, ben onu okumuş, defalarca okumuştum. Montand'la yaşamaya başlar başlamaz, beni büyük bir halk şarkıcısının karısı ve büyük bir oyuncu olmamdan ötürü tanıyıverdiler! Günün birinde Aragon'a, bunca yıl beni niye tanımazlıktan geldiğini sordum. Mavi gözlerinde şeytansı parıltılarla, Aragon, beni iyi tanıdığı için tanımak istemediği yanıtını verdi. 1935'de Troçki'nin sekreteri olan biriyle yaşıyordum ve Aragon bir Troçkistin eşiyle el sıkışamazdı. O gün keyfimiz yerinde olduğundan, Paris'te el sıkışılabileceklerin ve sıkışılamayacakların listesini yapmıştık.

Aragon'u birimizden ya da ikimizden birden yardım istediği kültürel gösteriler dışında pek sık görmezdik.

Neyse kapıyı açtım ve içeri girdiler. Vakit epey geçti. Kızkardeşi Elsa'nın ve eniştesi Aragon'un yanında birkaç günlük tatilini geçirmeye Moskova'dan gelen Lily Brik, Paris sokaklarında esen havadan şaşkına dönmüştü. Görünüşe bakılırsa, elçilikte verilen

kokteyl de geçen yılların görkemini yaşatamamıştı. Votkayı ve iyi havyarı seven davetlilerin çoğu gelmemişti. Kısacası, Paris yolculuğu Lily'yi düş kırıklığına uğratmıştı. Nezle olan Elsa çay istedi. Aragon'un da ciddiyetini onayladığı bu olaylar onu çok üzüyordu. Fazla uzatmadan Aragon'a içimi döktüm. Bir tek Aragon, Büyükelçi Vinogradov'dan, Moskova'ya telefon edip Montand'ın içinde bulunduğu durumu anlatmasını ve ne pahasına olursa olsun uymakla yükümlü olduğu sözleşmenin ağırlığından kurtarmasını isteyebilirdi. Çekimden ve provalardan yorgun düşen Montand yukarda uyuyordu. Aragon'un güzel mavi gözleri buğulandı. Çok iyi anlıyordu, ama bir Fransız ozanıydı o, hiçbir biçimde Sovyetlerin işlerine karışamazdı... Evet, tabii, Fransız Komünist Partisi Merkez Komitesi üyesiydi ve bizim Partiye kayıtlı olmadığımızı da biliyordu... Tabii, durum ciddiydi, ama ne olursa olsun soğukkanlılığımızı korumamız gerekliydi... Kısaca, isteğimi iletemeyecekti. İstese de iletemeyecekti, çünkü Montand'ın ne olursa olsun gitmesi gerekiyordu. Başka bir çözüm yoktu, gitmesi gerekiyordu. Sessizlik oldu. Elsa ve Lily hiçbir şey söylemiyorlardı. Bense, ağlamak istiyordum. Aragon, tanınmış elçi - ozan Claudel'le ilgili bir söyleşiye girdi.

Claudel hakkında neler söylediğini hiç anımsamıyorum. Onu dinlemiyordum ki. Girişimim sonuçsuz, Montand ise yapayalnız kalmıştı. Kimse ona yardım etmeye yanaşmıyordu. Aragon'lar "cesaret ve iyi yolculuklar" dileyerek gittiler.

Televizyonda, ateşler içindeki Budapeşte'nin ve sınırı geçen insanların görüntüleri, Süveyş olaylarından daha fazla yer alıyordu. Bin Bella ve dört arkadaşının Cezayir'de kaçırılması da önemli bir olay değil de şaka sayılıyordu. Uçağın yönünü değiştiren hostes kızın ve pilotun gülücükleri ekranlara ve tüm gazetelere yansımaktaydı. *Match*'ın röportaj muhabiri Pedrazzini Budapeşte'de, Jean Roy ise Süveyş'te öldürülmüştü. Paris'te ise iki taraf arasındaki uçurum gittikçe büyümekteydi. Bir müzikhol şarkıcısı ve oyuncusuyla şarkıcı olmayan bir sinema oyuncusunun böylesine bir güç dengesinin hedefi oldukları hiç görülmemişti sanıyorum.

Bu konuyu Sartre ile de görüşüyor muydunuz?

Simone Signoret: Sartre bize "gitmekle Rusların, kalmakla buradakilerin eline koz veriyorsunuz," diyordu. Bunu biz de biliyorduk. Ama Sartre, Aragon'un tersine öğüt vermiyordu. Bir yandan iğrenç tehdit mektupları alıyorduk, öbür yandan da yüreklendirici mektuplar. İlk türden olanlar iğrenç ve edepsizdi. İkincilerse sinirlendirecek kadar bağnaz. Sağlıklı sayılacak ilişkilerimiz yalnızca stüdyoda sürdürdüklerimizdi. Onlarla aylardır birlikteydik ve gelişmeleri saati saatine izlemiştik.

Kasım ayının ortalarında, dünyanın en ünlü damadı Francoeur Sokağında göründü. Arthur Miller, sonunda Proctor'larla tanışabilmişti. Onları neşeli bulmadı. Hoş, kendisi de neşeli değildi ya; Amerika'nın solcu aydınlarının da neşeli olabilmeleri için hiçbir neden yoktu. İlk kez karşılaşmamıza karşın birbirimizi çoktandır tanıyor gibiydik. İki yıldır onun yarattığı kişilerle yaşıyorduk. Bu yüzden Miller, Montand ve ben birbirimizi çoktan tanımıştık. Neşesinin yerinde olmadığını söylemiştim, ama yakışıklı ve içtendi. Gününü bizimle geçirdi ve turneye çıkmazsak getirip tanıştıracağına söz verdiği karısı Marilyn Monroe ile buluşmak üzere Londra'ya uçtu.

Ve sonunda siz de gittiniz. Bu kararı almanızın nedeni?

Simone Signoret: Nedeni? Bardağı taşıran o son ünlü damla. Montand, *Modigliani*'yi çevirmek üzere Max Ophüls ile sözleşme imzalamıştı. Film, turneden sonra çekilecekti. Yapımcı Deutschmeister bir sabah telefonda Montand'a, karar vermekte özgür olduğunu tekrarlayarak şunları söyledi: "Eğer şarkı söylemeye oraya gidersen, bu filmi yapamayacaksın. Sinema işletmecileri ve dağıtıcılar, böyle bir durumda senin oynayacağın filmi istemediklerini bildirdiler." Ben söylenenleri duymuyordum ama odanın bir köşesinden, ciddi ve sakin duran Montand'a bakıyordum. Sonra, "gidip gitmemeye karar vermemiştim, ama şimdi her şey açıklığa kavuş-

tu: Gidiyorum," dediğini duydum. İşte nedeni...

İki ay sonra, biz Leningrad'dayken Montand'a Gérard Philipe'ten bir telgraf geldi: *Modigliani*'de oynayıp oynamayacağını soruyordu. Montand, seçimi ona bıraktığını bildirdi. Ophüls'ün 1957 Martında öldüğünü Belgrad'ta öğrendik. Ve filmi *Montparnasse 19* adıyla Becker çekti. Senaryo da Jeanson'a aitti. Artık yaşamayan Deutschmeister'e gelince, ilk Fransız-Sovyet ortak yapımı olan *Normandie-Niémen*'in yapımcısı oldu.

Evet, gitmeye karar vermiştik. Filmin bitmesinin şerefine içki içerken herkes birbiriyle vedalaştı. Yapılacak tek şeyimiz kalmıştı: Kasım ayının başlangıcından beri sözünü etmekten vazgeçtiğimiz o kürklü paltoları ve çizmeleri bulmak, valizlerimizi hazırlamak. Aslında neşeli bir alışveriş olması gereken bu iş bize cansıkıcı bir angarya gibi geldi. Dükkanlardaki insanlar Alplere gitmediğimizi biliyordu... "Alnında yazmıyor ya" diyen o güzelim halk deyiminin tüm anlamını ve sevimliliğini yitirdiği anlar gerçekten oluyormuş. Kendisine teşekkür borçlu olduğum Bay Capobianco, rekor sayılabilecek kadar kısa bir sürede bana iki çift kürklü çizme yaptı, hatta eve kadar getirdi, bu arada da beni avutmaya çalıştı. Buna gerçekten ihtiyacım vardı; tüm zamanımı ağlamakla geçiriyordum. Catherine o yıllarda on yaşındaydı ve Babelsberg'deki neşemizi ve kahkahalarımızı bildiği için evin içinde aniden esen bu üzüntülü havayı anlayamıyordu. Catherine'in Jardinet Sokağındaki okulunun müdiresini görmeye gittim. Okul müdiresi, ondokuzuncu yüzyıldaki romanlarda rastlanacak türden gerçek bir müdireydi. Catherine'e sataşılmasına engel olacağına, böyle bir şey olursa evde kalmasına izin vereceğine söz verdi. Sonra da beni kucaklayarak iyi yolculuklar dileğinde bulundu. Hem ağlıyor hem gidiyordum. Ben ağladıkça, Montand dinginliğini ve kararlılığını korumaya çalışıyordu. Son hafta ev bir an olsun boş kalmadı. Şifa ilacını bulduklarını sanan kimselerin hasta evini boş bırakmamaları gibi... Çok yorucuydu bazılarının suskunluğu, bazılarının nefreti, bazılarının da gayretkeşliği. Bir akşam Montand eline kağıdı kalemi aldı, Moskova Kukla Tiyatrosu yöneticisi Obratzov'a şu açık mektubu yazdık. Metni buldum, aynen aktarıyorum:

Paris, 3 Aralık 1956

Sevgili Obratzov

Siz, Moseyef ve Moskova baleleriyle ülkelerimizin kültürel yaklaşımına ve dolayısıyla yumuşamaya en fazla katkıda bulunanlardan birisiniz. Bunu Paris'teki başarınızla da sağlamlaştırdınız.

Siz, aynı zamanda –söyleyeceğim yalnızca beni ilgilendiriyor– beni Sovyet halkına tanıtan kişi oldunuz. Bugün, S.S.C.B.'de şarkılarımı mırıldanmalarını size borçlu olduğumu da biliyorum.

İşte bu yüzden size yazıyorum. Size bildirmek istediğim, Macaristan dramının Fransızların büyük çoğunluğunu, özellikle benim de üyesi olduğum Barış Hareketi üyelerini ne denli sıkıntılara düşürdüğüdür.

Anti-Sovyet propagandalara karşı duran ve bunu da bu propagandaları hiçbir şekilde benimsemeyerek kanıtlamış bulunan Fransızlar, kendilerine birtakım sorular sormak zorunda kaldılar; hâlâ da sormaktalar.

Ben de onlardan biriyim.

Biz politikası, dini, felsefesi ne olursa olsun, aydın ya da kol işçisi olan barış savaşçıları, Fransız Barış Hareketi Olağanüstü Ulusal Konseyinde, Cezayir Savaşının ve Süveyş serüveninin sürdürülmesine oybirliğiyle karşı çıkmamıza karşın, Macaristan olaylarına ayrı, değişik tepkiler gösterdik ama vardığımız sonuç, soğuk savaşı, kısaca savaşı ne yoldan olursa olsun her zaman engellemeye çalışacağımızdır. Sovyet halkına geleceğimi bildirmenizden mutluluk duyacağım; kendi alanımda, barışı korumada ve sağlamlaştırmada en büyük etken olan kültür alışverişinin geliştirilmesine katkıda bulunacağıma inanıyorum.

Yakında görüşmek üzere, sevgili Obratzov. Sevgiler.

Yves Montand

Mektup, ertesi gün *L'Humanite*, *Le Monde* ve *France-Soir* gazetelerinde yayınlandı. Böylece hem yurttaşlarımıza hem de

Ruslara düşüncemizi açıklamış oluyorduk.

Gitmemize bir gece kala valizleri hazırlayabildim. En büyük valizimiz, moda evlerinin deyimiyle "birbirinden güzel numaralarla" doluydu. Ben, o dönemlerde önemsiz şeylere değer verdiğimden, günün değişik saatlerinde giyilmek üzere alınmış bir sürü giysim vardı. Batı, Doğu dünyasına gidiyordu ve Batı tüm çekiciliğini göstermek zorundaydı. Birden kapı çalındı. Gelen, bizimle aynı durumdaki Claude Roy'du. Neşesizdi, ama gözlerinden muziplik okunuyordu. Valizimizin çok olduğunu biliyordu, ama ben zeki olduğumdan getirdiği keçi peyniriyle birkaç Gauloises paketini bir yerlere sıkıştırabilirdim nasılsa. Hem Ehrenburg içindi bunlar. "Ehrenburg'a bu peyniri ve sigaraları götürmezlik edemeyiz... Evet, bu gün durum biraz farklı, ama ne olursa olsun gelenekleri korumalıyız..." Beni güldürmeye çalışıyordu, bu nesnelerin de ünlü kültür alışverişinin bir parçası olduğunu söylediğini anımsıyorum. Hem sonra Ehrenburg, Sovyetlere Picasso'nun tablolarını tanıtan kişiydi; eh, bu kadarı da bir parça peynir götürmeye yeterdi...

Ne var ki, sözünü ettiğim muziplik bu değildi. Claude Roy, tam giderken baklayı ağzından çıkardı: "Birkaç gün önce, sizin yolculuğun hararetle tartışıldığı bir salonda Aragon 'bu yolculuğu çok yersiz bulduğunu' söyledi." Sonra da beni kucaklayıp çıktı gitti. Jean Cocteau'larda dendiği gibi bina başıma yıkılmıştı. Gece yarısına dek, saat başı Aragon'a telefon ettim. Gitmeden önce ona iki çift sözüm vardı. Ama telefona cevap veren olmadı.

Ertesi gün, okula giden Catherine'le kucaklaştık. Müzisyenlerle Invalides'de buluşacaktık. Geçirmek isteyen arkadaşlar da vardı. Onların gelişi cesaret gösterisiydi. Aralarında, Périer, José Artur, R. Pigaud, Rouleau, Lila de Nobili, Danièle Delorme, Yves Robert, Francis Lemarque ve Hubert Rostaign bulunuyordu. "Le Chant du Monde" plak şirketi yöneticisi, Komünist Partisi üyesi ve eşsiz bir insan olan Jean Roire da uğurlayıcılar arasındaydı. Kısaca, aileden birkaç kişi.

Basın da orada mıydı?

Simone Signoret: France – Dimanche'tan gelenler olmuştu. Biz davet etmemiştik, ama onlar da bizimle Orly'ye giden otobüse bindiler. Genç bir kadın röportaj yapmak istiyordu. Adını unutmadım. Durumumuzu gülünç bulmuştu, yanındaki fotoğrafçıyla durmadan gülüyorlardı. Paris'ten belleğimde kalan son görüntü bu oldu. Neden üzgün olduklarını bilmediği insanlarla alay edip gülen bir kadın... Bu görüntü ve Aragon'un cümlesi yolculuk boyunca peşimi bırakmayacaktı.

Bir Air France uçağı bizi Prag'a götürdü. Bir saat sürmesi gereken mola bütün bir gece sürdü. Kentten uzak bir otelde konut, yiyecek ve içecek sağlayıp havayla ilgili pek akla yakın gelmeyen açıklamalarda bulundular. Müzisyenler de ilk Doğu yolculuklarına çıkıyorlardı, gezi yöneticisi Georges Soria'yı soru yağmuruna tuttular. Soria hazırcevap olduğundan Sovyetler Birliği'ne giderken kötü hava koşullarına çok dikkat etmek gerektiği yolunda bir sürü şey anlattı. Herkes de yatışıp bunun doğru olduğunu onayladı. Ertesi gün, bizi Moskova'ya götürecek Aeroflot uçağına bindik. Litvanya'nın başkenti Vilnius'da da bizi bir başka terslik bekliyordu. Oradaki mola da bir saat yerine, tam yedi saat sürdü.

Açıklamada bulundular mı?

Simone Signoret: Tabii. Ama, uçaktakilerin kibarlığından mı yoksa semaverin içinde kaynayan çay'dan isteyip istemediğimizi soran üniformasız hostesin şirinliğinden mi ya da Tolstoy romanlarındaki şatoları andıran bu havaalanına varışımızdan mı, bilmiyorum, bir önceki gecenin gerginliği dağılmıştı. İyi mi yoksa kötü mü yapmıştık, onu kestiremiyorduk ya, bir kez yola koyulmuştuk. Artık, yargılayıcı bakışlarla karşılaşmayacaktık. Belki de, tek yargılayıcı bakışlar yeni göreceğimiz şeylere bakan bizim gözlerimiz olacaktı. Bu yedi saat dinlenme saatimiz oldu; buna da gerçekten ihtiyacımız vardı. Vilnius Havaalanında, transit yolcular için hazırlanmış olan büyük dinlenme odaları, çocuklar için kreş, yiyecek

ve içki şişeleriyle yüklü masalar vardı. Hemen her duvarda da beyaz bir koltukta oturan Lenin'in portresi asılıydı. Kontrbasçı Soudieu bu adamın kim olduğunu sordu. Orkestraya katılmadan önce Django Reinhard'ın kontrbasçısı olan Soudieu, müzik ve mekanik dışında hiçbir şey bilmez ve sevmez. Bu sorusu iyice gevşememize neden oldu. Artık eğlenip dalga geçebilirdik. Crolla sözümona Pekin gazetelerinden biri adına benimle Çince bir görüşme yaptı; Parboschi masanın üzerindeki çatallarla bateri çalmaya koyuldu; Azzola ise Beyaz Ruslardan öğrendiği çigan havalarını akordeonuyla çalıyordu! Bob Castella eski neşesine kavuşan topluluğuna sevinçle bakmaktaydı. Soria ise telefon başındaydı.

Bizden başka da transit yolcu yok gibiydi. Bilmeden önemli kişiler arasına mı sokulmuştuk acaba? Bu arada kızıl saçlı, nazik biri durmadan resmimizi çekiyordu. Vilnius kentindendi ve yöresel gazetelerden birinde çalışıyordu. Sovyet halkının gelişimize çok sevindiğini de söyledi. Ben Rusça bilmediğimden, Yidiş diline geçti. Yeterince Almanca bildiğimden onu anlayabiliyordum. Resmimizi çekiyor, bize pasta getiriyordu. Söyleyecekleri var gibiydi, ama ağzını açmadı. Birkaç saat sonra bir ay ve bir günlük gecikmeyle Moskova'ya vardık. Havaalanında üçyüz gazeteci bizi bekliyordu. Bunlar, Rus gazeteciler, radyo muhabirleri ve televizyoncular, yabancı basın mensuplarıydı. Obratzov, Montand'ın mektubundan da sözettiği bir "hoşgeldiniz" söylevine girişti. Montand ise, mektuptaki soruların hâlâ geçerli olduğunu ve bunları yolculuğu süresince de sormaya devam edeceğini belirtti. Obratzov da istediği yanıtların verileceğini açıkladı. Çevrildiklerinde genellikle başka yerlerdeki kadar yavanlaşan sözlerin bile bir aşk şiirine, bir aşk şarkısına dönüştüğü tek dil olan ve bizim anlamadığımız bu dildeki resmi söylevleri ilk kez orada duyuyorduk. Ama o gece projektörlerin altında, Obratzov'un beyaza kaçan mavi gözlerinde yaşlar parlıyor ve söyledikleri de hiç yavanlaşmıyordu. Gerçekten de Obratzov, Montand'ın Sovyetler Birliği'nde tanınmasında büyük rol oynamıştı. Dünyanın en ünlü kukla tiyatrosuyla Paris'e turneye geldiğinde Montand'ı Etoile Tiyatrosunda görmüştü. Bütün plaklarını satın almış ve kuklalarına onun şarkılarını söyletmişti. Mon-

tand'ın orada tanınmasının öyküsü buydu işte. Yani anlayacağınız, Yves Montand orada siyasal nedenlerle tanınmış değildi. Gérard Philipe, TNP'nin turnesinden çok önce, *Fanfan la Tulipe* adlı filmle Sovyetler'de tanınıyordu. Sovyet halkı, *Le Salaire de la peur*'ü görmeden önce *Grands Boulevards*'ın (Büyük Bulvarlar) ezgisini mırıldanmaktaydı.

Ya siz, sizi tanıyorlar mıydı?

Simone Signoret: Beni yalnızca, Çaykovski'nin konçertosu yüzünden sarsıntı geçiren kadını canlandırdığım *Ombres et Lumières* filminde görmüşlerdi. Kısaca, Montand'ın karısı olarak tanınıyordum. Obratzov'a gelince, oraya gitme kararını vermemizin ne anlama geldiğini biliyordu; dünya çapında bir turneye çıkacakken onun da yolculuğu ertelenmişti.

Büyük "Zim"lerden oluşan kafile bizi otele götürdü. Moskova'da kar yağıyordu ve sabahın ikisine doğru pencerelerden portakal rengine yakın ışıkların sızması bizi şaşırttı. Mermerden, saray gibi, devlet başkanlarının kaldığı *Sovyetskaya* Otelinde kalıyorduk. Bize kral dairesini vermişlerdi. Salon, yemek odası, kuyruklu piyano ve birkaç soğutucunun bulunduğu daireyi. Müzisyenler, sahne amiri Nino ve eşi Maryse uzun koridorlarda birbirlerine sesleniyorlardı. Bugüne dek turnelerde gördükleri odalarla hiç ilgisi olmayan odalarını göstererek şaşkınlıklarını ortaya koyuyorlardı. Kat bekçisi devamlı gülümsüyordu. Dört rehberimiz, perdelerin, muslukların ve telefonun nasıl çalıştığını gösterdiler. Adları Nadia, Saşa, Slava ve Andre'ydi ve mükemmel Fransızca konuşuyorlardı. Üçü yirmi yaşındaydı ve Moskova Üniversitesinde okuyorlardı. Nadia ise, daha önce TNP turnesinde ve René Clair'in yönettiği "Fransız Sinema Haftası"nda rehberlik yapmıştı. Bir buçuk ay süreyle birlikte yaşayacaktık. Hepsi de ilginç, zeki ve kibardılar.

Az önce, yargılayıcı bakışlarla karşılaşmayacağımızı söylemiştim. Hem doğru hem yanlıştı bu düşüncemiz. Sovyetler'de kaldığımız bir buçuk ay süresince Rus bakışlarını üzerimizde hisset-

tik; bu bakışların sıcaklığı, sevgisi ve şefkati hakkında uzun uzun nutuk çekecek değilim. Aynı zamanda, söylenmeyenlerden daha fazlasını söyleyen üzgün bakışlarla da karşılaştık. Ve söylenmeyenler çoğaldıkça üzgün bakışlar artıyordu. Evet, bunlardan ayrı, bir de yargılayıcı bakışlar vardı. Bu bakışlar "gelmekle bize ihanet ettiniz," der gibiydi. Bu bakışlar bizi çevreleyenlerin değil, genellikle sokakta, metroda, Moskova Üniversitesinde ve de hiç unutmadığım Liçaçov fabrikasında karşılaştığım iki işçiye aitti. Bu bakışları ancak çok dikkatli davranırsak farkedebiliyorduk; bu dikkati de ancak belli bir süre sonra edinebildik.

8

Her saati programlı olan ilk günümüzden sonra, artık bir şeyi biliyorduk: Moskova, Budapeşte'den sözedilmeyen dünyanın sayılı kentlerinden biriydi. Bunu, Kültür Bakanlarından birinin verdiği davette farkettik. Orada bulunan kimi resmi görevliler, içinde bulunduğumuz durumu içtenlikle, Fransa ve İngiltere'nin Kahire'yi bombalamalarına bağlıyorlardı... Budapeşte'de geçen şu son olaylara gelince... Nadia'nın çevirdiği gibi, tek bildikleri "sükunetin geri geldiğiydi". Yanlış anlamalar giderildi, yemek de biraz berbat oldu. Sinemadan sözedilmeye başlandı. Moskova'da *Le Sel de la terre*'i nerede seyredebileceğimizi sorduğumda yemek biraz daha berbatlaştı. Filmin senaryosunu MacCarthy'ye karşı oldukları için bir yıldan beri Paris'te sürgünde bulunan Michael Wilson ile Paul Jarrico yazmışlardı. Hollywood'un "on lanetlisinden" biri sayılan filmin yönetmeni Herbert Biberman ise, Amerikan Aleyhtarı Çalışmalar Komisyonuna ifade vermediğinden içeride yatmıştı. *Le Sel de la terre*, New York dahil, dünyanın tüm büyük kentlerinde gösterilmişti. 1953 yılında Meksika sınırında gizlice çekilen bir filmdi. Bir başyapıt sayılan bu filmi Rusların da satın aldığını biliyordum. Ve yalnızca nerede görebileceğimi öğrenmek istiyordum.

Sorum, "Bay Kültür"ü çok şaşırttı. *Le Sel de la terre* diye çevirmeye çalışıyordu Nadia... Bakan ise *Le Sel de la terre* diye yineliyordu... Sonunda bakan telefon etmeye gitti. Birkaç dakika sonra da filmin kopyasının izini bulduğunu söyledi. O sıralar gösterilmiyormuş... Dublajda olmalıymış... Özetle, Amerika'da her şeyi göze alan yürekli insanların bulunduğunu halka açıklamak istemiyorlardı. Dublajlı ya da dublajsız, Moskova *Le Sel de la terre* filminin gösterilmediği sayılı ülkelerden biriydi. Vardığımız ikinci sonuç da bu oldu.

Üçüncüsü bizimle daha doğrusu doğrudan Montand'la ilgiliydi. Montand'ın her gece iki saat süren konserlerinin yanı sıra, başka konser programları düzenlemişlerdi. Her şeylerini –okul, fabrika, kolhoz, üniversite– bize göstermeye çalışıyorlardı. Tabii, konserlere gelemeyenlere orada da birkaç şarkı söylenecekti. Kısaca Montand ve müzisyenler soluk almadan çalışacaklardı. Yorucu olacaktı ama ilginçliği de yabana atılamazdı. Oysa ilginç değil sürükleyici, yorucu değil bitirici oldu; eğitici de aynı zamanda...

Örneğin, süslü Paris giysilerimizle, fabrikadan sorumlu olan yoldaşla Litchatchov fabrikası dökümhanelerini gezmek eğiticiydi. Orada çalışan kadın ve erkekler bize bakıyor, gülümsüyorlardı. Alaylı bir tavırla konuşan, durmadan konuşan, konuşan yoldaşa bakıyorlardı ve bize "bu soytarının her dediğine inanmama akıllığını gösterin bari," der gibiydiler. Yalnız gülümsemeyen bir çift göz vardı. Daha önce sözünü ettiğim bakışların ilkiydi bu. Ve bu gülümsemeyen gözler bir kadına aitti. Gülümsemeyen gözlerin ikincisi bir döküm işçisinindi. Adam bir parça üzerinde çalışıyordu. Bizi tepeden tırnağa süzdü, sonra kararlılıkla sırtını dönüp elini alnına siper ederek çalışmasını sürdürdü. Bizim görevli de 1936' larda çekilen kötü bir filmdeki kötü kalpli ustabaşının ağzına bile yaraşmayacak şu sözleri söyledi: "Onların nasıl olduklarını bilirsiniz. Maske veriyoruz, takmak istemiyorlar." "Banyo yaptırmaya gerek yok, içine kömür doldururlar" demeye benziyordu bu. "Görevli"yi pek sevmedim. Bir saat sonra, büyük makinelerin bulunduğu yerde, yanyana sıralanmış kamyonların önünde, Montand, sabahın onbirinde –sabahın onbirinde şarkı söylemek epey zordur– içeri girebilmiş binlerce kişiye konser verdi. "Görevli"yi unutmuştuk. Hem, dünyanın hangi yerinde "güzel mahallelerin" insanlarının (selam sana Aragon!) görebilmek için koşuştuğu gösterileri bir demirçelik fabrikasında işçilere sunabilirdiniz!

"Güzel mahallelerin" insanları koşuyordu. Gala gecesi Çaykovski Salonunda (üçbinbeşyüz kişilik) yapıldı ve Moskova'da gala gecelerini kaçırmayanların deyişiyle, Comédie Française'den sonra görülen en başarılı gösteri oldu. Tüm yabancı elçilik görevlileri de oradaydı. Boş kalan yerlerin sahipleri arasında ise Fransız Elçisi

Bay Dejean ve eşi de vardı. İşleri başlarından aşkın olacak ki, "Bayan Dejean çok rahatsız, konseri izleyemeyeceği için çok üzgün," gibisinden bir uyduruk bahane bile belirtmediler ve hiçbir şey söylemediler. Böylece, orkestranın önündeki en iyi iki yer boş kaldı. Boş oldukları her yerden görülüyordu, özellikle de içeri girebilmeyi başaranların konserve kutusundaymış gibi sıkışıp ayakta durdukları balkonlardan...

Salonda üniformalılar da vardı. Montand *Quand un soldat* şarkısına başladığında bu subay kalabalığında buz gibi bir hava esti. Program dergisinde şarkıların Rusçası vardı ve olduğum yerden, çilek rengi yakalı bazı başların askerliğe karşı olan bu şarkıyı nasıl izlediklerini görebiliyordum.

"Güzel mahallelerin" insanları kendilerine yer bulabiliyorlardı. Öteki mahallelerin insanları Mayakovski Salonunun girişleri önünde uzayıp giden kuyruklarda bekliyorlardı. Çaykovski'nin bronz heykeli de bir yer bulabilme uğruna soğukta sabırla bekleyen meraklıları seyrediyordu. Kültür Bakanlığının isteği üzerine, son dört konserin yirmibin kişilik Ouljniki Stadında verilmesi bu yüzden kararlaştırıldı.

Bu yirmibin kişiden en fazla ikibini şarkıların tüm inceliğini anlar, üçbini algılamaya çalışır, geriye kalan onbeşbini de arkadaşlarına ve de çok iyi olan ses düzenine güvenir. Ve üç gün boyunca yirmibin kişi sizi sever, sever, sever. Böyle bir deneyden, büyüklük hastalığına tutulmadan çıkmanız için çok dengeli bir insan olmanız gereklidir. Sibirya'nın bir ucunda yeni doğan bebeklerine Yves-montand adını verdiklerini bildirenlerin telgraflarını alıyorduk. Bu adlar üniversite çağına geldiklerinde sahiplerini sıkıntıya sokmuştur belki de... Bu arada, kız olanına Simone, erkek olanına ise Yves adını verdikleri ikiz kardeşlerin doğum haberini de aldık. Nadia'yla GOUM'a gidip iki gümüş tas aldım. Birine "Simone'dan Yves'e" öbürüne de "Yves'den Simone'a" sözcüklerini yazdırdım. Romanlardaki büyük ailelerin tavrını anımsatan bu hareketimiz basın tarafından uzun uzun övüldü, televizyon ise filmini çekti! Artık yirmi yaşında olmuşsunuzdur Yves ve Simone, Yves dayınızla Simone teyzeniz "*Srastvouitie*" diyorlar size.

GOUM'a girmiştim bir kez, bu "özel mağazayı" gezip göreyim bari dedim. Samur alanında uzman olan yaşlı bir bay, bana değişik nitelikteki samurları beğendirmeyi başardı. Bana birtakım şeyler öğretmek için Sibirya altını sayılan bu tüyleri üfleyen adam hiç de bunak değildi. İlk kez samur görüyordum ve öğrendim. Örneğin, şu nitelikte olanından "hükümetimizin, İngiltere Kraliçesine uzun bir manto yaptırdığını," şu nitelikte olanından da "hükümetimizin Kapûrthala Prensesine büyük bir etol yaptırdığını" öğrendim. "Prenses Liliane de Rethy'ye büyük bir kap yapılan" samurlara geldiğimizde bu kürk hakkında her şeyi öğrenmiş bulunuyordum. Ben de kendime bir iki tane aldım. Ama "hükümetimiz tarafından sunulmuş" değil. Parasını ruble olarak alan ve samurların bedelini rubleyle ödeyen kocam tarafından sunulmuştu.

Montand şarkılarının karşılığında ruble alıyordu. Gerçekte kocam ve müzisyenler bütün gün çalışıyorlardı. Ben de onların yanında "figüranlık" yapıyordum. Her götürüldüğümüz yerde *Ami lointain*'i (Uzaktaki Dost) söyleyen biri çıkıyordu. Uzaktaki dost Montand'dı ve bu çok güzel şarkıyı Rusların Sinatrası sayılan Bernes yazmıştı. Bernes çok yakışıklıydı ve onu çok seviyorduk.

Aynı zamanda biz de gösterileri izliyorduk. Okul çağındaki çocukların hepsi şarkı söylemeyi ve dans etmeyi biliyordu. Gösterileri onlar hazırlıyor, biz onları, onlar da bizi alkışlıyorlardı. Böylesine güzel bir davranışı yalnızca Sovyetler'de gördüm.

Kolhozdakiler de şarkı söylemeyi ve dans etmeyi biliyorlardı. Tabii, bazı kolhozlara habersiz gidişimiz, bizi inandırmak istedikleri kadar habersiz değildi. Örneğin, her gün uzak bir fabrikaya gitmek için yola koyuluyor, ama rastlantıyla aynı yol üzerinde bulunan bir örnek çiftliğe uğramadan dönemiyorduk. Kültürel çalışmalarla dolup taşan kolhozlar için büyük bir keyifti bu... Folklor grubu da rastlantıyla aylık gösterilerin provasını yapmaktaydı. Her şeye karşın, bu sürprizli gezilere başka ülkelerde de rastlamamız olasıdır...

"Her zaman kolhoz" diyen Crolla'ya Paraboş, "erik ağacına benzemez Moskova," yanıtını veriyordu. Daha sonra da "soğuk olan Kiev," "Varşova'yı nasıl isterseniz," Bulgaristan'da ise "işte Sofya,

böyle," cümlelerini duyacaktık.

Slava, Saşa, Andre ve Nadia kendilerini tümüyle bize adamışlardı. Kasım ayında çok ağlamıştık ama aralık ayında onüç kişiden oluşan grubumuzun sık sık güldüğünü belirtmem gerek. Uzun uzun konuşurduk. Sorduğumuz her soruyu yanıtlayamıyorlardı, bizse onların sorularına kolayca karşılık buluyorduk. Daha ilk gün başlamışlardı sormaya. Soruları öylesine masumdu ki, tüm dünyayı çalkalandıran o ünlü kasımın ilk haftasındaki olaylardan haberleri olmadığını hemen anlardınız. François Villon'dan Vercors'a dek tüm yazınımızı bilen, iki dil konuşan, kültürlü ve akıllı üç üniversiteli gencin ve genç kadının Macaristan olayları hakkında hiçbir şey bilmemeleri şaşılacak kadar garipti. Gözyaşları içinde açıklamalarımızı dinliyor, haklı ya da haksız olarak nefret edilen bir halktan olduklarını anlıyorlardı. Onlardan saklamışlardı her şeyi. Şimdi bunu anlıyor ve büyük üzüntü duyuyorlardı.

Saşa, Slava, Andre ve Nadia ile konuştuğumuz gibi Ehrenburg'la da konuştuk. Peynirini ve sigaralarını oturduğu apartman dairesinde teslim etmiştik. Ama ona öğreteceğimiz bir şey yoktu. Barışsever Hareketi Solferino Metrosunda patlamıştı ama gürültüsü Gorki Sokağına dek uzanmıştı tabii.

Ve başkaları vardı. Yüksek sosyeteyi oluşturan kibar kişiler. Bakışları ne üzgün ne de yargılayıcıydı. Bunlar, öteki ülkelerde de görüldüğü gibi, modayı günü gününe izleyenleri oluşturuyordu! Oyuncular, yönetmenler, yazarlar... Hemen hepsi, Sovyetskaya'nın koridorlarında ya da büyük salonunda, Çaykovski Tiyatrosunun küçük salonunda, Praga Lokantasında karşımıza çıkıyorlardı. Bir yer bulabilmek için sıraya girmeyen "güzel mahallelerin" insanlarıydı onlar. Onlarla söyleşiyorduk... konuşmuyorduk! Konuşabileceğimiz biri olan Obratzov ise topluluğuyla Leningrad'a turneye gitmişti.

O sıralar, dünyanın başka hiçbir yerinde karşılaşamayacağımız bir şey oldu. Büyük staddaki dört konserden sonra, Montand ve müzisyenler tekrar Çaykovski Salonuna dönmüşlerdi. Sovyetskaya'da bir öğle vakti, bizi bir sürpriz bekliyordu. Dostumuz sinemacı Joris Ivens'le karısı oteldeydiler. Kuşağının en büyük devrim-

ci sinemacısı için de 1956 yılı kolay geçmemişti. Pekin'e gidiyordu. Aynı masada Georges Sadoul ve eşi de bulunuyordu. Sadoul, Moskova Üniversitesi şeref doktorluğuna layık görülmüştü ve tören için orada bulunuyordu. Kendimizi birdenbire, bu büyük yemek salonunda değil de Lipp'de buluvermiştik. Sadoul'a, "son" raporun kazandırabileceği yeni görüşlerin etkisiyle *Casque d'or* filmi hakkında üçüncü bir eleştiri yapıp yapmayacağını sordum. Gülerek düşündüğünü belirtti. Jdanov döneminde çekilen kötü Sovyet filmlerinden sözettik. Bu filmler hepimizi özellikle de eleştirmesi gerektiğinde Sadoul'u çok üzmüştü. Joris, S.S.C.B.'de, 1932 yılında çevirdiği ilk film olan *Komsomol*'ların çekimini anlattı. Konuşuyorduk, kendimizi rahat hissediyorduk. Meyve yerken, Ruhta Sadoul, arkadaşı ünlü balerin Plessetskaya'yı seyredeceği Bolşoy'a davet etti beni. O güne dek, gecelerimi tiyatroda ya da stadda şarkı söyleyen Montand'ı izlemekle geçirmiştim; bir kez de Bolşoy'a gidebilirdim. Sonra da Çaykovski'ye dönüp Montand'ı alırdım.

Bolşoy'a onüçümüz birlikte daha önce degitmiştik. Paraboschi "çok iyi olmayan" *Kuğu Gölü*'ne yer bulmuştu. O gece Ulanova dans etmemişti, ama bize ayrılan resmi locaya gelip hepimizi selamlamıştı. Bir İngiliz dadısı gibi giyinmiş, ufak tefek bir kadındı. O sıra dünyanın en büyük dansözü olan Ulanova'yı birkaç yıl önce Paris'e davet etmiş, sonra da Vietnam Savaşının dönüm noktası olan Dien Bien Fu'nun düşmesi yüzünden dans etmesine izin vermemek gibi bir harekette bulunmuştu bizimkiler. Sartre da, bugün bile unutulmayan *Libération* gazetesinde çıkan şu manşeti hazırlamıştı: "Bir yıl sonra Ulanova yine dans edecek, ama Bay Lainel başbakanlıkta olamayacak." Evet, Ulanova da bunu çok iyi anımsıyordu...

Bolşoy'daki ikinci gecem için Hermès'den aldığım siyah kadife tayyörümü seçtim. Kulaklarıma ve bileklerime özentisiz ama çok güzel şeyler taktım. Pastel renkli vizonlara bürünmüş ve gri saten perdeli büyük Zim'in arka koltuğuna gömülmüş olarak Rutha Sadoul'la Moskova'yı bir baştan bir başa geçtik. Bu perdeli otomobilleri, ben hep Sovyet aleyhtarı filmlerin uzmanları sayılan Amerikan sinemacıların buluşu sanırdım.

O gece *La Fontaine de...* (...çeşmesi) adlı bir gösteri vardı. Ne çeşmesi olduğunu unuttum. Puşkin'in bir öyküsünden alınmıştı konusu. İkimiz de bu öyküyü okumamıştık ama, Puşkin'in kaynaklarını Polonya folklorundan aldığını, Bayan Sadoul'un da Polonyalı olduğunu bildiğimden açıklamalar için ona güveniyordum. Perde kalktı, değişik kılıklı bir grup insan gözüktü, gerçekten çok iyi dans ediyorlardı. Dört köşe berelerini, çizmelerini ve kılıçlarını gördüğümde hiç kuşkum kalmamıştı: Polonya'daydık. Bayan Sadoul mutlaka kendinden bir şeyler bulacaktı. Onbeş dakika kadar sonra, Bayan Sadoul hâlâ havaya girememişti; ama topluluk o kadar iyi dans ediyordu ki, yurtseverliğin ve sevginin işlendiğini sandığım düğümü çözememenin bile önemi kalmıyordu. Bu anlaşılmaz ilk perdenin sonuna doğru "yıldız" sanatçı sahneye çıktı. Harikaydı. Sahneden biraz uzaktık ama yine de görebiliyorduk. Bayan Sadoul dans eden Plessetskaya'da günlük hayattaki Plessetskaya'nın zerafetini bulduğunu belirtti; olduğundan daha iri gözüküyordu ama bu da normaldi. Alçak sesle, ben de ona gerçek hayatta Ulanova'nın ufak tefek biri olduğunu gördüğümde nasıl şaşırdığımı anlattım.

Arada, Rutha Sadoul, yer gösterici kadından kulise nereden gidebileceğini sordu. Arkadaşını kutlamak istiyordu. Balerinlerin de şarkıcılar gibi kendilerini toparlamak ve gevşemek için antraka gerek duyduklarını söyleyerek vazgeçirmeye çalıştım. Rutha dinlemedi bile. Arkadaşını görmek istiyordu; hem de vakit kaybetmeden. Yer gösterici kadın, Kiev sözcüğüyle bitirdiği ve içinde sık sık "niet" (hayır) sözcüğünün geçtiği uzun bir nutuk çekti. Fransızcaya çevrildiğinde şu anlam çıkıyordu: "Dans eden yedeği, Plessetskaya bu gece Kiev'de sahneye çıkıyor."

Epey güldük bu olaya, sonra da serinlemek ve de bir şeyler atıştırmak üzere işçi, köylü, aydın ve memur ailelerinin doldurduğu büfeye gittik. Sovyetler Birliği'nde perde araları uzundur. Aynı zevkleri paylaşma hakkına sahip olanların yüzlerinde gizli anlaşma belirtisini görebilecek vakit bulunur.

Plessetskaya'sız ve alt yazısız ikinci perde başlamak üzereydi ki, locanın kapısının sessizce açıldığını gördüm. Billur lambaların

sönmüş olmasına karşın, sevgili Andre'yi tanıdım. Arkasında da, rengi kaçmış "Bay Kültür" duruyordu. Çaykovski Salonuna hemen gitmem gerekliydi. Durum çok ciddiydi. Bayan Sadoul'dan özür diledim. Montand'ın rahatsızlık geçirdiğini, yangın çıktığını, Paris'ten kötü bir haber gelebileceğini düşündüm... Her olasılık aklıma geldi de içimi rahatlattıktan sonra söyledikleri gelmedi.

Daha önce, sürpriz ziyaretlerle alay etmiştim. Yanılmışım. Sanatçıların girip çıktıkları kapıda iki polis duruyordu. O kadar. Sahnenin arkasına geçtim. Montand, dolu bir salon karşısında şarkı söylemekteydi. Ama ilk kez, sahnenin hemen sağındaki büyük loca da dolmuştu. Zim'lerin perdelerini andıran perdeler o güne dek hep kapalı durmuştu. Şimdi perdeler açıktı ve resimlerde görülen sırayla Kruşçef, Molotov, Mikoyan, Bulganin ve Malenkov bir şarkının sonunu alkışlamaktaydılar.

Bulunduğum kulisten seyredeceğim üç şey vardı: Sırtını görebildiğim Montand, ön locada oturan onlar ve halkın bir bölümü. Halk ise iki gösteriyi seyredebiliyordu: Sahnedeki Montand'ı ve ön locada oturan bu beş adamı. Büyük çoğunluğu onları etiyle canıyla ve bu denli yakından herhalde ilk kez görüyordu.

Konserin sonunda beşi de alkışlamak için ayağa kalktılar. Aynı anda bütün salon da alkışlarla ayağa kalktı. Bir Montand'a, bir yöneticilere alkış tutuyorlardı. Montand selam verdi. Uzattığım havluyla yüzünü kurulayıp tekrar selam vermeye hazırlanırken, "gördün mü?" diyecek vakti buldu. Perde indiğinde, dünyanın her yerinde düş kırıklığını aynı biçimde belirten uzun bir "ooooooooo!" sesi duyuldu. Etoile'de ya da Melun'da olduğu gibi Moskova'da da sahne koridorlarında üşütür insan genellikle. Her zamanki gibi, yardımcıları ve *groupie*'si Montand'ı izlediler. "Bay Kültür" kapıyı vurdu, S.S.C.B. Yüksek Şurasını oluşturan yoldaşların bizi beklediklerini haber verdi. Olayı daha yorumlayamadan Montand onları odasında beklediği karşılığını verdi. Yalnız, toparlanmasını sağlayacak kadar zaman istiyordu. Bunun üzerine "Bay Kültür", tiyatroda küçük bir akşam yemeğinin hazırlanmış olduğunu açıkladı. Kendisi, bu çağrıyı iletmek için gelmişti. Yüksek Şura üyeleri, bir sanatçının gösterdiği yoğun çabadan sonra toparlan-

mak zorunda olduğunu biliyorlardı. Buraya gelmemelerinin nedeni, rahatsız etmiş olmamak içindi. Sabırla bekleyeceklerdi, acele etmemize gerek yoktu.

Biz, fotoğraf makineleri karşısında yüz yüze el sıkan insanların bir protokol ziyaretini bekliyorduk. Gerektiğinde, kameraların ölümsüzleştireceği babacan bir sırt okşama... kısaca, gerçek hiçbir şeyin yapılmadığı ve söylenmediği bir ziyaret...

Oysa, bunun yerine geç bir akşam yemeği öneriyorlardı. Bu geç akşam yemeğinin havai bir yanı vardır. Ama bu çağrıya giderken, 1956 Aralık olaylarının içindeki biz, şarkıcı-oyuncu Montand, çevirmen Nadia, oyuncu Simone, yaşamlarımızın en coşkulu anlarını geçireceğimizi bilmiyorduk.

Beşi de, büyük locanın gerisindeki yemek odasının eşiğinde bizi bekliyorlardı. Kim olduklarını bilmiyormuşuz gibi teker teker kendilerini tanıttılar. Bulganin, yumuşak huylu bir yaşlı bebek gibi sakalını çekiştirerek, Kruşçef gülerek, Molotov sinsi bir bakışla, Doğulu tavırları olan Mikoyan gülümseyerek, Malenkov hüzünle. Onlar adlarını söylediler, Nadia kendininkini, Montand'la ben de bizimkileri söyledik; "Bay Kültür" ağzını açmadı.

Dokuz kişilik sofra hazırdı. Doğru hesaplamışlardı: Beş onlar, dört biz, "Bay Kültür", Montand, Nadia ve ben. Fotoğrafçı ve televizyon kamerası yoktu. Dinleme cihazı var mıydı, bilmiyorum. Ama, o geceki konuşmalara gerçek ve iyiniyet yönünden paha biçilemeyeceğine yemin edebilirim. İki tarafça da sorulan sorular ve verilen karşılıklar açısından.

Masa dar ve uzundu. Bir ucunda, "Bay Kültür"le Malenkov arasında Nadia, öteki ucunda ise Molotov'la benim aramda Mikoyan oturuyordu. Montand ve ben, böylece Molotov'un Kruşçef'in, Bulganin'in ve Malenkov'un karşısında yer almış oluyorduk.

İlk beş dakikanın eğlenceli geçtiğini söyleyemem. İlk konuşan Mikoyan oldu, Nadia da hemen çevirdi. Masada bulunan herkes konserin çok başarılı olduğunda birleşti. Montand teşekkür etti, ben gülümsedim. Ilıman bölgelerden geldiğimizden, buranın sert ikliminin üzerimizdeki etkisi konuşuldu. Henüz borç çorbasındaydık. Kadehini ilk kaldıran Mikoyan oldu. Halklar arasındaki dost-

luğun ya da dünya barışının şerefine kadeh kaldırdığını sanıyorum. Bu ilk kadehten sonra başladı her şey.

Başladı ve tam üç saat sürdü. Kruşçef'in, Montand'ın, benim, özellikle de olağanüstü bir hızla Kruşçef'in ve bizim söylediklerimizi çeviren Nadia'nın sesinin duyulduğu üç saat... Geri kalan dört kişi susuyorlardı. Arada Kruşçef'in söylediklerine katılıyor ya da karşılıklı yapılan şakalara gülüyorlardı. Bunların da sayısı pek sınırlıydı.

Tartışmayı başlatan Kruşçef oldu:

"Buraya gelmeniz pek kolay olmadı, değil mi?"

"Şu sıralar buraya gelmek kolay değil, Bay Kruçef!"

"Faşist baskılar yüzünden mi?"

"Hayır, Budapeşte'de olanlar yüzünden, Bay Kruşçef... Faşistlere gelince, Budapeşte'deki olaylar onları çok sevindirdi... Neyse, faşistleri bir kenara bırakalım."

Ve onlara başkalarından sözettik. Varlıklarından bile habersiz göründükleri başkalarından. Öncelikle de kendimizden sözettik. Giyimimin, takıp takıştırdıklarımın yararını da burada gördüm. Kendimizi dürüstçe tanıtmaya çalıştık. Komünistlerin doğru bulduğumuz seçimlerine katıldığımızı, bunun da bir çıkara dayanmadığını ve yalnızca içtenliğin sözkonusu olduğunu anlattık. Pırlanta bileziğime, pastel renkli vizon şapkama ve kadifeme dokunarak, "bu güzel ve çok pahalı tayyörü, mücevherlerimi kapitalist bir ülkede kazandığım parayla satın aldım," dedim. Montand ise, özgür çalışmasının ürünü olan Autheuil'deki güzel evini anlattı. Seçimine kimsenin karışmadığı üzerinde de durdu. Bütün bunlarla, bizim kapitalist rejimden yakınmamız için kişisel bir nedenimiz olmadığını, ama bunun rejimin pek çok kişi açısından mükemmel sayıldığını düşünmek anlamına gelmediğini anlatmaya çalıştık. Biz duygusal insanlardık, kurnaz politikacılar değil. Duygusal olduğumuzdan, Budapeşte sokaklarında ateş açan Kızıl Orduyla ilgili görüntülerin en başta bizi sarstığını açıkladık. Bizim kadar, faşist olmayan ve Rusya'ya gidişimizi çok kötü yorumlayan, hatta ertelemeye çalışan başkalarını da sarstığını anlattık. "Evet, şu sıralar ülkenize gelmek pek kolay olmadı, Bay Kruşçef."

Nadia, tüm söylediklerimizi neredeyse anında çeviriyordu. Öylesine hızlıydı ki, cümlelerimizi bile tamamlayabilirdi. Bu konuyu, onunla sık sık konuşmuştuk zaten.

Bunun üzerine Kruşçef açıklamaya çalıştı. Ve Kruşçef o ünlü raporunu da anlattı. Sosyalist cumhuriyetlerin durumunu, özellikle de Macaristan'ınkini anlayabilmek için Stalin dönemine kadar uzanmak gerekiyordu. Stalinci Rakosi'yi ve Stalinci yanılgılarını açıkladı. Sonra, Polonya'dan sözetti; Stalin'in Polonya Komünist Partisini ve de Moskova'da sürgünde bulunan bazı İspanyolları nasıl ortadan kaldırdığını anlattı. Beria'nın taklidini yaptı. Toplama kamplarından –o sırada eliyle masaya vurarak "onaltı milyon ölü" diyordu– ve bir ülkede toplanması kararlaştırılan Rus Yahudilerinden sözetti. Nadia çeviriyordu. Çocukluğunu ve yeni yetmeliğini tekrar yaşamaktaydı. Ben, Kruşçef'e ve kimsenin yüzüne bakmayan Molotov'a bakıyordum. Bakışlarımda şu soruyu okumak olasıydı: "Peki, sizler o sıra ne yapıyordunuz?" Daha soruyu yöneltmeden, Kruşçef parmağıyla beni göstererek karşılık verdi: "Ne düşündüğünüzü çok iyi anlıyorum. Sizler o sıra ne yapıyordunuz diyeceksiniz. Ben hiçbir şey yapamazdım. Çünkü Stalin'e herhangi bir şey yapmak sosyalizme karşı gelmek demekti."

Tam o sırada Mikoyan, sosyalizmin iyiliği için tüm dünyaya gerçekleri açıklama cesaretini gösteren Kruşçef şerefine ikinci kez kadeh kaldırdı. *Za vaşe zdarovie!*

Doğruydu kuşkusuz, ama Bay Kruşçef Kızıl Orduyu Budapeşte'ye sürmekle acaba sosyalizme iyilik mi ediyordu? "Evet, sosyalizmi karşı devrimden kurtarıyoruz," diye yanıtladı Kruşçef.

"Ama", dedi Montand, "bir zamanlar Tito'yu da karşı devrimci hain saymıştınız."

"Geçmişin yanılgıları," dedi Kruşçef.

"Peki, bugün de yanılgı olasılığından sözedemez miyiz?"

"Macarlar bizi yardıma çağırdıkları için ordumuz Budapeşte'de bulunuyor."

"Halk mı sizi yardıma çağırdı?"

"Evet, Macar faşistlerine ve emperyalizmin ajanlarına karşı korunmak isteyen halk çağırdı."

"Peki, ya onlara vaadettiğiniz yeni sosyalizm içinde halk daha fazla özgürlük talep edebileceğini sanmış da siz de bunu anlamamış olamaz mısınız, Bay Kruşçef?"

"Anlayamayan sizsiniz," dedi gülümseyerek Kruşçef.

"O halde anlamayan bizlerin sayısı çok fazla."

Ve onlara 1956 Kasımındaki Paris'i anlattık. Hayır, kendi sıkıntılarımızı, Olympia'daki komandoları, *Modigliani*'yi anlatmadık. Onlara, savunma uğruna dayak yiyen, hakaret gören komünist partili bazı militanların şaşkınlığını anlattık, tüm dünyada binlerce eski yoldaş kaybetmelerine yol açan Barış Hareketinin parçalanmasını da. Bir hafta içinde artık yalnızca 1917 kahramanları ve Stalingrad fatihleri olmaktan çıkmışlardı. Bazılarının gözünde de sömürge tankçıları durumuna düşmüşlerdi. Bu tür olayları başka bir ülkede geçtiğinde kınayan ve şimdi bu adamları kınadıkları olaylara benzetip açıklama yapamayan insanların gözünde. Bunun sebebi de iyi yoldaş olmalarıydı.

Nadia çeviriyordu. Ses tonunu değiştirmeden .

Ve bizi dinlediklerine yemin edebilirim. Bütün bunları Fransız komünistlerine açıklamaya çalıştığımızda "Sovyetlere karşı propaganda yapar duruma düşmek istemiyoruz," diye kestirip atmalarına karşın, dünyanın en büyük komünist partisinin temsilcileri bizi dinliyorlardı ve bundan büyük bir rahatlık duyuyorduk. "Yüksek Şura" ile hesaplaşmak çok daha olumluydu.

Onların bizi dinleme biçimi iki şey, iki çelişkili şey düşünmemize yol açtı.

Ya bakışlarının da belirttiği gibi, onlara hiç bilmedikleri şeyleri anlatıyorduk, ki bu da resmi görevlilerin bu işi es geçtikleri anlamına gelirdi ve kaygılandırıcı bir durumdu. Örneğin Bay Vinogradov, Paris'te, Grenelle Sokağındaki elçilik binasını karalayan birtakım gericilerin tutumuyla Jean-Paul Sartre'ın tutumunu farklı değerlendirmek gerektiğini gayet iyi bilmekteydi. Bay Vinogradov, Sovyet aleyhtarı gazeteler dışında yazılanlarla ya da sık sık devam ettiği salonlar ve çevrelerde söylenenlerle ilgili gerçeği Moskova'ya bildirmemişse, görevini yerine getirmemiş demekti. Buna da inanmak zordu. Özellikle de dünyanın tüm başkentlerin-

deki görevini yerine getirmemiş sayısız Bay Vinogradov'ları düşündükçe, inanmak daha da zorlaşıyordu.

Dürüstlükleri, yetenekleri ve faşizme karşı olmalarıyla Sovyetler Birliği'nde ün yapmış kişilerin adları geçtikçe şaşırıyorlardı. Aralarında konuşuyorlardı. Gérard Philipe, Vercors, Claude Roy, Roger Vailland gibi adlar Sovyetlerin müdahalesine karşı çıkmışlardı. Adlarını söylemek onları ele vermek değildi. Yalnızca, diplomatik valizlerde kaybolduğunu sandığımız mesajlarını iletmek istiyorduk. Neden yalnızca faşistlerin karşı çıktığına, insanlığın geri kalan bölümünün durumu onayladığına inandırılmak istenmişlerdi? Dinliyorlardı.

Geriye öteki varsayım kalıyordu. Her şeyi biliyorlar ve ne düşünüldüğünü umursamıyorlardı. İkiyüzmilyon nüfuslu bir ülkeyle uğraşmak zorundaydılar. Bu da ağır işti. Bu yüzden Batılı yandaşlarının hoşnutsuzluğu ve Doğulu yoldaşlarının umutsuzluğu umurlarında değildi. Belki de, hakettiğimiz şu cümleyi söylemediler: "Siz solcu aydınlar, canımızı sıkıyorsunuz!" Komünist Partisi üyeleriyle girişilen tartışmaların sonunda bu cümleyi hep duyardık. Genellikle de, "bizimle birlikte yolun bir bölümünü geçtiniz ama artık sizsiz de devam edebiliriz," diye eklenirdi.

Hayır, Kruşçef bu cümleyi söylemedi ve Nadia da çevirmek zorunda kalmadı. Tersine, Montand'ın cümlesini çevirmesi gerekti. Gelişi Sovyetler Birliği'ni desteklediği izlenimi yarattıysa da hiç böyle olmadığını bilmeleri gerekiyordu. Kruşçef gülümsedi ve açıksözlülüğünden dolayı ona teşekkür etti. Her zaman geçerli olan bu erdeme duyduğu hayranlığı yoldaşlarıyla paylaştı, bir süre *spassiba* ve *pravda* sözcüklerini duyduk.

Mikoyan, üçüncü kadehi kaldırmak için bu fırsattan yararlandı (bunlar küçük kadehlerdi ve çok da su içildiğini sanıyorum). Bu kez, Yves Montand'ın babasının, annesinin erkek kardeşinin ve kızkardeşinin şerefine içildi. Mikoyan, faşizmden kaçarak Fransa'ya göçeden bu İtalyan ailesinin öyküsünü biliyordu. Ve Sovyet halkının en iyi iki dostu olan, kültürü Latin kökenli bu iki ülkenin alaşımı değerli sanatçı Yves Montand bu sayede serpilebilmişti... Nadia çeviriyordu, herkes alkışlıyor ve gülümsüyordu. Molotov

dışında.

İki buçuk saatlik süreyle, bu masanın çevresinde çok sert şeyler söylenmişti. Sonuncu kadehten sonra herkes sustu.

Ancak o sırada "Bay Kültür"ün sesini duyabildik. Onu hepten unutmuştuk. Sıkılmış olmalıydı. Ya da tersine bizimle birlikteyken sıkılmanın olanaksız olduğunu düşünmüştü... İki hafta önce *Sel de la terre* yüzünden düştüğü güç durumu anımsamışsa... Ne olursa olsun, kesin bir şey vardı: O da bizimle sakin bir yemek yenemeyeceğiydi.

Konuşması bana yönelikti. Sinema hakkında yeni tasarılarım olup olmadığını öğrenmek istiyordu. Bir Kültür Bakanı için yerinde bir soru sayılabilirdi bu.

Bunun üzerine Kruşçef, Sovyetlerle ortak yapılacak *Madame Bovary* filminin başrolünü bana önerdiklerini bir yerde okuduğunu söyledi. Bundan birkaç ay önce böyle bir öneriyle karşılaştığımı, ama teşekkür ederek reddettiğimi söyledim. Ortak yapımlar, ancak değişik uyruklu insanların öyküsünü anlatabilirdi. Bir Rus Doktor Bovary'siyle evlenmiş bir Emma Bovary olamazdım. Bovary'de her şey Fransız olmalıydı, inekler bile, diye ekledim. Bu son sözlerim dinleyicilerimi kahkahalarla güldürdü. Montand sadece hafiften gülümsedi. Ortak yapımlar hakkındaki düşüncelerimi bilirdi. "Bay Kültür" başını salladı, uzun uzun düşündükten sonra, "ah, *Bovary*... Balzac!" diye içini çekti.

Nadia'ya baktım. Kıpkırmızı kesilmişti. Gözleriyle, "hiçbir şey söyleme, hiçbir şey söyleme, hiçbir şey söyleme," diye yalvarıyordu. Az önce çevirdiği tehlikeli konulardan daha fazla korku duyuyordu şu anda. Stendhal, Victor Hugo, Balzac ve Flaubert'den bazı sayfaları ezbere bilen Nadia, tedirgin edici bir tanık durumuna düşmüştü. Gariptir, tepki gösteren tek kişi Molotov oldu. Uzun süre Kültür Bakanına baktıktan sonra ilk kez gözlerini bana çevirdi.

Madem edebiyattan sözediyorduk, Montand ve ben o güne dek Roger Martin du Gard'ın *Les Thibault* adlı romanının Rusya'da neden yayınlanmadığını sorduk. Hiç bilmiyorlardı. Bilgi edineceklerdi. Not alan "Bay Kültür"e kolaylık olsun diye, Nadia, Martin

du Gard adını kiril alfabesiyle yazdırdı.

Geç olmuştu. Artık masada meyve ve tatlı kalmıştı. Borç çorbasıyla şekerli kirazlar, tarçınlı badem kurabiyeleri arasında masaya gelen yemekleri anımsayamıyorum. Kruçef ayağa kalkıp kadehini kaldırdı. Yokolacağına inandığı görüş ayrılıklarımıza ve bu ayrılığı konferans salonları ya da resmi görevlilerin aracılığı olmaksızın karşılaştırmamızdan duyduğu sevince içiyordu. Bizler, *Çhelaveh*'lerdik ve teşekkür ediyordu bundan ötürü. Jean Renoir gibi sıcak, palyaço Popov gibi muzipti.

Sonra, Montand kalktı. Kadeh kaldırmakta uzman sayılmazdı, bu yüzden özür diledi. Başka yerde söylendiğinde kötü olaylara yol açabilecek olan birtakım şeyleri, karısına ve kendisine söyleme hakkı tanıdıklarından dolayı onlara teşekkür etmek istiyordu. Başında da söylediği gibi, Sovyetler Birliği'ne gelmek kolay olmamıştı. Şimdi, gelişinin doğru olduğuna kesinlikle inanıyordu; içini dökebilme ayrıcalığını kazandığından ötürü. Teklifsiz sayılacak bir toplantı düzenleyip bu olanağı sağladıkları için teşekkür ediyordu. Kruşçef'in tüm görüşlerini benimsemiş değildi. Bizim görüşlerimizin de onlara bazı şeyler öğrettiğini umuyordu. Kendisini dinlemeye geldikleri için ayrıca teşekkür borçluydu ve kadehini Sovyet halkının şerefine kaldırıyordu. "Za vache zdarovie!"

Herkes alkışladı.

Mikoyan, elime bir kadeh Ermeni konyağı tutuşturarak kadehimi kaldırmamı istedi.

Kalktım, kocamın benim adıma da konuştuğunu söyledim ve kadehimi "*pravda*"ya kaldırmakla yetindim. Hayır, *Pravda* gazetesine değil, yalnızca *pravda*'ya. Sözlerim onları uzun süre güldürdü.

Gerçeğe içmiştik. Ayrıldığımızda, saat neredeyse sabahın dördüydü.

Uyumadan önce Paris'te bizi yargılayanları yeniden düşündüm. Gitmemizi isteyenleri de düşündüm. Sonra, Sennep'in karikatürünü ve Sovyet gazetelerinde çıkan resmimizi. Çok güzeldi resim. Bir kızağın içinde kürklere gömülmüştük; ben kahkahalarla gülüyordum, Montand da uzakta bir yeri gösteriyordu. Bu resim Fransız

gazetelerinde de çıkmıştı, ama altında, "Simone, uzaktaki dumana bak, Budapeşte yanıyor," diye bir de yazı vardı. Resim, gelişimizden iki hafta sonra basılmıştı. Yazışleri müdürü Andre Stil'in "Yves Montand açıklıyor: Burada, dostlar buldum" başlığını uygun gördüğü, *Humanité*'nin Moskova muhabirininnazikyazısınıdüşündüm.

Ve *France-Dimanche*'ta çalışan o kızın deli gibi gülüşünü ve tahmin edeceğiniz gibi de Aragon'u düşündüm. Sonra öbürlerini, üç saat boyunca sözcülüğünü yaptığımız baş belaları grubunu. Herhalde, hoşnut kalacaklardı. Montand, ışığı söndürmeden, "şimdi herkesle aramız bozulacak, ama vicdanımız rahat," diyerek günün özetini çıkardı.

(Bundan birkaç yıl önce, *Le Figaro litteraire*'de Roger Martin du Gard'ın *Les Thibault* adlı romanının Rusya'da ikiyüzbin basılıp tükendiğini ve yeniden basılmak üzere olduğunu okudum. Duygusalım demiştim; bu yazıyı okurken Nadia'nın sesini duyar gibi oldum. Elimin altında olsaydı, Bernes'in plağını dinlerdim: *Uzaktaki dost*...

O gece söylediklerimizin hiçbirini hatırlamasalar da vaktimizi tümüyle boşa geçirmemiştik, onlar da öyle.)

Moskova'daki direnişimizi anlattım. Daha sonra anlatacaklarım, ertesi gün tüm Moskova'nın konuştuğu "Şey"le karşılaştırıldığında tatsız gelebilir.

Herkes, onlarla üç saat kaldığımızı biliyordu. Ve herkes ne konuştuğumuzu öğrenmek istiyordu. Herkes diyorum, Fransız büyükelçisinden Ehrenburg'a, yabancı basın muhabirlerinden Moskova sosyetesine ve Soria'ya (o gece Çaykovski'de bulunmadığından fırsatı kaçırmıştı); Sovyetskaya'dan içeri adımımı attığımda ellerimden öpmeyi alışkanlık edinen sakallı, yaşlı kapıcıdan dünyanın tüm tiyatrolarının ve stüdyolarının başelektrikçilerinden daha nükteli olan başelektrikçimize kadar uzanıyordu.

İki haftadan beri kendini ilk kez gösteren Fransız Büyükelçisine, Kiev dönüşü telefon edeceğimizi bildirdik.

Dauphine Alanındaki eski komşularımızdan olan ve Meksika'ya duyduğum sevgi yüzünden "Gringo" diye adlandırdığım UPI'

nin Amerikalı muhabirine, konuşmamızın çok ilginç olduğunu söyledik.

Sosyeteye, kendilerinden hiç sözetmediğimizi söyleyerek bir yandan içlerini rahatlattık, öte yandan da onları düş kırıklığına uğrattık.

Soria'ya söylediklerimizin belki de hoşuna gitmeyeceğini açıkladık.

Yaşlı kapıcıya hiçbir şey söylemedik, gülümsemekle yetindik.

Konuşup konuşmadığımızı soran başelektrikçiye, evet dedik.

Ehrenburg'a yemeği anlattık. Otele sekreterini göndermişti. Öbür gün, Moskova'ya seksen kilometre uzaklıktaki daçasına yemeğe çağırıyordu. Bizi, yalnızca ikimizi.

Ehrenburg'un sekreteri çok güzel bir kadındı. Beyaz Rus olan annesiyle birlikte Paris'te onyedi yaşına kadar yaşamıştı. Paris'te sosyalizme aşık olmuş ve Moskova'ya gelmişti. Üç hafta sonra da Orta Asya'daki kamplardan birine götürülmüş ve neden tutuklandığını bilmeden yedi yıl orada kalmıştı. Şimdi saygınlığına kavuşmuştu. "Geçmişin yanılgılarının" bir kurbanıyla ilk kez konuşuyorduk. Sosyalizme olan inancı hiç sarsılmamıştı. Hatta, bunca yükü Stalin'e olan inancı sayesinde taşımış olan halkı birden düş kırıklığına uğratmanın doğru olup olmadığını düşünüyordu. En güzel yıllarını kamplarda yitirmişti, ama ne olursa olsun, geri kalan günlerini ülkesinden başka yerde geçirmeyi düşünmüyordu.

Ehrenburg'a yemeği anlattık. Gerçekte, ona fazla bilgi vermiş sayılmayız. Bizim ve Yüksek Şura üyelerinin görüşlerini iyi biliyordu. Ama sıra tartışmaların kibar havasına gelince bir kahkaha atarak sözümüzü kesti ve şu hikayeyi anlattı: Bizim sürpriz yemekten birkaç gün önce, Barış Hareketi militanlarından bir kadın, yığınla masraf edip Belçika'dan Moskova'ya, Kruşçef'le konuşmaya gelmiş; söyleyecekleri bizimkilerden pek farklı değilmiş. Ama Kruşçef onu kabaca kapı dışarı etmiş, sonra da sınırdışı ettirmiş. Moskova'da bunu bilen çok az kişi vardı...

Ehrenburg çok tatlıydı. Uzun yıllar Paris'te yaşamıştı, iyi Fransızca konuşuyor, ama savaştan önce Paris'te yaşamış tüm yabancılar gibi modası geçmiş Paris argosunu kullanıyordu. Kendi-

ne özgü deyimleri vardı. Örneğin, o sıra yeniden gözden düşmüş olduğunu belirtmek için "son kitabımın saçlarını fazlaca traş ettiler," diyordu. "Ama bu da geçer. Hep dört ayak üzerine, bazen de iki elimin üzerine düştüm! Biz Sovyet yazarları, yaşamımızı dünyanın en usta cambazları oluşumuza borçluyuz... Hepimiz böyleyiz... Pasternak'ın dışında..." Bu adı ilk kez duyuyorduk.

Ehrenburg, en büyük Sovyet ozanı, en büyük Shakespeare çevirmeni, Stalin'e tek karşı koyan ve Stalin'in dokunmadığı tek yazar Pasternak'ı anlatmaya koyuldu. Eserleri yayınlanmıyordu, ama o yaşıyordu. Dünyadan el etek çekmişti, ama unutulmamıştı. "Aramızda saygıya layık olan tek kişi odur." Sonra Ehrenburg, bir gece Stalin'in kendisini nasıl telefonla uyandırdığını ve siyasal makalelerde Almanlara yeniden Nazi denmesini istediğini anlattı. Oysa daha önce Nazi sözcüğünü kullanmaması istenmişti. Sovyet-Alman saldırmazlık paktının bozulduğunu böyle öğrenmişti Ehrenburg.

Sonra, bir gün Stalin herkesi acele Kremlin'e çağırtmıştı. "Yalnızca, iki yazış biçimi vardır. Ya Shakespeare gibi ya da Çehov gibi yazmalısınız. Ben yazar değilim, ama olsaydım Shakespeare gibi yazardım. Size, Çehov gibi yazmanızı öneriyorum. Gidebilirsiniz."

Ehrenburg güldürücüydü, bezgindi ve her şeyi açıkça görüyordu. Karısı da her şeyi açıkça görüyordu, bezgindi ve güldürücüydü. Yetenekli küçük erkek kardeşleri olmasa bu güzel dağda yaşayamayacaklarını iyi bilen iki yaşlı Yahudi kadını da bir şey söylemeden Ehrenburg'u seyrediyorlardı.

Duvarlarda Picasso'nun, Miro'nun, henüz sergi yüzü görmemiş genç Sovyet ressamlarının tabloları asılıydı. Kitaplığa bir göz gezdirdikten sonra, *Paris* adlı küçük bir kitap aldım. Ehrenburg'un henüz *Izvestia* gazetesinde muhabir olduğu sıra, yani 1933'e doğru Sovyetler Birliği'nde yayınlanmış Paris fotoğraflarından oluşan bir kitaptı bu. İçinde kırmızı şarap ve ekmek bulunan bir zembili çekiştiren yoksul küçük çocuklar, sıcak hava borularının ağzında yatan serseriler, Halles semtinin fahişeleri, Aubervilliers'nin kasvetli bir köşesi ve özellikle çok sayıda dilenci göze çarpıyordu.

O dönemlerde Paris'in kendisinde yalnızca bu izlenimi mi bıraktığını sordum. "Biz cambazlar, bazı şeyleri hep unutuyorduk tatlım," diye karşılık verdi ve herkesi güldürdü.

Moskova'daki Yazarlar Birliği, çok güzel, eski bir binadadır. Eskiden bir grandükün eviymiş burası. 1917 Ekimine dek salonları zevk ve eğlence alemlerine tanık olmuş. 1956 Aralığının bir gecesinde de büyük bir rezalete tanık oldu.

Birliğin vereceği bir davete konserden sonra katılacağımıza söz vermiştik. Kader mi şeytanın işi mi, bilmiyorum, ama şölen Ehrenburg'a çağrılı olduğumuz günün ertesine rastladı... Montand, bu davette şarkı söylemeyeceğini çağrıyı getirene açıklamıştı. Sabah, öğleden sonra ve gece iki saat şarkı söylüyordu! Konserlere gelemeyenler için fazla mesai yapmak hoşuna gidiyordu, ama neredeyse her gece kendisini dinleyenlere şarkı söylemesi anlamsızdı. Çağrıyı getirenin, hep yolumuza çıkan o ünlü gruptan olduğunu söylemem gerek. Kahkahayı basarak kendilerini ne sandığımızı sordu. Bizi yalnızca davet ediyorlardı. İşten sonra bir şeyler yemeye, içmeye ve fırsattan yararlanıp fikir değiştokuşuna (Jacques Prévert olsa "neye karşılık?" diye sorardı), Montand yanlış anlamıştı, dostlar arasında yapılacak kültürel bir toplantıydı bu ve konser kesinlikle sözkonusu değildi. Gelmek isterlerse müzisyenlere de kapıları açıktı. Anlaştık, teşekkürler, haftaya görüşmek üzere.

Bizim gözümüzde giderek "Cambazhane"ye dönüşen Yazarlar Birliğine geldiğimizde, kendimizi bir kerevetin üzerinde buluverdik. Üzerinde iskemleler, piyano ve de mikrofon bulunan bir kerevet üzerinde! Konserin başlamasını bekliyorlardı. Aralarından biri kalkıp iltifatta bulundu. Sonra, bas Petrov çıkıp birkaç şey söyledi; ardından ondokuzuncu yüzyıl Fransız ezgilerini söyleyen bir kadın bizi onurlandırdı. Geç olmuştu ve Montand açtı. Orada ne işimiz olduğunu düşünerek alkışlıyorduk.

Şarkı söyleyen kadın çok yaşlıydı. Grandük çağından kalan bu salonda ve başka yerlerde birkaç kuşağa şarkı söylemiş olmalıydı. Bir şarkı daha söylemeye kesin kararlı gözüküyordu ki, konuk-

lardan biri azıcık dinlenmesini önerdi. Yaşlı şarkıcı, sakınım ve saygıyla kerevetten indirildi. Ve birden salonda "Yves Montand, bir şarkı!... Yves Montand, bir şarkı!" sesleri duyuldu. Kalktım, mikrofonu elime aldım ve Fransızların çok sevimli, nükteli olduğunu savunanların yüzünü ak çıkarmaya çalıştım. Israr etmemelerini, hiç değilse hatırım için ısrar etmemelerini rica ettim. Montand şarkı söylerse kabak benim başıma patlayacaktı... Çok yorgundu... yorgun olduğunda da bana bağırırdı... Anlayış göstereceklerine inanıyordum. "Bravo! Bravo! Ha ha! Ne kadar da sevimli!... Şarkı! Şarkı!..."

Montand, yanımıza oturtulan Bob'a işaret edip kalktı. Bob piyanoya, kendisi de mikrofon başına geçti. Bir dörtlük söyledikten sonra, "haydi çocuklar, kaçalım," dedi. Bir anda Bob'u taburesinden, beni de iskemlemden kaldırıp aşağı indirdi. Ve onlara hakaret etmeye başladı. Kabalıklarını, geçmişteki ve herhalde de gelecekteki korkaklıklarını suratlarına çarptı. Kitaplarının çoğunu okumadığını, ama bu yaşta hâlâ hayatta olmalarının o kitapları okuma isteğini söndürmeye yettiğini söyledi. Pasternak'tan haberleri olup olmadığını sorarak hepsini yazar bozması, dalkavuk, laf ebesi, çıkarcı ve pis budalalar olarak tanımladı.

Yorgun olmasına karşın sesi öfkeli ve kızgın olduğu anlardaki tonunu koruyordu. Yüksek perdeden çıkıyordu ve salonu çınlatıyordu. Fikir değiştokuşu sözkonusu bile olamazdı. Hepsi taş kesilmişti. Kültürlüydüler, Fransızcayı anlıyorlardı. Anlayamadıkları, bu nazik genç adamın kendilerine niçin kaba şeyler söylediğiydi.

Soria da oradaydı. Gece yemeğini kaçırmış, Ehrenburg'a da çağırılmamıştı. Yazar olarak bu gecenin düzenleyicisiydi. Neyse, biz kaçtık ama o orada yazar kardeşlerinin arasında kaldı ve de büyük sanatçıların bazan kaprisli küçük çocuklar olduğunu açıkladı herhalde...

1962'de Lipp'te otururken bu öykünün Moskova'da başkalarını ne denli mutlu ettiğini öğrendik... Praga Lokantasında, Sovyetskaya Salonlarında hiç karşılaşmadığımız genç ozanların ve yazarların oluşturduğu bir başka Moskova'dan sözediyorum. Varlı-

ğından bile habersiz olduğumuz bu kişiler bizleri tanıyorlardı. Üstelik, bizle ve görüştüğümüz çevrelerle alay eden yergiler yazıyorlardı. "Cambazhane"deki rezaletten sonra da yergiler yazdılar; ama bu kez alaya alınanlar biz değildik. Altı yıl sonra bir sofra başında çevrilen bu şiir ve yergiler, hüzün verici ve gülünçtü.

1956 yılı zaferle kapandı. Kremlin'in San Greguar salonunda üçbin kişilik bir eğlenti düzenlendi. 2991 kişi gelmişti. Davetliler, yabancı büyükelçilerden, bilim adamlarından, bakanlardan, yüksek devlet memurlarından, askerlerden ve yeniden saygınlığına kavuşan kahramanlardan oluşuyordu. Sonra, bizler vardık: Montand, Crolla, Castella, Paraboschi, Soudieu, Azzola, Nino, Maryse ve ben. Nadia, Slava, Andre ve Saşa yeni yılı aileleriyle kutluyorlardı. Yemeğin ortasında, Sovyetler Birliği'nin en büyük sanatçıları, Merkez Komitesi üyelerinin peşi sıra üç bin çağrılının önünde bulunan kerevete çıktılar. Baba oğul Oystrah'lar çatal bıçak sesleri arasında keman çaldılar, Moseyef'in dansçıları da kümes hayvanları yenirken çıkıp dansettiler. Bunu daha önce görmüş gibiydim... Tabii, elbette, *Les Visiteurs du soir* filminin "şatodaki hanımefendisi"yken...

Saat onikiyi vurduğunda büyük avizeler söndü. Karanlıkta kocamı öperken omzuma bir el kondu ve ışıklar yandı. Nikita Kruşçef'ti bu, beni iskemlemden kaldırdı ve 2990 çağrılının önünde dudaklarımdan öptü. Montand'ın ellerini avcunun içine aldı ve sıktı. Sonra da koşar adım Çin Büyükelçisinin masasına gidip onu Yüksek Şura üyelerinin masasına getirdi. Biraz sıkışıldı ve Çin Büyükelçisi Kruşçef'le Bayan Fortzeva'nın arasına oturdu. Bu arada salonun arkalarından, saygınlığına yeni kavuşmuş Mareşal Jukov'un kızararak geldiğini gördük. O da aile sofrasına yerleşti, ama bir ucuna.

Ne Sovyetlere karşı çıkan Çinli ne de gözüpek subay, 1957'nin bu ilk saatlerinde düşündüklerini açıkladılar bize. Seçim, garip de sayılsa, şöyle yapılmıştı: Mao'nun bir yoldaşı, Sovyet Ordusunun bir meraşali, bir Fransız şarkıcısı ve karısı, herkesin önünde, kötü niyetlerinden dolayı bağışlanmışlardı; ya da iyiniyetlerinden ötürü

onlara teşekkür ediliyordu. İki anlama da gelebilirdi bu. Anlayan beri gelsin.

Kruşçef ve Bulganin, sabahın üçünde dans ediyorlardı. Genç Ukrayna köylüleri gibi ayaklarını yere vuruyor ve topuklarının üzerine çöküyorlardı. Batı dünyasının elçileri de onları desteklemek için el çırpıyorlardı.

Trenle Leningrad'a vardığımızda, Büyük Peter peronda bizi bekliyordu. Yanında Alexandre Nevski, Korkunç İvan ve bir Baltık milletvekili, Nikolas Çerkasov vardı. Bir dönemin bu en büyük Sovyet oyuncusu kendi kentinde bizi karşılamaya gelmişti. Ve burası gerçekten onun kentiydi. Leningrad milletvekiliydi. Ama ne unvanı, ne de başarısı dokuzyüz gün süren Leningrad kuşatması sırasında yaşlı annesiyle oğlunu kurtarmaya yetmişti. Bir milyon kişi gibi açlıktan ölmüşlerdi.

En güzel nehir, en güzel köprüler, en güzel saraylar, en güzel müzeler Leningrad'dadır. Saint Petersburg–Petrograd–Leningrad olağanüstüdür. Onüçümüzün kaldığı bir de İngiltere Oteli vardır burada. Nadia, Slava, Saşa ve Andre'yle ilk kez gerçek anlamda birlikte oluyorduk. Moskova'da işten sonra evlerine dönerlerdi. Birlikte keşfettiğimiz Leningrad'daysa "*doma*"ya konserden birlikte dönüyorduk. Yaşamının son şiirini yazıp damarlarını kesen ozan Esseninc, İngiltere Otelinde ölmüştü. 1925 yılıydı. Prenslere özgü salonda birer kadeh içip yatmaya hazırlanırken, kim olduğunu anımsayamadığım biri, Essenine'in kanının belki de üzerinde bulunduğumuz halıya akmış olabileceğini söyledi. Bunun üzerine dördü de Rusça olarak bu genç delinin şiirini okudular. Son dizeleri şöyleydi:

Yaşamda ölmek yeni değil
Ama yaşamak da öyle kuşkusuz.

Kentin girişine birkaç kilometre kala, havaalanına giden yolda, üzerinde beyaz yazılar bulunan ufak, siyah bir levha vardır. Sınır taşıdır bu. Nazilerin aşamadığı sınırın işareti. Yolun

solunda, levhanın tam karşısında, düzenli aralıklarla dikilmiş genç ağaçlardan oluşan bir orman başlar. Göz alabildiğine uzanır bu orman. Her ölüye bir ağaç. Canlar ormanı.

Bu ormanı, bizi Kiev'e götürecek uçağa binerken keşfettik. Leningrad'da geçirdiğimiz hafta, Moskova'da geçirdiklerimizden çok farklıydı. Buradaki yüksek sosyete ve cambazlar bize görünmediler. Belki de sayıları Moskova'daki kadar fazla değildi! Tabii, burada da fabrikaları gezip konserler verdik. Ama beni en çok etkileyen çocuk yüzleri oldu. Belki de Fransızca konuşan ve eğiticilerine karşı pek saygılı olmayan neşeli küçük çocuklarla dolu, bahçesinde kızakları ve oyun parkı olan çocuk yuvası yüzünden. Teherkassov'larda bir akşam yemeği yedik. Bayan Teherkassov peçetemin arasına, onaltıncı yüzyıldan kalma bir çift küpe koymuştu. Teherkassov'ların bir dostu *Kalitka*'yı söyledi (*Kalinka* değil, *Kalitka*). Meksika'dayken Piccoli, Marchal ve benim ısrarla Oscar Danciger'e söylettiğimiz şarkıydı bu. O sıralarda *Don Kişot*'u çeviren Teherkassov, sabah çok erken kalkmak zorunda olmasına karşın bizlere İngiltere Oteline kadar eşlik etti. "Burada konuklar yataklarına götürülüp bırakılırlar." Nicolas Teherkassov on yıl kadar önce öldü. Bir imparatordu o.

Leningrad, hayatta kalmayı başaranların ve hayaletlerin yaşadığı bir kentti. Kiev ise hayatta kalabilenlerin yeniden kurduğu yepyeni bir kent. Yüzde doksanı yerle bir edilen Ukrayna'nın eski başkentinde yalnızca birtakım kalıntılar vardı. Yıllar önce Ukraynalıların düşmanı püskürtmek için dev bir ateşe dönüştürdükleri bu topraklara biz de kuşbaşı göz gezdirdik. Stalin mimarisi yüksek yapılarının beyazlığı ve sokaktaki insanların geleneksel giysileri, kente çelişkili bir görünüm kazandırıyordu.

Montand, Opera'da konser verdi. Sonra bir kolhozda ve bir dans okulunda. Çok iyi danseden oniki yaşındaki o güzel kızın şu an ne yaptığını bilmek isterdim... Kiev'de Paris'ten ve Moskova'dan çok uzaktık. Crolla hep "Soğuk Kiev" derdi. Artık kahramanlarımız ortalığı çınlatacak kadar gür değildi. Turnenin son haftasındaydık. Saşa, Andre, Nadia ve Slava düşünceli görünüyorlardı. İşle karışık geçirdikleri tatil sona eriyordu.

Başkente döndüğümüzde, Fransa Büyükelçisi, elçilik binasına uğramamızı istedi. Yurda dönmemizden bir gün önce, sabah onbir buçukta, bir yudum Porto şarabı içmek üzere elçiliğe gittik. 1917 Ekimine kadar zevk ve eğlence alemlerinin yapıldığı bu özel ve güzel binanın salonunda Bayan Dejean bizi bekliyordu. İçeri girdiğimizde *Théâtre de France* dergisinin bir sayısını karıştırmaktaydı. Tamı da Thérèse Le Prat'nın fotoğrafını çektiği Bay ve Bayan Proctor rolündeki Montand - Signoret sayfasındaydı.

Yolculuğumuz iyi geçmiş miydi? Doğunun Venedik'i olan Leningrad'ı sevdiğimizi umuyordu... Büyükelçi hazretleri içeri girdi; elimi öptü ve bayanları gevezelikleriyle başbaşa bırakmanın daha uygun olduğunu söyleyip kocamı salonun bir köşesine çekti. Bay Büyükelçinin, o gece yemekte geçenleri sorduğunu duyacak kadar kulak misafiri olabildim. Dışişlerinin muhabiri olmayan kocam, çok ilginç şeyler söylüyordu.

Büyükelçi hazretleri kocamı geri getirerek bayanların gevezeliklerini yarıda kesmeyi uygun gördü. Orada bulunuşumuzu bilmezlikten gelmek zorunda kalmışlardı ve bu yüzden ne kadar üzgün olduklarını belirtmek istiyorlardı. Ocakta gelmiş olsaydık her şey ne kadar değişik olacaktı... Şu Aralık ayında gelme fikri? Sırasızdı! Ya, evet, bu sözleri daha önce de duymuştuk (hoş geldin Aragon!) Şimdi yatışmıştı ortalık. Kötü başlamıştı... Neyse ki işler yoluna girmişti sonunda! Bu kıtada verdiği altı haftalık konserlerin Fransa'ya çok şey kazandırdığını Montand'a söylemek istiyordu. Hiç olmazsa bunu belirtebilmişti.

Bay Dejean kötü bir adam değil, kafası da iyi çalışıyor. Bayan Dejean ise sevimli ve çok güzel bir kadın. Ayrılırken, onların yerinde olmaktansa kendi yerimizde olmayı her zaman yeğlediğimizi düşündük ve de söyledik sanırım.

Hareketten önce havaalanı salonunda bizimle son bir kadeh içebilmek için bazı görevliler çok erken kalkmışlardı. Saat sabahın beşiydi.

Andre, Saşa, Slava ve Nadia görevlerini yaptılar. *Mir* (barış), *spassiba* (teşekkür), *rabota* (iş) *daragaya* ve *daragoy* (sevgili) ve

za vache zdarovie (sağlığınıza) sözcüklerini son kez çevirdiler. Anahtar sözcüklerini artık tanıdığımız son söylevleri çevirdiler. Üzgündüler. Biz de öyle. Son dakikaları patavatsızca çalınan sevgililer gibiydik.

Uçağın merdivenlerini çıkarken hava çok soğuktu. Son bir kez "yakında görüşmek üzere," demek için döndük. Uçuşun ilk saati boyunca onların gözkapaklarını birleştirebilecek olan minik sarkıtları ve dikitleri düşündüm. Ama gözyaşları sıcaktı ve eritirdi bunları.

Varşova'ya uçuyorduk. Uçağımız, sanki bir salondu. Leningrad'dan beri görmediğimiz işi başından aşkın olan Soria bizle gelmemişti. Varşova'da yardımcısı Roger Boussinot bizi karşılayacaktı.

Bu yüzden, salon gibi bir uçakta yolculuk etmemizin nedenlerini Crolla, Soudieu, Paraboschi, Azzola, Nino, Maryse, Castella, Montand ve ben birbirimize sormak zorunda kaldık. Çay fincanlarını yitiren hostes Fransızca bilmiyordu. İngiltere Otelinin koltukları gibi buradakiler de püsküllerle süslenmişti. Okuma ve kağıt oynama köşeleri ayrıydı. Şimdiye dek hiç böyle uçak görmemiştik. Uçağımızın çok güzel ve içinde yalnızca bizim bulunmamızın garip olduğuna karar verdik.

Uçak, Vilnius'a indi. Kızıl saçlı fotoğrafçımız, oğlu ve resimlerimizle oradaydı. Hâlâ bir şeyler söylemek ister gibiydi. Resimler... Evet, hiçbir resmi kayda geçmediğini sandığımız uçağımıza dek bu resimleri getirmek çok büyük incelikti (bunu, çok sonra düşündük).

Birkaç saat sonra, uçağımız Varşova'ya vardı. Bizi karşılayanları gördüğümüzde, ortada bir gariplik olduğunu anladık. Uçak, Yüksek Şura'ya ait araçlardandı...

San Greguar salonundaki 1 Ocak öpücüğünün devamıydı bu. Varşova'ya inmiyor, üstüne üstüne geliyorduk... dosdoğru Kremlin'den.

Warszawa – nasıl isterseniz öyle olsun?... Olmuyordu. O kadar ki, Paraboschi bir süre için de olsa bu gülünç cinastan vazgeçti.

Sosyalist, sosyalist eğilimli ve antisosyalist Polonyalıları öteden beri birleştiren iki şey vardır: Almanlardan nefret ederler ve bu nefret Hitler öncesine uzanır; Ruslardan nefret ederler ve bu nefretleri Romanov hanedanından başlayıp Stalin'e ve Kruşçef'e dek uzanır. Kruşçef'in Varşova'ya yaptığı son ziyaret pek hoş bir anı bırakmamıştı. Bu ziyaret ekim ayına denk düşmüştü ve de "sürpriz ziyaretlerden" biri olmuştu... "Sosyalizmin yardımına çağırılan" Sovyet birliklerinin Varşova'yı kuşattığı günlere rastlıyordu. Kruşçef, tanımadığını ileri sürerek Gomulka'yı selamlamamıştı. Kölelerinin karşısındaki bir çar gibi davranmıştı. Polonyalılar artık köle değil sosyalistti ve sosyalizm adına da olsa işgalcileri istemiyorlardı. Bunu da cesaretle ve akıllılıkla anlatmışlardı. İşte Varşova böylece Budapeşte olmamıştı ve Kruşçef de uçağına binip ülkesine dönmüştü.

Bu yüzden, Kruşçef'i daha önce Varşova'ya getiren uçağın merdivenlerinde gülümseyerek belirmek uygunsuz kaçıyordu... Üstelik, Gomulka'nın seçildiği gün. Gomulka Tito yanlısı olmakla suçlanıp gözden düştüğü on yılın sonunda nihayet haklı olarak ve resmen öcünü alıyordu.

Çevirmenimiz nazik ve ölçülü biriydi. Ancak birkaç saat sonra kendisini ilgilendirmeyen işlere burnunu soktuğundan dolayı özür dileyerek Montand'a neden parasını "altın dolar" olarak almakta direttiğini sorabildi!...

Geldiğimiz andan beri bize karşı duydukları düşmanlığın, yalnızca bu özel uçakla gelmemize dayanmadığını anladık. Polonya basınının bilimsel olarak sürdürdüğü kampanyaya bu uçak hikayesi tüy dikiyordu. Onlara tüm Doğu turnesinin karşılığının "altın dolarlarla" ödeneceği söylenmişti, onlar da bunu yazmış ve inanmışlardı. Moskova'da kaldığımız süre içinde olanlardan ise haberleri yoktu. Paris'teki kasım ayını da, Obratzov'a yazdığımız mektubu da bilmiyorlardı. Onların gözünde tuzu kuru, sorunsuz insanlardık. Ruslardan bol bol aldığımız, öteki halk cumhuriyetlerinden de daha sonra alacağımız parayı şimdi onlardan tahsil etmek üzere buraya gelmiştik. Hem de herhangi bir para olmayacaktı bu. Montand, hem Polonya ekonomisini batıran kişiydi hem de ken-

disine özel uçağını veren Nikita'nın dostu. Varşova'daki ilk gün durum buydu işte.

Her şeye yeniden başlamak zorundaydık. Öncelikle, sözleşmelere dayanarak hakkımızdaki uydurmaları yalanlayacaktık; sonra da ideolojik sorunlara değinecektik. Montand, Polonya parası zloti olarak alacağı paranın basında açıklanmasını istedi. Bizim alçak olduğumuza inananlar, şimdi de gerçek birer gerizekalı olduğumuzu sanacaklardı. Bu paranın dış piyasalarda değer taşımadığını bilecek kadar bilgi sahibiydiler.

Ertesi gün hava değişmişti bile. Konuşmak isteğiyle bizi görmeye geliyorlardı. Ünlü yemekten sözedildiğini duymuşlardı, duymaları son derece olağandı ve bu tür yemeklerde söylenenlerin dışında bir şey konuşulmadığını düşünüyorlardı... Yanımızda bir tanık ya da konuşmaları kaydeden bir ses bandı bulunmadığından salt sözlerimize inanmak zorunda kaldılar. Kruşçef'in sürpriz Varşova ziyaretini anlatmamasına öfkeleniyorlardı. Gerçekten de Stalin'in Polonya Komünist Partisini yokettiğini ısrarla anlatırken ekim olayları konusunda ağzını bile açmamıştı. Biz de öyleydik, çünkü Budapeşte konusunda koşullanmıştık. Budapeşte, Polonyalıları pek ilgilendirmiyordu. Ya da Varşova'da nelerden kurtulduklarını gösterdiği oranda ilgilendiriyordu. Bir halk demokrasisi olan Macaristan'ın kaderine bakıp bu iki geçmişin arasında benzerlik kurulmamalıydı. Macaristan'ın da Polonya gibi çarlık yönetimi sırasında çok acı çektiği gerçekti, ama Naip Horthy döneminde dünyanın ilk faşist ülkesi olduğunu ve İkinci Dünya Savaşının son saatlerine dek Hitler'in en sıkı yandaşı sayıldığını unutmuyorlardı hiç. Kendileri Nazizmin kurbanları olmuşlardı oysa; olayları karıştırmamalıydık. Tüm dünyanın Macaristan'a acımasını anlayabiliyorlardı. Anlayamadıkları, tüm dünyanın Polonya sosyalistlerinin başarısını kutlamamasıydı. Ocak ayındaydık ve Varşova bahar havası yaşıyordu. Dönüp dolaşıp sözü ekim günlerine getiriyorlardı. Bu birkaç günü ve daha önceki on yılı anlatma gereksinimi duyuyorlardı. Konuşuyorlar, konuşuyorlar, konuşuyorlardı; artık saldırgan tutumları da kalmamıştı, biz de suçlanmıyorduk. Coşkulu ve coşturucuydular.

Otelde, lokantalarda, apartman dairelerinde ve Montand'ın soyunma odasında konuşuyorduk. Onu kentte nerede bulacağını bilmeyenler, belli bir saatten sonra çalışmak zorunda olduğu tiyatroya geliyorlardı. Yalnızca konseri dinlemeye değil, aynı zamanda da konuşmaya. Genellikle de perdenin açılmasına dek konuşuyorlardı. Sonra Montand onlara saati gösterip odayı boşalttırıyordu. Anlayışlı davranıyorlar ve konserden sonra gelip devam edebileceklerini söylüyorlardı. Kısacası, Varşova'daki bir hafta süresince şarkı söylemek, Montand için iki söyleşi arasındaki bir dinlenme niteliğini kazandı. Nasıl başardığını hâlâ anlayamıyordu. Şarkı söylüyordu ve de iyi söylüyordu. Salonlar hep doluydu. Son gece, halk perdenin inmesinden sonra *Stolat! Stolat*! şarkısını söyledi. Sevilen kişileri kutlamak için söylenen şarkılardandı bu.

Zlotiler, otel parasını ödememize ve Marie Valevska'nın çağdaşı olan genç ve sevimli Kontes Potocka'nın büyük bir portresini almamıza yaradı. Çevirmenimiz Henry, beni devlet mağazasına götürmüştü. Bu el konmuş tabloyu da orada bulduk. Şimdi genç kontes, Autheuil'deki evin duvarında asılı ve atamız sanılıyor. Geri kalan zlotilere gelince... Hâlâ duruyor. Bir zarfın içinde ondokuz yıldan beri Polonya'ya dönmemizi bekliyorlar.

Varşova'dan Doğu Berlin'e giderken, ardımızda mutlu Polonyalılar bıraktığımız izlenimini taşıyorduk... Oyların yüzde doksanüçüyle iktidara gelen Gomulka'yı seviyorlardı. Buna karşın, bir konuşma sırasında "ne yazık ki karısı Yahudi," dendiğini duydum. Ama bilindiği gibi, her güzelin bir kusuru vardır.

Az önce, Kiev'in Paris'ten ve Moskova'dan çok uzak olduğunu söylemiştim. Gomulka'nın seçildiği hafta Varşova'da, Kiev'den, Paris'ten uzak, Moskova'ya, Londra'ya, New York'a ve Vatikan'a yakındık. Sanırım, Varşovalıları anlatmaktan Varşova kentine sıra gelmedi bir türlü.

Işıl ışıl ve renkli alanı gösteren Henry'nin dediği gibi Varşova, yerle bir olduktan sonra aşk ve şevkle, titizlikle yeniden kurulmuştu. Aylar boyu, tarihsel belgeler üzerinde çalışıp en ince ayrıntıları bulan Polonyalı mimarlar bu ayrıntıları biraraya getirip kentlerine dünyanın en sevimli alanlarını kazandırmışlardı. Yeşil,

pembe ve toprak rengi küçük evler eski yerlerindeydi. Bir başka mimar grubu da, çok acı çekmiş olan kente bir gökdelen kazandırmıştı. Yanılmıyorsam ya gazeteciler evi ya da kültür evi bu gökdelen. Planları Polonya mimarisi üzerinde uzun çalışmalardan sonra yapılmıştı. Ne var ki, Moskova Üniversitesinin tıpatıp kopyasıydı. Bu kopyacılıkla her yerde karşılaşacaktık. Dünyanın her yerinde Nimes kentinin arenalarının, Kapitol zafer taklarının benzerlerine rastlandığı gibi... Gördüğümüzde ne olduğunu anlayamadığımız geniş ve boş bir arazi de vardı. Varşova Yahudi mahallesinin yeriydi burası.

1957 yılının Ocağında, Polonya'yı değil, Varşovalıları gördük. Bir buçuk aydan beri ilk kez, sokakta, kahvelerde yüksek sesle konuşan insanlara rastladık. Kaygısız, neşeli, saldırgan, büyüleyici, gururlu ve özgürdüler.

Doğu Almanya son görüşümüzden bu yana pek değişmemişti. Montand, adını unuttuğum çok büyük bir tiyatroda şarkı söylüyordu. Bir akşam Schiffbaum'da, yani Berliner Ensemble'da konser verdi. Helen Weigel ve arkadaşları onurumuza bir şölen düzenlediler. Brecht altı ay önce ölmüş, iki Almanya birlikte ona ulusal bir cenaze töreni düzenlemişti. Ve elimiz kolumuz kırmızı karanfillerle dolu olarak bizi Prag'a götürecek trene bindik.

Çek sınırında da elleri kolları kırmızı karanfillerle dolu iki kişi bizim kompartımana girdi. Leningrad'da konukları yataklarına kadar geçirirlerse, Bohemya'da da ta ülkenin kapısında karşılıyorlardı.

Bize hoşgeldiniz demeye, aynı zamanda bu birkaç saatlik yolculuğu değerlendirip Montand'a haftalık programı bildirmeye gelmişlerdi. Montand daha şimdiden tek boş koltuğun kalmadığı çok büyük bir salonda şarkı söyleyecekti. Bu güzel haberi vermek için bunca kilometreyi göze almaları gerçekten büyük incelikti. Ama bu işte mutlaka bir bit yeniği olmalıydı. Ne yazık kuşkumuz doğru çıktı: İki küçük istekleri vardı. Çek polisi ve Çek ordusu Montand'dan iki özel konser istiyorlardı... Aklımızın ucundan bile geçirme-

miştik bunu. Montand onlara tatlılıkla, şimdiye dek hiçbir ülkenin polisine ya da ordusuna özel konser vermediğini, bu tavrını Prag'da bozamayacağını anlattı. Adamlar büyük bir düş kırıklığına uğradılar. Ben kendi adıma, bu özel gösteriye Bayan Slanska'nın davet edilip edilmeyeceğini sordum. O sıralar Prag'da bazı adların söylenmediğini henüz bilmiyordum. Bu adlar "geçmişin yanılgıları"yla ilgili olsa bile...

Dehşet dolu gözleri, bize olacakları bildirir gibiydi. Artık Varşova'da değil, Prag'daydık. Bu küçük şakamı duymazlıktan gelerek Bratislava'da bir konser olasılığından söz açtılar. Slovakya halkı bu kültürel gösterinin dışında tutulmaktan yakınmıştı. Hemen ayak üstü, bize etnik coğrafya hakkında küçük bir ders verip herkesi aynı anda memnun etmenin ne kadar zor olduğunu kanıtlamaya çalıştılar. Bazı Fransızların Brötanya'dan sözetmelerine benziyordu Slovakya'dan sözetmeleri. Montand her zaman Brötanyalılar için şarkı söylediğinden, az önce açıkladığı kısıtlamaları belirtmesine gerek yoktu. Ama henüz bir şeye karar verilmemişti ve gereken düşünülecekti.

Tren yoluna devam ediyor, artık havadan sudan sözediliyordu. Ama bu arada, Montand'ın ve benim farketmediğimiz bir şey olmuştu. Benim durumu anlamam ve her şeyi yerli yerine oturtmam için de 1969 yılını beklemem gerekecekti. 1966'da bilmezden gelmek istediğim, 1969'da keşfettiğim şeyin doğrulanması için de 1974 yılını bulmak zorunlu olacaktı.

Yerli yerine oturttuğum, birkaç saniye arayla söylenmiş iki özel addı: Slanska (Slansky'nin karısının adı) ve Bratislava.

Bayan Slanska demiştim. Varşova'ya özgü kara mizah esintileri vardı bu adda. Dehşet dolu bir sessizlikle buna tepki göstermişlerdi. Bratislava'dan sözetmişlerdi. Ben kesinlikle bir şey söylememiştim. Bratislava bana bir şey demiyordu: Bize açıkladıkları ana dek Bratislava kentinin yerini bile bildiğim yoktu.

Onlar Bratislava'nın nerede olduğunu çok iyi biliyorlardı ve Bratislava'da bağlantılarım bulunduğundan da haberleri vardı. Evet, onlar bunu biliyorlardı ama trende giderken benim bir şey bildiğim yoktu.

Gerçeği ertesi gün keşfedecektim. Bratislava'da bir kuzinim vardı. Neuilly'de oturduğumuz sıralar Orta Avrupa'daki akrabalara değinilmezdi. Benim de Bratislava'daki kuzinimin varlığından habersiz olmam çok doğaldı. Prag'a geldiğimizin ertesi günü, Alkron Oteline telefon etti. İngilizce konuşuyordu. Kısaca, annemin büyükbabası tarafından kuzinim olduğunu anlattı. Bratislava'da çıkan gazetelerde Montand'ın kentte bir konser vereceğini okumuştu, tanışmamızdan büyük bir sevinç duyacaktı. Henüz hiçbir şeye karar verilmediğini söyledim, şaşırmış göründü... Oysa konser resmen açıklanmıştı. Bizi göreceğini umuyordu. Bizi görmek istemesinde öylesine bir acelecilik vardı ki, telefonu kapatırken, ünlü kişilerle akrabalık bağlarını keşfedip çevresine caka satmak isteyen baş belalarından biriyle karşılaştığım kararına vardım. Bana adını söylemişti. Bu adı unuttum. Kısa sürede telefon konuşmasını da unuttum.

Alkron Oteli, Doğu ve Batı dünyasının eksenlerindendi. Otelin holü ve lokantası her zaman yerli ve yabancı basın temsilcileriyle dolu olurdu. Bunlara Pekin'e giderken ya da Moskova'dan dönerken Prag'a uğrayanlar, Batılı ülkelerden gelen sanayiciler, yazarlar ve elçilik görevlileri de eklenebilirdi. Alkron Otelinin holü Paris'in Flore'u, New York'un Algonquin'i gibiydi... Ama ben bunu da henüz öğrenmemiştim. Ayrıca Alkron'un holü birine çarpmadan geçilemeyen yerlerdendi, çarpan kişilerin de genellikle size diyecek bir şeyleri yoktu ama yakından yüzünüzü görmek istiyorlardı işte.

Montand, çok büyük bir salonda konserlerini sürdürüyordu. Burası bir tiyatro değil, bir kongre salonuydu. Polisin ve ordunun temsilcilerini bir daha görmemiştim. Raporlarını vermiş olmalıydılar, herhalde bizim bu rapordaki notumuz da epey düşüktü. Her neyse, üçüncü gece Montand sahneye çıkmadı. Saat altıya doğru gelen bir telefonla kısa ve kabaca salonun boş olmadığı bildirilmişti kendisine. Hükümetin olağanüstü bir toplantı için salonu kapatması gerekmişti. Dilerse başka yerde söyleyebilirdi. Hayır, Montand başka yerde söylemek istemiyordu, ara verecekti. Ertesi gün salon yeniden emrine verildi, ama kimse en ufak bir açıklama yapmadı. Kimse de artık Bratislava'dan sözetmiyordu. Doğu Ber-

lin'den bu yana, Edebiyat ve Sanat Ajansının bizimle ilgilenen temsilcisi değişmişti. Lenoir adındaki yeni görevli de bize herhangi bir açıklamada bulunmadı.

Gündüzleri bir sürü insanla karşılaşıyorduk. Üniversitede sinema öğrenimi gören öğrenciler bizi davet etmişlerdi. Hayat dolu ve esprili gençlerdi hepsi. Kısa süre sonra dünyaya Çek sinemasını, Forman'ı, Pesser'i, Kadar'ı armağan edecek olanlar onlardı ve yıllar sonra, yeni yetmelik dönemlerinde yaptığımız bu ziyareti bana gene onlar anımsattı. Jiri Trnka, küçük stüdyosunda bize, kabul ettirmekte güçlük çektiği birkaç resim yapıtını gösterdi... *Bir Yaz Gecesi Düşü*'nün kahramanlarından alınma paskalya yumurtaları, Meksika'dan aldığım melekcikler ve Bulgar flütleri arasında hâlâ dimdik duran tahtadan bir keçidir bu. Kuklalara oynattığı bir Shakespeare oyununu kabul ettirmesinin, çağdaş konuları kabul ettirmesinden daha kolay olacağına inanıyordu Trnka.

Bir gece Nazım Hikmet'le yemek yedik; belki de zorunlu olarak konserlere ara verilen gün olduğu için. Montand bu akşam yemeğini unuttu, unuttuğu için de Chris Marker'in filminde, *"Akrep gibisin kardeşim"* şiirini söylediği Nazım Hikmet'le hiç karşılaşmadığını belirtti (bunu da yalan atarken suçüstü yakalandı demesinler diye açıklıyorum). Yemeği Alkron'da yedik. Nazım Hikmet çok yakışıklı ve heybetliydi, Türkiye'de senelerce hapis yatmıştı, ülkesinin ve kuşağının en büyük devrimci ozanıydı. Yemek salonunda yüksek sesle konuşuyordu. Özgürlükten ve de özgürlüklerin kısıtlanmasından sözediyordu. Moskova'ya hareket edecekti yakında ve bir şeyden yakınacaktı orada. Herkese duyurmak istediği önemli bir şeydi bu. Belli ki yanındaki Çek yazarı yemeği birlikte yeme fikrinin yerinde olup olmadığını düşünüyordu.

Bir gün de nefis bir Barok saray olan Fransız Büyükelçiliğinde yemek yedik. Açıklamayı unuttum, Dejean'larla Moskova'da içilen bir kadeh portodan bu yana Fransız Dışişleri Bakanlığı bize yeşil ışık yakmıştı belli ki. Çünkü uğradığımız bütün ülkelerdeki büyükelçiler bize konuksever ve sıcak davranıyorlardı. Çekoslovakya'daki büyükelçimizde de ressam Lurçat'nın eseri olan çok güzel halılar vardı. Büyükelçi, sosyalist gerçekçiliği iplemeyen Lur-

çat'dan yakınmakta olan Çek yöneticilerinin, ünlü ressamın eski bir Fransız Komünist Partisi militanı olduğunu öğrendiklerinde içine düştükleri şaşkınlığı anlattı.

Haftanın sonuna geliyorduk. Bir gün Montand, Bratislava' daki konserin ne olduğunu sordu. Biri Bratislava işinin gerçekleşmediğini açıkladı. Hem çok zordu bu hem de çok yorucuydu oraya gidip gelme. Slovaklar anlayış gösterirlerdi nasılsa... Mükemmel.

Ertesi sabah Bratislava'daki kuzin gene telefon etti. Slovak basınında, Montand'ın Bratislava'ya gelmekten vazgeçtiğini okumuştu. Çok yazık, diyordu. Kararı Montand'ın vermediğini, bu işin çok zor, gidip gelmenin de yorucu olduğunu anlattım kendisine. Bize söylenenleri tekrarladım kısaca. Gerçekten yazık olduğunu söyleyip duruyor, *"it's too bad, it's too bad,"* diye durmadan söyleniyordu. Sesi çok üzüntülüydü. Ben de, bir gün nasılsa karşı karşıya geleceğimizi belirtip onu avutmaya çalıştım. "Belki," dedi.

Telefonu kapatırken Bratislava'ya gitmemekle çok güzel bir kenti tanıma zevkinden yoksun kaldığımızı düşündüm. Ama kuzinimin, hiç kuşkusuz bizi çağıracağı zorunlu akşam yemeğinden kurtulmak da az şey değildi. Ve birçok şey yaşadığımız -kimi keyifli, kimi anlaşılmaz ve özellikle açıklanmamış- yedi günün sonunda vicdanımız rahat olarak Prag'dan ayrıldık.

1966 yılının bir günü, Londra'da, Lady Macbeth rolüne çıkıp işkence çekmeye -ve de Shakespeare dilinin tutkunu birkaç kişiye işkence çektirmeye- hazırlanırken, Savoy Otelinin dairelerinde duyulan tıngır tıngır sesiyle başucumdaki telefon çalmaya başladı. Bayan Sophie Langer beni istiyordu... Bayan Sophie Langer benim Bratislava'daki kuzinim olduğunu söylemekteydi... Anayurdunda tanışma fırsatını kıl payı kaçırmıştık ve aradan dokuz yıl geçmişti. İşte yeniden çıkıverdi ortaya, diye düşündüm. Telefonda karşıma çıktığında da hemen, çok işim olduğunu söyleyiverdim... Biliyordu, ama kızıyla Londra'daydı, sonunda karşı karşıya gelmemizi isterdi. Ertesi gün üçte buluşmak üzere sözleştik.

O günlerde korkunç kendime dönüktüm. Bilinçsizliğimin ve gururumun beni sürüklediği bir işi yapıyordum. Bu işte çok başarı-

lı da değildim (*Macbeth* macerasına ileride döneceğiz). Değil Bratislava'daki kuzinim, Papa'nın kendisi görüşmek istese aldıracağım yoktu. Bir tek kendimle ilgiliydim, yani Lady Macbeth'le ve önümdeki metni gün boyu geveleyip duruyordum. Yaşamımda ilk kez başıma geliyordu böyle bir şey, kayıtsızlıkla suçlarken kolayca küçümsediğim insanlar gibi yeryüzünden çok uzaklarda olduğum o haftaları hiç unutmadım.

Kuzinim çok güzeldi. Kızı da ince ve sevimli. Kız bir İngiliz ailenin çocuklarına bakmak üzere Londra'da iş bulmuş, o sayede gelmişlerdi İngiltere'ye. İyi, iyi, diyordum daha sonra Royal Court sahnesinde tekrarlayacağım cümleleri ezberimden geçirirken. Bunun dışında? Bunun dışında, kuzinim her şeye karşın bana geçmişini anlatmak istiyordu. Kendisi gibi sosyalist olan kocasıyla, Nazi işgalinden sonra Amerika'ya göçmüş, savaş boyu orada yaşamış, 1945 yılında sosyalizmin kurulmasına katkıda bulunmak üzere anayurtlarına koşmuşlardı. Avukat olan kocası Oskar Langer, 1952'ye doğru, pek çok kişi gibi parti çizgisinden sapmakla suçlanmış ve tutuklanmıştı. Sözünü kesmek için değil, ama bildiklerimi ona göstermek amacıyla sanırım, "New York'ta da nasılsa başı derde girecekti," dedim.

Sustu. Anlatmaya devam etmesini söyledim. Buna gerek kalmadığını belirtti. Çayını bitirdi, kızına işaret etti, beni rahatsız ettiği için bağışlamamı diledi, bizim gibi insanların dünyadan haberleri olmadıklarını söyleyip sıcacık dairemden çıktı gitti. Bratislava'daki kuzinim, Prag'dayken sandığım gibi baş belası bir insan çıkmamıştı, ama onu pek sevimli de bulmamıştım. Hem benim yapılacak çok önemli bir işim vardı, değil mi ya? Üstelik kendisi de kızı da Londra'da olduğuna göre bütün bunlar artık geride kalmış hikayelerdi. İnsanların diledikleri gibi yolculuk ettiklerine bakılırsa, Çekoslavokya'da işler yoluna girmiş demekti.

Kapımı kapatırken bunları düşünüyordum. Kocaman harflerle bazı İngilizce cümleleri yazdığım kara tahtanın başına döndüm. "*Wouldst thou have that which thou esteem'st the ornement life.*" Artık ne kuzinimi düşünüyordum ne kızını ne de yaşam öyküsünü tümüyle anlatmadığı kocasını. "*Wouldst thou have that. Wouldst*

thou have that..." Şarkıcı olan bir başka kızından sözetmişti, konuşmanın başlarındaydı bu, neyse. *"Wouldst thou have...*"

1968 sonbaharında Çehov'un *Martı*'sından beyazperdeye uyarlanan filmi Stockholm'de çevirip döndüğümde, bir deste mektup arasında Almanya'dan gelen bir zarf buldum. İçinde pembe pelür kağıdına yazılmış iki yaprak vardı. Mektup 30 Ağustos tarihliydi ve bir aydır beni beklemekteydi. İngilizce yazılmıştı, iyi ki saklamışım, anahtar cümlelerini aşağıya aktarıyorum:

> "... bizi sevmediğin o denli açıktı ki, seninle bir daha görüşmemeye karar vermiştim. Sana geçmişimi anlatmak istediğimde, komünist olarak, Birleşik Amerika'da kalsaydık da aynı tutumla karşılaşacağımızdan başka bize söyleyecek şey bulamadın. Ama *bugün* umarım durumu anlamışsındır. Rus tankları ve tüfekleri arasında sınırı geçeli kırksekiz saat oluyor şimdi. Bir karabasan yaşadık: Çekoslovakya'da yaşam bundan böyle devamlı bir karabasan olacak. İki bavulla ve *kocamın kanının bedeliyle* –itibarı iade edildiğinde ödenen parayla– satın alınmış küçük otomobil sayesinde."

Bu mektubu okurken fena halde tedirgin oldum. Bu tedirginliği hak da etmiştim. Gelecek hafta bulunacağını bildirdiği Londra'daki bir adrese yazabilirdim. Yazmadım. Bir ay geçtiğini hesapladım. Kuzinim Sophie Langer'in izini bulmaya da çalışmadım. Ama mektubu atmaya da kıyamadım. Mektubu saklayıp Montand'la birlikte Los Angeles'e gitmek üzere eşyalarımı toparladım.

1969 Martında Paris'e döndüğümde, birkaç kez Arthur London'nun *İtiraf*'ını, Elisabeth Poretski'nin *Bizimkiler*'ini ve Josepha Slanska'nın yaşam öyküsünü okudum. Slanski'nin eşinin kitabında, Londra'da dinlemek bile istemediğim kuzenim Oskar Langer'in öyküsünü buldum. Çok utandım. İki pembe pelür kağıdı yeniden ortaya çıkardım. Bir şişe içinde açık denize fırlatılan mektuplar gibi yedi ay sonra Londra'daki adrese yazdım. Bencilliğim ve cahilliğim nedeniyle işlediğim günahtan ötürü bağışlanmayı diliyordum.

Bir hafta sonra İsveç'ten, Vätseras'tan daktiloda sık aralıkla yazılmış dört sayfalık bir mektup aldım. Bu tümüyle çevrilmesi gereken, insanı allak bullak edici bir belgedir. Kuzinim beni bağışlıyordu. Bana teşekkür ediyordu. Oniki yıl önce Bratislava'ya gitmiş olsaydık bize keşfettirebileceği şeyleri oniki yıl sonra keşfetmemize üzüldüğünü belirtiyordu. 1957'de kocası tutukluydu. "İkiniz onun tutukluluk süresini kısaltabilir, daha uzun süre yaşamasını sağlayabilirdiniz. Çünkü 'onlar' kocamın ve daha birçoklarının suçsuzluğunu kanıtlayacak belgelerin elimde olduğunu biliyorlardı. Yabancı dostları üzerinde olumlu izlenim bırakmak istedikleri durumlar olmuştu." Kuzinimin Prag'a geldiğini, Alkron'un bekleme salonunda uzaktan bizi gördüğünü, ama izlendiğini bildiğinden yanımıza yaklaşmadığını anladım. O sıralar, bizim Bratislava'ya geleceğimizi sanıyordu. Kızı, kalacağımızı tahmin ettiği otelde takma bir adla şarkı söylemekteydi. "Hain" babasının adını kullanamazdı! Daha önce solist olarak çalıştığı orkestrada iş vermiyorlardı ona artık. Annesiyle birlikte, bize önemli bilgiler vermeyi kararlaştırmışlardı. Ama, biz Bratislava'ya gelememiştik. Böylece, gençliğinde Moskova davaları sırasında kuzinimin de başına geldiği gibi aldatılmış olan bizleri ikna etme fırsatını kaçırmışlardı. Mektubunda, devamlı olarak yitirilmiş oniki yıldan ve bazıları ancak 1964'te itibarına yeniden kavuşan insanların tutuklanması sırasındaki sessizlikten sözediyordu. "Bunca yıl geçirdiğim sıkıntılara karşın 1968'de yeniden iyimserliğe kavuştum," diyordu. Şimdi yedinci yabancı dil olarak İsveççeyi öğrenmekteydi. Mektubu şöyle bitiyordu:

> Bu kadar uzun yazdığım için bağışla. Burada yalnızca gevezelik edebildiğim kişiler var, uzun yazmamın nedeni içimi dökecek birini bulamayışım herhalde. Yazdığın için teşekkür ederim. Satırların, insan onuruna duyduğum güveni yeniledi. Eskiden tüm insanlara duyduğum sonsuz güveni... Sevgiler.
>
> So.

Kuzinim Sophie, geçen yıl Paris'e geldi. Birlikte bir gün ge-

çirdik. Şimdi İsveççe konuşuyor. Birbirimize söyleyecek çok şeyimiz vardı, zaman kaybını önlemek için İngilizce-Fransızca-Almanca karışımı bir dil kullandık. Gözlerimiz sık sık nemlendi bu konuşma sırasında. Birlikte heyecanlanıyor, birlikte gülüyorduk. Savoy'daki görüşmenin üzerinden tam sekiz yıl geçmiş. Alkron'un üzerinden de tam onyedi yıl... Alkron'da ben onu görmemiştim. Vätseras'tan aldığım mektuptan bu yana şu imge hep gözümün önünde: Konuşmak istediği kişilerin yüzüne bile bakmadan geçip gittiklerini gören bir kadının yüzü... Konuşmak istedikleri, hiçbir açıklamada bulunulmadan Bratislava'ya gitmeleri engellenen kişiler. Polise ve orduya konser vermesi istenen kişi... O, (kuzinim) oracıkta oturuyor, elinden hiç ama hiçbir şey gelmiyordu. Biz belki de gülümsüyorduk. Acelemiz vardı, bazı insanların ellerini sıkıyorduk ve onu görmüyorduk bile. Sonra geçip gidiyorduk. Gözümden kaçmayan o Rusların bakışlarını düşündüm yeniden. Oysa onunkini farketmemiştim bile... Şimdi kuzinim yanımdaydı ve durmadan anlatıyordu. İkimiz de aynı olayla duygulanıyorduk: Onyedi yıl sonra birbirimizi dinlemek ve kucaklaşabilmekti bu.

Belleklerimiz sayesinde daha önce sözünü ettiğim o iki ad arasındaki bağlantıyı (Slanska ve Bratislava) açıklığa kavuşturduk. Bugün kesinlikle söyleyebilirim, 1957 Şubatının o haftası, Prag'da, iki kuzinin, siyasal tutuklu Oskar Langer'in karısıyla şarkıcı Yves Montand'ın karısının görüşmelerini engellemek için ellerinden geleni yapmışlardı. Görev yerine getirilmişti. Sınırdan karşılanmamızla başlamış, bizi Bükreş'e götüren uçakta dokuzumuzun birden kemerlerimizi bağlamamızla son bulmuştu. Nihayet o an geldiğinde görevliler derin bir "oh" çekmişlerdir herhalde.

Biz farkında olmadan Kafka'yı oynamıştık bu sürede. Görkemli Prag'a son bir kez tepeden bakıyorduk.

Romen kökenli bir gökdelen var Bükreş'de de. Moskova Üniversitesi, Kültür Sarayı adını taşıyor bu kentte. Zeki ve sevimli bir bayan olan Kültür Bakanı tarafından oraya davet edildik. Bir akşam yemeği düzenlenecekti onurumuza. Moskova'daki şöleni duymuşlardı ve ağabeylerinden aşağı kalmak istemiyorlardı. Her

türlü soruyu sorabilirdik, sevinçle yanıtlanacaktı bu sorular.

Genç bir çift geldi bizi otele görmeye. Erkek Fransız, kadın Romendi. Fransız televizyonu için bir röportaj yapmak üzere gelmişti adam. Sevdiği kızla evlenmek ve onu Fransa'ya götürmek istiyordu. Bu yasaklanmıştı. Moskova'daki küçük şölen Martin du Gard'ı Rusya'da yayınlatmaya yaramıştı, Bükreş'teki büyük yemek de bu evliliği gerçekleştirmeyi sağladı.

Dönüşümüzden bir gün önce, bambuya sarılmış pek güzel bir Çin gravürünün arkasında şu mektubu bulduk. Sonunu aynen yazıyorum.

> Gelecekte, küçük Simone'la küçük Yves, mutluluğumuzun ürünleri olacak belki. Size teşekkür etmek için sözcükler yetersiz kalıyor. En güzel duygularımız, en iyi dileklerimiz hep sizin için olacak bundan böyle.

İmza: Plinie Cretu, Henri Chapuis, 22 Şubat 1957. O Çin gravürü de Trnka'nın verdiği küçük keçinin yanında duruyor Atheuil' deki evde. Bükreş'te bir evliliğe aracılık ettik. Prag'da da birinin hapiste çürüyüp gitmesine göz yumduk.

Anna Pauker, bizim genç nişanlılar kadar talihli olamadı. "Sağlığı çok iyi," dendi bize. "Artık çok yaşlandı, dinleniyor." Eski devrimci. Anna gerçekten "dinleniyordu".

Neuilly'nin Chézy'sinde savaş öncesi haberlerin başında Anna Pauker'in konuşması, Bayan Lupescu'nun Chantilly'deki at yarışlarını izlemesi, zavallı Kral Carol'un sürgün edilişi yeralıyordu... Kısacık saçları ve erkek gömleğiyle Anna Pauker. Kocaman şapkalar ve tilki kürkleriyle Kral Carol'la birlikte Chantilly'de dolaşan Bayan Lupescu.

Romanya'da geçirdiğimiz bu hafta boyunca özlemle oyun oynayan bir tek ben değildim.

Romanya'yı görmedik. Birtakım Romenler gördük. Panait Istrati'nin sözünü ettiği yoksul köylüleri değil. Eskiden Bükreş'in ne denli eğlenceli bir yer olduğunu anlattırmak için fazla sıkıştırmak gerekmeyen Romenler. Bir küçük Paris'ti o zamanlar bu

kent. Evet! Demir Muhafızlarla ve Hitler'le yapılan ittifakla birlikte. Bükreş'te de, Varşova'da olduğu gibi Ruslar sevilmiyordu. Bükreş'te de sosyalist olmaya kendileri karar vermemişti. Prag'daki gibi değildi.

Sofya'nın da kesinlikle Bulgar kökenli bir gökdeleni var. Oradaki Moskova Üniversitesi... ya Basın ya da Tıp Sarayı. Anımsamıyorum.

Sofya'da Ruslar seviliyor. Kruşçef, Stalin ve Lenin'den çok eskilere dayanıyor bu sevgi. Romanov hanedanına dayanıyor. Ruslar onları Türklerden kurtarmış.

Dimitrov'un yattığı anıtkabir, Reichstag yangını duruşmalarında tüm suçlamaları reddeden bir devrimcinin anısına yapılmış. Bulgardı Dimitrov. Olay 1933 yılında geçiyordu.

Sahte duruşmaların mekanizmasını ortaya çıkarmak isteyen Kostov bir sahte duruşmanın tek sanığıydı. Bulgardı Kostov. Olay 1949 yılında geçiyordu. Yine de astılar onu. Ama hiç değilse bir şeyler yapmaya çalıştı.

Sofya'da, komşu oldukları için ne Yunanlılar ne de Yugoslavlar sevilir, Türklerden nefret edilir, Türkler Yunanlılardan nefret ederler, Bulgarlardan nefret eden Yugoslavları pek sevmezler, Yugoslavlar da Macarları sevmeyen, Almanlardan nefret eden Bulgarlardan nefret ederler.

Moskova'dan bu yana beşinci durağımız olan Sofya'da, bir gece, konser sonrası sofrada vardık bu karara. Babelsberg'e giderken düşlediğim yerel ürünlerin kardeşçe değiştokuş edildiği o dostça ilişkiler nerede kalmıştı? "Sen bana biraz kömür ver, ben de sana uranyum vereyim, elmalarımızı, havyarımızı, ekmeğimizi ve tuzumuzu paylaşalım..." denecek sanıyordum.

Sofya'da güçlü, dingin ve şen insanlar gördük. Otelimizin holünde Kanapa'yı da gördük. O bizi göremedi. Orada olduğumuzdan haberi yoktu sanırım. 1957 Şubatının son haftası Montand'ın bu kentte şarkı söylediğini duymamış olmalıydı.

(28 Eylül 1975. Dün sabah Franco beş genci kurşuna dizdirdi.

Adları bu haftaki gazetelerde çıktı, gelecek haftanın gazetelerinde de çıkabilir. Ama ben uzun süre basılı kalsın diye kitabıma geçiriyorum: Angel Ortaegui Echeverria, Xose Humberto Baena Alonso, Ramon Garcia Sanz, Jose Luis Sanchez Bravo ve Juan Paredes Manot. Ne *L'Express* ne de *Match* dergilerinin yer verdiği Sartre, Malraux, Aragon, Mendès-France ve François Jacob imzalı metni 22 Eylül günü bizzat Madrid'e götürenlerin de adlarını yazıyorum. Costa-Gavras, Régis Debray, Michel Foucault, Jean Lacouture, Peder Landouze, Claude Mauriac ve Yves Montand. Onlar şezlonglara serilip kalmadılar, İspanyol polisinin bir arabasıyla hemen uçaklarına geri götürüldüler.)

Belgrad'da Sırp-Hırvat kökenli bir gökdelen yok... Belgrad'da Moskova Üniversitesi de yok. Otelin lokantasında *Kalitka*'yı söyleyen iki çingene kız var.

Şarkı diyorum da, epeydir kocamın konserlerinden sözetmedim. Orada da başka yerlerde olduğu gibi işlerin çok iyi gittiğini söyleyebilirim. Belgrad'da sinemalar bütün dünya ülkelerinin filmlerini çevrildikleri dilde oynatıyorlardı. Belgrad'da *Cadı Kazanı*'nı bir Hırvat tiyatro topluluğundan seyrettim ve her şeyi anladık.

Ama Belgrad'da asıl Bay ve Bayan Broz'la tanıştık.

Bir sabah telefondaki ses bize şöyle dedi: "Mareşalimiz ve Bayan Broz, yarın öğleden sonra sizi ikindi çayında ağırlamaktan büyük mutluluk duyacaklar. Bir araba saat üçte sizi otelinizden alacak." Bu çağrının teklifli bir yanı yoktu, ertesi gün saat üçte gelen araba da hiçbir belirgin yanı olmayan eski bir Ford'du. Direksiyonunda bir adam vardı, bir başkası bizi arkaya bindirdi. İkisi de Fransızca bilmiyordu, gülümsüyorlardı, biz de gülümsüyorduk. Belgrad'dan çıktık, dış mahallelerinden geçtik ve kendimizi sık bir ormanda bulduk. Ve o anda Montand'la birlikte *La Mort en Puite*'i (Kaçak Ölüm) oynamaya koyulduk. Bu filmde Jules Berry ve Michel Simon iki başarısız aktörü oynarlar. Bir ara Berry milliyetçi Hırvat örgütü "Ustaşi"ye bağlı militanlar tarafından kaçırılır ve kendini Karpatlarda bulur..

Ayların birikimi olan yorgunluktan mı, yoksa son zamanlar-

da çevremizi fazlaca alan Doğunun gizlerinden mi, bilmiyorum, birden korkuya kapıldım. Ama gizleyebildim bunu. Bu araba bir Devlet Başkanının arabasına benzemiyordu, arabadaki iki kişi de resmi görevlileri andırmıyordu... Telefonda çağrıyı bize ileten sesin kime ait olduğundan habersizdik... Orman gitgide sıklaşmaktaydı... Tam o sırada Montand bana şöyle demez mi: "Nereye gidiyoruz yahu böyle? Bu iki herif kim?" Düşüncelerimiz aynı yolu izlemişti. Basitti gerçi, her gittiğimiz yerde fazla konuşmuştuk, çok şey biliyorduk, bu yüzden yokedilecektik. Hem de nerede? Kısa süre önce itibarı iade edilen eski hain Tito'nun ülkesinde. Bütün bunlar mantıklıydı, daha önce düşünemediğimiz için çocuktuk biz. Montand bana alçak sesle, "korkma sevgilim," dedi. "Arabayı kullanan herifi kolla, ben ötekinin icabına bakarım. Araba yavaşlayınca tepesine biniyorum."

Araba yavaşlamadı, orman seyreldi, sonra orman olmaktan çıktı. İki yanı güzel bahçelerle çevrili bir yol oldu, bu bahçelerin dibinde bazen bir nöbetçiyle korunan güzel evler vardı. En güzelinin önünde de iki nöbetçi duruyordu. Giriş kapısına çıkan merdivende bizi üç kişi beklemekteydi: Mareşal Tito, karısı ve çok uzun boylu ve çok seçkin görünüşlü bir adam.

Tito'nun sırtında koyu gri flanel bir elbise vardı, İngiliz şıklığının simgesiydi bu elbise, kravatında da iri bir elmas parlıyordu. Bayan Broz siyahlar içindeydi ve birkaç gösterişsiz mücevher takmıştı. Uzun boylu ve seçkin görünüşlü adam bize hoşgeldiniz sözcüklerini çevirdi. Bayan Broz ellerimizi tutmuştu, adam çeviriyordu: "Harika bir olay, kendimi sinemada sanıyorum." Uzun boylu adamdan söylediklerimizi çevirmesini istedik: "Biz de kendimizi dünya haberleri filminde."

Küçük salonun bir köşesine çay masası hazırlanmıştı, ama Tito şampanya içmemizi önerdi. Şişeler buzlu kovalara konmuştu. Üzerlerinde "Mareşal Tito'nun özel mahzeninden" yazılıydı. Ve iki saat boyunca Tito konuştu.

Önce kadeh tokuşturduk. Bizi bu şampanyalı ikindi çayına ailece çağırırken kimlerle konuşacağını düşünmüştü acaba? Filmlerini gördükleri bir şarkıcı – oyuncu ve onun karısıyla mı? Fransız

Komünist Partisini destekleyen iki kişiyle mi? Bazı insanların Tito'yu tuttukları gerekçesiyle asıldığı altı ülkeden geçen yolcularla mı? Üç ay önce Sovyet Yüksek Şurası üyeleriyle bir akşam yemeği yiyen kişilerle mi? Birkaç gün sonra Budapeşte'ye inecek iki insanla mı? Biz bu kişilerin tümüydük ve Tito bu insanlarla konuştu.

Bizi parti üyesi sandığından, 1948 - 1956 yılları arasında emperyalizme satıldığı söylenen hain olduğuna hâlâ inanıp inanmadığımızı sordu alaycı bir dille. Onun hakkında hiçbir zaman herhangi bir şeye inanmadığımız karşılığını verdik, Fransız Komünist Partisine üye olmamızı engelleyen nedenlerden biriydi bu ayrıca. Tek neden değildi, öteki nedenler daha çok kültürel kökenliydi. Her şeyi yerli yerine oturtmamız, konuşmanın yönünü tümüyle değiştirdi. Bir kez daha doğrudan ilgili olan kişinin karşısında konuşmak, durumu kolaylaştırmıştı.

Tito, karısı ve uzun boylu adam şaşırmışlardı ve çok sevinçliydiler. Onlara yanlış bilgi verilmişti. Doğal, dedik. Parti üyesi olmasak bile Fransız komünistlerin pek çok şeyine katılmıştık, belki kendisiyle ilgili olan bazı şeylere de. O, evine Fransız Komünist Partisi üyelerini çağırmamıştı. Biz, Tito yanlılarının atıldığı hücre toplantılarına katılmamıştık, Tito yanlısı da olmamıştık ya. Özgürdük hep, zaman zaman yanılgıya düşmekte de...

Uzun boylu adam çeviriyordu. Kulağından bir tel sarkıyor ve masanın üzerindeki küçük siyah kutuya bağlanıyordu. Hiç değilse burada her şey açık ve namuslu, diye düşünüyordum. Sesimizi banda alıyorlar, ama gözümüzün önünde. O sıra Montand, ayağıyla beni boş yere birkaç kez dürttükten sonra daha yüksek sesle konuşmamı rica etti. Uzun boylu çevirmen sağırdı. Mikrofon sandığım şey de işitme aygıtıydı. Ormanda değildik. *Kaçak Ölüm*'ü oynamıyorduk. Paris'ten sözetme gereksinimini duyan Mareşal Tito'yla birlikteydik.

Geçen sekiz yıl boyunca Fransız Komünist Partisinin kendisine karşı takındığı tavra çok önem veriyor gibiydi. Kendisini mahkum edenler, aynı zamanda onu iyi de tanırlardı. İspanya Savaşı sırasında yeraltı çalışmalarını sürdürürken Fransa'ya geldiğinde onlarla görüşürdü. *Hain Tito ve Çetesi* adlı kitabından ötürü

özellikle Jacques Duclos'ya kızıyordu, karşısında iki Fransız olduğu için de bunu açıklıyordu, itibarı yeni iade edilmişti ve belleği çok sağlamdı.

Yeraltı çalışması yaptığı yıllarda ancak dış mahallelerini ve arkadaşlarının işlettiği güvenilir küçük bir otelini gördüğü Paris'ten sözetti. Bugün de bir büyük binasını ve bir sarayını biliyordu. Hâlâ tanıyamamıştı Paris'i.

Paris'in garlarından da sözetti. Devrimciler genellikle garlarda polise yakalanırlardı. Kendi bulduğu bir yöntem vardı ki, bunu tecrübesiz yoldaşlarına da öğütlemişti. Herkes gibi temiz pak giyinirdiniz, özellikle de bir köpek alırdınız yanınıza. Belli bazı ülkelerden gelen trenleri kollayan polisler, bu hazır giysili, köpeğinin çişini yaptıran adama dikkat bile etmezlerdi. Onlar, aceleci, siyah deri ceketli ve kasketli herifi beklerken siz sakin sakin biletinizi uzatır ve çıkardınız. Hele köpeğiniz güzelse daha da dikkati çekerdi. Bu iyi bir yoldu, çünkü herkes bir kaçağın dikkati çekmek istemeyeceğini bilir. Yalnız unutulmaması gereken bir nokta vardı. Sonraki yolculukta köpeği değiştirmek.

Tito gülerek anlatıyor, uzun boylu adam gülümseyerek çeviriyor, biz dinlerken gülüyorduk. Bayan Broz bizim dinlememizi ve kocasının konuşmasını izliyordu. Bu yeraltı çalışmalarından sözetme oyununa ilk kez tanık olmuyordu kuşkusuz, ama kocasını seven her kadın gibi, anlatılanlardan daha da büyük bir zevk alır gibiydi. Ben de çok romantik olduğumdan, yeraltı çalışmalarını kocasının ağzından ilk kez nerede duyduğunu düşünüyordum. Belki de genç bir partizan olduğu sıralar, dağlarda.

Sonra Tito sinemadan sözetti. Tüm filmleri özel olarak evlerinde seyrediyorlardı.

Sonra Molotov'u kötüledi.

Sonra ülkesinin içinde bulunduğu büyük ekonomik güçlüklerden sözetti. "Sosyalizme ihaneti" (diretiyordu bunda) tüm ekonomik sorunları çözümleyememişti. Halk, daha doğrusu Yugoslavya halkları güçlüklerle dolu yıllar geçirmişti ve bu güçlükler henüz bitmemişti. "Hiç değilse," diyordu, "ben onları uyardım. Onlara hiç yalan söylemedim. Beni bunun için severler, bunun için bana

güvenirler. 1948'de yapayalnız kaldığımda bunun için beni tek başıma bırakmadılar."

Sonra savaş sırasında dağları tutan, ama Yugoslav partizanlarının geçişini engelleyen Bulgarlardan sözetti. Bunu biliyorduk: Bulgarlar da aynı şeyi tersten anlatıyorlardı. Sonra Stalin'in Polonya Komünist Partisinde nasıl temizlik yaptığını anlattı. Bunu da biliyorduk. Bay Kruşçef o akşam yemeği sırasında bize anlatmıştı. "Yok canım! Bakın hele! Ekimde Varşova'ya gittiğinde Gomulka'yı nasıl görmezden geldiğini de anlattı mı?" "Hayır ama Polonyalılar bize Polonya'da anlattılar." "İspanyollardan sözetti mi?" "Rusya'da yokedilenlerden mi?" "Evet, sözetti demek."

Ve bizim hiç duymadığımız birtakım adlar söyledi, bu adları sıralıyor ve her İspanyol adından sonra uzun boylu adamın çevirdiği sözcük geliyordu: "Yokedildi... yokedildi... yokedildi..." Bunlar bizim için birtakım adlardı, Tito içinse birtakım yüzler. Birkaç ay önce, İspanya İç Savaşından kalanlarla Meksika'da yaptığımız konuşmaları anımsatıyordu biraz bu. Ve onların yaşındaki Tito için, o günleri yaşamamış cahillerin önünde yirmi yıl öncesini anımsamanın bir yoluydu bu da. Ailenin gerçek öykülerini anlatmak için birden ortaya çıkıveren bir amca gibi bir aileden sözediyordu, kendi ailesinden; Komünist Enternasyonal konusunda saf yeğenlerine çok korkunç şeyler söylenmişti. "Dışarda bir yerde çılgınlık yapan yeğen Jossip olmuştu." Şimdi Jossip amcaydı ve buna karşılık saf yeğenlere hiç anlatılmayanlar hakkında çok şey biliyordu.

Bir küçük kadeh şampanya daha içtik. Kimse kimsenin şerefine kaldırmadı kadehini. Yalnızca gülümseyip tokuşturduk kadehlerimizi. Çok az konuşmuş olan Bayan Broz bana Catherine'in nasıl olduğunu sordu. Sinema "yıldızlarının" yaşamlarını yakından izliyordu sanırım. Bir fotoğrafçı toplu fotoğraflarımızı çekti. Ve vedalaştık. Bayan Broz beni öptü.

Ertesi gün bir haberci otele üç resim getirdi. Biri Mareşal Tito ve Bayan Broz tarafından bize ithaf edilmişti. Bir başka zarfta aynı fotoğraflar ve bizim de ithaf etmemizi dileyen bir yazı vardı. Ne kadar alışkın olursak olalım, Montand ve ben bu olağanüstü öğleden sonranın anısına tıpatıp uyacak bir söz bulmakta çok

zorluk çektik. Sonunda, "teşekkürler" yazdık.

Sonraki yıl, Montand, Dalmaçya kıyılarında bir filmin dış sahnelerini çekiyordu. Kafamı işletmiş, yeryüzünün en sağlam pasaportu olan Mareşal ve karısının fotoğrafını da bavuluma koymuştum. Bu sayede Catherine ve ben oraya girmenin yasak olduğunu anlamadığımız bir dilde söyleyen jandarmayı imana getirdik, o küçük ve sakin plajda rahat rahat yüzdük.

Yanımda taşıdığım resimlerden, yalnızca Dalmaçya kıyılarındaki bu plajda yararlandım.

1957 yılı Mart ayının ikinci haftasında Budapeşte'ye gitmek, kocasının ölümünden dört ay sonra bir dul kadının evine gitmek gibidir. Kadın artık yas tutmaz, ama karalar giymeye devam eder. Ve dul, acısı ne denli büyük olursa olsun, kocasının ölümünü anlatmak istemez. Bayan Jacqueline Onassis'e sorun isterseniz. Dallas'ta eşinin öldürülmesinden dört ay sonra hâlâ Antigone'nin yüz ifadesini mi taşıyordu? Kasım ayından beri Budapeşte, dünyanın en ünlü duluydu. Aynı zamanda işine en çok karışılan, iki tarafın da ihanetine uğrayan. Trajedisi dünyaya örnek olmuştu. Macarlar ise hep adlarından sözedilmesinden sıkılmışlardı artık.

Dört ay sonra, hüzünlü olayların bilançosunu çıkarıyorlardı: "Şimdi gözde biziz, besin maddeleri kasım öncesinden çok daha iyi, kadınlarımız eksikliğini duydukları şapkaları ve giysileri alabiliyorlar. Macar kadınları giyim kuşama ve süse çok düşkündür. Şimdi Budapeşte Doğu dünyası için bir vitrin. Konuklar ne denli şımartıldığımızı görebilirler. Öylesine uslu durduk ki, 1945 yılından bu yana ilk kez ulusal bayramımızı kutlayacağız. Rakosi ve Gerö zamanında yasaktı bu. Bayramı kiliseye, daireye giderek ya da sokakları süpürerek kutlayacağız, çünkü bugün resmi tatil değil, ama akşama büyük bir armağanımız var. Ulusal bayram onuruna, Kızıl Ordu Korosu ta oralardan gelip bize konser verecek..." Bazılarının sözleri bunlardı.

Ve dükkanların Varşova'daki, Prag'daki, Bükreş'teki, özellikle de Belgrad'daki dükkanlardan çok daha dolu olduğu gerçekti. Ve ünlü koronun güzel üniformaları içinde konser vermeye geleceği de

gerçekti. (Montand uçağa atlayıp dostu Nikita'yı yine gaf yapmak üzere olduğu konusunda uyarmak istiyordu...)

Böyle konuşanlar kendimizi tanımlamamızı da istemediler. Kimseden kendini tanımlamasını da istemeyeceklerdi. Özellikle de radyolarından kendilerini "olaylar" sırasında çarpışmaya iten ("olaylar" diyorum, çünkü "devrim" ya da "karşı devrim" sözcüklerini kullanmaktan kaçınıyorlardı) ve sonra yüzüstü bırakan Batıdan. Amerikalılardan, İngilizlerden, Fransızlardan ve İsviçrelilerden olduğu kadar Batıya kaçan yurttaşlarından da nefret ediyorlardı. Onlar ülkelerinde kalmışlardı. Birbirlerini seviyorlardı. Ama herkesi seviyorlardı demek değil bu. Bizimle toplu halde konuşmaya gelmiyorlardı. Kuliste karşılaşıyorduk onlarla, gazeteciydiler ya da radyoda çalışıyorlardı. Konuşmaları da hep "şimdi burada işler iyi," cümlesiyle noktalanıyordu, özellikle meslektaşlarından biri ortaya çıktığında. Birtakım işlerde çalışıyorlardı ve bunları yitirmek niyetinde değildiler. Çok ölü vermişler ama hepsini gömmüşlerdi.

Ekim-kasım günlerini anlatmak isteği duymuyorlardı. Anlattıklarında da sözleri genellikle çelişkili oluyordu. Sözler, bazen bir Parislinin 1934 Şubatında anlatabileceklerine benziyordu. Çocukluğumun at üstündeki jandarmalarıyla tanklar üzerinde gelen Kızıl Ordu askerleri arasında benzerlik vardı. İkisi de yığınlara ateş ediyorlardı. Macar yığınlarına ateş ediyorlardı. Ancak Orta Asya garnizonlarından gelen tankçıların kendilerini Süveyş'te sandıkları da anlaşılmıştı. Ama belki de savaş sırasında ve sonrasında anlatılan fıkralardan biriydi bu.

Kentin belirli yerlerinde hâlâ yıkık binalar vardı... Bizi gezdiren şöför geçen hafta çıkan bir yangının buna yol açtığını söylüyordu, ama yanımızdaki kadın kasım ayı içinde bu işi tankların yaptığını açıkladı. Açıkladı ya, arabadan indikten sonra... sözkonusu şöförü bize Kültür Bakanlığı sağlamıştı, onlara da İçişleri Bakanlığından geldiği kestirilebilirdi. Bize eşlik eden Macar kadını arabada pek az konuşuyordu. Kaldığımız dairede de pek konuştuğu yoktu. Otelin bahçesinde konuşmayı yeğliyordu.

Otelimiz, Buda'yı Peşte'den ayıran adada saray gibi bir yerdi. Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun görkemli günlerinde

yapılmıştı. Ve kadın, Ophüls'ün filmlerinden kalma bu dekorda bize çok şey anlattı. Geçmişle ilgili değil, yaşadığımız günlerle ilgili.

Kasımdan bu yana komünistler tutuklanıyordu. Avrupa'nın ilk faşist kenti olan Budapeşte'de hâlâ faşist vardı tabii, ama tehlikesizdi bunlar. Pek genç değillerdi ve boşa çıkan küçük komploları kimseyi rahatsız etmiyordu.

Asıl tedirgin eden, baştakilerle uyum içinde bulunmayan militanlardı. 1957 Martında Budapeşte'de hapse atılanlar, hür Varşova sokaklarında özgürce şarkı söyleyenlerin kardeşleriydiler. Ocak ortasından bu yana Kadar, polisiye denetimini sıkılaştırmıştı ve Macar kadınının bizimle konuştuğu sıralar, tutuklanan bazı işçi konseyi şeflerinden başka cezaevlerinde onbeş yazar yatıyordu. Bunu bilmemizi istemişti, çünkü Kültür Bakanından öğreneceğimizi hiç sanmıyordu. Eğer tanışırsak tabii Bakanla.

Onunla tanıştık. Çok güzel bir yüzü vardı. Rakosi döneminde yıllarca cezaevinde yatmıştı, bizi tekerlekli koltuğunda kabul etti. Gyula Illyes'i sağlıklı bulup bulmadığımı sordu.

Gyulia Illyes çok büyük bir Macar yazarı ve ozanıdır, komünist değil, köylü sosyalistidir. O dönemde kenara itilmişti, ama dokunulmazlığı vardı. Kendisini görmüştüm gerçekten, ama görüşme dileğini bize ulaştıran kişi dışında kimsenin bundan haberi yoktu. Kent dışında oturan Illyes'lerden buraya gelmek üzere ayrılırken, Bayan Illyes, yurtdışında oturan bir akrabasına verilmek üzere aldığı armağanı ulaştırmamı rica etmişti benden. O kadar. Illyes de ocak sonundan bu yana cezaevinde onbeş kadar komünist yazar bulunduğunu doğrulamıştı.

Bakanın günümün bir bölümünü nerede geçirdiğimi bilmesine şaşırmış göründüğümden, "Illyes bize telefon edip sizinle görüştüğünü söyledi," dedi. Sakat Bakanı yalancılıkla suçlayamazdım, ama birden şöförümün yüzünü görünce, Illyes'in yüzünün ne hale geldiğini anımsadım. Şöförüm, Macaristan'ın kültür çevrelerinde iyi tanınan biriydi... Bay ve Bayan Illyes'i sağlıklı bulduğumu Bakana açıkladım. "Çok iyi, çok iyi, biliyor musunuz ki kendisi bizim en büyük ozanımızdır. Bunun dışında, benimle görüşmek isteme-

nizin nedenini öğrenebilir miyim?" Bunun üzerine Montand cezaevindeki yazarlarla ilgili soruyu sordu.

Bakanın hüzünlü yüzü iyice gölgelendi, bizi aldatmışlardı, Budapeşte cezaevlerinde bir tek komünist aydın yoktu. Kurtarıcı Kızıl Ordunun gelişiyle bastırılan karşı devrimi hazırlamış bazı faşist sahte aydınlar olabilirdi ama. Kendisine inanmalıydık. Yoldaş Kadar'ın, özellikle de haksız yere öldürülen yoldaş Rajk'ın cezaevi arkadaşı olarak çektiği acılar adına inanmalıydık. O günler geride kalmıştı. Varsa eğer, siyasal tutuklular, faşisttiler. Hem düşündükçe, içerde bir tek yazar bulunabileceğini aklı almıyordu.

Tekerlekli koltuğunda inandırıcıydı. Biz ne düşüneceğimizi, neye inanacağımızı şaşırmıştık.

Macar halkı şen ve gençti. Nice gözyaşının döküldüğü bir kentten böyle sözedişim çok kişiyi kızdırabilir. Ama halk, ilk tanıştıklarımızın tanımlamalarına tıpatıp uyuyordu. Özellikle de kızlar. Daha iyi giyinebilmekten ötürü mutluydular, çoğunlukla güzeldiler, büyük bir özgürlük içindeymiş izlenimi bırakıyorlardı. Bizimle sadece otel bahçesinde konuşan kadın bunu çok iyi açıklıyordu. Gençler çatışmalardan sağ çıkmışlardı ve gençliklerinden yararlanmak istiyorlardı. Kasım ayında Molotov kokteyli taşıyan ve 1917'nin devrimci erdemlerini öven Sovyet filmlerinden bunun nasıl yapıldığını öğrenen genç kızlar, giriştikleri mücadelenin bir işe yaramadığını anlamışlardı ve eğlenmek istiyorlardı. Devrimci tulumlarının yerine pilili eteklikler giyinmişlerdi. Babalarına, büyükbabalarına pek saygıları yoktu. Büyükbabaları Horthy yönetimi sırasında faşistti, babaları da Rakosi döneminde Stalinci. Kendileri kasım süresince devrimci olmuşlardı. Artık her şeyi oluruna bırakma kararındaydılar. Budapeşte'de bulunduğumuz sürece bizi arayanlardan sözediyorum. Göründüğü kadarıyla kimse yapmak istediklerine, dilekleri yere gitmelerine engel olmuyordu. Her gece tiyatrodaydılar, müziği ve müzisyenleri çok seviyorlardı; şarkıcıyı da çok seviyorlardı. Ne yazık ki, kendileri gibi eski bir *groupie* olan ben, Etoile Tiyatrosundakinden farksız, soyunma odasına postu sermiştim.

"Olaylı" günlerden sözetmeyi hiç mi hiç istemiyorlardı. O

günleri unutmuşlardı!

Budapeşte olaylarının başlangıcı sayılan "23 Ekim 1956 Günü"ne ait tek anlatıyı ancak Fransız Elçiliğinde verilen bir yemekte duyma olanağını bulduk. Hem de o günleri yaşayan bir kültür ataşesinin ağzından... Yıllar sonra ilk kez özgürce davranabilmenin rahatlattığı gerçek sosyalistler (karşı devrimciler değil) sokağa dökülmüşlerdi. Herkes şarkı söylüyordu. Çocuklarıyla gelenler de vardı. Kossuth'un heykelinin önünde bir iki dakika durmuşlar, sonra yürümeye devam etmişlerdi. Bu insan seline katılanların sayıları gittikçe artıyordu. Akşam gazeteleri saat dörtte çıktığından, bazı göstericiler kalabalıktan ayrılıp gazete almaya gitmişti, kendilerinden sözedilip edilmediğini öğrenmek istiyorlardı. Kendilerinden sözedilmediğini görünce çok şaşırmışlar, dahası sinirlenmişler ve hava birden değişmişti. Radyoevine geldiklerinde, içerde bulunanlar şaşkına dönmüştü. Biri ışıkların söndürülmesini emretmiş, bu yüzden göstericiler aniden kendilerini karanlıkta bulmuşlardı. Sonra gazetelerden oluşan meşaleler aydınlatmıştı ortalığı. Radyoevinin görevlileri daha da şaşırmışlar, yangından korkmuşlardı. Ve birden, nereden geldiği anlaşılmayan bir silah sesi duyulmuştu. İşte o silah sesi felaketin başlangıcı olmuştu.

Elçilikte, Budapeşte'nin son durumu ve siyasi tutuklamalar hakkında fazla bir şey bilinmiyordu.

Lila de Nobili'ye amcasına ve yengesine gideceğime söz vermiştim. Çok ama çok yaşlıydılar ve o kadar çok şey görmüşlerdi ki, söyleyecek şeyleri kalmamıştı. Temiz bir semtte oturuyorlardı. Olaylar sırasında hiç sokağa çıkmamışlardı. "Olaylar" kendilerinden çok uzaklarda olup bitmişti. Çok iyi döşenmiş bir salonda benden Lila'nın dekorlarını anlatmamı istiyorlardı.

Bu kez pılıyı pırtıyı topladık. Otele döndüğümüzde, *groupie*'lerin hepsini bizi bekler bulduk. Ve Macar kadın bizi havaalanına götürdü.

Uçağa binmemize beş dakika kala bir kadın yanımıza yaklaştı. Gazetecilerin ve radyocuların arasında onu daha önce görmemiş miydim? Bize bir şeyler söylemek istiyordu. Fısıldayarak, "Aragon'

u tanıyor musunuz? Onu görecek misiniz, nerede?" diye aceleyle sordu. Aragon'a bir haber iletmemizi istedi. Aragon'un arkadaşı olan bir Macar ozanı ocak ayından beri öteki yazarlarla birlikte tutuklu bulunuyordu. Ne kendisi – ozanın karısıydı bir zamanlar – ne de bugünkü eşi, Aragon'un arkadaşından haber alabiliyorlardı. Bir buçuk ay önce Aragon'a bir mektup yazmışlardı... Aragon, Tibor'u iyi tanırdı. Elsa da öyle. 1938'de Fransa'ya sığınan Tibor, 1942'de gizli çalışan Komünist Partisine yazılmıştı. Tibor'un faşist olmadığını bilen Aragon'un bir şeyler yapması gerekiyordu. Söylediklerini aynen ileteceğime söz verdim. Ama Aragon'un mutlaka bir şeyler yapacağına söz vermedim. O an yüzüme hiçbir şey söylemeden baktı kadın, sonra ellerini uzatarak, "hiç olmazsa bir gece uyumamasını söyleyin," dedi. Adını yazdım: Tibor Tardos.

Dört ay önceki noktaya tekrar dönmüştük. Ama şimdi La Sourdière Sokağındaki telefonu açılana dek çaldırmam için bir neden daha vardı.

Bunu yapabilmek için epey zamana sahiptim artık.

Dönüşümüzden iki gün sonra Louis Aragon, bizim evin içinde dolaşıp duruyor, bir yandan da şöminenin üzerinde asılı duran aynada kendini seyrediyordu. Yakışıklı ve nazikti. Bense yorgunluktan bitmiştim ve onun kadar kibar davranmaya çalışıyordum. İlk kez roller değişmişti.

1 numaralı soru: Yola çıkmamızdan bir gün önce, yüksek sosyetenin toplandığı bir salonda, bu gidişimizin "zamansız" olduğunu söylemiş miydi, yoksa söylememiş miydi?
Cevap: Davetlilerden birinin sorduğu soruya, zamanın iyi seçilmediği yanıtı verdiğini hayal meyal anımsıyordu. "Canım, çok zamansız..." "Zamansız" gerçekten de duruma en iyi uyan sözcüktü, öyle değil mi?
2 numaralı soru: 7 Kasım gecesini, Ruslarla konuşup turneyi erteletme fikrine karşı çıktığını anımsıyor muydu? Ve benim saçma ısrarım karşısında, tarih değişikliğinin çözüm olmayacağını, gitmenin zorunlu olduğunu kanıtlamamış mıydı?

Sonra Claudel hakkında iki saat konuştuğunu ve ayrılırken bize "iyi şanslar ve iyi yolculuklar" dilediğini anımsıyor muydu?

Cevap: Evet, kesinlikle evet, gerçi aradan uzun bir zaman geçmişti ama yine de evet. Özellikle de Elsa'nın o akşam gribe yakalandığını ve kendisini çok kaygılandırdığını anımsıyordu.

3 numaralı soru: Ve tüm bilgisiyle nasıl oluyordu da Kravçenko ya da Koestler gibi insanları yargılayıp karalayabiliyordu? Onlar, kamplarda Kruşçef'in de kabul ettiği gibi onaltı milyon insanın öldürüldüğünü söylüyorlardı. Hep yadsıdınız, evet yadsıdınız.

Cevap: Onaltı milyon mu? Şaka ediyorsunuz herhalde sevgili dostum, on altı değil onsekiz milyon. Yadsımak, evet yadsımam gerekiyordu, çünkü "ailem" vardı orada.

Gülüşüne, açık mavi gözlerine baktım. O ise bakışlarıyla beni sorguya çeker gibiydi. Korkunç derecede ağlamak istiyordum. Ama Aragon'un önünde değil. Louis Aragon tarafından avutulmak hoşuma gitmezdi.

Tardos'un eski eşinin söylediğini tekrarladım. "Tardos? Tardos?" "Evet Tardos, Tibor Tardos, Aragon, bir ozan," "Evet, şimdi anımsadım. Hapiste olduğunu bilmiyordum. Hem ne yapabilirim ki? Ben Fransızım, Macaristan'da olanlara karışamam." Evet, öyle... Başka bir tepki gösterseydi şaşardım. Zaten onun adına gereken karşılığı vermiştik. İşte: "Ama ayrılırken o kadına verdiğim sözü tutacağım, size söylememi istediğini tekrarlıyorum. Hiç olmazsa bir gece uyumamanızı istiyor." Aragon, ellerini güzelim gri saçlarının arasına daldırdı. "Ama sevgili dostum, yirmi yıldır uyayamıyorum ben!" dedi.

Aragon'u kapıya kadar geçirdim, onu bir daha görmek istemediğimi söyledim, kapıyı arkasından kapattım ve o günden sonra onunla hiç konuşmadım.

Elsa öldüğünde ona bir iki satır yazdım yine de. Bunu da, yıllardır karısıyla birlikte hep Colombe d'or'a gelen yaşlı bir Belçikalı

adamın hatırı için yaptım. Bir gün tek başına geldi, her zamanki masasına oturdu. Beni her zamanki yerimde gördüğünde gülümsemek istedi. Ama birden hıçkırıklara boğuldu. İşte o yaşlı dul adam yüzünden Aragon'a yazdım.

(Birkaç ay önce Tibor Tardos'la tanıştım. Şimdi Paris'te yaşıyor. Aragon'la konuştuğum zaman tutukluydu Tardos. Davası görülürken – daha doğrusu 1957 Kasımında Dery – Hay – Zelk – Tardos davası görülürken – tanıklardan biri Aragon ve Elsa'dan mesaj getirmişti. Tardos'un geleceğinden kaygılanan Aragon ve Elsa'ya Moskova'da rastlamıştı adam. Mahkemeye, tanıdıkları Tardos'un iyi bir insan olduğunu bildiriyorlardı. Ne var ki mesaj Tardos'un o günkü tutumunu açıklamaya yeterli değildi. Tibor Tardos, yine de bu küçük girişimin cezasını hafiflettiğini açıkladı bana. 1958 Nisanında hapisten çıktı. Ve Aragon 1965 yılında Tibor'a *Lettres françaises* dergisinin sütunlarını açtı. Hakkındaki açıklamayı da kendi yazdı: "Tardos Fransa'da yaşıyor ve Fransa'da çalışıyor, Macar asıllı bir yazar olarak. Onun gibi yabancı asıllı yazarların çoğalması bizi sevindirecektir." Görüyorsun Tibor, görevimi yaptım!)

Sonuç olarak Aragon, bu dört ayın bilançosunu duyan ve dinleyen tek kişi oldu.

Aynı hafta, *Humanité* ve *Match* değişik nedenlerle Dauphine Alanındaki evimizden kovuldular. André Stil, Montand'dan "heyecanlı anılarının canlı bir özetini"; *Match* ise "yaşadığı olayların dokunaklı bir özetini" ve Fransız Komünist Partisini suçlayan bir iki söz istiyordu.

Bu insanlara söyleyecek şeyimiz yoktu. Ailemize, Catherine'e, arkadaşlarımıza söyleyecek şeylerimiz vardı, sonuçta bir tek bizi ilgilendiren şeylerdi bunlar. Kısacası, kasım düşmanları düş kırıklıklarımızı, kasım dostları da sözde sevinçlerimizi paylaşamayacaklardı.

Sevinçler ve düş kırıklıkları birbirinden ayrılacak gibi değildi ve bunların şu ya da bu şekilde kullanılması kesinlikle sözkonusu olmamalıydı. Bildiğimiz tek şey buydu, ama bunu da iyi bellemiştik.

Dauphine Alanındaki evi, Bayan Paul'ü, ciltçi Bay Lavaux'yu, Adliye Sarayının basamaklarını, kitapçı Bayan Danloux'yu tekrar görmek keyif vericiydi. Batılılara özgü temkinliliğim yüzünden kağıt mendiller arasında valizime tıkıştırdığım bir sürü ufak tefek eşyayı ortaya çıkarmak da keyif vericiydi. Seramikten küçük ayılar, yöresel özellikler taşıyan bebekler, Yugoslav kemerleri, boyalı tahtadan minik Polonya kuşları, Ukrayna kurdeleleri, uyuyan bebek ya da sincap şeklinde Prag bisküvileri, elimin yarısından bile küçük minyatür bir Bulgar gitarı, minik bir Meksika gitarı, doğanın tüm renklerine boyanmış yumurtalar... Üzerleri fresklerle bezenmiş Rus, Bulgar, Polonya, Romen yumurtaları.

Valizler, getirilen her şeyin sapasağlam durduğundan emin olmak için açılır. Ivır zıvır getirdiğinizde, daha da kaygılanırsınız valizlerinizi açarken. Valizin ve kağıt mendillerin görevini tam anlamıyla yaptığını görünce sevinirsiniz. Paha biçemeyeceğiniz bu küçük nesneleri karıştırırsınız. Bunlara paha biçilmez, çünkü unutulmayacak gözler ve eller tarafından armağan edilmişlerdir size. Valizleri açmak budur işte. Özenle unutulanlar da genellikle büyük parçalardır. Ancak gösterişli olanı canlandıran ağır lake sandıklar. Kuşkusuz çok pahalı olan, ama üzerlerinde bir tek insan yüzünün yer etmediği resmi armağanlar. Ufak tefek parçaların ucundaysa her zaman görünmeyen bir ip vardır. Binlerce kilometre yoldan gelir bunlar ve bu ipi öbür yanda hâlâ tutan bir el bulunur. 1957 yılında Doğu bloku ülkelerinden döndüğünüzde sizi sorguya çekenler işin bu yanını merak etmezler. Olgular, sonuçlar, açıklamalar beklerler.

Ama bu kez beklediklerini bulamadılar.

Önce François Chalais ve Frédéric Rossif, televizyon programlarında, yola nasıl çıktığı, turnenin nasıl geçtiği ve sanat yönünden elde ettiği sonuçlar üzerine Montand'a özgürce konuşma fırsatı verdiler. O dönemde Montand'a sunulan tek çıkar gütmeyen fırsattı bu. Kabul etti ve haklı çıktı. Özgürce konuşabildiği namuslu bir program oldu, herhangi birine ya da bir yere hizmet etmesi, karşı çıkması istenmedi kendisinden. Rahatlatıcıydı.

Ama 1957 yılının sonu, parasal yönden hiç de rahatlatıcı olmadı. *Les Sorcières de Salem*'in kazancı ve filmin satışı konusunda (anımsatayım, filmin kârından pay alıyorduk) bir türlü kesin bilgi edinemiyorduk. Bu hesaplara erişebilmek Kafka'nın şatosuna erişebilmek kadar güçtü (bugün de hâlâ bir sonuç alabilmiş değiliz). Nice mürekkep ve gözyaşına mal olan turne de, Maliye Bakanlığı tarafından zlotinin, rublenin, leyin, levanın, kuronun ve Doğu Alman markının resmi kurundan hesaplandı, sonra da Montand'dan geçerli parayla vergi istendi. Bu iş öylesine gülünç bir hal almıştı ki, bir gün karşılıklı oturduk ve saatler boyu hesap yaptık. Sonunda konser başına 2650 eski frank (altı-yedi bin lira kadar bir şey) para düştüğünü çıkardık.

Anlaşılan sık sık sözü edilen Moskova'nın parası, müzisyenlerin ödeneği, otel hesabı ve öbür masraflar çıktıktan sonra şarkıcının eline vasıfsız bir işçi gündeliği bile bırakmıyordu.

Ancak, Sibiryalı bir avcının yakaladığı zavallı samurların postu Moskova'nın parasını simgeliyordu. Bunlar da çeşitli kürkçülerin değerlendirmeleri sonunda sayıca pek az bulundu, renkleri iyiydi, cinsleri çok iyiydi, ama bunca samurdan bir atkı zor çıkardı.

Bizim samurlar atkı oldu. Daha doğrusu boyuna sarılan büyücek bir şal oldu.

Sonra da, *Vanya Dayı*'nın sonunda olduğu gibi, dinlenmeye karar verdik. Maliye Bakanlığı'nın hesaplarına karşın gerçekten dinlenebilme olanağımız vardı. Dinlendik.

Dinlenme sözcüğü, kadın oyuncular için bir sürü anlam taşıyabilir. Tatil günleri dinlenilir. Uzun bir turneden sonra dinlenilir. Yorucu bir filmin ardından dinlenilir. Dinlenme kutsaldır.

Dinlenme, çok uzarsa kutsal olmaktan çıkar. Artık dinlenme değil, işsizlik adını alır.

İşsizlik, bir kadın oyuncu için reddedilecek tek rolün bile olınaması demektir. Oyun ya da senaryo okumamak demektir, zaten size getirilen öneri yoktur ki. Kısacası çalmayan bir telefon demektir:

İmgeleri sevdiğimizden, biz bu dönemleri "dalgaların arasındaki boşluğa" benzetiriz... Bazen, dipten gelen dalgalar da vardır.

Benim dalga boşluğum dokuz ay sürdü. Hiç kimse aramıyordu. Kırılmamıştım, üzgün de değildim. O güne dek canlandırdığım tüm kadınların listesini yaptım. Küçük bir hizmetçiden tutun da Bayan Proctor'a kadar uzayıp giden bir liste. Montand'ın yanındaydım, Catherine'in yanındaydım, eski arkadaşlarımla görüşüyordum, zengin bir yaşamım olmuştu, yoksul değildik. Otuz yedi yaşındaydım, gelecek genç kızların ve güzel genç kadınlarındı. Olgun bir kadına, özellikle Doğu bloku ülkelerinden dönen olgun bir kadına gereksinim duyamamalarını anlıyordum. "Yeni Dalga"nın boşluğundaydım.

Sonunda, telefon çaldı. Londra'dan. Kendimi, ne olduğunu anlamadan, yeni dalganın doruğunda bulacaktım...

1958 yılının baharında, Montand'la Catherine beni Kuzey Garı'na götürdüler. Altın Ok denilen trene bindim. Sırasıyla tren, gemi, Dover-Londra arasında gene tren oluyordu bu Altın Ok. Bu trenin beni, 1960 Nisanında *thank you* dememi bekleyen milyonlarca televizyon seyircisinin ve Hollywood'daki bir sinemanın kırmızı kadife koltuklarını dolduran üç bin sinema seyircisinin ülkesine götüreceğini bilmiyordum.

Neden treni seçtiğimi soracaksınız, hemen söyleyeyim: Havaalanlarından bıkmıştım, ayrıca, bu yolculuğun Pixie adlı midillisinden başka şey sevmeyen Audrey'in yanına giderken yaptığım ilk yolculuğa benzemesini istiyordum. O zamanlar onaltı yaşındaydım.

Senaryosunu beğendiğim bir İngiliz filmini çevirmeye gidiyordum. *Room at the Top*'tu (Tepedeki Oda) filmin adı. Meslek yaşamımın yeniden başlamasını sağlayan bu filmi Peter Glenville'in ısrarı yüzünden çevirdim. Daha önce hiç tanımadığım Glenville, bir gün Hollywood'da çekilecek bir filmde oynamamı önerdi. Doğu bloku ülkelerinden yeni döndüğümden, senaryoyu okumamın yalnızca zaman kaybı olacağını belirttim. Amerika vizem yoktu. Fransa'da çekilecek Amerikan filmlerinde bile oynamam sözkonusu değildi... Peter Glenville "MacCarthy öldü," dedi karşılık olarak.

O sıralar Paris'te olan yapımcısı Bill Goetz de beni tanımak istedi. Ve görmeye geldi. Ben de boş durmamış, senaryoyu okumuştum. Güldürü türünden bir filmdi. Genç ve uçarı değildim, bu yüzden filmdeki Fransız kadını tipini canlandıramayacağımı belirttim. Bunu hiç düşünmemeliydim, o kişiyi değiştirebilirlerdi. Böylece Fifi (adını tam olarak anımsayamıyorum, Loulou ya da Madelaine de olabilir) yerini benim ölçülerime uydurulup yumuşatılmış Simone de Beauvoir tipli bir Bayan Curie'ye bıraktı. Daha önce Glenville'e açıkladığımı Bay Goetz'e de anlattım. O da, MacCarthy'nin öldüğünü, bütün bunların artık geçersiz olduğunu yineledi. Goetz, Stockholm Çağrısını imzalamış bir yapımcıydı. Picasso'nun arkadaşı olmaktan da kıvanç duyuyordu (Fransa'ya her gelişinde Picasso'yu ziyaret edermiş. Onun bir sürü resminin de sahibidir). Üstelik de her zaman liberal Amerikalılığını korumuştu, kimse işine karışamazdı. Goetz, içtenlikli ve hoş bir insandı ve beni filminde oynatmak isteyen İngiliz yönetmeninin isteğini yerine getirmeye çalışıyordu.

Montand hepimizi Allard'a yemeğe götürdü. Domuz etli mercimeğimi yerken, onlara Hollywood'da film çevirmem için yapılan tüm ısrarların bana çok ilginç ve dokunaklı geldiğini söyledim: Ülkemin sinemacıları, Amerikalılarla iyi geçinebilme kaygısına

düştüklerinden beni tümüyle unutmuşlardı.

Çok yakın bir zamanda bana uygun bir senaryo vermeyi kararlaştırdılar. Gerisi önemsizdi. Vize, çalışma izni, oyuncular sendikasının izni türünden sorunlar çıkmayacaktı. En önemli sorun benim yeni Fifi-Loulou'yu benimsememdi. Ertesi gün Hollywood'a döndüler.

Birkaç gün sonra Hollywood'dan uzun bir telgraf geldi. Bill Goetz, açıklayamayacağı nedenlerden ötürü, Peter Glenville'e gerçekleştireceği filmde benim oynayamayacağımı anlatıyordu. Ama şunu iyi bilmeliydim: Son söz söylenmemişti. Kocamla ve benimle geçirdikleri eski Paris'in küçük bir lokantasındaki güzel saatleri hiç unutmayacaktı. Hem her şeyin bir sonu vardı, biz bir gün tekrar görüşebilecektik. Fransa'da ya da başka bir yerde. Bundan böyle yeni bir dostum olduğunu unutmamalıydım. Bir film, film olmaktan öteye gidemezdi, oysa bir dost her şeyden önemliydi. Derin sevgiler...

Üzülmedim, hem de hiç. Zaten, Fifi-Loulou benim için vazgeçilmez biri olmamıştı. En iyi senaryo düzeltme uzmanları tarafından düzeltilse bile... Böylece ancak birkaç gün süren bu hikaye en doğal sonla bitiverdi. MacCarthy ölmemişti, herkes onu ölmüş sanıyordu, ama ölmemişti işte.

Uzun dinlenme dönemimde, bana sunulan tek iş önerisini çabuk unuttum. Bill Goetz'ü, ya da Peter Glenville'i bir daha görebileceğimi sanmıyordum. Tüm sorunları onlara açıkça söylediğime seviniyordum. Onlar yasak bir iş yapmak, deyim yerindeyse kaçakçılık yapmak istemişlerdi, ama beceremişlerdi. Uyarmıştım onları. Özsaygımı yitirmedim.

Peter Glenville'in özsaygısı ise zedelendi. Her şeyden önce İngilizdi. Üstelik İngiliz tiyatrosunun en önemli adlarındandı. Bugüne dek hiç kimse ona zorla bir oyuncu kabul ettirememişti. Kendi seçtiği sanatçıdan vazgeçmesiyle sonuçlanan bu olay çok üzdü Glenville'i. İşte bu yüzden, kısa süre sonra Londra'dan telefon etti.

Londra diyorum, ama aslında Orly'den, havaalanından telefon etti. Böylesi daha da güzeldi. Birkaç saat için Paris'teydi ve

beni hemen görmek istiyordu. Yarım saat sonra eve geldi. İngiltere'den geliyordu, benim yerime oynayacak kişiyi bulmuştu, aynı gece Hollywood'a uçacaktı. Paris'e gelmesinin tek nedeni, daha sonra çevireceği bir filmde bana uygun bir rol önerisinde bulunabilmek içindi. Hayır, Amerikan filmi değildi bu kez. Bir İngliz yönetmenin gerçekleştireceği bir İngiliz filmiydi. Senaryo henüz hazır değildi, ama bana kitabı getirmişti... Çok çabuk konuştuğundan, teşekkür etme ve adımın yaratacağı tüm sorunlara karşın bu kadar ısrar etmesinin çok kibar bir davranış olduğunu söyleme olanağını bulamadım. Çantasını açtı ve adını göstermeden bir kitap çıkardı. "This is the book," dedi. Ve masanın üstüne koydu: *Room at the Top*, yazan John Braine...

Room at the Top adlı kitabı masasının üstünde gören her İngiliz oyuncusu, Noel armağanı almışçasına sevinebilirdi. Çünkü o yıl İngiltere'nin en çok satan kitabıydı. Tüm sinema yapımcıları telif hakkını alabilmek için dövüşmüştü. Ama, bomba etkisi yaratabilecek olan bu kitabı Peter Glenville bana verirken bu etkiyi yüzümde görme fırsatını bulamadı. *Room at the Top*'tan haberim bile yoktu, John Braine'den sözedildiğini ise hiç duymamıştım.

Glenville, bu konudaki boşluklarımı doldurdu, çabuk okumamı öğütledi, yapımcı James Woolf'un gelip beni göreceğini haber verdi ve geldiği gibi apar topar gitti. *Room at the Top*'u Peter Glenville'in yönetiminde çevirmedim, filmi Jack Clayton gerçekleştirdi. Her şeye karşın, bana çok şey kazandıran bu filme Peter'in katkısını unutmam olanaksız.

James Woolf (ona James demek bana zor geliyor, çünkü o bizim dostumuz Jimmy, ama o gün Mister Woolf'du) benimle film hakkında konuşmak üzere Londra'dan geldi. Kitabı sevmiştim. Çağdaş edebiyatın şaheseri olmadığı kesindi. Ama harika bir öyküydü. Mutlu yazar, John Braine, Leeds'de kütüphaneciymiş. Raflarındaki konuklarını, düzenli ziyaret etmişti besbelli. Özellikle Balzac, Stendhal ve Colette'i... Belki Dreiser'in *An American Tragedy*'sine de bir göz atmıştı. Her neyse, hangi yoldan olursa olsun kendisine iyi bir gelecek çizmeye çalışan bu ikbal avcısı Kuzey İngiltereli bir işçi ailesinin çocuğuydu ve öykü ilginçti.

Özellikle, Alice adında, orta yaşlı bir kadına (kırk yaşlarındaydı) olan tutkusu ilginçti. Alice Aisgill. Alice, cömert, akıllı, anlayışlı, cinsel özgürlüğüne kavuşmuş, önyargıları olmayan, anaç bir kadındı. Romanın sonlarına doğru ölüyordu. Alice'i oynamak kaçırılmayacak bir fırsattı (bu arada Alice'in çok kaba biriyle evli olduğunu da unutmayalım). Kısaca, bizim meslekte az karşılaşılan ve kaçırılmaması gereken bir roldü.

Bay Goetz'le başıma gelenleri, Bay Woolf'la tekrar yaşamak istemiyordum. "Fifi-Loulou"yu Washington kökenli nedenler yüzünden kaçırmıştım. "Alice"in de geleceği böyle olacaksa, bunu bir an önce öğrenmemde yarar vardı. İlk sorum bu oldu, daha doğrusu konuya bu şekilde girdim. Alice'i oynamaya can atıyordum, ama Amerikalılar işe karışacaklarsa... Alice'i oynamamı engelleyeceklerdi.

Jimmy, bunlara kulak asmadı. Kardeşi John ve kendisi bağımsız yapımcılardı. Üstelik, ölü ya da diri, Bay MacCarthy hiç ilgilendirmiyordu onu. Benim, Alice'i oynamak istememden ötürü mutluydu. Yapılacak tek şey kitabı okuduktan sonra sözleşmeyi imzalamaktı. Hangisini yeğlerdim: Kazanca ortak olmak mı, yoksa belli bir ücret mi almak isterdim? *Les Sorcières*'den ağzım yandığı için ücret istedim. (Söz açılmışken söyleyeyim, meslek hayatımın en büyük parasal fırsatını kaçırdım. Çok iyi para aldım, ama ortaklığı yeğleseydim, Karun kadar zengin olmam işten değildi.) Gitmeden önce şunları söyledi: "Ben Amerikalılara bağlı değilim, bağlı olduklarım yalnızca Çalışma Bakanlığı ve oyuncular sendikasıdır. İşte bu yüzden, sözlü anlaşmamız ancak onların olumlu yanıtlarından sonra gerçekliğe kavuşacaktır". Ve Mister Woolf da Londra'ya uçtu.

Çalışma Bakanı, İngiliz topraklarında bir yabancının çalışmasını onayladı, sendika. sinema tarihinin en güzel rollerinden birini bir Fransızın oynamasında sakınca bulmadı.

Romandaki Alice İngilizdi. Bana uyabilmesi için İngilizle evli bir Fransız kadını oldu.

1953 yılında İngiliz sineması *Casque d'or*'daki rolümden ötürü en büyük ödülünü vermişti bana. 1958'de *Les Sorcières* filmin-

deki oyunumdan dolayı bir kez daha ödüllendirmişti. Şimdi de, 1959'da üçüncü "Academy Award" ödülünü almamı sağlayacak olan *Room at the Top*'taki Alice'i canlandırmamı öneriyordu. Kimse benim İngiliz düşmanı olmayışıma şaşmamalı.

Altın Ok, İngiliz köylerinin arasında ilerliyordu. Players sigarasının dumanına karışan limonlu fenol kokusuna tekrar kavuşmuştum. Neil Paterson'un yazdığı senaryoyu okumak zevklerimin en büyüğüydü. John Braine, Dostoyevski, Balzac ve Durell'den daha talihliydi: Senaryo romandan güzel olmuştu.

Üç buçuk aylık iş arkadaşlığından sonra gerçek dostluğa dönüşen yeni tanıdıklarıma, yüncülüğün merkezi Bradford'da (Yorkshire) katıldım: Jack Clayton, Laurence Harvey, Heather Sears, Jimmy Woolf, kameraman Freddie Francis. Bir yandan katılırcasına güldürürken, öbür yandan cömertçe gözyaşı döktüren bu filmde hepimizin katkısı, emeği vardır. İnsanların tam suçortağı oldukları zaman, yani şakaları paylaşabildiklerinde, neredeyse trajiğe varan ciddi olayları anlatabildiklerini daha önce söylemiştim. Bir kez daha dış çekimlerin mucizesine inandım. Bir aile kurmak istiyorsanız önce bir çatı altı bulmanız gerekir. Filmciler de iyi çalışabilmek için bir aile oluşturmalıdır. İşe dış çekimlerle başlamak bunun en elverişli yoludur. Çatı, güneşli bir günde Monaco'nun Grand Hotel'i olabilir ya da Bradford Garının karşısındaki yüncülerin kaldıkları otel.

John Braine'in memleketi olan Bradford ve Leeds, Fransa için Lille- Roubaix-Tourcoing neyse İngiltere için de o anlama gelir. Leeds, Lille'in kişiliğini, Bradford ise Roubaix-Tourcoing'ın kişiliğini taşır. Fabrika dumanlarının yerel sisle karıştığını, büyük zenginlikle büyük yoksulluğun yanyana yaşadığını söylemem yeterli sanırım. Clayton, filminde bunları anlatacaktı. İyi anlatabilmek için olayların geçtiği yerde olmak gerekiyordu. Bu yerde olunca da hepimizin aynı çatı altında toplanmamız en iyisiydi. Geçici bir damdır bu ve kendi evinizdeki alışkanlıklara benzeyen yeni alışkanlıklar edinirsiniz burada. Birlikte yenen yemekler, çalışma saatlerine bağlı uykular, aynı saatte uyanmalar. Bir an gelir, kendi

evinizden uzakta olmanın ezikliğini duyarsınız. Ama bir telefon konuşmasından sonra hemen kayboluverir bu duygu. Yangın çıkmadı, kimse hastalanmadı, iyi, yarın görüşürüz...

Her gün çalan telefonlar olmasa, "yurtdışı çekimler" ilişkileri koparabilir. Tabii siz, gerçek ailenizle gerçek söyleşilerde bulunabilirseniz o başka... Sevdiğiniz bir işi, sevdiğiniz ve sizi seven kişilerle yapma mutluluğunu paylaşmayı becerebilirseniz "dış çekim" harika bir olaydır. (Karşınızdaki da sizi tam anlamıyla anlayabilmektedir, çünkü o da aynı durumdadır.)

Montand İtalya'da film çeviriyordu. Birbirimizi çok iyi anlıyorduk. İkimiz de yaptığımız işi sevdiğimizden birbirimizi seviyorduk.

Bradford'lular da bizi çok seviyorlardı. Kentleri ilk kez olarak, yünü konu edinen sıkıcı belgesellerin dışında bir görev yüklenmişti. "Yukarı tabaka" ise kalesinin kapılarını hiç açmadı. Herhalde kitabı okumuşlardı. Buna karşılık, yoksul işçilerin kapıları bize her zaman açık oldu. İki gecelik bitmez tükenmez bir çekim sırasında içimizi ısıtan çay suyunu tekrar tekrar kaynatmaları unutulacak gibi değil. Bradford halkı her an neşeliydi ve mizah yanları çok güçlüydü. Bense, Kuzey İngiltere'yi keşfediyordum. Kısa bir süre sonra bu bölgeyi bütün dünya tanıyacaktı. "Öfkeli Gençler" adı verilen ve İngiliz kültüründe ve sanatında devrim yaratan, eskilere de savaş açan bu gençler hep bu bölgeden, Kuzeyden gelmişlerdi. Kuzeyin değerini Londra'da anladım, ama Yorkshire'da geçirdiğim üç hafta beni buna hazırlamıştı.

Against the Wind'i çevirirken Londra'da üç hafta kalmıştım. 1947 yılında hâlâ obüs delikleri ve yiyecek maddelerini almak için vesika vardı. Burlington'daki kuyumcularda savaşta soyluların yaşamlarını sürdürebilmek kaygısıyla sattıkları eşsiz taçlara ve mücevherlere rastlamak olasıydı. Onbir yıl sonra obüs deliklerini ve yiyecek vesikalarını görmek olanaksızdı, ama o eşsiz mücevherler varlıklarını koruyorlardı. Londra'nın gizleri olarak kalacak bu mücevherler... Ama bunların *Room at the Top*'la ilgisi yok.

Hayır hayır, var. Saat yedi buçuk sularında hâlâ yarı makyaj-

lı ve iş giysilerimle Shepperton Stüdyolarından çıkıp Savoy'un salonuna girdiğimde, parıltılı mücevherlerini takmış, uzun giysiler içindeki kadınlarla ve smokinli adamlarla karşılaşırdım. Onların haberi olmadan her şey değişmekteydi.

Bizde, Fransa'da da her şey değişmişti, ama açık seçik. 1958 olaylarını, radyodan dinleyebildiğimce yaşadım. Hakkımda yanlış bir kanıya varılması pahasına yinelcyeceğim: O günlerde ben yalnızca Alice Aisgill'i yaşıyordum.

Jack Clayton ve topluluğu arasındaki dostluk gün geçtikçe büyüyordu. Stüdyodaki çalışmalarımız Bradford'daki gibi sonuçlanmaktaydı: Birbirimizden ayrılmakta güçlük çekiyorduk. Yatmadan önce, genellikle birlikte küçük bir lokantaya gidip bir şeyler atıştırıyorduk. Sabahları, Savoy'daki dairemden beş buçukta ayrılıyordum. Temizlikçi kadınların halıları süpürdükleri saatte. Asansörü beklerken gevezelik ediyorduk. Daha sonraları asansörü hiç beklemedim: Asansörcü arkadaşım, çıkış saatimde benim katıma gelip bekliyordu. Altıncı katta oluşumuzdan yararlanıp bir gün önce kaldığı yerden öyküsüne devam ederdi. Genellikle Fransa anılarını anlatıyordu. 1914 - 1918 yıllarında piyade eri olarak Armentières'de bulunmuştu. Anıları çok yüklü, Savoy'un da asansörü çok yavaş olduğundan, üç ay süren sabah yolculuklarında ancak tamamlanabildi. Arada bir, işimden hoşnut olup olmadığımı soruyordu. Bu soruyu Savoy'daki herkes soruyordu. Hoşnut olduğum yüzümden okunuyordu herhalde.

Hoşnuttum, çünkü kasılmadan, kendini parçalamadan bize her istediğini yaptıran, harika bir yönetmenimiz vardı. Filmin çekilen bölümleri de onu her zaman haklı çıkarıyordu. İşte, bu yüzden hoşnuttum.

İşini iyi bilen, sinemayı seven ve kendisi için çalışanlara saygı gösteren biriydi Clayton.

Bana pek iyi tanıtılmayan, buna karşın çok iyi anlaştığım bir oyun arkadaşım vardı.

Pazarları Ealing Stüdyolarındaki arkadaşlarıma rastladığım oluyordu. Michael Truman'a ya da Gordon Jackson'a.

Montand, verilen küçük bir tatilden yararlanarak hafta sonu-

nu geçirmeye geldi. Catherine, Autheuil'deydi.

Çekimin sonu gelip çattı. Son gün, hepimiz üzgündük. Tüm çekimlerin sonunda olduğu gibi. Hatta daha da fazla, çünkü bu kent ve bu dil bizi bir daha biraraya getiremeyecekti.

Ve evime döndüm.

Bana bu süre boyunca nerede olduğumu sorduklarında, "Londra'da bir film çevirdim," diyordum. Bu karşılık kimseyi etkilemiyordu. Burada herkes İngiliz sineması diye bir şey olmadığına inanmıştı kesinlikle. Çekinerek, iyi bir film yaptığımıza inandığımı söyleyecek olurdum. Beni daha fazla üzmek istemezlerdi. Eninde sonunda dalganın kıvrımındaydım. Kafamı da suya batırmak acımasızlık olurdu.

Eve döndüğümden beri, Alice Aisgill benden parça parça uzaklaşıyordu. Bir süre saçımı onun gibi yaptırmaya, Simpson'dan alınmış hazır ceketi giymeye devam ettim. Sonra yeniden saçlarımı kestirdim, Hermès tayyörlerimi ortaya çıkardım. Günün birinde de onun yaşamımdan kesinlikle çıktığını anladım.

Montand, Etoile'da yeni bir konser kararı vermişti. Ben de doğal olarak *groupie*'si oluverdim yine. 1958 yazının sonuydu. Müzisyenler, Autheuil'deki eve yerleştiler. Sonbahar başlarında, Etoile Tiyatrosunda gala gecesi yapıldı. Ünlü yolculuğumuza çıkmamızın üzerinden iki yıla yakın bir zaman geçmişti.

Seine Nehrinin köprülerinin altından da çok sular akmıştı. Büyük öfkeler yumuşamıştı, erimişti. İnsanlar yeniden Montand'a Montand da yeniden insanlara kavuşuyorlardı. Eski şarkılarını ve de yenilerini söylüyordu. Eskilerin her zaman büyük başarı kazananlarını...

Bir tanesinin dışında.

Montand, *C'est à l'aube'u* (Şafakta) içtenlikle söyleyemiyordu artık. Bu şarkıda "umut dolu dünyalardan" sözedilmekteydi. Montand, bu dünyaların nerede olabileceğini kestiremiyordu artık.

O da çok daha fazla şey anlatan *Le Chat de la voisine*'i (Komşunun kedisi) söylüyordu.

Ve yeniden aralıksız altı ay Etoile'in afişinde kaldı.

Bir kasım günü, Jimmy Woolf ve Jack Clayton beni Londra'dan aradılar. Film gösterilmek üzereydi. Alice Aisgill yeniden yaşamıma giriyordu.

Güzel bir giysi seçtim, kürklerimden birkaçını aldım, Etoile'in beton bodrumundaki koridorları kırksekiz saatliğine bırakıp Savoy Otelinin yumuşacık halılarla kaplı koridorlarına gömüldüm.

Üç ay boyunca blucinle ve koltuğumun altında senaryoyla otele girip çıktığımı gören personel, akşam yedi buçuğa doğru otelin holüne indiğimde gece giysilerimden ötürü beni kutladı. Yaz ayları boyunca çevirmekten büyük zevk aldığım filmin ilkgösterimine gidiyordum. Bu biraz da onların filmiydi. Herkes bana başarı dileklerinde bulundu, Jimmy'nin gönderdiği kiralık Rolls Royce'a atladım. Rolls Royce belki otel müşterilerini yanıltabilirdi, ama kapıcıyı yanıltmadı. Arabanın kapısını açarken kasketini çıkarıp mırıldandı: "Aman hanımefendi, bu akşam hiçbir eksiğiniz yok. Başarılar!"

Gerçekten de her şey tamamdı. Üstelik de çok iyi bir film yapılmıştı –yapmıştık. Gece yarısı bizler, *Room at the Top*'u yaratanlar Londra'nın krallarıydık. Basmakalıp sözcükler kullanıyorum. Ama salonun ışıkları yandığında neyle karşılaşacaklarını bilmeyenler, beni iyi anlayacaklardır. Tüm kuşkular salondakilerin alkışlarıyla dağıldı mı insanın kendinden geçmemesi ne mümkün!

O gece yarısı, haklı ya da haksız, kral ve kraliçelerdik. Birkaç dostumuzun hoşlanacağını düşünerek çevirmiştik bu filmi. Oysa, dostumuz olmayan bir yığın insan, hoşlanarak yaptığımız bu şeye bayılmıştı. Çok sevinçliydik.

Ertesi sabah, tüm İngiliz basını, İngiliz sinemasının yeniden doğuşu diye adlandırdığı şeyin erdemlerini kutluyordu. Savoy personeli, yeni bir gazete ya da dergi geldiğinde, vakit geçirmeden kapımın altından içeri itiveriyordu. Alice Aisgill'i ilgilendiren bölümler kırmızıyla çizilmişti. Jimmy Woolf telefonda, okumuş olduğum eleştirileri yinelemekteydi. Gariptir, onun bana okuduğu canalıcı noktalar nedense gözümden kaçmıştı. Şu ya da bu yerde eleştirmen; "Greta Garbo'dan bu yana böyle şey görülmedi," diyordu. Ya yazının başındaydı ya sonunda. En iyi yerlerdi bunlar.

Üçüncü yazının sonunda anladım gerçeği... Bu kez de ben Jimmy Woolf'u, Irving Thalberg'den bu yana dünyanın en büyük yapımcısı olarak öven uydurma cümleler okudum.

Ve insanı sersem eden bir iyimserlik havası içinde akşam Etoile Tiyatrosunun kulisinde boy gösterdim. Tam da kocamın son şarkıyı bitirip dinleyicileri selamladığı sıra. Herkes, "bir şarkı daha!" diye bağırıyor, oysa Montand kendisine havluyu uzatanın Greta Garbo olduğunu bilmiyordu.

O da bilmiyordu, başka Fransızlar da. *Room at the Top*'un başarısı Britanya Adalarında kaldı... Film göçedip Yeni Dünya sinemalarında çeki taşı gibi yerleşene dek. Jimmy, bana Amerikan gazetelerinin kupürlerini yolluyordu. Örneğin *Variety* dergisinin. Yıllarca Dauphine Alanındaki evinizde sakin sakin yaşarsınız, günün birinde önünüze öyle bir şey getirirler ki, ne demek istediğini bile anlamazsınız. Ama ekteki mektupta bu belgenin paha biçilmez olduğu belirtilmektedir. Elinizdeki kupürde "Room, Boffo!" yazılıdır... Yanında da dolar olarak birtakım rakamlar. Uluslararası para borsalarındaki değerlerle de ilgili olmadığınızdan, hepsi size garip gelir. MacCarthy döneminde Paris'e yerleşmiş Amerikalı dostlarınıza danışırsınız, onlar size anlatırlar. Sizin adınıza çok sevinçli olduklarından, sürgüne yollandıklarından bu yana yoksun kaldıkları bir "şifrenin" özlemini çektiklerinden, hararetle, coşkunlukla, espriyle ve kıvançla çözerler sorununuzu. İlk dersin ardından, siz de bu sözcüklerin ne anlama geldiğini kestirebilirsiniz.

"Room, Boffo!" zafer demektir.

Norman Granz 1959 sonbaharının başında Montand'a Broadway'de bir resital önerdiği sıralarda Montand da Wagram Caddesinde "Boffo" yaşıyordu.

Norman Granz, Fransa'da tanınmış ender Amerikalı emprezaryolardandır. Ella Fitzgerald'ın, Oscar Petterson'ın mutlu temsilcisi. Verve Record'un sahibi, Avrupa'da konserler veren ünlü "Jazz at the Philarmonic" topluluğunun yaratıcısıydı. Kendisiyle hiç karşılaşmamıştık, ama Autheuil'deki evimizin diskoteğinde, onun yarattığı ve 1952'den kalma bir albüm vardı. Günümüzün

geçmişe dönük modasını yirmi yıl önceden keşfetmiş, Fred Astaire'den çağının şarkılarını yeniden plağa okumasını istemişti. Eşlik etmek üzere ona Oscar Peterson'ı ve "Jazz at the Philarmonic"in müzisyenlerini vermiş, biz de yalnızca gençliğimizin havalarını dinleyerek değil, bu albümdeki resimlere ve fotoğraflara bakıp metinleri okuyarak bu zevkle, aşkla, akılla hazırlanmış albümün başında tatlı saatler geçirmiştik. Elimizdeki albüm numaralıydı ve Fred Astaire tarafından imzalanmıştı. 1953 yılında Georges Beaume tarafından Amerika'dan getirilmişti.

O gece Norman Granz, bizim için her şeyden önce "Fred Astaire Hikayesi"nin yaratıcısıydı. Norman Granz her zaman nazik değildir, bazan kaba davrandığı da olur. Ama o gece sevimliliği üstündeydi ve uzatmadan konuya girdi. Granz, Montand'ın New York'ta konser vermesini Amerikalıların ne kadar istediklerini, "Paris'te Nisan" gibi büyük gece kulüplerinin sonuçsuz kalan girişimlerinin hemen hepsini biliyordu. Ayrıca, Gene Kelly'nin Montand'la film çevirmek istediğini, Jack Warner öyküsünü, Doğu bloku ülkelerine yapılan yolculuğu, "Stockholm Çağrısı"nı, Rosenberg'lerle ilgili olayları, kısaca hakkımızdaki her şeyi öğrenmişti.

Montand'a önerdiği şık bir gece kulübü ya da galalarda konser vermesi değildi. Broadway'de, Etoile'e benzer bir salonda sahneye çıkacaktı. Vize işini de Granz çözümleyecekti. Her şey değişti ve bunu size kanıtlayacağım, diyordu.

Norman Granz her zaman nazik değildir, bazen kaba davranır, ama inatçıdır.

Birkaç gün sonra, yirmiüç soruyu içeren kağıtları aldık, dürüstçe yanıtlamamız rica ediliyordu.

Bugüne dek geçirdiğimiz tüm hastalıklar, son yirmi yıl içinde gezdiğimiz yerler... gibi soruları yanıtlamakta epey zorluk çektik. Amerika'da kalacağımız günler süresince cinayet işlemeyeceğimize dair teminat vermek zorundaydık. "Bugüne dek fahişelik yaptınız mı?" sorusunu özsaygınızı yitirmeden yanıtlamanız gerekiyordu!

Yirminci soru şöyleydi: "Komünist Partisinin üyesi misiniz ya da bu partiye bağlı bazı kuruluşlarda hiç görev aldınız mı?" Sorunun ilk yanı bizi ilgilendirmiyordu, ama ikinci yarısı bizim duru-

mumuza tıpatıp uyuyordu. Bu soruyu şöyle yanıtladık: Barış Hareketi ve CGT – açık yazalım: Confédération Générale du Travail (Genel İş Konfederasyonu), yoksa bizi Compagnie Générale Transatlantique (Kıtalararası Genel Kurumu) ile yolculuk yaptığımızı sanabilirler; gerçeği bilsinler de bizi sahtekarlıkla suçlamasınlar.

Bu sorunun ardından gelen yirmibir numaralı soru da şöyleydi: "Yirmi numaralı sorunun içeriği iyice anlaşıldı mı?" Evet, çok iyi anlaşılmıştı.

Bu ilginç özgeçmiş öyküsü Amerika Birleşik Devletleri büyükelçiliğine verildi. Ben de soruların bir kopyasını kendimde sakladım. Olur a, aynı yanıtları ilerde bir gün tekrar yazmak zorunda kalabilirdik.

Yanıtlarımız beğenilmedi! Birkaç gün sonra, kültür ataşesi olan genç bir kadın telefon etti. Çok üzgün olduğunu, konsolosun vize hakkında bizlerle konuşmak istediğini söyledi. Acaba bürolarına uğrayabilir miydik?

Onu avutmak zorunda kaldım! Konsolosu avutma görevini de ona yükledim. Bürolarına uğramaya gelince... Yo hayır, bizi çağırmaları kibar bir davranıştı, ama oraya kadar gidip bu konuyu konuşmak anlamsızdı. Yine de konsolosa kapımız her zaman açıktı, çok geç olmamak kaydıyla dilediği gün öğleden sonra bize gelebilirdi. Ama kocamın tiyatroya erkenden gittiğini de belirtmekte yarar vardı.

Ertesi gün ikisi de bize geldiler. Bu davranışlarının diplomatik kurallara uyup uymadığını bilemiyorum, ama en azından vicdanlarının sesini bastırmış olacaklardı.

Nazi işgali sırasında Lauriston Sokağındaki Fransız Gestaposunun şeflerinden Lafont'un metresi olan bir kadına ömür boyu geçerli vize sağlanmıştı aynı dönemde. O sıra Birleşik Devletlerin yolunu tutmuştu bile kadın.

Bunu herkes gibi biz de biliyorduk ve gerçekten durum gülünçtü. Ama karısı Fransız Yahudisi olan genç konsolosu güldürmüyordu bu olay.

Geçmişimiz yüzünden vizemizin reddedildiğini bize bildirmekle görevlendirilmişti. Kendisine, *Nouveau Temps* ile ilgili bölü-

mü biraz daha uzun tutsaydım belki bir işe yarardı, dedim. Yüzü rahatladı. Yeniden keyiflendi, biz de artık üzgün değildik. Hem Broadway'e gitme fikri bizden çıkmamıştı ki, bu bir Amerikan düşüncesiydi, cömert ve baştan çıkarıcıydı ama cevaplarımız beğenilmediyse, eh ne yapalım...

Bunu Montand'la birlikte yaptığımız kısa konuşma izledi; özetle son yirmi yıl içinde dünya tarihinde ve özellikle de Avrupa tarihinde (ve yirmi yıl 1938'den bu yana demekti) yer alan olaylara karşı hiç tavır almadığımıza kendimizi inkar etmeden yemin etmemiz mümkün olsaydı, Bay Konsolos sebzelere, iskemlelere, medyumların vücudundan çıkan uçucu maddeye veya denizanalarına vize dağıtma zevkine varabilirdi, ama asla insanlara değil.

İşte onun da söylemek istediği buydu.

Norman Granz her zaman nazik değildir, bazan kaba davrandığı da olur, inatçıdır ve çok gururludur.

Norman Granz, 1959 yılının sonbahar sezonunda Montand'ı New York'a ithal eden ilk kişi olmayı aklına koymuştu. Oysa şimdilik istenmeyen kişiydik Amerika'da. Ama yakında Norman Granz adlı Amerikan vatandaşının nasıl bir kişi olduğunu anlayacaktık.

Ülkeye kabul edilmeyişimizi kişisel sorun haline getirmişti ve Norman Granz alıngan bir adamdı.

Neuilly'deki İngilizce hocamız Bay Benassy bizim için *Beware of deceitful friends* adlı bir broşür bastırmıştı. Bu iki dilde de hemen hemen aynı biçimde yazılan, ama anlamları birbirinden tümüyle farklı sözcüklerin listesiydi ve dikkat edilmezse insana söylemek istediğinin tam tersini söyleten bir dil tuzağıydı: "Deceitful friends." Ah! Şu kötü dostlar.

Actually bu hain sözcüklerin yıldızıydı. *Actually* "olumlu olarak" demektir, "şu sıralar" değil. *Susceptible* "duyarlı, açık" demektir, "alıngan" değil. Norman Granz bu sözcüklerin taşıdıkları çift anlamı doğrulayan ender insanlardandı.

Duyarlı, ama aynı zamanda da alıngandı. Başımıza neler gelecekti bakalım. Onun bu konuda deneyimi vardı. Ve işe 1958

yılının Aralık ayında başlamakla akıllılık etmişti.

Birkaç gün sonra 10 Aralık 1958'i *geride* bırakmıştık bile.

10 Aralık 1958 günü öğleden sonra saat beşe doğru, ölüm kardeşim Alain'in yakasına yapıştı l'île de Sein açıklarında. Yaşamlarını filme aldığı kişileri tehdit eden ölümdü bu.

L'île de Sein balıkçılarının ölümü.

Kimlik gerekçesiyle Peder Ebersholt tarafından Protestan yapılan bu küçük yarım kan Yahudi şimdi Veuves Adasının tek Katolik mezarlığında yatıyor.

O günden beri, hüzünlü ya da neşeli olayları 10 Aralık 1958 tarihine göre değerlendiririm.

Bu tarih bir sınırdır.

Sanıyorum ocak ayı sonlarıydı. Kahvaltısını Stockholm'de eden, öğle yemeğini Roma'da yiyen, öğleden sonraki içkisini İngiliz Havayolları uçağında içip kendisini Paris'e götürecek Air France uçağında bir kadeh şampanya yuvarlayan ve Paris'te saat onikiye çeyrek kala yiyeceği akşam yemeği için bir gün önceden bir lokantada yerini ayırtan Norman Granz, bize işlerin yolunda gittiğini haber verdi.

Üç gün sonra vize olduğunu sandığımız şeyi elde etmiştik. Pasaportlarımıza çok resmi damgalar vurulmuştu. Bu şu demekti: 15 Temmuz–15 Aralık tarihleri arasında Amerika kıtasına ayak basabilecektik. Kırmızı ve büyük harflerle "One Entry–Bir Giriş" yazılmıştı; altında gene elyazısıyla ve küçük harflerle mavi olarak yazılmış hiyeroglifi andıran bir dizi rakam ve harf vardı.

Biz ne Einstein ne Louis Pasteur, ne de Champollion'duk. Norman bize *Waver*'in ne olduğunu söyledi. Hoş bir sözcüktü bu. *To wave* işaret etmek demektir, bayrak ve mendil sallayarak işaret etmek. Bu sözcük "gelin, gelin, hoşgeldiniz, size uzun süredir işaret ediyorduk. *Welcome! Welcome!*" gibi bir anlam da taşır.

İmge hoşuma gittiğinden açıklama istemedim ve sözcüğü de unutuverdim.

Kısa süre önce – dürüstçe belirtmek gerekirse birkaç saat ka-

dar önce– Guide Michelin'in benzeri Harraps'ta bu sözcüğü aradım.

Waver, fiil: Sallanmak, titremek, duraksamak, kararsız olmak...

WAVER: "Dikkat-imza: Washington, D.C."

Bu sözcüğü kaydederken yanlış yorum yapmıştım. Ve ilginçtir, bunun birkaç ay sonra yol açacağı sonuçları 1959'da kestirebiliyordum.

Bu arada, ertesi gün öğlende Montreal'de ve akşam saat onda Los Angeles'te olması gereken Norman, Jacques Canetti'yle ortaklık kuruyordu. İkisi, 1959 Eylülünün ikinci yarısında verilecek "Yves Montand'la Akşam" adlı konser dizisini gerçekleştireceklerdi. Konserler New York'ta (New York eyaletinde) Broadway'in ses düzeni, kapasitesi ve ünü çok iyi olan bir salonunda verilecekti.

Norman gülümsüyordu. Bazılarının bıyıklarına özen göstermesi gibi Norman da kaşlarıyla uğraşır ve bu kaşlarıyla Taras Bulba'yı anımsatır. Ansızın fikrini değiştirip Montreal'e Cenevre üzerinden gitmeye karar verdi, Air France'la uçacaktı. Norman, Air France'ı pek sever, bu onun için bir tür Fransız yaşamını sürdürmektir ve Fransız mutfağını tatmaktır. Norman Granz'ın her zaman nazik ve tatlı dilli olduğu söylenemez, genellikle kabadır, inatçıdır, övünmeyi sever, duyarlı –eli açık– kuşkucu ve de oburdur.

O gece bizden ayrılırken bana Alice Aisgill'den de sözetti. *Variety*'nin "Boffo"ları olmaktan çıkmış, "Whaam"ları olmuştuk artık! Anlayabilmek için yine bizim göçmen arkadaşlara başvurdum. "Room Whaaam": Vay canına yahu! İşimiz iş!

Şubat sonuna doğru Nino ve Maryse, Etoile'in gri tül perdesini çıkardılar ve ekip mayısta, *groupie*'siyle ve Jacques Canetti'yle birlikte Tel Aviv yolunu tuttu.

Uçağın merdivenlerini iner inmez bir sürü fotoğrafçıyla karşılaştık. İçlerinden biri, el kol hareketleri yapıp gülücükler dağıtıyordu. Bu işe kendini o denli kaptırmıştı ki, boynuna astığı makinesini kullanmayı aklına bile getiremiyordu. Oysa, aynı anda, mes-

lektaşları El Al adının en iyi görülebileceği açılardan bizim merdivenlerden inmemizi ölümsüzleştiriyorlardı. Kızıl saçlıydı; hiç değişmemişti. Yalnız, yakıcı güneş saçlarını bakır rengi yapmıştı. Oğlunu getirmemişti. Ama yanında daha önce, yani Vilnius'da çektiği resimleri vardı.

Ertesi gün, Dan Otelinin dairesindeydi. Yeni öğrendiği İngilizce ve unutmadığı Yidiş diliyle, Vilnius Havaalanında söyleyemediklerini bir bir açıkladı. Bizim orada bulunmamızın kendisine yardımcı olabileceğini düşünmüştü. Ancak çok sonra doğduğu Litvanya'yı terkedebilmiş ve ailesiyle birlikte Fransa'ya geçebilmişti. Daha sonra da Marsilya'dan bindikleri bir gemiyle şimdi yurttaşı oldukları İsrail topraklarına gelmişlerdi.

Stalin'i sevmemişti, ama savaşta Yahudilerin gönderildiği işgal altında bulunmayan topraklarda Yahudi düşmanlığının resmen hapisle cezalandırıldığını kabul ediyordu.

Stalin sonrası dönemi de Yahudi düşmanlığını kışkırtması yüzünden sevmemişti. Yahudi düşmanlığı yine hapis cezası getiriyordu, ama bu düşmanlık Vilnius Sokaklarında hep görülebilirdi.

Şimdi de, bu yepyeni vatanı sevip sevmeyeceğini soruyordu kendine.

Üzgün değildi. Hoştu. Bir gün, başka bir uçak merdiveninin altında karşılaşmamız olmayacak şey değil.

1959'dan sonra İsrail'e gitmedik. Yine aynı yıl Tel Aviv'de, sosyalist ülkelerden gelmiş beş kişilik bir grupla tanıştık. Vilnius'lu arkadaşımız gibi onlar da sosyalistti, ama ondan daha üzgündüler. Filistinlilerin durumunu konuşmak istiyorlardı bizimle, kamplardan bahsediyorlardı... Tel Aviv'de Fransız Büyükelçiliğinde, Büyükelçi Bay Gilbert –İbranice öğrenmek çabasını göstermişti– ve Bay ve Bayan Ben Gorion'la yemek yedik. Bayan Ben Gorion, Yahudi öykülerindeki "Ana"nın simgesiydi. Montand'ı önceki gün dinlemiş ve görmüştü; ve Yahudi olmadığı halde seviyordu. Bana gelince... bilemiyordu. Beni baştan aşağı süzüyor, inceliyordu. Yarım kan Yahudi olmam da pek olumlu değildi. Zaten, annem Yahudi değildi ki... Babamın gerçek bir Yahudi olduğunu nereden bile-

bilirdi... Tabii bunları söylemiyordu, zaten bana hiçbir şey söylemiyordu. Ama... peynirlerimizi de yedikten sonra aniden benimle konuşma isteğini duydu. Birden, Rusça - Lehçe karışımı bir İngilizceyle şöyle dedi: *"And you, wath kind of an actrrress are you? A good one orrr a bad one, hein?"**

Onu yanıtlamaya hazırlanıyordum ki, Ben Gorion, başını ellerinin arasına alarak atıldı: *"Mamma, Mamma, please... I am surrre she is a verry good actrrress."***

Karısı da *"and, how do you know?"*** diye sormaz mı.

Birtakım fıkralar anlatmaktan kaçınmaya çalıştım. Ama tuzağa düştüğüm an bu işte. Neyse ki protokolu pek iplemeyen iki kişi konusunda...

Tel Aviv'e seksen kilometre uzaklıkta kibutz yaşamının ne olduğunu keşfettik. Yoksul bir kibutztu bu. Zenginleri de vardır, ama bizim gittiğimiz yoksuldu. Yeni sayılmayan bir jiple gelen iki kişi bizi oraya götürmüştü. Daha önce telefon etmişlerdi. Montand'ın ne zaman ara verdiğini biliyorlardı. Bizi yemeğe davet ediyorlardı. Televizyon, radyo ve basından kimse olmayacaktı. Bizi yalnızca yemeğe davet ediyorlardı. Fas Yahudilerinin kurduğu Fransızca konuşulan kollektif çiftlikti bu. Biz oraya vardığımızda çalışanlar, çocuklarını bir saat için görmüşler ve yeniden kreşlerine yolluyorlardı. Çocuklar şen şakraktı. Bu hallerinin bizim için önceden hazırlanmış olduğunu sanmıyorum. Yaşı yediye varmamış bir çocuk, delikanlı pozuyla yanıma gelip bana penguen biçiminde ve bu hayvana benzemesi için üzerine siyah boyayla çeşitli ekler yapılmış bir taş armağan etti.

Büyükler çocuklara oranla daha durgundular. Hepsi de ağırbaşlı ve zekiydi. Bağnaz ve ırkçı olmadıkları da belliydi. Özlemleri bu göğün altında yaşamaktı. Buranın kentlerden farkı, oralardaki gibi itilip kakılmamaları ve ikinci sınıf yurttaş davranışı görmemeleriydi. Yahudi olmalarının getirdiği yarı Fransızlıktan bıkmışlar, Arapların gözünde fazla Fransız durumuna düşmekten de bunal-

* *Ya siz... ne tür bir artistsiniz iyilerden mi, yoksa kötülerden mi...*

** *Eyvah... onun çok iyi bir artist olduğuna eminim.*

*** *Nereden biliyorsun?*

mışlardı. Her şeyi çok iyi anlıyorlardı. Hepsinin bilge bir yanı vardı.

Yemek salonu, bir kantin görünümündeydi. Orada olmamızdan hoşnuttular. Yemekten sonra dansettiler. Müzik ve ritm Slavlara özgüydü. İtalyanlara, Araplara, İspanyollara benziyorlardı. Bir Kazak gibi alkışlıyorlardı. Montand da onlarla birlikte, çok iyi bilirmişçesine kalkıp hora tepti.

İki tulumlu adam bizi tekrar Tel Aviv'e götürdü. Yatıncaya kadar tam üçyüzyirmi kilometre yapmış olacaklardı.

Dan Otelinin önünde, bizimle bir kadeh içip içmeyeceklerini sorduk, "Seve seve bir kahve içeriz," dediler. Gece kulübünün görevlisi, hoşnutsuzluğunu belirten bir hareket yaptı. Mavi tulumlulardan pek hoşlanmıyordu. Montand, ona, mavi tulumlu insanlar olmasa İsrail Devletinin de olmayacağını söyledi. Arkadaşlarımız, kahvelerini içip bir yandan varlığını unutmak istedikleri, uzun yıllardan sonra da ilk kez karşılaştıkları dünyaya kaçamak göz gezdirdiler.

Yeni gelenlerden, 1950'lerin göçmenlerinden *Sabun Yahudiler* diye sözeden "sabra"ları (İsrail topraklarında doğup büyüyenler) da tanıdık Tel Aviv'de, Kudüs'te, Hayfa'da. Pasif davranarak yakalanan, sürülen ve kemiklerinin üzerindeki azıcık yağın sabuna çevrilmesine yol açan Yahudileri tanımlıyorlardı bu sözcüklerle. Sözkonusu sabunları, Nazi vahşetini sergileyen müzelerde görmek mümkündür.

İsrail'in en bağnaz kişilerinin yaşadığı Kudüs'teki "Meacharim" gettosunda, Amerikalı turistlere küçük torbalar içinde kutsal toprak satan yaşlı bir kadının, Yidiş diliyle Hitler'in haklı olduğunu söylediğini işittim. Yahudi ulusu dininden uzaklaştığı için çok büyük günahlar işlemiş, bu günahların da bedelini ödemişti!

Bizi Kudüs'e götüren yolda çok yakışıklı bir otostopçuyu arabamıza aldık. İlk onbeş dakika hiç konuşmadı, geri kalan bir buçuk saatte de yaşam öyküsünü anlattı. Amerikalıydı, 1945 yılında Bergen Belsen toplama kampına ilk giren askerlerden biriydi. Savaş bittiğinde annesiyle babasını görmek için New York'a dönmüş, sekiz gün sonra da İsrail topraklarına ayak basmıştı. O günden beri de bu toprakların ekilmesine, sulanmasına, savunulmasına katkıda bulunuyordu.

1959 yılında İsrail nüfusunu, sabraların dışında, dünyanın dört bir yanından gelenler oluşturuyordu. Herkesin de anlatacak bir öyküsü vardı. Anlatanların yaşlarına göre de şiveleri farklılaşmaktaydı. Yaşlı olanlar Rusça konuşuyorlardı. Daha az yaşlılar arasında Almanca egemendi. Gençler Polonya, Kuzey Afrika, Macar, İngiliz, Romen, Bulgar, Belçika ya da Paris kökenliydiler. Tabii İbranice de konuşuyorlardı. Bazıları bu dili çok önce öğrenmişti. Bunlar o topraklara ilk ayak basanlardandı. Geri kalanlar dili öğrenmekteydiler. Yeni gelenler henüz öğrenmeye başlıyorlardı. Ama hepsinin de çocukluklarında ağızlarından ilk çıkan sözcük İbranice değildi.

Ya müzikler! Ninniler, şarkılar, türküler, çocukluklarında kulaklarına dolup belleklerine kazınmıştı.

Bazıları için bu ezgi *Kalitka*'ydı, *bahçenin ucundaki küçük çit*. Bazıları içinse *Siegfried'in Çağrısı* ya da Mozart'ın *Ninni*'si, kimi için de *Üç Kuruşluk Opera*'nın ünlü düosu veya *Karanlık Pazar*'ın Macarca orijinali... *Tea for two, Bei mir bist du schön, J' ai ta main dans ma main, Lambe Walk*, buruk sesli küçük kızlardan Prokofief ya da Bartok'tan parçalar... *Paris reine du mondeu... Ploum ploum tra-la-la, La jeune garde, Pastoral Senfoni, Les Petits pavés, Vinteuil'ün küçük bir cümlesi, Enternasyonal* ya da *Deutschland über alles*...

Montand için burada şarkı söylemek, bir gecede on ayrı Avrupa ülkesinde şarkı söylemek demekti.

Tel Aviv'de otuzsekiz yaşıma bastığımın ertesi günü, Londa'dan gelen bir telefonla, Alice Aisgill rolüyle İngiliz dilinde yılın en iyi kadın oyuncusu ödülünü aldığımı öğrendim. Fransa'daki adı *Les Chemins de la haute ville* olan *Room at the Top* filmindeki Alice Aisgill rolüyle birkaç hafta sonra da Cannes'da Kültür Bakanı Audré Malraux'nun elinden Altın Palmiye ödülünü aldım. Ona "thank you" dedim.

Film, Anglo Sakson ülkelerindeki ticari başarıyı Fransa'da elde edemedi. Nedenini de çok iyi anladım. Eski önyargıları ve bunların değişim belirtileriyle, bombardıman anılarıyla, sivil ya-

şamda da üste gösterilmesi gereken saygının hep anımsanmasıyla, bir yün kralına kölelikten henüz kurtulamamış bir küçük burjuvanın acizliğiyle Kuzey İngiltere, Fransızlar için pek anlam taşımıyordu. Ayrıca orjinalini seyreden pek az kişinin anladığı, dublajda hepten yok olan Yorkshire şivesinin tadı Fransız seyircisinde en ufak bir yankı bulamadı.

Kalıyordu geriye aşk hikayesi. Film, Londra ve New York'ta birtakım yasakları çiğniyordu. Oysa iki sevgiliyi yatakta gösteren film Paris'te kimseyi şaşırtmadı. Son mutsuz aşkını yükselme hırsıyla gözü dönmüş bir gençle yaşayan olgun kadın teması, *Kırmızı ve Siyah*'ın kahramanı Madam de Rénal'i tanıyan Fransızlar için gözüpeklik sayılmazdı.

Birkaç cümleyle, Cannes Festivalinden sonra filmin eleştirmenlerce nasıl karşılandığını özetledim. Kimse benim ödülümü tartışmadı, ama filmin aynı coşkuyu uyandırmaması beni biraz üzmüştü.

Birkaç gün önce Autheuil'de, Montand'la Chris Marker'den *Room at the Top*'un 16 mm'lik kopyasını bulmalarını istedim (ben mekanik aletleri kullanmayı hiç bilmem). Bu kitapta epey sözünü ettiğim için geçmişte çok sevdiğimiz bir filmin onsekiz yıl sonra neye benzediğini bilmek istiyordum.

Ne kocamın ne de "Sabot Bleu"den gençlik arkadaşımın nezaket ve terbiye timsali oldukları söylenebilir. Onlardan, eski bir filmimi birlikte seyretmeyi istemek çok risklidir. Kimi zaman birinci makaranın sonunda şöyle bir soruyla karşılaşabilirsiniz: "Devamını gerçekten seyretmek istiyor musun?" Sık sık kabalaşır, benim seyretmek istediğim şey onları sıkıyorsa kendi kendime seyretmekten hiç alınmayacağımı söylerim. Makara bitiminde yardıma gelebilirler. Onlar da bu isteğime tamı tamına uyarlar. Öyle kurnazdırlar ki, bir makaranın süresini hesaplarlar ve onları çağırmama bile gerek kalmaz. İkisinden biri iyi makinistler gibi sessizce gelir ve az sonra küçük beyaz ekranın üzerine yansıyacaklara tümüyle kayıtsız kesin hareketlerle bobini değiştirir.

Benim önerime uymayıp seyrettikleri de olur. Bu durumda da iki olasılık vardır: Hiç beğenmeden, alçak sesle konuşarak izleme-

yi sürdürürler; veya çok beğenip susarak, gerektiği zaman gülüp şöyle derler: "Bana baksana, değdi doğrusu."

Bu iki tanık, geçen hafta, ilk görüşümü doğruladılar. Uzun süre önce, çok güzel olan ve çok güzel kalacak bir filmde oynamıştım.

Cannes Festivalinin ödül töreni akşamı (kardeşim öleli altı ay oluyordu) benimle André Malraux'nun çevresinde uzun süre çalışan fotoğrafçılar, gece sona ermek üzereyken belirli bir neden olmaksızın yeniden çevreme toplandılar. O sıra jüri masasındakilerden biri kalkıp çalışma sırasında ölen genç sinemacı Alain Kaminker'e de bir ödül verildiğini bildirdi. Bu haber mideme bir yumruk gibi oturduğu an, flaşlar patladı. Basının büyük bölümünde çıkan fotoğraflar bu anın fotoğraflarıdır, resimaltlarında da şöyle deniyordu: "Sevinçten çılgına dönen Simone Signoret, en iyi kadın oyuncu ödülünü aldığını öğrenince kendini tutamadı."

Basının büyük bölümü diyorum, çünkü *Paris-Match* Colombe'un bahçesinde resmimi çekmesi için çok sevimli bir genç yollamıştı, beş saat süreyle çalışmıştık. Ama Cannes Festivaline ayrılan sayıda, dergi, benim en iyi kadın oyuncu ödülünü aldığımı atlama başarısını gösterdi. Hiç görmediğim fotoğraflara gelince, sözkonusu gence sesleniyorum. Hâlâ o resimler elindeyse birer kopya edinmek isterim. Torunum Benjamin'e göstermek için. Ninesini Colombe'un bahçesinde sapsarı saçlarla görmek onu eğlendirebilir.

Kalıyordu geriye New York yolculuğumuzun hazırlığı. İşler aramızda eşit olarak paylaşılmıştı.

Montand müzisyenleriyle prova yapıyor, Avrupa'da yaşayan "kara listedeki" dostlarımızın hazırladığı ve Amerikalılara söyleyeceği Fransızca şarkıları tanıtmaya yarayacak küçük metinler üzerinde durmadan çalışıyordu. Bunlar, küçük hiciv ya da aşk şaheserleriydi ve şarkılarda anlatılanları özetliyordu. Bir öyküyü üç küçük perdede anlatan skeç–şarkılar için özellikle önemliydi bu metinler. Aslında "kara listedeki" yazarların hepsinin yetenekli, bütün yetenekli insanların da "kara listede" olduğu söylenemezdi

ama Montand'ın yardımcılarında bu iki özellik birleşmişti. Yani eldeki metinler iyiydi, Montand bunları ezberliyor, habire tekrarlıyor, ses alma aygıtına kaydediyor, kağıt parçalarına, kara tahtalara yazıyordu. Vurgulanması gereken sözcüklerde başka renk mürekkep ya da tebeşir kullanıyor, fonetik işaretlerinden yararlanıyor, bu da kağıt parçalarıyla kara tahtalara Tayland diliyle yazılmış şiirler ya da Bröton duaları görünüşü veriyordu. Bütün bunlar da çok zamanını alıyordu çünkü o sıralar Montand ne tek kelime İngilizce konuşuyor ne de bu dili anlıyordu.

Benim de işim başımdan aşkındı. Lanvin'in güzel giysilerini, Hermès'in tayyörlerini prova ediyor, beni kürklü çizmeler döneminden çok daha şen bulan ve iyi giyimli New Yorkluların ağzından bu kentteki nemin ayakları şişirdiğini öğrenen Bay Capobianco'nun güzelim pabuçlarını deniyordum. Ayak şişmesi düşünülerek yarım numara büyük yapılmıştı pabuçlar. Görüldüğü gibi, benim de kendime göre kaygılarım vardı.

Eylülde yola çıkmamız öngörülmüştü. Montand bundan önce, temmuz ayında, formunu korumak için sahil kentlerinde turneye çıkacaktı. Nice'den başlayıp Deauville'de bitecek tam bir Fransa turuydu bu. Daha sonra bizim için yakın dostumuz "Betty" olacak Laureen Bacall'ın, Biarritz'deyken, New York'taki gala gecesi için bize randevu verdiğini anımsıyorum... Çok hoşlanmıştık bundan. La Baule'de, Poiret ve Serrault ayaklarında birer şortla yeni skeçler yazıyorlardı. Yine La Baule'deyken, Ed Murrow adındaki biri beni New York'tan aradı: "Small World" diye bir programa katılmam sözkonusuydu, oraya vardığımızda anlatacaktı neyin sözkonusu olduğunu. Saint Malo'da, papaz efendi Montand'ı sevmediğinden piyano akortsuzdu. Aynı zamanda kilisenin orgcusu olan akortçuya, nemin yol açtığı bozuklukları düzeltmesini yasaklamıştı. Bilindiği gibi nem, piyano tellerine çok zararlıdır. Yine Saint Malo'dayken, gece yarısı telefon edilip Broadway'de sahneye çıkmam ve *Chéri*'de (Sevgilim) oynamam istendi. Deauville'deyken Pierre Mondy ve karısı, Annie Girardot, rejisör Norbert Carbonneau, karı koca Jeanson'lar, Montand ve ben, konusunu anlatamayacağım bir hikayeye takıp saatler boyu güldük.

1959 Temmuzuydu, Atlantik ve Barış Denizi kıyılarının plajları çocukluğumdaki erdemlerini korumuşlardı. Yine yığınla kumdan kale yapılıyor, gençler bisikletle dolaşıyorlardı. Cezayir direnişinin bastırılması garip bir aşamaya girmişti. Bunu söylemem utanç verici sayılabilir ama, biz haklı davaların savunucuları, ünümüzün gerektirdiği kadar durmuyorduk bu işin üzerinde. 1959 yılının Temmuz ayında daha çok kendimizle ilgiliydik. Başımıza gelenlerle ve bizi bekleyenlerle.

O sırada küçük bir olay bizi hizaya soktu. Fransa turu sona ermiş, biz de sınırı geçip Belçika'nın Ostende kentine varmıştık. Montand salonun elektrik düzeniyle ilgilenirken, ben kenti dolaşmaya çıktım. Birden, Henri Alleg'in *Sorgu* adlı kitabıyla dolu bir vitrin gördüm. Haklı davalardan uzaktaydık biraz ama, Fransız ordusunun Cezayir'de uyguladığı işkenceyi, özellikle Maurice Audin'in ölümüne yol açan işkenceyi anlatan ve Fransız hükümeti tarafından piyasaya çıkarılmayıp yokedilen bu kitabı görmezden gelecek kadar değil.

Bir an, kitabı yoketmekten vazgeçtiklerini sandım. Sonra anayurdumda olmadığımı anımsadım.

Kuzey Denizinin Biarritz'i olan bu kentin tüm binaları gibi girdiğim kitapçı da geniş ve gösterişli bir dükkandı. Kitabevi sahibi genç biri değildi. Görünüşü de bir kitap tüccarından çok bir kitap kurdunu andırıyordu. Üç tane *Sorgu* istedim. Beni bir süre süzdü, sonra başını salladı: "Üç tane almakla iyi ediyorsunuz," dedi "artık kitapların okunamadığı bir ülkeden geldiğinize göre". Bunları söylerken kılı bile kıpırdamamıştı. Sesinde küçümseme, aynı zamanda büyük bir öfke vardı. Paramın üstünü verirken ekledi, "kitap satın almaktan başka, adınıza yapılanlara karşı ne tepki gösteriyorsunuz?" "Pek bir şey yaptığım yok," diye mırıldandım. Bir daha ağzını açmadı, çıkışımı farketmemiş göründü ve içeri girdiğimde okumakta olduğu kitaba daldı.

Benim başkalarına sık sık söyleyebildiğim sözleri hayatımda ilk kez başka biri bana söylüyordu. Kendimi bir yabancı kentin kaldırımlarında buldum. Yeniydi bu. Cansıkıcıydı. Ama insanı kendine getiriyordu.

Sorgu'yu okuduk. Üç kitabı elden ele gezdirdik. Bazı bölümleri çoğaltanlar çıktı. Önemsizdi belki bu, ama hiç yoktan iyiydi.

Hareket günü yaklaşıyordu. Yeniden dikkatimizi kendimize verdik. Doğaldı bu. (Ostende'deki kitapçı yine de yaşamımızdan çıkmamıştı, biraz sonra nedenini anlatacağım.) Doğaldı, çünkü her şeyin bir gecede oynandığı bir kente gidiyorduk.

Catherine durumu öğrenmişti. Montand ilk gecede başarı kazanırsa, yanımıza gelecekti. Başarılı olamazsa kırksekiz saat sonra biz onun yanına gidecektik.

Bir sürü örnek vardır, yetenekli ya da yetenekli olduğunu sanan kişilerin her yerde iş yapıp Broadway'de kayaya çarptığını gösteren. Bu konuda sayısız fıkra anlatılır... Pek çoğu uçağa binerken resim çektirmiş, ama dönüşlerinde karşılayıcıları pek olmamıştır.

Uçağın girişinde budalaca birtakım hareketler yaparken bunu düşünüyorduk. Sarah Bernhardt Le Havre'da vapura binerken "Elveda Paris, merhaba New York" diye yazmıştı gazeteler. O günden bu yana virgül değişmemişti.

Amerika, özellikle de New York yolculuklarının, zaman ve mantıkdışı simgesel bir yanı vardır.

Özellikle sanatçılar için.

Belki de tehlike yüzünden. Başarısızlık tehlikesi yüzünden.

Biz de bu havada, büyüklerimizin yüz kere yinelediği hareketleri yaptık.

10

Göçmen bürosu dairesi görevlileri, cam bölmelerinin ardında, uzun süre pasaportlarımızı süsleyen şifreli işaretlere eğildiler. Sonra başlarını kaldırmadan iki kalın cilt alıp karıştırdılar. İçlerinde de aradıklarını buldular ya da bulamadılar. Yine pasaportlardaki hiyerogliflere döndüler. Sonunda istemeyerek damgaları bastılar değerli belgelerin üzerine. Masmavi gözlerini üzerimize dikip belgeleri uzatırken bir, "Birleşik Amerika'ya hoş geldiniz" mırıldandılar.

Bizim *waver*, daha önce söylediğim gibi "hoş geldiniz" anlamına gelmiyordu. "Dikkat, kollanacak kişiler" anlamını da taşımıyordu. Bu sadece bir WAIVER'di.

Bu sözcüğün ne anlama geldiğini öğrenmem için onyedi yıl sonra James Baldwin'le birlikte yemek yemem gerekti.

Waiver (Harrap'a göre): Bir haktan vazgeçilmesi, bir hakkı istemekten vazgeçmek.

WAIVER: "Onlara hayır demek hakkına sahibiz, ama bir özel izin veriyoruz. Sevgilerle. İmza: Washington D.C."

Şimdi göçmen dairesi görevlilerinin asık suratlarını anlıyorum. Mühürlemekle "haklarından vazgeçiyorlardı"; mavi üzerine karayla yazılıydı bu. Yaşamımızı özetleyen bir denklemin ortasında parantez içine alınmış "28" sayısı onlara bu emri veriyordu. Boyun eğmişlerdi ama hayıflanmaktan da kendilerini alamamışlardı.

O iki koca cilt bana, 1943 yılında Dax kentinden dönüşte trenin tarlalar arasında duruşunu anımsatmıştı. Mareşalın yüzü gözümün önüne geldi. Süresiz vize verdikleri Gestapo şefinin karısını acaba bizden daha mı keyifli karşılamışlardı?

Ama cam bölmenin önündeki duraklama fazla sürmedi, hemen ardından kendimizi valizlerimizin başında bulduk ve birtakım kişiler bunları açmamızı istediler. Bir arama değildi bu. Ama dalgalarını geçiyorlardı işte. *"You don't have to open that one, Baby."*

Ya da: "*We know you, are you in show bizz, or something?*" "*Did I see you in* ROOM AT THE TOP? *I didn't understand those British accents.*" "*You Italians?*"* gibi sorular birbirini kovalamaktaydı.

Gümrük çıkışında Norman bizi bekliyordu. Taşralı yeğenlerine büyük kenti gezdirmeye hazırlanan bir amca gibi gülümsemekteydi.

Havaalanından çıkıp Broadway'e ulaşana dek New York içinde yapılan yolculuğun şaşırtıcı yanı, insanı hiç şaşırtmamasıdır. Daha doğrusu yabancılık çekmemenin insanı şaşırtmasıdır. Sinemayı seven ve New York'a ilk kez ayak basan Fransızlar için kent, *Scarface, Mr. Deeds, You Can't Take It With You, King Kong, Angels with Dirty Faces, The Naked City, Breakfast at Tiffany, Easter Parade, Twelve Angry Men* filmlerinden alınmış parçaların birbirine eklenmesi gibidir. Tüm dekorlar da yerli yerinde durmaktadır. Binaların dışındaki demir merdivenler, ana kapıdan sırmalar içindeki kapıcının selamladığı kadını bekleyen kocaman arabanın durduğu kaldırıma uzanan bezden şık sundurma. Tek canlıya rastlanmayan bomboş ve ürkütücü üç sokak, dönemeci alır almaz da "genç" giysileri içindeki yaşlı adamlarla kadınların akın akın geçtikleri koca bir cadde. Bu küçük yolculuk boyunca söylediklerimin tümünü görmek fırtasını bulduk. Varış noktamız Algonquin'di.

Çok züppe birkaç Amerikalı, hareketimizden önce New York'ta Algonquin'de kalacağımızı söylediğimizde yüzümüze gülmüştü. Algonquin ha! Yirmi otuz yıl önce iyiydi orası. Falan filan kişilerin orada kaldığı, oyunlarını orada yazdığı, barın bir ucunda bilmem kimin sahneye koyduğu oyunun canına okuyacak eleştiriyi karaladığı sıralar iyiydi orası... Sözü edilen ünlü kişilerin hiçbirini tanımadığımızdan ses çıkarmadan konuşulanları dinliyorduk. Yine de onların önerdikleri bilmem kaç katlı otellerin yerine Norman amcamızın öğüdünü dinleyip taşralı sayılmak pahasına Algonquin'e yerleştik.

* *Bu bavulu açmaya gerek yok tatlım... Sizi tanıyorum, gösteri dünyasından, değil mi? nuz?...* Room at the Top'*ta gördüğüm sizsiniz... Bu İngiliz şivesinden bir şey anlamadım. Siz İtalyan mısınız?*

Burada da Colombe'da olduğu gibi bir aile vardır: Bodné ailesi. Waldorf Astoria Otelinde kalsak Bay Waldorf ya da Bayan Astoria'yla tanışabileceğimizi hiç sanmıyorum. Algonquin'de Bodné ailesi bizi girişte bekliyordu.

Otelin bekleme salonu, maun kaplamaları ve geniş koltuklarıyla Savoy'un sigara salonunu, canlılığıyla Alkron'un holünü, bu kalabalığın alçak sesle konuşması da Viyana'nın herhangi bir çay salonunu anımsatıyordu.

Bayan Bodné, Catherine'in yakında yanımıza geleceğinden hiç kuşkusu olmadığını belirtti. Tek cümleyle her şeyi anlatıyordu: Hoş geldiniz, sizi tanımıyorum ama yine de nasıl insanlar olduğunuzu anladım, konseriniz tutulacak, göreceksiniz, kızınızı ancak konser tutulursa getirteceğinizi bildiğimden benim de size "başarılar" dilememin biçimi bu.

Kaliforniyalı Norman New York'ta yalnızca cazcıları, Algonquin'de kalırken sekreter gibi kullandığı santralcı kızları, bir de gerçek ailesi saydığı Bodné ailesini sevdiğini anlatmıştı bize.

Bir çeyrek sonra onuncu katta, yani Algonquin'in tepesinde, 1005 - 1006 numaralı küçük dairedeydik. New York otellerinin pek çoğunun zemin katlarından ancak biraz yukardaydık. Norman bize, üzerindeki küçük düğmeye basılınca kapıyı kilitleyen tokmakları kullanmayı, duşun suyunun ısısını ayarlamayı, perdeleri açıp kapamayı, televizyonu açmayı, pabuçları boyamakta yararlanılan terebantine batırılmış bezleri kullanmayı, her türlü kahvaltıyı içeren listeleri (önemli olan, işaretlemek istediğiniz yerde yanılmamaktı), kısacası bugün herhangi bir Fransızın lüks bir otelde bir gece kalmakla öğrenebileceği şeyleri öğretti.

O 1959 Eylülünün akşamı Norman, Nadia, Andre, Saşa ve Slava gibiydi. Ülkesinin bilmediğimiz şeylerini bize gösteriyordu.

Yatmadan önce Montand konser vereceği salonun yerini sordu. "Yürüyerek gidelim oraya," dedi Norman. Algonquin, Batı 44. Caddedeydi. Broadway'in göbeğinde olduğumuzun farkında değildik. Üç dakika sonra Norman bize, hepimizin ve yeryüzünün tüm sinema ve tiyatro sanatçılarının bildikleri bir şeyi gösterdi: Times Square'i. Kısa ama tılsımlı dokuz sokağın girişi olan, bir altın kapı sayılabilecek alanı. Tiyatrolar sokağını. Bina cephelerinin aydınla-

tılmış ya da karanlık oluşlarına göre, başarılara ya da başarısızlıklara sahne olan sokağı.

43. Caddedeki Henry Miller Tiyatrosunun cephesi aydınlatılmamıştı. Yanındaki binanın ışıkları sayesinde, ortasında gişesi bulunan giriş holüne göz atabildik.

Bay Capobianco, ayakkabıları yarım numara büyük yapmakta haklıydı. Ama New York'a özgü eylül sıcağında ince topuğun yumuşamış asfalta gömülme eğiliminde olduğunu, bunun da turistin ilerlemesini engellediğini ve beyaz oğlak derisinin canına okuduğunu kestiremezdi.

Gelişimizin ertesi sabahı, bizi izlemek isteyen usta bir hafiye, ikimizi Manhattan'ın yüksek bir binasında bulabilirdi. Kovalamayı daha da ileri götürürse Montand'ın küçük bir bölmedeki dişçi koltuğunda oturduğunu ve en çok kullanılan İngilizce sözcükleri ilk kez kullandığını görürdü. "*Do I hurt you?*" "*gum,*" "*jaws,*" "*tooth,*" ve de zorunlu olarak "*teeth*".* Konserine iki hafta kalan Fransız şarkıcının gırtlağından çıkan sesleri duyma şerefine ilk erişen New York'lu, Dr. Weinstein'dı. Önceki akşam her şey yolundaydı, sabah kendini göstermişti diş ağrısı.

Montand'ın çok canı acıyordu. Onun için acılarını İngilizceye, Dr. Weinstein'ın sorularıyla tavsiyelerini de Fransızcaya çevirmekten başka şey yapamazdım. Oturduğum yerden, yüksek bir binanın tepesindeki *Time-Life* yazısını okuyabiliyor, elektrikli saat üzerinde saniyelerin bir pire sıçrayışı gibi geçtiğini görebiliyordum. Belleğim beni yanıltmıyorsa, on gün her sabah bu işi yaptık. Dr. Weinstein, ağrıları gitgide hafifleyen ve İngilizcesi gitgide ilerleyen Montand'a iyi bakıyordu. İnsan, *wisdom-tooth*'u (20 yaş dişi) öğrenirken *wisdom*'ın olgunluk anlamını da öğreniyordu.

Ama onun bu sabah ziyaretleri, dakikası dakikasına ayarlanmış olan çalışma programında öngörülmemişti. Norman ve Richard Maney'in büyük şevkle hazırladıkları bu programı altüst etmemek için çalar saati yarım saat geriye, ilk sabah randevusunu da kırkbeş dakika ileriye atmak yetti.

* "*Canınızı acıtıyor muyum?*", "*mine*", "*çene*", "*diş*", "*dişler*".

Richard Mancy genç değildi. Gülümsediğinde bir İrlandalının masmavi bakışı yayılıyordu yüzüne. Kendisinin anlatmadığı bir efsanesi vardı. Broadway'in en iyi reklam ajanıydı. Yöntemleri eskiydi, ama modası geçmiş sayılmazdı Bu yöntemlerde büyük gürültüye değil, etkililiğe yer vardı. Ciddiydiler.

Montand'ın sabahlarını dilimlere bölmüştü, basına ayrılan dilimlere. İşgal ettiği mevkiye göre onbeş yirmi dakikaya, yarım saate, hatta bir saate hak kazanan bir basındı bu. 1005-1006 numaranın küçük salonunda gazeteciler birbirlerini izleyeceklerdi.

Birbirlerini izlediler de. *Time-Life* ve elektrikli saat sayesinde 10.30'a doğru ilk geleni karşılamakta gecikmiyorduk. O saatte gelen çoğunluk, yirmi dakikadan fazla durma hakkı bulamayan, mesleğe yeni başlamış, hazır soruların karşılıklarını harıl harıl noteden ve bir şey kaçırmamak için önündeki kahveyi soğutan bir delikanlıya da genç kızdı. Sordukları sorular, "kaç yıldır evlisiniz?" "nasıl oldu da Bay Montand Monsummano'da, siz Wiesbaden'de doğdunuz?" düzeyini aşmıyordu. Fişlerini de iyice karıştırırlardı. Soruları doğrudan Mr. Monntaind'e yönelikti. Mrs. Monntaind bunları Mr. Monntaind'e çeviriyordu. Mr. Monntaind Mrs. Monntaind'e söylüyor, o da biri Toscana kökenli, öbürü Ren bölgesi doğumlu iki kişinin nasıl böyle Fransız görünüşlü olabildiklerini açıklamak için verilen küçük Avrupa tarihi dersini yanlışsız aktarmaya çabalıyordu. Bu da epey zaman alıyordu. Tam genç kız ya da delikanlı konuya gireceği ve konserlerle ilgili sorular soracağı sıra, Mancy'in yardımcısı ayağa kalkıyor (o ana dek kahve, çay işiyle uğraşmaktan başka şey yapmamıştır) ve saatini gösterip gülümseyerek mırıldanıyordu: "*Sorriy, Joe* –ya da Suzie– *but time is over, I'm afraid.*"* Acemiler notlarını topluyor, fincanlarının dibinde kalanı içmiyor, teşekkür ediyorlardı. Bazen, kapının eşiğinde, üniversitelerinin sinema kulüplerinde *Wages of Fear*'i gördüklerini ya da *Autumn Leaves*'in sözlerini Fransızca ve ezbere bildiklerini ezile büzüle açıklıyorlardı.

O sıra saat 10:55'i gösterirdi ve genellikle beş dakika kalırdı bize. Tam onbirde aynı şey yeniden başlardı. Yine kahve ya da çay sunma ve sorular.

* *Kusura bakmayın, ama korkarım süre doldu.*

Saat onbirle oniki arasındaki zaman diliminde gelip gidenlerin yaş ortalaması bir önceki dilimin konuklarından daha yüksekti. Onlar da arşivlerini elden geçirmişlerdi, ama konuya çok daha çabuk girebiliyorlardı. Montand'ın kaç şarkı söyleyeceğini, hangi Fransız ya da Amerikalı şarkıcıyı taklit ettiğini öğrenmek istiyorlardı, özetle kendini tanımlamasını dilemekteydiler. Ben çevirmenlik yapıyordum. Soruları hiçbir zaman özel yaşamla ilgili değildi, ama zor durumdaydılar. Nasıl çalıştığını görmedikleri biri hakkında yazı hazırlamakla görevlendirilmişlerdi. Bazıları Montand'ın birkaç plağını dinlemişse de Montand'ın tarafımdan çevrilen karşılıklarına pek akılları yatmıyordu. Sevimli görünmeye çalışıyor, hâlâ aynı sinemada gösterilen *Room at the Top*'un büyük başarısına değiniyorlardı.

Paris'teyken Montand Montand'dı, ben de ben; karı kocaydık. Moskova'da Montand'ın karısı olmuştum. New York'ta, gala gecesinin öncesindeki günlerde, en büyük kaygım Montand'ı bir kadın sinema oyuncusunun kocası saymalarıydı.

Oniki onüç arasındaki zaman diliminde, karşımıza genellikle uzmanlar çıkıyordu. Yaşlarına göre, kimi Montand'ı hemen savaş sonrası Carrère'de dinlemişti, kimi Etoile'de, kimi de hastalanan Piaf'ın yerine bir ara çıktığı ABC sahnesinde. Paris'te geçirdikleri haftaları ya da ayları anımsıyorlardı Montand'a sordukları sorularla. Yine onlar biliyorlardı *Room at the Top*'un ilk filmim olmadığını.

Ardından sıra geliyordu en lüks saate. Aşağıda, Algonquin'in salonunda büyük başlarla yenen öğle yemeklerine. Buradakiler de Paris'in ünlü Lipp Lokantasının müşterileri gibi kendi evlerindeymişçesine rahattılar. Başgarson onları adlarıyla selamlıyordu. Oysa biz hiçbirini tanımıyorduk. Ama komşu masalardan bize yönelen saygı dolu bakışlardan, işin önemini kavrıyorduk.

Önemliydi gerçekten. Oradakiler büyük gazetecilerdi. Kibardılar, hoştular, birkaç dil biliyorlardı, liberaldiler, meraklıydılar ve onlara kolay kolay bir şey yutturulamazdı. Bu yemeklerden birinde *Time* dergisinden uzun boylu bir genç gerçek soruları sordu. Dişlerini ortaya çıkaran bir gülüşü, beyzbol oyuncularınınkileri andıran geniş omuzları, Avrupa kökenli olduğunu gösteren armalı bir şövalye yüzüğü, saflık ve kurnazlığın birarada okunduğu bakışları

vardı. Önündeki yiyeceğe saldırdı, alışık olmamamız gereken sıcağa değindikten sonra sorusunu sordu: Amerika'ya gelmekte neden bu kadar gecikmiştik acaba?

Soruyu Montand'a çevirdim. Montand karşılığını cümle cümle çevirmemi istedi. Aşağı yukarı şöyleydi bu karşılık:

... turneler, film işleri bizi öyle meşgül ediyordu ki, Atlantik Okyanusu'nu geçmeyi düşünecek zamanımız bile olmadı, karşılığı verilebilirdi bu sorunuza.

(Çevirdim)

...ama Time dergisindensiniz bazı kişelerle ilgili arşivleriniz herhalde Fransız polisinin, FBI'ın ve KGB'nin toplam arşivlerinden daha zengindir.

(Çevirdim)

... ve dolayısıyla, *buraya* daha önce neden gelmediğimizi çok iyi biliyorsunuzdur. Bu nedenleri okurlarınıza açıklarsanız size minnettar olurum.

(Çevirdim)

Bizi uzun süre Amerika'nın dışında tutan nedenlerin listesi çıkarıldı. Bazen o, bizim unuttuğumuz bir ayrıntıyı ekliyordu. Böylesine açık olmamıza bayılmıştı.

Açıktık. Kurnaz değildik. Zekiydik. Amerika'nın en çok okunan haftalık dergisinde olmadığımız kişiler olarak görünmemeye çalışıyorduk. Biz neysek oyduk, yargılarını yeniden gözden geçirip düzelten Amerika'ydı. Galadan birkaç gün önce yayınlanan genç beyzbol oyuncusunun (belki de felsefecidir) yazısından bunlar çıkıyordu.

Richard Maney tarafından dilimlere bölünen sabahların, boş dedikoduların, eğlendirici ya da eğlendirici olmayan konuşmaların, çabucak çizilmiş karikatürlerin, yazıların, Avrupa üzerine düşüncelerin, Montand'ın ve benim konuşmalar sırasında giydiklerimizin oluşturduğu bir demet. Daha doğrusu basın dosyası diye adlandırılan şey fışkırmıştı. Ve yaşlı Maney iyi çalışmıştı, New York'lular kentte Yves Montand adlı bir müzikhol şarkıcısı bulunduğunu biliyorlardı.

Şimdi kendini gösterme sırası Montand'daydı.

Norman ise Montand'ın öğleden sonralarının sorumluluğunu üstlenmişti. öğleden sonralar dilimlere ayrılmamıştı. Bütün dillerde, bütün ülkelerde geçerli olan prova arası molasını yani "müzisyenin bir çeyreği"ni saymazsak.

Montand yeni orkestrasıyla prova yapıyordu. New York müzisyenler sendikasının ona eşlik etmesine izin verdiği tek müzisyen piyanist Bob Castella'ydı. Orkestra düzenlemelerini yapan Hubert Rostaing'e, yeni orkestrayı hazırlamak için yalnızca birkaç günlük izin verilmişti.

Bu yeni müzisyenleri toparlayan da Norman'dı. Hepsi harika cazcılardı. İşlerini bilmesine biliyorlardı. Ama yaşamları boyunca yapmayı giderek daha iyi öğrendiklerinden farklı bir şey öğretmek gerekiyordu onlara. Esinlenmelerine, keyifli ya da keyifsiz olmalarına göre değişen bir öykü anlatmaya alışmışlardı aletleriyle. Montand ise onlardan kendisinin öykülerini anlatmaya yardım etmelerini, dolayısıyla kendi esinine ve keyfine ayak uydurmalarını, genellikle de çoktan yerleşmiş şeylere uymalarını istiyordu. Özellikle güldürücü yanı bulunan şarkılarda, dikkat edilmezse istenen etki yaratılmayabilirdi. Bunu anlamak için de küçük senaryoları bilmeleri gerekiyordu. Montand bu senaryoları elinden geldiğince onlara anlattı. "Kara listeye alınmış" dostlarımızın küçük metinleri harikalar yarattı. Yeni orkestrası Montand'ın ilk dinleyicisi oldu. Çok iyi bir dinleyici.

Birkaç gün içinde gelenekler birleşmiş, blues, akordeon eşliğinde vals, ragtime ve commedia dell'artre birbirine karışmıştı bile.

Provalara gitmiyordum. Orada bulunmam gereksizdi. Bu insanlar bir çevirmen olmadan da birbirlerini çok iyi anlıyorlardı.

Akşamları kimsenin dilimlere böldüğü yoktu. Gün oldukça yorucu geçmekteydi. Dr. Weinstein'in seansları erken kalkmayı gerektiriyordu. Montand da anlamak ve derdini anlatmak için gösterdiği çabadan yorgundu. Biz de bu yüzden akşam yemeklerini otelde

yiyorduk.

Lokantada çalışanların çoğu İtalyandı, bu yüzden siparişleri İtalyanca alıyor ve aynı dilde sağlığımızı, durumumuzu soruyorlardı. Bazen bizim gibi New York'tan transit geçen Laurence Olivier, Luis Bunuel ya da Peter Brook gibi demode taşralılar gelip "pastrami"niyi paylaşıyorlardı.

Ünlü şarkıcı Ella Fitgezarld ve piyanist Oscar Peterson da Algonquin'in konukları arasındaydılar. Bay ve Bayan Bodné, otelci ve Amerikan yurttaşı olarak meslektaşlarından çok farklı yapıya sahip olduklarını gösteriyorlardı böylece. Biz yemek yerken Ella ve Oscar da bir kadeh içiyorlardı birlikte. Onların konseri saat onda başlıyordu.

Norman küçük ailesini toparlıyordu. Ella ve Oscar sağlam değerlerdi, uzun süredir biliniyordu dahi oldukları, ama daha 1959'da, ne Bay Waldorf'un ne de Bayan Astoria'nın otellerine kabul edecekleri bu iki siyah derili sanatçının ülkede bu denli saygı görmesi biraz da onun sayesindeydi...

Montand onlar kadar sağlam değildi. Geriye doğru sayma başlamıştı artık. Bunu söylemiyordu ama düşündüğünden eminim. Hepimizi birlikte görmek onu sevindiriyordu. Değişik düzeylerde iki ayrı tabuyu aşmayı başarmıştı.

Sonunda gala gecesi geldi çattı.

Bir sinema ustası olsaydım, kendimi, Henry Miller Tiyatrosundaki "Yves Montand'la Bir Akşam" adlı konserin ertesi günü, New York'taki Fransız Lisesinin müdürünün odasında oturmuş, Catherine Allégret adlı öğrenciyi sekizinci sınıfa yazdırırken görüntülerdim. 1005 - 1006 numaralı dairenin yanındaki 1007 numaralı odayı hazırlayan kat görevlisi kadının üzerinde kamerayı şöyle bir durdurur, sizler de bu birkaç görüntüyle ilk gecenin zaferle sonuçlandığını anlardınız.

Araya Marlene Dietrich'in, Ingrid Bergman'ın, Laureen Bacall'ın, Marilyn Monroe'nun, Adolph Green'in, Goddard Lizberson'ın, Sydney Lumet'in ve Montgomery Clift'in ve adını bilmediğim ama epey ünlü kişilerin resimlerini ekler, New York'un en ünlü

dedikodu yazarının yazısını da böylece özetlemiş olurdum.

Birkaç gün önce Sardi'deki akşam yemeğine de dönerdim bu arada. Orada kendimizi öylesine taşralı hissetmiştik ki, ilk geceden sonra henüz bizim olmayan bu dünyanın tapınağına gitmemeye karar vermiştik.

Sonunda yine kızımı kaydettirdiğim lise müdürünün odasına döner, hemen ardından Montand'ı, beni, birbirlerini kucaklayan insanlarla tıklım tıklım dolu olan Algonquin'in holünü gösterirdim.

Sabahın ikisinde, *France-Soir*'ın bir muhabiri, Maney'in yardımcısı ve Bodné'lerin bir dostu tarafından getirilen kupürler elden ele geziyordu. New York'ta, yazısı gece yayınlanan yedi eleştirmen vardır, ertesi akşam salonun ışıklarının yanıp yanmayacağına onların yazıları karar verir. Bu yazıları yazanlar, herkes gibi paralarını ödeyerek gala gecesinde hazır bulunurlar. Dolayısıyla Richard Maney'in hazırladığı basın dosyasına göz bile atmazlar, smokin mi giydiğiniz yoksa kazakla mı ortaya çıktığınız da onları ilgilendirmez. Soğuk savaş hakkında ne düşündüğünüzü, on yıllık bir evliliğin sonunda neler hissettiğinizi hiç merak etmezler. Bu yazılar kül yutmayan uzmanlar tarafından yazılır.

Görüp işittiklerini yansıtmak için dinlemeye ve bakmaya gelirler.

Fazla bir şey de istemezler. Yaşadıkları ülkenin dışına çıkmak, eğlenmek, duygulanmak, gülmek, anlamaktır dertleri, özellikle de konser yabancı dildeyse. Şaşırtılma, farkına varmadan alkışlama, konser bittiğinde bir şarkı daha isteme başlıca ölçüleridir.

Yedi eleştiri de harikaydı ve Algonquin'de bayram vardı. Saat ikiyi çeyrek geçeye doğru Montand, Broadway ailesinden biri olmuştu.

Montand aynı başarıyla New York'un ünlü bir gece kulübünde işe başlasa, bu büyük aileye katılamazdı. O zaman New York'un şık kişileri, şık gece kulüplerinin bulunduğu bu şık mahallelere gelirlerdi. Birkaç ünlü sahne yıldızı masalarını önceden ayırtmış olurdu, birkaç yolsuz da borç harç bir kadeh viskinin parasını

denkleştirip Montand'ı dinlemeye gelirdi. Montand da heyecanla aynı yirmidört şarkı yerine ondört şarkı söyler, duvarları turuncu pembe ya da krem rengi kumaşla kaplı soyunma odasında geceyi bu moda külüpte bitirmeye gelen kişilerin övgülerini dinlerdi.

Oysa Henry Miller Tiyatrosu moda olan bir yer değildi. Parlak ve sönük günler yaşamış ve de yaşayacak olan bir salondu. Ama Montand'ın konserleriyle bir süre aydınlık kalacağı açıktı. Soyunma odası, mahalledeki tüm öbür kardeşleri gibi bodrumdaydı. Bu dokuz sokakta, değişik mezhepten kişilerin aynı saatte şarkı söylemeye, dans etmeye, Shakespeare ya da Tenessee Williams oynamaya hazırlandığı böyle bir sürü mezar gibi yer vardı.

Algonquin'den tiyatroya giden yol üzerinde küçük bir dükkan vardı. Vitrini kaplamış olan toz öylesine kalınlaşmıştı ki, içerde ne satıldığını görebilmek olanaksızdı. Ama bir kağıt mendille vitrinin köşesi silindiğinde elle yazılmış İspanyolca "*Aqui se habla yiddish*" (burada Yidiş dili konuşulur) yazısı okunabiliyordu.

Mahalledeki kapıların ve duvarların üzerine bir sürü yazı yazılmıştı. Bunlar daha çok açık saçık sözlerden oluşuyordu. Ne de olsa 2. Cadde uzak sayılmazdı. Bu yazıların en güzelini ben değil, Pierre Olaf okudu: "*Nostalgia is not anymore what it used to be*" (Özlemin Eski Tadı Yok...). *La Plume de ma tante* (Teyzemin Tüyü) ortalığı birbirine kattığı için Pierre Olaf New York'taydı, tabii bizimle aynı mahallede. Yazıyı da bu sayede okumuştu. Robert Dhéry ve karısıyla tüm topluluk bizden birkaç ay önce girmişlerdi aileye. Catherine Dhéry ise Fransız lisesinin eski bir öğrencisi olmuştu.

Bizim Catherine, yüceltici eleştirilerden üç gün sonra geldi. Colette de yanındaydı. Ölen kardeşimin nişanlısıydı Colette. 1005 - 1006 - 1007 numaralar Paris'teki eve benzemeye başlıyordu.

Catherine, kırksekiz saatte Manhattan'ın yollarını öğreniverdi. Sayıları okumayı bilmek ve batı mı doğu mu olduğunu not etmek yeterliydi 5. Caddeye varmak için. Oysa benim aynı işi başarmam bir hafta sürmüştü. Bir seferinde kendimi 83. Caddede buluvermiştim, burası Défense'ın büyük binaları yapılmadan önceki Pluteaux Sokağına benziyordu, oysa beni bekledikleri yer düşü-

nün ki, Saint Honoré'ydi... Artık adreslerdeki *W* (batı) ya da *E*'ye (doğu) alışmam gerekiyordu.

Catherine otobüsüne biniyor, öğlen arkadaşlarıyla bir yerde karnını doyuruyor, saat dörtten sonra Central Parka gidilmeyeceğini biliyor, üç yıllık Berlitz dil kurslarında öğrenemeyeceği kadar İngilizceyi, Bayan Bodné ile, kapıcılarla, asansörcülerle, lokantaların garsonlarıyla (onlarınki biraz İtalyancayı andırsa da gene New York'caydı) konuşarak öğreniyordu.

Perşembeleri, Algonquin'in onuncu katı, sekizinci ve dokuzuncu kat sahanlıkları, merdivenleri, saklambaç oynama alanları haline geliyordu. Bazen Fransız konsolosunun küçük kızı Laporte'a oynamaya gidiyor, gece yatısına orada kalıyordu. Raymond Laporte ve karısı döneminde, New York'taki Fransız konsolosluğu ev gibiydi, devlet dairesi gibi değil.

Henry Miller Tiyatrosunun sahibi, Norman'la bu konser dizisi için anlaşırken büyük cesaret göstermişti. Tümüyle Fransızca olan iki buçuk saatlik *"one man show"*a karar vermek yürek gerektirirdi insanda. Ama yakın çevresinden biri konuşma sırasında şu sözleri söyleyince, adamın cesareti yerini paniğe bırakmıştı: *"I hear you're expecting Yves Montand, that's great! SHE is faboulous!"** Bu yüzden de adam, kendini güvenceye almak için süreyi sınırlı tutmuştu.

Üç haftanın sonunda, bir sürü insanı geri çevirmek zorunda kalan tiyatro gişesindeki kadın, büyük bir üzüntüyle taşınmamızı izledi. O, tiyatro yöneticisi, yer gösterenler ve itfaiyeciler, tiyatro sahibinin başarısızlık olasılığını düşünerek anlaştığı kişileri karşılayacaklardı şimdi.

"Yves Montand'la Bir Akşam" bir önceki gösterisi başarısızlığa uğrayan Long Acre'a taşındı. Bu kez aynı felaket, kısa süre sonra Henry Miller Tiyatrosunun başına gelecekti.

Bu anlattığımdan hoşlanmayabilirsiniz, beni kötü de bulabilirsiniz. Ama değilim. Yaşamım boyunca başarıyı ya da başarısızlığı böylesine keyifle, sevimlilikle ve şişinmekten uzak karşılayan sahne insanları görmedim.

* *Yves Montand'ı beklediğinizi duydum, harika bir haber. O KADIN muhteşem.*

Taşralı çekingenliğimizi atlattıktan sonra, bazı geceler Sardi'ye gittiğimiz bile oluyordu. Gala gecelerini kutlamaya gelen herkes, burada merakla gazetelerin ilk baskılarını bekliyordu.

Haklı ya da haksız, inandıkları yapıtları prova edip oynayan ve... bu yazıları okurken başları giyotinle uçurulmuş gibi olan insanlar gördük. Yazıları yüksek sesle tekrarlıyor, o andan başlayarak (sabahın saat ikisi) işsiz kaldıklarını ilan ediyorlardı. Gülüyorlardı ya da gülmeye çalışıyorlardı, bu da kolay iş değildi. Masalar birleşiyor, kadehler şerefe kalkıyordu: "Yılın en büyük başarısızlığı için!"

Bir çizgi çekip başka şeye geçmek gerektiğini biliyorlardı. Belki evlerine döndüklerinde ağlayacaklardı. Ama kalabalıkta ve dostlarının içinde gülüyorlardı.

Özellikle de başka bir şeye geçecekleri doğruydu. Olanaklar öyleydi ki, herkese iş sağlanabilirdi. Tiyatroyla sinemadan başka onüç televizyon istasyonu ve turneler sözkonusu olduğundan, insanın işsiz kalması için o dönemde ya çok yeteneksiz ve çok tembel ya da zenci olması gerekirdi.

Henry Miller Tiyatrosunda da Long Acre'da da, New York'un büyük adları bazen soyunma odasının kapısını çalarlardı. Cehaletimiz, genellikle Montand'ı giydiren Pat Saunders'in suratından anlaşılırdı. Gelenler adlarını söylerlerdi ama biz, Yves Montand'ı kadın sanan kişi kadar hödüktük. Ama sorun bakalım Fransızların büyük çoğunluğuna, Jack Benny, Buddy Hackett, Zero Mostel ya da Tallulah Bankhead adını duymuşlar mıdır?

Bir akşam kapı açıldı, çok uzun boylu ve çok yakışıklı bir adam içeri girdi. "Ben Henry Fonda," dedi hemen. Onu tanımıştık. İki yanağından öptük. Evde bir şeyler hazırlatmıştı. Kimseye sözümüz yoksa bize yemeğe çağırıyordu.

1956 yılının kasvetli bir Kasım öğle sonrası Paris'in Francoeur Sokağında ayrıldığımız Miller'le de buluştuk. İlk geceye yetişememiş, ama sonra Marilyn'le birlikte gelmişlerdi. Marilyn'in ikinci gelişiydi konsere. Onlar da bembeyaz dairelerinde bir sofra hazırlanmışlardı. Yanlarında Norman Rosten ve karısı vardı.

Bu arada işin güzel yanı, tüm taksi şöförlerini, deli teyzeleri, kızılderililerin tehditleri altında garları bekleyenleri, milyoner babaları, aşk ateşiyle yanan zenginleri, karanlık bar sahiplerini, titiz gazetecileri, yakın arkadaşları, sırdaş maître d'hotel'leri canlandıranların hepsi gelmişti. İçeriye girip: "Benim adımı bilmezsiniz, ben..." diyorlardı. Bu noktada Montand onları durdurup çocukluğundan beri gördüğü filmleri sıralayarak onların unutulmaz anlarının taklidini yapıyordu. Hepsini tanıyordu. Bu da herkesi rahatlatıyordu.

Bu arada bizim kırk yıllık Alice Aisgill'den sözetmeyi unuttum. New York'a geldiğimiz günden konserlerin başlamasına kadar Alice bana fazla gelmişti. Tabii, yolda ya da dükkanda rastladığımız satıcılardan, taksi şoförlerinden "*Hallo Salmonn*!" ya da "*are you Miss Signorett?*" "*Hi! Alice*!" sözlerini işitmek hoştu. Ama aynı sinemada bir yıldan beri oynayan *Room at the Top*'un inanılmaz başarısını desteklemek niyetiyle gelmemiştik. Montand'ın "Yves Montand'la Bir Akşam" konserleri için gelmiştik, tüm çabamız da bunların "Yves Montand'la *tek* bir akşam"a dönüşmemesi içindi.

Montand'ın, her zamanki gibi gala gecesi heyecanı, dil sorunları, yeni orkestrayla sorunları ve de diş ağrıları vardı. Benim kaygımsa tek noktada toplanıyordu.

Eğer ilk gece başarısızlıkla sonuçlanmış olsaydı, haksız rekabetle suçlayacağım Alice Aisgill'den nefret etmeye başlayacaktım. İşte size bir buçuk yıl önce çekilen bir filmin en iyi görüntüleri birbiri ardına ustaca eklendiği için her gün aynı saatte aynı performansı yeniden gösteren ve peşpeşe altı seans boyunca da bunu sürekli yineleyen kendi halinde bir kadın. Ansızın taksi şöförlerinin sevgilisi, genç bir delikanlıyla macera yaşamış ya da yaşadığını sanmış geçkin kadınların sırdaşı, genç delikanlıların düşledikleri olgun metres tipinin sembolü olmuştu Alice. Hava çok sıcak da olsa, yağmur da yağsa, sinemada hava cereyanı da olsa, o bunlardan etkilenmezdi.

Kocam ise etkilenirdi, ama tüm o gece boyunca onun ne sıcaktan rahatsız olmaya ne yağmur yüzünden nezle olmaya ne hava

cereyanından şikayet etmeye ne unutmanın boşluğuna düşmeye ne ışıkların ihanetine uğramaya ne de kendisini birazcık kötü hissetmeye hakkı vardı.

Ayrıca önlerinde şarkı söyleyeceği kimselerin de keyifli olmaları, sıcaktan bunalmamaları, yağmur yüzünden nezle kapmış olmamaları, hava cereyanı nedeniyle oralarının buralarının tutulmamış olması gerekirdi.

"Her şey bir gecede oynanır" adlı ünlü ilkeye parmak basıyorum. Bu bir gerçektir ama biraz Cizvitçe bir gerçek. Aslında Broadway'deki hiçbir prömiyer gerçek bir ilkgösterim değildir. Genellikle ellinci filandır. Kimi zaman da prömiyersiz kalır, çünkü gösteri Boston veya Pittsburgh'da ölmüştür.

Keşfim tam endişemin boyutlarına göreydi. Bunu kocamla konuşmaktan kesinlikle kaçınıyordum.

En sık gördüğüm kabus, bu kentten gidişimizdi, Alice benim yerime çalışmaya devam ederken kocam sahneye çıkamıyordu. Prömiyerin ertesi günü Alice'le ben yeniden birbirimize sarıldık, rahatlamıştım.

Otuzsekiz yaşında keşfedilmek garipti. Hele birkaç sinema tutkunu dışında kimsenin *Casque d'Or*'u bilmediğini görmek iyice üzücüydü. Ama öte yandan eğlentilere Yves, Simone ve Alice olarak gitmek hoştu. Kocam da alışmıştı artık Alice'e.

Eğlenti dediğim... altı yedi kişilik yemekler, bazen da yüz kişilik davetlerdi. Ama hep eğlentiydi bu. Yemeğin sonunda, şarkı söyleyenler mi istersiniz, dans edenler mi, yoksa fıkra anlatanlar mı, her tür insan görülüyordu buralarda.

Paris'te sahne sanatçıları yeteneklerini sahneye saklarlar. Gösteriş yapmaktan nefret ederler. Bu hem utangaçlıktan –bazen sahtece– hem çekingenlikten –bazen yapmacık– hem de gururdan –kibir de denebilir– ileri gelmektedir, Her neyse, biz böyleyiz işte.

New York'ta, özlem dolu göçmen yığınların birbirleriyle kaynaşmasının ve farklı geleneklerinin sonucu mu bilmem, rahat ilişkiler, yoğun bir gülme ve yapılmasından hoşlanılan şeyleri pay-

laşma eğilimi vardır insanlarda. Bunun gösterişçilikle ilgisi yoktur, kendi kendine oluşur ve harikadır.

Bencilce sözettiğim New York'tan ayrılmadan önce, belleğimde değerli anıların canlanmasını sağlayan aşağıdaki kişi ve kuruluşlara teşekkür etmek isterim:

> Betty Bacall; Adolph Green ve nişanlısı; Goddard Liberson ve karısı Brigitt; atının kulağına eğilip "Alice'i selamla," diyen atlı polis; Bay ve Bayan Leonard Bernstein, Ruth Gordon ve Garson Kanin, Fransız kütüphanesindeki görevli, Jane Fonda, Mike Nichols, Ermeni terzi, Lillian Hellman, Duke Ellington, Sydney Lumet, Bayan Lotte Lenya, Bay ve Bayan Richard Seaver ve tabii havaalanındaki göçmen dairesi yetkilileri.

New York'tan ayrılık. Yani birkaç ayrıcalıklı sokaktan ve kent dışındaki birkaç hoş evden, moda lokantalardan, caz meraklılarının devam ettiği Harlem'in sınırındaki gece kulübünden, yeni dostlarla birlikte atılan kahkahalardan, 5. Caddedeki Sach'ın Hèrmes bölümünden.

Dr. Weinstein'e gitmeyeli çok oluyordu. Ama Brooklyn'in ya da Bronx'un göbeğinde, geldiğinin ertesi günü korkunç bir diş ağrısıyla uyanan ve dil bilmeyen bir mültecinin ne yapacağını merak ediyorum hâlâ.

Catherine'i New York'ta bıraktık. Üç aylık dönemi Fransız lisesinde tamamlayacaktı. Colette, Bayan Bodné ve Laporte ailesi başına bir şey gelmeyeceğinin güvenceleriydiler. Paris'e dönecekti, buluşacaktık yine nasılsa. Kalıyordu Montand'ın bir haftalık Kanada bir haftalık da Hollywood ve San Francisco konserleri. Yani Amerika'da iki hafta daha geçirmemiz gerekiyordu. Oysa ben yirmi hafta kaldım, Montand otuziki hafta.

"Hollywood". Tırnak içine aldım, çünkü "Hollywood"un Hollywood olduğu enderdir. "Hollywood" genellikle Beverly Hills'dir, Burbank, Westwood, Malibu, Culver City, Down town, Venice,

Watts, Santa Barbara ve ara sıra da Hollywood'dur, Los Angeles' tir asıl bütün bu yerler, kısaca L.A. derler ve "el ey" diye söylerler.

Burası bana on altı yaşımı, Annabella – Tyrone Power aşkını, sevgilisi Tino Rossi Paris'te kaldığı için her geçen gün biraz daha sararıp solan Mireille Balin'i, yine buralarda çalışmış bir başka Fransız sinema yıldızı olan Danielle Darrieux'yü, Jean Harlow'un ölümünü, Deanna Durbin'in sinemada ilk öpüşmesini, Lupe Velez' in intiharını, Carole Lombard'm çirkin bir yara izini örten perçemini, Simone Simon'un bahçe kapısının altın olan anahtarlarını, başka kimsede görülmeyecek uzunluktaki kirpiklerin elmacık kemiklerini gölgelediği Marlene Dietrich'i, Greta Garbo'yu, Katharine Hepburn'ü, Kay Francis'i, Irène Dunn'ı, Barbara Stanwick'i anımsatıyordu.

Pek modaya uygun değildim. Ben kendi modamdaydım, uçak Los Angeles'in küçük bir parçası üzerinden uçarken, baton harflerle tıpkı çocuk yazısıyla yazılmış gibi HOLLYWOOD okunuyordu yukardan.

Yetişkinlerinin beyinlerine kazımaya çalıştıkları hediyeleri unutan insanlara çok acırım. Ben bir lokma Petite Madeleine ısırıyordum, tıpkı büyük bir çörekten ısırır gibi. Aşağıda bulacağımızın o HOLLYWOOD olmadığını biliyordum ama Neuilly-sur-Seine'i düşündürmesi eğlendiriciydi.

Adımlarını Lavandou, Boulvard Saint Germain veya Zürih dışına basmamış, üstelik Hollywood'un (pardon L.A.'in) üzerinde uçmaktan etkilenmediklerini söyleyen bazı Fransızlara acıyorum. Özellikle de benim yaşımdaysalar ve sinemayı sevdiklerini söylüyorlarsa... Ya blöf yapıyorlar ya da sinemayı seviyoruz dediklerinde yalan söylüyorlar. Onlar da çocuk oldular, ama arkadaşları söylemeden önce de Noel Babanın varolmadığını biliyorlardı, bir baklanın filizlenip kalın bir sicime dönüşmeyeceğini de biliyorlardı ve yoksul güzel kızın gece saat onikiyi vurunca ayakkabı numarasından tanınması karşısında sırıtırlardı.

Zavallılar!

Zavallılar çünkü mitolojiye sansür koyuyorlar. Biz uçakta mitoloji içinde yüzüyorduk, başka yerde yapmaları gerekeni burada

yapanların gülümsemesi vardı yüzümüzde ve bu insanların ve çocukluğumuzun Kabesi'ne inmekten sevinçliydik. Kabe her ne kadar ne birimizin ne de diğerimizin yaptıklarının gerçek sorumlusu ve üreticisiyse de.

Uçağımız Los Angeles'e inerken, bir zamanlar Jack Warner' la ve Howard Hughes'la anlaşma yapmış olan bizlerin kimseye verilecek hesabı yoktu. On yıl önce istendiğimiz halde gelmemiştik, şimdi sekiz gün geçirmek üzere buraya ayak basıyorduk.

Yaşamımda beş Hollywood vardır: 1959 – 1960, 1964, 1965, 1967 ve 1968 – 69. Hiçbiri de diğerine benzemez.

New York'tan hareket etmeden önce, Hollywood'daki üç Fransız kadınından biri olan Anne Douglas (öbürleri Quique Jordan ve Véronique Peck'dir) telefon etmiş, gelişimizin ertesi günü bizim için küçük bir davet vereceğini bildirmişti. Ama küçük dediği bu davet çocukluğumun Hollywood düşlerinin bir uzantısıydı. Anne ve Kirk Douglas tüm – tüm – Hollywood'u çağırmışlardı. Hem dev bir davetti bu hem de dost toplantısı. Aynı gece, o sıra başkan yardımcılığına oynayan zavallı Richard Nixon da kentin büyük bir otelinde kendi adına davet veriyordu. Douglas'ların salonlarına ve havuzlarının çevresine dolan kalabalığa bakılırsa, Nixon'un davetine kimin gittiğini düşünmeden edemiyordu insan. Belki içlerinden bazıları evlerine dönmeden önce oraya da şöyle bir uğramışlardı, kimbilir? İçlerinde bir tek Jack Warner çam devirme cesaretini gösterdi. Nixon'ın davetinden geldiğini, yine oraya döneceğini, bununla birlikte 1949'da Amerika'ya getirtmek için yırtındığı o "orospu çocuğunu" merak ettiği için uğradığını belirtti. Warner kaba ve gülünçtü. MacCarthy döneminde sinema endüstrisinin en hızlı cadı avcılarından biri olmuştu, bundan kıvanç duyuyordu, zarar verdiklerine de kızmıyordu. Kendi adayının davasına hizmet etmeye dönerken, yine de Douglas'ların evinde daha çok eğlenildiğini söylemekten kendini alamadı.

Gerçekten de eğleniliyordu. Montand, Walt Disney'e, onüç yaşındayken Cabucelle'den yazdığı mektuba neden hiç karşılık vermediğini sordu, salonun bir köşesinde Judy Garland şarkı söylü-

yor, ünlü yazar Romain Gary Fransa'nın Los Angeles başkonsolosu olarak takınmak zorunda bulunduğu "ekşi" yüz ifadesine kulak asılmaması gerektiğini anlatıyordu. Douglas'lar, bir gecede bize tüm kenti tanıştırdılar. Ya da tanıdığımız az sayıdaki insanla buluşturdular.

Bu ünlü konuklar arasında Gary Cooper ve karısı, Gene Kelly ve karısı, Gregory Peck ve karısı, Billy Wilder ve karısı, Henry Hathaway ve karısı, Georges Cukor, Dean Martin ve uzun bir liste oluşturacağından adlarını sıralayamayacağım başkaları vardı... Bir de en ünlülerinden olmayan, ama bu insanlarla tanışmamızı merakla izleyen ufak tefek kadın bulunuyordu aralarında. Minna'ydı bu. Minna Wallis. 1950 yılındaki karşılaşmamızı anımsıyordu, bensiz dönmemek ve azarlanmamak için iki günlük çabadan sonra bana hak verişini anımsıyordu. Sonunda bizi Amerika'da görmek onu çok sevindirmişti. Gecenin kral ve kraliçesiyle, daha iki acemi aşıkken yaşadığı serüveni herkese anlatma eğilimindeydi.

Bay Goetz ve karısı Eddie de oradaydı. Eddie Goetz'in, mitolojik "Hollywood"dan ayakta kalabilen Guermantes Düşesi olduğunu keşfetmekte gecikmeyecektim. Bay Goetz çektiği uzun telgrafı doğruluyordu. Bana, bu işin er ya da geç gerçekleşeceğini söylememiş miydi?

Minna Wallis'i izlemeyerek atlattığım Charlie Feldmann da oradaydı. Capucine oradaydı, *Room at the Top*'un bir evdeki özel gösterisinin, kumar yüzünden ikinci makarada kesilip bırakıldığını anlattı. Oysa az önce, sözkonusu evin sahipleri kollarıma atılıp müthiş bir oyun çıkardığımı, büyük iş becerdiğimi ve Oscar'ı almamın kesin olduğunu söylemişlerdi.

Dalio oradaydı. Marcel Dalio *Dédée d'Anvers*'de birlikte oynadığı eski arkadaşını seyrediyordu. Fransa'nın kurtuluşunda Paris'e dönüp dinlediği uzun boylu yeni yetmeyi seyrediyordu. Yahudi asıllı Dalio *La Grande Illusion*'un (Büyük Hayaller) Rosenthal'i ve *La Règle du jeu*'nün (Oyunun Kuralı) La Chesnaye'i, kendisini unutan ya da hiç bilmeyen kişilerin arasında tam beş yıl İtalyan şef garson kimliğiyle işgalci Almanlara yakalanmadan yaşamıştı.

Dostlarımız Douglas'lar her şeyi iyi becermişlerdi. Her şeyi

aşkla yapmışlardı...

Montand, eski Hollywood'daki Huntington Hurdford'da söyledi. Burası dev bir tiyatroydu. Kaliforniya yasaları New York'lu müzisyenlerin çalıştırılmasını da yasakladığından, Montand yeni bir orkestrayla söylemek zorunda kaldı. Norman yine en iyilerini seçmişti. New York deneyinin ışığında işi rayına oturtmak çok daha kolay oldu. Montand bir hafta süreyle kapalı gişe söyledi. Oradan San Francisco'ya geçmiştik ki, Hollywood'dan telefonla aradılar. Montand'ın bir uğramasını istiyorlardı. Biraz sonra nedenini açıklayacağım.

San Francisco'daki tiyatro, yaldız ve kadife kaplıydı, soyunma odasının duvarları kırmızı kumaşla örtülmüştü; pomponlu kapitone koltuklar odayı süslüyordu. Bizole aynalarda, şu ya da bu ünlü yıldıza Batılı serüvencilerin hediye ettikleri elmasların yıllanmış çizikleri göze çarpıyordu.

İlk gece, Montand'ınkinin yanı sıra bir gösteri daha vardı: Amerika'nın ünlü dok işçileri sendikasının reisi Harry Bridges salondaydı. Bir telefonla tüm batı kıyısı limanlarını felce uğratabilen adamdı bu. MacCarthy döneminde içeri atıldığında yapmıştı bunu. Bir saat sonra da salıverilmişti tabii. Bir efsaneydi yani.

San Francisco'dayken, bir kayanın üzerine yerleştirilmiş dürbünle Alcatraz Cezaevine ve içindeki tutuklulara bakmamızı isteyen taksi şoförü, biz bunu kabul etmeyince çok kızmış, Amerikan cezaevlerinden hoşlanmayan turistlere sövüp saymıştı.

San Francisco'dayken Hitler'in emrindeki kadın sinemacı Leni Riefenstahl'ın *Le Triomphe de la volouté* (İradenin Zaferi) filmi küçük bir sinemada gösteriliyordu. Sinemanın girişinde vitrinler, vitrinlerde de gamalı haçlı kolluklar, SS işaretleri, kasaturalı palaskalar duruyordu. İki yer göstericisi, çok uzun boylu ve çok sarışındılar, seyirciler de çoğunlukla Ari ırktandı.

Ed Murrow'un La Baule'de sözünü aldığı "Small World" adlı programa da San Francisco'da katıldım. Ama sonuçta benim açımdan büyük önemi olan bu olaya daha sonra döneceğim.

Telefon üzerine Hollywood'a döndük. Twentieth Century Fox Stüdyolarının aklı, Huntington'daki *"One man show"*a ve ünlü şarkıcı Dinah Shore'un *"Chevrolet – Show"* adlı televizyon programının aldığı mektuplara takılmıştı. Montand'a bir filmde oynamasını öneriyorlardı. Sözkonusu film, George Cukor'un çevirdiği *Let's Make Love*'dı. (Gel Sevişelim). Birlikte oynayacağı kadın oyuncuyla çoktan anlaşılmıştı. Marilyn Monroe idi bu.

Anlatmakta olduğum öyküyü senaryo haline getirip satmaya kalksam, sulu gözlü aşk edebiyatının artık geçer akçe olmadığını söyleyenler tarafından geri çevrilirim.

Her neyse, anlaşma imzalandı ve Catherine annesiyle babasının kısa sürede dönmeyeceklerini öğrendi. Beverly Hills Otelinin bahçelerindeki 20 numaralı *bungalow*, Paris'teki dairenin kardeşi, Algonquin'deki dairenin yeğeni, Babelsberg'deki *Gasthaus*'un kuzeni, Savoy Hotel'in altıncı katındaki küçük dairenin amca oğlu oldu.

(İşte her zamanki saplantım: Oteller. Oyuncu sıkıntılarından, yaratıcılığın sevinçlerinden, insanların yönelimlerinden, değişik çelişkilerden ve büyüsü kaybolmasın diye sözünü etmediğim her şeyden çok otellerden sözediyorum. Bütün bunların üzerine fazla gitseydim hepsini yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalırdım ve büyü bozulurdu. Ve büyü bozulduğunda beni bekleyen en büyük tehlike de şaşırmamak olurdu. Bütün bunları anlatmam, Beverly Hills Otelinin bahçesindeki 20 numaralı *bungalow*'ya yerleştiğimizi söylemek için.)

Beverly Hills Otelinin *bungalow*'ları sanıldığı gibi değildir. Tek kişilik odalar oldukları da sanılmasın. Çift banyolu, beş odalı yerlerdir bazıları.

20 numaralı *bungalow*, bir oturma odası, bir küçük mutfak, bir yatak odası ve bir banyodan oluşmaktaydı. 21 numaralı karşı dairede de Arthur ve Marilyn kalıyorlardı.

Alt katta 19 numaralı *bungalow* vardı. Öykünün tam burasında, beş para etmez senaryom yüzünden kapının dışına konabilirdim... Birinci kattaki benzerlerinden daha geniş olan 19 numa-

rada, tüm kepenkler kapalı, Howard Hughes ve ailesi yaşıyordu.

Bunu sözde kimse bilmiyordu, oysa herkesin durumdan haberi vardı. Özel muhafızları oteli çevreleyen ağaçlıklı yollarda gezinip durmaktaydılar.

Birtakım çocuk ağlamaları duyuyordum, sesler 19 numaradan geliyordu. Bir gün, pencerelerinin önündeki çimlerde güneş banyosu yapan Hughes'un karısı Jean Peters'i gördüm. *Niagara Falls* (Niyagara Şelalesi) filmini seyretmiş olduğumdan, tanıdım. Bana "hello," diye seslendi ve hemen içeri çekilip kepenkleri kapadı.

Howard Hughes'u yaşamımda bir kez gördüm. Gösteren de Arthur Miller'di. Haftalar olmuştu komşuluğumuz başlayalı. Arthur'la anlaşmıştık, anlattıklarını doğrulayacak bir durumla karşılaştığında beni uyandıracaktı. Bir geceyarısı kapımı çaldı. Mutfak balkonuna çıkmam yeterliydi. *Bungalow*'ların arkasına bakan tahta balkondan küçük bir sokak görülüyordu. Burada da, sahibi tarafından terkedilmiş, rengi belirsiz eski bir Dodge (ya da Ford) duruyordu.

O akşam, ısıtma, havalandırma boruları, telefon kabloları arabanın etrafında karmakarışık dolanmıştı. Arabanın arkasında Hughes'un oturduğunu gördüm. Ayaklarını ön koltuğun arkalığına dayamıştı. Önünde bir de küçük masa vardı. Orada işlerini görüyordu Howard Hughes. Belki de bize gösteri yapıyordu...

Neyse, yine konumuza dönelim.

Spiros Skuras büyük bir davet verdi. 1959 yılında Century Fox şirketinin büyük patronuydu daha. Birkaç ay önce, Nikita Kruşçef'in Amerika'yı ziyareti sırasında kendini göstermiş, *Can-can* filminin çekiminde hazır bulunan Sovyet liderine şöyle demişti: "Bana iyi bakın, Sayın Başkan. Yunanistan'da yoksul bir çobandım, şimdi yanımda 35.000 kişi çalıştırıyorum. Amerika budur işte. Ne dersiniz?"

"Ben," demişti Kruşçef, "ben Ukrayna'da yoksul bir çobandım. Şimdi 200 milyon kişinin patronuyum. İşte Sovyetler Birliği de bu".

Evet, Spiros Skuras, Century Fox Stüdyolarının dev yemek salonunda bir koktcyl verdi, Montand'la anlaşması onuruna. Ne şampanyaya acımıştı ne viskiye ne votkaya ne de mezelere. İçerde

en az elli fotoğrafçı vardı, onlar da filmlere bol bol kıydılar. Marilyn, Montand, ben ve Miller'ın birlikte göründüğümüz fotoğrafların çoğu o gün çekilmiştir. Aynı fotoğraflar, birkaç ay sonra ahlaksız gazetecilerin elinde silah olarak kullanılacaktı.

31 Aralık 1959 günü, saat gececyarısını çaldığında, büyük salonun lambaları söndü, kocamı öptüm, omzuma bir el kondu ışıklar yandığında, Montand'ınkinden başka bir el. Gary Cooper'dı bu, o gece yeni yılımızı ilk kutlayan kişi oldu. Arkasından da ekledi: "*I limp a little, but may I dance with you wife?*"* Tabii Montand kabul etti ve yeni yılın ilk dakikalarını yeryüzünün en yakışıklı erkeğinin kollarında geçirdim. Hafif topalladığı doğruydu, ben de iyi dans edemem, müzikse 1940'lardan kalma küflenmiş bir *slow*'du...

Üç yıl önce, aynı saatte, Kremlin'in San Greguar Salonundaydık ve Ukraynalı çoban gelip bizi yakalamıştı. Burada yanımıza gelen Gary Cooper'dı ve bulunduğumuz lokantanın adı Romanoff'du (Bu noktada senaryo iyice inandırıcı olmaktan çıkıyor).

Gary Cooper'a "*of course*" diye cevap verebilmek, günlük konuşmaları kulaktan dolma sözcüklerle sürdürmek, şarkılarını özetleyen metinleri iyice telaffuz etmek başka bir şey, düşündüğünü ifade etmek apayrı bir şey...

Diyalogları öğrenmek, daha doğrusu canlandırdığınız kişiye sorular sorup cevap vermek, bu sorular ve cevaplar tam bir sırken, size anlatılmış bir öyküde oynamakla görevlendirilmişken, senaryoyu elinize almak bambaşka bir şey...

Cukor'a hayır demek delilikti. Ama evet demek de delilikti. Cukor deliydi. Haklıydı da. 20 numaranın duvarları yazılar ve renkli kağıtlarla kaplandı. Tayland şiirleri ve Brötanya ninnileri yeniden yaşamıma girdi.

Stüdyoda işleri biten Hollywood yıldızlarının içkilerini yudumladıkları saatte, yani akşam altıda Montand hâlâ çalışıyordu. Bir iş gününün ardından.

(Montand'dan sözederken iş sözcüğünü çok dikkatli kullanmalıyım. Tüm yaşantısı boyunca "çalışma gücü"ne ve şarkıla-

* *Biraz topallıyorum ama eşinizle dansedebilir miyim?*

rı "sıralama özeni"ne gösterilen saygıdan hep irkildi. Bunlar genellikle sahte takdirlerdi. "Sıralama çalışması" hep "içgüdüsel buluş"tan sonra gelmeliydi. Eğer iyiyse gelişmesine yardımcı olmak gerekirdi. Onu her gece etkin kılmak için "bloke"etmek gerekirdi. Derinlere itilmemeliydi. Deliliğe de. Delilik yaratıcılık anında önemlidir. Ona saygı duyulmalı. Onu her gece yakalamalı. Onunla buluşmak, "sıralama özeni" göstermek değildir. Günün birinde, belli bir anda başınıza geleni "selamlamak"tır. Tam zamanında yapılması gereken bir törendir bu ve iyi zamanlandığı vakit, son seyircileri olduğu kadar ilk seyircileri de etkiler. Tazelikle yeniden buluşmaktır. "İş" budur işte. Aşktır yani.)

Burada "iş"ten sözetmenin tam zamanı; araçlarıyla yapılan "iş"ten, yani sözcüklerle... Çocuklukta duyulmayan, sesten ibaret olan ve her zaman söyleniyormuşçasına kolay kullanılması gereken sözcüklerle... Yürekten fışkırıyormuş izlenimini vermesi gereken "ezber" aslında anlaşılmama endişesiyle tutsağı olduğumuz ve kafamıza zorla sokulmuş seslerin tekrarıdır. Bir de doğal, gevşek, otoriter, sevecen, kaprisli ve saf olmalıydınız. Yani Gary Cooper ya da James Stewart gibi. Norman Krasna sonuçta çoban kızla evlenen prens masalının bir tekrarı olan senaryosunu yazarken de kuşkusuz onların bu niteliklerini düşünmüştü.

Kocam çalışıyordu. Ben ev kadını olmuştum. Yani stüdyodan geldiği zaman evde oluyordum, tıpkı Dickens'in romanlarında okuduğumuz gibi ateşi yakıyordum, Beverly Hills Otelinin görevlilerinin odununu yerleştirdikleri şöminede ateşin alev almasını sağlayan gaz borusunu açıp kibriti çakıyordum. Telefonla oda servisine yemek ısmarlıyordum, yıkama servisinin yıkadığı çamaşırların bizim olup olmadığını denetliyordum.

Günlerim zevkli geçiyordu. Hollywood'da çalışan bir sürü aktörün eşlerininkinden daha zevkliydi. Onlar çocuklarını okula götürmek için erkenden kalkıyordu. Arap bacılar ya da İrlandalı dadılar ortadan kaybolalı çok olduğundan alışverişlerini kendileri yapıyorlardı. Oda hizmetçisi, kahya, aşçı pek az evde kalmıştı

ya da televizyonda gösterilen otuzlu yılların filmlerinde görülebiliyordu. Bu sahte dev çiftliğe, sahte onsekizinci yüzyıl düşü evlere saatli yardımcılar geliyordu. Eğer deyim yerindeyse saatlerini veren yardımcılar. Birkaç saatini yemek yapmaya ayıran kadının bir de yerleri temizlemesi olacak şey değildi. Bulaşık makinasına tabakları yerleştiren bu kadınların ütü yapmaları mümkün değildi.

Oyun kurallarına uygun oynanıyordu, fakat bu ev kadınlarının işi bir hayli zor oluyordu, her türlü görev için ayrı birini seçmek ajandalarının sayfaları arasında koşmak demekti. Hollywood'da şantiye şefi olmaktansa, kendi işlerini kendi yapan aktör eşleri de tanıdım. Onlar efsanenin tersine çok çalışıyorlardı. Ve eğer karikatürler onları çarşıya giderken, arabalarının direksiyonunda başlarında bigudilerle yansıtıyorsa, buna vakitleri var demektir. Sizi öğle yemeğine davet ettikleri zaman saçları başları düzgündür.

Davet gecelerinde dışardan adam tutuyorlardı. Dışardan tutulan adamlar, emektar rolünü seve seve oynuyorlardı. Her yerde rastladığım bir tanesiyle tanıştım. Her yerde evin havasına bürünürdü. Irène teyzedeki Rémy gibi, Lamartine Meydanındaki Marcel amca gibi. Onu üç kez değişik evlerde gördüğümü hatırlamamazlıktan geldim. Sonra numara yapmayı bıraktık. Değişik büfelerin tazeliği ve güzelliği konusunda karşılaştırmalar yapmaya başladık...

Bu sözünü ettiğim kadınların bazen öğrenimlerini sürdürdüklerini de gördüm. Evliliklerinin başında yarıda bıraktıkları üniversite öğrenimlerini tamamlamak isteyenler vardı. Kocaları, Broadway sahnelerinde büyük bir başarı gösterince Hollywood tarafından kapılmış olan New York'lulardı bunlar. Bazen tek filmlikti buraya gelişleri. New York'taki dairelerini boşaltmaz, dört aylığına bir ev tutarlardı. Gürültüleri, ışıkları, karı ve de New York gecelerini özlerlerdi. Bunu gizlemezlerdi. Ama zamanla sessizlik, vadiyi geçen çakallar, her uyanışta pırıl pırıl parlayan güneş, dükkanlardaki satıcı kadınların rahatlığı, Pasifik Okyanusunun güzelim kumsalları, havuz kenarında yenen kahvaltı – öğle yemeği karışımı yemekler, çocuklarının komşu çocuklarıyla dost olup oyna-

dıklarını görmenin yarattığı sevinç, kocalarının blucin ve İtalyan malı kazak giymiş olarak stüdyodan dönüşleri (Sardi'de bir kadeh attıktan sonra) sonunda akıllarını çeler, başlarını döndürürdü.

Film bittiğinde, New York'a dönerlerdi. Ama Hollywood'un ilk yeni çağrısında Doğu kıyısındaki evi satar, kocanın işleri iyi giderse Pasifik kıyısına yerleşiverirlerdi. Hollywood o garip yapılarından birine daha sahip olurdu. Bu evlerin hepsinin de ayrı bir öyküsü vardı. Eski günlerin ünlü yıldızları tarafından yaptırılmıştı bunlar. Bu yüzden de çok büyük ve çılgıncaydılar. Başlangıçta, kente uğrayan dostlara falancanın yatak odasının tavanına kaplattığı aynaları ya da filancanın içki zulasını göstermek eğlenceli oluyordu.

Sonra devamlı güneş, her günü birbirine benzeten tekdüzelik, bir balon içinde geçirilen zaman ve üstelik eskilerle yeniler arasında baş göstermiş bulunan ayrılıkçılık ağır gelmeye başlardı. Okula dönmelerinin temel nedeniydi bu.

Ben daha başlangıcındaydım işin. Ev işleri konusunda bir derdim yoktu. Oda hizmetleri yirmidört saat kesintisiz sürüyordu. Durumumdan bıkmamıştım henüz. Zamanım bol olduğundan boşa geçiriyordum. Hiçbir işim yoktu, ama bir saniye bile sıkılmıyordum da. Jimmy Woolf, Laurence Harvey ve Jack Clayton, *Room at the Top*'un durumunu izlemek için Amerika'daydılar. Lokantanın bahçesinde yeniden Londra'yı yaşıyorduk. Ama Hollywood hep Hollywood'du. Ben tembellik ediyordum ama buradan transit geçtiğimin bilincindeydim. İlk çağrılışımda, yani on yıl önce buraya gelmediğim için ne denli talihli olduğumu anlamaktaydım. On yıl önce yaşamın bu olduğunu sanabilirdim çünkü.

Walter Wanger yapımcıydı. Montand'ı ve beni çok seviyordu. Değişik, kendine özgü bir adamdı. Karısının sevgilisine ateş ettiği için cezaevinde yatmıştı. Sevgili ölmemiş, ama Wanger içeri düşmüştü. O günden beri de yapımcılığın yanı sıra cezaevinde yatanlar için sınırsız çaba harcamaktaydı.

O günlerin en ünlü mahkumu Caryll Chessman'dı. Kanıt olmadığı halde, soygun ve ırza geçmekten ölüm cezasına çarptırılmış

ve cezaevinde bir kitap yazmıştı. Elektrikli sandalyeye oturması ertelenip duruyordu.

Bir sabah Wanger, bir piskoposla yemek yemek isteyip istemediğimi sordu. Saat bire doğru, Howard Hughes'un muhafızlarını selamladıktan sonra Walter Wanger ve piskoposla sofraya oturduk. Konuşkan bir piskopostu bu. Bir ölüm mahkumunun bağışlanma dilekçesine imza koymaya ikna edecekti onu Wanger. Bense figürandım. Bir kere Chessman olayını hiç bilmiyordum, Wanger'in beni çağırması da piskoposla baş başa kalmamak içindi.

Piskopos iyi bir adamdı kuşkusuz. Dinliyordu, yaşamı keşfeder gibiydi, tabii bu ilginç mahkumun yaşamıyla birlikte. Wanger'in cümlelerini baş sallayarak noktalıyordu. Bütün bu işler tatsızdı, insanlık güzel değildi. Kahvesini içti, dilekçenin altına imza koymayacağını söyledi. Kendisini çağıran ve cezaevinde olmayan cemaatine doğru yürüdü gitti.

Wanger çıldırmıştı sanki. O da Chessman'a inanıyordu. Ben bir şey bilmiyordum. Yandaşı olduğunuz kişilerin masumiyeti konusunda pek bir şey bilmezsiniz. Çoğunlukla, suçlananlara karşı tavır alanlara siz karşı çıkarsınız.

Wanger üzgündü. Herhangi bir "destek komitesi"nde görev alıp gerekeni yapamayanlar gibi üzgün. Piskoposun imzası çok şeyi değiştirecekti. Kafeini alınmış kahvesine attığı yapay şekeri (belki de sakarin) karıştırıyordu. Kilise adamlarının insanların ölümlerine ve yaşamlarına kayıtsız kaldıklarını belirtti. Bunun üzerine, o dönemde şık giysilerimin ve güzel pabuçlarımın sağladığı tüm sevimliliğim ve kadınlığımla kendisine şu soruyu sordum:

"Walter... (*kısa bir duraksama*)... Rosenberg'ler için ne yaptınız?"

"Hiçbir şey," oldu karşılığı.

Walter Wanger çok yakışıklıydı. Çok genç değildi. Ateşliydi, kültürlüydü. "Hiçbir şey" cümlesi ve buna eşlik eden masmavi gülüşü, her türlü bağışlanma dileğinin ötesindeydi.

Bu öyküyü, Hollywood'da sıkılmaya pek vaktim olmadığını göstermek için anlattım.

Az önce sözünü ettiğim o büyük evler var ya... O evlerde gerçek Renoir'lara, gerçek Van Gogh'lara, gerçek Picasso'lara rastlanıyordu duvarlarda. Sendikalı bir makinistin her akşam gelip işlettiği 35 milimetrelik bir sinema makinesiyle donatılmış sinema salonları vardı. Cuma ya da cumartesi akşamlarıydı buraların en canlı olduğu günler.

Bu evlere kadınlar egemendi. Yapımcı eşleriydi bu kadınlar, hatta çoğunluk efsaneleşmiş yapımcı kızlarıydılar. Hollywood'un her şeyini yaşamışlardı. Sessiz sinemadan sesliye geçişin büyük serüvenini anlatıyorlardı. Moda evlerinin yeni koleksiyonlarını izlemek üzere Paris'e gidiyorlardı. Sinema salonlarına uğramazlardı. Yakın dostlarına ya da yeni yeni moda olmaya başlayan kişilere evlerinde gösterirlerdi son filmleri. Bunlar da genellikle kocalarına rakip firmaların filmleri olurdu. Kraliçe inceliğine sahiptiler, imparatoriçeler gibi kaprisliydiler. Rudolph Valentino ve köpek yıldız Rintintin döneminden kalma düşmanlıkları vardı. Birbirleriyle konuşmadılar mı, evlerinde düşmanlarının adlarını anmak olanaksızlaşırdı. Üstelik darıldılar mı barışmazlardı da.

Bir de Georges Cukor'un evi vardı. Burası, sinema salonsuz, ama her yerde, Victoria usulü küçük salonları sabit bir sinemateğe dönüştüren çok değerli fotoğrafların sergilendiği bir evdi. Evde Cukor'un kendisi vardı. Evvelki günün, dünün ve yarının sineması hakkında her şeyi biliyordu Cukor. Yaşı yüz de olabilirdi, onsekiz de. Akşam yediyi yirmialtı geçe telefon edip yemek saati olan yedi buçuk gelip çattığı halde hâlâ odanızdan çıkmadığınıza öfkelenen tek adamdı da. "Geç kaldınız," derdi. Evinden beş dakika ötede otursanız bile yolda karşılaşılabilecek aksilikleri hesaba katmanızı isterdi. Sonra da, saat onbuçuk oldu mu misafirleri kim olursa olsun, "yatma zamanı," diyen tanıdığım tek adamdı. Yine tanıdığım tek adamdı, işinden ayırdığı dört saatlik süre içinde eğlendirici, cömert, dikkatli, kötülerle acımasız, budalalarla kötü, kendini beğenmişlerle alaycı, dedikoducularla kaba, yeteneğe aşık, züppelerle çok ters ve rütbesizlerle son derece ince olabilen.

Bir de vadideki küçük evler vardı, zengin mahallelerden uzakta. Buralarda, filmlerine adlarını yazdırma fırsatını hâlâ bula-

mamış senaryo yazarları, yönetmenler ya da bağımsız yapımcılar yaşardı.

Görüldüğü gibi, bir ev kadını için fazlaca geziyordum. Gezmediğim zaman da okuyordum. Senaryolar okuyordum, evet, sonunda senaryolar okuyordum. Bu senaryolar eski derilerle kaplıydı. Deri kaplarının aşınması yeni yazılmadıklarını da ortaya koyuyordu. Çoğunlukla kadının hayranlık verici bir rol aldığı aptalca hikayelerdi. Bunların, Bette Davis'in elinden Joan Crawford'un, ondan da Ingrid Bergman'ın eline geçişini görür gibiydim. Bazıları belki Anna Magnani'nin eline bile düşmüştü. Ingrid Thulin de bunları okumuş, Ava Gardner iki boğa güreşi arasında karıştırmış olmalıydı. Şimdi, 20 numaralı *bungalow*'a iniyorlardı. Hollywood dönüşü Colombe'un havuzunun kenarlarında, 1967'de *Un homme et une femme*'da (Bir Kadın ve Bir Erkek) sağladığı başarıdan sonra dostum Anouk Aimée'nin etrafında da bu senaryo yığınlarından gördüğüme yemin ederim. Ama bunların hiçbiri beyazperdeye aktarılmadı.

Aralarında gerçekten iyi senaryolar da vardı. Hele bir tanesi hiç gerçekleştirilemedi. "Yıldızlara" göre değildi konusu, içinde sürüyle insanın yer aldığı hoş bir öyküydü... Bir de ilk sayfası yırtılmış senaryolardan sözedelim. Hem de göz göre göre, bilerek. Ne adı vardı bunların, ne yazarı. İnsanda bir hazine izlenimi yaratıyorlardı. Tersini de tabii. Bunlar da genellikle, daha önce sözünü ettiklerimden farksızdı. Uyanığın teki, bunlardan birine etiket yapıştırmıştı. "İmzamı atamıyorum ama senaryo benim," diyordu. Bu senaryoların pek azı vadide yaşayan yoksul dostlarımın elinden çıkmıştı. Çıkanlar da MacCarthy kurbanlarının peşinen sağladığı "yetenekli" önyargısını siliyordu.

Bir de Marmont Şatosu vardı. Burada, New York'tan gelip iki üç günlüğüne film çekimlerine katılanlar kalırlardı. O yıl, Paul Newman, Joanne Woodward, iki kızları ve Joanne'ın zenci dadısı da bu otelin en üst katında kalıyorlardı. Kaliforniyalı olmaya karar vermemişlerdi henüz. Dosttular, işlerini seviyorlardı, sevimliydiler de. Hâlâ da öyledirler.

Bense, zengin evleriyle yoksul evleri, yemekler, piskoposlar,

Fransız dostlar arasında gidip geliyordum. Beverly Hills'in "*Farmer's market*"ini, zengin mağazalarını keşfediyordum. Bir hafta içinde küçük bir plakçı dükkanının ayakkabıcıya dönüştüğünü görmek mümkündü, plakçı da iki sokak ötede kızılderili kumaşları satan bir butiğin yerine geçerdi.

21 numaradan yükselen Miller'ın daktilosunun sesini duyuyordum. Marilyn, sabahın beş buçuğunda stüdyoda oluyordu, Montand da yedi buçuğunda. Onbir buçukta komşumun kapısı açılıyor, bizim kapı vuruluyordu. Bu bir tören olmuştu artık. "Kahve yaptım," diyordu Arthur. O gün neler yapmaya niyetli olduğumu anlattırıyordu. Anlatıyordum, kahvelerimizi içiyorduk ve ben sokağa çıkıyordum. Keşiflerimi dönüşte ona anlatmaya söz vererek çıkıyordum. Arthur daktilosunun başına dönüyordu. Büyük köye hiçbir zaman ayak basmazdı.

Dışarda Alice Aisgill benim hesabıma çalışmaktaydı. Çok da iyi çalışıyordu. Öyle ki, bir şubat ya da mart günü kendimi Oscar adayları arasında buldum.

Şimdi, dönüyorum Ed Murrow'un *Small World* adlı programına. İki ay önce, en geç bir hafta içinde Fransa'ya döneceğimi sandığım sırada çekilen programa. Hatta teknisyenler, kurgusu yapılınca bir kopya da bana yollayacaklarına söz vermişlerdi.

Bir gece program televizyonda gösterildi. Oscar'ı alanların açıklanmasından çok kısa bir süre önceydi. Hiç tanışmadığım ama program sırasında sık sık konuştuğum Ed Murrow gerçekten iyi Amerikalılardandı, iyi Amerikalılar her zaman olmuştu, her zaman da olacaklar. Savaş süresince Amerikan radyolarının muhabiri olarak Londra'da yaşamıştı. Dönüşünde, polis arabalarının canavar düdüklerinden başka şey işitmemiş olan yurttaşlarına öteki canavar düdüklerini, kendisinin içinde yaşadığı savaş dünyasını anlatmıştı. Ailesi köklü bir Amerikan ailesiydi. Kimse kalkıp da ona, "hangi Yahudi gettosundan, hangi Sicilyalı aileden geliyorsun?" diye soramazdı. Philadelphia Müzesindeki kocaman çanın üzerine, "özgürlük tüm ülkede egemen olmalı ve tüm yurttaşlar bu özgürlükten yararlandırılmalı," diye yazdıranların doğrudan mi-

rasçısıydı. Bir de beyaz olma ayrıcalığına sahipti.

Günün birinde de televizyonun radyonun yerini aldığı sıralar, MacCarthy'yi öldürmeye karar verdi. Basit bir olaydı bu, ama insanı düşündürüyordu. Ed Murrow uzun süredir şişinip duran senatörle bir konuşma yapmak istediğini bildirdi. Kendini gösterme fırsatını ele geçirdiğine pek sevinen MacCarthy, ağzına geleni söyledi. Tüm Amerika ne söylediğini bilmeyen bir deliyle karşı karşıya bulunduğunu gördü. Üç hafta sonra MacCarthy diye biri yoktu. Öldü demiyorum. Yokolmuştu.

Bunları bana Fransa'dayken anlatmışlardı. La Baule'de programa çıkmayı kabul ettiğimde, karşımdaki insanların boş olmadıklarını biliyordum.

Small World adlı televizyon programı şu ilkeye dayanıyordu. Dört kişi, dört ayrı kentten, Ed Murrow'un ortaya attığı bir konu üzerinde konuşuyorlardı. Dördü de konuştukları kentte filme alınmaktaydılar. Aynı anda dört kamera, değişik saatlerde çekimleri yapıyordu yani.

Bu konuşmada karşıma kimlerin çıkacağını biliyordum: Los Angeles'ten (asıl Hollywood'dan demem gerek) Hedda Hopper, New York'tan Agnes DeMille, Londra'dan Ed Murrow. Ben San Francisco'dan konuşuyordum.

Hedda Hopper, kapağı gazeteciliğe atmış başarısız bir oyuncuydu. Hearst grubunun gazetelerinde bir sütunu vardı ve bu sütunda, hoşuna gidip gitmediklerine göre, dedikoduların da yardımıyla birtakım kişilere iyi ya da kötü notlar veriyordu. Herkesin çekindiği bir kadındı. Bir sürü aileyi dağıtmış, pek çok kişinin anlaşmalarının bozulmasına sebep olmuştu. Kendisine bilgi veren ispiyonlara dayanarak hazırlıyordu yazılarını. Kimseyle konuşmaya gitmiyor, konuşacaklarını evine çağırıyor, arada dahinin, suçlunun ya da yellozun ayağına kadar geldiğini söylemekten kaçınmıyordu. MacCarthy döneminde çok kişinin başını yakmıştı.

Agnes DeMille, ünlü yapımcı ve yönetmen Cecil B. DeMille'in yeğeniydi. Koreografı. Kara listeye alınanlar arasındaydı ve sekiz yıl süreyle iş bulamamıştı. Ed Murrow'u anlattım. Bense yedinci sanatın geç keşfedilmiş, Hollywood'a ve ülkeye yabancı

oyuncusuydum.

Murrow'un ilk sorusu şu oldu: "Bir insanın meslek yaşamında ilerlemesi için böyle bir basını gerekli görüyor musunuz?" Hesaplaşmak için fırsat kollayan DeMille ve Hopper, hemen kapıştılar. Ben, Amerikalıları ilgilendiren sorunlarına hiç karışmadım. Yalnızca, sözkonusu basını ülkeminkiyle kıyaslanamayacak kadar az bildiğimi belirttim.

Sözü nereye getirmek istediğini çok iyi bilen Ed Murrow'un ikinci sorusu şu oldu: "Sizce sanatçılar siyasetle uğraşmalı mı?" Hopper, hiç duraksamadan karşılığı yapıştırdı: "Evet, kesinlikle, ama doğru siyasetin yanında olmak koşuluyla." DeMille'le aralarındaki konuşma iyice sertleşti bunun üzerine. Ardından, Murrow bir Avrupalı olarak benim görüşümü sordu. İki Amerikalı kadın arasındaki tartışmaya hakemlik edecek durumda olmadığımı söyledim. Buna karşılık, kendi ülkemden sözedebilir, yirmi yaşındayken Nazi işgalini yaşayan birinin –istese de istemese de– bazılarının siyaset adını verdiği şeyin çekiciliğine kapılacağını anlatabilirdim. Ardından savaşı, komünistleri ve komünist olmayanları, kurşuna dizilenleri, toplanıp götürülenleri, korkuyu ve açlığı dile getirdim. San Francisco körfezine bakan bu güzel salonda, gözlerimin önüne bir sürü çelişkili görüntü geliyordu. Oysa *İrade'nin Zaferi*'ni ve vitrinlerdeki eşyayı bir gün önce görmüştüm. Hem de elli metre ötede. İçtenlikliydim, iyiydim, anlattıklarına gerçekten inanan herkes gibi. Murrow, DeMille ve Hopper dinliyorlardı.

Aralıkta çekimi yapılan program, şubat ya da mart ayında gösterildi. Tüm kent seyretti. Dördüncü kişi konuşurken öteki üç kişi susuyordu. İşgal yıllarını anlattığım sürece yakın plandan gösteriliyordum. Bu arada, Bayan Hopper'ın sesli ya da sessiz tepkilerini de olduğu gibi geçmekteydi Murrow. Kadının başında garip bir şapka vardı, bu şapkanın altındaki yüz de sevecen değildi. Ama hiç değilse inandıklarını olduğu gibi söyleme yürekliliğine sahipti. Agnes DeMille'le kapıştığında "herkes bilir ki, MacCarthy ile yüzde yüz görüş birliği içindeyim," demişti Sonuç onun ağzından veriliyordu, programın da sonucuydu ve çekim yapılmadığını sandığı bir sıra ağzından kaçırmıştı. Özetle şöyleydi son sözleri: "Kuşkulan-

malıydım, liberallerin tuzağına düştüm." İyi ya da kötü siyasetten yana oluşumuza göre, "liberal" kavramına değişik anlamlar, yükleniyordu. Bayan Hopper'a göre "kötü" siyaset anlamınaydı burada. Bu cümle Hollywood'da uzun uzun konuşuldu. Hopper'ın yıllar boyu titrettiği ve düşündüklerini yüzüne karşı söyleme yürekliliğini bulamayan kişiler, öclerinin alındığına inanmaktaydılar.

Programdan en çok yararlanan ben oldum. Hedda Hopper da beni *Small World* yüzünden hiç bağışlamadı. İki silahı vardı: Yaralayıcı sözler veya sessizlik. Genç olmadığı, buna karşın kendini eski günlerde sandığı için, yıllar boyu çok işine yarayan ikinci yolu seçti. Onun açısından büyük bir gaftı bu.

Ertesi gün tüm gazeteler Oscar adaylarının adlarını yayınladılar. Beş kadın oyuncunun adını: Katharine Hepburn, Doris Day, Elisabeth Taylor, Audrey Hepburn ve... Simone Signoret.

Bayan Hopper'ın yazısı biraz da *Match* dergisininkini andırıyordu. Dört oyuncunun adını anmış, benimkini unutmuştu. Aslında kendini batırmakta, beni yüceltmekteydi. Ona çok şey borçluydum. Ama öcünü birkaç ay sonra Montand'dan alacaktı. Ben Avrupa'ya döndükten sonra.

Ona çok şey borçluyum çünkü Alice Aisgill'in yeteneği ne denli büyük olursa olsun, dört rakibemle karşılaştırıldığında ağır basmıyordu. Değişik yaşlardaydık. Sinemadaki görüşlerimiz farklıydı. Bize önerdikleri kişileri, rolleri yiğitçe savunmuştuk. Katharine Hepburn ve Liz Taylor, *Suddenly Last Summer* (Geçen Yaz Birdenbire), Doris Day, *Pillow Talk* (Yastık Sohbeti), Audrey Hepburn de *Nun's Story* (Rahibenin Öyküsü) adlı filmlerdeki rolleriyle adaydılar.

The Room at the Top, yerel yapımcıların ürünü olmayan tek filmdi. Meslekteki yerini Hollywood'a borçlu olmayan tek oyuncu bendim. Bütün bunların ve Bayan Hopper'ın suskunluğunun bana büyük yarar sağladığını söylemeliyim. *Small World* programının da tabii.

Çok sevinçliydim, uçuyordum. Bu kadarı yeter de artardı bile, Oscar'ı alacağıma hiç inanmıyordum. Önceki haftalarda, bir sürü insan, "göreceksin, en iyi kadın oyuncu adaylarındansın,"

demişti.

Ödül kazananların açıklanmasından iki hafta önce, hava değişti. Bu kez, "Oscar'ı alacaksın," deniyordu. Herkesin ağzından bunu duyuyordum. Kırmızı ışığın yeşile dönmesini bekleyen arabadakilerden, Beverly Hills Otelinin telefoncu kızından, gittiğim lokantadaki komi dostumdan, bu köyün yakında büyük bir bayram yaşayacağını anladım. At yarışlarındaki gibi müşterek bahisle yüreklendirilen adaylarıyla gözü kara düşmanlarıyla sinema bayramı.

Ben Beverly Hills Otelinin adayıydım. Sabaha karşı dönüp Oscar heykelini Autheuil'deki evimizin resminin yanına koyduğumuz nisan günü, yerde kapının altından atılmış yığınla pusula bulduk. Törenin televizyonda verilmesinden sonra karalanmıştı hepsi. İngilizce, İtalyanca, İspanyolca yazılan bu pusulalarda şöyle deniyordu: "Kutlar ve teşekkür ederiz. Bana on, yirmi ya da elli dolar kazandırdınız."

Bana oy verenlere kişisel olarak teşekkür edemezdim. Oylama gizliydi. Birinci turda aday gösterilmemi mesleğimden olan ikibinbeşyüz kişiden kimlere borçlu olduğumu hiç öğrenemedim. İkinci turdaki zaferimi mesleğimden olan yirmibeşbin kişiden hangilerine borçlu olduğumu da hiç anlayamadım.

Ne olursa olsun, gecenin sunucularından Rock Hudson, zarfı açıp da "SIMAUAUAUNE SIGNORAY" diye bağırdığında yükselen kükremeyi kolay kolay unutamam. Yürüyüşümü, soldaki küçük merdiveni çıkışımı, haklı ya da haksız, doğru ya da yanlış bir yıl süreyle beni Hollywood'un en iyi kadın oyuncusu ilan eden heykelciği alışımı da.

Bütün bunlar önemsizdi dersem yeryüzünün ikiyüzlü kişilerinden biri olurum. Müthişti. Bir kurtuluştu, zaferimdi benim. Bana oy verenlerin de zaferiydi. Bayan Hopper'ın suskunluklarına ve ödül sahiplerinin açıklanmasından bir gün sonra çıkan iki yazıya da cevaptı. Bunlardan birinde, 1938'deki Bayan Goebbels'in adı kadar kulaklara kötü gelen benim adımı yüceltmekle oy sahiplerinin kendilerini küçülttükleri belirtiliyor, öbüründe Komünist Partisi üyelik kartımın numarasını vermem ve Bertolt Brecht adlı

birinin Doğu Almanya'da çevrilen filminde ne işim olduğunu açıklamam isteniyordu.

1960 yılının Oscarları arasında, Birleşik Amerika'nın bir kasabasının da kendi kendine verdiği ödül vardı. Hollywood'du bu kasaba, canının istediğini yapmakta özgür olduğunu açıklıyordu verdiği kararla. Salonda yükselen haykırışlar bunu söylüyordu, ertesi gün 20 numaraya yığılan telgraflar ve çiçekler bunu söylüyordu. Bu çiçeklerin ilki de Katharine Hepburn tarafından gönderilmişti.

Tören de uzun süre önce kararlaştırılmış bir çizgiye uygun olarak geçti. O yıl gecenin düzenleyicisi Vincente Minelli'ydi. Hem bir ödül dağıtımıydı bu hem de sahnede sunulan en lüks gösteriydi.

Akşama doğru Los Angeles göklerinde kesişen projektör ışıkları, o gece önemli bir şey olacağını ve herkesin bu önemli şeyin olacağı yere toplanması gerektiğini bildiriyordu. Taptıkları yıldızları, hatta gençliklerinin, çocukluklarının yıldızlarını, limuzinlerden çıkıp sinema salonunun kapısından içeri girerken görebilirlerdi. Yığılıyorlar, ıslık çalıyorlar, eğleniyorlardı.

Ödül en iyi çevre düzenlemecisine, müzisyene, operatöre, giysiciye, müzikal film sözü yazarına, ses düzenleyicisine, kurgucuya, ikinci derecede rollerdeki kadın ve erkek oyuncuya, yabancı film yönetmenine, kısa film yönetmenine, çizgi film yönetmenine – belki unuttuklarım da vardır, ama törenin düzenleyicileri en önemsizinden en önemlisine dek bu ödüllerin hiçbirini unutmazlardı – veriliyordu. Ancak bu ödüllerin asıl önem taşıyanları, en iyi kadın ve en iyi erkek oyuncuyla en iyi yönetmene, en iyi filme veriliyordu.

Her ödül sahibinin adını ünlü bir yıldız okuyor, o yıl Bob Hope'un sunduğu programda Amerikan sahnelerinin büyük adları şarkı söylüyor, dans ediyor ya da fıkra anlatıyorlar; program tüm ülkede televizyondan canlı olarak veriliyordu.

Montand ve ben, saat sekize doğru bizi Beverly Hills Otelinden alan büyük arabanın arkasında, gökyüzünde kesişen ışıklara ve elimize verilen bir sürü karta bakıyorduk. Bu kartlardan biri yer

numarasını gösteriyordu. Bir başkası, ödülü alanın sahneye çıkmak için hangi yolu izlemesi gerektiğini. Bir başka kart da herkesi Beverly – Wilshire'da törenden sonra verilecek büyük yemeğe çağırıyordu.

Montand'da bir başka kart daha vardı. Bu kartta da kaçta yanımdan kalkıp kulise geçmesi ve sahneye çıkıp iki şarkı söylemesi gerektiği belirtilmekteydi. Şarkı söylemesini ondan isteyen Vincente Minelli'ydi.

Arabada büyük heyecan çektik. Biraz da sinirden güldük. Araba bizi, ikimizden çok daha ünlü bir genç adamla aynı zamanda bıraktı. Ama o genç kalabalığın arasından sıyrılıp içeri girmemize yardımcı oldu.

Saat on buçuğa doğru, benim heyecanım da onunki de hafiflemişti. Bob Hope, en iyi film müziği Oscar'ının açıklanmasından sonra Fred Astaire'i sahneye çıkarmış ve "Yvess Montand"ı onun çağırmasını istemişti. Yves, Fred Astaire gibi dans edebileceğini sanan zavallının öyküsünü, *Un garçon dansait* (Danseden Çocuk) adlı şarkısını söyledi. Fred Astaire'in önünde okudu bu hoş şarkıyı ve dansetti. Ardından gelense *A Paris* (Paris'te) idi. Böylece Yves'in heyecanı eksilmiş oluyordu hiç değilse.

Yerine, yani yanıma kadar götürmeyi öneren Minelli'ye, "onu burada beklemeyi yeğliyorum," demişti. Minelli'nin karşılığı, "talihiniz açık olsun," idi. Tabii bunu sonra Montand'dan öğrendim.

Kalıyordu geriye benim heyecanım ve Yves'in benim için duyduğu heyecan.

Baştan beri *Ben Hur* filmi tüm ödülleri topluyordu. Çevre düzenlemesi dalında, birbirlerinin hakkını yemek istemeyen üç kişinin çıktığını görmüştük en başta. Heykelciğe birlikte yapışmışlardı, çok hoştu bu. Çizgi film dalında, Faith ve John Hubley adları büyük övgülerle karşılanmıştı. Bu övgülerin gerçek nedenini çok sonra öğrendim, Amerikan çizgi film tarihinin en yetenekli ve en yaratıcı ikilisinin MacCarthy çilesinden kurtuluşu selamlanıyordu... Onların dışında Albert Lamorisse'in *Le Poisson rouge*'u (Kırmızı Balık) kısa metrajda ödüllendirilmiş, geri kalan ödüllerin hepsi *Ben Hur*'a gitmişti: Giysiler, müzik, kurgu... Zarflar birbiri

ardına açılıyor, *Ben Hur*, *Ben Hur*, *Ben Hur* duyuluyordu devamlı.

Ben Hur dokuzuncu Oscar'ını almıştı ki, yılın en iyi erkek oyuncusunu belirleyen zarf açıldı. Bu da *Ben Hur*'du: Charlton Heston'dı.

Kocam kuliste kalmıştı. Yanımdaki koltuk boştu. Arkamda, kaybeden bir aday oturuyordu. Önümde, belki de ödül alacak bir kadın aday vardı. En iyi kadın oyuncuya gelmişti sıra. Siyah giysimin içinde büzüldükçe büzülmüştüm. Aynı oylar, Shepperton Stüdyolarında mütevazi bir bütçeyle hazırlanmış küçük filmin Alice'ine neden gitsindi, bunca büyük film varken? Ama "Simauau..." sesi yükselince arkadaki kaybeden adayın olanca gücüyle sırtıma vuruşu beni öne fırlattı. Ayağa kalkmış koşuyordum bile... (Devamı için üst satırlara bakın.)

Kimsenin çekmek istemeyeceği senaryonun sonu.

11

1962 Ağustosunun bir akşamı, *Le Jour et l'Heure* (Gün ve Saat) filmini çeviren René Clement'in o sıra başasistanları olan Costa-Gavras ve Claude Pinoteau ile yemek yiyordum ki, Yves Montand Paris'ten telefon edip beni Toulouse'da buldu. Masaya döndüm ve "Marilyn öldü," dedim.

Çok üzgündüm. Ama şaşırmamıştım.

Yarım saat sonra, otelin yöneticisi, beni nerede bulacaklarını soran Parisli gazetecileri otelde yer kalmadığı gerekçesiyle geri çevirdiğini söyledi.

Bugün bile adamı minnetle anarım. İki yıl önce basının didik didik ettiği küçük bir olayı yeniden canlandırmak (hem de bir ölümden sonra) isteyenlerden beri kurtardı.

Ne yazık ki, Marilyn, Montand, ben ve Arthur'u parmağına dolayıp hiç okumadığımız bir oyunda hiç bilmediğimiz rolleri oynatan aynı basın, dört ay süreyle birlikte nasıl yaşadığımızı görme fırsatını bulamadı. Biz 20 numaradakilerle 21 numaradakilerin. Daha sonra bize yüklediği, yuva yıkıcı sarışın, yakışıklı ve başlar döndüren şarkıcı, kitaplık kuşu ve ağır başlılığının ardına çekilen eşsiz zevce rolleriyle ilgimiz yoktu.

Ama yine yazık, çok sevdiğim Arthur Miller'in bir gün *Düşüş*'ü yazmış olması. Ölümden sonra yazmış olması.

Ben Norman Mailer değilim, tanıdığım birinden sözedeceğim. Bir efsaneden, bir posterden değil. Kapı komşusu kadını seven bir komşu kadından sözedeceğim.

Stüdyodan ilk Montand dönüyor, yıkanıyor ve ertesi gün için ezberlemesi gereken metne saldırıyordu hırsla. Odaya kapanıyor ve yemekten önce bir saat "antrenörü" ile birlikte telaffuz çalışıyordu.

Sonra Marilyn gelir, hepimizi, yani Arthur, Montand ve beni

ya onların ya bizim evde bulurdu. Bu, bir viski başında günün özetinin yapıldığı saatti ve Arthur bize hakkında pek az şey bildiğim ülkesini anlatırdı.

Hâlâ boyalı olan Marilyn, "gidip bir banyo yapayım, şimdi gelirim," derdi.

Sonra yapay ipekten mavi üzerine beyaz noktalı bir sabahlıkla çıkagelirdi. Boyasız, takma kirpiksiz, onu biraz tıknaz kılan çıplak ayaklarıyla insana yüzyıllardır türkülere konu olan Ile-de-France'ın güzel köylü kızlarını anımsatırdı.

Alnına düşen bir tutam saç -her çekim arası berber bu tutamı kabartıp düzeltirdi- yokolmuştur. Saçlarını uzun uzun fırçalayıp arkaya yatırmıştır.

Ama onu her zaman üzen bu tutam yine belirirdi. Bu kıvırcık ve bebek saçı yumuşaklığındaki tutam alnını ikiye ayırırdı ve saçlarının platin rengine karşı en çok direnen yeriydi. İşte, o gözünün önüne kadar düşen ünlü perçem yakın plan çekimlerde saç diplerini gizlemek için zorla yapılıyordu. Bunu bana kapı komşuluğumuzun ilk günlerinde anlatmıştı. Ayrıca bir gün de şöyle demişti: "Bak, herkes benim güzel ve uzun bacaklarım olduğunu sanıyor. Oysa dizlerim kargacık burgacık, götten bacak biri sayılabilirim." Mavi sabahlığını giydiğinde bambaşka bir insandı. "Marilyn" kılığına büründüğünü dört ayda yalnızca üç kez gördüm. Bir kere Spiros Skuras'ın kokteylinde, ikincisinde birlikte yemeğe giderken, son olarak da kendisine verilen tek ödülü, Altın Küre'yi almaya giderken.

Saçlarını platin rengine boyatmak ve o inatçı tutamın rengini açtırabilmek için San Diego'dan yaşlı bir kadın getirtirdi. Bu yaşlı kadın, Metro Goldwyn Mayer Stüdyolarının artık emekliye ayrılmış olan eski berberiydi. San Diego, Meksika sınırındaki bir kenttir. Bu oksijenli su sanatçısı oraya yerleşmeyi uygun bulmuştu. Jean Harlow'un da saçlarının rengini açan kişiydi. En azından böyle söylüyordu.

İşte bu nedenle, Marilyn, her cuma akşamı bizden ayrılırken, "yarın sabah onbirde bizim mutfakta görüşmek üzere..." derdi bana.

Her cumartesi sabahı "boyacı" kadın San Diego'dan L.A. Havaalanına iner, kendisini bekleyen Marilyn'in arabasına biner, 21 numaranın mutfağına gelirdi.

Kadın, Marilyn'in hazırladığı yiyeceklerle mutfakta karnını doyururken Marilyn bizim kapıyı çalardı. Ben de o sırada 20 numarada havluları hazırlardım. Saç boyama şöleni yakında başlayacaktı.

Biz ikimiz sarışın olurken yaşlı kadın geçmişini yaşardı ve Jean Harlow'a otuz yıl önce yaptığı başarılı saç boyasından sözederdi. Öyküleri, muslin giysiler, beyaz tilkiden kürk mantolar, lame ayakkabılar ve eğlenceler, bir de suskunluklarla doluydu... Bu anlar gerçekten anlatması gereken şeyleri anlatmaktan kaçındığı anlardı. Ve öykülerini kaçınılmaz biçimde "sarışınların" cenaze törenleriyle tamamlardı. Biz de, yaşlı kadın utanıp sustuğunda birbirimize göz kırpıp dalgamızı geçerdik. Saç rengini açma harekatının bir anı çok önemliydi. Marilyn, bir tek o inatçı tutama özen gösterilmesini isterdi. O anın dışında, kendisini yaşlı kadının öykülerine bırakırdı.

Yaşlı kadın inatçı tutumla işini bitirir bitirmez "şekerim," "tatlım", "nonoşum"lu konuşmasını sürdürürdü. Böyle konuştuğunu duydukça, Jean Harlow'un günün yirmidört saati saç boyattığını düşünürdüm. Çünkü ünlü yıldız hakkında kadının bilmediği yoktu.

Yemek yedikten sonra öğleden sonraki ilk uçakla San Diego'ya dönerdi. Biz de bu arada kusursuz birer sarışın olup çıkardık. Marlyn'in saçları platin rengi, benimkilerse biraz daha koyuca olurdu. Sonra mutfağı temizlerdik.

Çocukluğumda gazetelerde bir efsane olarak yer almış kişilerin saçlarını boyayan bu kadına saçlarımı boyatmak beni çok güldürürdü. Ama arkadaşımı güldürmezdi. Kadını bulması bir rastlantı değildi. Ona inanıyor, seviyor ve saygı duyuyordu. Gidiş dönüş yol parasını, havyarlı tostlarını sineye çekiyordu. Bu Marilyn için "sarışınlığının" bedelini ödemekti. Belki de işin şimdiki yorumu, unutulmuş birine yardım elini uzatmaktı. Genellikle çekimlerde vazgeçilmez olan teknisyenler, ışıkçılar, makyajcılar gibi perde

gerisindekiler, işleri bitince unutulurlar. Seyirciler için bilinmez bir dünyanın insanlarıdırlar, ama yapım için de son derece gereklidirler.

Mutfaklarımız yalnızca berber dükkanı olarak kullanılmazdı. Yemek pişirildiği de olurdu buralarda. İki üç kez ahçılık oyunu oynadığımızı söylemeliyim. Bir keresinde onun Di Maggio ailesinden, benim de Montand'ın ailesinden edindiğimiz bilgilerle tadına bakılırken epey övüldüğümüz bir hamur işi hazırlamamız vardır... Miller da Montand da karılarından kıvanç duyuyorlardı. Yemekten sonra bulaşık yıkayıp tabak ve çanaklarımızı ayırırdık, çünkü bu önemli olay için bütün eşyalar ortaklaşa kullanılırdı.

Bir de Marilyn'in koyu kırmızı kadifeden, uzun, sabahlığa benzer bir giysisi vardı. Miller'ın 1 Ocak 1960 armağanıydı bu. Mavi sabahlığının yerine giydiğinde, birçoklarının kocalarının armağanı olan bir vizon kürkten sözettikleri gibi sözederdi bundan. Bol sabahlığını giydiğinde ya boynuna ya da saçlarının arasına kehribar bir kolye takardı. Bir de pırlanta taklidi kolyesi vardı. Bu ikisi dışında Marilyn'in başka mücevherini görmedim.

Onun 21 numaradayken giydiklerinden ve taktıklarından sözediyorum. Çünkü sabahları çok erken çıkar, işi bittiğinde doğruca 21 numaraya döner ve cumartesiyle pazar günleri kimse onu yerinden kıpırdatamazdı.

Dışarıya, görünüşte pek sevmediği bir işi yapmak için çıkardı. İşini sevmeyişinin nedeni, daha önce tanıdığı bir yığın adamın kafasına, sinema oyunculuğu dışında her şeyi yapabileceğini sokmuş olmasıydı. Ve onlarsız, "yağmur yağacak," gibi bir cümleyi bile doğru vurgulamaktan aciz olduğuna inandırılmıştı. Onlara bir servet ödüyordu.

Yıldız adayı olarak öne sürüldüğü kentte de yıldız oluşunun bedelini ödüyordu. Yıldız adayı Marilyn'in pek şeker olduğunu düşünmüşlerdi. Monroe olduğu için şimdi ondan nefret ediyorlardı. Ona karşı şefkatli olmadıkları için evden dışarı adımını atmıyordu.

Ama başka bir şey daha vardı. Bunu anlatmak için de komşumuz olan kocası, yazar, dost Arthur Miller'le ateş başındaki soh-

betlere dönmem gerek.

1955'de, MacCarthy yanlılarının kendisini soktukları mezardan Marilyn tarafından nasıl kurtarıldığını ne de güzel anlatırdı! Amerikan düşmanı eylemleri yargılayan kurulun karşısına çıkarken kendisiyle nasıl Washington'a geldiğini, avukatında nasıl saklandığını, basının "Sarışın Bomba"nın Washington'da olduğunu haber alıp avukatın evini nasıl basmaya kalktığını da anlatırdı. Onun, efsanesine uygun kırıtkan ve havalı "Marilyn" olabilmek ve tam üçyüz köpekbalığının karşısına çıkmak için nasıl hazırlandığından sözederdi (bir kez tanık oldum, bu iş için üç saat harcıyordu).

Havalı ve kırıtkan, apartmanın dış kapısına çıkıp kendisinden hangi hakla sevdiği adam konusunda hesap sorduklarını öğrenmek istemişti. Saygın, iyi ve dürüst biriydi, bunun için seviyordu onu. Buna karşılık neden ve ne adına şu sıra faşist kuklaların yönettiği bir mahkeme karşısına çıkmak zorundaydı suçlu gibi?

Böyle davranırken her şeyi göze almıştı. İki yol vardı: Ya mahvedilirdi ya da birçokları gibi pasaport alamayan, yapıtlarının yayınlanmasına ve oynanmasına izin verilmeyen bu adamın durumu açıklığa kavuşur ve Miller rahatlardı. Gerçekten de MacCarthy'nin ilk kez yenilmesine yol açtı bu olay.

Bütün bunları Miller'ın bana anlattığı gibi aktarıyorum. Washington'daki gürültülü olaydan sonra Spiros Skuras, büyük reklamlara mal olan bu "Sarışın"ın durumuna el koymuştu. Miller'ın resmen sevgilisi olmayı sürdürmesi halinde, onu bugünkü durumuna getiren pahalı reklamlar bu defa ürettiklerini yokedebilirdi.

Bunun üzerine Marilyn, Yunanlı çobana şu karşılığı vermişti: "Beni mahvedin, biz de Danimarka'ya gideriz."

Eski çoban "Sarışın Bomba"nın karşılığını ciddiye aldı. Muhtemelen bir iki sondaj yaptıktan sonra da onun üzerine oynamayı sürdürmeye karar verdi. Arthur Miller da böylece pasaportuna ve yurttaşlık haklarına yeniden kavuştu. Büyük bir rahatlık içinde, yani kimseyi ele vermek zorunda kalmadan.

Bu olay *After the Fall* (Düşüşten sonra) diye adlandırılan, bizdeyse *Düşüş* olarak anılan oyunda bir perde, bir sahne olacak ya

da en azından birkaç konuşmada geçecek kadar değerliydi.

After the Fall'u New York'ta Elia Kazan sahneye koydu. Sene 1964'dü. Marilyn öleli iki yıl olmuştu.

(Bir başka gece, gene ateşin başında otururken Miller'a, Romanov'da düzenlenen bir yemeğin davetiyesinde kullanılan "Gadge" sözcüğünün anlamını sordum. Kötü bir çeviriyle: "Bizimle Gadge'in kentine dönüşünü kutlayacağınızı umarız. Sevgiyle. Strassbergs'ler." Miller, büyük bir ciddiyetle yeniden çevirdi. "Gadge" Kazan'ı simgeliyordu.

Miller bizim, yani benim, Montand'ın ve kendisinin böyle bir şölene katılmamızın olanaksızlığını anlattı... Onu hemen susturdum, uyarmasına hiç gerek yoktu, olup bitenin bilincindeydim. Elia Kazan'la yaşamım boyunca hiç karşılaşmadım.

Kazan'la Miller'in bir tabut üzerinde buluşmaları bana çok acı geldi. Bu tabut "Sarışın"ın tabutuydu ve ikisi o kadının gerçek yüzünü çarpıttılar, onun en güzel yanlarına ihanet ettiler.)

Marilyn'in beni sıktığı da oldu. Avedon'a resim çektirdiği anlarda ne denli mutlu olduğunun öyküsünü dinlemek usanç vericiydi. Otuzlu yılların yıldızlarını canlandırdığı fotoğraf dizisiydi bu. Onu duyan, oyunculuk dönemi boyunca tek mutluluğu, kimi kez Marlene Dietrich, kimi kez Garbo, kimi kez de Jean Harlow kılığına büründüğünde yaşadığını sanırdı. Poz verdiği anlardan, çekimden sözedildiği gibi sözederdi.

Meslek yaşamına ilişkin başka hoş anısı yoktu. Dostlarıyla birlikte çılgınca gülmemiş, başarılı bir sahnenin tamamlanmasından sonra oyuncularla kucaklaşmamıştı. Bütün bunlar ona yabancıydı. Anlayamıyordum.

Bana, dünyadaki tüm oyuncularınkilerden hiç farklı olmayan yaşantımı anlattırırdı. Anlattıklarım genellikle ilkokul öykülerinin kokusunu taşıyan suçortaklıkları ve eğlentilerle ilgiliydi.

O da sanıyorum, yaşantısında bir tek Montand'la film çevirirken bu suçortaklığını yaşamıştı. Daha sonraki pek çok olayın açıklanmasıdır bu.

Bana öyküler anlattırırdı. Bu arada, her gün birlikte yaşadı-

ğım için kendisine uygun düşeceğine inandığım, oyun yazarı Jean Anouilh'in oyunlarındaki tüm kadın tiplerini de anlattım. O tiplerin ürküntüleri ve acıları vardı Marilyn'de.

Bir akşam da ona *Atları da Vururlar*'ı anlattım ve hemen yayın haklarını satın almasını öğütledim. 1946'da, Catherine'e gebeyken radyoda oynadığım için konuyu çok iyi biliyordum.

O akşam, Montand yan odada ertesi günkü "cümlelerine" çalışıyordu, Marilyn de beni dinlerken meğerse bize bir oyun hazırlıyormuş.

Miller bir haftalığına İrlanda'ya gitmişti. Çevirecekleri *Misfits* hakkında konuşmak üzere Houston'ın evinde kalacaktı. Marilyn'i bize emanet etmişti. Vakit geçti. Hollywood'a göre geç. Beşte kalkan Marilyn için geç. Onbire doğru Montand başını oturma odasından içeri uzatıp yatacağını söyledi. Ben de anlatacağımı anlatmıştım, Marilyn'e de yatmasını öğütledim. Bir şey daha anlatmamı istiyordu. Kendimi, ışığı söndürme saatini elinden geldiğince geciktirmek isteyen bir çocuğun karşısındaymışım gibi hissettim. Sonunda sözümü dinleyip beni öptü ve yatmaya gitti.

Ertesi gün saat ona doğru Montand beni stüdyodan aradı. Marilyn işe gelmemişti. Araba her sabah olduğu gibi saat beş buçukta uğramış, bir süre bekledikten sonra şoför yukarı çıkıp mutfak kapısını çalmış, karşılık alamayınca bu kez evin çevresini dolanıp ön kapıyı çalmıştı. Pencereden bir şeyler görebilirim umuduyla bahçede gezinmiş, sonunda eli boş dönmüştü stüdyoya.

Stüdyo saat sekizden beri Beverly Hills'i arıyor, santral 21 numaranın cevap vermediğini söylüyordu. Ona kadar aramaya devam etmişler, sonra herkesi bir korkudur almıştı.

Montand'ın telefonu üzerine ben de gidip komşumuzun kapısını çaldım. Önce çaldım, sonra da polis ya da itfaiyeci gibi omuzladım. Seslendim, mutfak tarafına geçtim, hiçbir yaşam belirtisi yoktu ve korkmaya başlamıştım.

Santraldaki kızın söyledikleri beni biraz yatıştırdı. 21 numara telefonlara cevap vermiyordu ama kendisi bir numara istemişti. Montand'a yeniden telefon ettim.

Kırkbeş dakika içinde eve döndü. Marilyn ortaya çıkmadığı

sürece çalışamazlardı. Bir gelişme olursa Miller'a telefon etmeye karar verildi.

Montand, birkaç sözcük için bana danışarak bir not yazdı: "Spiros Skuras'a, Fox'a, bu kentin tüm yapımcılarına karşıysan dilediğini yapabilirsin. Ama erkenden yatacak yerde karımın öykülerini dinleyip ertesi gün de stüdyoya gitmemeye karar verdiğin zamanlar lütfen bana haber ver! Ve ertesi gün çekiminden vazgeçtiğin bir sahne için beni saatler boyunca çalışmak zorunda bırakma. Ben kötü bir herif değil, senin dostunum ve şunu da ekleyeyim ki küçük kız kaprislerini oldum olası sevmem. Selam."

Kapıyı sessizce açtık, yalın ayak onun kapısının önüne kadar gidip yarısı dışarda kalacak biçimde notu kapının altından attık. Sonra da kendi kapımızı kapatmayıp sessizlik içinde beklemeye başladık, kovboy ya da polisiye filmlerinde olduğu gibi çok kısa bir süre sonra not içeri çekildi. Marilyn öyle yavaş hareket etmişti ki patlayıcı madde tuttuğu sanılabilirdi.

Biz de bunun üzerine kapımızı yine sessizce kapattık. Ve cevabı beklemeye koyulduk.

Ama cevap gelmeyince, Montand işi oluruna bırakmaya karar verdi. Sessiz gerilimin defteri kapatıldı ve bana Fransızca, daha doğrusu Fransızca İngilizce karışımıbir dille çekimin yattığını ve yemeğe gidebileceğimizi söyledi yüksek sesle. Amacı 21 numaradakine duyurmaktı... Kilit sözcükler İngilizceydi.

Öğle yemeğini dışarda yedik. Sonra sinemaya gittik sanırım. Akşam yemeğini de dışarda yedik. Dönüşte kapının altından atılmış bir not bulacağımızı umuyordum.

Ama yoktu.

Saat onbire doğru yattık ve telefon çalmaya başladı. Santraldaki kız, "Bay Miller Dublin'den arıyor," dedi.

"Uyandırdıysam bağışla. Ama nasılsa uyandığına göre gidip Marilyn'in kapısını çal. Bana her şeyi anlattı, nasıl davranacağını bilemiyor ve çok utanıyormuş."

Bunun üzerine kalktım, kapıyı çaldım. Marilyn küçük bir kız çocuğu gibi ağlıyor, durmadan şunları yineliyordu: "*I am bad, I am bad, I am bad, I am bad, I won't do it again, I promise*!"* Bütün bu

* *Ben kötüyüm, çok kötü. Söz veriyorum, bir daha yapmam.*

anlattıklarım girişte oluyordu. Montand onun saçlarını okşarken, "*Okay, okay*, yarın saatinde gelmeye bak," diyordu.

Bu olay beni hiçbir zaman güldürmedi. Ama Marilyn'in sağlığında bazı toplantılarda parlamama yaradı. Öykünün sonu her zaman beğenildi: "Kapı komşusunun araması için Dublin'e telefon etmek." Çok hoşa gitti.

Ölümünden sonra bu öyküyü hiç anlatmadım. Ya da anlattıklarımın gülmeyecek insanlar olduğunu biliyordum.

(Kapı önündeki buluşmadan sonra o kötü günden hiç sözetmedik. Ona arabaya binmemeyi ve sessizliğe, yokluğa gömülmeyi saat kaçta aklına koyduğunu sormaya hiçbir zaman cesaret edemedim. Dışarıyla tek bağlantısı olan o notu okumak için ne kadar beklediğini de hiçbir zaman öğrenemedim. Bütün gün kendini yaşama bağlayan kablonun kopuk olduğunu sanmış ya da uçlarını kendi başına bağlayamamıştı.)

Bütün bunlar Oscar adaylığımdan çok önceydi. Ama seçilme olasılığım biliniyordu ve Marilyn buna sevinmişti. Tek başına çekildiği köşesinde, bugüne dek resmi olarak hiç ödüllendirilmeyen rollerinin dökümünü yapıyordu. Sabah kahvaltısıyla getirilen *Daily Variety* ve *Hollywood Reporter* gibi yayınlardaki dedikoduları bana ilk anlatan oydu.

Bu dergileri kahvaltıda okumuş olurdum genellikle ve dikkatimi çeken bir şey vardı. Ne zaman beni yücelten bir haber (bu haberleri *Room at the Top*'u tanıtmaya çalışan basın servisi sağlıyordu) çıksa, garip bir biçimde, onu kötüleyen bir haber de yeralıyordu. Herkesin içinde yaptığı gaflara, lüks bir lokantada sözde ağzından kaçırdığı bazı şeylere değiniliyordu... Bunların tümü yalandı. Herkesin içinde gaf yapması olanaksızdı, çünkü neredeyse hiç dışarı çıkmıyordu. Lüks lokantalara gelince (hep birlikte Maxim'e ilk giden taşralılar gibi şatafatla hazırlanıp sokağa çıktığımız ve Marilyn'in de Marilyn kılığına büründüğü geceyi saymazsak tabii) oralarda görülmeyeli yıllar olacaktı neredeyse.

Bu dergilerdeki dedikoduları bana ilk onun yetiştirdiğini söylemiştim. Çünkü bir ara oyuncular greve gitmiş, biz de ayrılmaz olmuştuk.

Çok önemli bir grevdi bu, ilk koşulu da yıllar önce çevrilmiş filmlerin televizyonda gösterilmesi karşılığı oyunculara bir para ödenmesiydi. Ama bildiğimiz anlamda bir emekçiler grevi değil, bir meslek kolunun direnişiydi daha çok. Zaten Amerika'daki sendikaları bizdekilerden biraz daha değişik görmekte yarar vardır.

Tüm Hollywood grevdeydi, 1936 Parisi, 1905 Odessası gibi değildi ama iş dayanışması açısından iyi bir örnekti. Gösteriler ve yürüyüşler düzenlenmiyordu. Yalnızca çalışılmıyordu. Ve bu yenilerden, Gary Cooper'dan Gregory Peck'e, Elizabeth Taylor'dan Debbie Reynolds'a, oradan da Marilyn'e dek uzanıyordu...

İşte bir dönemdeki yakınlaşmamızın gerçek açıklamasıydı bu. Biz *bungalow*'larımızda hapisken ötekiler güzel villalarında, av köşklerinde, çiftliklerinde, Viktorya dönemi mimarisiyle ya da 18. yüzyıl üslubuyla yapılmış evlerinde dinleniyorlardı.

Hepsinin kendine göre haklı bir yanı vardı. Bizse bu duruma, daha doğrusu onların sorununa biraz yabancıydık. Kocam da grev yapıyordu. Ben de bir grevci karısıydım. Elimize geçen grev yardımı çok pahalı olan otele ancak yetiyordu.

Hollywood'da grevci olmak çok gülünçtü ama şaka etmeye hakkım yok, çünkü bu grev dev Amerikan sinemasının tüm yapısını değiştiriyor, büyük yıldızları, orta halli yıldızları ve yıldız olmayanları kapsıyordu. Bende gülme isteği uyandıran, grevci Montand'ın karısı olarak kendi halimdi. Grev uzuyordu. Dublin'den döneli epey olan Arthur, New York'a gidip "televizyon sendikasıyla" yapılan pazarlıkların sonucunu öğrenmeye karar verdi. Oscar'a aday gösterilmiştim Hedda Hopper'a karşı çıkmıştım, seviniyorlardı bunlara. Marilyn de sevinçliydi. "Çok doğru bütün bunlar," diyordu ama belki de bütün bunların doğruluğuna tümüyle inanmıyordu.

Gideceksleri günün sabahı kapının önünde toplandık, sarılıp öpüştükten sonra "yakında görüşmek üzere," deyip el sallamak üzere Montand'la oturma odasının balkonuna çıktık. Ardına dönüp, "iyi şanslar, ödülü alacağını biliyorum" diye bağırdı Marilyn. Sonra koşup Arthur'a bahçe kapısında yetişti. Yüksek topuklu ayakkabılar giymişti, sırtında da yakasını kestirmeye söz verdiği

ama bir türlü yapmadığı vizon mantosu vardı.

Marilyn'den bende kalan son görüntü budur. Onu ölmeden önce bir daha hiç görmedim.

Ben tanıdığım Marilyn'den sözettim, grev bitip işine döndüğünde çok değişmiş olduğunu sanmam.

Artık orada değildim. Uzun süredir ertelenip duran bir sözleşmenin gereklerini yerine getiriyordum. *Adua et ses compagnes* (Adua ve Arkadaşları) için İtalya'daydım. Belki bir başyapıt yaratmıyorduk, ama kocasını 21 numaranın yanındaki 20 numarada bıraktığında içi içini yiyen bir kadını oynamam iki yüzlülük olurdu.

Roma ilkbaharının, Avrupa'yla buluşmanın, birlikte çalıştığım insanlarla küçük lokantalarda yemek yemenin tadını çıkarıyordum. Hepsi de hoş, sevecen, eski dünya kadar yaşlı ve motosikletlerin arkasındaki kızlar kadar gençtiler. Excelsior'un yedinci katındaki odamın balkonundan günbatımını seyretmek güzeldi. Roma'nın tüm damları altın rengine boyanırdı. Akşam yemeğini kiminle yiyeceğimi her zaman bilirdim. Oscar heykelciğinin sağladığı ağırbaşlılıkla dopdoluydum. Çok sevdiğim bu insanlar arasında da eğleniyordum. Ve iki yıldan beri ilk kez bir güldürüde oynuyordum. Kendi dilimde oynuyordum üstelik, İtalyanca dublaj sonradan yapılacaktı, dil sorunu yoktu yani. Ben Roma'da, Miller New York'tayken, birlikte çalışan, aynı çatı altında yaşayan, dolayısıyla yalnızlıklarını, kaygılarını, keyiflerini, yoksul çocukluk anılarını paylaşan bir erkekle bir kadının, kocamla arkadaşımın aralarında olup bitenleri değerlendirmekten bugün bile beni alıkoyan üç nefis ay geçirdim bu kentte.

Bu nedenle günlük yaşamdan gerçek sahnelere meraklı olanlar o dönemin gazetelerini okusunlar. Sözkonusu gazeteler, bütün işyerlerinde, bütün apartmanlarda ve pek çok film çekiminde yaşanabilecek türden bir öyküyü bir olay haline getirmeyi kendilerine görev bildiler.

Böylesi öyküler çoğu zaman hoş ve insanı çaresiz bırakan türdendir, bazen de ihtiras yüklüdürler. Yoğunluklarına göre ya

sönüp giderler ya da önceki yaşamdan kopmaya götürürler kişiyi.

Bazen de zamanla, geçici bir tutkudan sağlam bir dostluğa dönüşürler.

İş arkadaşlarının ya da komşuların dedikodu etmedikleri enderdir. Kötülük taşımaz bu dedikodular, aynı yoldan geçenlerin ve o günlerin geçmesinden gizlice pişmanlık duyanların sözleri sayılabilir.

Olay gazetelere geçmediyse, kahramanları, kantinde ya da oturdukları binanın merdivenlerinde rastladıkları bakışlardan okurlar yargıyı, suçortaklığını ya da kınamayı. Çoğu kez de başlangıçta bir tek kendilerini ilgilendiren ve şimdi çalışılan atölyenin ya da oturulan binanın ilgisini uyandıran hikaye hakkında karar verme özgürlüğüne sahiptirler. (Okurlarım hâlâ beni sıkılmadan izliyorlarsa, kitabımın dokuzuncu bölümüne bakmalarını rica ediyorum.)

Ama olay bir gazetede, hatta gazetelerde yer alıyorsa ve bu gazetelerin sayısı Hearst grubundaki gibi çok fazlaysa (Bayan Hopper'ın yazılarını bu gruba verdiğini anımsatmalıyım) o güzelim hikayeniz hapı yutmuştur. Artık size ait değildir, sevgilinize de ait değildir, kağıt alıcılarının malı olmuştur. Dolayısıyla da kağıt satıcılarının "işi" olmuştur.

Bu türden öyküler iyi satış sağlar, tüm dünya dillerine çevrilir. Değişik yapılardaki ülkelere göre, melodram, trajedi ya da vodvil havasına bürünürler.

Kasvetli ve budalacadır, bu durum.

Mektuplarınız arasında sizi "dayanmaya" itenlerin, dört sayfa boyunca "ben de acı çektim, ama kocamı yeniden yuvasına döndürdüm, bakın nasıl..." ya da "benimkinin sevgilisi de onun gibi sarışındı..." diyenlerin bulunması öldüresiye budalacadır. Doksan santim don lastiği almaya girdiğiniz dükkandaki tuhafiyeci kadının omzunuzu okşaması (Auxerre'desiniz ve dostlarınızla yine çok eğlenerek *Les Mauvais Coups* – Kötü Darbeler – filmini çeviriyorsunuz) ve göz kırparak yüreklendirip kocanız Paris'te film çevirdiği ve her akşam sizi aradığı halde (çünkü ekim ayına girmiştik artık) "size dönecek, göreceksiniz," demesi de öldüresiye budalaca-

dır.

Bu oyun aylarca oynandı. Kasvetliydi diyemem, ama bezdiriciydi.

Sonra kasvetli ve öldüresiye budalaca mektuplara bir üçüncü tür katıldı; imzasızlar.

Hem "talihsizliğimle" ilgiliydi bu mektuplar hem de 121'ler Bildirisinin altına koyduğum imzayla.

Emektar ülkeme şan ve şeref dolu dönmüştüm. Amerika'da geçirdiğim aylarla ilgili anlatacak pek çok şeyim vardı. Dostlar, Oscar heykelciğinin, gerçek bir Oscar ödülünün neye benzediğini görmek için birbiri ardına uğruyorlardı. Kaliforniyalıların onlerine benzemişti tenim, sırtımda Jax'tan alınma pantolonlar ve takımlar, ayağımda kızılderililerin inciyle işledikleri makosenler vardı, bir gariptim doğrusunu isterseniz. Doğal çevremle uyum sağlayabilmem hemen gerçekleşti ama...

Claude Lanzmann, Sartre adına beni hemen görmek istiyordu. Gelişi ne Oscar heykelciğini görmekle ne de Sunset Bulvarını anlattırmakla ilgiliydi. Cebinden bir kağıt çıkardığında her şeyin yeniden başlayacağını anlamıştım. Tatil sona ermişti.

Okudum. Metin kısa, özlü, yeterince yürekli, dikkati çekmek için de kışkırtıcıydı. İşte son satırları:

> Aşağıda imzası bulunan bizler; artık kişisel serüven gibi değerlendirilmemesi gereken olaylar karşısında kararımızı bildirmek ve bulundukları yerler ve olanakları çerçevesinde bu denli önemli sorunlar hakkında yalnız başlarına karar verme yetkisi bulananlara öğüt vermek yerine, sözcüklerin ve değer yargılarının etkisinde kalmayarak, şunları açıklamak istiyoruz:
>
> – Cezayir halkına karşı silah çekmeyi reddedenlere saygı duyuyor ve bu davranışlarını destekliyoruz.
>
> – Fransız halkı adına baskı gören Cezayir halkını koruyup yardım eden Fransızlara saygı duyuyor ve bu davranışlarını destekliyoruz.

– Sömürgeciliğe karşı Cezayir halkının verdiği mücadele özgürlük mücadelesi veren tüm insanların mücadelesidir.

İmzalayanlar: Arthur Adamov, Robert Anthelme, Georges Auclair, Jean Baby, Hélèn Balfet, Marc Barbut, Robert Barrat, Simone de Beauvoir, Jean-Louis Bédouin, Marc Begbeider, Robert Benayoun, Maurice Blanchot, Roger Blin, Arsène Bonnafous-Murat, Geneviève Bonnefoi, Raymond Borde, Jean-Louis Bory, Jacques-Laurent Bost, Pierre Boulez, Vincent Bounoure, André Breton, Guy Cabanel, Georges Condominas, Alain Cuny, Jean Dalsace, Jean Czarnecki, Hubert Damisch, Bernard Dort, Jean Douassot, Simone Dreyfus, Marguerite Duras, Yves Elleouet, Dominique Eluard, Charles Estienne, Louis-René des Forets, Théodore Fraenkel, André Frénaud, Jacques Gernet, Louis Gernet, Edouard Glissant, Anne Guérin, Daniel Guérin, Jacques Howlett, Edouard Jaguer, Pierre Jaouen, Gérard Charlot, Robert Jauline, Alain Joubert, Henri Krea, Robert Lagarde, Monique Lange, Claude Lanzman, Robert Lapoujade, Henri Lefebvre, Gerard Legrand, Michel Leiris, Paul Lévy, Jérome Lindon, Eric Losfeld, Robert Louzon, Marcel Péju, Olivier de Magny, André Mandouze, Maud Mannoni, Jean Martin, Renée-Marcel Martinet, Jean-Daniel Martinet, André Marty-Capgras, Dionys Mascolo, François Maspero, André Masson, Pierre de Massot, Jean-Jacques Mayoux, Jehan Mayoux, Théodore Monod, Marie Moscovici, Georges Mounin, Maurce Nadeau, Georges Navel, Claude Ollier, Hélène Parmelin, Jean-Paul Sartre, Florence Malraux, André Pieyre de Mandiargues, Ernest Pignon, Bernard Pingaud, Maurice Pons, J.-B. Pontalis, Jean Pouillon, Denise René, Alain Resnais, Jean-François Revel, Paul Revel, Alain Robbe-Grillet, Christiane Rochefort, Jacques-Francis Rolland, Alfred Rosmer, Gilbert Rouget, Claude Roy, Marc Saint-Saens, Natalie Sarraute, Renée Saurel, José Pierre, Claude Sautet, Jean Schuster, Robert Scipion, Louis Seguin, Geneviève Serreau, Simone Signoret,

Jean-Claude Silbermann, Claude Simon, René de Solier, D. de la Souchère, Jean Thiercelin, René Tzanck, Vercors, Jean-Pierre Vernant, Pierre Vidal-Naquet, J.-P. Vielfaure, Claude Viseux, Ylipe, René Zazzo. (Yukarıda imzaları olanları daha sonra pek çok izleyen oldu.)

Önce okumayı sürdürürken kendi kendime şöyle dedim: "Orada, Beverly bahçeleri ortasında sakin sakin yaşarken ne kadar iyiydi..." Sonra saldırıya geçtim: "Kıçını sıkmak istemiyorsun, değil mi? Dolambaçlı yollara başvurup sözcüklere sığınmak istiyorsun." Okuyor, yeniden okuyordum. Claude, bir şey söylemeden bana bakıyordu, ansızın Ostende kentini anımsadım. Ostende! Acımasız -ama haklı- terbiyesiz, küçümseyen kitapçı: "Kitap satın almanın dışında adınıza yapılanlara karşılık ne yaparsınız siz!" Paranın üstünü verirken ne bir güle güle ne de bir teşekkür...

Öcümü alacaktım! İşte sonradan 121'lerin Bildirisi diye ün salan yazıyı böyle imzaladım.

Montand'ın adını da bu işe katma cesaretini gösteremedim. O güne dek birbirimize danışmadan bir şey yapmamıştık. O dünyanın öbür ucundaydı ve saat farkı yüzünden haberleşemezdik üstelik. Daha sonra imzalayanların başını epey derde sıkacak olan bu söz bombasının kısa sürede patlatılması gerekiyordu.

Döndüğünde adını kullanmadığım için bana kızmadı, hem döndüğünde yukarda sözünü ettiğim oyunu oynatıyorlardı bize. Böylece her şey birbirine karıştırıldı: Yıllardan beri ilk kez benim imzamın yanında onun imzasının bulunmayışı manevi boşanma olarak nitelendirildi.

Resmi baskı başladı. Bir cezalandırmaydı bu, radyo istasyonlarına, televizyona, tiyatrolara ve yapımevlerine yazılı olarak asılmıştı. Bildiriye imza koyanların radyoya, televizyona, sahneye çıkmaları ve haber bültenlerinde gösterilmeleri yasaklanıyordu. Onlara iş verecek olanlara devletçe yapılan yardımlar kesilecekti.

Bu yüzden, Berrault Renaud Tiyatrosunda Claudel'in bir oyunu sahnelenemedi. Çünkü Roger Blin, Laurent Terzieff, Alain Cuny ve Pierre Boulez yasaklanmışlardı.

Les Mauvais Coups filmi için benimle anlaşan yapımcı R.

Thuillier'nin de ön yardım faslından alacağı para bu yüzden kesildi.

Yine bu yüzden, Frédéric Rossif ve François Chalais, "Sinema İçin" adıyla yayınladıkları programı kestiler ve diledikleriyle özgürce konuşabilene kadar program yapmayacaklarını açıkladılar. Ve yedi ay sonra, benimle bir konuşma yaparak yeniden işe başladılar.

Hep bu yüzden, bildiriyi imzalayan ve televizyonda iki saatlik bir programa çıkması istenen ozan Jacques Prévert, ilk koşul olarak, Danièle Delorme'dan François Truffaut'ya kadar tüm bildiriyi imzalayanların programına katılmalarını istedi.

Ve de bu yüzden, Montand, yıl sonu için yapılacak eğlence programlarına çok istendiği halde katılamadı.

Ama yine de kasvetli, öldüresiye budalaca ve imzasız mektuplar birbiri ardına geliyordu. Bunlar hem edepsizdi hem açık saçık hem de milliyetçi. Genellikle, kocamın taze bir sarışını bana yeğlemesine hak veriyorlardı. Cinsel yetenekleri iyi bilinen Araplara koşmalıydım. Ayrıca Yahudi Miller'e de oh olsundu.

Ve çok güzel başlamış olan bir yıl, böylesine rezilce son buldu.

Zor bir işi başarmanın, New York korkusunun, kapısı uzun süre bize kapalı kalmış bir ülkede kişiliğimizi koruyabilmemizin izi kalmamıştı sanki. Hepsi silinip gitmişti.

Onaltı yıl geride kalan bu kepazeliğe dönmezdim, eğer son zamanlarda bir sürü toplumbilimci, tarihçi, çıkarcı kişinin, sağlığında hiç ciddiye almadıkları o zavallı sarışın üzerine bol bol kitap yazdıklarını görmeseydim. Kaçınılmaz bir biçimde bizimle ilgili olan bölüme de sıra geliyor bu kitaplarda, Montand'ın sözde Hedda Hopper'ın önünde Marilyn'le ilişkisine "okullu aşkı" dediği açıklanıyordu.

Marilyn'den sözeden bu ruhbilimsel incelemelerde birtakım adlara da rastlıyorum. Bu adlar arasında, onun sevdiği ve Marilyn'i sevenler de var. Ama nefret eden pek çok kişinin de adı yer alıyor. 20 ve 21 numara çağında bunu bana söylemişlerdi. Marilyn,

kendisi hakkında ne düşündüklerini hiçbir zaman öğrenemedi.

1962 yılının o Ağustos günü duyduğum büyük acıyı da öğrenemedi.

Kendisinden hiçbir zaman nefret etmediğimi, yalnızca dördümüzü ilgilendiren ve çok daha önemli şeylerin geçtiği bir dünyanın karmaşıklığı sırasında herkesin üzerine eğildiği bu hikayeyi çok iyi anladığımı da bilemeyecek.

Fotoğraf çektirmek zorunda kaldığım bir gün, giysime uygun olması için özenle seçtiği o şampanya rengi muslin atkıyı devamlı taktığımı da bilmeden gitti. Öyle uymuştu ki giysime, armağan etmişti.

Artık eskidi, ama bir yönde dikkatle katlanırsa eskiliği görülmüyor.

12

Annemin beni, saçlarımı Jeanne d'Arc'vari kesmeden önce aletlerini alazlamayan berberlere götürüşünden yola çıkıp dün akşam daktilomun üzerinde kırk yaşındaki boyama sarışın halimi bırakana dek bütün sınırları aştırdım kendime.

Bu sarışına öylesine alışmıştım ki, dişlerimi yıkayacağım sıra aynada tıknazca, saçları beyaz değilse bile kıra çalan bir kadın keşfettiğimde çok şaşırdım.

Bu iki kişiyi ayıran onaltı yılda yığınla şey oldu, birkaç başka sınır daha aşıldı, lütuf sayılabilecek.

Gerçek sınırları anlatmış bulunuyorum. Gerçek keşifler, meslekte ilerleme, bilinçlenme, aşklar ve dostluklar, önemli kitaplar, geri dönülmez seçimler, hepsi bu kırk yıl içinde yaşandı.

Hem de öylesine iyi yaşandı ki, son onaltı yıl bir fazlalık, bir armağan, mucizenin uzantısı ve bunun getirdiği şaşkınlık, iyi hatta kötü anlar karşısında duyulan minnet... Yirmi yaşındayken üçüncü mevki bir vagonda, bozuk bir demiryolu üzerinde, garlar ve makas bekçileri arasından geçerek başlayan yolculuk, sağlam raylar üzerinde akan birinci mevki bir vagonda sürüyor.

Şimdiden sonra ineceğim garlar daha önce de ayak bastığım iyerler, artık keşif değil, yeniden görme ve saptama sözkonusu. Bir tanesinin dışında. 28 Mart 1970 günü yaşamımda ilk kez büyükanneliği tatmamı sağlayan keşif bu. Günaydın Benjamin!

Fazlalık, armağan, mucizenin uzantısı... Bir tekinin bile güzel bir öykü ve iyi bir rol sunmadığı deri kaplı tüm o senaryoları geri çevirdikten sonra, *Les Mauvais Coups*'da Roberte olmak ve 1960 yılının çok soğuk bir kış günü Burgonya'nın göbeğinde mutluluk duymak. Peter Glenville'in yönetmenliğinde İrlanda'da Laurence Olivier'nin karısı olmak. René Clément'ın yönetiminde üç ay süreyle kamyona, metroya, trene, bisiklete binmek, Rethel'den ta

İspanya sınırına kadar.

Tabii ara sıra Kaliforniya'yı, belki de hiç dönülmeyecek olan o ülkeyi düşünmek ve birden, 1964 yılında, Stanley Kramer'in yönettiği *Ship of Fools* (Çılgınlar Gemisi) filminde La Contessa rolünde oynamak üzere kendini orada bulmak.

1964 yılının Hollywood serüveni başka şeylerle de dolu.

Çekim olmadığı günler, Katharine Hepburn'ün beni sabah erkenden götürdüğü Trancas plajı. Hepburn güneşin doğuşuyla kalkıyordu, kendisi anlatmamış olsaydı üzerine bir yeni yetme aşkıyla titrediği Spencer Tracy ile ilişkisine değinmezdim. Geçirdiği bir kriz Spencer Tracy'yi çalışmaktan alıkoyduğu için, Katharine de çalışmıyordu. Onun yanında olmak amacıyla. Bu nedenle Stanley Kramer, platoya Spencer Tracy adını taşıyan çok güzel bir koltuk yerleştirmişti. Sabah dokuza doğru, Amerikan sinemasının ak saçlı ve en yakışıklı İrlandalısı gelip sözde danışmanlık görevine başlıyor ve bizi gülmekten kırıp geçiriyordu... Çekimim olmadığı günler Katharine'le birlikteydim; çekim günleri de Tracy ile.

Lee ve Betty Marvin ve dört çocuklarıyla plajdaki kiralık bir evde geçirdiğimiz hafta sonları da var. Saint Gildas'dan bu yana denizin sesini yatağımın bu denli yakınında duymamıştım. Pazar sabahı George Segal, karısı, mini mini çocuğu ve banjosuyla gelirdi. Piknik yapar, yemek pişirirdik. Saint Gildas günlerine iyice yakındım o anlarda. Lee Marvin için *Ship of Fools* ikinci derecedeki rollerin sonu oldu, yirmi yıldan beri beklemekteydi. George Segal'ın da ilk filmiydi...

Sözkonusu plajlara gitmek için bir ara, iki kırmızı kayadan oluşan duvarın arasından geçmemiz gerekiyordu. Bir sabah Hepburn, başımı kaldırıp baş döndürücü yüksekliklere beyaz boyayla çizilmiş yürek resimlerini ve harfleri gösterdi. Birtakım sevgililer, canlarını tehlikeye atarak ellerinde bir boya kutusuyla oralara tırmanıp "Jane, Bill, Aşk" yazmışlar ve yanına tarihi eklemişlerdi...

Bu anlattığımın ancak bir folklorik değeri olabilirdi, Kaliforniya'ya daha sonraki gidişlerimde, özellikle 1966'dan sonra, "Aşk –

Barış" sözcüklerine de sık sık rastlamamış olsaydım.

1964 yılında, *Ship of Fools*'un çevrildiği sıralar başkan seçimi kampanyası da sürüyordu. Barry Goldwater televizyonda görünüyor, yandaşlarının "selam Barry, seni gördüğüme sevindim, Barry," sözleriyle karşılanıyordu. Birlikte çalıştığım kişilerin Johnson'a pek fazla sevgileri yoktu, ama seçenekleri de yoktu. Goldwater olmasın da kim olursa olsun, diyorlardı. Hele arabasına Goldwater yandaşlarının simgesini yapıştırmış bir Arap görünce, ne yapıp edip önüne geçiyor ve Amerikalılardan çok Avrupalılara yaraşır o kol hareketini yapıyorlardı.

Kennedy öldürülmüştü, Johnson'a oy verilmesini isteyen her yerde onun resimleri vardı. Daha doğrusu Goldwater'e karşı oy verilen her yerde.

Birlikte çalıştığım kişiler, Kennedy'nin resminin asılı olmadığı lokantalarda yemek yemiyorlardı. Ama günün birinde sofrada garip bir tuzluk gördüm. Porselenden minik bir Kennedy büstüydü bu. Tuzluğun delikleri Kennedy'nin başından aldığı kurşun yaralarının yerine açılmıştı.

(Autheuil'deki evde, piyanonun üzerinde, çerçeveletilmiş iki mektup durur. Biri Birleşik Amerika Başkanı Kennedy'nin imzasını taşır, 20 Ocak 1963 tarihlidir ve Demokrat Parti kurultayında şarkı söylemeyi kabul ettiği için Montand'a teşekkür etmektedir. Öbüründeki imza Martin Luther King'indir. Zenci kardeşlerinin kavgasını Fransızlara anlatmak için geldiğinde, Versailles kapısındaki büyük mitingin sunuculuğunu yaptığı için Montand'a teşekkür etmektedir. Onun da tarihi 5 Nisan 1966'dır.)

1964 yılında, Hollywood'da, Stanley Kramer Los Angeles'in büyük stadında çok önceden yirmi kişilik bir yer ayırttı, günü geldiğinde *Ship of Fools*'un tüm kadrosunu kiralık bir minibüse bindirip stada götürdü. Birleşik Amerika topraklarında yapılacak ilk Birleşik Amerika–Sovyetler Birliği atletizm yarışmasında hazır bulunacaktık.

Bir cumartesi ve bir pazar öğleden sonra, 75.000 kişinin önünde, genç ve güçlü adamlar yüksek ya da uzun atladılar, uzun

ya da kısa mesafe koşularına katıldılar, gitgide yükselen çıtaları aştılar, bayrakları elden ele geçirdiler...

Amerikalılar beyaz ve siyahtı. Sovyetler de Rus, Ukraynalı, Gürcü... Programda adları, doğum yerleri ve tarihleri yazılıydı. Hepsi de yirmiyle yirmiüç yaş arasındaydı.

Alabama'nın Montgomery kentinde (yani zenci gettosunda) doğan bir devin, üç dakika süren alkış ve bağırışlar arasında Amerika'nın kahramanı haline geldiği oluyordu. Ama 75.000 kişinin temsil ettiği bu Amerika'nın büyük çoğunluğu, ona evinde bir fincan kahve bile içirmezdi o dönemde.

Bir Sovyet atletinin herkesten yüksek atladığı oluyordu, 1943 yılında Stalingrad'da doğup da nasıl böyle güçlü çıkabildiğine şaşıyordu insan.

Herhalde bu soruları kendi kendimize sormamız için Stanley bir minibüs tutmuş ve çok para vererek staddaki yerleri ayırtmıştı.

Çıkışta Birch Society ve American Legion (sağcı bağnaz kuruluşlar) çok iyi kağıda basılmış bildiriler dağıtıyorlardı. Bu bildirilerde, Sovyet atletlerinin, iki yarış arasında casusluk yapmaya geldikleri yazılıydı...

1964 yılında, Vivien Leigh'nin daha Londra'dayken tuttuğu kocaman evde akşam yemekleri verdiği de olurdu. Bu yemeklerin debdebeli geçmesini isterdi. Laurence Olivier'nin karısı değildi artık, ama Lady Olivier olarak kalmak istiyordu. İyi giyinmemizi isterdi, benim samurlar epey iş gördü onun evinde. Mumların ışığında, gerçek bir aşçının hazırladığı yemekler, işinin ustası bir garson tarafından dağıtılırdı. İkisi de film için tutulmuştu. Vivien, Scarlet O'Hara rolünü oynadığı günlerdeki kadar güzeldi, bu kentte unutulmaz anıları vardı ve bu anılara dört elle yapışıyordu. Gecenin sonuna doğru *Rüzgar Gibi Geçti*'nin fon müziğini çaldırır, hüzünlenirdi ama bilerek yapardı bunu. Bir an cıvıl cıvılken sonraki an büyük bir umutsuzluğa kapılırdı. Çok hastaydı. *Ship of Fools* onun son filmi oldu, filmde harikaydı.

1964'ün Hollywoodu'nda Synanon adlı bir yer vardı ki, alkoliklerle

uyuşturucu düşkünlerine bakılıyordu burada. Oskar Werner ve Stanley Kramer'le birlikte burayı ziyaret ettik. Alkolden kurtulmak isteyenlerin ortalama yaşı onaltıyla onsekiz arasındaydı, kliniklerden, hastanelerden ve cezaevinden sonra gidebilecekleri buradan başka yer yoktu. Ondört yaşında başlamışlardı içmeye.

Fransa'ya döndüğümde, çocuklarının ilk esrarlı sigaraları tüttürüşünü görüp eğlenenlere anlattım bunu ve suratıma kahkahalarla güldüler...

1964'ün Hollywoodu'nda, bazı lüks cumartesilerim de olurdu. Tepelere, Leona Drive'a çıkardım arabayla. Greta Garbo'yu ziyaret etsem duyamayacağım bir keyifle bir kapıyı çalardım: Jean Renoir açardı.

Salon Fransa'daki taşra evleri gibi döşenmişti, duvarlarda zaman zaman Renoir'ın resimleri olur, zaman zaman olmazdı. Çünkü resimler bazen birtakım sergilere ödünç verilir ya da Dido ve Jean Renoir yolculuğa çıktığında saklanırdı. Bir dolapta, 16 milimetrelik eskice bir sinema makinesi dururdu. Bir başkasında ufak bir beyaz perde, üçüncü bir dolapta da film makaraları.

Sinema başkentinin tepelerinde, Jean ve Dido Renoir'ın makinistliğiyle, *Le Crime de M.Lange*'ı seyrederdim. Perdeden benim dünyam ve benim yetişemediğim Flore kahvesinin dünyası gelip geçerdi. Otuz yaş küçüktü Renoir o sıra ve daha tanışmamıştık. O günlerde bile Jacques Prévert'in dilini konuşuyordu. Sylvain Itkine de vardı filmde, *Ship of Fools*'un bitişinde görülen kolu gamalı haçlı, o sarışın ve nefis çocuk gibi biri tarafından birkaç yıl sonra kendisine yapılan işkenceye dayanamayıp ölecekti.

1965 yılında, Stanley Kramer, Oskar Werner'la beni filmin ilkgösterimi için Hollywood'a çağırmıştı. Bir hafta sürdü şenlikler, büyük şölenler, küçük şölenler, buluşma sevinci. Eleştirmenler filmi göklere çıkarıyorlardı, bir kez daha Oscar adayları arasında adım geçmeye başlamıştı (gerçekten de birkaç ay sonra, Oskar Werner, Vivien Leigh ve ben adaylar arasına girdik, bu kez heykelciği değil ama Stanley Kramer'i kazandık). Bavullarımı yapmış Fransa'ya dönmeye hazırlanıyordum ki, Bob Littmann adlı bir genç, bir

saatlik bir televizyon oyununun senaryosunu getirdi.

İki kişilik bir oyundu bu. Genç bir yazarla ünlü bir kadın oyuncu oyunun kişileri hakkında tartışıyor, didişiyor, kavga ediyorlardı. Çok güzel, çok akıllıca yazılmış, Pirandello'yu anımsatan bir oyundu bu... Her şey boş bir tiyatro salonunun boş sahnesinde geçiyordu. Adı *A Small Rebellion*'dı (Küçük Başkaldırı). Yönetmeni de o dönemde televizyonun en iyi yönetmeni sayılan Stuart Rosenberg'di. Son televizyon filmiydi bu, sinemaya geçiyordu.

Valizlerimi boşaltıp kocama telefon ettim ve çalışmaya koyuldum. Rosenberg'in de benim de süremiz kısıtlıydı, bu yüzden hemen işe giriştik. Bitip tükenmek bilmeyen bütün o uzun cümleleri kafama sokmayı nasıl başardım bilemiyorum. Daha doğrusu biliyorum, tüm dostlarımı ve özellikle oyun arkadaşım Georges Maharis'i seferber edip karşılıklı konuşarak. Bir saatlik filmi altı günde hiç provasız tamamladık. Bu kadar zorlu çalıştığım olmamıştı. Fazlasıyla da ödüllendirildim: *A Small Rebellion* bana televizyonun Oscar ödülü olan "Emmy"yi kazandırdı. O yıl bu ödülü Frank Sinatra ile paylaştık.

Fazlalık, armağan, mucizenin uzantısı...

Ama o yıl, 1965 yazında, *A Small Rebellion*'ın çekiminden çok daha önemli bir şey oldu: Watts ayaklanması.

Dünyadaki tüm sanatçı olma iddiasındakiler gibi Watts'a ilişkin bildiğim tek şey küçük ve sakin bir sokak olduğuydu. 1960 yılının bir pazar öğle sonrası, Montand'la beni oraya o sıralar Romain Gary'nin karısı olan Leslie Blanch götürmüştü.

Bu kendi halindeki küçük sokakta iki kuleyle terkedilmişe benzeyen ama çitle çevrili mahzen gibi bir yer vardı. İki kule de mahzen de mozaik kaplıydı. Yaklaşıp yakından bakınca ve dokununca mozaiklerin milyonlarca kırık tabak parçası, şişe kırığı ve Coca Cola kapağından oluştuğu anlaşılıyordu. Hava güneşliyken uzaktan bakıldığında Bizans kuleleri gibi parlıyorlardı. Bunlar tüm bir yaşamın ürünüydü, oralı bir *Facteur Cheval*'in eseriydi. Onun ölümünden beri bilmem ne stüdyolarından iki genç kurgucu, yıkma kararına karşı belediyeyle mücadele ediyordu.

Watts'da başka şey görmemiştim. Çılgın, barışsever, inatçı birinin mirasını belediyecilerin yıkmak istediklerinin dışında da Watts'la ilgili bir şey bilmiyordum. Belediye, hemşehrilerinden çok bu kulelerle ilgileniyor olmalıydı ki, 1965 yılının Ağustos ayında sözü geçen yurttaşlar ayaklandılar ve ben de böylece Watts'ın Los Angeles'in gettosu olduğunu anladım.

Belleğim beni yanıltmıyorsa her şey çarşambayı perşembeye bağlayan bir gece başladı. Perşembe gecesi çeşitli televizyon istasyonları yangını gösterdi. Cuma günü ışıkçıdan ses teknisyenine kadar herkes kulağını bir el radyosuna dayamış, haberleri kaçırmamaya çalışıyordu. Korkuyorlardı, benim de kendileriyle birlikte korkmamı istiyorlardı. Watts, Beverly Hills Oteline yalnızca onbeş dakikalık bir uzaklıkta, diyorlardı. Radyo "zenci" çetelerinden sözediyordu. O gece kapımı iyici kilitlemeliydim. Ayağında John Wayne'in çizmeleri, elinde tabanca gibi tuttuğu çekiciyle ışıkçılardan biri Stuart Rosenberg'le bana en iyi çözümün Watts için küçük, özel bir atom bombası yapmak olduğunu anlatıyordu... Cuma akşamı 7. Kanal tüm programlarını erteledi. Önceden parası ödenen edebiyat tartışmaları, açık oturumlar, tiyatro ve müzik programları, parayı ödeyen kuruluşlar tarafından bağışlanmıştı. Bir helikopter, mahallenin üzerinde durmadan uçuyordu ve içinde çok usta bir operatör vardı. Zaman zaman o kadar alçaktan geçiyordu ki yangını çıkaranları, kaçışlarını, yağmanın başladığı dükkanlara girişlerini görebiliyorduk. Bir başka ekip Federal Polisle (FBI) birlikte çalışıyordu. Her çeyrek saatte bir bu görüntülerin yerini "bilmem ne binalarıyla, bilmem ne arabalarının" reklamı alıyor, aynı ses bize koltuklarımızda otururken Watts'da olup biteni yakından izleyebildiğimizi anımsatıyor, ayrıca da koltuklarımızdan kalkmamamızı öğütlüyordu... Koltuklarımızdan kalkmak bir yana evlerimizden çıkmamamız da öğütleniyordu.

İşte o gece kendi kendime küfür ederek ve hırsla dairemin kapılarını kilitledim.

Cumartesi çekim yoktu. Tüm ülkenin dikkatini üzerinde toplayan 7. Kanal, o gün de aralıksız yayınını sürdürdü. İki helikopter çekimi arasında liberal sosyologlar ve bazı kilise adamları, bu

sözümona saçma buldukları olay hakkında çok duyarlı nutuklar çekiyorlardı. Belediyeye ve özellikle Los Angeles Belediye Başkanına karşı acımasızdılar.

Bunun üzerine Belediye Başkanı soruları yanıtlamayı kabul etti. Adını şimdi anımsamıyorum, şişmanca, iri yarı bir adamdı, başında da beyaz bir Teksas şapkası vardı. Görünüşü ansızın bende bir şeyler çağrıştırdı. Beş yıl önce Fransa'ya Air France'ın yeni açılan bir seferiyle dönmüştüm.

Bu yeni sefere pek çok sayıda Fransız resmi görevlisi çağrılmıştı. Aralarında Senato Başkanı Gaston Monnerville de vardı. Yolculuk boyunca bana Kaliforniya'da geçirdiğim birkaç aya ilişkin sorular sormuştu. Öyküm Kaliforniya'yı göklere çıkarıyordu, yakınmam gerçekten yakışık almazdı. Anlattıklarımı gülümseyerek dinledi, Bayan Monnerville'nin yanına dönmeden önce Los Angeles Belediye Başkanıyla tanışıp tanışmadığımı sordu. "Hayır," dedim. "Ben de öyle," diye cevap verdi, "oysa randevumuz vardı ama yardımcısını karşıma çıkardı". Fransız Senatosunun başkanı bunu söyleyip elimi şöyle bir sıktıktan sonra yanımdan kalktı.

Ekrandaki beyaz şapkalı adam yurttaşlarını yatıştırmaya çalışıyor, düzenin sağlanması için emir vereceğini söylüyordu.

Emir verdi de... Pazar günü her şey bitmişti. Mahalle ele geçirilmişti, 7. Kanal zencilerin yığınlar halinde tutuklanışını gösteriyordu. Genellikle tutuklananlar kameraların önünde oyalanmaz, yürümeleri için arkalarından itmek gerekmez. Ama bu kez kalabalık eliyle "henüz bitmedi" işaretini yapmak için kameranın önünde sallanıyordu...

1966'da Curtis Harrington'la *Games*'i (Oyunlar) çeviriyordum. Film Fransa'da *Le Diable à trois* adıyla gösterildi ve kağıt üzerinde iyi bir cinayet ve dolandırıcılık öyküsüydü. Büyük bir hızla çevrildi ve çok çabuk tamamlandı... Ve de ödül mödül almadım. Filmde iki yeni oyuncu vardı: James Caan ve Katharine Ross. *Games*'i, Mike Nichols'a seyrettirdikten sonradır ki Katherine'in *The Graduate* filminde rol almasını sağlayabildim.

Belirtmemin nedeni, Katherine'in de Londra'dan tutun da

Roma'ya, Paris'e kadar gittiği her yerde bunu anlatmasıdır. Hiç konuşmayanlardan sözetmeyeceğim, ama güçlü belleğinden ötürü Katherine'e teşekkür etmek istiyorum.

1966'da büyük eğlentiler düzenlenmiyordu. Hava değişmekteydi. Genç insanlar biraraya geliyor, ama yemeğin bir yerinde söz dönüp dolaşıp Vietnam'a, zencilere eşitlik sağlanmasına dayanıyordu. Bir gece Gregory Peck'lerde ünlü bir konuk Vietnamlılardan "düşmanlar" diye sözedince ortalık karıştı. "Kimin düşmanları?" diye sordu Peck sakin, açık ve kesin bir tavırla.

1966'da Hollywood'da çalışan insanlar ülkenin siyasal sorunlarıyla çok ilgili, yürekli ve eylemin içindeydiler.

Yalnız bu çevrede değil, üniversitelerde de hareket başlamıştı ama ben üniversitede değil, HOLLYWOOD'daydım. Beverly Hills Otelinde altı yıl öncesinin Parisi'nde belki de duymayacağım konuşmaları dinliyordum.

İkisi erkek biri kız o üç genç oyuncuyu asla unutmayacağım – 17 numarada Hanoi'nin yeniden bombalanmaya başladığını öğrendiklerinde ağlamışlardı. (Noel öncesi ateşkes olmuş, ama sonra, radyonun dediğine göre bombardıman on kat yoğunlaşmıştı.)

Ve Amerikan ordusunun ateşkes anlaşmasını çiğnediği o Noel akşamı beni Jane Fonda ve Roger Vadim'in Malibu Beach'deki evlerine götüren, kiralık limuzinin aptal şoförünü de hiç unutmayacağım. Amerikalılarda az rastlanan aşırı yağcı bir herifti, işini çok iyi yaptığına inanıyordu. Ezbere bildiğim manzaraları bana anlatıyor, ısrarla geçmesini istediğim kırmızı kayaların arasındaki yol yerine başka yoldan gidiyordu. Tutuklu gibiydim. Dostlarımızın evine elli kilometre kala bana kaygılarından sözetmeye başladı.

"Rezalet!" diye söze başladı. "Yazık! Ne büyük utanç! Skandal bu!" Gül Bayramı yapılmayacaktı bu yıl Pasadena'da. Dikiz aynasından söylediklerini duyup duymadığıma baktı. Duymuştum ama yüzümdeki üzüntüden uzak anlatım onu yapmakta olduğu rehberlikten asıl şoförlüğe döndürdü.

Her yıl birkaç uçak Pasadena üzerinden uçar, tonlarca ve tonlarca gül yaprağı yağdırırdı. Bu yıl yaprak yağmurundan vazgeçilmişti, varın nedenini siz bulun.. Hava mı işi bozmuştu? Olumsuz

politik baskılar mı yaşamlarını bugüne dek diledikleri gibi sürdüren Pasadena halkının özgürlüklerini kısıtlıyordu? Kendisi Pasadenalı değildi... Pasadena'ya adımını bile atmamıştı... Karısıyla hep özellikle Gül Bayramı sırasında Pasadena'ya gitmeyi düşlemişlerdi. Gelecek yıla kalmıştı artık bu iş. Her şey yoluna girdiğinde tabii, ama pek umudu yoktu. Neyseki Ronald Reagan eyaletin yönetimini ele geçirmişti "Ronald Reagan'ı tanıyor musunuz?" diye sordu dikiz aynasından bana bakarak. "Oyuncu olarak ne sizin, Bayan Signoret ne de John Wayne'in ayağına su dökebilir... Tepedeki Oda'yı seyrederken karım o kadar çok ağladı ki... Hayır... Siz veJohn Wayne, gerçek oyuncularsınız... Ama yöneticilik açısından Ronald Reagan tam bizim gereksinim duyduğumuz biri..." Övünmek gibi olmasındı ama, bir ölçüde seçilmesine katkısı olmuştu... Önemsizdi rolü, payına düşeni yapmıştı yalnızca. Altındaki arabayla kampanyaya katılmıştı. Ronald Reagan'ın yandaşlarından birkaçını taşırken inanmıştı. Duyduğu konuşmalardan... ki hiçbirine katılma yetkisini kendinde bulamamıştı.. "Ronnie"nin bu işe uygun ve dürüst bir adam olduğu sonucuna varmıştı. Yoksa bu anlattıklarıyla beni sıkıyor muydu? Ben bir Fransızdım eninde sonunda... Özür diliyordu... Bizim de Fransa'da güllerimiz var mıydı acaba? Fransa'yı hiç görmemişti de... Görebilecekken, yani tam atanacakken savaş bitmişti... Pasifiği de görmemişti... Buna çok üzülüyordu... Oğulları yoktu ama olsa, karısıyla onu Vietnamlı domuzların işini bitirmeye göndermekten mutluluk duyacaklardı... Terlemeye mi başlamıştım? Havalandırmayı ayarlayabilir miydi? Hah, şimdi daha iyi olmuştu... Radyo gecenin sisli geçeceğini bildiriyordu... Belki de uçakların kalkışını engelleyen buydu... Pasadena konusu açıklığa kavuşuyordu... Yine de rezaletti bu. Pasadena halkının üzerine serpilmeyi bekleyen bunca gül yaprağı solup gidecekti...

Paris'in göbeğinde, bindiğim taksilerden gideceğim yolun yarısına varmadan indiğim olmuştur. "Durun, sizi dinlemek istemiyorum, borcum ne kadar?" Bir kaldırımın kenarında dikilip ikinci bineceğim arabanın şoförünün söyleyecekleriyle – ama hangi konuda olursa olsun – beni kızdırmayacağını umut ederek beklemi-

şimdir çok.

Ama Malibu otoyolu üzerinde bu işi yapacak cesaretim yoktu. Bir an kendimi yolun kenarında, gece elbisem, Noel armağanlarını, içinde geceliğim ve diş fırçamın bulunduğu torbayla otostop yaparken düşündüm. Daha doğrusu düşünemedim. Bu işten vazgeçtim, büyük bir ödlektim... Dinlemeye devam ettim. Yalnızca kafamı sallamakla yetinip hiç karşılık vermedim. Dikiz aynasından beni görüyordu, ilgimi çektiğini sanıyordu. Ben de onu, akşama karısına, Bayan Signoret anlattıklarımla nasıl ilgilendi ve Gül Bayramının ertelenmesine ne kadar üzüldü bir bilsen, derken düşünüyordum.

Gül yapraklarından her sözedişinde Titine Roux canlanıyordu gözlerimin önünde. Montand'la evlendiğimiz gün Belediyeden dönüşümüzde bizi Colombe'un terasında bekliyordu ve üzerimize pembe, kırmızı ve sarı gül yaprakları atmıştı. Tonlarca değil ama, yalnızca bir iki avuç. O konuyu uçaklara bağlıyordu, ben de kafamda Hanoi'ye. Ama düşüncelerimi dikiz aynasından okuması olanaksızdı.

Beni deniz kıyısındaki evin önünde bıraktı. Kaygılarım yokolmuş, kurtulmuştum. Ücretini verdim ve zamansız bir yürekli-likle birkaç anlaşılmaz laf ettim, uçakların kimi zaman çiçek, kimi zaman da bomba attığı yolunda... İtiraz etmeden, "rezalet," dedi iç geçirerek. Dönüşüm için gerekli olabileceğini düşünerek bana kartını uzattı ve gülerek Noel'imi kutladı...

Bu şoför öyküsüyle dostlarımın epey başını ağrıttım. Ama hoş bir Noel geçirdim. Baba da aramızdaydı, yani "Hank" ama ben buralı olmadığım için Henry diyeceğim, Henry Fonda.

Jane'in kardeşi Peter da vardı, arkadaşı Dennis'le birlikte. Dostları Jack'ten, birlikte yazdıkları bir öyküden ve filmin nasıl olacağından sözediyorlardı. Hoşgörüyle ve biraz da küçümseyerek bu hevesli gençleri dinliyordum. Konuşmaları ve tasarıları gerçeklerden uzak ve belirsizdi. Ve 1966 Noel'inden iki yıl sonra Columbia Stüdyolarının küçük sinema salonunun ışıkları yanarken büyük bir utanç, şaşkınlık ve sevinç içinde Peter Fonda, Dennis Hopper ve dostları Jack Nicholson'ı kucakladım. Bana *Easy Rider'*

ın (Motosikletliler) ilk kurgusunu seyrettirmişlerdi...

1968 yılındaydık. Ya da biz Fransızlar için "68 Mayısı" sonrasıydı.

Çekler için "1968 Ağustosu" sonrasıydı.

Amerikalılar için 1968 yılının tam sonuydu.

Amerika'da cezaevinde yatan rahipler vardı, Berrigan kardeşler gibi. Askerlik şubelerindeki dosyaları yaktıkları için. HOLLYWOOD'da sinema endüstrisinin atmacaları gençlikle bağlantıyı kesmemek için saç sakal uzatmaya başlamışlardı. Gençlik onların karşısına *Easy Rider*'ı çıkartıyordu. Televizyonun en çok beğenilen ve izlenen programı "*Laugh In*"in yapımcıları, "bu savaş bir an önce bitsin ve çocuklarımız Montreal'den evlerine dönsünler," diyebiliyorlardı. Televizyonun onüç kanalında da bir zamanlar saçlarını düzleştirmek için dünya kadar para harcayan ve şimdi "Afro" peruklarına para yetiştiremeyen zenci şarkıcılar, hükümetin politikasına aykırı düştüğü halde gözükebiliyorlardı.

İlk seferinde olduğu gibi yine ev kadını olmuştum. Montand, Minelli'yle film çeviriyordu. Ben de vakti geldi mi 8 numaralı *bungalow*'da ateş yakıyordum. 8 numaralı *bungalow* bir küçük evdi bu kez. Ve şöminede, ateş yakıyordum. Ve şömine, dostlarımızınkinde olduğu gibi gazla ısıtıyordu ortalığı. İlk keresinde olduğu gibi şimdi de bildik ve eski dostların yaşadığı bir köyde geziniyordum sanki. Aradan dokuz yıl geçmişti ama sık sık indiğim bir durak olduğu için değişimler beni Montand'dan daha az şaşırtıyordu.

Bir tek şey değişmemişti ve değişmeyecekti. Pasaportlarımızdaki hiyeroglifler arasında bulunan 28 numara. Her gelişimde, göçmen dairesi görevlileri artık bana "*Welcome to USA*" yerine "*Welcome Home*" diyorlardı. Pasaportu ustaca karıştırdıktan sonra o gerçek sayfasına geliyordu sıra. Bir tür hüzün ve inanmazlık biçimleniyordu yüzlerinde. Her zamanki yöntemimi uyguluyordum. "Ben özelim," diyordum. "Kuşkumuz yok," deyip damgayı basıyor ve bazen de gülüyorlardı.

O yıl, 1968'de yani, bir "gentlewoman" Montand'la beni Los Angeles Havaalanında karşılamıştı. Ne erkekleri ne kadınları ne

çiftçileri ne özel durumları ne yabancıları seviyordu ve bana kalırsa kendini de sevmiyordu. Hemen iki dönüş bileti alma isteği uyandırıyordu insanda. Kibar bir kadın değildi.

Yabancıları sevmiyorsa o yıl çok acı çekmiş olmalıydı. HOLLYWOOD, Paris olmuştu neredeyse. Alpine Drive'da küçük bir ev vardı; sağ penceresinin çerçevesine şöyle bir plaka çakılıydı: Sorbonne Alanı. İçerde, yemeğe çağrılmışsanız – ben haftada en az beş kez çağrılı olurdum– Agnès Varda, Jacques Demy, Rosalie ve Monique'i bulurdunuz.

Jacques çok güzel bir film çekmişti, belki de 1967 Hollywoodu' nun en güzel filmi: *The Model Shop*. Bir yabancı tarafından uyutulup karşılıksız çekle dolandırılan Agnes, harika bir senaryonun çekiminden vazgeçmiş, ama hemen sonra yeniden işe koyulup senaryosunu onbeş günde yazdığı *Lion's Love*'ı (Aslanın Aşkı) üç haftada gerçekleştirmişti. Monique yöresel yemekler yapabilmemiz için malzeme taşıyordu... Dokuz yaşlarındaki Rosalie de Beverly Hills ilkokuluna giderek ikinci bir dil öğreniyordu.

Philippe Noiret, Monique Chomette, kızları ve adını anımsayamadığım bir kadın, ev sahibinin eşyalarını sık sık denetlemeye geldiği tepedeki bir evde oturuyorlardı. Daha önceki kiracıları bir pop müziği topluluğunun üyeleriydiler ve epey masraf açmışlardı ev sahibinin başına... Philippe, Cukor ve Hitchcock'la çalışıyor, tatil günlerinde yemek pişiriyordu, eşya kırmak gibi bir huyu da yoktu.

Anna Karina, Cukor'la çalışıyordu ve daha sonra Agnès'in *Lion's Love*'ı çekeceği evde oturuyordu. Bu ev de Noiret'lerin oturdukları evin sahibinindi. Çekim sırasında bir şey kırılmadı ama bir gecede her şeyin yeri değiştirildi, hata havuzun dibi bile rengarenk boyandı.

Anouk Aimée, Cukor'la çalışıyordu.

Piccoli, Hitchock'la çalışıyordu.

Dirk Bogarde, Cukor'la çalışıyordu.

Montand, Minelli ile çalışıyordu.

Michel Legrand yılın altı ayını geçirme alışkanlığını edindiği bu kente kavuşmuştu.

Ingrid Bergman, uzunca bir süredir uğramadığı bu kente

Cactus Flowers'ı çevirmeye gelmişti. Polanski, karısı Sharon Tate' in öldürüleceği çiftlikte davetler veriyordu.

Vadim, Gegauff, Serge ve Christian Marquant Pasifikten tuttukları balıkları getiriyorlardı ve bunlar deniz kıyısındaki evin mutfağında saatler süren tartışmalardan sonra çorba haline getiriliyordu.

Jane, kızı Vanessa ve yakında çevirmeye başlayacağı filmle uğraşıyordu. Sevecen, ciddi ve eşine az rastlanır bir enerjiyle hazırlanıyordu. Film, *Atları da Vururlar*'dı. Ayrıca farkına varmaksızın yaşamına yeni bir yön vermeye hazırlanıyordu.

25 Aralık 1968 günü Montand'ı, Piccoli'yi ve beni karşılayan Jane Fonda, harika neşeli, düşünceli ve kibardı. Tabii "Baba"sı da vardı, Peter da bizimleydi ve Baba Fonda kentte birtakım şeyleri değiştiren Peter'a ve dostları Dennis'le Jack'e bakıyordu. Ve hem şaşkın hem gururlu hem de kaygılıydı.

Vadideki küçük bir evde de James Baldwin, Malcolm X'in yaşamı ve ölümüyle ilgili bir senaryo üzerinde çalışıyordu. Saint Benoit Caddesi yeni yeni canlanmaya başladığında, yani savaştan hemen sonra, James'i Montana'da uzaktan görürdük ve bu genç zencinin trompetçi mi yoksa asker kaçağı mı yoksa ikisi birden mi olduğunu düşünürdük. Onunla konuşmazdık, o da bizimle konuşmazdı, birbirimize gülümserdik yalnızca. Ve bu da belki yeterli değildi.

Kesinlikle yetersizdi bu gülümsemeler, çünkü yıllar sonra Montana'nın derinliklerine çekilmiş olan bu küçük zencinin çağdaş Amerikan yazarlarının en ünlülerinden biri olduğunu öğrenecektim.

James Baldwin, Malcolm X'in yaşamı ve ölümüne ilişkin bir senaryo üzerinde çalışıyordu. Watts olayından üç yıl sonra oldukça önemli bir gelişmeydi bu. Çeşitli nedenlerden bu senaryo film haline gelmedi. En azından şimdiye dek.

Üç gün aralıksız yağmur yağdı. Ve yağmur zorlu bir hal alınca Beverly Hills tehlikeli bölge ilan edildi. *Bungalow*'ların tahliyesi gerekebilirdi. Alpine Drive'ın sular altında kalma olasılığını düşü-

nen Agnès pılısını pırtısını topladı. Güzelim evler bir gecede yerle bir oluyordu sel sularıyla karşılaştığında.

Televizyonda kıyamet gününün geldiğini söyleyen çeşitli mezhep sözcüleri konuşuyordu. Kimileri Tanrının gazabı bu diyordu, çoğunlukla da marihuana satışının serbest bırakılmasına tepki ve Vietnam Savaşına karşılık bir ceza gibi görüyorlardı.

Ve sonra güneş geri geldi.

Hollywood anılarımı tamamlamış oldum. Sevdim bu anıları. 28 numara yüzünden düşüncelerimi değiştirmem.

Dün, Roma, Fransa, bütün dünya ve Hollywood, Lucchino Visconti'ye ağladı. Ben de, üçümüzün birlikte son gülüşümüzü anımsadım. Amerika'daydık, onun da pasaportu yanındaydı, 28 numaralarımızı karşılaştırmıştık...

Gary Cooper'ın beni 1960 yılının ilk dansına kaldırdığı, artık yokolan o lokantayı çok sevdim. Spencer Tracy destanını çok sevdim, Paul Newman'ın Marlon Brando olmayı bir yana bırakıp Paul Newman olmaya başlamasını gördüğüme sevindim. Jack Nicholson adlı yeni bir oyuncuyu tanıdığıma sevindim. 1973 yılında Jane Fonda'ya bir Oscar veren Hollywood'u çok sevdim; Paris'te bir gazetede bu haberi okuduğumda ve biri Angela Davies'le, biri de Alcatraz'da kızılderililerle çekilmiş fotoğraflarını gördüğümde sevdim Hollywood'u. San Francisco'daki taksi şoförü Alcatraz'daki mahkumlara dürbünle bakmadığımıza kızmıştı. Şimdi orayı kızılderililer işgal etmekteydi.

13

Birkaç yıl önce, Courbevoie Sokaklarından geçerek son provaya gidiyordum. Granier-Deferre'in çevirdiği, Jean Gabin'le oynadığımız *Cat* (Kedi) filminin dış çekimleri içindi bu çalışma. Önceki gece televizyonda *Les Diaboliques*'i göstermişlerdi. Mahalleden komşumuz olan iki adam, gülümseyerek yanıma yaklaştılar. "Selam Simone... İyisiniz ya, Simone... Dün gece sizi televizyonda gördük... Gençleştiğiniz söylenemez..."

"Öyle," dedim gülümseyerek. "Ya siz, gençleştiğinizi mi sanıyorsunuz?" diye eklemekten de kaçındım. Yabancı bir ülkede yaşamak zorunda kalan ve yirmi yıl sonra yurduna dönen bir akrabalarına aynı şeyi söyleyemezlerdi oysa. "Harika, hiç değişmemişsin," derlerdi böyle durumlarda.

Kırk, diyelim ki kırkbeşi geçtiniz mi iki yol vardır önünüzde: Ya otuzbeşlik, otuzaltılık kadın rollerine çıkarsınız ya da herkes gibi kaderinize boyun eğip kırkbeş yaşın kırkaltıya kırkdörtten daha yakın olduğunu kabul edersiniz.

Şimdi, saçları dökük olarak birtakım yeni yetmeleri büyülemiş, akıllarını başlarından almış, allak bullak etmiş bir kişiliğe hâlâ dört elle sarılıyorsanız siz bilirsiniz... Ama yakın planda, ne kadar dikkat ederseniz edin, göz kenarlarındaki kırışıklıkları ve göz altlarındaki keseleri gizleyemez, çok şey yitirirsiniz.

Bizi seyredenler, estetik cerrahlara gitmezler. Biz gidebiliriz. Ama ben gitmedim. Gitmedim, çünkü hiçbir zaman yıldız değildim, kimseye bir saç biçimi, bir konuşma biçimi, bir giyinme biçimi kabul ettirmedim. Bu nedenle aynı görüntüyü devamlı sürdürmek gibi kaygım yok.

Yıldız olmak güç sanattır. Yıldız olduğu için yeteneği gitgide daha az kabul edilen bir yıldız olmak daha da güç sanattır. Oysa, yeteneksiz de yıldız olunamaz. Üstelik yıldız olarak kalmak çok

zordur. Gözden düşmüş, unutulmuş bir yıldız olmaksa korkunçtur.

En kolayı, kişinin çağdaşları gibi yaşaması, onlarla birlikte olgunlaşması ve yaşlanmasıdır.

Ve yüzündeki kırışıklıkları oluşturan belleğiniz ve kişisel deneyimlerinizle yüklü, gitgide güzel ve güçlü rollere erişmek harikadır. Bu kırışıklıklar kahkahaların, gözyaşlarının, sorunların, şaşkınlıkların ve kesinlikle bilinen şeylerin izleridir. Çağdaşlarınız da aynı izleri taşır.

Kadınların çoğu için bu izler birer düşmandır. Peşlerine düşer, kovalar, bu izleri azaltmaya, silmeye çalışırlar. Onları ne kadar iyi anlıyorum! Düşman size bir yarar sağlamıyorsa onunla başedilmeye bile değmez.

Yıldızlar için bu izler öldürücüdür, düş ülkesinden kovulmanın ihtarlarıdır. İnsanlara birkaç yıl yaşattıkları düşlerin kaybolmaması için bu ülkeyi terkederler. Kimi zaman da özsaygıları ve çoğunlukla da sinemaya duydukları minnet, sevgi ve saygı nedeniyle; bir de sinemanın önlerine serdiği milyonlarca isimsiz sinema aşığını kırmamak için yaparlar bunu.

(Chéri'nin sonunda Léa, yıllar süren bir ayrılığın ardından sevgilisinin gelip ellisinde kendisini rahatsız etmesinden ötürü çok üzgündür. Değişmiştir Léa. Sevgilisi yanında olsa onun değiştiğini göremeyecektir. Ama yanında kalmamıştır, Léa'yı değişmiş bulur.)

Benim gibi, yıldızlık mesleğini sevmeyen, ayrıca bu işi yapacak cesarete ve yıldızlığın getirdiği yükü sırtlayacak omuzlara sahip olmayan biri için sözkonusu izler birer müttefik, hatta birer gerekçe olmuştur.

Courbevoie'de rastladığım adamların sözleri beni rahatlattı. Evet! Gençleşmemiştim, ama hâlâ yerli yerimdeydim. "İocaste, Kraliçe İocaste öldü," diyen, sonra işten atılıp ayağında Jean Gabin'e ait olduğu söylenen sandaletlerle çıkıp giden ve *Le Chat* filminde aynı Gabin'in karısı olan o incecik kızın uzantısıydım.

Değişik rol önerileriyle karşılaşan, hâlâ kendisinden oynaması istendiği için sevinen bir kumpanya oyuncusu gibi kılık değiştirmeyi sürdüren bir insan oldum, hep öyle kalacağım. Kırışıklıklar konusunda "müttefik" ve "gerekçe" sözcüklerini kullanırken, yaşlı-

lığın birtakım engelleri aşmama yardım ettiğini ve bedenime bakmak gibi bir kaygıyı hiç duymamamın bana bahaneler sağladığını belirtmek istiyorum.

Şimdi Maurice Pons'un herhalde bana sorma cesaretini hiç bulamayacağı bir soruya geldim. Bu soruyu kendi kendime sorduğum için buraya geçiriyorum: İnsan yaşlanınca daha mı iyi oynar?

Daha iyi oynamaz, hiç oynamaz, olduğu gibidir. Bazı insanların sandığının tersine, "çirkin ve yaşlı görünmek" cesaret işi değildir. Bunda cesaret değil, bir çeşit gurur, kendini beğenmişlik vardır ve size önerdikleri role daha iyi hizmet etmek için olduğunuz gibi görünürsünüz.

Les Mauvais Coups için teşekkürler François Leterrier; *Le Jour et l'Heure* için teşekkürler René Clément, *Ship of Fools* için teşekkürler Stanley Kramer, *Compartiments tueurs* (Ölüm Treni) için teşekkürler Costa Gavras; *Call from the Dead* (Ölümün Çağrısı) ve *The Seagull* (Martı) için teşekkürler Sydney Lumet; *L'Armée des Ombres* (Gölgeler Ordusu) için teşekkürler Jean-Pierre Melville; *Le Chat* (Kedi) ve *La Veuve Couderc* (Dul Couderc) için teşekkürler Granier-Deferre; *Rude Journée pour la reine* için teşekkürler René Allio; *La Chair de l'orchidée* (Orkidenin Eti) için teşekkürler Patrice Chéreau; *Police Python* (Polis Piton) için teşekkürler Alain Corneau. "Seven ve sevilen" rollerinden "Seven..." rollerine geçmemi ve büyükanne rollerinde son bulmamı, kronolojik bir sırayla bana sağladığınız için. Zaman zaman bana burjuva, devrimci, yitik tiyatro oyuncusu, doğa casusu, De Gaulle yanlısı direnişçi, alkolik topal, Dijon yöresinden bir köylü, Aubervilliers' de hizmetçi, gülünç bir Lady Vamos, felçli bir kadın olma fırsatını verdiğiniz için teşekkürler.

1962'de Lillian Hellman'ın *Little Foxes*'ını (Küçük Tilkiler) Fransızcaya çevirmekten büyük mutluluk duydum. *Little Foxes* 1936' larda yazılmış ama 1900 öncesini, İç Savaş sonrasını anlatıyor.

Çehov'un, Ibsen'in, Strindberg'in ya da Becque'in gerçekten 1900'lerde yazdıkları oyunların modası geçmiş değildir. Kimi bu yapıtları eskimiş bulur, ama bu yapıtların fışkırdıkları dönemlerde

öncülük ettiğinden habersizdirler. Bunlar çağlarının sorunlarını yansıtırlar; kuşkusuz bugün aşılmıştır bu gibi sorunlar, belki de çağlarını harekete geçiren ve geçmişte yaşamayan sözkonusu yazarlar sayesinde.

1936'da yazılan ve otuz yıllık geriye dönüşlerle 1900'leri anlatan *Little Foxes* 1930'ların liberal bir Amerikalı kadınının kaygılarını dile getirir. Kuzeyle birlikte yaşamaya başlayan Güneyin insanlarının tepkisidir ana tema. *Rüzgar Gibi Geçti*'nin ters yüz edilmiş halidir bu yapıt. Büyükbabalarının köle edindikleri, alıp sattıkları dönemleri göz önünde bulunduran birinin kahramanı olduğu bir *Rüzgar Gibi Geçti.* Herkesi allak bullak eden Scarlett değildir kahramanı, iğrenç Regina'dır.

Bugün bile, 1936'da yazılan *Little Foxes*'in Amerikalıların ilgisini çekebilecek bir dilde yazıldığına inanıyorum. Hâlâ bir Kuzey ve bir Güney var, bir Alabama, bir Little Rock, bir Watergate, bir Lockheed, bir ITT, bir Dallas var.

1962'de *Little Foxes* Fransa'da modası geçmiş bir melodram olarak karşılandı. Tıpkı Mirbeau'dan sonra yazılmış bir Mirbeau oyunu gibi.

Küçük Tilkiler'deki Regina rolünü oynamamalıydım. Replikleri, konuşan oyuncuya hiç bakılmaması gereken bir şekilde bakarak alıyordum. Dinliyor ve denetliyordum. Güzel çevirimin – en azından başlangıçta – yıpratılmasını istemiyordum.

Ama *Küçük Tilkiler*'i oynamakla çok iyi etmiştik. Altı ay boyunca her gece, Flon, Bozzufi, Sabatier, Pellegrin, Josée Steiner, Claude Berri, Jean Michaud, Gordon Heath ve Darling, birlikte olmaktan mutluyduk. Altı ayın sonunda oyun kalkınca birbirimizden ayrıldığımıza çok üzüldük.

Kısa süre önce Lillian Hellman'ın bir başka kitabını okudum. *Pentimento* adındaki bu anı kitabı harikaydı. Gündelik, basit ama gerçek yaşamı oluşturan şeylerden sözediyordu. Bu kitabı okurken *Küçük Tilkiler*'in genel provası için Fransa'ya gelişini unutmaya karar vermiştim. Yapıtta sevdiğim ve saygı duyduğum kadını buluyordum. MacCarthy'ye bok diyen ve New York'taki evinde yemek yerken bizden gürültü etmememizi isteyen (çünkü Dashiel Ham-

mett yukarda can çekişiyordu) kadını.

Pentimento'yu okurken onun kırmızı kadife koltuklarından birinde ve maun eşyalarının arasında oturuşunu anımsıyor, boğuk ve sımsıcak, ama kötülerle karşılaştığında berbat olan gülüşünü duyuyordum. New York'tan gelişinin ertesi günü yapılan genel provayı unutmuştum bile.

Zevkle okumayı sürdürürken ansızın beni ilgilendiren iki sayfayla karşılaştım. Ne yazık ki *Pentimento* elimin altında yok, olsaydı bir iki örnek vermek isterdim. Özetle sevimli bir sinema oyuncusu olduğum, ama Paris'te sahneye koyulan *Little Foxes*'da kötü bir Regina canlandırdığım söyleniyordu. İş bu kadarla kalsa iyiydi! Sözü geçen oyun yaşamı boyunca gördüklerinin en kötüsüydü. Ve üstelik yaşamı boyunca oyunlarına nasıl kıyıldığını da çok görmüştü. Buraya kadar da kabul diyelim, çünkü bunları daha önce genel prova sırasında bana ve bütün dostlarımıza açıkça söylemişti ve ben tek kelime Fransızca bilmeyen Lillian Hellman'ın eleştirilerini sevgili dostlarıma çevirmek zorunda kalmıştım. Flon, Sabatier ve Berri iyi puan aldılar; Bozzufi'ye gelince çok kötü bir kusuru vardı onun; yazarın, öz amcasından esinlenerek yarattığı "Uncle Benjamin"e yeterince benzemiyordu. Bozzu çok üzgün olduğunu, ama Benjamin amcayla tanışma fırsatını hiçbir zaman elde edemediğini çevirmemi istedi... Mondy'nin mizansenı, Jean-Marie Simon'un dekoru, kısacası her şey "kötü, kötü, kötü" olarak nitelendiriliyordu. *Pentimento*'da bütün bunları anlatıyordu. Okuması pek keyifli değildi ama her şeye karşın bize o gece bunlardan sözetmişti. Belleğini iyice karıştırıp 1962 Parisi'nde onu üzüntülere boğan olayı dünyaya duyurmak istemesi en doğal hakkıydı. Çocuğunu öldürmüşlerdi. Sanıyorum, bu çeviri için de geçerliydi. İyi miydi, kötü müydü; çevirim Bayan Hellman'ın seçtiği üç uzman tarafından incelenmişti, uzmanlardan biri Yale Üniversitesi Dramaturji Profesörü Guicharnaud idi. Çeviriyi beğenmişti. Zaten daha sonra çok iyi dost olduk, ama bu başka hikaye...

Bir kez daha genel provanın bir gün öncesinde olduğumuzu anımsatayım. Onun için, yalnızca onun için oynamıştık. Provaların başından beri onu, Paris'e bir kez olsun gelmesi için ikna etmeye

çalışıyordum. "Gelmem," diyor ve bize güvendiğini belirtiyordu. Yapacak şey yoktu.

Genel provadan iki hafta önce onu bir kez daha çağırdık. Gelemiyordu. Bize güveniyordu. Yapacak şey kalmamıştı.

Onun için oynadığımız öğle sonrası ve "kötü, kötü, kötü," sözcükleri gala gecesi öncesindeydi. Oyuncular yazarla, oyunun seyirci önüne çıkmasına yalnızca yirmidört saat kala karşılaşmışlardı. Değişiklik yapmak için vakit çok geçti. Bayan Hellman'ın ağır eleştirilerinden, kafamızdan aşağı dökülen kaynar sulardan sonra onu Sarah Bernhardt Tiyatrosunun karşısındaki Dreher'e deniz kestanesi yemeye götürdük. Hayran olduğum bu kadının yeteneklerini övdüğüm dostlarım "senin Lilly de çok sevimliymiş ha...," "bayağı sevimliymiş kadın," gibisinden şeyler söylüyorlardı. Bayan Hellman deniz kestanelerinin iyotlu tadını beğendiğini söylüyordu. Bunu arkadaşlarıma çevirdiğimde, "neyse, yolculuğu boşuna geçmemiş oldu...," cevabını aldım. Bu cevabın tıpatıp çevirisini yapmayı uygun bulmadım... Lillian Hellman aksırdı. "Allah vere de hastalanmasa..." Bu da kimi zaman öğrencilerin sınıfta, kimi zaman oyuncuların bitkin ya da çok ama çok heyecanlı olduklarında baş gösteren önüne geçilemez gülme krizine yol açtı. Sonra Bayan Hellman, uzun süredir ayak basmadığı Paris'te nereden güzel giysiler alabileceğini sordu. Bunun üzerine iyotlu deniz kestanelerinin tadı gittikçe ağırlaştı... Gülmekten katılacaktık. Birkaç adres önerildi: "Redoute olabilir, ama önceden yazmak gerek." "Benim konfeksiyonda çalışan bir yeğenim var, ne yazık ki şu sıralar hapiste." Daha ileri gidilmiyordu ama gülmek iyi gelmişti. Çok üzüntülü olsak bile. Deniz kestanelerinden sonra yeniden prova yapmak için tiyatroya döndük. İklim değişikliğinden ötürü kendini yorgun hisseden Bayan Hellman, Crillon'da dinlenmeye çekildi.

Bu öyküyü *Pentimento*'da okumamış olsaydım kesinlikle anlatmazdım. *Pentimento*'ya bakılırsa, Lillian Hellman Paris'e genel provadan iki hafta önce gelmiş (ben de onun gibi masal anlatmak istemiyorsam örnek verebilmek için bu kitabı ivedilikle bulmalıyım), Sarah Bernhardt Tiyatrosunda gördükleri yüzünden umutsuzluğa kapılıp yüce yapıtını yorumlamaktaki yeteneksizliğimize

kızarak o sıralar Paris'te olan ve kendisini anlayan eski bir dostuna sığınarak onda avuntu aramaya çalışmıştı. Onu anlayamıyorduk nasılsa.

Pentimento gözümden düşmüştü. Her şeye karşın bitirdim ama ne denli güzel yazılmış olsa da anlatılanların doğruluğundan kuşkuluydum. İnsan unutuyor mu, yoksa gerçekleri çarpıtıp kendine göre mi düzenliyor? Bu soruyu kısa bir süre sonra kendime de yöneltecektim. Belki başkaları da bana yöneltecektir. Bugün ben bu soruyu Lillian Hellman'a yöneltiyorum. Ama ansızın yazılarımda çirkin bir biçimde Bayan Hellman diye adlandırdığım kişiye değil. Lillian, genel provadan bir gün önce geldiğini çok iyi biliyorsun. Bu kitabı okursan, bil ki bir hesaplaşma sözkonusu değil. Belki *Pentimento*'yu okuduktan sonra sana bir mektup yazmalıydım. Yazmadım. O günlerde bunu önemli bulmuyordum. Ama şimdi, sözkonusu olan şey benim anılarımsa, neden seninkilerle karşılaştırmayayım...

Yapmadığım işler de var ve bunlardan gurur duymuyorum.

Bunların en önemlisi de, Michail Cacoyannis'in *Zorba* filmindeki Bubulina rolü.

Az önce serinkanlılıkla yaşlılıktan ve bir yaşı geçtikten sonra kazanılanlardan sözettim. Oniki yıl önce, işte tam o karar yaşındaydım. Yani kırküçümde. Bu yaşıma onbeş yıl daha ekleme önerisini kabul etmiştim. Gerçekten de denedim. Takma kıçtan takma göğüslere, avurtlarıma yerleştirilen pamuklara, yalancı bir altın dişe, plastik bir et benine, Alex'in saç maşasıyla oluşturduğu kıvırcıklara, kaşlarımın tümüyle yokedilip yerlerine Monique'in çizdiği çizgilere – beni her zaman güzelleştirmeye çalışan bu eski dostlarım için de zorlu bir işti– karşın yemin ederim ki olmadı. Birkaç gün çekime gittim, garip bir olay patlak vermeseydi çalışmayı sürdürürdüm.

Filmin genç dekoratörü ve giysicisi dekora, Bubulina'nın bir gençlik resmini koymayı önerdi. Bu resmin hazırlanması bütün bir sabahımızı aldı. Alex'le Monique yüzümü ustaca boyar ve saçıma *Casque d'or*'dakine benzer bir biçim verirken şarkı mırıldanıyor-

lardı. Fotoğrafçı olağanüstüydü, resimler çok güzel çıkmıştı, hayatımın en güzel resimlerindendi. Kırküç yaşımdan en az on yıl eksilmişti...

Ben de pes ettim. Ertesi gün işime gitme isteğini yitirmiştim. Zavallı Bubulina olmak istemiyordum artık, onu Girit'in bir kumsalında bıraktım. Lila Kedrova devraldı ve benden daha yürekli oluşu ertesi yıl en iyi yardımcı kadın oyuncu Oscar'ını kazandırdı ona. Ödlekliğim cezalandırılmadı, Michail bana kızgın değildi. Hatta Girit'ten ayrılışımdan bir gün önce o, Irene Papas, Anthony Quinn, Alan Bates ve bütün ekiple Yunanistan'la ilgili filmlerde de gördüğümüz gibi kadeh ve tabak kırdık...

Yunan folkloruna ilişkin söyleyebileceğim bazı şeyler var, belki de Yunan mitolojisi demem gerek.

Girit'e gitmeden birkaç gün önce Paris'te Atina basınından genç bir gazeteci, hangi nedenlerle Bubulina'yı canlandırmayı kabul ettiğimi öğrenmeye gelmişti. Anımsadığımda utandığım bir gururla şu sorusuna hayır demiştim: "Yaşlanmak canınızı sıkmayacak mı?" Bu bana yönelttiği ilk soruydu sanırım. Daha sonra şu türden sorularını yanıtlamıştım: "Sinema mı tiyatro mu?" "Sanatçı bir çiftin yaşamları nasıldır?"... Onbeş kadar ve alışılmış türden sorulardı. Genç adam çok çekingendi, lame ayakkabı giymemem ve evimizin darlığı onu şaşırtmıştı. Oyuncuları böyle düşünmediği belli oluyordu. Ama bu arada her şeyi görüyordu, bunu bir süre sonra Atina'ya gittiğimde anlayacaktım. Şöminemizin üzerinde duran ve Aragon'un bize geldiğinde önünde epey oyalandığı aynayı incelemişti. Aynayla maun çerçeve arasına sıkıştırılmış çok sayıda anı ve birkaç resim vardır. Bunlarsız belki bu köşe ciddiyet kazanır ama sıcaklığını da yitirmiş olur.

Resimlerin arasında bir tane vesikalık vardır. 1953'den beri aynı yerdedir. Çok güzel gülümseyen ve elinde karanfil tutan genç bir adamın resmidir bu. Yüzünün altında şu yazı okunabilir: "Atinalı yiğitler yaşasın!"

Savaş sırasında Yunan direniş örgütünün yiğitleri olan Beloyanis ve arkadaşları, Soğuk Savaş başlarında krallık polisince tutuklanmış ve asılmışlardı. O sıra milyonlarca basılan Beloyanis'in

resmiydi bu. Uydurma bir duruşma sonucu kurşuna dizildiklerinde dünyanın çeşitli yerlerinde milyonlarca insan bu resmi yakalarına takıp yürümüşlerdi. Bu küçük fotoğraf, Picasso tarafından *"Karanfilli Adam"* tablosu haline getirilecekti.

Atina'ya ayak bastığımda beni Moşe Dayan'ın kızı ve Cacoyannis'in asistanı Yael Dayan karşıladı. Fransız kültür ataşesi, Fox Stüdyolarının bir temsilcisi ve yirmi kadar gazeteci de alana gelmişti. Geleceğin Bubulina'sı için her şey yapılıyordu. Önemli kişiler (VİP) salonunda gazeteciler için bir toplantı düzenlemişlerdi. Yüzü çok iyi bildiğim birini anımsatan genç bir adam, topluluğun arasına karıştı. Costa Gavras'ın kardeşiydi bu genç ve dostumun atalarına terketmeye karar verdiği topraklarda yaşıyordu...

Önce birkaç soru yöneltildi: "Kazancakis'in yapıtlarının tümünü okudunuz mu? Bu Yunanistan'a ilk gelişiniz mi?" Sonra kısa bir sessizlik oldu ve eski pardösülü bir adam ağır ağır konuşmaya başladı: "Yunan gazetelerinden birinde, evinizin şöminesinin üzerine Yunanlı bir yiğidin resmini astığınızı okuduk. Kim olduğunu bize söyleyebilir misiniz?"

1964'de Atina'ya, sizi ilgilendirmeyen hiçbir şeye karışmamaya karar vererek gelip ilk ad olarak Beloyanis'i vermek, New York'ta "tanıdığım en ünlü Amerikalılar Rosenberg'lerdir" ya da Moskova'da "bir tek Rus tanıyorum, o da Leon Davidoviç Troçki" yanıtlarını vermeye benzerdi.

Bir an 121'ler Bildirisini imzaladığım günkü duygulara kapıldım. Bir sürü şey geçiyordu kafamdan... Bir kahraman mı?... Hayır anımsamıyordum... Ah, işte.. Çok güzel bir Aşil büstü vardı... Uzun bir sessizlik oldu, onlar bana bakıyordu, ben de onlara. Bazıları benden yanıtı koparmaya, bazıları da söyletmemeye çalışıyordu bakışlarıyla. Costa'nın kardeşi aralarında olmasaydı belki de, "anımsayamıyorum," diyebilirdim. Ama yalanlayabilecek bir tanık önünde bu yanıt verilemezdi. Şöyle dedim: "Evet, gerçekten de evimizin şöminesinin üzerinde bir Yunan kahramanının resmi var. Onun bir mitoloji kahramanı olduğunu şöyleyebilirdim. Ama size resmin Beloyanis adındaki kişiye ait olduğunu söylemekle yetineceğim."

Kimse not almadı. Bana bakıyorlardı, birbirlerine değil. Elçilikten gelen kadın ayaklarına bakıyordu, Fox'un görevlisine bir şey anımsatmayan bu ad gene de sorgu dolu bakışlarla Yael Dayan'a bakmasına yol açmıştı.

Bunun üzerine, pardösülü adam tüm cesaretini toplayıp sordu: "Sözkonusu resmi neden sakladığınızı bize söyleyebilir misiniz?"

Bu soruyu kendime hiç sormamıştım. Adama söyledim de. Ama şimdi soruyu sorunca karşılığı da kendiliğinden geliyordu. Ölümüne kısa bir süre kala, ağzına yakın tuttuğu bir karanfille her şeyi bile bile gülümseyen ve sonunda öldürülen bu yakışıklı adamın resmi çöpe atılamazdı. Saklıyorduk resmi.

Belki de benden daha güçlü bir karşılık beklemişti adam. "Bütün dünya komünistlerinin ardından ağladığı yoldaş Beloyanis" gibisinden. Ama verdiğim yanıtla da yetinmesi gerekiyordu, bu yanıt doğruydu üstelik. Basın toplantısı çabucak bitiverdi.

Atina'dan Girit'e gidecek küçük uçak ertesi gün kalkıyordu. Yael, kaygıyla gazetelere göz attı. Beloyanis isminden sözetme cesaretini kimse gösterememişti, ama çoğu üstü kapalı da olsa olaya değiniyordu. Sağcı gazeteler birkaç yıl önce yerini bulan adaletten solcu gazeteler de kahramandan ve özellikle de karanfillerden sözediyorlardı.

Uçağın kalkmasını bekliyorduk. İki genç kız yanıma geldi. İkisinin de elinde birer karanfil vardı. Hiç konuşmadan çiçekleri bana uzattılar.

Karanfillere karşın küçük uçak düşmedi.

Girit'te, Atina'ya dönmek üzere siyah bir gölge bekliyordu. Mikis Theodorakis. Bana, "teşekkürler, teşekkür ederim..." dedi. Girit'le Atina arasında telefonlar işlemişti.

Cacoyannis'in beni azarlamasından çok korkuyordum. Tek isteği filmini rahatça tamamlayabilmekti. Basın toplantısının geçmişin olayları çevresinde dolaşması yerine *Zorba*'yla ilgili olmasını istiyordu. Yael tanıklık etti. Başlatan ben değildim. Cacoyannis bize inandı, ancak çekime gideceğim ülkenin gazetecileriyle görüşmeden önce anılarıma bir göz atmamı öğütledi. Bu konuda ona söz

veremedim.

Genç, çekingen genci, 1964'den sonra bir daha görmedim. Ülkesine dönmüşse, 1967'de Albaylar Cuntasının yönetimi ele almasından sonra başının derde girmemiş olmasını dilerim.

Görünüşte önemsiz olan röportajıyla nasıl bir mesaj vermek istediğini hiçbir zaman kavrayamadım. Ve konuşmanın hangi anında "kahramanın resmini" inceleme olanağı bulduğunu da bilmiyorum. Belki biri bana telefon etmişti ya da mutfağa gidip içecek bir şeyler getirmiştim. Fotoğraf o denli küçüktür ki, keşfetmekten çok tanımış olması gerekir.

Z filminde Montand-Lambrakis küçük komite odasına getirildiğinde ya da ensesine yediği ilk darbeden sonra getirildiğinde, duvarda dev bir resim asılıydı. Costa'ya ödünç verdiğim resmin on kat büyütülmüşü. Costa, resmi geri verdi ama elinde tuttuğu sürece boşluğunu Pablo Picasso'nun *"Karanfilli Adam"* kopyasıyla doldurmamı sağladı.

Yunan gençliği bugün Lambrakis'in *Z*'de öldürüldüğü yere çiçek bırakıyorsa, bunun nedeni genç yazar Vassili Vassilikos'un 1964'de gazeteleri okumasıdır. *Ölümsüz* adlı kitabını yazmaya karar verince, doğal olarak Beloyanis'in karanfili temasını kitabına aldı. Yine doğal olarak, karanfiller filme de girdi. Bunu Vasili anlattı bana. Belki günün birinde Panagulis'in ölümü de anlatılacak...

Albayların darbesi sırasında Vassili Roma'da olmasaydı, henüz Yunancadan çevrilmemiş olan *Ölümsüz* Costa'nın eline geçemeyecekti...

Eğer Costa ile yazar Jorge Semprun, kafa kafaya verip bu olağanüstü kitaptan tüm Fransız yapımcılarının Amerikalılarla başları derde girer korkusuyla çekmekten kaçındıkları olağanüstü bir senaryo ortaya çıkarmasalardı...

Eğer filmde rol alanları da ortak ederek oyuncu Jacques Perrin yapımcılığı üstlenmeseydi...

Eğer bütün bu insanlar birbirlerine güvenmeyip sinema endüstrisinin resmi görüşünü aktaranlara karşı mücadele vermese-

lerdi, *Ölümsüz* asla film olamazdı.

Albaylar yönetimini yıkan tabii ki *Ölümsüz* olmadı, ama onların yeryüzünde itibarlarının sarsılmasına yardımcı oldu.

Lambrakis'in ölümünde CIA'nın parmağının oluşu, Amerikan yapımcılarını Fransız yapımcıları kadar şaşırtmadı. 1969'da *Z* iki Oscar kazandı: En iyi kurgu ve yılın en iyi yabancı filmi...

Özür dilerim William Shakespeare, bir daha yapmam.

Övünmek gibi olmasın ama, dünyada Lady Macbeth rolüne en çok çalışmış insan benim. Ama bu bile başarısızlığımı engellemedi.

Öneri benden değil, 1966'da, Londra'daki iyiniyetli dostlardan gelmişti. Alec Guiness *Macbeth*'i oynamak istiyordu, bu olay bile kendi başına yeterliydi. Sir Alec, sinemanın büyük yıldızı, geleneklerin tozlarından arıtılmış klasiklere dönüyordu... İngilizler, tüm ülkelerin Shakespeare uzmanları, meraklıları, bu haberi gazetelerde okur okumaz Royal Court Theater'da iki ay önceden yer ayırtırsınız doğal olarak...

Birkaç gün sonra da, gazetelerde, Lady Macbeth'i *Casque d'or*'un Alice Aisgill'inin oynayacağını öğrenirseniz, kendi kendinize birtakım sorular sorar ama Royal Court Theatre'daki yerinizden yine de vazgeçmezsiniz. Tıpkı, çok tehlikeli bir akrobasi numarası için yerinizi önceden kapatmanız gibi.

Hâlâ bazı sabahlar uyandığımda, "ne güzel, bu akşam Lady Macbeth'i oynamak zorunda değilim," dediğim olur.

Akrobasi numarasında düşme tehlikesi vardır. Yoksul sinema oyuncuları yararına yılda bir kere düzenlenen galada, çok sıkı çalışıp akrobatlığa soyunanlar olmuş ve geçirdikleri kazalardan sonra düzelmeleri yıllar sürmüştür. Başkalarının beşikteyken öğrendiğini bellemek kolay iş değildir.

İngilizceyi hafif bir Fransız şivesiyle konuşurum. Ama bu sevimli şive Shakespeare'i İngilizce oynamak için yeterli midir? Royal Court'daki gibi gelenekçi olmayan bu yorumda rol almanız istenmiş bile olsa.

İşi çok ciddiye aldığımı belirtmek isterim. *Macbeth*'in altı de-

ğişik baskısıyla, Londra'daki iki ayrı provaya iki ay kala Authcuil' deki eve çekilip çalışmaya başlamıştım.

Altı değişik baskı... Bu oldukça garip bir düşünceydi. Anglo Sakson kökenli bir oyuncunun, rolünün havasına girmekten çok kafasının karışmasına yol açan bu türde bir çalışmaya girece-ğini sanmıyorum.

Bir baskıda Lady Macbeth'in soru işaretiyle biten cümlesi bir başkasında tırnakla kapanıyor, bir sonrakinde ise yalnızca noktayla bitiyordu. Hepsinde Lady Macbeth'lerin çocuğu olmadığı belirtiliyordu, ama bir ara Lady Macbeth'in anasütünden yoksun bıraktığı dişsiz bebekten sözediliyordu. Normandiya'nın kasvetli göğünün altında bu gizi çözmeye çalışıyordum. Bir saniye bile sıkıldığım olmadı. Ziyaretime gelen dostlarım tuzağıma düşüyorlardı devamlı. Ellerine altı baskıdan birini tutuşturuyor, beni denetlemelerini istiyordum. Zorlu bölümlerde zorlu anlar geçiriyorduk. "*Nor place or time*" diyecekken "*time*" sözcüğünü bir türlü anımsayamadığımda, bana saatini gösteren arkadaşım Françoise Arnoul'un güzel yüzü gözümün önünden gitmiyor...

Oyunun ilk provasına rolümü ezberlemiş gittim. "Ezberimi" okurken kıvanç duyuyordum. Ama tüm kötü alışkanlıkları bir bir edinmiştim ve hepsi ortaya çıkıyordu. Sözcükleri yanlış vurguluyordum. Ancak bugün tehlikeli bir akrobasi numarasına kalkışma hevesinin insana gençliğinden beri öğrendiklerini nasıl unutturduğunu anlıyorum. İki ay boyunca tüm kötü oyuncuların düştükleri bir tuzak hazırlamıştım kendime. Hani birtakım sözcüklerin neden söylendiğiyle hiç ilgilenmeden ezberleyenler gibi. "Bana bak, bütün bunları aklında tutabildiğine göre güçlü bir bellek var sende," diye alaya alınanlar arasına katılmıştım.

Lady Macbeth hakkında bilgim olmadığını söylemek istemiyorum. Karşılaştırmalı okumalarımı yanlış değerlendirdiğimi de söylemek istemiyorum. Hatta daha da ileri gidip Lady Macbeth'i en ufak ayrıntısına kadar incelediğimi söyleyebilirim... Ama bu da yeterli olmuyordu.

Yönetmen Gatskill, Alec Guiness ve tüm ekip, provalar süresince bana yardımcı oldular ve iki ay süreyle sözümona Shakespeare'

i iyi öğreniyorum diye edindiğim kötü alışkanlıklardan beni kurtarmaya çalıştılar. İlk okumamdan sonra hepsi şaşkına dönmüştü sanırım. Belki de salonun yakınındaki bir kahvede benden sözetmişlerdi sık sık. Ama her şeyin düzeleceğini ve benim bu güzel türküyü bileyebileceğimi ummuşlardı herhalde. Önümüzde iki ay vardı ya...

Bir haftanın sonunda büyük bir gelişme gösterdiğimi sanıyordum. Onlar da ya da en azından bana böyle söylüyorlardı. Belki o sıralar (vakit henüz çok geç değildi) biraz daha terbiyesiz olanlara rastlasaydım beni çoktan sepetlerlerdi. Basına ve önceden yer ayırtan seyircilere bir bahane bulmak her zaman çok kolaydır. Kulislerde üşütmek çok kolaydır, başoyunculardan biri oynayamaz hale geliverir... Böyle bir şey olsaydı soruları nasıl yanıtlayacağımı da aslında iyi biliyordum. "Hayır," derdim, "benim Lady Macbeth'i canlandıracak yeteneğim yok. Herkes günün birinde yanılabilir".

Böyle şeyler yeni başlayanların başına geldiğinde dayanılmazdır. Kaşarlanmışların başına geldiğinde acıdır ama sindirilebilir.

Dostlarım iyi yürekli olduklarından, soğukalgınlığı akıllarına gelmiş olsa bile uygulamadılar. Belki de hatalarımı kanıksadılar, hatta sevdiler bile... Bunun adı ortak yanılgıdır. Bu büyük canavar tiyatronun boş balkonuna yerleşir iyimser provalar süresince. İzini bularak canavarı yerinden sürüp atmak için ekibe yabancı bir dostun, ama gerçek bir dostun gözlemi gereklidir. Dost, kötü kişi olmaktan kaçınmaz ve "çocuklar durdurun şu kıyımı, yanılıyorsunuz!" der.

Hâlâ vakit varken kıyımı durdurmaya kimse gelmedi. Son provalarımızı izleyenler de, alarm zilini çalmak için vaktin çok geç olduğunu düşündüler belki. Montand, yirmidört saatliğine geldiğinde genel provaya daha iki hafta vardı. Uyarıları yerindeydi, ama Anglo Sakson kültürüme sığınıp ona yüz vermedim...

Ve genel prova günü sahneye, heyecandan ölen ama talihini denemekte haklı olduğuna inanan bir Lady Macbeth çıktı. Ertesi günden başlayarak da dünyanın başka bir yerinde olabilmek için milyonlar vermeye hazır zavallı bir yaratık vardı sahnede...

Basın, birkaç gazete dışında, oyundan çok olumsuz sözetti. Geleneksel oynanışa karşı çıkma küstahlığını gösteren Gatskill'e karşı acımasızdılar. Bazı yanlarıyla şaşırtıcı olan Alec'e karşı da yumuşak değillerdi. Benim içinse, söylenebileceklerin en kötüsü söyleniyordu. Acımasız, yaralayıcı değil, üzgündüler. Ve beni çok sevdiklerini söyleyerek bu durumun dayanılmaz olduğunu belirtiyorlardı. Gerçekten... dayanılmaz, katlanılmaz anlaşılmazdım... Kimi nasılsa söylediklerimi anlayabilmişti. Sözcüklerin bana acı çektirmesine ne denli üzüldüklerini belirtiyorlardı. Bana acıyorlardı. Amacım böyle bir sonuca ulaşmak değildi kesinlikle.

Genel provanın ertesi günü, önümde otuz, bana yüzyıl gibi uzun gelen otuz gün uzanıyordu. Shakespeare'in Royal Court'ta sahneleneceği haberi verildiği gün biletler kapışılmıştı ve otuz gece boyunca beni yargılayacak bir mahkeme önünde oynayacaktım.

Yukarda, dünyanın başka bir yerinde olmak için milyonlar vermekten sözettim... Şunu belirtmek isterim ki, Alec ve ben, bu iş için günde 7 sterlin alıyorduk. Ama bu arada o milyonları bulmak için göstermeyeceğim çaba yoktu, iyi oyun çıkarmadığımı bilen ve yalnızca yer ayırttıkları için gelenlerin karşısında oynamamak isteğiyle... Karşımda oturuyorlardı ve aynı sözleri benden çok daha iyi söylüyorlardı... Arada bir seyirciler arasında Japon turistler de oluyordu ve sanıyorum beni izlerken en az rahatsız olan onlardı.

Topluluğun bana karşı tutumu harikaydı, elimde mektubumla sahneye girmeden önce nasıl tirtir titrediğimi biliyorlardı. Bu mektup, Lady Macbeth'in oyunun özetini yapmak amacıyla seyircilere soğukkanlı kadınlar gibi okuması gereken bir mektuptu... Bu soğukkanlılığı, elinizdeki mektup sabah otobüslerinde okuduğunuz gazete gibi titrerken göstermek kolay değildi.

Üçüncü gece, son eleştiriler sahneye çıkışımdan kısa bir süre önce gözüme ilişti, daha doğrusu tepeme düştü. Salonu dolduran insanların onları okumamaları olanaksız, diyordum. Guiness'le ilk sahnemizde karşılıklı konuşurken sustum. Hemen farkına vardı ve beni kurtardı. Çok daha sonra yer alan şu sözleri söyledi: "*If we should fail*" (birbirimizin kafasını gözünü kıracak halimiz yok ya). Bu cümle beni canlandırdı, bu işi bilenlerin karşısında oynadığımız

için bir alkış koptu. "*If we should fail*"i yinelediğinde (ya başarısız olursak) tam anlamını verdiğinden bir alkış daha koptu.

Bu dört haftanın sonlarına doğru biraz gelişme gösterdim sanırım. Sert eleştirilerin karşısında koruyucularımız, hatta hayranlarımız bile oldu.

Her şeye karşın, bir daha böyle şey yapmayacağıma yemin ederim.

1966 yılının bu Ekim ayından bir de soğuğu anımsıyorum, korkunun yol açtığı soğuğu...

Ama bunun yanı sıra bir de büyük sıcaklık anımsıyorum. İş arkadaşlarımın, yaşam arkadaşlarımın sağladığı sıcaklığı: Jack Clayton, Haya Harareit, Betsy Blair, Karel Reiss, Gordon Jackson, Michael Truman, Sean Connery, Dirk Bogarde, Losey'ler. Beni koruyup evlerinde barındırdılar, beslediler ve güldürdüler.

Savoy'daki küçük dairemi de anımsıyorum. Çalışanlar Lady Macbeth'i, Alice Aisgill'den daha sevimsiz buluyorlardı. Onlar da gazete okuyordu tabii.

Küçük dairemi anımsadığım gibi bir de Bratislava'daki kuzinimi anımsıyorum.

14

Belleğimi harekete geçiren, Maurice Pons'un altı gün boyunca durup dinlenmeden sorduğu sorular oldu. Kaydedilen konuşmaların yazıya dönüşmesinden sonra, soruları ne denli çabuk yanıtladığımı ve en önemli noktaları unuttuğumu gördüm. Bu yüzden, makinemin başına geçtim, bir süre düşündükten sonra kağıt üzerinde konuşmaya çalıştım.

Düşünmek, sakınmak ya da diplomasiye kaçıp ne söyleneceğine dikkat etmek demek değildir. Düşünmek, söyleşinin karşıtıdır. Soruları, kendi kendine bir kez daha sormaktır.

Hatta "bir kez daha"yı da kaldırmak gerekir. Çünkü Maurice Pons yargıç değildir, sormadığı şeyler olmuştur.

Bu cümleyi *İtiraf*'tan sözedebilmek için söylemedim ve şimdi kaydedilmiş konuşmalara geçeceğim. Gel, Maurice, yalnız başıma sıkılıyorum; söylenmiş olanları yineliyorum gibi de gözükse, aslında aynı sorular yeniden sözkonusu olduğunda aklıma gelecek olan yanıtları aynen bırakmak istiyorum.

> *Filmleriniz sözkonusu olduğunda, bir seçim yaptığınızı hissediyorum. Seçilmekten hoşlandığınızı söylemenize karşılık, ret hakkını hiç elden bırakmıyorsunuz. Filmleriniz belli bir çizgiyi izliyor.*

Simone Signoret: Kafamı, gözlerimi, sesimi, kısaca kendimi, inançlarıma ters düşen herhangi bir işin buyruğuna vermem olanaksız. Antifaşist bir filmde bal gibi bir Gestapo görevlisini oynayabilirim. Ama faşist bir filmde hayranlık duyulan bir anne ya da bir sevgiliyi oynayamam. Kesinlikle yapamam bunu ve de yapmadım.

Canlandıracağınız kişiden çok işi seçiyorsunuz, öyle mi?

Simone Signoret: Yineliyorum: Seçmiyor, seçiliyorum. Seve seve kabullenebileceğim roller vardı, ama hiçbiri bana önerilmedi. Ben yalnızca birtakım işleri yapmamak, kabul etmemek özgürlüğünü elimde tuttum. Bunu da bana Prévert öğretti.

İsteyerek çevirdiğiniz filmler arasında, 1969 yılında rol aldığınız L'Aveu'yü *(İtiraf) düşünüyorum da...*

Simone Signoret: Evet, hepimize sorun yarattı. Arthur London'ın kitabı *L'Aveu* (İtiraf) piyasaya yeni çıkmıştı. Bizim kuşağımızın komünistlerini ve solcularını yıldırım gibi çarptı. Yapıtı ilk yayınlayanlar Çekler oldu. Çekoslovak Komünist Partisi izin verdi buna, kitabın çıkmasını istiyordu. Önceleri, film Fransız–Çekoslovak ortak yapımı olarak çekilecekti. Ama bu uzun sürmedi. Bir süre sonra, Çeklerin bu filmi çekmesi değil, London'ın kitabının okunması bile sözkonusu edilmez oldu.

Sırtımıza büyük sorumluluk yüklendiği için az kaldı vazgeçiyorduk filmden. Ama o sırada, bilinmesi gereken bir şey oldu: London 1967'de saygınlığına yeniden kavuşmuş ve davası sırasında (sahte davası) elinden alınan her şey nişanlarıyla birlikte kendisine geri verilmişti. Ona geri verilmeyen ciğerleri oldu. Ciğerlerinin onaltıda biriyle yaşıyor hâlâ. Sonra, uykusu da geri verilmedi ona. Verilen şey, bir çeşit küçük yaşam oldu...

Ve 1969'da, verilenlerin hepsi bir kez daha ondan geri alınmaya başlandı. Çekoslovak uyruklu sayılmamasına karar verilip daha önceki sahte davanın yalanları, suçlamaları, itirafları basında yinelendi. Bu kadarı fazlaydı –ve bizi çok yakından ilgilendiriyordu– çünkü hepimiz o dönemi yaşamıştık ve bir anlamda taraf olmuştuk. Eluard'ın o ünlü cümlesini anımsarsınız belki: "Suçsuzluklarını haykıran suçsuzlarla öylesine meşgulüm ki, suçlarını itiraf eden suçlularla uğraşamam..." Slansky davası sözkonusuydu o

sıra ve bu bildiriyi hepimiz imzalamıştık. Montand'la çıktığım bir turne sırasında Paris'ten Angers'ye telefon eden Jaeger'in sesini duyar gibi oluyorum. İmzalayanlar arasına katılmamızı istiyordu. Sonraları, başımızı epey ağrıtacak şeylerdendi bu.

L'Aveu Stalin'e karşı bir filmdir. Sonlarına doğru görülen Prag sokaklarındaki tanklar yönetmenin fikri değil, belgesellerden alman parçalardır. "Uyan Lenin, delirdi bunlar" yazısı senaristin buluşu değil, Prag sokaklarına yazılan bir yazının çevirisidir.

Montand, bu filmden, benden çok daha iyi sözeder. London'ın kahramanını ondan daha iyi canlandırabilecek birini göremiyorum. En az onun kadar kırgın olmak gerekiyordu bu rolü oynamak için. O da zamanında Eluard'ın metnini imzalamıştı. Montand'ın altı haftada oniki kilo verip iskelete dönerek çıkardığı o oyunu başka birinin oynayabilmesi için en az onun kadar kendini suçlu hissetmesi gerekirdi. Herhangi bir oyuncuyu saran duygudan çok daha güçlü bir duyguyla dolup taşması gerekirdi. Neden sözettiğini bilmesi, cinayetler döneminde bir şeyden haberli olmadığını anımsayıp yüreğinin parçalanması gerekirdi.

Bizden daha genç olan yönetmen Costa Gavras için aynı şey sözkonusu değil. Ama Nazi toplama kamplarında aylar geçiren Resnais'nin *La Guerre est finie* (Savaş Bitti) filminde yıllarca yaptığı İspanyol Komünist Partisi militanlığına Montand'ın kişiliğinde can veren Jorge Semprun bunu çok iyi anlayanlardandır. Neden sözettiğini bilir.

Bu film değişik tepkilere yol açtı. Adınız çevresinde de dedikodu yapıldı mı?

Simone Signoret: Bazı kişiler, bu filmden sonra Amerika ile ilişkilerimizin düzeldiğini ve vize alabileceğimizi söylediler. Yinelemekte yarar görüyorum, Amerikan vizesine sahip değiliz. Bu vizeyi, her yolculukta yeniletmek gerekiyor. Los Angeles'teki arkadaşlarımı görmek istesem, bu isteğimi anında gerçekleştiremem. Kızımın oraya gidip hastalandığını varsayın. Orly Havaalanına gidip herhangi bir uçağa binemem. Oysa Mafia'dan bir gangster, Kennedy Havaalanından uçağa binebilir ve Amerikalıların Fransa'ya gelme-

leri için vizeye gerek olmadığından rahatça Paris'e inebilir.

Kitaptan daha etkileyici olan *L'Aveu* filmine dönelim. Hiçle dolan dosyaların kabarmasını, yinelenip giden sorguların uzamasını izlemek korkunçtu. Mahkum olmasını sağlayacak yanıtların ezberletildiği suçluyu görmek korkunçtu. İşte, görüntünün yansıttıkları. Uydurma davaların ipliğini pazara çıkarmak önemlidir, bu uydurma davalar dünyanın neresinde geçerse geçsin, kimi ilgilendirirse ilgilendirsin. *Cadı Kazanı*'nda Proctor'un suçlu olduğunu ve şeytanla anlaştığını itiraf etmesi istenir. Ve Proctor istenileni imzalar. Son dakikada, "çocuklarım bir hain ve satılmışın çocukları olsun istemem," diyerek itiraflarını yırtar. Bunu, dürüst bir solcu olan Lambrakis'in öldürülmesini anlatabiliyoruz da neden onbir dürüst solcunun asılmalarını anlatmayalım? Neden? Neden, hep tek yönlü suçlamalarda bulunalım?

Yanıtı, Costa'nın trilogyasında buluyoruz. *Etat de siège*'de (Sıkıyönetim) Latin Amerika'da CIA'nın nasıl çalıştığını anlatıyor. Şili düşmeden önce, bu filmi Allende'nin yardımıyla Şili'de çekti. Allende olmasaydı, filmi çekemeyecek ve CIA'yı anlatan bu korkunç ve ciddi belgeseli oluşamayacaktı. Doğruluğuna inanılan olaylar açıklandıktan sonra her şeye hakkımız vardır. *L'Aveu* yüzünden komünistlerle aramızdaki çekişme bitmedi. Gazetecilerden ve başkalarından önce, filmi ilk görenler komünistler oldu. Boulogne'da bir öğle sonrası, onlar için bir gösteri hazırlamıştık. Andrieu, Aragon, Pierre Daix ve anımsayamadığım başkaları da vardı. Film, *Lettres françaises* dergisinde yerle bir edilmedi. Yazışleri müdürü Daix'in, Arthur London'ın damadı olduğunu da söyleyelim. Babasının hapiste olduğunu yeni anlayan filmdeki küçük kızla evlendi. Bu dramı çocuk yaşta yaşayan Françoise London'la. Ve küçük bir çocuğun belleği yanılmaz. Arkadaşları babasına hain dedikleri için okuldan alındığını çok iyi anımsıyor. Daix, gerici değildir! Komünist olduğu için o da Nazi toplama kamplarında yattı. Bütün bu grubun içinde, toplama kamplarına gitmeyen ve de komünist olmayan bir Montand vardı, bir de ben.

Filmin ilk gösterimine komünist konuklarınız nasıl bir tepki gösterdiler?

Simone Signoret: Filmi seyredip gittiler. Bize bir şey demediler. Ama, daha sonra Montand, militanlardan şöyle bir mektup aldı: "Teşekkür ederiz. Bu filmin yapılması gerekiyordu."

Bu söyleşinin ardından iki yıl geçti. O günden bu yana çok şey değişti. Görünürde bazılarının düşüncelerinde değişiklikler de oldu. Bugün *L'Aveu*'ye benzer bir film karşısında Fransız Komünist Partisinin tepkisi ne olur, bilemem.

Fransız Komünist Partisi *L'Aveu*'yü çekenleri filmin çekimi sırasında çok sıkıştırmıştı. 1969'da çekilen 1970 yılında gösterilen bu film, unutulmayacak bir olaydır. Dolayısıyla iki yıl önce Maurice'e verdiğim cevap, biçiminin hantallığına ve tekrarlara rağmen olduğu gibi kalmalıdır.

Savoy'daki küçük daire, Bratislava'daki kuzinimi anımsattı bana. 1968 Ağustosunu bana anımsatan da Bratislava'daki kuzinim oldu. "Kocasının kanının bedeli olan" parayla satın aldıkları arabanın içinde Çek sınırını geçerken, bizler İsveç'te gönlümüzce yaşıyorduk. Bizler, yani *The Seagull*'ın çekimine katılanlar.

Bu bitmek bilmeyen kitabın başlangıcında, *Casque d'or*'un çekimi sırasındaki sevgi halesinden sözettim. 1968 yılının Ağustos ve Eylülünde göl kıyısında ve gerçek martıların uçuştuğu bir datça dekoru önünde 1896'larda yaşayan bir aile vardı. Bu ailenin vasisi, blucinlerini çıkarmayan Sydney Lumet, babası da, bizim gibi giyinen Anton Çehov'du.

Bazı kişiler, yolculuğa çıkmak için LSD alırlar. Biz, Çehov alıyorduk, sonra da varsın yıkılsın dünya. Kendi dünyamızda tatile girmiştik. Anlatmakta olduğumuz dünyanın kaçınılmaz bir biçimde nasıl yıkılacağını gösteriyorduk. Nasıl hiç kimsenin kendisini seveni sevmediğini, nasıl toprakları işlemeden bırakıp Moskova'dan uzakta can sıkıntısı çekildiğini, yazar kişinin nasıl not aldığını, nasıl intihar edip başarısız olunduğunu ve sonunda başarıya ulaşıldığını, hiçbir şey yapmadan zamanın akıp geçtiğinin nasıl

seyredildiğini ortaya koyuyorduk. 1896'nın Çarlık Rusyası'nda nasıl yaşanıldığını oynuyorduk.

Dünya yıkılabilirdi. Ve yıkılıyordu. 1968'de Stockholm televizyonlarında, duran tankların üzerindeki genç Çehov'cuları gördük. Prag'da hiçbir işleri olmadığını anlatmaya çalışan yine Çehov'cu genç kızları, anlamayan yüzlerle izliyorlardı.

Stockholm'da beyaz ve zenci Amerikalılara rastlamak da olasıydı. Vietnam Savaşından kaçan bu Amerikalılar da televizyonda gösteriliyordu.

İsveççe yorumlanan bu görüntüleri yemekten önce seyrederdik. Aramızda kısa süre İngilizce yorumladıktan sonra, kendi dünyamıza dönerdik; rahatsız edilmekten hoşlanmıyorduk. En temiz duygular, bizi birbirimizden vazgeçmeyecek duruma getirmişti. İki aydan beri aynı çatı altında yaşıyor, ekmeğimizi, tuzumuzu paylaşıyorduk. Çekimin sonu yaklaştığında, hepimiz karşılıklı sevgi ve anlayışla dopdoluyduk. Yataklarımız bir değildi, ama her fırsatta kucaklaşıyor, el ele tutuşuyorduk. Birbirimizden ayrılmayı hiç mi hiç istemiyorduk. Ayrılmadık da. Biz, *The Seagull*'da işbirliği yapanlar bir kıtadan ötekine gece ya da gündüz, hangi saatte olursa olsun telefon eder, konuşuruz.

Sevgili *Martı*'mız, Paris'te, küçük bir sanat sinemasında tek uçuşunu yaptı (sanki Sydney Lumet, Vanessa Redgrave, James Mason, David Warner ve benim Çehov'u anlatan adlarımız, filme ufacık bir reklam yapılmasına hak kazandırmıyordu). Ama aynı *Martı* 1969'dan beri Amerika'nın bir üniversitesinden öbürüne neşeyle uçmakta.

Ama, anlatmak istediğim bu değil. Söylenenlere bakılırsa, LSD ile yapılan yolculukların sonu acı verirmiş. Çehov'dan uzaklaşmak üzücü değil, yürek parçalayıcıydı oysa. Repertuardaki en iyi Arkadina olmadığım halde, Lady Macbeth günlerinin tersine, "yazık, bu gün *The Seagull*'ı çevirmiyorum," diye düşündüğüm olur bazı sabahlar.

Bir aylık gecikmeyle elime geçen Bratislava'daki kuzinimin pelür kağıdına yazılmış mektubunu yolculuk dönüşü buldum. Kendi di-

limde yazılmış gazeteleri yeniden okuma, ilkbahar umudunun öldüğü Prag'da "olağan" durumun geri geldiğini ve ilk kez muhalif Sovyet yurttaşların Kızıl Meydanda tutuklandığını – bu haber sınırı aşmıştı – kendi dilimde duyma olanağını da bu yolculuktan dönüşte buldum.

Gölü çevreleyen yüksek ağaçların altında oturmuş, çevre düzenlemecinin "ısınmamız" için hazırladığı çayı içerken Çehov'a dalardık. Montand'ın Çehov'la ilgisi yoktu. O yirminci yüzyıldan uzaklaşmıyordu. Ben Arkadina iken, Montand *Ölümsüz*'de Lambrakis olmuştu. Eylül ayında Olympia Sahnesine çıktığında ben hâlâ Arkadina idim. İlk kez, Çehov yüzünden bir konserinin gala gecesinde bulunamadım. Küçük yaşta *groupie*'liği öğrenen ve bu işi çok iyi beceren Catherine yerimi aldı. Daha önce Stockholm–Paris–Stockholm yolculuğunu yapmama izin veren Sydney, bu yolculuktan vazgeçmemi rica ettiğinde çok ağladım. Gerçekte o haklıydı. İlk gece, orada ben değil, Arkadina bulunacaktı.

Prova, üzüntü, kaygı dolu günlerde Catherine orada olmuştu. Yandaki dükkandan jambonu ve çayı o almıştı. Soru sorulduğunda konuşması, bunun dışında susması gerektiğini biliyordu. Sydney, bir gece için gitmeme izin vermiş olsaydı, iki uçak arasında resim çektiren bir yabancı olacaktım. Belki de, ertesi gün göl kıyısına yabancı biri konacaktı.

Bir ekim akşamı, artık Nina olmayan Vanessa ile birlikte Olympia'ya adımını atan Arkadina değil, bendim. Film bitmiş ve Arkadina ile Nina ölmüştü. Ama Vanessa'yla ben yaşıyorduk ve birbirimizden ayrılmakta güçlük çekiyorduk. Bu yüzden, Londra'ya geçmeden önce benimle Paris'e gelmeye karar vermiş, yirmi yıldan beri ilk kez sonradan keşfedeceğim bu konseri görmek istemişti.

Çok başarılı bir konserdi. Hazırlığına katılamadığım için hem kıskançlık duyuyor hem de "O, şarkı söylüyor ama, kadın hep kuliste" efsanesini yıktığımdan kıvanç duyuyordum. Evet, kuliste bulunmamıştım bu kez. Beni, arkadaşımı ve salondaki üçbin kişiyi şaşırtan bu adamla övünüyordum. Yirmi yıldan sonra ilk kez kulisteki odanın kapısını ben açmıyor, vuruyordum. Açan da salonda olduğumuzu öğrenen sanatçı oldu... Eve dönmüştüm.

Birkaç gün sonra, iki aydan beri uzak kaldığım alışkanlıklarıma dönmüş ve herkes gibi ben de 1968 yılını yaşamaya başlamıştım. O sıralar, birleşip S.S.C.B. Büyükelçisine bir telgraf yolladık. 6 Ekim 1968 tarihli bu metni sakladık. 1956 yılındaki gibi Bay Vinogradov değil, Bay Zorine idi büyükelçi. Ve sözkonusu Budapeşte değil, Prag'dı.

Bugün size bu telgrafı göndermek amacıyla biraraya geldik. Sayın Büyükelçi, temsil ettiğiniz Sovyet halkına en içten kutlamalarımızı iletmenizi rica ediyoruz. Ülkenizde, 1905'den beri dünyayı büyüleyen geleneklerin mirasçısı olma cesaretini gösteren insanların hâlâ bulunması ve bu kadınların ve erkeklerin, tüm dünyadaki koyun sürülerine karşı çıkması yüreğimize su serpiyor. Pavel Litvinov, Larissa Daniel, Konstantin Babitsky, Vladimir Delaunay ve Vadim Dremliyuga' dan sözettiğimizi anlamışsınızdır. Sovyet yurttaşı olan bu beş kişinin* varlığı Sovyetler Birliği'ni oluşturan halk için büyük mutluluk olmalıdır.

Ne mutlu Amerikan halkına ki, Baltimore'lu dokuzlar (Daniel Berrigan, Philip Berrigan, David Darst, John Hogan, Thomas Lewis, Marjorie Melville, Thomas Melville, George Mische, Mary Moylan ve bir de Doktor Benjamin Spock**) topraklarında doğup büyümüşler. Gabriel Péri, d'Estienne d'Orves, Ermeni Manukyan, Henri Martin ve Maurice Audin*** gibi insanların varlıklarından ne mutlu Fransa'ya.

Bu telgrafın kopyasını gazetelere yollayacağız. Yayınlanması iyi mi olur, kötü mü bilmiyoruz, ama önemli olan yayınlanmasıdır.

Yves Montand, Alain Resnais,
Jorge Semprun, Vanessa Redgrave, Simone Signoret.

* *Çekoslavakya'nın Kızıl Ordu tarafından işgalini Kızıl Meydanda protesto ettikleri için mahkum edilen 5 Rus aydını.*

** *Amerikalı gençleri Vietnam'da savaşmamaya çağırdıkları için mahkum edilen Amerikalı aydınlar.*

*** *İlk üçü Direniş kahramanı, üçü de öldürülmüştür; Henri Martin Çin Hindi'nde savaşmayı reddettiği için tutuklanmış; Maurice Audin de Cezayir'de yapılan işkenceleri açıkladığı için tutuklanmış ve hapishanede kuşkulu bir biçimde öldürülmüştür.*

Fransız Komünist Partisinin gazeteleri dışında, tüm gazeteler telgrafı yayınladılar.

Herald Tribune "Ünlüler Protesto Ediyor" başlığı altında, ancak üçte birini yayınladı. Biz "Ünlüler", Sovyet halkıyla ilgili bölümden başkasını düşünmemiştik... *Tribune*'e telefon edip yazıişleri müdürüyle konuşmak istedim. Onu tanımıyordum. Hâlâ da tanımam. Yani, onunla karşılaşmadığımı anlatmaya çalışıyorum. Ama, her şeye karşın telefon ettiğim gün tanıdım sayılır. Hâlâ iyi bir görevde mi bilmiyorum, ama iyi bir Amerikalıydı.

Önce sevimsiz davrandı. Bürosuna gelen telgrafı yayınlamıştı ve neden şikayetçi olduğumuzu anlayamıyordu. *Le Monde*, *Combat*, *France-Soir* ve *Le Figaro*'yu okumasını ve kendisinin okuyucularına verdiğiyle karşılaştırmasını önerdim. Bir iki dakika bekleyip bekleyemeyeceğimi sordu. Acele etmemesini, vaktimin bol olduğunu söyledim. Peki, dedi. Beni hiç sevmemişti, gününü bölüyordum.

Bir gün önceki Fransız basınını beş dakika kadar karıştırdıktan sonra telefona geldi. Daha doğrusu, telefona gelen başka biriydi şimdi. Beni seven, teşekkür eden biri. Gününü bölmemiştim, metnin tümünü okumuştu ve telefon etmekte haklıydım. Hatayı onarabilmek için bizim bir düzeltme yazısı yollamamızın iyi olacağından sözetti. Vaktimiz kısıtlı olduğundan, bu yazıyı telefonun başında birlikte yazıverdik. Ertesi gün, telgrafımız gazetede bir kez daha, ama tümüyle yeraldı. Telgrafın altında Montand, Redgrave, Resnais, Semprun, Signoret imzası vardı ama gerçekte altı kişi tarafından yazılmıştı. Daha aşağıda da eksik metnin UPI ajansından alındığını ve okurlardan özür dilendiğini belirten bir yazı bulunuyordu.

Bu denli çabuk davrandığı için teşekkür etmek üzere bir kez daha telefona sarıldım. "Aslında ben teşekkür ederim, bilmediğim adları tanıttınız bana. Bizimkilere bir araştırma yaptırdım! Şimdi, Gabriel Péri, d'Estienne d'Orves, Manukyan, Maurice Audin ve Henri Martin'in kimler olduğunu unutmamak üzere biliyorum. Fransız tarihinden iyi bir ders aldım. UPI ajansına gelince, bundan böyle verdiği haberler sıkıca denetlenecek," dedi.

Tass Ajansının telgrafı ne yaptığını bilmiyoruz hâlâ.

Bay Zorine'nin kutlamalarımızı Moskova'ya iletip iletmediğinden de haberimiz yok. Ama hiç değilse, ufak bir yankının Çaykovski Tiyatrosunun eski seyircilerinin kulağına gittiği umudundayım. Belki o beş kişi de bizim Sovyetler Birliği'nde bulunduğumuz sıra o seyirciler arasındaydı.

Baltimore'lu dokuzların ve Doktor Spock'un mesajımızı aldıklarını öğrendim.

France-Presse Ajansının ilettiği mesaj, Fransız Komünist Partisi organı *L'Humanité*'nin hangi çöp sepetine gitti, bunu da şimdiye dek öğrenebilmiş değilim.

Telgrafın metnini bugün yeniden okurken "koyun sürüsü" imajına yer verdiğimizi görüyorum, bilinçsiz olarak. Herhalde Montand, Nazım Hikmet'in "*Akrep gibisin, kardeşim,*" diye başlayıp "*koyun gibisin, kardeşim*"le süren şiiriyle konserine girdiği içindi. Ama bazı şeyler ancak şimdi tüm açıklığıyla bana görünüyor.

Nazım Hikmet, Alkron'un yemek salonudur; pembe pelür kağıdına yazılan mektup, Bratislava'daki kuzindir. Bunu o sıra bilmiyordum, daha sonra öğrenecektim. Ama bizim Nazım Hikmet'le yemek salonunda oturduğumuz sıra o belki Alkron'un holündeydi. Özgürlük adına yakınmak için Moskova'ya giden Nazım Hikmet'le oturduğumuz sıra. Bratislava'daki kuzin bizi uzaktan görse bile, işitmesi olanaksızdı. Yanımıza da yaklaşamazdı.

Nazım Hikmet, şu sözleri söyleyen kişiydi: "1917'de mutluyduk, şendik, yoksulduk, güzeldik, paçavralarla çok iyi giyinmiştik." Biz dediğinde biz diyordu gerçekten: Mayakovski ve Yassenin yani. Vanessa Redgrave, *Marti*'dan önce Isadora Duncan'ın yaşamında oynamıştı. Yassenin'le evleniyordu o filmde... Semprun, *Ramon Mercader'in İkinci Ölümü*'nü yazıyordu; Resnais, Semprun'un *Savaş Bitti*'sini yönetmişti. Montand, Nazım Hikmet, Eluard, Prévert ve Desnos'un şiirlerinden bestelenen şarkılar söylüyordu, bir de Aragon'dan. O gün çok güzel şarkılar yazılmasına olanak veren çiğnenmiş özgürlüklerin hortlakları tepemizde uçuşuyordu sanırım, konsere ara verilen o gün. Sanırım bu havada telgraf metnini birlikte yazmak aklımıza geldi. Hiç kuşkusuz, Vietnam'a yağan bombaların da payı vardı bu girişimimizde. Costa Gavras'ın kurgu-

sunu tamamlamakta olduğu *Ölümsüz*'ün de.

1968 sonbaharı boyunca, Batıda ve Doğuda kendi adlarına yapılanlara katılmadıklarını açıkça söylemekten çekinmeyen kişilerin yanında olmak istedik. Bu kadar.

1969 yılının sonbaharında *L'Aveu*'nün çekimine başladık. Fransız Komünist Partisini üzmeyi yine de istemiyorduk. Aramızda komünistler bulunuyordu. Filmde hepsinin adı geçiyor, birinin dışında. Otuz hafta boyunca parasını alan bir teknisyen kız, film gösterilmek üzereyken adının açıklanmasını istemedi. Her şeye karşın iyi çalışmıştı oysa.

L'Aveu'yü gösteren tek sosyalist ülke Yugoslavya oldu. Orada, 1953 yılında "Titocu" olmak yüzünden asılanlardan sözetmek yasak değildir.

Moskova'da filmin, bazı ayrıcalıklı kişilerin görebildiği bir kopyası olduğu söyleniyor. Sovyet halkına hiç gösterilmeyen öteki filmlerle aynı rafta bulunduğunu tahmin ediyorum. *Cadı Kazanı*, *Ölümsüz*, *Sıkıyönetim* ve dublajının tamamlanıp tamamlanmadığını henüz bilemediğimiz *Yeryüzünün Tuzu Biberi* ile birlikte demek istiyorum.

Bunları yazarken de Fransız Komünist Partisini üzmek istemem.

Maurice'le yaptığımız eski söyleşiye döneceğim. Sizli bizli olmamız okuru şaşırtabilir. Az önce, "gel, Maurice," dedim. Sizli bizli olmak bir üslup inceliği değildir. Karşılıklı konuşmaya başladığımızda birbirimizi tanımıyorduk. Sen, konuşmamızı banda alan Dominique, seni de tanımıyordum. Ama bu altı günlük beraberliğin bir anında olsun, aramızdaki mesafeyi korumamız şaşırtıcı gelebilir.

Ben bu üç kişinin en yaşlısıyım. Maurice, işgal yıllarından sözettiğimde küçücük bir oğlan çocuğu olarak kendini yeniden görmüş olmalısın, sen de Dominique, yeni doğmuş bir bebektin sanırım. *L'Aveu* filmi yüzünden girdim bu söyleşiye. Sizli bizli olmamız bana yersiz geldi, ne yapalım, sürdüreceğim.

Plaklar yetmişsekiz devirli olmaktan çıkalı, herkes bir tele-

vizyon edineli her şey hızlandı. Bunu bilmeyen yok. Dolayısıyla, ikinize de bazı konularda söyleyeceğim yok. Örneğin, çevre kirlenmesi, kadınların özgürlüğü, psikanaliz, uyuşturucu maddeler, ırkçılık gibi. Açın televizyonunuzu, bu konuda yığınla açık oturum, nefis konuşmalar izleyebilirsiniz. Bu nedenle başka şeylere geçelim.

1968 olayları sırasında neler hissettiniz?

Simone Signoret: 1968 Mayısında Paris'te değildim. Saint Paul' deydim. Sinematek ve Henri Langlois olayı patlak verdiğinde Paris'teydim. 68 Mayısı diye anılacak olayların ilk kavgasında Jean – Luc Godard gözlüklerini yitirdiği sıra, birkaç sinemacıyla birlikte Chaillot Sarayının önünde bulunuyordum. Ama sanırım aylardan nisandı daha. Mayısta Cannes'daydım, ayaklanma rüzgarı film festivalinin üzerinde eserken sinema salonundaydım. Akşam döndüğüm Saint Paul'de, film festivalinin yarıda kaldığını öğrendim. Ama bunun belirtilerini sabah görmüştük. Truffaut, Louis Malle, Godard ve Polanski birbiri ardına kürsüye çıkmış, Paris'te olup bitenlerden sonra festivali sürdürmenin neden ayıp olduğunu açıklamışlardı. Ertesi sabah Colombe'un müşterilerinden kimse kalmadı.

Ben, aslında festival için değil, Saint Paul'de kalmak için gelmiştim. Paris'e dönmemekle çok şey kaçırmış olmalıyım. Söylendiğine göre, insanlar birden aralarında "ilişki" kuruvermişler. Benim insanlarla aramda bir kopukluk olmadığından, çok eskiden edinilmiş ve "birlikte konuşmak" diye adlandırılan şeyin böylesine yaygınlaştığını görmek herhalde hoşuma giderdi. Birçok şey kaçırmış olmakla beraber, orada olsaydım kesinlikle yapacağım pek çok çılgınlıktan da böyle uzak kalabildiğimi düşünüyorum. O sıralar kendime yazdığım ve sakladığım şu mektup 1968 Mayısında neler hissettiğimi bugün anlatacağımdan çok daha iyi açıklıyor:

Saint Paul, 2 Haziran 1968

Katılmadım. Her şeyi buradan yaşadım. Kendi kendime cevap

vermem gerektiği ve başkalarına vereceğim cevapları hazırlamak zorunda olduğum için bu pazar öğleden sonrasında bu ödevi yazıyorum. Katılmadım. Bağışlanmam için özürüm çok. Katılabileceğimi bilen bir ben varım, insan kendini katılmamaktan alıkoyamadığı zaman katılabilir. Tutku anlarında, ki ben bu anları iyi bilirim, insanı hareketsizliğe iten ulaşım grevi yoktur. Koşulların da yardımıyla, kendimi hareketsizliğe zorladım ve bunun da nedenini bilmeyi çok istiyorum. Beni en çok rahatsız eden bu.

Katılma İsteği

Katılma isteği hızla gelip geçti. Kasılmalar. Dalgalanmalar. Kocamış katılma isteği, orada olmak, bakmak, kayıtsız kalmaya hakkınız yoktur diye pek çok kez bağırırken kayıtsızlıkla suçlanma korkusu. 1968'in gelecekteki "emekli-leri"nin "neredeydiniz?" sorusunun korkusu; onlar bunu sorarken tıpkı benim insanlara "1940 ile 1944 arasında neredeydiniz?"i sorduğum zamanki havama bürüneceklер. Paris'te barikatlar kurulurken, Paris'te yapılacak işler varken, havuz güneşli diye güneş yağları sürünüp François ile "dilmece" partisine oturmanın utancı...

Katılmama isteği

Yapılacak işler. Nerede ve kiminle?
Sorbonne'a belki de yalnızca bir kez gidebilirdim. Herkesin büyük neşesine karışabilirdim, çocukların bazı konuşmalarından içleri kalkmasına rağmen genç de doğrulamaya çalıştıkları gençler katarının başını çekmeye çalışan ihtiyarların, soylu solcuların, resimlerinin çekilmesini isteyen kimi oyuncu hanımların, "1871'in kundakçı kızlarının" yanında yer alabilirdim. Sorbonne diyorum, tüm okuduklarım ve gördüklerimden sonra, buraya bir kez adımımı atar ve evime dönerdim.
Benimkilerin, yani oyuncuların yanına mı? Neden? Nasıl ani bir sorumluluk duygusudur ki bu, bir sosyal grup bu devrimde

kendinde söz hakkını bulabildi; oysa kimi basit ve açık olaylarda örneğin bazı küçük cinayetlerde(!) veya sömürge savaşlarında tavır koymak gerekince, ender istisnaların dışında, hep "ben oyuncuyum, politikaya karışmam"a sığınmıştı. Bütün gazeteleri okudum, Saint Just veya Robespierre rollerine bürünen şaşırtıcı isimler var. Ama Paul Crauchet veya Jacques Rispal'in isimlerine rastlamadım. Onlar, politika yaptılar, politikaya karıştıkları için hapis bile yattılar.

Katılsaydım, kaçınılmaz olarak faka basacaktım. Bir tutku anını izleyen haber. Tam zamanında söylenmiş bir sözüm yüzünden duyulan öfke. İklim, grev, iyi ya da kötü gerekçeler yüzünden katılmadım. Esas olarak, yalnız kalmak, gevezelik etmemek, başıma buyruk, baskısız, görüşsüz her şeyi derinlemesine gözden geçirmek içindi bu. Yargıç–gençliğin karşısında sanık sandalyesine oturacağımız mahkemede bizleri, yani benim neslimi savunmaya yarayacak şeylerin muhasebesi Sonraları bu evreyi de aştım. Bu çocukları o kadar iyi anlıyorum ki. Onlara hiç de işlerine yaramayacak bir geçmişin tüm iyiniyet, dürüstlük ve cesaret delillerini sıralamak, karşılarına savaş malullerini dizip sırayla yürütmeye benzer. Hepimizi aynı çuvala doldurmakta haklılar, bu çuvalda iyi insanlar yer alsa bile. Sonra bir baktım ki farkına varmadan onlarla hemen hemen aynı şeyleri söylüyorum. Örneğin Paris'i Authcuil'e bağlayan çevre yolunda: "İşte, Rosny, Marie' nin küçükken aştığı ilk su ve Jose'nin bunu izleyen her zamanki eklemesi, "evet, Marie'nin tek aştığı sınav" veya "işte Bonnières, Catherine, Bonnières'deki Singer fabrikasında ne üretilir?... –Singe (maymun) üretilir canım..." Bunlar artık hiç söylenemediği için ağlıyorum. Çevre yolunda hızla ilerleyen arabada bellekteki anıları canlandıracak bir nokta bulmak artık çok zor olduğu için konuşulmuyor. İnsanın bunu başarması için Proust olması lazım.

De Gaulle

1940'dan beri beni için için kemiren duygusallıktan kurtul-

dum artık. De Gaulle tanımına uygun biri oldu ya da zaten her zaman düşmanlarının onu tanımladıkları gibi biriydi. Ulusal Deha'ya sahip olduğunu inkar edemeyeceği bir gençliğe karşı Hugo gururu taşıyan ve tümüyle Fransız bir tek kelimesi olmadı De Gaulle'ün. Bazı sözcükleri özellikle büyük harf yazıyorum.

Diğerleri

Eski sendikacılar, komünistler ve sosyalistler de düşmanlarının onları tanımladıkları gibiler. Can sıkıcı. Eski gericiler de kendilerine benziyor, o halde onlar da kendi içlerinde tutarlılar. İnsanın yirmi yaşında olsa kesin içinde olacağı şeyin dışında tutulması acıklı ve bunu onlara söylememesi engellenmişlik... Ama burada uzaktan, güneşin altında birkaç gün içinde nasıl aldatıldıklarını görmek olağandışı ve iç parçalayıcı. Burada bir tek "CRS" (Compagnie Républicain de Sécurité), toplum polisi görmediklerini keşfetmek, Paris'in coğrafyasının temel sözcüklerini bilmediklerini öğrenmek ve sonuç olarak da neden gösteri için bu mahallelerin seçildiğinin derin anlamını kavrayamadıklarını farketmek...
Radyodan savaş öncesinin tüm sloganlarını duymak. "Fransa Fransızlarındır"ı yeniden duymak ve tahmin edilebilir rastlantılar sonucu bu korteji yönlendiren zavallı Malraux için bir damla gözyaşı dökmek...
Burjuvazinin çocuklarının Saint Germain Bulvarını çıkarken "biz hepimiz Alman Yahudisiyiz" diye bağırmalarını duymak ve bunun kimileri üzerinde birinci dereceden Yahudi düşmanlığı izlenimi uyandırdığını farketmek...
Pierrot'nun, turistsiz barının ardında radyodan "MIT – TER – RAND – A – LA – SAN – TE! MIT – TER – RAND – A – LA – SAN – TE!"yi duyduğu için Mitterrand'nın sağlık bakanı olarak atandığını sanması; sonra bardan içeriye giren iki İtalyan turistten bir kırmızı bir siyah bayrağın yanyana komünistlerle faşistler birarada demek olduğunu öğrenmesi...

Sonra bir de Hans Hartung var. Alman, Alman Yahudisi değil, 1939'da Fransa'da kampa alınmış, Hitler'e karşı savaşması için yabancı Légion'una sokulmuş, Hartung 60'ında bir genç. Pencereden dışarıya bakıyorum. 1945'de Alsace'da kaybettiği bacağının yerine dayandığı bastonu elinde, Hartung havuzda boğulmak üzere olan bir uç uç böceğini kurtarmaya çalışıyor – uç uç böceğini karısı görmüş. Bir süre önce daha mutluydular. Şimdi öyle değiller. Malraux'nun açılışını yapacağı serginin resimleri Tokyo ile Paris arasında bir yerlerde sıkışıp kalmış. Ve sonra, 1933'den beri... bunlardan yorulmaya başlamışlar.

İşte 1968 Haziran başında Saint Paul.

1968 Mayısı boyunca, sizi arayıp neden Paris'e dönmediğinizi soran olmadı mı?

Simone Signoret: Tabii, ama bunlar genellikle hiçbir tavır almayan kişiler olduklarından, birden devrimci olduklarını görmek beni çok şaşırtmıştı. Montand Paris'teydi, telefonlar işlediği sürece beni aradı. Aslında tek üzüldüğüm, sokağın heyecanını onunla paylaşmamak oldu. Olayları yerinde yaşadı o. Ama suçlayıcılar arasına katılmadı. Baktı, dinledi. Dediğim gibi, tek üzüldüğüm bu anları onunla paylaşmayışım oldu. 68 Mayısı konusunda başka diyeceğim yok.

Paris'e döndüğünüzde bir şeyler değişmiş miydi?

Simone Signoret: Belfort Arslanı heykeli hâlâ kırmızıya boyalıydı. Tüm yazılar silinmemişti. Gay – Lussac Sokağından sökülen parke taşlarından bazılarının yeri hâlâ boştu. Bu işin dış görünüşü. Bazı insanlar da değişmişti tabii. Üstelik, geri dönülmez bir biçimde.

68 Mayısında ün kazanan gençleri tanıyor muydunuz?

Simone Signoret: Hiçbirini tanımıyordum. Televizyonda tanıdım, diyebilirim. Televizyon, iki gece üst üste Georges Séguy ve Jean Ferniot ile tartışma olanağı sağladı onlara. Yanılmıyorsam, Cohn-Bendit, Sauvegeot, Geismar ve Castro vardı aralarında. Bu tartışmalardan, sanırım ilerde Séguy'un, "Cohn-Bendit mi?... tanımıyorum" sözü çıkacaktı.

Dönüşünüzde onlarla tanıştınız mı?

Simone Signoret: Kesinlikle hayır. O günlerin kendilerini nasıl değiştirdiğini anlatan kişilerle karşılaştım. Yaşamlarının ilk serüvenleriyle hâlâ allak bullak duran gençler. Oğullarının göz yaşartıcı gazlardan zarar gören gözlerini iyileştirmeye çalışan anneler. Sonra, Montand *Ölümsüz*'ü ben de *Martı*'yı çevirmeye gittik. Kısacası 1968 Mayısının gediklileriyle çok sonra karşılaştık. Artık, adları güncelliğini yitirmişti. Bazıları, uzun süren tutukluluk devreleri yaşamışlardı. Örneğin Jean Pierre Le Dantec'le Le Bris'nin, Geismar'in, Christian Riss'in davaları biz Amerika'dayken görülmüştü. Hiçbirini izleyemedik.

Onlarla nasıl karşılaştınız?

Simone Signoret: Dört yıl öncesydi, yanılmıyorsam. Biri Sorbonne'da öbürü Montparnasse Garındaki kilisede, iki açlık grevi yapılıyordu. Basın, bu grevlerin nedenini ve katılanların kimliklerini açıklamaksızın iki üç satırla geçiştirdi. Bir pazar sabahı, kahvaltıda, Montand, "iki adım ötede onaltı gündür grev yapılıyor ve biz bunun nedenini bile bilmiyoruz," deyiverdi. Costa'yı da çağırıp birlikte Sorbonne'a yollandık. Oraya vardığımızda, kendimizi gülünç hissediyorduk. Onlara, "yahu," dedik, "dünyadan habersiz geldik. Şu işi anlatsanıza". Bizi görmek hepsini şaşırtmıştı, ama hoşnuttular. Fazla ziyaretçileri yoktu ve iyi insanlardı. Cezaevi reformunun gerçekleştirilmesini istiyorlardı. Yalnızca siyasi tutuklular adına değil, her tutuklunun adına istiyorlardı bunu. "Ne yapabiliriz? Yemeğimizi paylaşamayız, ama nasıl yardımımız doku-

nabilir?" diye sorduk. "Basındaki ablukayı kaldırabilirsiniz. Bazıları bizden sözediyor, ama büyük basın hiç ilgilenmiyor," dediler. Onlara bir deneyeceğimize söz verdik ve yemeğe gittik. Sık sık yaptığımız gibi de Lazareff'e başvurduk.

Lazareff'le ilişkileriniz nasıldı?

Simone Signoret: Babamın arkadaşı olduğu için çocukluğumdan beri tanıdığım bir insandır Lazareff. Onunla savaştan sonra karşılaştım, tüm Fransız oyunculardan farklı olarak, ilişkimiz daha derindi. Lazareff'in bana epey yardımı dokundu. Tartışma konusu olabilecek bir gazetenin patronuydu ama kişi olarak tanıdığım en cömert adamlardan biriydi.

Gerçek bir gücü var mıydı?

Simone Signoret: Güç de laf mı? Lazareff'le dostluğumuzdan hiçbir zaman kendimiz için yararlanmadık. Mesleğimizde karşılaştığımız önemli güçlükleri düşündükçe bu bana gülünç geliyor. Bizden, bir tek gazete genellikle sözetmezdi, daha doğrusu mesleki başarılarımıza çok az değinirdi, *France-Soir*'dı bu gazete. Kişi olarak bizi ilgilendirmeyen, ama onu bulaşmak zorunda bırakan bir çağrıda bulunduk mu kaçtığını hiç görmedim. Cemile Buhired'in gördüğü işkenceleri anlatan Georges Arnauld ve Vergès'in kitabından sözetmesini istediğimizde, hemen bir başyazı kaleme aldı. Chris Marker'in el altından yönettiği bir grup sinemacı tarafından yapılan *Loin du Vietnam* (Vietnam'dan Uzakta) adlı filme yardım etmesini istediğimizde, yardımını esirgememiş, hatta bir büro da vermişti gazetesinde. Grimau'nun Franco tarafından kurşuna dizilmesinden bir gün önce -ki kurtulma şansı hâlâ vardı- gazetesinde olaya büyük yer vermiş ve Bayan Grimau ile Birinci Sayfadan Beş Sütun adlı ve kendisinin yönettiği ünlü televizyon programında bir konuşma yaptırmıştı.

Yanılmıyorsam, ben, vicdanını rahatlatmasını sağlıyordum.

Şöyle bir şifremiz vardı: "Baksana Pierrot, bu tam sana göre bir iş!" diye arardım onu. Gülerdi. Çünkü, kimsenin ondan beklemediği bir tavrı almak zorunda kalacağını anlardı. Bundan da hiç kaçınmadı.

Lazareff, dostlarını yitirmeyen bir kişiydi. Paris'te, "Lazareff öc aldı" ya da "Lazareff alçakça davrandı" diyebilecek birinin bulunduğunu sanmam. *France Dimanche* adlı haftalık gazeteyi yönetirdi. Bir keresinde, *France Dimanche*'da çıkan bir haber yüzünden ona dava açmak zorunda kalmış ve kazanmıştık. Kendisinin de hoşlanmadığı kişiliğinin can sıkıcı yanıydı bu.

France Dimanche hakkındaki davayı kazandığımızı söylerken aptalca davrandım galiba. Georges arkadaşımız olmasaydı, Bay Georges Kiejman kazandı demem gerekirdi. Montand'la benim açtığımız davaların sayısı kabarık olsaydı, sanırım söyleşimizde Bay Georges Kiejman'ın adı sık sık yinelenecekti. Yinelenmemesinin nedeni bunun açtığımız tek dava olmasındandır. Bay Georges Kiejman'ın mesleğinde pek önemli yer tutmayacak bir dava. Georges'un ve bizim yaşamımızda en önemli olan, davasız savunmasız, basında yer almasız ve vekalet ücretsiz, dostluğumuzun sürmesi. 1950'de *Ombres et Lumierès*'in senaryosundaki ufacık pürüzü çözümlemeye çalışan genç stajyerden, "121"lerin suçlu sayıldıkları bir dönemde onları savunmaya hazır olan avukattan sözedebilirdim. Onun hep yanımızda olduğu çok açıktı. En eski dostlarımdan bir olduğunu söyleyerek öğünüyorum.

Açlık grevine katılanlara dönelim. Louveciennes'deki salonun kalabalık bir köşesinde –her pazar olduğu gibi kalabalıktı, Lazareff'lerin evi– Pierrot'nun kulağına kısık sesle "iyi bir haberim" olduğunu fısıldadım. Aynı gece, Sorbonne'a ve Saint Bernard Kilisesine bir muhabirle bir fotoğrafçı yolladı. Ertesi gün, *France–Soir* olaya beş sütun ayırmıştı. Bire doğru, Costa, Montand ve ben kiliseye gittik. Gazetecilerle radyocular oradaydı. Grevcileri baştan beri ziyaret eden ve destekleyen Clavel, Foucault, Claude Mauriac, Joris Ivens de oradaydılar. Mihèle Vian ve Geneviève Clancy grevciler arasındaydı. Benizleri uçmuştu, konuşmakta zorluk çekiyorlardı, titriyorlardı. Bu uzun orucun izleri kalmıştı onlarda. Gerçek-

te hepsi ölmek üzereydiler. Foucault, grevi durdurmalarını istedi. Cezaevi dışında, suçsuz ve de ilk Hristiyanlara benzetilebilecek kişilerce yapılan bu ilk açlık grevinden sonra "cezaevi reformu" denen şey gerçekleşmeye başladı. O pazar sabahı kahvaltı ederken, Sorbonne'un küçük bir kütüphanesine neler olup bittiğini görmek isteyen Montand ne iyi düşünmüştü.

Çağrılmış olsaydınız da gider miydiniz?

Simone Signoret: Bilemiyorum. Günümüze, o andaki durumumuza, işimize bağlı olacaktı, sanırım. Belki de çağrılma biçimine, kimler tarafından çağrıldığımıza da bağlı olurdu gitmemiz. Bildiğim tek şey, çağrılıp gitmeseydik, bir kadın ya da bir erkeğin öleceğiydi – ki bu olasıydı – ve bu bizi rahatsız edecekti. Radyodan biri orada ne yaptığımızı sormuştu. Orada bulunmamızın felaket anlarında yazılan senaryoları beklemekten daha olumlu olduğunu söylemekle yetindik. Gabrielle Russier tutukluyken, Fransa'nın onun için bir şeyler yapmaya çalıştığı söylenemez. Oysa tüm Fransa, yaşam öyküsünü sinemada görüp ağladı... Cezaevindeyken, ona mektup yazmadığım için kendimi bir türlü bağışlayamıyorum. Düşündüğüm halde yazmadım.

Neden?

Simone Signoret: Gülünç olma korkusundan. Kendimi çok önemli göstermekten çekindiğim için. Aslına bakarsanız, bu genç filoloji öğretmeninin benim kim olduğumu bilmesinin pek önemi yoktu. Ama intihar ettiğini radyodan öğrendiğim gün, ona yardım etmemiş olmaktan ötürü çok rahatsız hissettim kendimi. Mektubum eğlendirici olur, belki de zamanında eline geçerdi.

France-Soir'daki grevle ilgili haber, 68 gençliğinin bizim hakkımızda iyi şeyler düşünmesini sağladı (dört yaş daha büyüktüler). Bu olaydan bir süre sonra, Montand Saint Paul'deyken, Renault'da açlık grevi yapan üç işçiyi hemen gidip görmem konusunda bir çağrı aldım. Renault işçisi değildim, bu yüzden gitmek

istemiyordum. İşçilerin işine burnumu sokmaya hakkım yokmuş gibi gelir bana, onları fazla tanımadığımdan neden sözedeceğimi bilemem diye düşünürüm. Bir gün Renault işçisi olmam mümkün değil, ama hepimiz her an cezaevine düşebiliriz. Bu nedenle "cezaevi reformu" herkesin, hepimizin sorunudur.

Kim çağırmıştı sizi?

Simone Signoret: Sartre'ın yolladığı Jean-Pierre Le Dantec. Bütün bunları ona da anlattım. Hepsini biliyordu, ama onları ilgilendiren proleter olmayışım değil, haberin basına yansımasını sağlamamdı. Hiç, ama hiç kimse grevcilerden sözetmemişti. On gündür sürdürdükleri açlık grevinin elbette bir nedeni vardı. Kısacası kendilerine göre nedenleri vardı ve bunların duyulmasını istiyorlardı. Neyse, Jean-Pierre'in eski arabasına bindim (Jean-Pierre'i bir saat öncesine dek tanımıyordum, sonradan dost olduk) ve Billancourt'da küçük bir sokaktaki modern kilisenin önünde indim. Göze çarpan bezlerde "gelin, gelin, size açlık grevini neden yaptığımızı anlatacağız," yazıyordu. Sokaktan pek gelip geçen olmadığı için insanın ya çok inançlı ya da çok Maocu olması gerekirdi burayı bulabilmesi için.

Kilisenin içine üç kamp yatağı konmuştu ve bu yataklarda oturan üç kişinin, Sorbonne'daki ya da Saint Bernard'dakilerin solukluğunu henüz kazanmamış olmakla birlikte bir hafta öncesinin canlılığını korumadıkları da belli oluyordu. Beni onlar çağırdıklarından, gelmem de şaşırtmadı. Memnundular, ertesi gün *France-Soir, L'Aurore, L'Express* belki de *Match*'ın yalnızca kendilerinden sözedeceğini umuyorlardı. Buna fazla bel bağlamamalarını, bu gibi işlerin bir anda basında duyurulmasının pek kolay olmadığını söyledim.

Açlık grevinin nedenini anlatabilir misiniz?

Simone Signoret: İkisi işten çıkarılmıştı, üçüncüsü de onlara destek olmak amacıyla greve katılmıştı. İşten çıkarılanların biri Faslı S.

bin M., öbürü Portekizli J.D. idi. Başlarına iş açar kaygısıyla adlarını söyleyemiyorum. Üçüncüsü, işçilikle ilgisi bulunmayan, öğretmen Christian Riss'di. Adını vermekle onu sıkıntıya düşüreceğimi sanmıyorum. Neyse, elimden geleni yapacağıma söz verdim ve içim rahat olarak eve döndüm. O kiliseye bir kez gideceğimi sanıyordum. Oysa, günlük ziyaretlere dönüştü gidişim.

Ağzına tek lokma koymamak gibi çok güç bir işi yüklenen bu insanlarla ilgilenmeye başladığında, grevciyle ziyaretçi arasında bir bağ kurulur. Yemeğini düzenli olarak yiyen ziyaretçi evine, özel yaşamına döner, ama yemek saatlerinde açlık grevi yapanları düşünmekten kendini alamaz. Bu da, siyasal veya toplumsal ilişkilerle ilgisi olmayan, organik sayılabilecek bağların doğmasına yol açar. Gittiğimin ertesi günü "onların yemek yemediğini" düşündüm. Ve oraya döndüm. Sonuçta ben onları, onlar beni görmeye alıştık. İnsancıl ilişkiler açısından, bunun ne denli saf ve temiz olduğunu bilemem... İki hafta boyunca, her gün onları görmeye gittim. Ama, olay kesinlikle kimseyi ilgilendirmediğinden iyi haberler götüremiyordum. Gerçi, *Nouvel Observateur* dergisi az da olsa değinmişti, ama önemli günlük gazetelerde en ufak bir yankı yoktu. Komünist gazetelerde de olaya ilişkin bir şeye rastlanmıyordu. Yalnızca, *Combat* ve *Le Monde* gazeteleri iki üç cümleyle değinmişlerdi. Ama, bunların hiçbiri basın ablukasını ortadan kaldıramıyordu. Bir kez daha bencilce davrandım, bilgi sahibi olmak için bu olaydan yararlandım.

Bir kere daha bu sınıfın insanlarına göre kendimi tanımlama olanağı bulabildim. Grevci işçiler de oyuncuları tanımıyorlardı ve onlar hakkında yanlış düşünceleri vardı. Yanlarına gitmek, gerçeği açıklamayı gerektiriyordu. Devrimci olmadığımı, hayatımı iyi kazanabildiğimi -kuşku duydukları yoktu ya bundan- isteklerini çok iyi anlamama karşın benim isteklerim olmadığından paylaşamadığımı, buna karşılık benim yaşamımı değiştirmeyen ama ilgimi çeken güçlü çabalarından ötürü onlara saygı duyduğumu belirtmem zorunluydu. Onlardan olmadığımı, onlardan sayılmam için hiçbir neden olmadığını açıkladım. Sanırım, onlardan olmadığınızı ve yaşamlarını paylaşmadığınızı dürüstçe ortaya koyduğunuzda,

mücadelelerine yardımcı olabilirsiniz.

Bu üç kişinin günden güne yıkıldıklarına tanık oluyordum. Amacına ulaşan açlık grevlerinin yanı sıra, amacına ulaşamayan ve tam anlamıyla fiyasko olanlar da vardır. Onları görmeye gelenler de gün geçtikçe azalıyordu. Bense, kendimi 1905'den önce devrimcileri şatolarına alan Rus kadınlarına benzetiyordum. Hem gülünçtüm hem değil. Onlara gösteriler yapmakla kendimi gülünç düşürüyordum, çünkü hiç sırası değildi. Bir süre sonra, yataklarının çevresinde, birkaç Renault işçisinden, onlara filmler gösteren Joris Ivens'den ve de Sartre'den başka kimse kalmamıştı. Bütün bunlar da işe yaramıyordu. Ben oraya taksiyle gidiyor, kilisenin kapısında iniyordum. Yağmurdan silinmeye yüz tutan bezleri gören iki taksi şöförü, "ben de sizinle geleceğim, neden açlık grevi yaptıklarını öğrenmek istiyorum" demişlerdi. Oraya başkalarını, Regis Debray'i, Costa Gavras'ı, Michel Drach'ı, Chris Marker'i de götürdüm. Bazılarının yoksulları görmeye gittikleri gibi gidiyordum açlık grevi yapan arkadaşlarıma.

Bir gün, şaka olsun diye –yemek yemiyorlardı, hiç olmazsa azıcık eğlensinler diye– şöyle dedim: "Aslına bakarsanız, birinizin çok kötüleşmesi, hatta ölme noktasına gelmesi gerekir. Basın ablukası herhalde böyle kalkar." Kehanette bulunduğumun farkında değildim. Ondokuzuncu gün açlık grevini durdurdular, eşyalarını toparlayıp hastaneye yollandılar. Papaz yanlarındaydı. Ve harika bir insandı. Ertesi gün, grevcilerden olmayan Pierrot Overney, Renault'nun silahlı muhafızlarından Tramoni tarafından öldürüldü. Ve böylece grevcilerden sözedilmeye başlandı.

François Mitterand'ın kitabında söylediği gibi, Fransız televizyonu, olaydan bir süre sonra kaçırılan Nogrette'in ailesini görmeye gitti (adam kaçıranların hayranı değilim) ama Pierrot Overney'nin ailesine aynı ilgiyi göstermedi.

Pierrot Overney "poster" oldu. İnsanların isteklerine ilgisiz davrananların basındaki ablukayı kaldırmak için gerçekten birinin ölmesini beklediklerini anladığım gün taş kesildim diyebilirim. Sonra, Pierrot Overney toprağa verildi. Cenaze törenlerinden pek hoşlanmam. Sevdiğim kişilerin cenaze törenlerine katılmam, ama

bu kez katılmak, orada boy göstermenin dışında bir bildiri niteliği taşıyordu. Bu yüzden törende hazır bulundum. Yine de halkın arasına karışmış ünlü oyuncu gülünçlüğünden kendimi kurtaramıyordum. Üstelik Saint Paul'den gelmiştim ve aynı gün uçakla geri döndüm. Bir günde Renault işçisinin aylığına yakın bir para harcadım. Bu olayla alay edenleri anlayabilirim, zaten anlatmam da kendi kendimle alay ettiğimi gösteriyor sanırım.

Fransız Komünist Partisi, genç yaşta ölen Overney'ni kıyasıya eleştirip kışkırtıcılıkla suçladı. Kendini öldürtmeyi beceren bu küçük kışkırtıcıya cenaze töreninin yapılması anlamsızdı. Bunları ben uydurmadım, okudum. Papaz da görevini yerine getirmemekle ve açlık grevcilerine yardım etmekle suçlandı. Pierrot Overney'nin toprağa verildiği gün, yöredeki evlerin mutfaklarında, eski komünist militanlarının oturduğu sosyal konutlarda yürekler acısı sahnelerin geçtiğine eminim; bu tür gösterilere tek başına katılan kadınları ilk kez o cenazede gördüm. Benim yaşımda, hatta benden yaşlı kadınlardı bunlar. Hepsi de dul değildi! Clichy Alanında toplanmış ve birlikte gelmişlerdi. Onlar, ne burjuva ne de Maocuydular, yalnızca proleter karılarıydı. "Ne olursa olsun, gideceğim," diyen insanlardı. Marie-Jose Nat, Michel Drach, Maurice Clavel ve ben, ne dediklerini duymuştuk, Père Lachaise mezarlığına doğru ilerlerken.

Gürültücü, öfkeli, yirmi yaşlarında bir delikanlı öldürülmüştü. Elinde demir çubuk olduğu doğruydu, ama Bay Tramoni'ye vurmuyordu ki! Bay Tramoni ise onu tabancayla öldürmüştü. Evet, başka cinayetlere benziyordu bu da. Proleter karıları bile verilen talimata uymuyor, Maocu da olsa bir gencin cenaze törenine katılıyorlardı.

Eski militanlar da vardı cenazede. Gözleri yaşlıydı, gülüşleri hem acı hem de sevinç içeriyordu. "Ya, sen de geldin demek ki!" der gibiydiler. Yüzü yabancı gelmeyen biri önümden geçip selam verdi, karşılık verdim. Onu hiç tanımadığımı anlamam için aradan iki üç dakika geçmesi gerekti. *La Chagrin et la Pitié* (Üzüntü ve Acıma) filminde gördüğümüz partizanların komutanıydı o. Kim olduğunu anladığımda, gözden kaybolmuştu bile.

Bu olayda yararlı olduğunuzu düşünüyor musunuz?

Simone Signoret: Dürüstçe yanıtlamam gerekirse, hayır. Ama, gerçekten yararlı olduğumu gösteren kısa bir öykü anlatmak istiyorum.

Üç yıl önce, Alain Krivine, sağcı "Yeni Düzen"in bir mitingine karşı gösteri yapmakla suçlanıp tutuklanmıştı. 68 Mayısı çocuklarından değilim, Troçkist değilim, değişik Troçkist hareketleri ayıran görüş farklarını bilmem, bütün bunlar beni ilgilendirmez de. Tutuklanan genci hiç görmemiştim, ama tutuklanmasının nedenini anlayamıyordum.

"Eğitimleri, mezhepleri, yönelimleri ve inançları ayrı" olan bir grup Montand'ın aralarına katılmasını ve Adalet Bakanından tutuklunun hemen salıverilmesini istemek üzere girişimde bulunulmasını kararlaştırdı.

Kocam Londra'daydı, bu yüzden Reggiani, Piccoli ve ben, üniversite profesörleri, İnsan Hakları örgütünün temsilcileri, Direniş Hareketinin birkaç ünlü adı, sendikacılarla ve eski bakanlarla birlikte harekete geçtik.

Vendome Alanındaki Adalet Bakanlığının önünde, saat 16'da buluşacaktık. Kalabalık değildik, ama topluluğumuz ünlülerden oluşuyordu.

Saat 15:55'e doğru, bir taksi Serge Reggiani'yi ve beni Adalet Bakanlığının önüne bıraktı. Chez Paul'de yemek yemiştik. Bizi tanıyan biri, kendisini duyduğumuzdan habersiz, şöyle demişti: "Manda'nın ve *Casque d'or*'un yaşlanmasına katlanamam..."

Neyse önemli olan bu sözler değildi. Daha önce de söylediğim gibi, saat 15:55'di. Kalabalık olmayacağını ve herkesin özenle seçildiğini de söylemiştim. Ama büyük kapının önünde iki nöbetçi vardı yalnızca ve gölgeleri bu güzel alanın kaldırımlarına yansıyordu.

O sırada, tanıdık bir ıslık sesi duyuldu. Vendome sütununun önündeki parmaklıklara uzun boylu biri dayanmıştı. Alpaka giysisi ve kravatıyla harikaydı Piccoli!

Randevularına sadık olan üç şaklaban! Hem gülünç hem de iç

iç açıcıydı.

Saat 16'yı 7 geçti. Herhangi bir öğretim üyesi ya da papaz görünürde yoktu. Artık, kendimize soru sormanın zamanı gelmişti.

Saat 16'yı 10 geçe Adalet Bakanlığının pencereleri açıldı, kadınlı erkekli bir sürü insan bize bakmaya başladı.

Piccoli işi ele aldı ve nöbetçiye içerdekilerin birilerini bekleyip beklemediklerini sordu. Nöbetçi bir an ortadan kayboldu. Hayır, odacının da bu konuda hiçbir bilgisi yoktu. Ama, kızı için bir resmimizi imzalamamız hoşuna giderdi!...

Saat 16:15'de, genç bir adam Ritz'den çıkarak bize doğru koşmaya başladı. O da imzamızı almak istiyordu.

16:18'de belleklerimizi kurcaladık. Randevu saatini ya da tarihini yanlış anlamış olamaz mıydık? 17'ye kadar bekleyecek, kimse gelmezse dönecektik. Beklerken ne yapabilirdik acaba? Bu güzel ve bomboş alanda ayak sürümekten yorulmuştuk. Üstelik, dostça bakan, öteki arkadaşlarını çağıran ve bize işaret eden ilk kattaki daktilo kızlar da pek eğlendirmiyordu bizi.

Evet, ne yapılabilirdi? Gidip bir kadeh atabilir miydik? Sonra da gelir, ne olduğunu öğrenirdik.

Aramızda konuşup en yakın yere gitmeye karar verdik.

Genç adam, yeğenleri, kardeşleri ve annesi için bir sürü imza alıp yerine dönmek üzereydi. 17'ye kadar beklerken, bir şeyler içeceğimiz açık bar var mıydı Ritz'de acaba?

Otelcilik Okulundan yeni mezun olan bu nazik delikanlı Bar Coté Cambon'un açık olduğunu söyledi. Bize herhangi bir yardımda bulunup bulunamayacağını sordu, isteklerimizi seve seve yerine getirebileceğini de sözlerine ekledi.

Yönetimi elden bırakmayan Piccoli, bakanlığın kapısına – sınırlı sayıda, ama seçkin – bir kalabalığın gelip gelmediğine dikkat etmesini istedi. Fazla işi olmadığından, delikanlı bu görevi neşeyle kabullendi. Otobüs turisti mevsimi olduğundan fazla işi yoktu.

Bar Coté Cambon'a giden yolu gösterdi. Kalın halılar üzerinde yürümeye başladık. Bar, girişe yakın değildi. Uzun koridorların solunda ve sağında Hèrmes, Lanvin, Cartier vitrinleri bizi küçümser edalarla sıralanmıştı. Sonunda barı bulduk. Barmen bizi içeri

aldı. Ama, onu rahatsız ettiğimiz belli oluyordu. Bara gelinecek saat değildi. İçeri girdiğimizde, günlük müşterilerine zeytin ve eğlencelik hazırlamaktaydı. Başka bir deyişle, saat 18 müşterilerine hazırlamaktaydı kendini. Adalet Bakanlığındaki daktilo kızlar bizi hemen tanımışlardı, ama barmenin "üç büyük oyuncuyu" tanımadığı belliydi! Ne içeceğimizi sorduğunda "üç bira," demememek için kendimizi tuttuk.

Gülme nöbetimizin daha geçmediğini de söylemek gerek. Neyse ki Piccoli ciddi havaya büründü yeniden ve üç Fernet-Branca istedi. Bu seçkin ve sindirimi kolaylaştıran içkinin yanında biranın sözü edilebilir miydi? Tabii, İtalya'ya gidenler bilir...

Barmen, içkilerimizi getirdi ve zeytinlerinin başına döndü.

Fernet-Branca'larımızı henüz ağzımıza götürmüştük ki, Otelcilik Okulunun yeni mezunu, antik çağlardaki trajedilerin koro başını anımsatan bir tavırla soluk soluğa yanımıza geldi. "Müdür bey sizi bekliyor," dedi.

Barmen zeytinlerini unutarak kulak kabarttı. Dördümüz de aynı anda otel müdürünü düşünmüştük. Anlamalıydı, üçümüz de taşralı tüccarlar olmalıydık. Yoksa bu saatte barda işimiz neydi? Biri kadın olmak üzere üç köylüydük, evet.

"Ama, biz Ritz'in müdürünü görmeyi istemedik ki," dedi Piccoli. Genç adam, Adalet Bakanlığından sözettiğini açıkladı. Gelişimiz Bakanın Özel Kalem Müdürüne bildirilmişti. Nöbetçiler, daktilo kızlar ve kapıcılar durumu açıklamış olmalıydı. Bizim Ritz'e girdiğimizi öğrenen Özel Kalem Müdürü de birini yollayıp görüşmek istiyorsak bizi beklediğini bildirmişti.

Topluluğumuz oluşmamıştı. Ne okuyacak herhangi bir bildiri ne de ayrıntıları açıklanmış veriler vardı elimizde. Biz buraya, ırkçılığa karşı çıkan bir gencin tutuklanmasını görüşmeye gelmiştik. Üç kişilik bir "delegasyon" ne ölçüde yararlı olabilirdi? Düşüncelerimizi delikanlıya söyledik ve bunu iletmesini istedik.

Koşarak gitti. Barmen bize başka gözle bakıyordu artık. Ne tüccar ne de köylüydük. Bildiği tek şey, kendi müşterileri türünden olmadığımızdı.

Gerçeği açıklamak için bize sunulan bu fırsattan yararlanma-

manın aptallık olacağına karar verdik. İlk kez adımız gazetelere geçmeyecekti ve aralarına katılmamızı isteyen, belki de öne sürecekleri düşünceleri onaylayamayacağımız kişiler olmadan da durumu anlatabilecektik.

Serge, Michel ve ben, barmene selam verip dışarı çıktık. Uzun koridorları bu kez sağa sola bakınmadan koşarak geçtik, yeni arkadaşımızı bulup geleceğimizi söylemesini rica ettik.

O bir kez daha koşarak uzaklaştı. Daktilo kızlar pencereye koşuştular. Kapıcı, çok yakışıklı birinin durduğu kapıya götürdü bizi.

Güleç bir insandı. Burada bulunmamızın nedenine ilişkin en ufak bilgiye sahip değildi, ama kim olduğumuzu çok iyi bildiğinden "büyük ekip" demekten kendini alamadı.

Güzel bir bahçeye bakan büyük odanın bir köşesine götürdü bizi. Müdür beyin odasındaydık, ama bir dost ziyaretinde olduğumuz izlenimini vermeye çalışıyorduk. "Nedir sözkonusu olan?" diye sordu.

Lüks bir salonu andıran bu odaya gelmek için Ritz koridorlarını koşar adım geçtiğimizden, ne söyleyeceğimizi kararlaştıracak vaktimiz olmamıştı. Ama Piccoli'nin söze başlaması ve buluşma tarihinde yanıldığımızı belirtmesi fikrinde anlaşmıştık. Böylece, bizim delegasyonu da küçük düşürmemiş olacaktık. Solcular arasında hüküm süren kargaşalık martavalını pekiştirmeye hiç gerek yoktu.

Piccoli, bizim sanatçı olduğumuzu ve her sanatçı gibi dalgınlıktan kurtulamadığımızı, bu yüzden kararlaştırılan tarihi unuttuğumuzu, katılmayı kabul ettiğimiz delegasyonun çok yakında mutlaka geleceğini, o gün biz bulunmasak da önemi olmadığını ve bizi de gelenlerle birlik saymalarını istediğimizi belirtti. Müdür gülerek dinliyordu, sonunda, "anlaşıldı," dedi.

Sonra, üçümüz birden Bar Coté Cambon'da konuştuklarımızı anlatmaya başladık. Herhangi bir bildiri yayınlamadığımızı, herhangi bir kurumun sözcüsü olmadığımızı, Krivine için yapılacak gösteriye belki de katılmayacağımızı, ama "Yeni Düzen"den hoşlanmadığı için Krivine'in tutuklanmasını hoş görmediğimizi açık-

ladık. Tutuklanma nedeni "Yeni Düzen"den hoşlanmamaksa, bizim de tutuklanmamız gerekirdi.

Her şey bu kadar basitti. Müdür de, belki bu yüzden alışık olduğu tondan vazgeçmek zorunda kalmadı, ama bir saniye bile sıkılmadığı belli oluyordu.

Bizi randevusuz kabul ettiği için teşekkür ettik. O da içimizden geçenleri söylemekte bir an bile duraksamadığımız için kendisinin bize teşekkür borçlu olduğunu, önceden hazırlanmış uzun söylevler yerine düşünülmeden yapılan bir tanıklığın ne denli geçerli olduğunu belirtti.

Söyleşimiz neredeyse oyuncunun sorunlarına dek uzanacak ve içinde bulunduğumuz çalışma odası bir salona dönüşecekti. Neyse ki Serge tam zamanında araya girdi. "Zamanınızı daha fazla almayalım," deyip ayağa kalkarak hareket işaretini verdi.

Özel Kalem Müdürü bizi kapıya kadar geçirdi, mesajımızı Bakana ileteceğine söz verdi, karşılıklı teşekkür edildi ve yeniden görüşme umudu belirtildi.

Nobel ödülünü kazanmış biriyseniz, insanların yaşamının kurtarıldığı bir hastanede doktorsanız, eski Direnişçilerden ya da Sorbonne öğretim üyelerindenseniz toplantının kırksekiz saat sonrasına ertelendiğini söylemeyi unutmaları yüzünden Vendome sütununun önünde toplanıp üç kişi beklediğinizde, daktilo kızların pencereye doluştuklarını ya da Ritz Oteli personelinin size yardımda bulunmak için can attığını görmeniz olanaksızdır. Hatta nöbetçi yolunuza devam etmeniz gerektiğini size hatırlatabilir. Adalet Bakanlığı binasına gidip içinizi rahatça dökemez, resmi nutukları dinlemeye katlanırsınız. Size öğüt, sinema dünyasına girin!

Sinema dünyasındansanız ve bir gösteriye katılmanız istenmişse sakın düş kurmayın, daha doğrusu hemen herkesin kendi reklamınızı yapmak ve resim çektirmek üzere oraya gittiğinizi söyleyeceğini aklınıza koyun.

Sinema dünyasındansanız ve genç devrimci Alain Krivine'in salıverilmesi için Ritz'den çıkıp Adalet Bakanlığına gittiğiniz görülmüşse bile, sağcı *Minute* dergisinin fotoğrafçısına yakalanmamanız büyük talihtir, işte öykünün sonu.

68 Mayısından sonra, sanat alanındaki seçimlerinizde bir değişiklik oldu mu?

Simone Signoret: Kesinlikle hayır. O güne dek benimsediğimiz ölçülerle, bize önerilenleri kabul ya da reddetmeye devam ettim. 68'i yaşamış biri olarak Montand da konserinde bir değişiklik yapmadı. Nazım Hikmet, Desnos ya da Prévert 68 sonrasına uygun düşüyorsa iyiydi, o güne dek böyle şeyler söylemişti, söylemeye de devam edecekti.

68 Mayısı olmasaydı bile, biz 68 Ağustosunda Prag'daki olayları göz önüne alarak *L'Aveu*'yü yine çevirecektik. 68 Mayısından sonra çekilen *Ölümsüz* ise, bir yıldan beri kurgusunun tamamlanmasını bekliyordu. Montand, Resnais ve Semprun'un *La guerre est finie* adlı filmini 1965'de çekmişti. Bu filmi iyi anımsıyorsanız, 68 Mayısı ne davranışlarımızda ne de sanatsal seçimlerimizde bir değişikliğe yol açtı. Mayıstan sonra şaşırtıcı, bizi de şaşırtan, yararlı bir sürü şey ortaya çıktı. Gençlerin yarattığı bir sürü şey. O güne dek çevresine bakınmamış ve kulak kabartmamış olan bizim kuşağın insanları, kendilerini birden bu çocukların taklidi giysiler içinde ve uzun saçlarla buldular; bunlar, yolunu şaşıranlardır. Olayın içinde olmak buysa eğer, biz olmadık. Biz o güne dek yaptıklarımızı sürdürdük. Başka bir deyişle, insanı "hareketsizliğe" itmeyen, güzel oldukları için zararlı olmayan öyküleri anlatmaya devam ettik.

İnsanları güldürmek ya da duygulandırmak, onları hareketsizliğe itmek değildir. Ben, insanları fazla güldüremedim. Oysa Solange Sicard, beni, konuşmamdaki bozukluk yüzünden güldürü oyunculuğuna uygun bulmuştu. İnsanları güldürmek zordur. Montand, insanları ağlatmayı bildiği kadar güldürebilmeyi de iyi bilir. Sinemaya atılmadan önce bu işi müzikholde öğrendi. Bunları anlatırken, Montand'ın Anouilh üzerinde çalıştığı dönem Moutiere'de Véra'yı, Clouzot'yu, kendimi ve onu görür gibi oluyorum. Zorlanıyor, bağırıyor, sözcükleri öğreniyordu... Sonra da söylenmeye başlıyordu. "Bunu beceremeyeceğim, kendi işimde istediğimi becerebildiğime göre bunlara niye kafa patlatıyorum sanki," diye mırılda-

nıyordu. Bu öğle sonraları beni çok üzerdi. Ben Solange Sicard'ın karşısında nasılsam o da burada öylesine beceriksizdi, ikimiz de biliyorduk bunu. Beni şaşırtması için Etoile'in beton koridorlarına inmemiz gerekti. Bugünse, onu oynarken gördüğümde hâlâ şaşırırım. *Diable par la queue*'den *Ölümsüz*'e, *César ve Rosalie*'den *L' Aveu*'ye, *Sıkıyönetim*'den *Vincent, François, Paul et les autres*'a, *Sauvage*'dan *Police Python*'a geçebilen kişi şaşırtır beni. Tiyatroda *Des clowns par milliers*'yi (Binlerce Soytarı) oynayıp müzikhol sahnesinde iki saat tek başına konser veren insan şaşırtır beni. 1974'de Şilili mültecilere verdiği konserdeki gibi.

Şilililer için şarkı söylediğinde militanlık görevini mi yerine getirdi?

Simone Signoret: Hayır. Bir militan, inançlarına göre hareket etmesine karşın tartışamayacağı buyrukları yerine getiren kişidir. Buyrukları tartışmaya, karşı çıkmaya başladığında, militan olmaktan çıkar. Biz, ne buyruk alırız ne de yönergelere uyarız. Yüreğimizin sesini dinleriz, içimizden geldiği gibi davranırız.

Bir filmi bitirip ötekine başlamak üzere olduğu bir şubat sabahı Montand "şarkı söyleyeceğim" cümlesiyle uyanıyorsa, şu ya da bu örgüt yararına küçük bir şiir okuma yerine tüm geliri Şilili mültecilere bırakılmak üzere bir gece Olympia'da sahneye çıkmaya karar veriyorsa, on günde hazırlandığı bir konserle tek koltuğa on bin, elli bin ödeyen insanlarla Olmpyia'yı tıka basa dolduruyorsa, içinden geldiği gibi davranıyor demektir. Militanlık değildir bu.

Montand, Costa Gavras'la Şili'de *Etat du siège*'i çevirmişti. Allende olmasaydı, çeviremezlerdi. Orada üç buçuk ay kaldılar ve görmek, anlamak olanağını buldular. Şili'nin sonu, Allende'nin ölümü, Pinochet yönetimi, oraya ayak basmamış olanlar için bile kabul edilmeyecek bir şeydir... Orada yaşamış olanlar bu duruma hiç katlanamazlar. Allende'nin öldüğü gün Montand'ın ağladığına tanık oldum. Bir şeyler yapmak gerekiyordu. Ama ne? Yetenekli olduğu konuda, yani mesleğinde yararlı olabilirdi. Mesleğini ve yeteneğini paraya dönüştürürdü. Böyle durumlarda para çok

önemlidir: Öldürülenleri geri getiremez, ama sürgünde yaşayanlara yardım edebilir.

Şilili mülteciler, daha önce tanıdığımız mülteci listesinin sonuna yazıldılar. Liste, İspanyollarla başlayıp Kuzey Amerikalılarla, Macarlarla, Yunanlılarla, Çeklerle ve Brezilyalılarla uzayıp gidiyor. İlk mültecileri, yani çocukluğumdaki Alman Yahudilerini saymadım. Bir de anneleri sütçü dükkanlarında çalışan Beyaz Ruslar vardı. Bir süre önce gelen bir kızılderiliden de sözetmem gerek. Sürgüne değil, kızılderililerin kurtuluş hareketini tanıtmaya Avrupa'ya gelmişti. Başında bir tüy vardı, adı Vernon Bellecourt'du. Ayrıca anımsayamayacağım kadar karmaşık bir adı daha vardı. Zavallı zamanı iyi seçememişti. O sıralar Fransa, Lip saat fabrikalarındaki anlaşmazlığa çok önem verdiğinden, onunla yeterince ilgilenemedi. Vernon için biraz para topladım... Sonra da iki öğütte bulundum. İlki, bu sorunla çok ilgilenen ve New York'un "kırklık" halini çok güzel bir şarkısında dile getiren Gilbert Bécaud'yu bulmasını önerdim. Buluşup buluşmadıklarını bilmiyorum. Sonra da, Noel zamanı çok satılan oyuncak kızılderili takımı yapımcılarından yardım istemesini söyledim. Önerilerimi dikkate alıp almadığını bilmiyorum.

İnsanların bizim eve uğramaları son derece olağan. Küçükken, aylakların ya da işsizlerin, çaldıkları kapılara gizli işaretler koydukları anlatılırdı. Daha sonra aynı yerden geçecek arkadaşlarına yardım etmek amacıyla. Çakıyla çizilen haçlar, çizgiler ya da dikdörtgenler "burası yardım ediyor", "burası kötü bir yer", "burası iş karşılığında para veriyor" anlamına geliyordu. Bizim evin kapısında da mutlaka gizli işaretler vardı. Denk düştüğünde iyi. Ama denk düşmedi mi de felaket. Çünkü denk düşmedi mi, cömert ve yardımsever olarak yaptığınız ünü yitirmek tehlikesiyle karşı karşıya kalırsınız. Sıkılmaya başladığınızda da yitirirsiniz. Sıkılabilirsiniz, çünkü gelenler kalabalıktır. Mutsuz olanlar, sizden imza isteyenler, özel durumuna ayrı bir ilgi göstermenizi bekleyenler kapınızı çalarlar. Genellikle de kabak son gelenin başında patlar. Bu, ötekilerden daha az ilginç olduğu anlamına gelmez. Ama çok geç kalmıştır. Sıkıntısı giderilemeyen kişi, kapınıza kötü anlamına

gelebilecek bir işaret çizmeye hak kazanır. Sürgünde bulunanlar için olduğu kadar mutsuz yurttaşlar için de geçerlidir bu. Mutsuz diyorum ya, aslında, ilk çekim gününden sonra kapınızı çalanlar talihsiz kişilerdir. *Chat* filminde sağ ayağınızla mı yoksa sol ayağınızla mı topallamanızın daha iyi olacağını düşündüğünüz, yıllarca topallayan biri gibi yürümek için tek başınıza çalıştığınız, bu işin de sekiz hafta süreceğini anımsayıp karalar bağladığınız bir sıra kapınızı çalan kişi, kötü işareti de koyacak demektir.

> Chat *ve* Veuve Couderc'*den sonra, Simenon yorumcusu sayılabilirsiniz...*

Simone Signoret: Simenon'un iki kitabından uyarlamadır bu filmler. Anlattığı öyküleri ve kahramanları bu filmlerde bulup bulmadığını Simenon'a sormak gerekir. Simenon telif hakkını sattığında alıcılara, konu ve kişiler hakkında yorum getirebilme özgürlüğünü de verdi. Yapıtlarına ihanet edildiğini söyleyen yazarlardan değildir. Zaten, bu tür yorumlar çok ender olarak ihanet diye adlandırılabilir. Bunlar Simenon dünyasının bir uyarlamasıdır yalnızca. Simenon'un kendine özgü bir dünyası vardır ve ondan kaçamazsınız. *Chat*'daki Clémence'ın kitapta adı başka olsa da (kadının adı Florence'dı, ama kızlarından birinin adı olduğundan Gabin'i rahatsız ediyordu), geçmişi biraz değişikse de (Granier Deferre onun eski bir akrobat olmasını istiyordu, çünkü sirkle birtakım ilişkileri vardı), yeniden işe başlamaktan sözediyorsa da (*Thérèse Raquin*'i oynamama tehlikesiyle karşılaştığım günkü Montand-Signoret sahnesini filme katmak istiyordum) bu kadın Simenon'un kadınıydı. *Veuve Couderc* (Dul Couderc), çekici olmak isteyen taze et düşkünü yaşlı bir taşralı olmayıp hiç sahip olamadığı bir erkek çocuğa tutulan kır saçlı bir köylü olsa da Simenon'un anlatmak istediği kadındır... Sanırım, umarım... Ne olursa olsun, Pascal Jardin ve Granier Deferre'in *Chat* filminde Gabin'le bana, *Veuve*'de de Delon'la yine bana uygun gördükleri rollerde oynarken hep bunu umduk.

Gabin'le iyi anlaşır mıydınız?

Simone Signoret: Anlatılamayacak kadar iyi. Gabin'in günlük yaşamındaki kaygılarla benimkiler çelişir. Örneğin, ben Vincennes'de at yarıştırmam, inek beslemem. Birinin dışında tüm düşüncelerimiz de farklıdır. Güldürüyü birlikte nasıl oynamalı sorusu sözkonusu edildi mi birleşiriz. Birbirinden nefret eden iki kişiyi canlandırdığımız filmde birbirimizi sevmeye başladık. Dinlenme saatlerinde, kendi Hollywood'unu, Jean Renoir'ını, Jacques Prévert'ini anlatırdı. Gözlerinde *Quai des brumes*'deki kaçağın bakışlarını, gülüşünde *La Grande Illusion*'daki Marechal'in gülüşünü bulmak güzeldi...

Ya Alain Delon'la?

Simone Signoret: Onunla da en az Gabin kadar iyi anlaştık. Ateşli silahlardan nefret ederim, seçimlerim ve düşüncelerim de onunkilerden ayrılır. Arkadaşları, arkadaşlarım değildir. Delidir, ama dünyanın en şirin delisidir, kendini sert göstermeye çalışan yumuşak ve cömert bir delidir. Birlikte çalışmak ikimizi de mutlu eder, iyi çalışabildiğimizden mutluyuzdur. Öteki Delon, yarış atları ve büyük işleri olan Delon'dur, ben onu tanımam. Benim tanıdığım, çekim aralarında, 17 yaşındayken gönüllü olarak savaşa katılmaya nasıl zorlandığını anlatan Delon'dur.

Küçük masanın üzerinde Victor Serge'in Les Mémoires d'un revolutionnaire (Bir Devrimcinin Anıları) *adlı yapıtını görüyorum. En beğendiğiniz kitap mı bu yoksa bir film tasarısı mı sözkonusu?*

Simone Signoret: "Jean – Pierre Melville'in ödünç verdiği bu kitap hâlâ ona ait..." Jenner Sokağındaki stüdyosunun yangınından kurtarılan bu kitabın iç sayfasında yazar bu söylediklerim. Masanın üzerinde durmasının sebebi buraya Montand'la yapacakları filmden sözetmek üzere geleceği gün unutmayıp geri vermeyi düşündü-

ğümüz içindir. Ama hiç gelmedi. Bir gece önce öldü. 2 Ağustos 1973 gecesi. Kitabın yerini değiştirmedik biz de.

Montand onunla Cercle Rouge'u (Kızıl Çember), *siz de* L'Armée des Ombres'u *çevirdiniz. Direniş'in kadın kahramanı olan Mathilde'i oynamak sizin için nasıl bir anlam taşımıştı?*

Simone Signoret: Bana hiçbir şey çağrıştırmıyordu, çünkü kahramanca bir şey yapmamıştım. Mathilde'in başından geçenlerin hiçbiri benim başımdan geçmedi. Onu, bana anlatılanlara göre yorumlayabiliyordum ancak. Mathilde'e benzer kadınlar tanıdım, ama tanıdığımda onlar hakkında bir şey bilmiyordum. Yine de canlandırdığım Mathilde'in giderek açık seçikliğe kavuştuğunu söyleyebilirim, stüdyodaki canlı örneği "Mathilde" gibiydi. Stüdyodaki "Mathilde" Maud Begon'du. Kamplarda tam ondokuz ay tutuklu kalmıştı. Bizim makyajımızla uğraşıyordu, yani ya beni güzelleştirmeye çalışıyor ya da filmde işkence görenlerin yüzünü çirkinleştiriyordu.

İşkence görenlerin yüzlerini boyarken, herhalde anılarını yaşatıyordu. O günleri anlatmazdı, yine de anlatmaz. Maud, ince ve neşeli bir insandır. Legion d'honneur rozetini ancak trafik sıkışıklığında takar. Polisler, nişan takmış kişilere daha yumuşak davranırlar.

Çekim sırasında geçen olayları, Melville'i ve ilk günden Melville'le bozuşan Lino Ventura'yı anlatabilirim. Üç ay boyunca konuşmadılar, belki de böylesi daha iyi oldu. Şu anlamda söylüyorum: Stüdyoda hep tek başına olan Lino, sorumluluklarıyla baş başa kalmış yalnız birini canlandırıyordu filmde.

Melville, oyuncularına fazla bilgi vermeyen bir yönetmendi. Sizi nasıl yönettiğinin farkına bile varmazdınız. Filmin sonunda, Mathilde, Hoche Caddesinde öldürülür. Epey zor olan bu sahneyi defalarca çektik. Cebim, vurulduktan sonra patlayıp her yanı kırmızıya boğacak hemoglobin paketleriyle doluydu. İnanılmaz bir sahneydi bu. Çekim sokakta yapılıyor, kanın öngörülen deliklerden

fışkırması için öğüt veren arkadaşlarımı en az dörtyüz kişi seyrediyordu. Bu sahneyi bu kadar kişi arasında çekmekten utanıyordum. Gestapo bürolarından birinden çıkmam ve caddede yürümem gerekliydi. Prova yaptık, çıktım ve başım eğik yürüdüm. Melville bana doğru geldi ve "çok iyi, hiçbir şeyin değiştirilmesine gerek yok, devam et," dedi. Açıklama yapmaktan hoşlanmayan ben, "tabii ama, arkadaşlarımın adını vermiş durumdayım şu anda," deme gereğini duydum. "Bunu nereden biliyorsun?" "Senaryoyu okudum." "Ben bilmiyorum. Adlarını verip vermediğinden de emin değilim." "Bu öldürüleceğim gerçeğini değiştirmiyor." "Evet, öldürülecek. Ama, konuştuğu anlamına gelmez bu." Bu çok kısa, ama özlü bir açıklamaydı. Mathilde, arabadaki dört arkadaşıyla göz göze gelince anlıyordu öldürüleceğini. Az önce Melville beni uyarmamış olsaydı, bu korku, anlayış ve şaşkınlık dolu bakışı yeterince veremezdim. Melville böyle yönetirdi işte oyuncularını: Söyleşinin arasında ufacık bir sözcük, koskoca bir bilgi!

René Clément da böyle yönetir oyuncuları. 1962'de, işgal yıllarını konu eden *Le Jour et l'Heure* adlı filmi çekmeden önce, Flore'a gelip benimle gevezelik etmişti. Senaryo tamamlanmış, giysilerim hazırlanmış, iş Thérèse'in kimliğine bürünmeye kalmıştı. Rethel'e doğru yola çıkabilirdik. Belçika sınırından İspanya sınırına dek Thérèse'in başından geçecek serüvenleri biliyordum. René ise bana bakıyordu... Sonunda şöyle dedi: "Biliyor musun, sanırım Thérèse'in çocukluğunda yaşadığı büyük bir acısı var. Ama emin değilim. Belki evlilikdışı bir çocuğu olmuş, babasını annesinden daha fazla sevmiş, sevdiği erkekle evlenmesine karşı çıkılmış olabilir... Ama, emin değilim... Neyse, söylediklerimi unut." Ne mümkün! Bu sözcükler kafama çakılmıştı bir kere.

İlk filmlerini çeken yönetmenler de oyuncularıyla böyle konuşurlar mı?

Simone Signoret: Yetenekliyseler, evet.

Kaç yönetmenin "ilk filminde" oynadınız?

Simone Signoret: Clayton'un *Room at the Top*'u, Leterrier'in *Les Mauvais Coups*'su, Costa Gavras'ın *Compartiment tueurs*'ü, P. Chéreau'nun *La Chair de l'orchidée*'si... Karşılık beklemeden rol aldığım filmler de oldu. Bozzufi'nin *L'Américain*'i (Amerikalı), Pigault'nun *Compte à Rebours*'u (Geriye Sayma) gibi. Onlara yardım ettiğim için pişman değilim.

Bunca başarılı filmin kahramanlarını canlandırdınız. İktidardakilerle özel ilişkileriniz olmadı mı bu nedenle?

Simone Signoret: İktidardakilerle hiçbir zaman özel ilişkimiz olmadı.

General de Gaulle zamanında bile mi?

Simone Signoret: Onunla ilişkimiz, kendisine yazdığımız bir mektuptan ibarettir. Dostumuz Louis Lecoin'a yardım etmek amacıyla yazdığımız resmi bir mektup. İnançları yüzünden askerlik yapmak istemeyenlere özel bir statü tanınması için açlık grevine başlamıştı. Yetmişi aşan Lecoin, üniforma giymeyi reddettiği için yanılmıyorsam tam ondört yıl hapiste yatmıştı. Ütopyacı bir barışseverdi, gözleri çocuklarınkini andırırdı. 1972'de öldü. Père-Lachaise mezarlığı, cenazesine gelenlerle dolup taştı. De Gaulle'den yanıt alamadık. Ama o sıralar ona yazanın çok olduğunu düşünürsek, herkese ayrı ayrı karşılık veremeyeceği ortaya çıkar. Yine de üniforma giymek istemeyenlere özel bir stütü sağladı. Önemli olan da bu zaten.

Elysée Sarayına hiç gitmedik. Marcel Carné, bu yıl telefon etti. Devlet Başkanı onu yemeğe çağırıyor ve istediklerini yanında getirmesine izin veriyordu. Carné de o güne dek çalıştığı kişileri uygun görmüştü. Reddetmemiz onu üzdü sanırım. Bunun nedenini yazarak açıkladık... Elysée'ye, de Gaulle ve Pompidou çağırdığında

gitmemiştik, çağıran sosyalist lider Mitterrand olsa yine gitmeyecektik. Batı ve Doğu yolculuklarımızdan sonra, aramızda yaptığımız bir çeşit protokoldur bu. Saldırgan bir tutum değil, iktidarla aramızda bir mesafe bırakma zorunluğu. İktidar kimde olursa olsun. Ama bu tutumumuz, herhangi bir bakan stüdyoya gelip bizi görmek istediğinde -yani o bize geliyor, biz masasına gitmiyorduk- onunla kantinde bir şeyler içmeyeceğimiz anlamına gelmezdi. Masraflar bize ait olurdu bu durumda tabii.

Zaten, Ekim Devriminin yıldönümünü kutlamak için Rus, 4 Temmuzu kutlamak için de Amerikan Büyükelçiliğine gitmiyorduk artık. Böylesi daha iyiydi.

Bu protokol birtakım değişikliklere uğrayabilirdi. Ama Pierre Lazareff'in evindeki bir toplantı kararımızı pekiştirdi.

General de Gaulle, tüm Fransız sahne ve sinema oyuncularını Elysée Sarayına davet etmişti bir kez. 1967 yılında. Yanılmıyorsam, Paris'te olmadığımızı belirten bir kağıt yolladık. Çağrı cuma gününcydi. Pazara da Louveciennes'e Lazareff'lere yemeğe gittim. Elysée'ye gitmeyip Lazareff'lere gitmenin ikiyüzlülük olacağını söyleyenler çıkabilir. Ama daha önce bu konuyu aydınlattım sanırım. Lazareff'lere çağrıldığım zaman hep gitmişimdir, hatta 121'ler Bildirisini imzalamam cezalandırıldığı zamanlarda bile (Françoise Sagan'ın da unutmadığı 1961 yılının bir pazar gününü çok iyi anımsıyorum, o da tecrit edilmişti. Pompidou ve karısı da vardı yemekte. Ünlü avukat Floriot, "bu hanımlar da Arapları pek sever..." diyerek kaba bir biçimde sataşmıştı ikimize. Büyük bir avukattı, ama büyük bir insandı diyemem).

Bu sözünü ettiğim pazar günü, öyle önemli sayılacak pek kimse de yoktu yuvarlak masanın çevresinde. Samimi ve eğlenceli bir toplantıydı! Françoise Arnoul, Gall kardeşler, henüz ünlü bir emprezaryo olmayan genç Gérard Lebovici vardı. Öteki konukların kim olduklarını anımsayamıyorum, bildiğim tek şey, beşe doğru bu saydıklarımdan Hélène ve Pierrot Lazareff'le benden başka kimsenin kalmadığıydı. Birden kapı açıldı, Malraux içeri girdi. Yanında karısıyla üvey oğlu vardı. O sıralar Kültür Bakanıydı ve gelemeyeceğimizi bildirdiğimiz cuma günkü daveti hazırlayanlardandı. Beni

Louveciennes'de görmüştü ama "Paris'in içinde" bulunmadığıma yemin etsem başım ağrımazdı nasılsa.

Neyse, bakan beni suçüstü yakalamıştı yine de. André Malraux'yu Cannes'da *Room at the Top*'la kazandığım ödülü verirken görmüştüm yalnızca. Sevimli olacağımı sanarak, ona "thank you" demiştim. İlişkimiz bu durumdaydı. Hélène bizi tanıştırdı. Bayan Malraux'yu tanıyor gibiydim. Tamam, Almanların tutukladığı ve bir toplama kampında can veren Roland Malraux ile evlenmesinden birkaç gün önce görmüştüm onu. Kayınbiraderi André Malraux ile evlenen bu dul bayanı daha sonra hiç görmemiştim. 1944 baharındaki o geceyi iyi anımsıyordum.

İlk on dakika boyunca Malraux benim kim olduğumu bilmiyormuş gibi davrandı. Yüksek sesle Pierrot ve Hélène'le konuşuyordu. Derken bana dönüp, "baksanıza, sizi cuma günü Elysée'de göremedik, değil mi?" diye sordu.

Hélène, konuklarından birinin pot kırmasından korkan bir ev sahibi gibi buruk bir gülüşle bize bakıyordu. Pierrot koltuğuna iyice büzüldü.

"Evet, gerçekten gelemedik. Dağ gibi çamaşır yığılmıştı, yıkamaya koyuldum. Ve her şeyi unuttum. Saate göz attığımda geç olmuştu, giyinecek vaktim bile yoktu..."

İnsanı kahkahadan katıltacak bir yanıt değildi bu, ama el hareketlerim gülünç olmasına yetiyordu. Herkes gibi Malraux da güldü, Hélène de rahat bir soluk aldı.

"Zaten herkesi yedirip içirdik, bazılarına Legion d'honneur nişanı taktık, konuklar memnun ayrıldılar," dedi Malraux. "Böyle konuştuğunuzu duydukça, çamaşır gününün seçiminden pişmanlık duymuyorum, Sayın Bakan," diye hemen karşılığı verdim.

Oraya gidenlerin de Gaulle'le ya da Malraux ile konuşamadığını öğrenmiştik. Konuklar, elenircesine birer birer içeri alınmış, sözümona tartışmalar "sizi gördüğüme çok sevindim"de kalmış, halkevleri ve sinemaya yardım konularına değinilmemişti bile.

Ama burada rahatça konuşulabilirdi. Malraux, bizim tavırlarımıza değindi, ünlü avukat Floriot'dan çok farklı bir mizah anlayışına sahip olduğundan çok eğlendirdi hepimizi. Sonunda, bazı

konularda edindiğim birtakım görüşler varsa bunları çok genç yaşta okuduğum *İnsanlık Durumu* adlı romanına borçlu olduğumu açıkladım. Öğle sonrası harika geçti. Önemli televizyon programlarındaki kadar büyüleyici ve şaşırtıcıydı. Daha 1968 yılına gelmemiş olduğumuzdan, neden "Fransa Fransızlarındır" diye bağırdığını da soramadım.

Malraux'lar uzun süre oturduktan sonra kalkıp gittiler. Hélène ve Pierrot onları kapıya kadar geçirdi. Yemek odasında yalnız kaldım. Geçirdiğim o iki saati düşünüyordum. Birden Malraux tekrar içeri girdi, omzumu tutarak, "sizi şaşırttığımı itiraf edin," deyiverdi. Gülüyordu, ben de güldüm. Sonra, "evet, ediyorum," dedim.

Ben "evet" derken o gözden kaybolmuştu bile. Böyle bir görüşme, on resmi görüşmeye bedeldir. Protokolda değişiklik yapmamaya, göğsünüzde "takılan" nişanları almamaya kesin karar vermenizde size yardımcı olur.

Bir süre önce, Montand'ın Légion d'honneur nişanını alması önerildi. Sinema Merkezinden gelen mektup sevimliydi ve ne yapılması gerektiğini açıklıyordu. Masaya oturup yaşantınızdaki cesaret örneklerini, ulusa ve sanata hizmetlerinizi, Fransa'ya ün sağlayan yabancı ülkelerdeki başarılarınızı anımsayıp yazmanız yeterliydi! Amerika vizesini alabilmek için yaptığımız işlemleri andırıyordu. Bütün bunları yazdıktan sonra imzanızı atmanız ve Legion d'honneur nişanını "istediğinizi" bildirmeniz gerekmekteydi.

Onbeş yıl kadar önce dostumuz François Périer, "bu sabah mektubumu yazdım ve mutluyum" diyerek birden söze girdi. "Hangi mektup?" "Légion d'honneur'ü reddettiğimi bildirdiğim mektuptan sözediyorum." "Sana da mı önerdiler?" "Yok, hayır. Ama bugün değilse yarın önereceklerini biliyorum. Mektubu önceden yazmakta hiçbir sakınca yok. Bugün boş vaktim de vardı..." "Mektubunu gösterebilir misin?" "Hayır, önerdikleri gün göstereceğim." Aradan yıllar geçti ve bir sabah François telefon ederek şöyle dedi: "Seni uyandırmadığımı umarım, sevgili Simone. Mektubu okuyacağım. Dediğim oldu, öneriyi bugün aldım."

Mektup çok kibar ve ağırbaşlıydı. Severek yaptığı işin tiyatroya hizmet olduğunu, ama ulusa hizmet edenlere verilmesi gereken nişana kendini layık görmediğini belirtiyordu.

Montand'ın mektubunu yazmak daha zor oldu.Fransız uyruğuna geçen İtalyan göçmenlerin oğlu olarak bu büyük şeref karşısında çok duygulandığını belirtti. Annesiyle babası sağ olsaydı, nişanı reddetmekle onları çok üzebilirdi. Ne yazık ki, ikisi de hayatta değildi, dolayısıyla onları üzmesi olanaksızdı. Montand, François ve ben, birlikte kaleme almıştık mektubu ve François'nın mektubu gibi bitiyordu... Hoşça vakit geçirdik o gün öğleden sonra, temize çekmeden önce hazırladığımız müsvettelerden birkaçını saklamış olsaydık bugün epey gülerdik.

Peki ya siz? Size önerilmedi mi?

Simone Signoret: Hayır.

Bu olay ne zaman olmuştu?

Simone Signoret: Yaklaşık olarak üç yıl önce.

Bugün size önerilse ne yaparsınız?

Simone Signoret: Montand, François ve ben tekrar oturup mektup yazmaya koyuluruz.

Konuşmaların başından beri ben yerine, genellikle "biz" dediniz. Montand'la yirmiyedi yıl boyunca hiç anlaşmazlığa düşmediniz mi?

Simone Signoret: Birbirimize çok bağırdık, çok kavga ettik. Olumlu bir tutum bu bence. Birbirimize bağırmaz, kavga etmezsek, bu, artık konuşmadığımız, çevremize ve birbirimize bakmadığımız anlamına gelirdi. Her şey değişebilir, ama biz birbirimize bağırmaya ve birbirimizi sevmeye devam ederiz.

Neler değişebilir?

Simone Signoret: Herhangi bir çift, ayrılık olasılığından kendini koruyamaz. Hiçbir zaman ayrılmayacağımızdan emin olmadım. İlişkimizin sürmesi beni hep şaşırttı.

Montand'la ben aynı yaştayız. O yaşlılığını benim yanımda, ben onun olgunlaşmasını yanıbaşımda yaşadım. Erkekler için söylenen budur. Onlar olgunlaşırlar, beyazlaşan saçları "kır şakaklar", kırışıkları "çizgi" diye adlandırılır. Hele iyi şarkı söyleyen, müşfik, eğlendirici, güçlü, ünlü ve zengin iseler, genç kızların onlara, onların genç kızlara bakmalarını doğal karşılarsınız. Bu genç kızlardan herhangi birine kesinlikle aşık olamayacaklarını savunmak kendini beğenmişlik olur.

Montand, genç ve güzel birine aşık olup yeni bir yaşam kurmak isterse, yani onunla aynı yatakta uyumak, onunla aynı evde oturmak isterse, "bunca yıllık beraberliğimizden sonra bana bunu yapamazsın" diye bir yük altına sokmak istemem kocamı. Kimbilir, belki böyle bir şey söyleyebilirim. Belki kendime yalan söylüyor, kendimi aldatıyorum. Belki bu açıklamayı yaparken ikiyüzlü kadınların kraliçesiyim. Böyle bir şey başıma gelmeden önlem almaya çalışıyorumdur belki...

Böyle bir şey başıma gelirse de, o evden pek eksik olmayacağını sanıyorum. Hiç adımımı atmasam bile. Aslında, ortak geçmiş adına insanların geleceği üzerinde baskı kurmak hoş değil... Ama sanırım böyle olacak.

Yaptım numaramı. Böyle bir olayın başıma gelmemesini dilerim... Gelse de, söylediğim gibi davranabilmeyi dilerim.

Başka soru yok mu, Maurice?

Sonsöz

Duvarlara yazı yazan New York'lu nerenin, neyin özlemini çekiyordu, bilmiyorum. Belki özlemin eski tadı olmadığını yazma gereksinimi duymuştu. Belki bu özlemden, yazıyı yazarak kurtulduğu için hoşnuttu... Ya da aynı özlemi yaratacak şeyleri artık çevresinde bulamadığına üzülüyordu.

Zaman içindeki bu yolculuğu tamamlamak için belleğimi epey zorlamam gerekti. Neyse ki belleğim güçlü, özel bir yetenek gerektirmiyor bu. Özlem duyduğum da yok.

Belleğimi sınamak için, uzun süredir geçmediğim eski yoldan geçerek Autheuil'deki evden Dauphine Alanındaki daireye döndüm.

Büyük bir hoşnutlukla, Bonnières'de hâlâ eski şeyleri yaptıklarını, Rosny'deki ana caddeden tam onbir buçukta, kırmızı ışık yandığında yine çocukların geçtiğini gördüm. Mantes-la-Jolie'de, otoyoldan değil de kentin içinden geçildiğinde, 1953 ya da 1954 yılının bir akşamı Montand'ın şarkı söylediği, "Normandie" sineması yerli yerindeydi. Afişleri katrana buladıkları gündü o.

Ve yolun sonunda, Puteaux ve Courbevoie var. Daha doğrusu bir zamanlar öyleydi. Şimdi buraları koca bir mahalle. Kule gibi, bilmem kaç katlı binalarla kaplanmış.

Eskiden buralardaki iki odalı dairelerde, Neuilly'de gündelikle çalışan kadınlar otururdu. Kızları Neuilly Lisesinde bizimle birlikte okurlardı. İlkokuldan gelmişlerdi. Çok iyi bir matematik, coğrafya, dilbilgisi ve imla bilgisiyle başlarlardı okula. Latincede bize yetişmek için çok çalışırlardı. Çoğunluk başarırlardı bunu. Perşembeleri bizimle gelmezler, daha ileri yaşlarda ilk kızlı oğlanlı partilere de katılmazlardı. Puteaux ve Courbevoie'nın kızlarıydı onlar. Bizi de kendi mahallelerine çağırmazlardı. Ciddiydiler, çalışkandılar, ödevlerini bitirip bulaşıkları kurulayınca bir köşedeki

açılır kapanır yataklarını yapıp uyurlardı sanıyorum. İlkokul öğretmenlerinin zorlamasıyla, anneleri ortaokula devam etmelerine razı olmuştu.

Puteaux ve Courbevoie'yı hiç anımsamıyorum. Oraları yoksul mahalleleriydi, gitmezdik. Şimdi torunum Benjamin'in oyuncaklarına benzeyen binalarla kaplı. Oralı arkadaşlarımın sayısı azdı, üçünü anımsıyorum yalnızca. Kazakları kaşmir değildi, pamuklu çorap giyerlerdi, elden düşme aldıkları okul kitapları onarılmış, mavi kağıtla kaplanmıştı. Her birinin üzerinde ne kitabı olduğunu belirten etiketler vardı. Sezar'ın ya da Brütüs'ün resimlerine sakal bıyık takmazlardı. Mavi kaplar eskidiğinde kitaplar yeni kapaklarla ortaya çıkardı. Yoyo'ları da yoktu onların. Gündüzlü okurlardı, okulun kapıcısına borç takmazlardı hiç. Teneffüste, ayçöreğinden ve kakaodan uzak durmayı bilirlerdi. Biz yürüyerek güzel mahallelerimize dönerken, onlar otobüs peşinde koşarlardı. Véronique, Caroline, Mathilde'di adları. Şimdi aynı adları, mahallelerine dikilen kulelerin otuzüçüncü katındaki çocuklara veriyorlar... Ama 1930'lu yıllarda adı Véronique olup Puteaux veya daha da kötüsü L'Ile de la Jatte'ta yaşayıp adı Micheline, Claudine, Simone, Annie olan ve Neuilly-sur-Sein'de oturan gençlerle aşık atmak kolay değildi. Olgunluk sınavından çıkışta bekleyen mavi tulumlu baba ancak, "cevapları yazdın mı?" diye sorabilirdi. Oysa burjuva ailelerinde, "soru neydi bakalım, söyle?" denirdi.

Gözümü tırmalayan bu gökdelenler, ayrılıp bir daha hiç karşılaşmadığım sınıf arkadaşlarımdan bazılarını anımsattı bana. Bilmeden belleğime kazımış olmalıyım onları...

Bizim adamıza gökdelenler dikemeyecekler. Dauphine Alanı denen bu küçük üçgende yaşayan fazla insan yoktur. Burada herkes birbirini tanır. Komşuluk ilişkilerimiz zayıftır, yani birbirimize gidip gelmeyiz. Ama Chez Paul'de rastlaştık mı, birbirimize gülümseriz.

Buraya yeni bina yapılamayacak. Eskiler de yıkılmayacak. Burası bir ada bile değil. Bir adacık. Çepeçevre kulelerle kuşatılmış durumdayız. Gitgide yaklaşıyorlar. Ama bir sınır var ki, onu aşa-

mayacaklar. Tabii Pont-Neuf Köprüsünün üzerinden atlayabilirlerse o başka.

Üçgene kestane ağaçları dikildi yeniden, hepsi yemyeşil. Belki bir gün, altlarına park yeri kazdıklarından hepsi yokolur. Ama biz Adalılar için, görünürde bir şey değişmedi ve değişmeyecek, sıkı duran ve kalelerinin düşmeyeceğini kesinlikle bilen kuşatılmış savaşçılar gibiyiz.

Bir tarihimiz var, tarihlerimiz var. Bizim tarihimiz, IV. Henri, XIII. Louis, Fransız Devrimi, Paris'in Kurtuluşu. Üç katlı mahzenlere sahibiz, duvarlarımızın kalınlığı bir metreden fazla, evlerimizin çoğunun hem önünde hem arkasında kapısı var.

Özgeçmişimizin yollarında birtakım kilometre taşları bulunuyor: 14 numaradaki kadının alçısının söküldüğü gün, utangaç terzi kadının dükkanının yerinde çay salonu açıldığı sıra, alandaki banklara yeni bir serserinin dadandığı günler, Catherine'le birlikte kapı zillerine musallat bir yumurcağın ikinci çocuğunun dünyaya gelmesi, 1954 sel baskınının yerlerinden edip bizim mahalleye sürdüğü, hava durumuna göre mahzenlerimizde ya da bankalarımızda yatan Georgette ve Hubert çiftinin anısı gibi. Suların yükselmesi onları Seine nehri kıyılarından kaçırmıştı, ama yeni yerlerinde daha rahattılar. Georgette, edebiyat fakültesini bitirmişti. Hubert avukattı. Georgette'i üstüste gelen ölüm acıları, Hubert'i toplama kamplarına sürülmek serseriliğe itmişti. Polis onları devamlı içeri atar, mahalleliden de bir alay laf işitirdi. Azıkları ve bir an önce geri dönme dilekleriyle polis arabasına bindirilirlerdi. Aynı araba birkaç gün sonra onları geri getirirdi. Aç, bitlenmiş, susamış olurlar ve yeniden banklara serilirlerdi. Çocuklarımız, oyun alanları olan Adalet Bakanlığının iki taş arslanını ve merdivenlerini bir an için bırakır -eğer o sıra kapı zillerini çalmıyorlarsa- ve evlere dağılıp iyi haberi verirlerdi: Hubert'in ve Georgette'in döndüğünü.

Hubert'le Georgette öldü. Hâlâ onların sözünü ediyoruz. Bazen ne kadar gürültücü ve pis olduklarını unutup yalnızca çok akıllı, kültürlü ve eğlenceli olduklarını anımsıyoruz. Korsan şapkası gibi bir şapkayla gezen koca Simone da mahallemizin başka bir

gülüydü. İçki içmez, günlük bir bardak sütünü bizim mutfak penceremizin içinde yuvarlar, sabah erkenden soğuk suyla yıkanırdı. *Casque d'or*'un dış çekimi için bir sabah beş buçukta işe giderken onu çırılçıplak gördüm. Çıkını ve bavul yerine kullandığı çocuk arabası oturduğu bankın önündeydi. "Günaydın Simone," dedi bana. "Günaydın Simone," diye karşılık verdim ona. Aynı hafta Champs – Elysées'de karşılaştık, bu kez selamımı almadı. Mahallemizde değildik. Koca Simone da yok artık, ama hâlâ ondan da sözediyoruz. Gitgide daha çok sözünü edeceğiz. Efsanelerimize dört elle sarılacağız. Yeni gelenlere acıyacak, daha doğrusu onlara küçümsemeyle bakacağız. Ya, Dauphine Alanında oturuyorsunuz demek? Georgette, Hubert, Simone adları size bir şey anımsatıyor mu?

Catherine kızım, nerede otururbut otur, hangi "güzel mahalleye" yerleşirsen yerleş, şimdiden sana söyleyeyim, torunum Benjamin senin çocuk dünyanda sık sık doğallıkla karşılaştığın *Cour des Miracles** serserilerinin, dilencilerinin torunlarıyla, hippilerin öncüleriyle hiç karşılaşmayacak...

Büyük duruşma günleri aklımıza gelir ancak, Adalet Bakanlığının ve Adliye Sarayının gölgesinde yaşadığımız. Dauphine Kapısıyla Dauphine Alanını birbirine karıştıran şoförlere: "Dauphine Alanı, Adalet Sarayı işte," deriz. Mahalleli, çocuklarını, kardeşlerini akşam yediye doğru çağırdığında, onları arslan heykellerinin yanında ya da merdivenlerde bulacağından emindir.

Bu "Saray" denen binada, birkaç saat süreyle sanıkların, suçlayanların, suçluların, suçsuzların, tanıkların, yalancı tanıkların, yargıçların, jüri üyelerinin, röntgencilerin, mübaşirlerin ve polislerin barındığını anımsamamız için, alanın tüm lokantalarını dolduran önemli davalara sıra gelmesi gerekir. Ve her gün, oturduğumuz yerin iki adım ötesinde olmaktadır bunlar. Kaygıyla alanda dolaşan ve kendi kendine konuşan adam, belki de öldürülen kadının dul kocası, hırsızın kardeşi, boşanmaya çalışan biri, zimmetine para geçirmiş muhasebecidir. Taşra kasabalarındaki gibi, hafiften ara-

* *Ortaçağ'da dilencilerin ve serserilerin barındıkları bir eski Paris mahallesi.*

lanan perdelerimizin önünden geçer durur. Alışkınızdır. Alana yabancı olanlar hep yabancılıklarını belli ederler. Onları farketmeyiz de. Yalnızca transit geçtiklerini sezeriz. Az sonra merdivenleri çıkacaklardır. Kararlaştırdıkları ya da kendilerine öğütlenen gerçekleri, yalanları kendi kendilerine yinelemektedirler. Az sonra yemin edecek, birinin özgürlüğünü, içerde yatmasını ya da ölüm cezasına çarptırılmasını sağlayacak ifadeyi vereceklerdir.

Büyük davalar olmasa, Adalet Sarayının basamaklarının oyun alanından başka şey olduğunu unutacağız. Oysa her şey evimizin iki adım ötesinde geçmekte. Bunu seyrek düşünürüz.

"Saray"ın ikinci katında, gecenin ileri bir saatine dek aydınlık kalan üç dört pencere olur. Eve geç döndüğümüzde bakarız bu pencerelere. O camların ardında neler olup bittiğini bilmeyiz, ama hiçbir zaman keyifli şeyler değildir bunlar, eminiz.

Sonra sabah olur, her şeyi unuturuz. Gecenin karanlığında parıldayan pencereleri bile tanımaz oluruz. Gün ışığı geri geldi mi tüm pencereler birbirinin eşidir. Ve gün ışığı bizim alanı her zaman keyifle aydınlatır. Yağmur yağsa "ne hava" deriz. Güneş açsa "ne hava" deriz.

Garip bir ikiyüzlülükle, "bellek" ve "özlem" sözcükleri üzerinde oynadım. Özlem duymadığımı söylerken içtenlikli değildim aslında. Belki de paylaşılmamış belleğin özlemini duyuyordum...

Bellek hiçbir zaman tümüyle paylaşılmaz. Bir olay dolayısıyla belleğe başvurulduğunda, çoğu zaman umut kırıcı sonuçlar alınabilir, yeşil giysinin mavi olduğunu iyiniyetle iddia eden lehte tanıklıkta olduğu gibi.

Benim için yeşildi o giysi.

Bir başkası rengini anımsayamazdı.

Bir üçüncüye göre maviydi.

Bütün bu insanlar birbirlerini severlerdi. Aynı şeyleri görmezlerdi. Daha doğrusu, aynı şeyleri aynı anda değişik olarak görürlerdi.

Bir şey anlattığımızda, başkalarının belleğine el koyarız. Yanıbaşımızda oldukları için o sıra, belleklerini, anılarını, özlemleri-

ni, gerçeklerini çalarız.

"Biz" derken bazı şeylere sahip çıktım. Ama anlatabilmek için yaptım bunu. Belleğim ya da duyduğum özlem ağlar örmeme yol açtı. Zincirler dövmeme değil.

Liv Ullmann

Değişim

Çeviren: Nur Nirven
(2. Baskı)

Bir sanatçı, bir kadın, bir anne: Liv Ullmann...
Büyük bir dürüstlük ve içtenlikle kaleme alınmış bir kitap; Ingmar Bergman'la yaptığı *Persona*'dan ***Tutku, Evlilik Yaşamından Sahneler*** ve *Yüz Yüze*'ye kadar birçok muhteşem filmden tanıdığımız, endişeleriyle, kuşkularıyla, sevinçleriyle her şeyiyle çok yönlü bir kadın: Liv Ullmann...
Bergman ile birlikte çalışmaktan ("hiçbir stüdyo onunki kadar sessiz değildir... Ingmar ile film çevirmek her şeyin gerçek gibi göründüğü uzun mutluluklar zinciridir"); Bergman ile birlikte yaşamaktan ("onun hayalindeki kadın tek bir parçadan yaratılmış olmalıydı, oysa ben biraz dikkatsiz davrandığı an kırılıp parçalanan bir kadındım"); onunla birlikte gezmekten; onun dehasından ve tuhaflıklarından sözederken Liv Ullmann bize kendini olduğu gibi açmaktadır. Küçük kızı Linn'e duyduğu sevginin coşkusuna –ve ondan bu kadar çok ayrı kaldığı için duyduğu vicdan azabına; birlikte olabildiklerinde paylaştıkları mutluluğa kendimizi kaptırıp gideriz. İlk aşkını, terkettiği kocasını, ailesini, güvendiği, sevdiği insanları onun ağzından büyük bir ilgiyle okuruz.

Pu Yi

Son İmparator

Çeviren: Leman Çalışkan

Üç yaşında sütannesinin kucağında imparatorluk tahtına oturmak üzere gittiği Yasak Kentte başlayan macera – uzun yıllar süren iç savaş, bu arada cumhuriyetin ilanı ve sonunda kurulan Çin Halk Cumhuriyeti – ve yaşamının kırk yılını yeniden imparator olmak için çırpınmakla geçiren, hatta bu uğurda Japonya'nın elinde kukla bir imparator olmaya rıza gösteren bir insan... Önce Yasak Kentin, sonra Kuzeydoğu Çin'de Japonya'nın onu yerleştirdiği "saray" ın, en sonunda da halk hükümetinin tutukevinin duvarları arkasına hapsolmuş bir insan...

Çin'in son imparatoru Pu Yi için 1945 yılı yaşamının bir dönüm noktasıdır. Önce Sovyetler Birliğin'nde, ardından Çin Halk Cumhuriyeti'nde savaş suçlusu olarak geçirdiği yıllarda o güne kadar doğru bildiği ne varsa hepsini yeniden düşünmek, gözden geçirmek, eleştirmek zorunda kalır.

Hayatının son günlerini adadığı bu otobiyografi onun imparatorluktan bahçevanlığa geçiş sürecini bütün tarihi perspektifi içinde, son derece yalın ve çarpıcı bir dille anlatmaktadır.

Bernardo Bertolucci'nin 9 OSCAR kazanmış filmi öyküsünü bu kitaptan almıştır.

Simone Signoret: Sinema oyuncusu, yazar...
Simone Signoret: Ünlü şarkıcı ve sinema oyuncusu Yves Montand'ın eşi.
Bir sinema oyuncusunun alabileceği en büyük ödül olan OSCAR'ı almış. *Elveda Volodia* adlı romanı Fransa'da bütün zamanların en çok satan kitaplarından biri.
Özlemin Eski Tadı Yok, Simone Signoret'nin anılarını topladığı bir kitap. Ama sıradan bir anı kitabı değil. İkinci Dünya Savaşının karanlık günlerini yaşayan bir genç kızın anıları; çok ünlü bir sinema oyuncusunun anıları; solcu bir aydının anıları; solcu bir aydın olmanın zorluklarının anıları; ünlü bir eşi olan bir kadının anıları; Kruşçef'den André Malraux'ya, Tito'dan Marilyn Monroe'ya kadar dünya ünlüleriyle ilişkileri olan bir ünlünün anıları...

ISBN 975-414-011-1